L. O. Brunstad

NORVEGIA SACRA

NORVEGIA SACRA

AARBOK
TIL KUNNSKAP OM DEN NORSKE KIRKE
I FORTID OG SAMTID

NIENDE AARGANG
1929

STEENSKE FORLAG :: OSLO

Utgitt efter tiltak av
den Norske Kirkes biskoper
Redigert av Oluf Kolsrud

JOHANSEN & NIELSENS BOKTRYKKERI, OSLO

NORVEGIA SACRA

Utgivernes forord.

Norvegia Sacra, Aarbok og Skrifter til Kunnskap om den Norske Kirke i Fortid og Samtid, utgis efter tiltak av den Norske Kirkes biskoper og redigeres av professor dr. *Oluf Kolsrud* som ansvarlig skriftstyrer. Om planen for denne publikasjon henvises til utgivernes forord til de bind som blev utgitt i 1921 og 1922. En oversikt over hvad der hittil er kommet, finnes paa følgende sider i dette bind av Skriftene.

For 1929 utgis:

A) Niende aargang av Aarboken Norvegia Sacra.

B) Syvende bind av Skriftene: Grundtvig og Noreg. Kyrkje og Skule 1812—1872. Av sokneprest *Anders Skrondal.*

Aarboken for 1929 utgis likesom de otte første aarbøker med hjelp av Oplysningsvesenets Fond.

Johan Lunde. *Bernt Støylen.* *Peter Hognestad.* *J. Støren.*
M. Bjønness-Jacobsen. *J. C. Petersen.* *Eivind Berggrav.*

Oluf Kolsrud.

NORVEGIA SACRA

AARBOK OG SKRIFTER TIL KUNNSKAP OM DEN NORSKE KIRKE I FORTID OG SAMTID

utgitt efter tiltak av den Norske Kirkes biskoper,

redigert av

professor dr. *OLUF KOLSRUD.*

AARBOK. Steenske forlag, Oslo.

FØRSTE AARGANG. 1921. Kr. 10.00.

Med bidrag av *Oluf Kolsrud, Fredrik Paasche, H. Wiers-Jenssen, R. Slaattelid, H. G. Heggtveit, Jørgen E. Sivertsen.* — Innhold: St. Olavs gjerning. Fra den norrøne kristendoms eldste historie. De liturgiske skuespill i Norden og deres siste utløper, stjernespillet. Hans Egede og Grønland. Ophevelsen av konventikelplakaten. Sogneprest Hans Landstads biografi. Salmedikteren Magnus Brostrup Landstads selvbiografi. Det religiøse og kirkelige liv i Troms fylke. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1920. 237 sider.

ANDRE AARGANG. 1922. Kr. 10.00.

Med bidrag av *Thor Kielland, Absalon Taranger, Fredrik Paasche, Oluf Kolsrud, Ragnvald Gjerløw, O. Olafsen, Kristian Nissen, O. Forstrøm, W. M. Schjelderup, R. Slaattelid, H. G. Heggtveit, H. Leganger, Anders Bugge, Fred. Tybring, Einar Johs. Nilssen, Knut Mollestad, G. W. Wulfsberg, G. O. Kløvstad, P. St. Koren, Nils C. Christie, I. Flønæs, L. M. Hol, Hans Smith.* — Innhold: St. Olavs skrin, med 10 billeder. Kong Magnus Erlingssons privilegium for den Norske Kirke. To samtaler oversatt fra det gamle sprog, Stavanger bispestol, bispedømmets grenser, bispestolens flytning og gjenreisning. Interiør fra en vestlandsk prestegaard i 1680-aarene. Biskop Peder Krogs visitasreise i Finnmarken 1708. Norske presters slektsnavne. Av altergangens historie i det gamle Fredrikshald. Erindringer av og om stiftsprost J. B. Flottmann. Ordskiftet i 1840-aarene om en norsk kirkeforfatning. Indremisjonæren Jacob Traasdahl, med portrett. Et pastoral-teologisk reponsum av biskop J. C. Heuch. Vestlandsk kristendomstype. Kirkens kunst før og fremover. Et kirkeprogram. Livsskildringer med portretter av Gabriel Baardsen, Jakob Gregusson, August Mollestad, Børre Bomhoff, Jacob Anderssen, Jens Tandberg, Gustav Dietrichson, Hans Domaas, Jens Otterbech. Selvbiografier med portretter av Johan Lunde og Mikkel Bjønness-Jacobsen. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1921. 357 sider.

TREDJE AARGANG. 1923. Kr. 15.00.

Med bidrag av *Johan Meyer, Jón Helgason, O. M. Sandvik, O. Olafsen, J. Jørgensen, J. Qvigstad, Oluf Kolsrud, Anders Gimse, O. C. Breda, Kris Wold-Torne, Thomas Barth, P. Sandvik, Mikael Hertzberg, E. Diesen, S. Bretteville Jensen, H. G. Heggtveit, Aug. B. Jahnsen, Th. Freihow, K. F. Hagene, Olaf Moe, J. B. Gilhuus, Karl Marthinussen, Fred. Tybring, Einar Amdahl, Anders Bugge, D. Hooslef, A. Olsen, W. P. Sommerfeldt.* — Innhold: Vore fedres valg av kirkested. Den islandske kirkes kaar under katolicismen. Nogen gammelkirkelige melodier i Hans Thomissøns Psalmebog av 1569. Kirkebøkene i vaart land betraktet fra et kulturhistorisk synspunkt. Folkeundervisningen paa landet i Norge omkring 1739. Lars Jakobsen Hættas beretning om de religiøse og moralske forhold i Kautokeino før den læstadianske vekkelse. Hans Nielsen Hauges fangenskap, dokumenter fra aarene 1804-1814. Haugianeren og demokraten Mikkel Grendahl. Lars

Skrefsrud i Bodsfengslet. Om biskop N. J. Laache, med portrett. Livsskildringer med portretter av Arnoldus Hille, Jørgen Jørgensen, Gustav Jensen, Einar Skavlan, Jørgen Løvland, Sigvald Blaker, Vilhelm Sommerfelt, Aasulv Bryggesaa, Halfdan Wennevold, Edvard Sverdrup, Ole Theodor Moe, Carl Konow, Andreas Aamot, Jørgen Edvin Nilssen. Selvbiografi med portrett av Jens Gleditsch. Gjenreising og nyskaping i nyere norsk kirkekunst, en oversikt for aarene 1900-1923, med 20 billeder. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1922. Kirkelig statistikk 1922. De norske misjoner i 1922. Ekteskap og skilsmisse, kirkelige forslag og uttalelser 1921-23. Kirkelig bibliografi 1922. 470 sider.

FJERDE AARGANG. 1924. Kr. 15.00.

Med bidrag av *Oluf Kolsrud, Jón Helgason, A. Halvorsen, O. Olafsen, A. Schøning, Ludvig Selmer, Ivar Welle, A. F. W. J. Prytz, Hans Woll, K. Petersen, Olaf Moe, K. E. Riise, M. J. Stolee, K. O. Kornelius, Olai Skulerud, D. Hooslef, A. Olsen.* — Innhold: St Olavs kristenrett. Erkebiskop Olav Throndsson av Nidaros, med 4 billeder. Islands kirkelige utviklingsgang siden reformasjonen. Fra den første Talvik-prests tid. Erik Røring, sogneprest i Veøy, med 2 billeder. Vaar Frelsers kirke i Drøbak, med 17 billeder Skriftprincippet i norsk teologi i det 19de aarhundrede. Arne Garborgs religion, med portrett. Livsskildringer med billeder av Ole Tobias Olsen, Albert Landstad, August Weenaas, Peder Nordsletten, Oscar Moe, Ivar Sælen, Erik Kristian Johnsen, Olafia Johannsdottir, Ludvig Eriksen. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1923. Utredning om Haalogaland bispedømmes deling. Kirkelig statistikk 1923. De norske misjoner i 1923. 328 sider.

FEMTE AARGANG. 1925. Kr. 12.00.

Med bidrag av *Jón Helgason, Joh. E. Brodahl, Oluf Holck, Andreas Seierstad, O. Stavem, A. F. W J. Prytz, M. Syltevik, K. Petersen, Ingvald B. Carlsen, J. Qvigstad, Ole C. Iversen, Jonas Myhre, A. Olsen, Oluf Kolsrud, W. P. Sommerfeldt.* — Innhold; Jón Ögmundsson den hellige, biskop i Hólar. Prestevalget i Støren 1654, med 5 billeder. Norsk salmediktning i annen halvdel av det 17. aarh. Presten i norsk folketradisjon. Livsskildringer med billeder av Karl Titlestad, Johan Willoch Erichsen, Edvard Liljedahl, Ole Gjerløw, Anders Forfang, Hersleb og Jakob Walnum, Nils Ursin, Carsten Hansteen, Halfdan Møller. Selvbiografi med portrett av Jacob Christian Petersen. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1924. Kirkelig statistikk 1924. De norske misjoner i 1924. Kirkelig bibliografi 1923. 318 sider.

SJETTE AARGANG. 1926. Kr. 10.50.

Med bidrag av *Oluf Kolsrud, Joh. E. Brodahl, W. Neumann, N. R. Heyerdahl, J. Qvigstad, Johannes Gausdal, M. Syltevik, Thorbjørn Frølich, Karl Vold, Eugène Hanssen, A. Olsen, W. P. Sommerfeldt.* — Innhold: Kollats i den Norske Kyrkja. Prestekunstnere i Norge paa 1600-tallet, med billeder. Prost Jens Colstrup, med billede, Et kristelig vennebrev fra 1777. Bidrag til Finnmarkens kirkehistorie (Erindringer 1825-49 av Anders Persen Bær). Menighetsdannelsen i Santalistan. Livsskildringer med portretter av Christian Martin Eckhoff, Christopher Bruun, Lars Dahle, Ole Moe, Olaus Breda. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1925. Oslo biskops innberetning om hans reise i Amerika 1925. De norske misjoner i 1925. Kirkelig bibliografi 1924 256 sider.

SYVENDE AARGANG. 1927. Kr. 8.00.

Med bidrag av *Absalon Taranger, Hartvig C. Christie, A. Olsen, Oluf Kolsrud.* — Innhold: Prestenes bekjennelsesplikt i den Norske Kirke, betenkning avgitt til det Kgl. Kirke- og Undervisnings-Departement, 1927. Før 1739, et bidrag til folkeundervisningens historie i Norge. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1926. De norske misjoner i 1926. Kirkelig bibliografi 1925. 201 sider.

OTTENDE AARGANG. 1928. Kr. 8.00.

Med bidrag av *S. A. Sørensen, Halkild Nilsen, P. C. Astrup, A. Olsen.* — Innhold: Bidrag til Herrnhutismens historie i Norge. Salmediktning og salmesamling i Norge i tiden fra 1814 til 1869, en kirkehistorisk og hymnologisk undersøkelse og vurdering. Læstadianismens særpreg. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1927. De norske misjoner i 1927. 242 sider.

NIENDE AARGANG. 1929. Kr. 10.00,

331 sider. Se innholdsfortegnelse fremst i denne aarbok.

Originalbind til aarboken kr 2.00.

SKRIFTER. Bibliotheca Norvegiæ Sacræ.
A/S Lunde & Co.s forlag, Bergen.

FØRSTE BIND. 1922 B.

Carsten Hansteen: Av det norske kristenlivs psykologi.
226 sider. Pris kr. 10.00, innbundet kr. 12.00.

ANDRE BIND. 1923 B.

Andreas Seierstad: Kyrkjelegt reformarbeid i Norig i nittande hundreaaret. Fyrste bandet. (Avhandling for doktorgraden i teologi.)
343 sider. Pris kr. 12.00, innbundet kr. 14.50.

TREDJE BIND 1923 C.

Ludvig Selmer: Oplysningsmenn i den Norske Kirke. Et bidrag til forståelsen av oplysningsbevegelsens utvikling i Norge. (Avhandling for doktorgraden i teologi.)
226 sider. Pris kr. 10.00, innbundet kr. 12.00.

FJERDE BIND. 1924 B.

Daa Noreg var misjonsmark. Minneskrift um Mostertinget i aar 1024. Av *Peter Hognestad, Absalon Taranger, Knut Robberstad, Johan Meyer.* Med 16 bilæte.
96 sider. Pris kr. 4.50, innbundet kr. 6.50.

FEMTE BIND. 1927 B.

O. Olafsen: Norsk prestegårdsliv. Kulturhistoriske skildringer fra våre prestegårde. Med hundre billeder.
205 sider. Pris kr. 10.00, innbundet kr. 12.00.

SJETTE BIND. 1928 B.

Thorstein Gunnarson: Dommedagsventing. Millennismen og dens innslag i norsk kristendom. Med 18 billeder.
296 sider. Pris kr. 10.00, innbundet kr. 12.00.

SYVENDE BIND. 1929 B.

Anders Skrondal: Grundtvig og Noreg. Kyrkje og Skule 1812-1872. (Avhandling for doktorgraden i teologi).
340 sider. Pris kr. 12.00, innbundet kr. 14.50.

NORVEGIA SACRA
1929

INNHOLD

Side

Salmediktning og salmesamling i Norge i tiden fra 1814 til 1869 (bortsett fra Landstads og A. Hauges salmeboksarbeide). En kirkehistorisk og hymnologisk undersøkelse og vurdering. Av stud. theol. *Hermann Norendal,* lærer ved Elverum Lærerskole 1

Innledning 2

Haugiansk og herrnhutisk salmearbeide:

I. Haugianerne 10

II. Brødremenigheten 37

Kirkelig salmearbeide:

I. Rasjonalismens tid 55

II. Efter rasjonalismens tid 60

III. Av diskusjonen om salmesaken 100

IV. Salmebokforslag og tillegg 127

V. Den nasjonale salmediktnings frembrudd. Nynorsk salmediktning . 161

Litt om melodiene og kirkesangen 177

Prost Claus Frimann. 1746-1829. Bidrag til hans biografi 188

I. Claus Frimann og Hans Nielsen Hauge. Fire aktstykker, meddelt av statsarkivar dr. *Just Bing,* Bergen 188

II. Tale ved dikteren, prost Claus Frimanns jordeferd 20de oktober 1829. Av sogneprest *W. C. Magelssen.* Meddelt av hans sønn, fhv. hospitalsprest N. S. Magelssen, Trondhjem 197

Tre kirkehistoriske livs- og tidsbilleder fra det nittende aarhundrede. Av fhv. sogneprest *O. Olafsen,* Voss 202

Legpredikanten og presten Elling Eielsen. 1804-1883 202

Sogneprest Hans Jæger i Vikøy. 1805-1874 211

Prost Anton Elias Smitt. 1805-1875. Sogneprest paa Voss 228

Den nye biskop i Haalogaland. Ordinert 6. januar 1929. Biskop dr. theol. *Eivind Berggravs* vita 243

Beretninger om den Norske Kirke i 1928. Avgitt til det Kgl. Kirke- og Undervisnings-Departement av den Norske Kirkes biskoper 247

I. Oslo bispedømme. Av *Johan Lunde* 247

II. Hamar bispedømme. Av *M. Bjønness-Jacobsen* 255

III. Agder bispedøme. Av *Bernt Støylen* 257

IV. Stavanger bispedømme. Av *J. Chr. Petersen* 265

Side

V. Bjørgvin bispedøme. Av *Peter Hognestad* 274
VI. Nidaros bispedømme. Av *J. Støren* 281
VII. Haalogaland bispedømme. Av *Kristian Nissen* 290
Kirkelig statistikk
Bispevalget i Nidaros 1928. 298
Bispevalget i Haalogaland 1928 300
De norske misjoner i 1928. Av kretssekretær i det Norske Misjonsselskap, pastor *A. Olsen*, Drammen. 302
Kirkelig biografi 1926-27-28. Se Norvegia Sacra 1930.
Rettelser 331

BILLEDER

Pl. Mot side

Prost Anton Elias Smitt . . . . . I 240
Biskop dr. theol. Eivind Berggrav . . . . . II 244

SALMEDIKTNING OG SALMESAMLING I NORGE I TIDEN FRA 1814 TIL 1869.

(BORTSETT FRA LANDSTADS OG A. HAUGES SALMEBOKSARBEIDE).

EN KIRKEHISTORISK OG HYMNOLOGISK UNDERSØKELSE OG VURDERING.

AV

HERMANN NORENDAL.

Motto: «Psallam spiritu, psallam et mente.»

Under omtalen av de forskjellige salmediktere og salmesamlere er forsøkt aa skildre de ytre og indre forhold som har bragt dem til aa arbeide med salmer, mens der av rent biografiske oplysninger bare er medtatt dem som synes mig mest nødvendige. Ved valg av salmeprøver er i almindelighet undgaatt det som er kjent fra kirkesalmebøkene, og der er som regel ikke tatt saa meget hensyn til hvad der maatte være det vakreste og beste innen en forfatters produksjon, men til det som synes mig mest typisk og karakteristisk for ham. Jeg har overalt fulgt enhver forfatters og samlers betydning ned til vaar egen tid.

Foruten de i avhandlingen nevnte arbeider har jeg i større eller mindre utstrekning benyttet følgende, uten at der i alle tilfeller er henvist til dem: J. N. Skaar: Norsk Salmehistorie; J. B. Halvorsen: Norsk forfatter-lexikon; Dr. Fredrik Nielsen: Kirke-leksikon for Norden; Henrik Jæger: Illustreret norsk Literaturhistorie; Edv. Bull m. fl.: Norsk biografisk leksikon; Salmonsens konversationsleksikon, 2. utgave.

Blandt dem jeg er megen takk skyldig for oplysninger, tillater jeg mig særlig aa nevne pastor, arkivar W. Bettermann, som med sjelden imøtekommenhet har skaffet mig utskrifter og utlaan fra arkivet i Herrnhut til belysning av Brødremenighetens salmearbeide i Norge.

Avhandlingen er i 1928 belønnet av Universitetet med H. M. Kongens gullmedalje.

INNLEDNING.

Ved undersøkelsen av et tidsrum salmediktning og salmesamling er det ikke tilstrekkelig alene aa ta hensyn til de blott og bart hymnologiske forhold. Salmearbeidet vil til enhver tid ta anstrøk av tidens særegne religiøse og kulturelle forhold og maa for helt aa kunne forstaaes betraktes med disse som bakgrunn. Dette gjelder ogsaa — og ikke minst — naar talen er om norsk salmearbeide i tiden 1814-69, — en tid som ikke bare bød paa en meget vanskelig hymnologisk situasjon, men ogsaa paa en rik og i flere henseender egenartet religiøs og kulturell utvikling, en brytningstid, som gav impulser til og satte sitt preg paa den religiøse poesi.

Det var lutherdommens gamle salmeskatt slik som den forefantes i Kingos og Guldbergs salmebøker, som de forente rikers kirke i lange tider hadde levet paa. Men i slutningen av det 18. aarh. trengte rasjonalismen som en forstyrrende makt inn i de nordiske land, og gjennem sin intellektualistiske og religiøst utvannete, men sproglig og metrisk strenge salmediktning — i det hele saa forskjellig fra tidligere tiders — voldte den forvirring ogsaa paa det hymnologiske omraade, skapte spenning og reiste strid mellem gammelt og nytt.

Saavel blandt geistligheten som legfolket fantes imidlertid dem som ikke bøide sig for tidsaanden, og som derfor heller ikke kunde finne sig tilfredsstillet med den nye form for salmepoesi. Til disse hørte H. N. Hauge og hans konservativt innstilte venner, som seigt holdt fast paa fedrenes gamle salmer i mest mulig uforandret form og søkte aa motvirke den rasjonalistiske salmediktning. Dernæst maa nevnes Brødremenigheten som omkr. 1814 hadde sine smaa societeter paa flere steder i Norge, særlig i byene, og som ut fra sine forutsetninger søkte aa sette en mere evangelisk sang i stedet for den tiden bød paa. Ingen av disse arbeider var imidlertid beregnet paa den store kirke, men vesentlig paa de nevnte kretser og menigheter og kom særlig dem til gode.

Efterhvert som rasjonalismen tapte sin innflytelse og kirken vaaknet til nytt liv, begynte den hymnologiske stilling ogsaa aa ligge kirkens menn stadig mer alvorlig paa hjerte, og nødvendigheten av aa faa tilveiebragt bedre forhold blev av baade religiøse, kirkelige og pedagogiske grunner mer og mer paatrengende. Hadde det nu bare dreiet sig om aa avskaffe den rasjonalistiske salmebok — den Evangelisk-kristelige — og vende tilbake til det gamle som noget bedre, saa hadde vanskelighetene noksaa lett latt sig løse. Men saa enkelt

var det ikke. De gamle salmebøker, som vel allerede før den rasjonalistiske tid maatte virke foreldet paa mange, passet i ethvert fall ikke lenger nu, og det lot sig ikke gjøre aa overse ethvert fremskritt som oplysningens tid hadde ført med sig, og ethvert krav til salmenes sprog og form som den hadde reist.

Samtidig som man i denne tid var klar over at rasjonalismen var gaatt for vidt i sin omarbeidelse av de gamle salmer, var ogsaa de fleste enige om at disse ikke lenger kunde brukes i sin oprinnelige form. De trengte en omarbeidelse, men om maaten og graden, om prinsippene for en saadan omarbeidelse i det hele, var meningene delte. Den efter-rasjonalistiske tids salmearbeidere slo da inn paa en eller annen kompromissets vei, idet de søkte aa gi salmene tilbake deres gamle innhold og kraft, men under en sprogdrakt og form som skulde tilfredsstille tidens sproglige og estetiske krav. Derved kom det omfattende kirkelige salmearbeide baade av praktisk og teoretisk, restaurerende og original art, som — naar undtas et par arbeider fra 30-aarene — tok sin begynnelse i 1840 og fortsatte med sjelden intensitet et snes aar fremover, stort sett til aa bære et overgangstidens preg. Samtidig var det ogsaa for en del paavirket av grundtvigianismen. Naar alt dette kvantitativt imponerende, kvalitativt meget forskjellige arbeide praktisk talt blev forgjeves og ikke gav, som tenkt, et grunnlag for et nytt og tilfredsstillende salmeverk, bør der vel være enighet om at tiden manglet mannen med de rette forutsetninger, eller i ethvert fall om at han manglet evnen til aa tyde tidens tegn riktig.

Da den pietistisk-konservative legmannsbevegelse og den luthersk nyorienterte kirke rakte hinannen haanden under 50-aarenes store vekkelse, var nemlig dette salmearbeides skjebne beseglet. Vekkelsen maatte nødvendigvis kreve et salmearbeide som baade hvad revisjon og nydiktning angaar, viste større varsomhet overfor og forstaaelse av det oprinnelige, en tilbakevenden til det gamle saa langt som overhodet forenlig med den sproglige og kunstneriske utvikling.

Men ogsaa en annen omstendighet bidrog mektig til nederlaget. Denne her løst skisserte religiøse utvikling krysses nemlig omkring midten av vaart tidsrum av den saa betydningsfulle nasjonale, som den nevnte salmediktning ikke hadde gitt akt paa.

Den nasjonale følelse, som politisk sett førte frem til frihetsverket i 1814, maktet foreløbig ikke aa skape et selvstendig nasjonalt aandsliv. Aandslivet vedblev aa staa under fremmed, vesentlig dansk innflytelse. 30-aarenes kulturkamp under Wergelands og Welhavens førerskap viser imidlertid den begynnende brytning mellem den nasjo-

nale og den ikke-nasjonale maate aa se tingene paa, men først da romantikken omkr. 1840 opdaget den norske folkekultur i dens forskjellige ytringer, kom omslaget og grunnleggelsen av et nasjonalt aandsliv.

Dette maatte ogsaa faa følger for den religiøse poesi. Konservativ som den kristelige kunst av naturen er, vedblev riktignok salmediktningen til henimot tidsrummets slutning aa staa vesentlig under fremmed innflytelse, men det blev stedse mere klart at det salmearbeide som skulde vinne den norske menighets hjerte og ha fremtiden for sig, maatte ta skyldig hensyn til den nasjonale bevegelse, og ved tidsrummets avslutning skjedde et meget merkbart og høist betydningsfullt tidsskifte i norsk salmehistorie — en særpreget nasjonal salmediktning tok sin begynnelse.

Saaledes møtes da ved utgangen av tidsrummet 1814-69 de to utviklingslinjer siden 1814 — den religiøse og den nasjonale — hver med sine fordringer til salmenes religiøse innhold og til deres form og sprog, og det blev fremfor alle vaare betydelige salmediktere Landstad og Blix som løste den opgave aa forene disse krav.

Naar ikke saa særlig meget av vaart tidsrums salmearbeide overlevet brytningen og fikk betydning for samtid og eftertid, skyldes det imidlertid ikke bare de paapekte forhold, men fremfor alt den omstendighet at det meste av det ikke kan sies aa holde maal naar det underkastes den ubønnhørlig strenge vurdering som den kristelige poesi, saavelsom enhver annen kirkelig kunstart, maa og bør underkastes. I kirken hører kun det beste hjemme.

I det følgende vil vi søke aa gjøre nærmere rede for den her antydede utvikling og for tidsrummets salmearbeide i sine enkeltheter, idet vi velger først aa omtale haugianernes og herrnhuternes innsats, dels av kronologiske grunner, dels for siden aa kunne følge den kirkelige linje ubrutt til tidsrummets slutning.

Men først vil vi ofre vaare gamle kirkesalmebøker og salmesamlingens kilder en kort omtale.

Gjennem hele tidsrummet 1814-69 var salmebokforholdene i vaart land utilfredsstillende og mer enn almindelig brokete.

Tre forskjellige salmebøker var i bruk.[1]

[1] Naar der ikke tas hensyn til salmebøker som bruktes bare enkelte steder. I Kautokeino hadde saaledes pastor Stockfleth innført en kvensk salmebok som skal være en oversettelse av Jesper Svedbergs svenske salmebok av 1695, i den tyske Maria-kirke i Bergen bruktes „Allgemeines Gesangbuch" Kiel 1818, og omkr. 1850 blev Wexels' salmebok tillatt brukt ved straffeanstaltene i Oslo og Kristiansand. (M. B. Landstad: „Om Salmeboken, en Redegjørelse", Kristiania 1862, s. 12.)

Den eldste var Thomas Kingos salmebok av 1699, som ved reskript av 21. juli s. a. blev befalt innført i alle kirker i de forente riker innen aarets utgang. Inntil henimot aar 1800 var den i Norge den eneste brukte kirkesalmebok.

I 1778 kom Ludvig Harboe og Ove Høegh Guldbergs salmebok. Det kgl. reskript av 13. mai s. a., som gav boken autorisasjon, bestemte ogsaa at den skulde innføres i samtlige kjøpsteder 1786 (ved nytt reskript av 19. februar 1783 forandret til 1. s. i adv. 1783) og overalt paa landet i begge riker 1791. Ved skrivelse av 12. mars 1791 blev imidlertid dens innførelse paa landet utsatt inntil videre.[1] Den var da allerede innført i endel av vaare byer som Kristiansand, Stavanger, Flekkefjord, Arendal og Farsund, samt, efter særskilt tillatelse, i nogen landssogn. Senere blev den efterhvert innført i mange menigheter baade i byene og paa landet.

Endelig kom i 1798 den Evangelisk-kristelige salmebok, utarbeidet av en kommisjon paa 6 medlemmer med Sjællands biskop Nicolai Edinger Balle som formann. Denne berømte bok blev ikke innført ved kongebud hverken i Danmark eller Norge, men „der cirkulerede en Cancelli-Skrivelse gjennem Biskopperne, blandt Præsterne, hvori yttredes det Ønske, 'at den ved Lærernes fornuftige Forestilling strax eller efterhaanden maatte blive indført i Menighederne, uden at man dog vilde paalægge det som en Pligt, eller lade den autorisere ved udtrykkelig Kongebud'; og saaledes blev Bogen, lidt efter lidt indført med Læmpe, først i Kjøbstæderne, siden paa Landet".[2]

I vaart land arbeidet rasjonalistiske biskoper og prester ivrig for aa faa boken innført. Mange steder fant de „fordom" og „uvilje" hos almuen, men ofte hadde de ogsaa held med sig. Allerede i 1800 blev den nye salmebok innført i Mo prestegjeld i Vest-Telemark, muligens det første sted i landet,[3] og i de følgende aar gikk det forholdsvis raskt med dens innførelse. Senere, særlig efter at den rasjonalistiske retnings beste tid var omme omkr. 1820, gikk det mere langsomt, men helt til omkr. 1840 vedblev den Evangelisk-kristelige salmebok aa gjøre sine erobringer.[4] Den maktet dog bare delvis aa fortrenge de eldre salmebøker.

I 1855 — ved de tider da trangen til aa faa erstattet disse salme-

---

[1] Man hadde nemlig allerede den Evangelisk-kristelige salmebok under arbeide. — [2] C. J. Brandt og L. Helweg: „Den danske Psalmedigtning", Kjøbenhavn 1846-47, 2. bd. s. LXI f. — [3] J. N. Skaar: „Den Evangelisk-kristelige Salmebogs Historie i Kristiansands Bispedømme", Kristiania 1897, s. 10 f. — [4] J. N. Skaar: „Den evangelisk-kristelige Salmebogs Historie i Trondhjems Bispedømme", Kristiania 1895, s. 42.

bøker med en ny og tidsmessig var som sterkest — var de tre bøker utbredt i den utstrekning følgende statistikk viser.[1]

Bispedømme	Kingo		Guldberg		Evang.-krist.	
	Kirke-sogn	Folketall	Kirke-sogn	Folketall	Kirke-sogn	Folketall
Kristiania og Hamar. .	33	39 650	157	280 655	109	246 407
Kristiansand.	69	92 271	43	56 287	41	71 233
Bergen	146	161 873	35	62 243	—	—
Trondhjem	74	105 582	—	—	67	100 797
Tromsø	20	27 618	25	92 772	43	52 336
Sum	342	426 994	260	491 957	260	470 773

Som denne tabell viser, er menighetslemmenes antall nogenlunde likelig fordelt mellem de tre bøker. Kingos salmebok er innført i de fleste sogn, men det er vesentlig landssogn; Guldbergs og Evangelisk-kristelig salmebok brukes i færre, men folkerikere menigheter i byene. Kingos og Guldbergs salmebøker brukes i tilsammen 602 menigheter, den Evangelisk-kristelige i bare 260. I Trondhjems bispedømme brukes ikke Guldbergs og i Bergens bispedømme ikke Evangelisk-kristelig salmebok. Det hadde lykkes J. N. Brun, som var biskop i Bergen til 1816, aa holde den utenfor i den vanskeligste tid, og hans eftermann, biskop Pavels, var ferdig med den og gjorde intet for aa faa den innført.

Ingen av de tre bøker var tilfredsstillende lenger.

Kingos bok hadde mange salmer med godt, kristelig og luthersk-kirkelig innhold, men paa grunn av de baand regjeringen hadde lagt paa Kingo under utarbeidelsen av boken, hadde den fra første stund av baaret et gammelmodig preg, med gamle ord og vendinger som allerede dengang var foreldede. Den polemiserende tone i mange av dens salmer støtte ogsaa en senere tid. Den var dessuten liten, bare 297 nr., og følte derfor stadig mindre skikket til aa imøtekomme de krav som det efterhvert mere forgrenede og forskjelligartede kirkelige liv stillet til en salmebok. Endelig savnet man de mange utmerkede salmer som paa og efter Kingos tid var skrevet f. eks. av P. Gerhard og Brorson.

Guldbergs salmebok var av større omfang, 438 nr., men var blitt til i en uheldig tid, da salmediktningen hadde utartet under paavirkning av tidens svulstige litterære stil. Den var svekket ved f. eks. fru Boyes mange salmer med dette klopstockske preg. Sproglig sett virket den ogsaa foreldet om enn i noget mindre grad enn Kingos.

Hvad den Evangelisk-kristelige salmebok angaar, betød jo den no-

[1] Landstad: „Om Salmeboken", s. 12.

get nytt i salmebøkenes verden. Av dens 560 salmer er alle nye undtagen 63 som er hentet fra de eldre samlinger. De nye salmer er forfattet og de gamle bearbeidet, ofte meget sterkt, i rasjonalistisk aand og paa den saa ofte omtalte matte og utvannete maate. Med hensyn til sprog og form var denne bok mindre aa laste, den tilfredsstillet alle rimelige fordringer i disse henseender. Men dette tiltross blev den paa grunn av sin aand, sine svake avsnitt og andre mangler mer og mer betraktet som den sletteste av vaare salmebøker efterhvert som man under dens bruk fikk øie paa disse mangler.

Den Evangelisk-kristelige salmebok kom i det hele til aa føre en bekymringsfull tilværelse. At den blev lastet av dem som ikke delte det rasjonalistiske syn, var ikke mer enn den maatte vente, men den stakkars bok maatte ogsaa opleve at flere av dens venner vendte den ryggen. Det tør ha gaatt flere rasjonalister som Claus Pavels, skjønt han baade hadde levert bidrag til den og faatt den innført i to menigheter. Under hans 12-aarige ophold som slottsprest i Oslo 1805-17 undergikk hans standpunkt en ikke liten forandring i retning av et mere evangelisk syn. De gamle salmer bidrog sitt hertil. Skjønt han ikke har bare godt aa si om dem, blev de allikevel et baand som bandt ham til virkelig kristen tro.[1] Allerede i 1812, mens han under et besøk i sitt hjem i Bergen med vemod reciterer de gamle salmer sammen med sin fromme mor, er han paa det rene med disses høie begeistring og rørende inderlighet sammenlignet med dem som finnes i den nye salmebok, og han finner at det var „et bedrøvelig Stykke Arbeide at man hastede saa med at faa den indført".[2] Hvordan kunde nemlig de menn som hadde skapt denne salmebok tro „at de i Tanker, Udtryk og Versification correcte Riim, hvormed de have opfyldt den nye Psalmebog, skulde virke mere til sand Christendoms Fremme, end disse gamle, konstløse, barnlig-inderlige Sange".[3] Som pedagog synes han ikke salmeboken synderlig letter arbeidet for en religiøs barneopdragelse.[4] Nogen aar senere ønsker han hjerteligen at vi kunde faa en ny salmebok i Norge, hvori der skulde finnes salmer av den kingoske og guldbergske „med liden eller ingen Forandring", og han beklager at han i de to menigheter har faatt innført den Evangelisk-kristelige salmebok, til hvis videre utbredelse han aldri mere vil gjøre noget skritt.[5] — At en saa fremragende rasjonalist som Nicolai Wergeland ogsaa beklager sig over boken, vil senere bli omtalt.[6]

[1] Dr. L. Daaes biografi i Claus Pavels' dagbøker, utgitt av den norske historiske Forening, Christiania 1904, s. 531 f. — [2] Pavels' dagbøker, 22. april 1812. — [3] Pavels' dagbøker, 6. desember 1812. — [4] Pavels' dagbøker, 19. desember 1812. — [5] Pavels' dagbøker, 8. mai 1816. — [6] S. 104 f.

Altsaa var forholdene beklagelige, og kravet om en ny kirkesalmebok kommer meget tidlig tilorde og tiltar i styrke efterhvert som de religiøse og kirkelige forhold utvikler sig. At denne trang følte i menighetene, var uten tvil tilfellet, men vanen og den manglende evne til kritisk bedømmelse av de gamle salmebøker gjorde savnet av en tidsmessig salmebok mindre følelig og bragte forholdsvis sjelden menighetene til offentlig og direkte aa uttale ønske om en forandring. For geistligheten og de mere oplyste og dannede maatte det nødvendigvis stille sig anderledes, og det var da særlig fra disse hold kravet om et nytt salmeverk blev reist og de grunnleggende arbeider forsøkt utført. Den omstendighet at den svenske kirke i 1819 fikk sin anerkjente og fortreffelige salmebok ved Wallin, har været et anspore nde moment i salmearbeidet hos oss.

Var de gamle salmebøker uhensiktsmessige til kirkebruk, saa var de det i enda høiere grad til skolebruk. Og ved de nye skolelover blev folkeskolen bragt i en bedre forfatning enn før. „Lov angaaende Almue-Skolevæsenet paa Landet" av 14. juli 1827 bestemmer saaledes i § 14 at der bl. a. skal undervises i sang efter salmeboken, at undervisningen begynner og slutter hver dag med bønn og salme, og at hver skole skal være forsynt med salmebok. Lignende bestemmelser inneholder ogsaa „Lov om Almueskolevæsenet i Kjøbstæderne" av 12. juli 1848, hvor der i § 1 tillike forlanges utenatlæren av salmer. Pedagogiske hensyn gjorde derfor ogsaa et nytt salmeverk ønskelig.

De viktigste kilder som norske salmesamlere i tiden 1814-69 har benyttet sig av, er følgende:

Kingos salmebok, som bl. a. inneholder 123 salmer hentet fra Hans Thomissøns salmebok 1569. Hos Kingo finnes henved 140 salmer av kjente danske forfattere, deriblandt 85 av Kingo selv, 12 av H. C. Sthen, 6 av Hans Thomissøn (og 17 av hans oversatte), 8 av S. Jonæsøns oversatte, 3 av A. Chr. Arrebo, 3 av R. H. Rerav og 2 av Nils Hemmingsøn. Av kjent tysk oprinnelse er omkr. 100 salmer, hvorav Luther har omtr. 30 originale eller oversatte, J. Heermann og B. Ringwald 4 hver, M. Weisse 3, J. Agricola, M. Greitter, N. Herman, S. Heyden, N. Selnecker, L. Spengler og G. Werner 2 hver. Omkr. 20 salmer er av latinsk herkomst, de fleste av ukjente forfattere, nogen faa av svensk og fransk (2 av Cl. Marot). Omkr. 90 kjente salmediktere er representert og ca. 40 salmer er av ukjente forfattere. — Kingos salmebok er i stor utstrekning benyttet som kilde.

Av pietismens samlinger blev *H. A. Brorsons „Troens rare Kle-*

nodie" flittig brukt. Med sine tillegg og svanesanger inneholder den 350-60 nr., hvorav Brorson selv har forfattet omtrent tredjeparten. De fleste av de øvrige har han oversatt fra tysk. Der finnes saaledes bl. a. 15 salmer av P. Gerhard, 9 av C. F. Richter, 8 av L. Laurenti, 7 av J. Scheffler, 5 av J. Rist og J. A. Freylinghausen. Nogen nr. er skrevet av N. Brorson og Th. Hansen. — *Erik Pontoppidans „Den nye Psalmebog"* 1740, som ikke blev brukt i Norges kirker, er derimot forholdvis lite benyttet som kilde. Den har 558 nr., deriblandt alle i Kingos bok undtagen 8, som er utelatt, men i hvis sted er optatt 8 andre av Kingo. Dessuten er over 90 hentet fra „Troens rare Klenodie" og henved 50 hører til B. C. Ægidius' originale eller oversatte salmer.

Desto mere bruk blev der gjort av *Guldbergs salmebok.* Denne har 128 salmer tilfelles med Kingos salmebok og 49 med „Troens rare Klenodie". Forøvrig er en stor del av dens stoff nytt, og den har i hovedsaken følgende sammensetning: Omkr. 250 salmer er av dansk herkomst. Halvparten av disse, eller nøiaktig 124, skyldes fru B. C. Boye, som dessuten har oversatt en rekke salmer av C. F. Gellert og B. Münter. Videre finnes ca. 70 salmer av Kingo, 14 av Brorson, 9 av J. J. Lund, 7 av B. C. Ægidius, 6 av Sthen, 2 av B. G. Sporon, 2 av Arrebo og 1 av en rekke andre som P. J. Roeskilde, J. Friderichsen, B. Pedersen, J. Pedersen o. s. v. Omkr. 180 salmer er oprinnelig tyske. Blandt disse finnes 15 av Gellert, 14 av Heermann, 13 av Gerhard. Dessuten har Luther, Münter og Æmilie Juliane 7 hver, B. Ringwald og J. Rist 4 hver, L. Laurenti, J. H. Schrader og P. Eber 3 hver, G. Arnold, B. Crasselius, N. Decius, C. F. Richter o. fl. 2 hver. Ca. 10 salmer er latinske, deriblandt 3 av Bernhard av Clairvaux. Ialt finnes hos Guldberg salmer av vel 100 kjente diktere.

Den *Evangelisk-kristelige salmebok* er i meget liten utstrekning benyttet som kilde.

Av fremmede samlinger blev *J. O. Wallins* „Den svenska psalmboken" av 1819 endel brukt. Dette fortreffelige og almindelig anerkjente arbeide inneholder 500 nr., hvorav 200 er hentet fra den eldre — Jesper Svedbergs — svenske salmebok. „Den svenska psalmboken" er sterkt preget av utgiveren, idet den inneholder 122 av hans originale og over 160 av hans oversatte og bearbeidede salmer. Wallins navn er i det hele knyttet til 286 salmer. Av andre, hvis navn som forfattere eller bearbeidere er knyttet til de svenske salmer, nevnes S. L. Ödmann (30 salmer), F. M. Franzén (29), J. Svedberg (29), H. Spegel (28), J. Åstrøm (22), O. Petri (21), Chr. Dahl (21), J. Arr-

henius (16), P. Brask (14), G. G. Adlerbeth (11) og E. G. Geijer (10).

Grundtvigs tilhengere benyttet i stor utstrekning hans salmearbeider som begynte aa utkomme i 1837. Den samlede utgave av hans arbeider som blev utgitt 1873—81, efter Grundtvigs død, utgjør følgende 5 bind: I. Sangværk til den danske Kirke, 401 nr. II. Sangværk til den danske Kirke-Skole, 134 nr. III. Kirkeaaret i Salme-Sang, 396 nr. IV. Kristenlivet i Salme-Sang, 300 nr. V. Efterslæt af Grundtvigs Salmesang, 262 nr. Tilsammen nær 1 500 nr., dels originale, dels oversettelser og bearbeidelser av salmer fra alle tider og mange land.

De her nevnte samlinger er da de mest benyttede, men leilighetsvis er ogsaa gjort bruk av andre, og de viktigste av disse vil bli nevnt paa sine spesielle steder.

HAUGIANSK OG HERRNHUTISK SALMEARBEIDE

I.

Haugianerne.

Mens rasjonalismen i det 18. aarhundres to-tre siste decennier fikk inngang i vaart land og først og fremst vant geistlighetens og de dannedes hjerter, levet i folkets brede lag fremdeles rester av gammel ortodoksi og pietisme. I forstaaelse med disse begynte vaar største og mest innflytelsesrike legpredikant Hans Nielsen Hauge, født i Tune 3. april 1771, sitt landsomfattende vekkelsesarbeide i 1796. Den bevegelse Hauge vakte, stagnerte under hans „lange arrest" 1804-14, men hadde efter hans løslatelse atter fremgang, som ogsaa fortsatte efter hans død 29. mars 1824. Særlig merkbar blir fremgangen efter 1840, dels paa grunn av legmannsvirksomhetens frigivelse ved konventikelplakatens ophevelse i 1842, dels paa grunn av den religiøse bølge som gikk over landet, og som naadde sitt høidepunkt i 50-aarenes vekkelse. Fremgangen viser sig ikke minst gjennem haugianernes ganske betydelige litterære produksjon.

Haugianerne er et godt eksempel paa at vaaknende religiøst liv krever og utløser den religiøse sang. Blandt Hauges venner var sansen for religiøs sang levende. De gamle — helst guldbergske[1] —

[1] Der er mangt som tyder paa at haugianerne foretrakk den mere almenkristelige Guldbergs salmebok fremfor den mere strengt kirkelige Kingos. I deres salmesamlinger er alltid mange salmer hentet fra Guldbergs bok, og de brukte den, hvis de ikke holdt sig til sine egne samlinger.

salmer blev ved deres opbyggelser sunget av en eller to menn, mens de øvrige som var tilstede, hørte paa.[1] Ofte la predikanten et salmevers til grunn for sin tale. Mange av haugianerne forteller hvordan de blev paavirket og vakt ved en salme, og der er mange vidnesbyrd om hvordan salmen var dem til glede og trøst baade i livets og dødens strid. Eidsvollsmannen John Hansen Sørbrøden døde kort efter at hans hustru paa hans bønn hadde lest verset „Min Sjæl, min Sjæl, lov Herren", og den bekjente Elling Eielsen lukket sine øine i Chicago efterat de som var om ham, hadde sunget salmen „Om Himmeriges Rige saa ville vi tale". Heggtveit forteller mangt som vidner om hvor høit de skattet salmen.[2]

Men de lot sig ikke nøie med de forhaandenværende salmer. De skrev selv med større eller mindre — oftest mindre — ferdighet religiøse sanger, hvorav nogen faa kan kalles salmer, mens de fleste maa forvises til de aandelige sangers vidstrakte omraade. Denne diktning tok sin begynnelse samtidig med den haugianske bevegelse og var i rasjonalismens tid saa godt som den eneste religiøse poesi i vaart land. Den er saaledes eldre enn baade Brødremenighetens og kirkens diktning i tiden 1814-69. Og den fortsatte — likesom den haugianske salmesamling — gjennem hele tidsrummet.

Allerede i 1804 kunde Hauge trykke i *„Christendommens Lærdoms-Grunde" III* henved 50 sanger, nogen av ham selv, de fleste av en rekke tilhengere som Ole Simonsen, Paul Gundersen, Lars Iversen, Peder Abrahamsen, Peder Pedersen, Randi Andersdatter, Larina Olsdatter Øksne, Berthe Andersdatter o. fl. I 1815 utgav han *„Religieuse Sange"*, 56 nr., dels egne, dels unevnte venners arbeider. (I 1821 utvidet med et tillegg av 16 sanger.) Saavel denne som den senere haugianske diktning lider ofte under en uklar og ubehjelpelig form, men den er et dypt følt, opriktig og trohjertig uttrykk for en alvorlig og stridende, men ogsaa lykkelig kristentro, og den er i en usedvanlig grad preget av nettop de haugianske troserfaringer.[3] Baade fordi disse sanger saa aa si inneslutter i en koncentrert form haugianismens barnelærdom, og fordi de saa klart angir dens stilling til tidsaanden, er de av betydelig kirkehistorisk interesse. Salmehisto-

[1] Meddelt av den nu (1928) 98-aarige haugianer Ole Langeland, som siden 1850-aarene har deltatt i deres forsamlinger. — [2] H. G. Heggtveit: „Den norske Kirke i det nittende Aarhundrede", Christiania 1905-20, f. eks. I s. 153 f., II s. 9, 74 f., 126, 185 f., 192 f., 212 o. s. v. — [3] Smlgn. Dr. A. Chr. Bang: „Hans Nielsen Hauge", 4. opl., Kristiania 1924, s. 18-29.

risk sett er slektskapet med ortodoksiens og pietismens salmediktning lett paaviselig.

I haugianismens eldste tid er dens sang i en særlig grad tidspreget.

Tidsaanden er slem:

Hvor Faa, o Gud! som paa dig kalder,
Vi finde nu i Verdens Alder,
Der nu saa plat forvirret er;
Enhver gaaer sine egne Veie,
Enhver vil sine Lyster pleie,
Vankundighed er hos Enhver.
Enhver sig selv i Ære søger,
Og Egennytte Alt forøger,
Foruden mindste Frygt for Gud;
Hvor er de, som Gudsvei opspørger,
Som over Syndens Smitte sørger,
Og daglig grunder paa Guds Bud.[1]

Det er oplysningsdyrkelsens tid:

Nu er det Kundskabs fulde Tider,
Da til Oplysning de fleste iler,
Gid de lærte at kjende dig,
Gid deres Oplysning maatte være:
At leve efter Christi Lære,
Og deres Lyst at forædle sig,[2]

— en tid med et overfladisk syn paa synden og menneskets fordervelse:

Saa og af denne Verdens Lyster,
Samt disse mange falske Trøster,
At Salighed de og kan have,
Som Synden ei ganske forsager.[3]

I motsetning baade til rasjonalistene og andre som tok slike ting lett, betones nødvendigheten av virkelig syndserkjennelse, anger, omvendelse og bot:

Gid Hver nu vilde vige Og skye de falske Raad,
Vor Sjel ei lægt kan blive, Uden ved Jesu Blod
I sand Omvendelse, Naar vi af gandske Hjerte
I Pønitenses Smerte Afdøde Lysterne.
Ei holde maae tilbage En eneste ureen Lyst,
Men alle alle hade Og døde i vort Bryst;
Da gives i vor Aand En himmelsk Fred og Glæde,
Al syndig Lyst og Ære Vi let forsage kan.[4]

Det gjelder aa faa et fra verden og synden bortvendt sinn:

---

[1] „Religieuse Sange", nr. 40, v. 10-11. — [2] Smstds. nr. 37, v. 6. — [3] Smstds nr. 15, v. 5. — [4] Smstds. nr. 51, v. 8-9.

O! drag mit Sind og bøi mit Hjerte,
Min kjere Fader, under dig;
Lad det Onde gjøre mig Smerte,
Og altid hade hjertelig.
Rens mig derfra bestandig saa,
Jeg Seier over Synden faaer.[1]

Et sinn, som trakter efter aa følge Jesus efter og legger vinn paa kristelige dyder, fremforalt kjærlighet, ydmyghet og taalmodighet:

Betænker at Christendoms høieste Dyd,
Er ydmyg og kjærlig at være,
Hvad enten os møder da Sorg eller Fryd,
I Taalighed alting at bære,
Deeltagende vær Med dennem især,
Som Herrens Huusholdere ere.[2]

Taalmodig lide til Døden og tage Christi Kors paa;
I Modgang beredes til Trængsel og Fare,
I Medgang at bede Gud ydmyg bevare,
Naar Ære og Velstand da falder til,
Vi hævne os ei, eller ophøie vil.[3]

Den kristne maa være flittig til gode gjerninger til Herrens ære og næstens gavn:

Det nødvendig er for os, Som et evigt Liv vil faae,
At vort Sind og Villie ei meer
Til Verdens Lyst drages maae;
Ikke heller maae vi ledige være,
Men med gode Gjerninger pryde vor Lære,
Saa de Vantroende kunde og det see,
Vi tjene Herren og er' hans Velsignede.
Vi arbeide her med Møie Og har et taalmodig Sind,
Ei have et gjerrigt Øie, Eller derfor lægger Vind,
At søge Verdens Ære og Gods til vor Trøst,
Eller vores eget Behag i Kjødets Lyst,
Men søge med Flid Næsten at tjene,
Som os til hellig Kjærlighed forene.[4]

Meget ofte innprentes dette aa være flittig og tro ikke bare i himmelske ting, men ogsaa i jordiske, men, med hensyn til de siste, paa en annen maate enn verdens barn, som

Siger: i Verden maae Vi arbeide derpaa,
At samle Gods til Livets Ophold,
Som vi siger: er sandt; Dog ei, som de er vant,
Verden at have kjær, Og dertil sit Begjer
Med Kjøds Attraae.[5]

---

[1] „Religieuse Sange", nr. 19, v. 3. — [2] Smstds. nr. 21, v. 6. — [3] Smstds. nr. 9, v. 2. — [4] Smstds. nr. 9, v. 3-4. — [5] Smstds. nr. 5, v. 6.

I forhold til rasjonalismen er denne diktning med sin alvorlige tale om synd og fordervelse og sin inntrengende formaning til virkelig anger og omvendelse tydelig anti-rasjonalistisk. Men paa den annen side er den ikke gaatt helt fri for enhver paavirkning av rasjonalismen. Det velkjente rasjonalistiske begrep „dyd" f. eks. er ikke saa rent sjeldent, og det hender ogsaa at Jesus paa rasjonalistisk vis kalles „Dydens Herre", „Dyders Giver" o. s. v. En sjelden gang forekommer til og med rene utskeielser i rasjonalistisk retning:

Glad og munter vil jeg være, Mens jeg skal paa Jorden boe;
De, der elske Dyden, ere Altid glade, altid froe:
Viisdom, Stræbsomhed og Dyd Er' beslægtede med Fryd.
Arbeid' er en Glædeskilde, Som man ei udtømme kan;
Kun den Dovne gaaer det ilde: Kors og Modgang føler han.
Mangel, Sorg, Bekymringer Ladheds Følgesvende er'.
Altsaa sætter jeg min Glæde I at elske Flittighed;
Naar de Dovne Taarer græde, Jeg af Sorger Intet veed.
Munterhed, naar den er viis, Skaber os et Paradis.[1]

I forhold til pietismen viser den haugianske poesi sig paavirket av den baade i innhold og tone. Men paa samme tid tar den avstand fra den paa Hauges tid utartede pietisme og herrnhutisme. Den stadige formaning om flid og troskap i det jordiske, baade som et vern mot det onde og som et middel til aa gavne næsten og dra sjeler til Gud, danner en motsetning til pietismens hang til aa forakte det jordiske. Den gjentatte og atter gjentatte forkynnelse at kristendommen skal vise sig i et hellig liv, i helliggjørelse, danner likeledes en motvekt mot nevnte retningers dvelen ved forsoningen og hvile paa rettferdiggjørelsen av tro, som viste sig aa bære smaa frukter i livet. Hauge var som bekjent forsiktig med aa fremheve forsoningen og rettferdiggjørelsen i sin forkynnelse, og den samme forsiktighet blev iakttatt i den eldste haugianske salmediktning.

Da den tid kom at rasjonalismen ikke lenger var nogen fare, og da det efterhvert viste sig at avstanden mellem herrnhuterne og haugianerne ikke var saa stor som tenkt, skiftet ogsaa den haugianske diktning karakter og blev mere evangelisk og allsidig. Hos Berthe Canutte Aarflot f. eks. inntar Jesu forsoning og rettferdiggjørelsen en langt større plass.

Den haugianske salmesamling er meget konservativ og henter vesentlig sitt stoff uforandret fra „Troens rare Klenodie" og de gamle kirkesalmebøker. Av salmedikterne er pietismens menn, fremfor alle Brorson, foretrukket.

[1] „Religieuse Sange", nr. 2.

Den haugianske salme-diktnings og salme-samlings historie begynner med H. N. Hauge selv, og skjønt det meste av hans salmearbeide tilhører tiden før 1814, nevnes han her fordi hans arbeide har hatt betydning gjennem hele vaart tidsrum.

I Hauges eget liv spilte salmen ved flere anledninger en viktig rolle. Under ungdomsaarenes vanskeligheter og uklarhet gledet og trøstet det ham aa synge og lære salmer blandt hvilke han særlig fremhever: „Ak, vidste du, som gaar i Syndens Lænke", „O hjerte kjære Gud, som naadig mig har givet", særlig 4. v. hvor han fant megen lærdom i de fire regler: elske Gud og næsten, ydmyg i medgang og taalmodig i motgang. Videre nevner han med forkjærlighet salmene „Jesu, Verdens Frelsermand", særlig 8. v. om ydmyghet, „Jesu, din søde Forening at smage", særlig 2. v. „Naar jeg reiste, og under mit Arbeide, fandt jeg mit Hjerte meget oplivet ved at synge paa disse Salmer".[1] Denne siste salme var det ogsaa som grep inn i hans liv under den store oplevelse hin aprildag i 1796: „Engang som jeg arbeidede under aaben Himmel, sang jeg udenad paa den Psalme: Jesu, din søde Forening at smage etc., da jeg havde sjunget det andet Vers: Styrk mig ret kraftig i Sjælen derinde, At jeg kan finde, hvad Aanden formaaer, Tag mig til Fange i min Tale og Sinde, Leed mig og lok mig saa svag som jeg gaaer; Mig og hvad mit er jeg gjerne vil miste, Naar du allene i Sjelen kan boe, Og sig omsider paa Døren maa liste, Hvad som forstyrrer min inderlig Roe. Nu blev mit Sind saa opløftet til Gud, at jeg ikke sandsede mig, eller kan udsige hvad der foregik i min Sjel; thi jeg var uden for mig selv, og det første min Forstand samlede sig, da fortrød jeg paa, at jeg ikke havde tjent den kjære og over alting gode Gud, og at jeg syntes Intet i Verden var at agte. At min Sjel følte noget Overnaturligt, Guddommeligt og Saligt; at det var en Herlighed, som ingen Tunge kan udsige, det mindes jeg til denne Dag saa klart, som det skulde være skeet faa Dage siden, da det dog nu er 20 Aar forløben siden Guds Kjærlighed saa overvættes besøgte mig".[2]

Det er vel denne salige oplevelse han stundom hentyder til i sine sanger paa en maate som minner om Paulus:

> Jeg har seet den himmelske Glands,
> Hørt de Ord, som gaae over al Sands,
> Hvad de faae, som Viisdom begjer',
> I Evighed Rigdom og Ær'.

[1] H. N. Hauge: „Om Religiøse Følelser og deres Værd", Christiania 1817, s. 29. — [2] Smstds. s. 32.

Det blir hans største glede aa gjøre andre delaktige i den lykke han føler selv:

> Jeg har den Glæde smaget, Et Lys omstraalte mig,
> Jeg da mig selv forsaget, Og troede, Flere sig
> Til Herren skulde give. Det skede, Hvilken Fryd.
> Min hele Sjel oplives Ved Tanken om den Tid.

Under Hauges mange vandringer fant han ogsaa kraft og trøst i de gamle salmer, og mangen gang grep han til dem under spott og forfølgelser. Det er da i det hele naturlig at Hauge maatte faa en dyp følelse av salmens betydning, og det er forstaaelig at han selv søkte aa yde noget baade som salmedikter og salmesamler.

Hans egne salmer er blitt til fra tid til annen i aarene 1796-1824 og finnes oprinnelig spredt i hans mange forskjellige skrifter. I 1815 og 1821 utgav han, som allerede nevnt, sine „Religieuse Sange" hvor ogsaa en del av hans egne finnes. En samlet utgave av hans sanger blev i 1843 besørget utgitt av tre anonyme venner:

> *De af H. N. Hauge forfattede Sange* samt sex Capitler af hans Bog „Forsøg til Afhandling om Guds Viisdom" med Mere af samme Forfatter.

Samlingen inneholder ialt 41 salmer, hvorav de 15 første skriver sig fra tiden før Hauges lange arrest, de følgende 13 fra arresten 1804-14 og de 13 siste fra tiden efter 1814.

Der er i disse sanger ikke meget som faller utenfor den foran gitte almindelige karakteristikk av den haugianske diktning. I han første salmer er stilen — likesom i hans eldste prosa — tung, knudret og ofte uklar og usammenhengende. Tonen er i de fleste alvorlig og formanende:

> Hører I, al Verdens Ender, Gud tilbyder sig saa from,
> Om I Eder vil omvende Og ei falde i Verdens Dom.
> Lader Eder nu da bøie At høre Røsten af det Høie,
> Der raaber: rydder Herrens Vei Og Tiden at forsømme ei.
> See, hvor kostbar er dog Tiden Og et Rum i Herrens Sal,
> Et Øieblik det er jo liden Mod mange Tusinde Aars Tal;
> Thi hvad er det her at stride, Naar vi hisset kan faae Hvile
> Fra al Verdens Spot og Spee, Evig Glæde Gud at see.
> Kjøber derfor igjen Tiden, Trænger ind udaf al Magt,
> Unge, Gamle, Stor og Liden, Fatter Haab, vær uforsagt;
> Om det end ser farlig ud For de skarpe Fiendens Skud,
> De vor Sjæl kan intet skade, Naar vi Synden skye og hade[1]

[1] „De af H. N. Hauge forfattede Sange", nr. 2. v. 1-3.

I fengselstiden gjennemgikk Hauges stil en utvikling under hans lesning av den velskrevne rasjonalistiske litteratur som han fikk utlaant. Hans egen stil blev lettere og klarere, og dette merkes ogsaa i hans sanger under og efter den lange arrest. Samtidig blev hans aandelige liv rasjonalistisk paavirket, særlig merkbart i denne av hans biografer oftere citerte salme:

Glad udi Troen vil jeg være, Og altid have et muntert Sind.
Som vil lade sig bøie og lære, Paa alle Dyder lægge Vind;
Thi de Salighed her nyde, Og altid smage Himmerig,
Som Dyd og Viisdom pryde, Lade Guds Ord behage sig.

Det er en utømmelig Kilde At have evigt Livets Haab,
Flittig at være aarle og silde, Og overøses med den Daab,
Som Kjærlighedens store Gaver Med den høie moralske Kraft,
Som udgydes paa dem, der haver Oplivelse ved Guds Ords Magt.

Formedelst deres Lyst at gavne Sine Medmennesker paa Jord;
Thi om de synes Mangt at savne, Saa haver de dog Rigdom stor,
Som beviser sin Dyd at tjene Af en frivillig Lyst og Sind,
Ydmyg søger at forene, Alle paa Dyder lægge Vind.

Jeg iblandt deres Tal vil være, som gavner og elsker Flittighed;
Thi naar de Dovne Nøden lære, Af Mangels Tvang jeg Intet veed.
O, hvor kan jeg mig da fryde Udaf min fri og villig Aand,
Som den moralske Lov lyder, Og ledes ved Skaberens Haand.[1]

Denne paavirkning blev imidlertid bare forbigaaende. I de senere salmer er han igjen den gamle. Alvoret preger fremdeles hans sang, men tonen er gjennemgaaende mildere og varmere, og den intense formaning har mere veket plassen for bønnen, lovprisningen og takken. Det er den modne, haardt prøvede mann som taler gjennem sangen:

O du min Gud og kjære Fader! Min Sjæl og alt Mit love dig,
Jeg vil det hade, dig mishager; Styrk mig, at jeg kan ligne dig.
Det er min Trøst, jeg er dig nær, Samt og min Fryd du har mig kjær.

Du kaldte mig fra Mørkheds Hule, Og drog mig med din Kjærlighed,
Ja løste mig fra Lysters Kule, Da jeg blev Synd og Verden kjed;
En Glæde stor du lod mig see, Som ei paafører evig Vee.

Jeg er, o Gud! ditt Barn bleven Ved Kaldet til at tjene dig,
Og derfor vil, mens jeg her lever, Bekjende dit Navn uden Svig,
Usigelig din Naade er, Og evig love Fader kjær.

Ophøi, min Sjæl, du Frelser kjære! Hvad i mig er, prise dig Gud,
Ja ved din Aand og Ordets Lære Glædes jeg for dit høie Bud,
Du reiste mig fra Syndens Fald, Hvo stamme kan saa høit et Kald.[2]

[1] „De af H. N. Hauge forfattede Sange", nr. 28. — [2] Smstds. nr. 34. v.1-4.

Hauges venner la sikkert mindre vekt paa den stive og ubehjelpelige form. For dem var det innholdet og aanden som betød noget. Og likesom Hauge selv fant trøst i sine salme-betraktninger, saaledes fant ogsaa hans venner opbyggelse ved hans ukunstlede, likefremme og opriktige ord om menneskelivets synd og nød, om Guds naade og frelse, om omvendelse og nytt liv i kjærlighet til Gud og medmennesker. „De Skrifter han udgav saavelsom de Sange han forfattede vakte hos Mange en sand Bekymring over sine Synder, saa Mange bleve kaldte og Endeel udviste Omvendelsens værdige Frugter".[1] Hans salmer blev derfor ogsaa adskillig benyttet i de senere haugianske sangsamlinger. I kirkesalmebøkene har de derimot først i de seneste utgaver funnet en smule anvendelse.[2]

Hauge fikk imidlertid langt større betydning som salmesamler enn som salmedikter.

I 1798 utkom rasjonalismens salmebok, den Evangelisk-kristelige, og det var aa forutse at den snart vilde faa innpass i vaart land, hvilket ogsaa skjedde fra 1800 av. Men Hauge kom den i forkjøpet med en samling av de gode, gamle salmer. Mens han i august 1799 opholdt sig i Trondhjem, utgav han der: *„Sande Christnes udvalgte Psalmebog,* uddraget af Troens rare Klenodie og flere, samt tilføiet nogle Nye af Kirkens nuværende Arbeidere, som haver Lyst og Gaver til at lege for Herren i deres Hjerter. Samlet og til Trykken befordret af H. N. Hauge". Han var dengang bare 28 aar gammel.

Boken fikk straks en rask avsetning og blev i de nærmest paafølgende aar oplagt flere ganger. Her undersøkes den paa grunnlag av 6. oplag 1823[3] — det siste mens Hauge levet.

Titelen er nu (siden 5. oplag 1819) forandret til:

> *Udvalgte Psalmer* af Troens rare Klenodie, og flere af de forrige Christnes Sangbøger; samt tilføiet nogle Nye, forfattede af Nutidens Christne. — Rettede, forbedrede og forøgede med et Tillæg

---

[1] „De af H. N. Hauge forfattede Sange", forordet.

[2] Landstad benyttet ingen av dem. A. Hauge optok i utkastet til sin salmebok 1863 sin fars første salme, skrevet i 1796: „O Jesu, du er min" men sløifet den igjen i salmeboken 1872. Først i Landstads rev. salmebok har en av hans salmer faatt plass (nr. 138): „Jeg er hos Gud i naade" skrevet mens Hauge satt arrestert i Trondhjem julen 1799. Den er rettet adskillig paa av Gustav Jensen. Den samme er optatt i Nynorsk salmebok (nr. 113). oversatt til nynorsk av biskop Støylen: „Eg er hjaa Gud i naade"

[3] Paa titelbladet staar 5. oplag, men iflg. Halvorsens forfatterleksikon er det 6. oplag. Enten det er 5. eller 6. oplag beror visstnok paa om der utkom et (4.) oplag i Kjøbenhavn 1802. Dette oplag omtales ikke av Hauge selv („Udvalgte Psalmer" 1819, fortalen), men baade av Halvorsen („Norsk forf.-leks." II, s. 571 f.) og Bang („H. N. Hauge og hans Samtid", 4. opl., s. 202, note

af nogle paa Sang oversatte Davids-Psalmer, og nogle andre nye religieuse Sange. — Udgivne af Hans Nielsen Hauge.

Synger for Herren, synger Psalmer for ham, taler frit om alle hans underlige Gjerninger. I. Krøn. 16. C. 9. v.

Lader Christi Ord boe rigelig inden i Eder, i al Viisdom; lærer og paaminder Eder selv med Psalmer og Sange og aandelige Viser, idet I sjunge yndeligen i Eders Hjerter for Herren.

Coloss. 3. Cap. 16. v.

Foruten en inngangssalme („Apostelen bad os i Hjertet at lege", av Hauge) inneholder den egentlige samling 109 nr., 1 089 vers. De 99 første er gamle salmer hvorav 52 er tilfelles med „Troens rare Klenodie", 82 med Pontoppidans salmebok og 51 med Guldbergs, men derimot ingen med Kingos. De 10 siste salmer er nye, av forskjellige haugianske forfattere, deriblandt 3 av Hauge selv. De 22 første salmer knytter sig til dager og begivenheter i kirkeaaret, de øvrige samler sig vesentlig om det spesifikk haugianske som naadevalget, menneskets fordervelse, anger, bot, gjenfødelse, troens frukt i et gudelig levnet, kyskhet, verdens fornektelse, Kristi efterfølgelse o. s. v. — m. a. o. vesentlig om læreinnholdet i 3dje artikel.

De 99 salmer skriver sig fra ca. 40 kjente og nogen ukjente salmediktere. Omtrent tredjeparten av salmene er av dansk oprinnelse, saaledes er 23 av Brorson (foruten 28 oversatte), 5 av Ægidius, 1 av N. Brorson. De øvrige er, paa et par svenske og en latinsk nær, av tysk herkomst. Der er 5 av C. F. Richter og P. Gerhard, 3 av J. Heermann, 2 av C. A. Bernstein og J. A. Freylinghausen og 1 av en rekke andre som Laurenti, Schröder, Scheffler, Schrader, Schmolck, Rambach, Koitsch o. s. v.

I det hele er pietismens salmediktning foretrukket og samlingen er et skjønnsomt utvalg av denne retnings andakts- og opbyggelsessalmer. Under valget av salmer har Hauge været paa vakt mot to kanter — mot hans tids herrnhutisme og rasjonalismen. „Nogle findes der", sier han, „som kun af deres Naturgave, uden Aand og Følelse, sammensætte tørre Vers med konstige Ord, der tildeels kan klinge vel, tildeels ogsaa være usammenhængende nok, men som altsammen ikke kan oplive Hjertet. Nogle synge af overtroiske Indbildninger Noget, som ikke har bibelsk Aand, eller følger Jesu Lære i dens sande Sammenhæng, men eensidig enten betragter Christi Forsoning som et Skjul for sit Hjerte, uden at sammenføie, at han skal rense dem til sit Eiendoms Folk, der skulle være flittige til gode Gjerninger; eller og med en pharisæisk Selvgodhed ophøier sine egne Gjerninger: saadanne Sange har jeg søgt at udlade."[1] Disse

[1] „Udvalgte Psalmer", forordet.

ord er betegnende for Hauges stilling til samtidens retninger ikke bare i hymnologisk, men ogsaa i dogmatisk henseende.

Med hensyn til salmenes redaksjon har Hauge i det store og hele fulgt sine kilder. Av og til har han riktignok sløifet nogen av de svakeste vers, og foreldede og fremmede uttrykk er hist og her ombyttet med mere kjente og forstaaelige. I nogen tilfeller har Hauge rettet salmen saa den ligger nærmere originalen:

Originalen:
Gott ist gerecht: Er straft die Sünd,
er straft dort, wie er dich hier findt.

Pontoppidan og Guldberg:
Med Skiel paa Synd Gud hevner sig,
Han straffer som han finder dig.

Hauge:
Gud er retfærdig, Synder der
Han straffer, som han fandt os her.[1]

Originalen:
Wer überwindet und hält meine wercke
Bis an das ende mit beständigkeit,
Dem geb ich über heyden macht und stärke,
Dasz er sie mit der eisern ruhte weid't.
Bis sie zerschmissen,
Erkennen müssen,
Dasz all ihr wissen
Vor mir nichts gilt.

N. Brorson:
Den som der vinder og striden fuldender,
Holder min gierning og bliver mig troe
Jern hand skal føre, som riset i hænder,
Støde de onde, som potter, i toe,
Knuse dem smaae,
Slide og slaae
Mens der er noget at hevne sig paa.

Hauge:
Den som der vinder og Striden fuldender,
Holder min Gjerning, og bliver mig troe,
Ham vil jeg give det Jernspiir i Hænder,
Hvilket jeg selv af min Fader modtog;
Dermed han saa
Fienden skal slaa
At ingen af dem mod ham skal bestaae.[2]

I denne salme er sløifet v. 9 og 10.

Originalen:
Du zeigst uns stets das widerspiel
von dem, was du gedenckest,
du gehst mit uns zum fremden ziel
wenn du uns zu dir lenckest,
du läsz'st uns fallen, wenn du wilt
uns für den sünden-fällen

Brorson:
Du viser altid det, der staaer
Imod den Deel, du tænker,
Naar Veyen hen til Kronen gaaer,
Saa viser du os Lænker.
Tit lader du os falde, naar
Du os fra Fald og Snare

[1] „Tænk, Menneske, paa Enden", orig. v. 10, 6-7. — [2] „Den, som der vinder, skal æde", orig. v. 7.

sicher stellen,
und aus dem gifte qvillt
ein' artzney für der höllen.

Vil bevare.
Og Lægedommen gaaer
Da ud af Gift og Fare.

Hauge:

Du ofte viser dig modsat
Af hvad vi om dig tænker;
Vi ofte synes som forladt,
Naar du os til dig lænker;
Tidt lader du os falde, naar

Du os fra Fald og Snare
Vil bevare.
Og Lægedom vi faaer,
Da udaf Sorg og Fare.[1]

Her er sløifet v. 5 og 13.

De anførte prøver vil vise hvordan salmene har vunnet baade i originaltroskap og tydelighet.

Disse endringer har Hauge foretatt sammen med en av sine venner,[2] d. v. s. klokker og lærer i Oslo Thomas Olsen Amble (1778-1822), som i sine siste leveaar var Hauge behjelpelig med utgivelsen av hans skrifter.

Denne mann har ogsaa en vesentlig andel i et tillegg til „Udvalgte Psalmer" bestaaende av 25 nr., hvorav de første 16 er omdiktninger av nogen Davids-salmer. Disse skyldes paa et par nær Amble.[3] Baade disse og andre av hans salmer, som forøvrig er ganske almindelige arbeider, slo godt an dengang.[4] De øvrige salmer i tillegget er diktet av forskjellige haugianske forfattere, f. eks. „O Jesu! som fra Øst og Vest" av Johannes Johnsen Kraabøl (1770-1855), „Himmelske Fader! din Hjælp mig forlene" av Kristi Kristensdatter Morken (1773-1864) og „Guds Engle de sig glæde i Himlens Herlighed" av Hauge selv. Disse sanger hører til de mest benyttede i haugianske samlinger, og de er heller ikke daarlige arbeider.

Det er sine egne erfaringer Hauge gir uttrykk for i de vakre ord hvormed han overlater sin samling til sine venner og inderlig betoner salmens betydning for det aandelige liv:

„— modtag disse Sange med eenfoldigt, sandhedselskende Hjerte, og med erkjendtlig Tak til Gud; da skal vist Enhver, enten han synger dem for sig selv allene, eller blandt Andre; om han er Huusfader eller Huusmoder, og som saadan synger dem for sit Huusfolk, i ethvert Tilfælde ved Guds Bistand erfare, at Sangens langsomme yndige Toner, korte og mærkelige Ord skal gjøre Indtryk paa Eders Hjerter; I skulle finde Eders Følelser stemte til, i Ord og Gjerning at udbrede den Høiestes Lov, og erfare Sangens Kraft saavel i vore

[1] „O Gud, Fornuften fatter ey", orig. v. 12. — [2] „Udvalgte Psalmer", fortalen. — [3] Smstds. — [4] Heggtveit: „Den norske Kirke" II, s. 801.

Dage som i Forfædrenes Tider, da det sagdes om Ambrosius af hans Avindsmænd i det 4de Aarhundrede efter Christi Fødsel, at han forførte Menneskene med sine gudelige Sange; thi ei allene virke de paa Eders eget Hjerte, men ogsaa paa endeel af dem, som høre Eder synge om aandelige Ting med aandelig Stemme og Ord.

Bruges de saaledes flittelig og rettelig, saa vil I vist ogsaa erfare, at de ofte ville lette Eder Verdens mangehaande Besværligheder, og stemme Eders Sind til himmelske Betragtninger.

Vistnok frembringe de ikke altid disse gode Virkninger, det vil sige: vi ere selv ikke altid skikkede til at modtage de himmelske Sandheders Indvirkning paa vore Sjele; vi finde os undertiden lunkne, og enslags Ligegyldighed vil beherske os, men hvad kan da være vigtigere, end ved Læsning, og især ved Sang om Gud, om vore Pligter imod ham og mod vor Næste, at søge at opvækkes til Fyrighed?

Andre Tider føle vi os fattige, urolige og angestfulde, ak! lad os da med Sukke og Sange bede med David: Min Sjel! kom igjen til din Rolighed: lad os da opflamme vort Hjerte med Betragtninger over de himmelske Skatte, Gud har gjemt til dem, som frygte og elske ham.

Trykkes vort Sind af jordiske Sysler, eller forfølge Mennesker os med onde Ord og Gjerninger: da finde vi i alle disse Tilfælde et Exempel i den største Sanger, Bibelen opviser, David nemlig: hvorledes han har opstemt sine Toner til den almægtige Gud, for ham udøste han sit Hjertes Nød, ham lovsang han for sine Glæder og alt hvad der anrørte ham i Livet. Det er vist ikke Enhvers Gave at forfatte Sange, som flyde af Menneskets Begeistring, eller saadanne Følelser, der opvækkes naar man med sandhedskjærligt og eenfoldigt Hjerte grunder paa Guds Lov, seer hans Godheds mange Under i Naturen, og især hans himmelske Gaver og aandelige gode Ting; thi naar Sjelen stemmes ved saadanne Betragtninger, da udtrykker Hjertet kraftigst sine Følelser ved at lege for Herren i faa men grundige og aandelige Ord. — — Overalt, Medchristne! jeg formaaer ikke at udtolke, eller med andre Ord afmale alle Sangens herlige og salige Virkninger, dersom vi bruge dem med et troende Hjerte, eller i det mindste med et Hjerte som længes at troe og komme til Gud."[1]

Hauges lille samling blev vel som hans øvrige bøker kolportert og den fikk en for en salmesamling sjelden utbredelse. Som nevn utkom 1. oplag i Trondhjem 1799, og de følgende tre oplag utkom

[1] „Udvalgte Psalmer", fortalen.

i Kjøbenhavn 1800, 1801 og 1802. Det siste av disse nevnes ikke av Hauge selv i 1819: „— den blev allerede 1801 oplagt tredie Gang; saa der ialt var trykt 10 000 Expl., hvoraf nu ei ere flere tilbage, og den har endog i nogle Aar været efterspurgt, hvorfor jeg af Mange er anmodet om, atter at oplægge den."[1] Under Hauges lange arrest blev vel „Udvalgte Psalmer" som hans øvrige bøker konfiskert av myndighetene og deres utbredelse stanset. De følgende oplag av boken kom først i 1819 og 1823, begge i Christiania. Efter Hauges død utkom 7. oplag Bergen 1835, 8. oplag Christiansand 1837, 9. oplag Tromsø 1842 og 10. oplag Christiansand 1843. Foruten disse ti oplag kom der muligens flere som man for tiden ikke har kjennskap til. Bortsett fra kirkesalmebøkene var „Udvalgte Psalmer" vistnok den mest utbredte salmesamling i vaart land inntil den blev avløst av den større og fyldigere Johnsens „Christelig Psalmebog" av 1846 og andre samlinger.

Om betydningen av Hauges bok skriver biskop Bang efter aa ha omtalt hvordan den Evangelisk-kristelige salmebok ved rasjonalistiske bispers og presters forente anstrengelser blev „smuglet ind" i mange menigheter: „Hvilken betydning for den sande kristendoms bevarelse og udvikling det under disse omstændigheder var, at der nede i selve menighedernes masse fandtes en salmesamling som Hauges, saa der kunde dannes en modvægt mod det uevangeliske og ukristelige væsen, hvoraf folket blev paavirket gjennem den nye kirkebog, det behøver kun at paapeges. Intet af de af Hauge udgivne skrifter har faaet en udbredelse som dette, intet har havt større betydning og mere dybtgaaende virkninger."[2]

Som antydet fulgte en rekke forfattere og forfatterinner i Hauges spor som salme- og aandelige sang-diktere. Den betydeligste av disse i hele perioden 1814-69 er utvilsomt Berthe Canutte Aarflot,[3] født 3. januar 1795 paa gaarden Aarflot i Ørsta sogn, Volda prestegjeld, gift 1817 med bonden Amund Knudsen Aarflot (1788-1860), død 29. oktober 1859. From, fintfølende, begavet og virksom som hun var, staar hun den dag idag som haugianismens ypperste og mest innflytelsesrike kvinne.

Hennes far var den virksomme og oplyste bonde og lensmann Sivert Knudsen Aarflot, landskjent for sitt mangeartede og opofrende arbeide for den sunnmørske befolkning. I barndomshjemmet, som

[1] „Udvalgte Psalmer", fortalen. — [2] Bang: „Hans Nielsen Hauge", 4. opl. s. 202. — [3] Hennes navn skrives ogsaa Berte, Cannutte, Kanutte.

siden 1820-aarene var et centrum for haugianismen paa Sunnmøre, fikk Berthe Canutte en omhyggelig opdragelse og mottok særlig gjennem sin mor en sterk religiøs paavirkning, men først senere naadde hennes aandelige liv til gjennembrudd og klarhet.

I sin (efter hennes død utkomne) selvbiografi skildrer hun sin aandelige utvikling og hvordan salmer allerede i barneaarene gjorde et mektigt inntrykk paa hennes mottagelige sinn, f. eks. salmen „Herre, ak Herre, min Gud og min Fader, Naadig, barmhjertig, taalmodig og mild" o. s. v. av „En Christens Tanketøile". Under avsyngelsen av disse versene i nevnte salme „hadde jeg," forteller hun, „en sød og angenem Fornemmelse i min Sjæl, at jeg al min Livstid ikke kan forglemme det":

Dertil med hører jeg Jesum at kalde,
Det sætter Hjerte og Mod udi mig:
Kommer, I Synder, besværede, Alle,
Jeg vederkvæge vil Enhver for sig.
Skulde jeg mig da modvillig udlukke,
Maatte jo Himmelen over mig sukke.
O nei, jeg ved mig langt bedre at fare,
Jeg vil dog ikke fortvivle saa slet,
Jesus han svedte de blodige Taarer
Og fyldestgjorde for al min Uret.
Var mine Synder end tusend' Gang' grover',
Jesu Blodsdraaber dem veie dog over.

I 27-aars alderen gjennemgikk hun en dypere religiøs vekkelse ved den haugianske legpredikant Amund Knudsen Brekkes paavirkning, og denne vekkelse blev begynnelsen til hennes sjelden rike religiøse utvikling. Ogsaa i denne forbindelse omtaler hun salmens betydning for hennes liv, særlig „Jeg arme Synder træde maa" og „Herre Jesu Christ, from, mild og god". „Disse fant jeg meget passende for mig, da jeg gjennem disse ligesom fik tolke og udtale min Sjæls Følelser for min Himmelske Fader".

Helt fra ungdommen av falt det henne lett aa uttrykke sine tanker i bunden eller ubunden stil, og de fem smaa bøker hun i aarenes løp utgav, skal ikke ha kostet henne hverken synderlig tid eller arbeide. Det eldste av hennes skrifter er en liten samling paa 10 sanger som hun skrev straks efter sin konfirmasjon, uten at andre enn hennes søster, som fikk laane sangene, kjente til det. Da hennes far det følgende aar døde, fikk han lese dem paa dødsleiet, ordnet dem og gav dem titelen: *„En gudelskende Sjæls opbyggelige Sange"*. Paa farens bønn besørget hennes bror dem trykt, men hvilket aar

vites ikke. Heller ikke vites naar hennes betydeligste arbeide: *„Troens Frugt.* En Samling af aandelige Sange i tvende Dele" utkom første gang; 3. oplag blev trykt i 1836 i det av hennes far anlagte boktrykkeri paa Ekset. Denne bok inneholder med sine to deler og tre tillegg 99 sanger, dels opmuntringer til uomvendte mennesker om ikke aa forsømme naadetiden (første del), dels om Guds førelser med forfatterinnen (annen del) og dels sanger med forskjellig innhold og leilighetssanger (tilleggene). Hennes øvrige skrifter er dels av poetisk, dels av prosaisk innhold. *„Religiøse Breve,* med Sange", som utkom i Bergen 1844, inneholder bare et par sanger. *„Sjelens Morgen- og Aftenoffer,* indeholdende Bønner, Sukke og Sange paa hver Dag i Ugen, tilligemed Sange paa de fire Aarets Tider", Bergen 1852, inneholder av poetisk stoff, bortsett fra de rimede sukk, 19 sanger. *„Sjælens aandelige Høitidsglæde,* indeholdende Bønner og Sange paa de i Aaret indfaldende Høitidsdage, med et Tillæg af nogle Salmer samt Paamindelse om at undersøge sin Sjæls Tilstand, før man gaar til Herrens Bord" utkom i Bergen 1853 og inneholder 30 sanger, foruten endel prosastykker. Samlet utkom disse fem skrifter i Bergen 1856-62 som *„Smuler til Næring for Livet i Gud"* og inneholder ialt omkr. 160 salmer og sanger.

Denne hennes diktning har sin rot i den gamle danske og norske salmediktning og er merkbart paavirket av den. Hun har et fortrolig kjennskap baade til Kingo, Brorson og andre, og en rekke av hennes salmer har f. eks. versemaal og melodi som Kingos „O kjære Sjæl, frygt aldrig mer",[1] „Rind nu op i Jesu Navn", „Op glædes alle, glædes nu" eller som Chr. Knolls „Hjertelig mig nu længes" og F. Nicolais „Af Høiheden oprunden er". Ord som afbede, angenem, annamme, erlange, fage, forgangen, en Lee, omsonst, skræksom o. lign. og uttrykk som aa skjule sig i Jesu „Vunders Hule", ikke spilde „Jesu Sides ædle Saft", at „Jesu Vunders ædle Saft Har saa overflødig Kraft", aa finnes i „Naadens rette Orden" eller i „Naadens Stand og Orden" o. s. v. forraader ogsaa avhengigheten av de gamle forfattere. De samme kjelenavn skjemmer hennes sanger som deres, som „søde Jesus", „søde Sjæleven", „søde Himmelnor", „mit søde Himmelman", „Sjælebrudgom hvid og rød", „Trøstekilde sød" o. m. fl. — Den nasjonale bevegelse, som gjorde sig saa sterkt gjeldende i hennes senere aar, staar hun — som de andre haugianske forfattere — fullstendig fremmed overfor. Det hender til og med at nattergalen synger i de sunnmørske skoger saa sent som

[1] I „Troens Frugt" 25 salmer.

i 1850-aarene. („Sødt synger Nattergal i Nattens Stille" heter det i hennes sang til „Foraaret".)

Man har sedvanlig ogsaa pekt paa slektskapet med Dorothe Engelbretsdatter som det mest iøinefallende, og dette slektskap er ogsaa utvilsomt tilstede. Ikke bare i det ytre, i valg av emner, versemaal, uttrykk og vendinger, men ogsaa i det indre, i selve livssynet er der fellesskap, uten at det er berettiget aa tale om nogen egentlig efterligning. Felles for begge er bevisstheten om jordelivets tomhet og forgjengelighet, trettheten av verden og en tilsvarende lengsel efter himmelens uforgjengelige og fullkomne liv. Likesaa de inntrengende formaninger om aa forsage verden, om bod og omvendelse, om aa trakte efter det evige og hinsidige. Men paa den annen side har B. C. Aarflot som en Hauges disipel tillike blikket mere rettet mot jordelivets opgaver, at man skal være virksom i gode gjerninger, og tonen er freidigere, gladere og frimodigere enn i D. Engelbretsdatters taareblendede sanger.

Det er helst almindelige, centrale religiøse emner B. C. Aarflot behandler, særlig de som faller innenfor den haugianske livsbetraktnings horisont. Innenfor disse grenser har hun dog evnet aa bevare et visst særpreg, og hun er noget mer allsidig enn de tidligere haugianske forfattere. Især merkes at forsoningen og rettferdiggjørelsen oftere og sterkere berøres.

Først og fremst gjelder alvorlig aa vende om fra syndens vei:

O, kjære Menneske, vend om, vend om itide!
Lad Bedring snarlig ske, tænk: at vi ikke vide,
Hvorlænge Naadens Dør vil aaben for os staae,
Se derfor nøie til hvad Vei du vandrer paa.[1]

For:

I Kristo ene gjælder Det nye Kreatur;
Af vor Natur opvælder En Kilde bedsk og sur;
Skal Naaden den faa rense, Maa Sindsforandring ske
Ved Bøn og Pønitentse Af Hjertets inderste.[2]

Hos Gud og hans korsfestede sønn er kraften aa finne som renser fra synd og vekker den levende tro som gjør og maa gjøre gode gjerninger:

Hans Død har Kraft og Fynd, hans Blod kan Sjælen rense,
Naar vi afstaae vor Synd ved Bod og Pønitentse.
Af Troen Gjerninger nødvendig følge maa,
Hvis ei, forgjeves er, man Naaden stoler paa.
Vaagn op, o Menneske, gak ikke hen iblinde!
Guds Raad til Salighed du af Guds Ord kan kjende,

[1] „Troens Frugt", 9. opl., nr. 8, v. 1. — [2] Smstds., nr. 38, v. 4.

Bedrag dig ei selv blot ved det kristne Navn,
Tro uden Gjerninger den er til intet Gavn.
Er Troen levende, saa maa den Frugter bære;
Til Næstens Tjeneste og til Gudfaders Ære
Den stedse virksom er, vil stedse gjøre Godt,
Taalmodig tager mod Forfølgelse og Spot.[1]

Hennes sanger bærer bud fra en ydmyg sjel som tar sin tilflukt til den Herre Jesus og hans rettferdighet:

Fuld udaf Feil og Syndesaar Jeg syg og saaret for dig staar
Og beder, du, min Læge god, Vil rense mig i Naadens Flod.
Jeg af mig selv uværdig er, Men tag mig an, min Frelser kjær,
To Sjælen med din blodig' Sved, Ifør den din Retfærdighed,[2]

— en sjel som lever i trygg og glad kjærlighet til ham:

O søde Frelser kjære, Som kom om Julenat,
O, gid du maatte være Mit Hjertes Del og Skat;
Er du i Sjælen inde Med Naade, Liv og Fred,
Da kan jeg Høitid finde Midt i Gjenvordighed.
Velkommen, Broder kjære, Mit Hjertes Skat og Del,
Min Glæde, Lyst og Ære, Min ypperste Juvel!
Om jeg dig skulde savne, Vansmægtede min Aand,
Men naar jeg dig faar favne, Da løses Sorgens Baand.
Derfor vil jeg dig have Alt til min Høitidsfryd,
Du er min Julegave Og alle Dyders Dyd;
Om hele Verdens Glæde Var samlet paa et Sted,
Naar du var ei tilstede, Saa fandt jeg ingen Fred.
De rette Hvilestunder, Og Sjælens Høitid god
Er i min Jesu Vunder og røde Rosenblod,
Naar Sjælen der er hjemme Og død for Verdens Lyst,
Da Naadens blide Stemme Indgiver Fred og Trøst.[3]

Dødens alvor staar alltid for henne:

Se Tiden den har Vinger Og hastig svinder hen,
Snart Døden sig indfinder, Da er ei Tid igjen
Sin Frelsere at søge; Hvo det har før forsømt,
Kan ei en Stund gjenkjøbe, Men blive maa fordømt.[4]

Men Jesus har borttatt dødens brodd, og hun kan glede sig til aa forlate denne verden og være hos ham:

Saa glæder jeg mig til den Dag, Da al min Verdens Nød og Plag'
For evig endt skal være Og jeg i Himlens Frydeland
Skal se min søde Frelsermand Og Seiers-Palmer bære.

Ti:

Sødt skal der klinge: Hellig! da, Og evig mit Halleluja!
I Herlighedens Rige. Og dig, velsignede Guds Lam,
Som led min Død og bar min Skam, Jeg evig Tak skal sige.[5]

---

[1] „Troens Frugt", nr. 6, v. 8-10. — [2] „Sjælens aandelige Høitidsglæde", 5. opl., s. 58, v. 2-3. — [3] Smstds. s. 31, v. 1-4. — [4] Smstds. s. 36 f., v. 6. — [5] Smstds. s. 57 f., v. 8-9.

Med disse faa løsrevne prøver er forsøkt aa ramme det karakristiske i emnevalg, sprog og tone. Hennes emner, som ikke er særlig mange, varieres i det uendelige, uttveres ofte, og gjentagelsene kan virke trettende. Sproglig sett skjemmes salmene av de før nevnte fremmede og forslitte vendinger og ord. Men disse gamle, tilvante uttrykk virket naturligvis paa hennes tid meget mindre støtende enn nu, ja blev vel endog av mange betraktet som et nødvendig tilbehør til den ekte kristelige salme og aandelige sang. Svakheter tiltross har dog den beskjedne bondekone, som selv visselig ikke gjorde minste fordring paa dikterrang, ydet det beste haugianismen kan opvise av aandelig poesi. Hun fulgte bare sitt fromme hjertes trang til aa opbygge, formane og styrke andre, og ved sin bibeltroskap, rikdom paa kristelig erfaring, selverkjennelse og ydmyghet er hennes sanger ekte kristelige, og ved sin kravløse enkelhet, klarhet, inderlighet og varme er de i beste forstand folkelige.

Derfor fikk ogsaa hennes skrifter gjennem mange aar en meget stor utbredelse, og de blev alle oplagt gjentatte ganger. Av „Troens Frugt" utkom 9. oplag 1874, av „Sjælens Morgen- og Aftenoffer" 5. oplag 1867, av „Sjælens aandelige Høitidsglæde" 4. oplag 1867, av „Religiøse Breve" 4. oplag 1866 og av „En gudelskende Sjæls opbyggelige Sange" 7. oplag 1870. Den samlede utgave „Smuler til Næring for Livet i Gud" utkom paany 1868-70. De fleste oplag og utgaver av disse skrifter er utkommet i Bergen. Hennes selvbiografi utkom paa Ekset 1860. Endelig nevnes at aatte av hennes før utrykte brev er trykt i „Gammelt og Nyt fra Naadens Rige" ved H. G. Heggtveit, Christiania 1886, og „Før ikke udgivne Breve og Sange af Berte Kanutte Aarflot" er utgitt av hennes sønn Knud Aarflot, Ekset 1894.

Det var særlig paa Vestlandet B. C. Aarflots skrifter vant utbredelse, og der er de tildels ennu kjær lesning.[1]

Av de mange andre haugianske forfattere som dels har skrevet mindre, originale samlinger, dels enkelte sanger, nevnes her nogen faa. Lærer Hans Hansen Pillarviken, f. omkr. 1796, d. 1863, utgav i 1843: *„En enfoldig Sjæls sjungende Andagt* i nogle

[1] Hennes salmer og sanger har derimot været lite benyttet baade i kirkesalmebøkene og andre samlinger. Landstad optok ingen, men Hauge én (nr. 532): „I Verdens Lyst at dvæle". I Landstads rev. salmebok er optatt 3 vers av henne (nr. 731), oversatt til nynorsk av biskop Støylen: „I Jesu namn eg no Til siste reis meg reider». I Nynorsk Salmebok er optatt den samme (nr. 565, men 4 vers) og dessuten (nr. 285, 2 vers): „Kor sæl du vert", overs. av Støylen.

gudelige Sange til Sjælens Glæde og Forlystelse i Gud". Den før nevnte Johannes Johnsen Kraabøl, f. 1770, d. 1855, forfattet og utgav 1849 (?) *„Religiøse Sange"*, hvorav flere blev benyttet ved gudelige forsamlinger og var preget av kristelig inderlighet og alvor. Baard P. Stana, f. 1796, d. 1870, lot i 1857 trykke: *„Nogle kristelige Sange"*, og „flere af disse hjertelige Sange er vakre og vidner smukt om hans opriktige og sunde aandelige Liv og rige kristelige Erfaring". Lærer Cornelius Gundersen, f. 1821, d. 1910, har skrevet flere aandelige sanger som er optatt i hans bok *„Den lille Salmeskat,* en Samling af det 19. Aarhundredes norske Forfattere", Haugsund 1868. Der er ogsaa optatt sanger av Erik Venjum, Anders Nilsen, Jens Johnsen o. fl. Godseier Hans Andreas Moursund, d. 1880, utgav i 1869 *„Smaa-Salmer* af H. M." — Til disse forfattere hører ogsaa den nedenfor omtalte Jens Johnsen.

Av enkelte sanger nevnes videre nogen faa av dem som har været mest benyttet i haugianske samlinger. Nils Paulsen, f. 1815, d. 1894, skrev bl. a. de i legmannskretser bekjente: „Timen er kommen, at jeg skal fremtræde" og „Anskriget lyder: Se Brudgommen kommer". Lærer Ingebrigt Arntsen Vigen, f. 1812, d. 1856, skrev den kjente og avholdte: „Gud! du ser mit Hjertes Længsel". Nils Jacob Jensen Laache, f. 1831, d. 1892 som biskop i Trondhjem, har diktet „O, at jeg vel var kommen hjem Fra disse Ørkenens Hytter". Stortingsmann Andreas Olsen Berger, f. 1833, d. 1917, skrev „O, du farefulde Vande! Vel den Sjæl, som vaagen er" og „Søde Jesu! lad mig finde Kraft udi dit dyre Blod". Lærer Anders Kristiansen skrev „Dyreste Sjæle! O søger dog Gud" og „Hvad fattes dig, mit Hjerte?" Helge Erichsen Hagene, f. 1817, d. 1879, har endelig skrevet „Hvor godt og hvor liflig det dog monne være".[1]

Paa salmesamlingens omraade er før omtalt Hauges „Udvalgte Psalmer". Denne blev i 1846 avløst av en rikholdigere og allsidigere samling som skyldes haugianeren Jens Johnsen.

Om hans liv vites ikke meget. Han sies aa være født i Vestfold, blev vakt og sluttet sig til haugianerne omkring 1835 og flyttet til Drammen hvor han arbeidet som bokbinder. I sine siste aar var han gaardbruker i Lier, hvor han døde i 1848. Han har ogsaa reist omkring som legpredikant.

[1] Det meste her efter Heggtveit: „Den norske Kirke" II, s. 787 f.

I begynnelsen av 1840-aarene utgav han *„En aandelig Sangbog* for angerfulde, bodfærdige og troende Sjæle, som ville frygte og elske Gud, forfattet ved Guds Naade, efter egen Erfarenhed og Hjertets Erkjendelse i Overensstemmelse med Guds Ord". Den maa ha været adskillig utbredt og utkom i flere forøkede utgaver, 3. oplag allerede i 1843. En utgave (6. oplag?), Kristiania 1873,[1] inneholder 142 sanger, hvorav minst 50 er av Johnsen selv. Blandt de øvrige finnes flere av H. N. Hauge og av eldre og yngre haugianske forfattere.

Johnsens egne sanger er ganske almindelige arbeider i den sedvanlige haugianske stil:

Naar vi, o Gud, forsamles her, Paa dit Guddoms Ord at høre,
Vær os da i Aanden nær, Og vort haarde Hjerte røre,
Saa vi kan i Sjelen kjende Ordets Kraft og Aandens Stemme.
Lad din gode Hellig-Aand Vores Sjel og Aand opvække
Udaf Syndens sikre Baand, Og fra Syndens Vei afskrække,
Saa vi kan til dig omvende Og din Naade ret erkjende.
Lad dit Naadens Ord og Aand Saa paa vore Hjerter virke,
At vi udi Ordet kan Finde Naade, Lys og Styrke,
Som kan Sjelen vederqvæge Og til Livet os berede.[2]

I 1843 utgav han ogsaa *„Aandelige og meget opbyggelige Sange* af flere Forfattere", som oplevde et par oplag.

Av langt større betydning baade for samtid og eftertid enn disse samlinger blev imidlertid hans store samlerarbeide som utkom i Drammen 1846:

Christelig Psalmebog, en Samling af gamle opbyggelige Sange, til Brug ved Husandagt.[3]

Boken begynner med fire unummererte lovsanger: „O store Gud! vi love dig", „Hvad Lov skal man dig, o! Gud Fader, sjunge", „Ære, Lov, Pris og Herlighed" og „Aleneste Gud i Himmerig". Derpaa følger 633 numre. Ialt inneholder boken altsaa 637 salmer, med tilsammen 5564 vers.

De 633 nummererte salmer er ordnet efter kirkeaaret i følgende grupper: „Om Guds Ords Hørelse og Betragtning, med Bøn om den Hellig- Aands Oplysning", nr. 1-13 (13 nr.). Salmer til høimesse og aftensang paa alle kirkeaarets søn- og helligdager, nr. 14-539 (526 nr.), daapssalmer, nr. 540-551 (12 nr.), nattverdsalmer, nr. 552-575 (24 nr.), pasjonssalmer, nr. 576-604 (29 nr.), morgensalmer, nr.

[1] Denne utgave nevnes ikke i Norsk forfatterleksikon. — [2] „En aandelig Sangbok" 1873, nr. 6. — [3] Undersøkt her paa grunnlag av 7. oplag, Porsgrunn 1904.

605-615 (11 nr.), bordsalmer, nr. 616-623 (8 nr.), og aftensalmer, nr. 624-633 (10 nr.). Siste salme er Brorsons „Sjung Hjerte, sjung en Aftensang".

Boken er forsynt med to registre: „Første Register, efter Bogstavernes Orden", hvor tillike er angitt fra hvilke eldre samlinger salmene er hentet, og „Andet Register, over de Materier, hvortil Psalmerne kunne henføres", f. eks. „Om Christi Tilkommelse i Kjødet eller Advent-Sange", „Om Christi Fødsel eller Jule-Sange", — — — „Om den sande og falske Christendom", — — — „Om den bodfærdige Synders Pønitentse", — — — „Om den sande Tro", — — — „Om Bønnen" o. s. v., ialt 48 „Materier". Endelig er boken forsynt med korte biografier over danske og tyske salmediktere, samt kollekter, epistler, evangelier og bønner.

Fra de gamle kilder som Johnsen angir aa ha benyttet, er salmene gaatt over i hans bok i følgende utstrekning:

Fra Guldbergs salmebok	.....	257	salmer
„ Brorsons —	(d. e. Troens rare Klenodie)	137	—
„ Pontoppidans —	.....	102	—
„ Kingos —	.....	60	—
„ Flensborgske —	.....	22	—
„ Kingos aandelige sanger	.....	20	—
„ Fra Lammers' „Psalmeskat"	.....	16	—
„ Hauges „Udvalgte Psalmer"	.....	12	—

Dertil kommer 11 salmer fra andre kilder: 5 fra J. N. Bruns „Evangeliske Sange", 3 „Fra Tydsk", 1 fra „Harpen", 1 fra J. Arndts „Sande Christendom" og 1 fra svensk (Sv. ps. nr. 220).[1]

Saavidt det har været mulig aa bringe salmenes nasjonalitet og forfattere[2] paa det rene, er omkr. 300 salmer av tysk oprinnelse, næsten likesaa mange eller omkr. 275 av dansk, minst 7 av norsk (5 av J. N. Brun, 1 av D. Engelbretsdatter og 1 av Chr. Selmer), minst 5 av svensk (2 av Olaus Petri), 6 av latinsk (3 av Bernhard av Clairvaux) og 2 av fransk (Cl. Marot) oprinnelse.

Av de danske diktere har Kingo flest, 96 salmer, derefter følger Brorson med 83 (og 138 oversatte). Videre har fru Boye 42 (og 17 oversatte), Ægidius 10 (og minst 11 oversatte), J. J. Lund og H. C. Sthen 4 hver, H. Thomissøn og A. Arrebo 3 hver, Th. Hansen

[1] En rekke salmer er naturligvis fellesstoff for to eller flere samlinger. Av de 128 salmer som er felles for Kingo og Guldberg har saaledes Johnsen 103. — [2] Omkr. 400 salmer er forsynt med forfatterangivelser, som ofte er feilaktige.

og J. Pedersen 2 hver og forskjellige andre som N. Brorson, P. J. Roeskilde og B. G. Sporon 1 hver.

Blandt de tyske salmer finnes 26 av P. Gerhard, 19 av J. Heermann, 12 av C. F. Gellert, 11 av J. Rist, 9 av C. F. Richter, 8 av J. Scheffler, 7 av Luther og Æmilie Juliane, 6 av L. Laurenti, 5 av J. A. Freylinghausen, B. Münter og J. Franck, 4 av J. Gesenius og J. J. Rambach, 3 av Crasselius, Schrader, G. Arnold, Ringwald og J. Neander, 2 f. eks. av H. G. Neusz, L. A. Gotter, B. Prætorius, G. W. Sacer, U. v. Bonin, J. H. Schröder, Ludæmilie Elisabeth o. s. v. og endelig kommer en lang rekke forfattere med 1 salme hver.

Ialt er ca. 150 kjente salmediktere representert og „Christelig Psalmebog" virker som en antologi av det 17. og 18. aarhundres beste danske og tyske salmediktning.

Om sitt arbeides plan skriver Johnsen i forordet: „Idet jeg efter Fleres Ønske har samlet og udgivet nærværende Psalmebog, maa jeg i Korthed anføre nogle Ord om den Plan, jeg har fulgt ved Udførelsen af Arbeidet. Ligesom de Psalmer, der findes i denne Samling, kun er bestaaende af de gamle efter vore troende Forfædre, har jeg ogsaa rettet mig efter deres Ordning og i Almindelighed anført dem, som i vore mest bekjendte ældre Psalmbøger, paa hver Søn- og Helligdag efter de anordnede Texter. Ligesaa har jeg, ifølge de Ældres Ordning, henvist paa flere Psalmer til Dagen, af hvilke man kan vælge efter Ønske, og de, som ikke var anvist nogen vis Plads, har jeg søgt at henføre, hvor de nærmest synes at svare efter deres Grund og Indhold.

Jeg har tillige, om Nogen skulde ville vælge Psalmerne efter Materiernes Orden, anført et Register over de Materier, hvortil de kunne henføres. Endvidere kan sees, at jeg har ladet dem trykke uforandrede efter de Bøger, hvori de tilforn stod, og kun enkelte av de Psalmer, som behøvede Rettelser i Tonefaldene, har jeg søgt at rette, hvor Samme lod sig gjøre paa en meget lemfældig Maade; ligesom jeg ogsaa har taget enkelte efter Andres Rettelser, hvor jeg ikke syntes at finde nogen væsentlig Forandring; men da der i denne Samling gives nogle faa Psalmer, hvilke ikke godt lader sig rette uden større Forandring, og jeg af Deltagende flere Gange har været anmodet om heller at udgive dem i deres gamle Form, end at de skulde undergaa betydelige Forandringer, saa har jeg helst optaget disse faa uden Rettelser.

For at man kan efterse, hvor varsom jeg med Hensyn til Rettelserne har været, og for deres Skyld, som maatte kjende mindre til

enkelte af nærværende Psalmer, og derfor kunde ønske at vide Kilderne til Samme, har jeg nøiagtig anført i Registeret, efter hvilken Bog hver Psalme er tagen, ligesom ogsaa Forfatternes Navne, ved saamange Psalmer, som for nærværende var mig muligt."

Disse ord, som i alle deler er efterlevet, betoner bokens helt igjennem konservative karakter. Salmene er paa et par nær optatt med det versetall de har i Johnsens kilder og med kildenes redaksjon,[1] idet de rettelser som hist og her er foretatt, er saa uvesentlige at de i virkeligheten kan settes ut av betraktning. Der er saaledes intet selvstendig og originalt over Johnsens salmebok. Den har sin interesse og sitt verd nettop ved aa være en uforandret samling, et magasin (D. Thrap) av de eldre samlingers beste og mest skattede salmer.

Johnsens salmebok kom i rette øieblikk — nettop da det religiøse liv i 40- og 50-aarenes vekkelsestid pulserte rikere enn før, og savnet av en brukbar salmebok følтes sterkere. Det later til at den blev mest utbredt og brukt blandt det jevne legfolk, ikke minst innen de haugianske[2] og andre pietistisk-konservative kretser. Og innen disse kretser har den holdt stillingen inntil den dag idag.

Johnsen døde som nevnt i 1848, to aar efter at 1. oplag var utkommet i Drammen. Siden er den korrigert og oplagt gjentatte ganger i Oslo. 2. oplag kom 1853, forlagt av N. Ulnæss og J. C. Abelsted. Ifølge en under 8. juni 1857 oprettet kontrakt mellem Johnsens arvinger og boktrykker Wm. Gram fikk denne „udelukkende Ret" til forlaget av 3. og senere oplag.[3] 3. oplag utkom 1859, korrigert av Th. Abildgaard og K. Sandberg, 4. oplag 1863, korrigert av fullmektig Chr. Aug. Barth og S. M. Krognæss, 5. oplag 1867, korrigert av B. S. Kofod, og 6. oplag 1874.

I 1871 blev stiftet „den Evangelisk-Lutherske Frimenighet i Jarlsberg", der, som bekjent, er meget konservativ baade i religiøs og verdslig henseende, med et sterkt pietistisk drag. Denne menighet antok straks Johnsens som sin offisielle salmebok og benytter den som saadan fremdeles ved sine gudstjenester og møter. Menigheten

---

[1] I et tilfelle er samme salme inntatt to ganger. J. F. Mayers „Auf, auf! mein Geist! ermuntre dich" finnes blandt nattverdsalmene (nr. 555) i Guldbergs form og blandt morgensalmene (nr. 574) i Pontoppidans.

[2] Den gamle i 1881 avdøde haugianer Erik Haavelsen Smestad i Ringsaker hadde Johnsens salmebok som sin stadige haandbok og kunde det meste av den utenad. Han ønsket den innført i kirken, eller, hvis ikke det gikk, Hauges salmebok, istedenfor Landstads, som han ikke hadde noget tilovers for (Heggtveit: „Den norske Kirke" II, s. 29 f.).

[3] 5. oplag, titelbladet s. 2.

overtok ogsaa forlagsretten og utgav bokens 7. oplag, Porsgrunn 1904.[1]

„Den Evangelisk-Lutherske Frimenighet i Jarlsberg" antas for tiden aa telle ialt ca. 2 000 medlemmer, hvorav de fleste har hjemme i Vestfold, Telemark og Oslo, nogen i Numedal, paa Bergens-kanten og ved Fredrikstad. Paa Bergens-kanten — saavelsom enkelte andre steder — benyttes boken ogsaa av andre til husandakt og tildels ved opbyggelser.[2]

Blandt de norske utvandrere i Amerika virket den merkelige haugianske legpredikant Elling Eielsen, født i Vossestranden 19. september 1804, død i Chicago 10. januar 1883. Efter en del aar aa ha virket i Norge, Sverige og Danmark drog han i 1839 til Amerika, hvor han i 1843 blev ordinert til prest og i 1846 stiftet sin egen menighet „The Evangelical Lutheran Church of America" (Elling Eielsens Synod), det eldste av de norske kirkesamfund derover. Synoden har en utpreget haugiansk karakter og regner sig den dag idag for aa være Hauges disipler.

Det er almindelig antatt at Elling Eielsen bragte Johnsens salmebok til Amerika straks den var utkommet, og da hans synode holdt sitt aarsmøte ved Lisbon i Illinois i juni 1854, bragte den i den norsk-amerikanske kirkehistorie bekjente Peter Andreas Rasmussen salmebokspørsmaalet paa bane. Han foreslo — heter det i møtets referat — Johnsens salmebok „at blive indført som almindelig Kirkebog i vort Samfund, da han syntes at finde i den en større Samling af de mest kjernefulde, aandrige og grundige Salmer end i nogen anden Salmesamling. Vel hørtes en Stemme at ytre Frygt for en saadan Forandring af Salmebog, idet den mente, at man ved saadanne Ombytninger fra det gamle til noget nyere ei vilde være synderlig bedre tjent. Men da flere godtgjorde, at dette ei kunde være Tilfælde, da denne her ønskede Forandring mere maatte kunne ansees som en Tilbagegang fra noget nyere til det gamle, — da der videre blev gjort opmerksom paa, at i samme Salmebog ogsaa er indført de bedste og de fleste af Guldbergs Salmer, og da tillige de fleste af de Deputerede fandtes at være bekjendt med denne Bog og erkjendte den ubestridelig at være den bedste Salmesamling, som vi i vort Sprog har, saa antoges ogsaa enstemmig samme Forslag".

Og den norsk-amerikanske forfatter fra hvis verk dette er hentet,

[1] For tiden utsolgt, og nytt oplag paatenkt. — [2] Meddelelser fra emissær Ole Langeland, Tønsberg, og lærer Ole M. Hole, Tønsberg, sekretær for den Evangelisk-Lutherske Frimenighet i Jarlsberg.

tilføier: „Forhandlingen om denne vigtige Sag og tillige om at faa forskaffet sig disse Bøger fra Norge optog Tiden til Middag. At Vennerne med Hensyn til Salmebog her gjorde det bedst mulige Valg, derom er ingen Tvil; og af alt, det som blev gjort og besluttet paa dette merkværdige Møde, havde vistnok dette den største og mest varige Velsignelse for dalevende og kommende Slegter."[1]

„The Evangelical Lutheran Church of America" har i vaar tid menigheter i Wisconsin, Minnesota, Iowa, Syd-Dakota og enkelte andre steder og antas for tiden aa telle 1500-2000 medlemmer. Blandt dem brukes Johnsens salmebok fremdeles og er elsket og yndet.[2] Menigheten har latt boken oplegge to ganger, siste gang 1921 i Minneapolis, Minn. Den amerikanske utgave er lik den norske med undtagelse av at Wexels' salme „O tænk, naar engang samles skal" er føiet til.

Johnsen holdt sig utelukkende til de gamle, anerkjente kirkesalmer. Andre haugianere utgav samlinger av mere blandet innhold, dels bestaaende av gamle, uforandrede kirkesalmer, dels av nyere salmer og sanger, mest av haugianske forfattere.

Som et eksempel paa slike samlinger omtales her kort „Kjernen", utgitt av den kjente og virksomme legpredikant Harkel Johnsen Myhrebøe, født i Romsdalen 1. mars 1808. I ungdommen gikk han først i strømpeveverlære i Drammen og siden, efter et par aars ophold i Bergen, i farverlære i Tønsberg, hvorpaa han i aarene 1838-54 levet som farver i Stavanger og i 1854-68 i Sandefjord. I sistnevnte aar flyttet han til Oslo hvor han virket i Indremisjonens tjeneste til 1878, og hvor han døde 18. november 1898.

I sine „Oplevelser og Erindringer" forteller Myhrebøe hvordan salmer i ungdommen gjorde inntrykk paa hans innadvendte og følsomme sinn: „Intet kunde mere tilfredsstille mig end Salmesang, og jeg lærte derfor mange Salmevers udenad, som jeg opbyggede mig med i min Ensomhed." I Drammen kom han under paavirkning av haugianere som Mikkel Grendahl, John Sørbrøden, Elling Eielsen o. fl. til klarhet og begynte straks aa holde opbyggelser, en virksomhet som han fortsatte uavbrutt i 50-60 aar, og som „har sat betydningsfulde Mærker i vort Folk og bragt mangfoldige varig Velsignelse. Vi har neppe havt en eiendommeligere og originalere Lægmand end han".[3]

---

[1] E. O. Mørstad: „Elling Eielsen og den 'Evangelisk-Lutherske Kirke' i Amerika", Minneapolis, Minn. 1917, s. 182 f. — [2] Meddelt av Rev. S. M. Stenby, President for „The Evangelical Lutheran Church of America". — [3] Heggtveit: „Den norske Kirke" II, s. 631 f.

Mens han opholdt sig i Sandefjord utgav han i 1863:

Kjernen. En Salmebog til Guds Ære og hans Menigheds Opbyggelse. Et Udvalg af de mest aandrige og kristelige Salmer i deres oprindelige Form, nærmest bestemt til Brug ved den huslige Andagt og Opbyggelsesforsamlinger.[1]

Det 2. oplag 1864 er øket med 88 salmer og sanger, saa den i virkeligheten inneholder 311 nr. (iflg. nummereringen 309). Salmene har ingen bestemt ordning. Efter sitt innhold er de fleste andakts-, formanings-, bots-, misjons-, daaps- og nattverdssalmer.

Omkr. 200 av salmene gjenfinnes i eldre samlinger. „Kjernen" har saaledes 108 salmer felles med Guldberg, 84 med „Troens rare Klenodie", 33 med Kingo (hvorav 29 ogsaa finnes hos Guldberg). 6 finnes i „Harpen" og 1 i Evangelisk-kristelig salmebok. Vel 100 av disse salmer er av tysk, minst 85 av dansk og de øvrige av forskjellig herkomst.

De tyske salmer skyldes 50-60 forskjellige forfattere. Gerhard og Heermann har f. eks. 7 hver, Laurenti 4, Luther, Rambach, Richter og Ringwald 3 hver, og Bonin, Gellert, Gotter, Müller, Rist og Schröder 2 hver. Av de danske forfattere har som sedvanlig i haugianske samlinger Brorson flest, nemlig 39 (og 45 oversatte), Kingo har 17, fru Boye 8, Ægidius 5, N. Brorson og J. J. Lund 2 hver.

Resten av „Kjernen"s innhold, vel 100 nr., skriver sig fra nyere, særlig haugianske forfattere. Der finnes f. eks. 15 sanger av H. N. Hauge, ca. 20 gjenfinnes blandt de nye sanger i „Udvalgte Psalmer" og i „Christendommens Lærdomsgrunde" III. En del andre skyldes Olai Skullerud, Nils Paulsen, Andreas Olsen Berger, Johannes Kraabøl o. fl. — Alle salmer og sanger er optatt uforandret.

„Kjernen" blev, særlig i Vestfold, meget benyttet ved husandakt og opbyggelser, baade av haugianere og andre. Den oplevde fire oplag, det siste 1876.

Myhrebøes bok er bare en — vel den mest verdifulle og kjente — av den mangfoldighet av lignende større eller mindre, mer eller mindre vellykkede salme- og sangsamlinger som haugianerne i aarenes løp utgav og spredte. De utfoldet saavel paa diktningens som samlingens omraade et energisk arbeide, og selv om meget av dette er av liten eller ingen kunstnerisk verd, har det øvet sin innflydelse, baade i rasjonalismens tid, da kirken hadde saa lite aa by det religiøse leg-

[1] Undersøkt paa grunnlag av 2. oplag 1864 med ubetydelig endret titel. — Det maa vel bero paa en feilerindring av den 74-aarige Myhrebøe, naar han i sine „Oplevelser og Erindringer", 1882, s. 50 f. omtaler „Kjernen" i forbindelse med en sjøreise til Kristiansand i 1841.

folk av aandelig poesi, og senere, da der i 1830-60-aarene innen kirken blev utført et overordentlig stort salmearbeide, som i virkeligheten i liten utstrekning kom menigheten til gode.

II.

Brødremenigheten.

Det svermeri som like siden Zinzendorfs dager hadde preget Brødremenigheten, tapte sig for en vesentlig del under den nøkterne og dyktige Spangenbergs ledelse (1760-92). I 1778 utgav brødrenes Unitätsältestenconferenz (U. A. C.) hans paa grunnlag av den augsburgske konfesjon utarbeidede redegjørelse for menighetens religiøse syn: „Idea fidei fratrum", d. e. „Uebersichtliche Zusammenstellung brüderischer Glaubenslehre", som utvikler en from, kristelig livsanskuelse og en alvorlig unionstendens. Samtidig maatte ogsaa menighetens baade i ord og toner svermeriske salmesang vike plass for en mere nøktern, om enn — i overensstemmelse med brødrenes fremheven av følelseslivets betydning — sterkt følelsesbetonet. Uttrykket for denne nye retning var Christian Gregors „Gesangbuch, zum Gebrauch der evangelischen Brüdergemeinen" 1778, med tilhørende koralbok 1784. I denne, og andre, salmesamlinger har Brødremenigheten, som forøvrig prinsipielt er konfesjonsløs, gitt uttrykk for sin særegne troeserfaring, som samler sig i den uforskyldte naade paa grunn av Jesu forsoningsdød. Salmene er overveiende Jesus-salmer med en inderlig og ofte sentimental fordypelse i Jesu saar og død som jo er det sterke baand brødrene imellem og mellem dem og Gud. Ved siden herav treder lovens betydning mere i bakgrunnen, men derfor ikke betydningen av syndserkjennelse, anger og omvendelse.

Mens den tyske modermenighet kunde glede sig ved den nevnte gode og fyldige „Gesangbuch", maatte de norske og danske brødremenigheter hjelpe sig med slette, halvtyske samlinger, hvorav de nyeste heller ikke var upaavirket hverken av en utartet og kraftløs pietisme eller av tidsaanden i det hele. Ti herrnhuterne var ogsaa merket av pietismens almindelige forfall i siste halvdel av det 18. aarhundre, og enda mer enn Hauge i Norge tok Grundtvig i Danmark avstand fra deres religiøsitet, selvom de begge maatte være enige med dem i den prinsipielle avstandtagen fra rasjonalismen som brødrene ved sine erklæringer av 1789 og 1801 hadde gitt uttrykk for. Grundtvig hadde helt siden sin opvekkelse (1810-11) hatt meget imot brødrene,

og han bevarte sin uvilje mot dem livet ut.[1] Dertil synes nettop deres slette salmer i høi grad aa ha bidratt.[2]

Baade med hensyn til rasjonalismen og til grundtvigianismen var Brødremenigheten saaledes kommet i en opposisjon som maatte virke styrkende og fornyende. Og et av de viktigste krav som meldte sig, var kravet om en reform av brødrenes salmesang, hvortil altsaa kunde foreligge gode baade indre og ytre grunner.

Dette arbeide falt paa en dansk mann hvis virksomhet i 13 aar tilhørte Norge, Niels Johannes Holm. Han var født i et fattig hjem i Søndre Farup ved Ribe den 3. mars 1778 og blev utdannet som haandverker i Tyskland, hvor han ogsaa blev optatt i Brødremenigheten. En tid efter sin hjemkomst til Danmark blev han lærer, først i Slesvig, senere ved Brødremenighetens gutteskole i Fulneck i England. Derfra blev han i 1821 kalt til Oslo som forstander for byens brødresocietet og virket der til han i 1834 blev kalt tilbake til Christiansfeld, hvor han arbeidet som eftermiddagsprest til sin død den 26. mai 1845.

Under sitt ophold i Norge bidrog han ved sin utrettelige virksomhet til aa vekke mere liv innen de siden slutten av det 18. aarh. hensyknende norske brødremenigheter, og ved det misjonsblad han utgav 1827-35, styrket han misjonsinteressen og bragte brødrene og haugianerne nærmere hinannen. Han knyttet tillike forbindelse med en rekke av vaar kirkes mest fremtredende menn som biskop P. O. Bugge, prestene W.A. Wexels, A. Grimelund, G. A. Lammers, Gabriel og Theodor Kielland o. a., og paa flere av dem øvet han en betydelig innflytelse. Wexels gir ham det vidnesbyrd at han var en mand med et opvakt hode, adskillige kunnskaper og varm følelse for Guds rikes anliggender. Hans muntlige foredrag var til velsignelse og hans skrifter likesaa, „skjønt deres kristelige Værd uden Tvivl vilde have været større, hvis de i Sprog, i Ideernes Udvikling og Fremstillingsmaade havde holdt sig nærmere til Bibelordets Karakter og Aand".

Holm har utvilsomt sittet inne med adskillig kjennskap til salmelitteraturen, og han hadde selv en poetisk aare. I 1823 utgav han i Oslo anonymt en liten samling aandelige sanger: *„Tanker paa Hjemveien,* i korte Sange over adskillige Sprog af den Hellige Skrift", og det ene med det annet har henledet opmerksomheten paa ham som en mann skikket for salmearbeide. Han antas saaledes aa være en av de tre bekjente Wexels siktet til som medarbeidere, da han i 1826 innledet brevveksling med Grundtvig og omtalte sin paatenkte salmesam-

[1] Jvf. hans ord i „Kirke-Spejl" (1871): „Den saakaldte Brødremenigheds Ukristelighed er soleklar". — [2] Jvf. s. 51.

ling, som av flere grunner først saa lyset 14 aar senere.[1] Da Wexels efter sin overgang til Grundtvig omkr. 1830 brøt med Brødremenigheten, blev der heller ikke mere av samarbeidet mellem ham og Holm.

Av Holms meget innholdsrike innberetninger til Brødremenighetens hovedsete i Herrnhut sees at ogsaa den danske brødremenighet tidlig er blitt opmerksom paa hans gode betingelser som salmearbeider. Han beretter saaledes at innen denne menighet hadde en ny sangbok lenge været paatenkt, og den sønder-jydske prest Matthiessen hadde ofte henvendt sig til Holm angaaende denne. Men der raader uenighet i menigheten. Flertallet vil ha en sangbok kun for Brødremenigheten, mens presten Salling (i Vonsild i Sønder-jylland) vil ha en samling som tillike skal kunne vinne innpass i alle Danmarks og Norges kirker. Han har endog fremlagt et forslag til en saadan som Holm paa menighetens forlangende har gjennemsett og funnet aa være „eine sehr seltsame Mischung" av rasjonalisme og litt av hvert, likesom han finner Sallings tanke i det hele ugjennemførlig. Holm har gitt sin tilslutning til flertallets opfatning, hvorefter det er overdratt ham og den danske br. Johs. Chr. Reusz (forstander for brødresocietetet i Kjøbenhavn) aa tilveiebringe en ny samling. Han setter sig da som sitt maal aa skape en virkelig god samling i Brødremenighetens aand, en bok som skal virke som en apologi i likhet med den engelske brødremenighets sangbok av 1809 („A Collection of Hymns", se s. 42). Det er aldri falt ham inn aa kunne gjøre grundtvigianerne tillags, men han haaper dog at boken ikke skal vise sig aa rettferdiggjøre eller bevise deres urettferdige beskyldninger. For ikke aa gi dem vaapen i hende foreslaar han ogsaa, at slette samlinger som maatte fremkomme (Sallings), og som kunde bli betraktet som Brødremenighetens uten aa ha dens karakter, offentlig erklæres for aa være menigheten uvedkommende.[2]

Arbeidet med boken skrir da fra 1826 av frem gjennem de følgende aar. 1. november 1827 er Holm naadd til nr. 70, 12. februar 1829 er han ferdig med 220 nr. o. s. v. og endelig kan han 13. juli 1829 melde til Herrnhut: „Vorgestern kam ich mit dem MS des Gesangbuches zu Ende." Hele tiden har han konferert med br. Reusz og dessuten med br. Bugge[3] „der zwar kein Versemacher ist, mir aber mit äusserst strengen, zweckmässigen Recensionen dient, wodurch schon viele Verbesserungen entstanden sind".[4]

---

[1] D. Thrap: „Wilhelm Andreas Wexels", Christiania 1905, s. 15 f. — [2] Innberetn. til Herrnhut, 8. april 1826. Unitätsarchiv, Herrnhut. — [3] Ikke Holms venn biskop P. O. Bugge, men dennes sønn S. B. Bugge, dengang (1825-33) prof. ved vaart universitet. — [4] Innberetn. til Herrnhut 1. nov. 1827.

Ellers er hovedmassen av arbeidet falt paa Holm selv, og han beklager sig gjentatte ganger over vanskelighetene og anstrengelsene. I den siste innberetning om saken skriver han: „Die Arbeit mit diesem Buche wurde mir weit schwerer als ich erwartet hätte. Ich hatte erwartet, viel Brauchbares vorzufinden, fand aber äusserst wenig, wenn ich nicht ein Buch liefern wollte, das nach der in unsrer Sprache vorgegangenen Revolution schon für die nächste Generation unbrauchbar werden müszte. — — Meine Kräfte haben durch die grosse Anstrengung sehr gelitten, besonders mein Gedächtnisz. Ich weisz nicht wie ich die Arbeit ohne die Hülfe meines kleinen Johannis[1] hätte vollenden sollen. Er besorgte die Correctur, wie er auch beym Missionsblatt zu thun pflegt, u. bey der Hinzufügung der Bibelcitate war er mir zu grosser Hülfe, da er die Concordanz sehr geschickt zu brauchen weisz, u. auch aus dem Gedächtnisz weisz, wo die bekantesten Sprüche stehen. Bey der grossen Masse meiner übrigen Arbeit, habe ich mich so erschöpft dasz ich auf einen erlebten Sommer 1829 mich gar nicht besinnen kann."[2]

Saaledes blev da dette i egentligste forstand dansk-norske salmearbeide til og utkom anonymt i Christiania 1829[3] under navnet

Harpen, en Psalme-Bog,

hvorunder en firestrenget harpe og mottoet: „CHRISTUS er bleven os af GUD til Viisdom, og Retfærdighed, og Helliggjørelse, og Forløsning." I. Cor. I, 30.

Likesom Holm øiensynlig har viet enhver detalj ved sitt arbeide inngaaende omtanke, saaledes ogsaa dette særegne utstyr paa titelbladet, hvorom han og br. Reusz er blitt enige: „Da ein bezeichnender Titel nothwendig ist, so sind wir über folgenden einig: *Harpen, en Psalmebog.* Mitten auf die Titelseite kommt eine Harfe zu stehen mit 4 Saiten u. darunter der Spruch: I. Cor. I, 30. Pastor Wexels macht hierüber die Bemerkung: Wenn die Harfe blos die in jenem Spruch bezeichneten 4 Saiten hat, so kann sie Stimmung halten, sonst aber nicht."[4] Denne firestrengede harpe „er bestemt til at ledsage den Hjertets Sang: *Christus er vor Viisdom, Christus er vor Retfærdighed, Christus er vor Helliggjørelse, Christus er vor Forløsning.*"[5]

„Harpen" betegnes derimot ikke uttrykkelig som Brødremenighetens salmebok, hvilket Holm egentlig hadde tenkt aa gjøre, og med

[1] Dengang i 8-10-aars alderen. — [2] Innberetn. til Herrnhut 15. april 1830. — [3] Forordet er undertegnet 4. august 1829, og boken har været ferdigtrykt ved aarets utgang. Innberetn. til Herrnhut 11. des. 1829. — [4] Innberetn. til Herrnhut 25. mai 1829. — [5] „Harpen"s forord.

en viss tillit til bokens kvalitet ber han U. A. C. om tillatelse til aa gi den en saadan betegnelse og anfører sine grunner: „Wir glauben, der Absatz würde dadurch nicht gehindert, sondern befördert werden. Den Beschuldigungen Grundtvigs und anderer wäre dadurch eine Antwort gegeben, wie sichs für uns geziemt, und manche Thüre, die uns verschlossen ist, könnte uns aufgetan werden. Die Aufmerksamheit auf uns ist seit 10 Jahren so sehr rege geworden, und da ist es gewisz sehr zu beklagen, wenn ein so jämmerlich misrathenes Gesangbuch wie das von 1786 für das Christianfeldische gilt. Ebenso wenig ist uns damit gedient, wenn die neue buntscheckige Sammlung des Pastor Salling für unser Gesangbuch gehalten wird, welches unfehlbar zu erwarten steht, wenn wir das unsrige nicht durch den Titel bezeichnen."[1] Senere er han imidlertid blitt enig med br. Reusz om aa opgi betegnelsen da den vilde kreve U. A. C.'s autorisasjon, hvorved bokens utgivelse vilde bli forsinket, saa man ikke „ehe die heurige Schiffart aufhört" kunde faa sendt de 1 000 ekspl. som den danske brødremenighet skulde overta, til Danmark.[2] Han lar sig da nøie med aa betegne „Harpen" som et privat arbeide til privat bruk, riktignok nærmest bestemt for Brødremenighetens medlemmer og venner og tilpasset efter denne menighets tarv og krav. Men han tenker sig ogsaa at boken kunde tjene større kretser, og særlig legger han den frem for de unge som han omfatter med stor interesse og kjærlighet og omtaler sympatisk og velvillig.[3]

„Harpen" har 366 nr. uten forfatterangivelser, 1847 vers. Hver salme er forsynt med henvisninger til de steder i Bibelen som ligger til grunn for salmens uttrykk og tanker. Dette, som leilighetsvis ogsaa er benyttet i Holms kilder, er her helt gjennemført og betegnes av Holm som bokens eiendommelighet. „Ved dette ikke just lette Arbeide — — har man ingen anden Hensigt havt, end at befordre Bekjendtskab med det dyrebareste, vi have paa Jorden, med *Guds Bog* og med dens Vidnesbyrds Klarhed og Enstemmighed", og med sitt optimistiske syn paa den yngre slekt mener han at den „ikke har større Trang til nogen Ting, der nævnes kunde, end netop til dette Bekjendskab med det Ord, som kan gjøre vore Sjele salige, derom ville alle de Christne være enige, der have Evne og Leilighed til at kjende den nærværende Tidsalders Tarv og særegne Krav".[4]

Salmene er ordnet i 42 grupper ut fra samme historisk-etiske hensyn som i Holms kilder — først salmer om Guds ord, om menneskets

[1] Innberetn. til Herrnhut 1. november 1827. — [2] Innberetn. til Herrnhut 25. mai 1829. — [3] „Harpen"s forord. — [4] „Harpen"s forord.

fordervelse og salige opreisning ved Kristus, saa om de forskjellige begivenheter i Jesu liv, om Guds naadekall, kristenlivets begynnelse og videre vekst o. s. v. Særlig rikholdige er avsnittene om Guds ord (14 nr.), om Jesu lidelse og død (19 nr.), om den stedse tiltagende syndserkjennelse og helliggjørelse (25 nr.) og om Kristi menighet, Guds barns samfund (20 nr.).

Der finnes i „Harpen" omkr. 170 salmer som lar sig gjenfinne i de kilder Holm har benyttet. Av saadanne nevner han i forordet følgende: a) „*Gesangbuch,* zum Gebrauch der evangelischen Brüdergemeinen", Barby 1778. Dette verk har Holm satt meget høit og har derfra hentet „særdeles mange" salmer, d. v. s. omkr. 150.[1] — b) „A Collection of *Hymns,* for the use of the Protestant Church of the United Brethren", Manchester 1809.[2] Om denne samling utbryter Holm begeistret: „Welche herrliche Sammlung ist dagegen das englische von 1809, die allenfalls statt einer Apologie gelten kann!",[3] og han har benyttet omkr. 10 av dens salmer. — c) „*Liturgische Gesänge* der evangelischen Brüdergemeinen", Gnadau 1823.[4] Denne bok synes vesentlig aa ha tjent ham som en rettesnor naar det gjaldt salmenes aand og læreinnhold: „Das Liturgienbuch 1824 hat mir sehr grossen Dienst gethan, denn dasselbe zeigte mir klar, was das ältere Brüdergesangbuch bey einer zu wünschenden Revision (versteht sich im Namen Jesu) werden müszte, u. gab mir also Aufschlusz darüber, wie weit sich das vielbesprochene 'Fortrücken mit der Zeit' bey einer Arbeit dieser Art erstrecken dürfe".[5] — d) „*Den svenska psalmboken*" av 1819, hvorfra Holm øiensynlig har hentet ca. 10 salmer. — I sine brev omtaler han ogsaa gjentagende „die Copenhagener Sammlung 1786" d. v. s. „Samling af gamle og nye aandelige Psalmer og Vers", Kjøbenhavn 1786, som han er meget misfornøiet med: „In der Copenhagener Sammlung 1786 findet sich fast nichts, das nur erträglich wäre, besonders ist die darin herrschende Dürre unerträglich, und besonders in Norwegen ist das meiste unverständlich, da es im Grunde Deutsch ist in dänischen, zum Theil eigen-

[1] Denne Christian Gregors bok er en samling av de beste brødremenighetssanger i eldre og nyere samlinger. Den inneholdt oprinnelig 1 750 nr. og blev i 1806 øket med et „Nachtrag" (som ikke Holm kan sees aa ha benyttet) paa 278 nr. I sin endelige skikkelse inneholdt den saaledes 2 028 nr., omkr. 8 860 vers. — [2] Den utkom egentlig i 1801 og inneholdt 1 000 nr., men blev i 1808 øket med et „Supplement" til 1 200 nr., ca. 4 650 vers. Dessuten inneholder den et halvt snes liturgier. — Ingen av disse bøker har forfatterangivelser. — [3] Innberetn. til Herrnhut 8. april 1826. — [4] Den inneholder 83 liturgiske sanger og er samlet av den bekjente salmedikter Carl Bernhard Garve (1763-1841). Hos Holm uriktig: Gnadau 1824. — [5] Innberetn. til Herrnhut 13. juli 1829. —

mächtig danisirten deutschen Wörtern".[1] Den er derfor visstnok lite benyttet. — Endelig er nogen faa salmer hentet fra de gamle danske kirkesalmebøker.[2]

Der blir saaledes igjen næsten 200 salmer i „Harpen" som ikke synes ha noget tilsvarende i kildene, og som derfor vesentlig maa være skrevet av Holm. Selv uttaler han sig lite om sitt forfatterskap. „Endeel Psalmer ere ganske nye, og om dem har man naturligviis her Intet at sige, uden at de ere skrevne med det hjertelige Ønske, at de maatte være fremkomne i rette Tid. Til disse nye Psalmer høre blandt Andre: *Forældres Hjertesuk, Vuggesange og Barnesange,* No. 303 til 320, hvilke ere oprundne af det vederqvægende Haab, at en naadig Besøgelsestid fra Herren forestaar den Slægt, som skal komme efter os."[3] Et annet sted omtaler han sig som forfatter av de 20 salmer under rubrikken „Gemeine Christi" (i „Harpen": „Christi Menighed — Guds Børns Samfund"), nr. 250-269.[4] Foruten disse ialt 38 salmer finnes visstnok særlig mange av hans salmer under rubrikkene jule- og nyttaarssalmer,[5] Jesu syv ord paa korset, Jesu begravelse og himmelfart, syndserkjennelse og helliggjørelse, den broderlige kjærlighet, daaps-, misjons- og leilighetssanger. Endelig er inngangs- og slutningssalmen utvilsomt av ham.

Hovedprinsippene for alt sitt salmearbeide uttrykker Holm saa-

---

[1] Innberetn. til Herrnhut 15. april 1830.

[2] Av de 170 salmer finnes omtr. 50 ogsaa i Kingos, Brorsons, Pontoppidans og Guldbergs samlinger (hos Guldberg alene omkr. 30), men i en annen form hvilket viser at Holm har oversatt dem efter de ovenfor nevnte kilder. Blandt disse 50 salmer finnes f. eks. 7 av Luther, 6 av P. Gerhard, 3 av B. Ringwald, 2 av J. Heermann, 2 av T. Clausnitzer, 2 av Brorson og 1 av forskjellige andre som Rist, Lehr, Eber, Laurenti o. s. v. — Det er visstnok umulig med sikkerhet aa avgjøre i hvilken utstrekning Holm har benyttet hver kilde, dels fordi nogen salmer finnes i to eller flere av dem, dels fordi salmene ofte er saa bearbeidet at originalen ikke kan gjenkjennes med sikkerhet. Grensen mellem det Holm og andre har skrevet er av samme grunn usikker.

[3] „Harpen"s forord. Til disse sanger hører „Du, Frelser, har vor Barndom villet ære" som Wexels optok baade i „Christelige Psalmer" og „Psalmebog", samt „Vi for vore Børn dig bede" og „O Jesu Christ! vi takke dig" som blev benyttet i Wexels' „Christelige Psalmer" og Lammers' „Christelig Psalmebog".

[4] Innberetn. til Herrnhut 13. juli 1829. Blandt disse er „Hvor salig er den lille Flok" som Skaar („Norsk Salmehistorie" I, s. 240 f.) og andre med nogen usikkerhet har tillagt Holm. Den er altsaa skrevet av ham, og ingen av hans salmer har vunnet yndest og utbredelse som denne. Foruten i mange mindre samlinger blev den optatt i Wexels' „Christelige Psalmer" og Lammers' „Christelig Psalmebog". Den har ogsaa faatt plass i alle norske og danske kirkesalmebøker: Landstads, Hauges og Landstads rev. salmebok, i Roskilde Konvents salmebok og i Salmebog for Kirke og Hjem. Av denne salmegruppe benyttet Wexels ogsaa i „Christelige Psalmer" „Lover Gud med glade Sange" og „Yndig, Herre! er din Bolig", den siste ogsaa i „Psalmebog".

[5] Av disse er „Farvel! du gode gamle Aar" optatt i Hauges og Landstads rev. salmebok i endret og forkortet form.

ledes: „Reine Sprache, Reines Metrum, Keine Mattigkeit, Nichts, das der Eigengerechtigkeit zur Stütze dienen könnte", og han føier til: „Ueber diese Regeln hat der verständige Br. Bugge treulich mit mir gewacht, u. wir sind nun beyde der Ueberzeugung, dasz dieselben durch das ganze Buch beobachtet sind."[1]

Med hensyn til det sproglige og metriske deler Holm den sedvanlige opfatning i vaart tidsrum at de gamle salmer i disse henseender er foreldede og støter den nyere tids smak. Tiden krever rent sprog og riktig metrum. Tusener nærer derfor det ønske at salmene maa bli omarbeidet „efter et nyere Sprogs Fordringer", eller, som det undertiden uttrykkes, „efter Tidsalderens Tarv". Ikke minst av hensyn til den unge slekt er dette nødvendig. Men han er klar over hvor overordentlig vanskelig en saadan omarbeidelse er, og han betoner sterkt at den maa angaa formen *alene,* ikke innholdet — der maa ikke skje „noget Tab af den gamle Psalmes forunderlige Kraft". Vanskeligheten er aa bli enig med sig selv om hvormeget der tilhører blott formen — og enda vanskeligere aa enes med andre derom.[2] En vesentlig betingelse for en vellykket bearbeidelse er imidlertid tilstede, idet det danske sprog (Holm taler aldri om det norske) egner sig utmerket for religiøs poesi: „Die eigenthümliche Schönheit der dänischen Sprache ist aber nirgends so gut angebracht u. thut nirgends so gute Wirkung wie in geistlichen Liedern".[3] — Det maa nok sies at kravene til rent, moderne sprog er gjennemført stort sett, likesaa til det rene metrum som kun er fraveket i et par gamle salmer. Derimot har ikke alle salmer sluppet fra det uten et, tildels betydelig, tap av kraft.

Med de to siste fordringer verger Holm salmenes innhold mot rasjonalisme, „Pelagianismus" og annen villfarelse. Salmene skal ha et rent bibelsk innhold: „Forresten indeholder Bogen under den nyere Dragt Intet andet end de dyrebare, ikke alene *ældgamle,* men *evig uforanderlige* Bibelsandheder, og videre end alene i Sproget, har man hverken *begjæret* eller *anseet for tilladeligt,* 'at holde Skridt med Tiden', som det kaldes."[4] Og idet han stiller sitt salmearbeide mere i relasjon til Brødremenighetens religiøse syn, erklærer han: „Der Inhalt sollte so genau mit dem Buch ohne gleichen Idea fidei fratrum übereinstimmen, dasz kein Leser, der nur den Heiland lieb hätte, auf den Tadel dagegen reflectieren könnte."[5] Ennvidere: „Eine Verschiedenheit ist da nach dem verschiedenen Zeitbedürfnisz, u. doch

[1] Innberetn. til Herrnhut 13. juli 1829. — [2] „Harpen"s forord. — [3] Innberetn. til Herrnhut 8. april 1826. — [4] „Harpen"s forord. — [5] Innberetn. til Herrnhut 8. april 1826.

ist mit diesen Veränderungen den Erklärungen von 1789 u. 1801, dasz wir von einem sogenanten Fortschreiten mit der Zeit nicht wissen wollen, nirgends zu nahe getreten."[1]

Med denne innrømmelse til tidens krav fornekter dog „Harpen" aldri det centrale i Brødremenighetens syn — Jesus-kjærligheten og fordypelsen i hans saar og død. Allerede inngangssalmen anslaar tonen:

Kan jeg vel i fremmed Land Zions Sange qvæde?
Maa jeg ei som fangne Mand, Sukke, sørge, græde?
Tys! en Sang jeg hører her, Toner, ak saa søde!
Sangens Omqvæd stedse er: *Jesus Christus døde.*
„Dig til Livet kjøbt han har Med sit Blod det røde,
Medens du hans Fiende var: *Jesus Christus døde.*"
„Han dig har beredt et Sted, Som skal ei staae øde.
Dette du dig trøste ved: *Jesus Christus døde.*" o. s. v.[2]

Jesu død er det store foreningsbaand:

I som boe paa Havets anden Side,
Og som have Jesum kjær,
Hvo I ere, Sorte eller Hvide,
Han er os og eder nær.
Naar den Sang I synge: „Jesus døde",
Han med venlig Hilsen eder møde,
Lade os og føle her,
At kun een hans Skare er.[3]

Men tyngdepunktet ligger noget anderledes an. Istedenfor den ensidige, objektive betraktning av Jesu liv og død, av „Kristus for oss" i Holms kilder trær i „Harpen" en mere subjektiv og individuell betraktning av „Kristus i oss". En saa subjektiv salme som f. eks. „Hvor salig er den lille Flok" vilde være næsten utenkelig i Holms kilder. Eller et vers som dette:

Daglig lad mig derfor sørge, I min Sjel at finde *dig,*
Derom lad mig daglig spørge, Om din Kraft sig teer i mig,
Om mit Sind forandret er, Om din Vei er mig ret kjer,
Om hos mig du Troen finder, Den som Verden overvinder.[4]

Heller ikke Brødremenighetens noksom bekjente føleri er saa fremherskende som i Holms kilder, hvor det er særlig merkbart i pasjonssalmene, men ogsaa ellers. Der er en idelig tragisk-sentimental tale om „das Marterlämmelein", „das Gotteslämmelein", dets „heilige fünf Wundenmaal", „zerfleischter Rücken" o. s. v., der er en „süsze Seelen-

[1] Innberetn. til Herrnhut 1. november 1827. — [2] „Harpen" nr. 1 (sannsynligvis av Holm). — [3] „Harpen" nr. 263 (Holm). — [4] „Harpen" nr. 250, v. 4 (Holm).

weide in Jesu Passion" som ofte utarter til smakløsheter som i dette vers i nevnte „Gesangbuch":

> Jesus, deine Passion ist mir lauter Freude,
> deine Wunden, Kron und Hohn meine Herzens Weide;
> meine Seel auf Rosen geht, wenn ich davon denke;
> in dem Himmel eine Stätt mir deswegen schenke.

Selv om Holm ogsaa kan være sentimental, er det dog lite mot dette, og selv om han ogsaa kan bruke smakløsheter som at Jesus „i kjærlighetens brynde" har utvalgt kirken til sin brud, eller at vi i nattverden favner ham „med lengsels brynde", saa er dog saadant sjeldnere. Med hensyn særlig til pasjonssalmene skriver han saaledes: „Nun bin ich an den Passionsliedern, an die ich mit grosser Furcht ging, da mir immer einfiel: „Zeuch deine Schuhe aus!" Könnte man nur beym Besingen des allerheiligsten Geheimnisses mit gehöriger Stärke auf die Ursache des Todes unsers Herrn hinweisen! Manche schöne Passionslieder der Vorzeit konnten ihrer Zeit kräftige Erbauung gewähren, wenn sie auch blos tragisch waren. Die Alten konnten bey einem solchen Liede zerknirschten Herzens seyn, denn so oberflächlich wie das jetzige Geschlecht waren sie nicht. Bey den jetzigen Leuten sind die Gefühle durch allerhand geistige Taschenspielerkünste so sehr u. vielfach in Bewegung gesetzt worden, dasz denselben nicht viel mehr zu trauen ist. Durch eine tragische Behandlung des Leidens die Leute zum Weinen zu bringen, das wäre heut zu Tage eine gar leichte, aber höchst verderbliche Kunst".[1] Her som ellers har Holm derfor søkt aa imøtekomme den nye tids smak og krav saalangt han har funnet det forenlig med Brødremenighetens opfatning av hvad kristendom er.

Som allerede vist har Holm en overordentlig stor personlig andel i „Harpen" idet salmene paa ganske faa undtagelser nær enten er oversatt, omarbeidet eller forfattet av ham. Det vilde være aa forlange for meget at han under alt dette — til og med forserte — arbeide skulde ha opfylt ethvert krav. Hans arbeide har sine mangler, men disse tiltross naar han som religiøs dikter i vaart tidsrum relativt høit.

Likesom „Harpen"s innhold i det hele, saaledes er ogsaa Holms egen diktning bare for en del aa henregne til egentlige salmer, det øvrige — og meste — er religiøse sanger. I disse salmer og sanger er det opbyggelige moment sterkt fremtredende. Han synes bl. a. ikke om salmer som „von der Blindheit der Welt handeln, die ja bekannt

[1] Innberetn. til Herrnhut 1. november 1827.

genug ist, aber nicht erbauen kann".[1] Der er i hans salmer en for det opbyggelige øiemed vel avpasset innholdets fylde og en varm, hengiven følelse. Tonen er lys og vek, bedende og tilbedende, uten større myndighet og kraft. Hans beste vers mangler ikke poetisk flukt og skjønnhet, men de er heller ikke sjelden tunge, og sproget er rent, men ikke særlig smidig. Det synes ofte som Holm er mere paavirket av engelsk enn tysk religiøs poesi, men han gaar forøvrig sine egne veier.

Til de allerede nevnte prøver paa Holms egen diktning føies denne av hans mere bemerkede salmer:

Lover Gud med glade Sange,
Thi sin Kirke Deilig han opbygget har;
Prydet den med Gaver mange,
Hallelujah! Han, som kommer, er og var,
Den sig kjøbte, Og den døbte
Med *sin Aand* i Naadens Dage.
Han af Naade Vilde den til Brud sig tage.

Her den skal Hans Dyd forkynde:
Han af Mørket Til sit Lys den kaldet har;
Han i Kjerlighedens Brynde
Den udvalgte, Da den end sin Skjendsel bar.
Ham til Ære Skal den bære
Vidnesbyrd til Verdens Ende,
At han frelser Hver, som sig til ham vil vende.

Hører dog de Sange lyde!
Store Skarer, Som i Mørket fangne laae,
Sig nu høit i Lyset fryde,
Og lovsynge Ham, som tog vor Død sig paa.
O Forsoner! Millioner
Du endnu i vore Dage
Ved det Budskab Om din Død hen til dig drage.

Du din Menighed velsigne,
Du den pryde Med det rene Christussind!
Giv den Naade dig at ligne,
Og dens Ungdom Tidlig til dit Hjerte bind!
Du den lære Her at bære
Din Forsmædelse med Glæde,
Og at holde Uden Plet sit skjenkte Klæde.[2]

Det som er sagt om Holms originale salmer, gjelder ogsaa hans oversatte og bearbeidede. Her passerer han alle grader fra den meget originaltro oversettelse til den mest frie bearbeidelse, saa originalen næsten ikke lar sig kjenne igjen hverken fra formens eller innholdets side. Originalenes oprinnelige preg viskes ut, deres individualitet for-

[1] Innberetn. til Herrnhut 8. april 1826. — [2] „Harpen" nr. 255.

svinner. De omformes alle i Holms aand, og hele „Harpen" faar et visst preg av ensartethet.

Fra tre sprog — tysk, engelsk og svensk — har han overført salmer til vaart sprog, og han er tidsrummets mest allsidige oversetter.

Om sin behandling av de tyske salmer sier han: „Ved Bearbeidelsen af Psalmer, som før have været oversatte i vort Sprog fra Tydsk, har man troet at burde holde sig mere til den tydske Original, eller til tydske Forbedringer af samme, end til den ældre, ofte ikke heldige, altfor ordrette, og for Versemaalets Skyld nu tildels ubrugbare Oversættelse", og han ber undskyldt „enkelte Germanismos, som uagtet al anvendt Flid maatte have indsneget sig".[1] Salmer som tidligere har været oversatte av Jonæsøn, Brorson o. a., fremtreder altsaa i „Harpen" i ny oversettelse.

Som prøve nevnes her Luthers kjente reformasjonssalme — en av de salmer som har sluppet lettest fra Holms bearbeidelse:

Vor Gud er os saa fast en Borg, Han veed os at forsvare;
Han hjelper os af Nød og Sorg, Beskjermer os i Fare.
Vor gamle Fiende sig Vel rustet har med Svig;
Stor er hans grumme Magt, At myrde er hans Agt,
Han haver Dødens Vælde.

Den Fiende vi ei fælde kan, Derfor har *Gud* udkaaret
Til Strid for os den rette Mand, Ham, som vor Synd har baaret;
Han hedder Jesus Christ, Den sande Gud forvist;
Han sterk ved Kjerlighed, Sin Guddom lagde ned,
Som Mand for os han kjæmped'.

Om Satan med sin hele Hær Nu vilde os bekrige,
Saa er den stærke Helt jo nær, Som vandt for os Guds Rige.
Den Verdens Fyrste fik Sin Dom da vi undgik,
Da Christus med sit Blod Guds Helligdom oplod,
Og fandt for Syndre Naade.

Lad Satans Hær end pønse paa Guds Ord fra os at røve,
De lade dog det Ord vel staae, Hvad de end monne prøve;
Thi skjøndt de kunne vel Slaae Legemet ihjel,
De dog i Intet Land Guds Aand forbyde kan
Ved Ordet Liv at give.[2]

Følgende viser en forholdsvis originaltro oversettelse av en engelsk salme:

Lord Jesus, with thy children stay
Till down of thy eternal day;
And let thy glorious gospel light,
Till then, dispel the gloom of night.

O Jesu Christ! bliv hos os her,
Thi det nu Aften vorden er!
Dit Ord, det klare Lys fra Gud,
Lad aldri blandt os slukkes ud!

[1] „Harpen"s forord. — [2] „Harpen", nr. 246.

In these degen'rate evil days
We pray for constancy and grace
That we keep pure, most gracious Lord,
Thy holy sacraments and word.

Thy sacred words is all our boast;
In this thy church can boldly trust
This doth alone to bliss direct;
All other doctrines we reject.

Lord, from such teachers us preserve
Who from the holy scriptures swerve,
And by false doctrines would deceive
Those who thee love and thee believe.

The cause and glory, Lord, are thine;
Thy word is pure, and truth divine:
Assist us to rely on thee,
And keep us thine eternally.

I denne sidste onde Tid
Forleen Bestandighed og Flid,
At vi beholde reent dit Ord,
Til vi gaae hjem fra denne Jord.

Dit Ord er det, vi stole paa;
Som Værn det om din Kirke staae!
Ophold os derved stedse her,
Saa at vi søge Intet meer!

Din Ære, Herre Jesu Christ!
Men ikke vor, er Sagen vist;
Staae derfor alle bi, som sig
Forlade paa dit Ord og dig.[1]

Endelig hitsettes som eksempel paa en meget fri oversettelse og omarbeidelse følgende salme av Wallin:

Till härlighetens land igen
Jag ser dig, Jesu, fara;
Men jag på jorden måste än
En gäst och främling vara.
Långt från mitt hem jag vandrar här;
Mitt sällskap sorg och möda är.

Långt från min Faders hus jag går,
Ack, Herre, huru länge?
Men dit mitt öga icke når,
Min ömma bön sig tränge!
Min suck, osäglig, innerlig,
Skall dela skyn och hinna dig.

En skymt jag då i trone ser
Utav det goda landet,

Jeg ser til Herlighedens Land
Min Frelser gaae med Ære,
Men jeg som Gjest og Vandringsmand
Paa Jorden her maa være,
Vel som et Christi Legems Lem,
Men borte fra mit kjere Hjem,
Hvor han, mit Hoved, findes.

Langt fra min Faders Huus jeg gaaer —
Min Broder Christ! hvor længe?
Mit Øie her dig ikke naaer —
O Frelser kjer! hvor længe?
Langt borte fra den Fredens Stad
Er Graad min Drik og Sorg min Mad —
O Herre Christ! hvor længe?

Dog, naar min Bøn sig trænger frem
Til dig, min Synds Forsonere,

[1] „A Collection of Hymns", nr. 6. „Harpen", nr. 15.

Där du från mig ej skiljes mer,
När, löst ur syndabandet,
Bland helgonen jag, fri och glad,
Får bo i levande Guds stad.

Där uppe är det ingen natt
Och ingen gråt och smärta,
Där uppe är min högsta skatt;
Där vare ock mitt hjärta!
I himlen hos min Frälsare.
Där vare min umgängelse!

Och som du for, du komma skall,
O Jesu, hit tillbaka.
Jag akta vill uppå mit kall,
Jag bedja vill och vaka,
Jag vet ej stund, jag vet ej dag;
Men dagligt dig förbider jag.

Och salig är den tjänaren,
Som du så finner göra,
När sist du komma skall igen,
Du honom lovat föra
Till ära och odödlighet
Uti din Faders härlighet.[1]

En Hilsen fra mit kjere Hjem
For Troens Øre toner,
Og Sjelen sig fortrøster til
At du mig ei forglemme vil,
Men efter dig mig drage.
I saadan salig Stund jeg seer
Et Skimt af Hjemmets Høie,
Hvor du fra mig ei skilles meer —
Du aabner Troens Øie,
At dig min Aand beskue kan
Som den for mig forpinte Mand,
For mine Synder saaret.
Jeg da nyt Mod, nye Styrke faaer
Paa Reisen frem at vandre.
Den Lægedom af dine Saar,
Den kan min Sorg forandre
Til Glæde at du elskte mig
Saa høit, at selv du vilde dig
For mig i Døden give.

Et saadant helt fritt forhold til originalen hvorved salmene taper sin oprinnelige og kirkelige karakter og antar særmenighetens og forsamlingens, er meget almindelig, og dette i forbindelse med deres sproglige og poetiske svakheter gjør Holms oversatte salmer — saavelsom hans egne — mindre skikket til aa bli den norske menighets eiendom. Kun nogen faa av de beste har banet sig vei til kirkesalmebøkene.[2]

Med hensyn til melodiene danner „Harpen" en undtagelse fra alle andre samlinger i vaart tidsrum. Der „har man deels ikke *kunnet* indskrenke sig til de her i Norden Bekjendte, deels har man *ønsket* en større Afvexling, fordi Sangen bliver mindre levende, naar de samme Melodier altfor ofte forekommer. Melodier som den gode Smag maae finde uforenelige med christelig Andagt, har man søgt ganske at undgaae".[3] De almindelige salmemelodier er derfor bare

[1] „Den svenska psalmboken", nr. 113, „Harpen", nr. 104. — [2] Om hans egne se s. 43. Av hans oversatte er „Gjør Døren høi, gjør Porten vid" (av G. Weissel) den mest benyttede. Den blev optatt i alle Wexels' og Lammers' samlinger (undt. „Psalme-Skat") og i alle norske og danske kirkesalmebøker. — [3] „Harpen"s forord.

benyttet i et par tilfeller, i alle andre er de hentet fra Christian Gregors koralbok av 1784 (til hans „Gesangbuch" av 1778). Holm hadde ogsaa i tanker aa utgi en egen koralbok til „Harpen", men den kom ikke.

Som en merkverdighet nevnes at i 6 salmer veksler melodien fra vers til annet. I inngangssalmen f. eks. veksler melodien 14 ganger, og 3 forskjellige melodier benyttes, i „Vor Frelser lengtes hjertelig" brukes 8 forskjellige melodier, og melodien skifter likesaa mange ganger, og i „Vær velkommen blandt din lille Skare" benyttes hele 14 melodier, og de skifter 16 ganger.[1]

Holm sender sin bok ut i verden med følgende vakre og forsonlige ord som ikke er uten hentydning til grundtvigianernes holdning: „At Bogen skulde finde Alles Bifald, det er ligesaa lidet at vente, som det er fornødent. Man ønsker og haaber kun, at den maae smage dem, hvis Borgerskab er i Himmelen, og som derfra vente Frelseren, den Herre Jesum Christum; og naar Disse ikke begjere at stride med nogen, der i Smag afviger fra dem, saa synes det paa den anden Side billigt, ogsaa at lade *dem* beholde deres Smag for sig. De, der finde, eller mene at finde paa denne Jord Alt, hvad de ønske sig, de behøve jo kun, at lade en Bog være ulæst, som fra Begyndelsen til Enden aander Haab om et bedre Hjem, og overalt udtaler en Længsel, hvis fulde Tilfredsstillelse alene kan ventes i den Stad, *som haver Grundvold, hvis Bygmester og Forarbeider er Gud*".[2]

Alles bifall vant ikke hans bok — særlig viste hans bange anelser med hensyn til grundtvigianerne sig aa være fullt berettiget. Men boken var et varmt pust av levende kristentro i en tørr og gold

---

[1] Dette angaar et interessant trekk i Brødremenighetens liv — den daglige „Singstunde". Ogsaa i Holms kilder finnes salmer med skiftende melodier, og bøkene er dessuten forsynt med versregister hvilket er nødvendig „insonderheit deswegen, weil wir, auszer den öffentlichen Versammlungen, zur Predigt des Evangelii, in unsern täglichen Singstunden niemals ganze Lieder gebrauchen, sondern einzelne mit einander connectirende, und von einerley Materie handelnde Verse aus verschiedenen Liedern, zusammen zu setzen, und, so zu sagen, aus dem Herzen zu singen pflegen, welches den Gesang lebhaft erhält, und die Liedertheologie mehr in Aufnahme bringt, als das Absingen ganzer Lieder, welches den Gesang leicht schläfrig macht, und auch oft solche Lieder treffen dürfte, die so vermischte Materien enthalten, dasz sie unter drey bis vier Rubrikken passen würden. — Es ist diese Methode einzelne oder mehrere Verse aus diesem und jenem Liede mit einander zu verbinden, und dadurch über eine oder die andere zum Object habende Materie, gleichsam eine zusammenhängende Liederpredigt mit der ganzen Versammlung zu halten, ein Particulare der Brüdergemeinen von deren Anfang an gewesen; und da es noch immer von gesegneter Wirkung befunden wird, billig aufs sorgfältigste beyzubehalten". („Gesangbuch"s Vorbericht.) — [2] „Harpen"s forord.

tid, og mange baade i og utenfor brødrenes krets grep den med glede.

Allerede før boken var ferdigtrykt kunde Holm melde til Herrnhut: „208 Nummern sind zum Druck fertig, u. in den Versammlungen der Societät werden diese Lieder, nach dem Wunsche aller, gebraucht u. vorgesagt, wodurch das Verlangen nach der Erscheinung des Buches sehr zugenommen hat“ [1] Og da den endelig var ferdig: „Es findet in Stavanger und Drontheim guten Abgang, auch hier in der Stadt (d. v. s. Oslo) ziemlich. Bey den Haugianern findet es eine bessere Aufnahme, als ich erwartet hätte, dieselbe scheint durch das Missionsblatt vorbereitet zu seyn, in welchem ich mich, was den Ausdruck betrifft, stets nach den Eigenthümlichkeiten jener lieben Leute bequeme. Die Grundtvigianer hingegen sind sehr gegen die Harfe, weil sie als von einem Bruder herrührend kenntlich gemacht wird, u. dadurch Grundtvigs Glaubwürdigkeit gefährdet wird. (Er verkündete 1812 das Brüdergesangbuch sey voll eckelhafter, gotteslästerlicher Redensarten, u. versicherte 1827 er habe nie ein Brüdergesangbuch gesehen, wolle aber auf den Fleck nicht hinsehen, wo ein Mensch stünde, der das Brüdergesangbuch billigte.) Diesen Grund ihres Hasses gegen die Harfe wollen sie freylich nicht sagen, u. da sie das Buch nicht tadeln können, ohne die Bibel zu tadeln, so laufen ihre Krickeleyen darauf hinaus, dasz sie wer weisz was alles in der Harfe vermissen, besonders den Kampf, von dem sie immer in der Voraussetzung sprechen, als müsse einem die Sünde immer eine Ergötzlichkeit seyn, von der man sich verdienstlich kämpfend etwas abbreche, u. was wir Halbherzigkeit u. Unlauterkeit nennen, das ist in ihrer Sprache der hochgepriesene Zustand des Kampfes.“[2]

Brødremenigheten som alltid har været rik paa sang og glad i sang, fikk ved „Harpen“ utfylt et gammelt savn paa en tilfredsstillende maate. Derom vidner ikke bare den velvillige mottagelse boken fikk, men ogsaa dens senere historie. Den har — for aa tale med Wexels — holdt stemning og kan nu se tilbake paa et lengere liv i uavbrutt bruk og en videre utbredelse enn nogen annen samling trykt i Norge. I nær 100 aar har den innenfor brødrenes lille samfund baade i Norge, Danmark og Nord-Amerika øvet sin gjerning til sjelers opbyggelse.

„Harpens“ første oplag var paa 2 000 ekspl., hvorav den norske og danske brødremenighet overtok hver sin halvpart.[3]

[1] Innberetn. til Herrnhut 11. desember 1829. — [2] Innberetn. til Herrnhut, poststemplet 15. april 1830. — [3] Innberetn. til Herrnhut 12. februar 1829 og 25. mai 1829.

Holm bemerker at boken fikk en bedre mottagelse av haugianerne enn han hadde ventet, og dens forholdsvis store utbredelse i Norge synes ogsaa tyde paa at den fant avsetning utenfor brødrenes krets. Mest yndet har den visstnok været paa Vestlandet og allerede i 1841 blev den oplagt paany i Stavanger, hvor ogsaa tredje oplag utkom i 1854.

Imidlertid har vel „Harpen" efterhvert vist sig noget liten til praktisk bruk, og endel avsnitt har været for svake. Samtidig tapte ogsaa Brødremenigheten i aarenes løp mere av sitt særpreg. Det kunde da være fornødent og hensiktsmessig baade aa utvide „Harpen" og aa gi den et mere alment og kirkelig utseende.

Dette skjedde i siste — fjerde — norske oplag, Stavanger 1863. Denne gang er „Harpen" øket næsten til det dobbelte. Der er optatt 334 nye salmer og sanger, 1850 vers, saa den nu inneholder 700 nr., 3697 vers. De nye salmer er føiet til som nr. 367-700 og inndelt i de samme 42 grupper som de tidligere, saa den oprinnelige plan er beholdt. Nogen av de svakeste avsnitt er merkbart øket, f. eks. avsnittet om Jesu efterfølgelse fra 6 til 24 nr., om Guds rikes utbredelse fra 11 til 27 nr. o. s. v. De nye salmer er uten henvisninger til Bibelen, og melodiene er de almindelige salmemelodier.

Av de nye salmer og sanger er omtrent halvdelen hentet fra Kingos, Brorsons, Pontoppidans og Guldbergs samlinger. Av de danske salmediktere er særlig Brorson meget benyttet, idet der er optatt 35 av hans originale og 41 av hans oversatte salmer. Dessuten finnes 20 salmer av Kingo, 5 (og nogen oversettelser) av fru Boye og 2 av N. Brorson, J. J. Lund og Th. Hansen. Blandt de oprinnelig tyske salmer er der 5 av Richter, 4 av Heermann, 3 av Gellert, 2 av Nicolai, Gotter, Crasselius, Bonin o. fl. Av norske salmer er bare optatt nogen faa, saaledes 2 av J. N. Brun og 2 av Wexels. Noget nytt i salmenes behandling av betydning byr ikke tillegget paa. Mange av dem er i større eller mindre grad forkortet, men forøvrig er de enten optatt i sin gamle form eller efter Wexels', Arups og Lammers' redaksjoner. Resten av tillegget er visstnok vesentlig hentet fra Brødremenighetens samlinger.

I denne nye skikkelse er „Harpen" forlagt av Stephan Due, og formodentlig er det han som har samlet tillegget.[1]

Due var født i Kolding 21. oktober 1805 (?) og virket i sin ungdom uten spesiell utdannelse som lærer i Christiansfeld. Da

[1] Det sparsomme forord forteller intet herom, heller ikke Dues kortfattede innberetninger til Herrnhut.

brødremenigheten i Stavanger, som blev stiftet i 1820-aarene og efterhvert fikk adskillige medlemmer, trengte en forstander, blev Due sendt dit i 1842. Han levet og virket siden i Stavanger til sin død 27. desember 1892. Due var en høit aktet mann og vil minnes i takknemlighet bl. a. fordi han tok sig av Skrefsrud og skaffet ham inngang blandt de tyske herrnhuter.[1]

I siste halvdel av forrige aarhundre svandt de smaa brødremenigheter i vaart land hen, og med dem var ogsaa „Harpens" tid omme. Utenfor brødrenes krets kunde den ikke med sitt særegne preg holde sig. Den blev fortrengt av nyere samlinger, men den hadde gjort en god gjerning ved aa styrke sansen for en fulltonende, evangelisk salmesang.

Paa samme tid blev „Harpen" benyttet i Danmark og i de norsk-danske brødremenigheter som i siste halvdel av aarhundret blev dannet i Nord-Amerika. Da det siste norske oplag var utsolgt i 1893, nedsatte de amerikanske menigheters synode som samme aar var samlet i Bethlehem, Pa., en komité bestaaende av prestene J. J. Grønfeldt, Chr. Madsen og A. Petterson, som skulde ta sig av menighetens salmesak. Disse sammenarbeidet den gamle og nye del av „Harpen" og samlet alle salmer under 34 rubrikker, som vesentlig er de samme som før. Endel av de gamle salmer er fjernet, og nogen nye tatt inn, saa antallet blev 662. Dessuten er tilføiet et antall av Brødremenighetens litanier og liturgier. Med disse forandringer utkom „Harpens" 5. oplag i Ephraim, Wis., 1894, og blev benyttet inntil de skandinaviske brødremenigheter i Amerika nogen aar senere gikk over til aa bruke det engelske sprog ved sine gudstjenester.[2]

Da boken gikk av bruk i Amerika, blev de resterende eksemplarer avhendet til Christiansfeld. Efterat disse var utsolgt, besørget den danske pastor Frederik Christian Høy „Harpens" 6. oplag, som utkom i Christiansfeld 1914 og brukes fremdeles i de danske brødremenigheter. Denne gang er tilføiet 185 salmer og aandelige sanger, saa den inneholder 847 nr., delt i 49 grupper. Ifølge forordet stammer et snes av de tilføiede salmer fra medlemmer av Brødremenigheten, deriblandt 8 av Zinzendorf. Ennvidere er 40 av Brorson, 14 av Kingo og over 20 av Grundtvig; de øvrige skriver sig fra Luther, Rist, Scheffler, Freylinghausen, Tersteegen, Boye, Ingemann, Gerhard o. fl.[3]

[1] D. Thrap: „Brødremenigheten i Norge", Christiania 1908, s. 80 f. — [2] Den amerikanske utgaves forord og velvillige oplysninger fra ovennevnte pastor A. Petterson, Northfield, Minn. — [3] Den danske utgaves forord og velvillige oplysninger fra pastor Fr. Chr. Høy, Christiansfeld.

I samtlige utgaver savnes Holms navn. Den amerikanske vet i 1894 aa berette at „som en kjær Ven har „Harpen" været kjendt i over 100 Aar, om end i Begyndelsen under et andet Navn, og udgivet i et andet Land end de sildigere Oplag".

KIRKELIG SALMEARBEIDE.

I.

Rasjonalismens tid.

I den Evangelisk-kristelige salmebok finnes — mer eller mindre omarbeidet i rasjonalistisk aand — salmer av flere nordmenn som Johan Nordal Brun, Claus Frimann, Edvard Storm, Claus Pavels og Jens Zetlitz. Disse arbeider, hvorav iallfall Bruns ikke var rasjonalistiske, utgjør det viktigste av den norske kirkes bidrag til salmelitteraturen i den rasjonalistiske tid. Efter aarhundreskiftet frembragte retningen lite av interesse og enda mindre av betydning. Bare et par mindre arbeider fortjener aa nevnes.

Det ene skyldes en geistlig, nemlig den kjente prest, eidsvollsmann og forfatter Nicolai Wergeland, født 9. november 1780, siden 1816 sogneprest på Eidsvoll, hvor han døde 25. mars 1848.

Han var — som flere rasjonalister — fortvilet over den Evangelisk-kristelige salmebok og salmeforholdene i det hele, og i 1832 utgav han sitt skrift „Fjorten Paragrapher Kirke- og Underviisnings-Væsenet vedkommende" hvor han foreslaar en rekke forbedringer.[1] Han lot sig imidlertid ikke nøie med bare nogen teoretiske antydninger, men fremla i 1833 ogsaa et praktisk forsøk paa bedre salmeoversettelser og -bearbeidelser i et lite hefte:

> *Psalmer om Jesu Christi Lidelse, Død og Begravelse.* Fra den svenske Psalmebog uddragne, oversatte, omarbeidede og bekjendte Melodier tillempede. Med Tillæg af En Deel af de Guldbergske Passionspsalmer, tildels forkortede og forandrede.

I forordet sier Wergeland at hensikten med samlingen dels er aa gi en prøve paa hans oversettelser, dels paa hvordan vaare egne salmer kunde benyttes og behandles. Men hovedhensikten er dog aa avhjelpe et savn som lenge hadde været følt, da sangene i den nye salmebok om Jesu lidelse og død var saa faa at de ikke kunde ansees som tilstrekkelige til betraktningen av en saa vesentlig religionsgjenstand for andakten i fasteukene.

---

[1] Nærmere s. 104 f.

Samlingen, som innledes med Henrik Wergelands dikt „Synder med det mørke Blik, see dog mod det Høie!", inneholder 48 pasjonssalmer, hvorav de 25 er hentet fra den svenske salmebok (d. v. s. alle denne boks pasjonssalmer undtagen to). De øvrige er valgt blandt Guldbergs 38 „Psalmer over Passionen".

Det lille hefte har saaledes hymnologisk interesse derved at det er første gang i vaart tidsrum svenske salmer overføres til norsk (naar undtas nogen mer eller mindre endrede nr. i „Harpen"). Om behandlingen av disse sier Wergeland: „De svenske Psalmer, som ere optagne i denne Samling, ere behandlede saaledes, at kun en Deel kan siges at være ordret oversatte, i andre er Originalen i Form og Tankeindhold saaledes forladt, at Behandlingen neppe kan kaldes en Omarbeidelse, end mindre Oversættelse."[1]

En saadan radikal bearbeidelse er imidlertid i virkeligheten foretatt bare med nogen faa av de svenske salmer. De fleste er originaltro, næsten mekaniske oversettelser:

J. Svedberg:	*Wergeland:*
Vi tacka dig, o Jesu god,	Vi takke dig, o Jesu god,
Som rinna lät ditt dyra blod,	som rinde lod dit dyre Blod.
Från satans makt och arga list	Fra Satans Magt og Argelist
Har du oss löst, o Jesu Krist.	har du forløst os fuldt og vist.
Vi bedja dig, sann Gud och mann,	Vi bede dig, giv os din Aand;
Slit sönder våra synders band,	bryd sønder vore Synders Baand;
Fräls oss ifrån en evig död	frels os ifra en evig Død,
Och statt oss bi i all vår nöd!	og stat os bi i al vor Nød.
Bevara oss för syndamen;	Bevar os vel fra Synd og Last,
När korset trycker, var ej sen	naar Korset trykker, kom i Hast
Att hjälpa, styrka, stödja så,	at hjælpe, styrke, støtte saa,
Att det för svårt ej vara må!	at det for svart ej være maa.
O Jesu, du vår broder kär,	O Jesu, du vor Broder kjær,
Du vill oss alltid vara när:	vær du os altid, altid nær.
I vårt elände hos oss bliv	Med alt dit Gode hos os bliv,
Och hjälp oss til ett evigt liv.	og hjælp os til et evigt Liv.[2]

Paa samme tid som det gjerne blir noget stivt og tørt over disse salmer, strekker han sig ofte lenger enn forenlig med det gode sprogs fordringer for aa komme originalen saa nær som mulig:

Svensk orig.:	*Wergeland:*
Sinai med blixt och dunder	Sinai med Lyn og Dunder
Golgata med fridens bud.	Golgata med Fredens Bud.
Intet kval så bittert ömmar,	Ingen Hjertesaar saa ømme,
Som ej flyr vid Jesu röst.	som jo flye ved Jesu Røst.

[1] „Psalmer", forordet. — [2] Den svenska psalmboken, nr. 96. — „Psalmer", nr. 20.

Dina sår jag mig påminner
Och från synd mig avskräckt finner.
Så från syndens ogräs rena
Himlens skördar blomstra än.

Dine Saar jeg mig paaminder
og fra Synd mig skrækket finder.
Kun saa kan Himlens Høste, rene
for Syndens Ugræs, blomstre smukt.

Enn mindre heldig har dog som regel Wergeland været med sine omarbeidelser:

Wallin:

Jerusalem, i överdåd
Föraktar du Guds kärleksråd
Och ler åt Kristi pina.
Guds Israel, med gudlöst mod
Du manar över dig hans blod
Och över barnen dina.
Och över dig det komma skall.
Se dina stolta murars fall
Och gack att, flyktig och förspridd,
Från tid til tid kring jordens vidd
Bevittna, ho den Herren var,
Som korset bar,
Och se i vem du stungit har!

Wergeland:

Du maner frækt
med gudløst Overmod,
o vantro Folk, paa dig og al din Slægt
Jesu Kristi Uskyldsblod.
Det kom, — det kom!
Zions Mure faldt om;
spredt om paa Jordens Kreds,
i Sekler skal du steds
vidne, hvo den Herre var,
som din Tornekrone bar,
see, i hvem du stunget har.

O du som för vår frälsnings skull,
Oskyldig, helig, nådefull,
Dig själv ej ville skona!
Ditt blod, o Jesu, över mig
Välsignande må gjuta sig
Att mig med Gud försona.
Mig live detta dyra blod
Till kärlek, tro och tålamod!
Det tröste mig i liv och död,
Att efter ett i frid och hopp
Fullbordat lopp
Jag i din famn må tagas opp!

O Frelser god,
Lad komme over os
og vore Børn, velsignende, dit Blod,
Mørkhedsmagterne til trods!
Det slette ud
vore Synder for Gud,
og give Sjælen Fred
og Broderkjærlighed,
Trøst og Taalmod udi Nød,
haabefuld og rolig Død,
hisset hvile i dit Skjød.[1]

Ogsaa i de guldbergske salmer har han foretatt — i større eller mindre utstrekning — „en Deel formentlig fornødne Forandringer og Udeladelser", hvorved salmene har vunnet i klarhet og sproglig renhet, men samtidig som regel tapt i enfold og kraft.

Salmearbeide har i det hele ikke været den begavede og kunnskapsrike manns sak. I „Fjorten Paragrapher" klager han over de rasjonalistiske salmers matthet, og for aa undgaa denne vil han bare underkaste de gamle salmer en maateholden bearbeidelse. I de fleste

[1] Den svenska psalmboken, nr. 88. „Psalmer", nr. 13.

tilfeller maa han sies aa ha været sitt prinsipp tro, men det har allikevel ikke lykkes for ham aa undgaa mattheten og tørrheten. Hans salmer staar iallfall ikke saa meget over det store flertall i den Evangelisk-kristelige salmebok i stemning og kraft at de evner aa utfylle det savn som den efterlater.

Wergelands salmer utkom i en tid da spørsmaalet om en revisjon av salmeverket enda ikke var kommet i forgrunnen. Da den tid kom, blev der intet hensyn tatt til dem, og ingen av dem fant vei til salmesamlingene.

Det annet salmearbeide i denne tid, den norske rasjonalismes siste bidrag til salmelitteraturen, kom fra legmannshold. Det skyldes nemlig Dorothea Maria Moss, født 1778 og død paa Bragernes 18. februar 1851 — aatte dager før hennes ektefelle Joseph Albert Moss, født i Kragerø 1776, cand. jur. 1798, proprietær i Brunlanes og stortingsmann fra Larviks grevskap 1818. Hun er visstnok den rasjonalistiske tids eneste kvinnelige salmedikter i vaart land.

Paa hennes eget forlag utkom i Drammen 1840:

Psalmer og religiøse Digte til huuslig Opbyggelse.

Samlingen, som er tilegnet hennes mann og gode mennesker, er forsynt med et av ham forfattet forord til den „Velsindede Læser", hvor han meddeler at den er et utdrag av hennes forskjellige aandelige og verdslige diktninger. Han ber om en skaansom bedømmelse da forfatterinnen langtfra gjør fordring paa diktertalent, og haaper at samlingen maa „bidrage en liden Skjærv til den huuslige Andagts Opbyggelse, inderlig varm Tilbedelse, samt Ærefrygt for Gud og hans hellige Ord".

Boken inneholder 62 salmer og 41 „aandelige Digtninger". Disse salmer har i enhver henseende lite med salmer i vanlig forstand aa bestille. De fortjener vesentlig opmerksomhet og omtale som et i og for sig interessant uttrykk for den mere enn almindelig utpregede og utilslørede rasjonalisme. Et blikk paa hennes register er tilstrekkelig: „Hernede Frygtens Sky Instinctet", „Frygt-Instinctet Dyret følger", „Fornuft, o Lys! vær nær", „Du som Fornuften bruger ei", „Kan ei Fornuften døve", „At handle vel det er en Dyd" o. s. v.

Følelsen kommer vel av og til tilorde i disse salmer, men i prinsippet landlyses den til fordel for tørr, resonnerende lovprisning av fornuften, dyden og plikten:

At handle vel det er en Dyd, Men følg Fornuftens Stemme;
At gøre godt er Sjelens Fryd, Men Pligt du ei maa glemme.

Med Hjertets Følelse du maa Fornuftens Lys ei døve;
Kan Lyset klart for Sjelen staae, Da bedst du Dyd kan øve.[1]

Gud, „den Evighøie", hvis makt, visdom, orden og kjærlighet er synbar i skapningen, har gitt dyret og mennesket instinktet som et usikkert vern mot det onde, et vern som mennesket gjerne ombytter med fornuftens klare lys:

Her Instinctet os beskytter, Naar ei Sjelen Styrke har,
Men vi gjerne det ombytter Med Fornuften som er klar.[2]

Ti fornuften fordriver frykten som ledsager instinktet og binder viljen, og viljen blir fri:

Frygt-Instinctet Dyret følger, Det en kjærlig Fader bød;
Mennesket dog ei fordølger, At Fornuften Frygt forskød;
Thi den frie Villie maa Jo ved Frygten reent forgaae;
Da naar den i Blodet rinder, Den i Hjertet sig indfinder.[3]

Og fornuften verner mot forvillelser, fører til dyd, plikt og sann gudsdyrkelse, til fred, glede og evig salighet:

Fornuft! o Lys, vær nær hos mig, du mig veilede,
At jeg kan, hvor jeg er, ved dig min Gud tilbede.
Min Sjel skal finde Fred, naar den vil følge mig,
Min Aand skal frydes ved din Glands evindelig.
Et Guddoms Lys du er, som her skal os oplyse,
Naar af Forvildelser saa ofte vi maa gyse.
Din Straale driver bort det Mørke i vor Sjel,
Og Aanden skrider fort til Dyd og større Held.
Naar Godt og Ondt og Tant igjennem Sjelen strømme;
Naar Pligt og Dyd forsvandt, fordi vi den forsømme,
Naar vi ved hvert et Fjed vor Villie bruge slet,
Da tabe vi vor Fred og Lyset svinder let.
O Helligste! vi dig vor Tak og Priis istemme,
Dit Lys jo viser sig, naar vi dig ei forglemme;
Naar i vor svage Sjel dit Lys du sender ned;
Gid vi det bruge vel i Tid og Evighed.[4]

Innenfor dette system levnes der ikke vaar Frelser og hans gjerning synderlig plass. Jesus Kristus nevnes i alle hennes salmer bare nogen faa steder vesentlig som venn og eksempel. Selv paaskemorgens hellige minne maner først og fremst til dyd:

O Paaske-Morgens Fryd, Som Sjel og Aand opliver,
Du kalder os til Dyd, Thi Jesus Haab os giver.
Han det Exempel var, Vi have maa for Øie.
Fornuft og Dyd vi maae Os immer pryde med — o. s. v.[5]

Det religiøse innhold er i det hele tatt tynt. Poetisk sett staar hel-

[1] „Psalmer", nr. 52, 1. — [2] Smstds., nr. 44, 3. — [3] Smstds., nr. 13, 1. — [4] Smstds., nr. 31. — [5] Smstds., nr. 5.

ler ikke fru Moss' salmer høit, og sproget skjemmes stadig av fremmedord som Maskiner, Chaos, Instinct, Harmonie, Hymens Baand, Virvar, Firmament, Affect, Respect o. fl.

Selv til husbruk kunde neppe disse rasjonalismens siste høstblomster i vaart land være mange til glede og opbyggelse.

II.

Efter rasjonalismens tid.

Allerede omkr. 1814 begynte rasjonalismen aa tape terreng i vaart land og blev i aarene fremover efterhvert trengt tilbake av en antirasjonalistisk, restaurativ bevegelse. Denne bygget paa bibelsk-kirkelig grunn og fikk under professorene Herslebs og Stenersens og presten Wexels' førerskap en grundtvigiansk karakter. Et merkbart opsving av det kirkelige og religiøse liv inntraadte imidlertid først i 1830-40-aarene og ytret sig bl. a. i den livligere diskusjon omkring forskjellige kristelige spørsmaal, i den større kraft i legmannsbevegelsen og i den vaaknende interesse for praktisk-kristelig arbeide.

Efterhvert som der utviklet sig et rikere religiøst liv, maatte ogsaa det utilfredsstillende i de hymnologiske forhold bli mer og mer følelig og gjøre større krav paa opmerksomhet enn tidligere. Paa den ene side hadde man de foreldede Kingos og Guldbergs salmebøker, paa den annen side den Evangelisk-kristelige, og ingen av dem tilfredsstillet tidens krav. Dertil kom de rent praktiske ulemper det aa ha flere salmebøker førte med sig. Som rimelig var, følte kirkens tjenere det tyngste ansvar for disse forhold, og efterhvert blev salmespørsmaalet et av de mest brennende og omdiskuterte kirkelige spørsmaal. I 1830-aarene begynte da et omfattende og interessert praktisk og teoretisk kirkelig salmearbeide som i 1840- og 50-aarene naadde sin høieste kraftutfoldelse og er uten sidestykke i norsk kirkehistorie.

I dette avsnitt vil vi søke aa gjøre rede for hvordan man praktisk, i selve salmediktningen og salmesamlingen søkte aa hitføre bedre hymnologiske tilstander ved aa legge grunnen til en ny og bedre kirkesalmebok, mens den mere teoretiske diskusjon om saken og de forslag til en ny salmebok som blev arbeidets endelige frukter, behandles senere.

Hele dette arbeide betegner en reaksjon mot rasjonalismen; men synsmaatene er forskjellige, og kreftene trekker i to retninger. Den ene retning er representert ved G. A. Lammers, som kun er salmesamler, og som er den første kirkens mann som utretter noget for

salmesaken i efter-rasjonalistisk tid. Han vil, mest utpreget i sine første arbeider, en rett og slett tilbakevenden til den før-rasjonalistiske tids, særlig pietismens, salmediktning, uten at de gamle salmer skal undergaa nogen vesentlig forandring. Men han staar omtrent alene og faar ingen større betydning. Den annen retning som er representert ved W. A. Wexels og hans krets, er langt sterkere og preger fullstendig de viktige aar mellem 1840 og 1860. I salmediktningen vil disse ogsaa bort fra den rasjonalistiske form for salmepoesi og tilbake til det gamle, ekte kristelige, men i en form som tilfredsstiller de fordringer de mener tiden stiller. Likesaa krever de en mer eller mindre vidtgaaende bearbeidelse av de gamle salmer for aa imøtekomme de samme fordringer. De forsøker — som regel forgjeves — aa anslaa en salmetone som baade kan virke gammel, kjær og ekte og samtidig forenlig med en tid som bærer paa spor efter oplysningstiden. De inntar i det hele et overgangsstandpunkt paa salmediktningens omraade.

Ved siden herav ytrer sig ogsaa en umiskjennelig grundtvigiansk paavirkning, særlig hos Wexels, baade i hans personlige forfatterskap og enda mer i hans samlinger. Ved hans samlinger blir de grundtvigske salmer introdusert for den norske menighet.

Overfor den nasjonale reisning som begynte omkr. 1840 og tiltok i styrke gjennem hele tidsrummet, stod disse menn øiensynlig helt fremmede og uforstaaende, og den har ikke efterlatt sig noget spor i deres arbeider.

Det blev ikke forunt nogen av de menn som omtales i dette avsnitt, aa finne den rette tone. Det blev forbeholdt dem som senere skal omtales, dem som under en senere tids noget endrede forhold paa hjemlig, nasjonal grunn fant veien tilbake til det gamle — saa langt som dette overhodet er mulig for en ny tid.

Dette hymnologisk sett rike og interessante tidsrum tar sin begynnelse med Gustav Adolph Lammers' første salmearbeide.

Lammers, sønn av den i 1847 avdøde generalmajor E. A. Lammers, blev født i Kjøbenhavn 26. mai 1802 og tok teol. eks. ved universitetet i Oslo 1825. Fra 1827 til 35 var han prest ved hospitalet i Trondhjem, men blev i sistnevnte aar forflyttet til Bamble og i 1848 til Skien. I 1856 nedla han dette embede, traadte ut av statskirken og dannet sin bekjente apostoliske frimenighet, hvis forstander han var til 1860, da han brøt med frimenigheten og atter traadte inn i statskirken. Han levet nu i tilbaketrukkenhet til sin død i Skien 2. mai 1878.

Lammers var en sjelden allsidig utrustet mann med mange verdifulle egenskaper som geistlig og gode kunstneriske anlegg i forskjellige retninger. Hans religiøse liv byr paa flere overganger. I studietiden kom han under Herslebs og Stenersens paavirkning til en dypere forstaaelse av kristendommen enn hans hjem hadde kunnet gi ham. Han stod tillike under societetsforstander N. J. Holms og senere under biskop P. O. Bugges paavirkning og nærmet sig under virketiden i Trondhjem sterkt pietismen, uten dog aa opleve noget egentlig gjennembrudd til evangelisk tro. Mens han i Bamble brøt med pietismen, optraadte han i Skien atter som dens talsmann. Forklaringen paa disse overganger er visstnok aa søke deri, at Lammers var et utpreget følelsesmenneske og lot sig lett paavirke av omgivelsene.[1]

Blandt de ting som laa Lammers varmt paa hjertet, var ogsaa salmesaken. Han var ikke selv salmedikter, men en ivrig salmesamler og utgav i aarenes løp følgende salme- og sangsamlinger:

1. Psalme-Skat, 1834,
2. 80 ældre og nyere Psalmer (tillegg til den Ev.-kr. salmebok), omkr. 1850,
3. Christelig Psalmebog, 1852,
4. Aandelige Psalmesange, 1857, og
5. Udvalgte Psalmer og Vers, 1859.[2]

Paa dette sted omtales bare den førstnevnte samling, utgitt i Trondhjem 1834, mens Lammers var hospitalsprest der:

Psalme-Skat. Et Udvalg af gamle Psalmer, uddraget af Kingos, Pontoppidans og Brorsons Samlinger ved G. A. Lammers, Præst.

Samlingen inneholder 350 nr., ca. 3030 vers, og faller i tre hovedavdelinger: „Psalmer om den christne Troe og Kirke i Almindelighed", nr. 1-67, „Psalmer for de christne Høitider", nr. 68-152, og „Psalmer om et christent Liv og Forhold", nr. 153-350.

Om dette sitt arbeide skriver Lammers: „At have et Udvalg af de bedste gamle Psalmer, saa at man ikke behøvede at søge dem i

[1] Christen Brun: „Den lammerske bevægelse", Kristiania 1905, s. 9 f.

[2] De tre siste bruktes innen den Apostoliske Frimenighet. I „Udvalgte Psalmer og Vers", som er et utvalg av „Christelig Psalmebog" og „Aandelige Salmesange", finnes som nr. 92 den sang som skal ha været Frimenighetens yndlingssang: „Kom til Jesum! Kom til Jesum just nu! Kom, skynd dig til Jesum! Kom til Jesum just nu. Tro paa Jesum just nu," o. s. v. Den er karakteristisk som et pregnant uttrykk for den herrnhutisk-metodistiske preken, som ikke saa sjelden høres ogsaa i vaar tid: uten dypere forberedelse saa hurtig som mulig aa lede til Frelseren, aa fremkalle en øieblikkelig omvendelse. (Brun: „Den lammerske bevægelse", s. 67, note.)

de forskjellige ældre Samlinger, var et Ønske, der først opstod hos Udgiveren nærmest for ham selv, jo mere han lærte at sætte Priis paa Aanden i vore gamle Psalmer. Da han imidlertid ingen anden Udsigt saae dertil, end selv at forsøge et saadant Arbeide, og blandt christeligsindede Bekjendte derhos fandt Deeltagelse i det samme Ønske for dem selv og Andre, blev dette snart til den Beslutning at udgive denne Samling, som er et Udvalg af *Kingos, Pontoppidans* og *Brorsons* Psalmebøger. Og Udgiveren vover da at lade den see Lyset, ja endog at kalde den en *Psalme-Skat,* hvor overbeviist han end er om, at Samlingen baade kunde være langt bedre valgt og redigeret. Han har nemlig med denne Titel ikke villet prale, men blot deri udtale, hvad han troer, vi i mange af hine gamle, ofte lidet bekjendte, aandelige Sange have: ret en Skat af sand christelig Poesie; og hvorom han troer enhver lydelig Erklæring at være ikke uden Betydning i denne Tid. Dette har ogsaa bevæget Udg. til at navngive sig, skjønt han — som yttret — med Sandhed kan sige, at alene Frygt for, at slet ingen Anden snarlig kunde ville foretage noget Lignende, hvorom intet var ham bekjendt, da dette Udvalg allerede i Begyndelsen af 1833 blev paabegyndt at trykkes, bevægede ham til at forsøge *det,* som Ingen mere, end han, kunde have ønsket fra en indsigtsfuldere og dueligere Haand."[1]

Det er altsaa de tre nevnte salmebøker som ligger til grunn, og det viser sig at „Psalme-Skat" har 247 salmer tilfelles med Pontoppidans, 164 med Brorsons og 77 med Kingos samlinger.

1 salme er av norsk, 2 av svensk, 5 av latinsk, omkr. 120 av dansk og de øvrige, ca. 220, av tysk oprinnelse.

Av de danske salmediktere har Brorson 49 salmer (og 111 oversatte), Kingo 46, Ægidius 5, Arrebo, Th. Hansen og N. Brorson 2 hver. Dessuten har P. J. Roeskilde, H. Thomissøn, N. Hemmingsøn og nogen andre 1 hver. Blandt de oprinnelig tyske salmer finner vi 14 av P. Gerhard, 12 av J. Heermann, 9 av C. F. Richter, 6 av Luther, J. Rist og J. Scheffler, 5 av Æmilie Juliane, 4 av J. Franck, J. A. Freylinghausen, B. Crasselius og L. Laurenti. En lang rekke andre har 2 eller 1 salme hver. Ialt er over 100 kjente salmediktere representert.

Det er neppe tilfeldig at den pietistiske salmediktning og salmesamling er saa sterkt benyttet, og at nettop de salmer som taler spesielt om det kristne liv utgjør 56 % av hele samlingen. Under op-

[1] „Psalme-Skat", forordet.

holdet i Trondhjem heldet jo Lammers til pietismen, og „hans sind var mørkt og tungt, med lovens alvor over sig, hans liv preget av streng, pietistisk forsagelse".[1]

De gamle salmer fremtreder praktisk talt i sin oprinnelige skikkelse. „Udg. er langtfra at være saa indtagen af alt, hvad blot gammelt er i dette Slags — hvortil dog Beskaffenheden af meget af det Nye let kan forlede — at han ikke skulde have Øie for de Feil, der ofte findes selv ved vore bedste gamle Salmer. Men han finder saa meget overveiende Skjønt og Godt ved dem. Han finder sand Føde og Næring for Hjertet i dem, ikke det Slappe og Svækkende, som i saa meget Nyt frembydes derfor. Han finder sand evangelisk Christendom i disse gamle Psalmer, fremfor i saa meget af det, der siden er kaldet evangelisk-christeligt. Og at der findes sand Poesi i dem, fremfor i saa meget af det, der senere blev udgivet derfor, fordi det er lidt pynteligere tilskaaret, skjønt uden Høiheden, Aanden og Kraften i det Gamle: det haaber Udg. at denne Samling, skulde den end ikke være aldeles heldig, vil bidrage til at bevise hver, der i mindste Maade har Sind og Sands for christelig Digtning.

Udgiveren har derfor ogsaa kun tilladt sig saare liden Forandring ved de her udvalgte gamle Psalmer. Han er ei selv Digter, og desmere maatte selv christeligsindede Digteres, som det forekommer ham, oftest mislykkede Forsøg paa at omarbeide dem, afholde ham fra at vove sig hertil. Just det Aandrige, Barnlige, Hjertelige og Kraftige taber sig saa let ved Omarbeidelser af de gamle Psalmer; men hvad Vederlag herfor kan en correctere Form give den, som virkelig søger aandelig Næring? Og hvad det meget Platte og Forargerlige angaaer, man har dadlet i dem, kan dog kun en falsk Forfinelse kalde det Meste deraf saaledes; medens det som Hjertets Sprog ofte maa kaldes skjønt, og kun for de Besmittede og Vantroe er ureent. Men som Udg. for Saadanne ei har bestemt dette Udvalg, men i det ønsket at række alle dem, der i Sandhed begjere Renselse og Forløsning ved Christum, en opbyggelig Samling af aandelige Sange, saa maa han bede Enhver med Hensyn hertil at bedømme hans faa Rettelser, som derfor nærmest kun have gaaet ud paa at forandre enkelte Udtryk, som det alt med nogle Psalmer for endeel var skeet i Guldbergs Psalmebog, at forkorte nogle af Psalmerne, og gjøre dem alle ordentlig syngbare, i hvilken sidste Henseende han imidlertid derfor dog ikke har bekymret sig om at forandre det Urigtige i Vægten af Sta-

[1] Brun: „Den lammerske bevægelse", s. 13.

velserne, naar blot deres Antal blev rigtigt, eller taget i Betænkning, blot at apostrophere Ordene, naar dette kunde opnaaes derved, hvor de gamle Psalmer havde Feil i begge Henseender."[1]

Lammers inntar altsaa et tydelig uttalt konservativt standpunkt uten nogensomhelst innrømmelse overfor hverken rasjonalister eller andre som har endret eller vil endre de gamle salmer. I overensstemmelse hermed er da ogsaa hans egen berøring av salmene den lettest mulige. Hist og her har han strøket et vers eller rettet en ordform, ellers følger han de eldres redaksjon. Betegnende nok finner han det paakrevet aa ledsage boken med en forklaring av omkr. 125 „fremmede og mindre bekjendte Ord" som finnes i de gamle salmer.

Som før nevnt utgav Lammers sin „Psalme-Skat" i den hensikt aa tilveiebringe en samling av de gamle salmer, og dette er den første samling siden H. N. Hauges dager som atter bringer den gamle salmearv i menighetens eie. Han tenker sig dog ogsaa at samlingen kan vise sig brukbar ved huslig andakt, og med dette for øie har han forsynt den med et vers-register. Den skulde derved vinne i brukbarhet. Nogen større betydning utover dette tør han ikke vente at hans samling vil faa: „At den skulde blive anderledes brugelig, har Udg. ikke tænkt, og derfor ikke derpaa taget det Hensyn, det ellers kunde have fornødiget; skjønt han dog ogsaa har gjort sig det Haab, ved den maaskee at kunne virke med til, at Valget af de ældre Psalmer, der kunde benyttes ved en ny Kirke-Psalmebogs Udgivelse, kunde være bleven lettet. Og give HErren da, at denne Samling maatte kunne bidrage noget til snart at fremme et saadant Værk; men fremfor Alting, at den maatte ved Hans Velsignelse virke noget til, at vække Mange til og bestyrke Hans Troende i at synge for Ham i deres Hjerter og i deres Huse saaledes, som derved ogsaa vore kirkelige Forsamlinger alene kunne blive sande, aandelige Syngechor!"[1]

„Psalme-Skat" blev av samtiden med rette betegnet som en fortrinlig samling,[2] men oplevde allikevel bare ett oplag. Den „vandt ikke liden Indgang saavel i det Trondhjemske som søndenfor. Men saa mange, som fattede Kjærlighed til de gamle Salmer, maatte faa Afsmag for, hvad den evangelisk-kristelige Salmebog havde at byde dem".[3] Den har dessuten hatt stor betydning for flere senere salmesamlere.[4]

[1] „Psalme-Skat", forordet. — [2] F. eks. av Wexels i forordet til „Christelige Psalmer" 1840. — [3] J. N. Skaar: „Den evangelisk-kristelige Salmebogs Historie i Trondhjems Bispedømme", Kristiania 1895, s. 50. — [4] I J. Johnsens „Christelig Psalmebog" 1846 er f. eks. optatt alle Lammers' salmer undtagen 36, riktignok ofte i en annen redaksjon.

Blandt kirkens salmearbeidere blev Lammers alene om sitt konservative standpunkt. De andre ønsket en bearbeidelse av de gamle salmer, men der var delte meninger om hvor vidtgaaende denne burde være, og i det betydningsfulle aar 1840 krysset hinannen to noget avvikende synsmaater som hadde sine talsmenn i dikteren J. S. Welhaven og presten W. A. Wexels.

Naar Welhaven følte sig kalt til aa tale med i salmesaken, skjønt han ikke i egentlig forstand var en kirkens tjener, saa skjedde det utvilsomt i den redeligste og beste hensikt. Han følte sig drevet til det baade av religiøse og estetiske grunner. Han var prestesønn, og hans far hadde forsøkt sig paa salmediktning, riktignok uten held.[1] Det religiøse inntrykk han hadde mottatt i barndomshjemmet, hadde festet sig for livet. Med det teologiske studium gikk det ikke da det kom til stykket, men paa bunnen av Welhavens sjel laa alltid en religiøs følelse, en religiøsitet av en aandig, fin art.[2] Denne følelse som gjør sig mindre gjeldende i hans første diktning, kommer senere sterkt og vakkert tilorde.[3] Religiøst maatte derfor Welhaven føle sig støtt over mangt i de gamle salmer, paa samme tid som deres uttrykksmaate og form maatte støte hans fine sprogfølelse og høit utviklede estetiske sans.

I begynnelsen av 1840 utgav han „Antydninger til et forbedret Psalmeverk for den norske Kirke" som her bare nevnes for sammenhengens og salmenes skyld (nærmere s. 105 f.).

Welhaven tar her ordet for en gjennemgripende restaurasjon av hele det foreldede salmeforraad. I nogen tilfeller kan det greie sig bare med en lettere bearbeidelse, men i andre maa den gamle poetiske malm gjøres flytende paany og salmene omstøpes efter den bevisste diktekunsts fordringer saa de kan fremstaa i en lutret, forbedret og mere poetisk form. I særlig grad finner han de gamle pasjonssalmers „marterpoesi" motbydelig.

Han slutter sitt skrift med 22 prøver paa saadanne omarbeidelser og omstøpninger. 13 av disse er restaurerte salmer fra Kingos og Guldbergs salmebøker, 7 er oversatte og bearbeidede tyske salmer, nemlig 2 av S. Dach, 1 av M. Opitz, P. Gerhard, H. Elmenhorst, Val. Thilo og A. Hinkelmann. De to siste prøver — en pasjonssalme og en bearbeidelse av Davids 1. salme — er av Welhaven selv.

---

[1] Hans salmer er ikke trykt, men en avskrift finnes i Universitetsbiblioteket. — [2] Arne Løchen: „J. S. Welhaven, Liv og Skrifter", Kristiania 1900, s. 484 f. — [3] F. eks. i diktet „Aandens Liv", „Digte" 1851, og „En Sangers Bøn", „Digte" 1860.

Kun i et eneste vers har Welhaven beholdt den gamle form fra Søren Jonæsøns dager.[1] Ellers er de gamle salmer endret, stundom til det ugjenkjennelige. Overalt er de paaklagede foreldede uttrykk omhyggelig fjernet og erstattet av nye, mere poetiske og velklingende og salmen i det hele iklædt en vakker, poetisk form.

Men det har gaatt haardt ut over deres oprinnelige ynde og umiddelbarhet:

Kingo:

Jeg vil mig Herren love,
Som alle mine Synder bar;
Af Tro og al Formue
Til hannem mit Hjerte staaer,
Hans Navn vil jeg der skrive
Og bære det til min Død;
Han kan min Sorrig fordrive
Og skille mig fra al Nød.
Gud give mig det at lære,
Som jeg ei selver kan,
Dig haves Lov, Hæder og Ære,
Alt baade af Qvinde og Mand;
Gud give mig det i Sinde,
At love min Frelser god;
Hvad jeg er ude eller inde,
Han lædsker mit angerfulde Mod.
Saalænge som jeg skal være
Paa denne Verdens Ø,
Af dig vil jeg begjære,
Mine Synder de maatte bortdøe
Det skeer alt for din Pine,
Og ved din Hellig-Aand,
Naar han ved Naaderne sine
Fornyer mit Hjerte og Aand.
O Jesu, Morgenstjerne,
Som Balsom sødeste Lugt,
Jeg vil dig tjene, saa gjerne,
O du velsignede Frugt!
Min Sjæl gjør du saa rene,
Naar jeg for Dommen staaer,
Som Guld og Ædelstene,
Legemet som Solen klar.

Welhaven:

Nu vil jeg Herren prise,
der alle mine Synder bar;
der fandtes ei Fred eller Lise,
naar Trøsten fra ham ei var.
Jeg vil i mit Hjerte skrive
hans Navn og gjemme det der,
da kan jeg ved Haabet blive,
naar Fare og Angst er nær.
Gud give mig det at lære,
som ingen Forstand kan naae;
for Glandsen af Herrens Ære
maa bøie sig Store og Smaa.
Han skjænke mig i mit Indre
et ydmygt og stille Sind,
da seer jeg hans Klarhed tindre,
hvor Verdens Forstand er blind.
Saa længe jeg her skal være
og færdes paa Verdens Ø,
jeg vil af din Kraft begjære,
min Synd maatte daglig døe.
Du kan ved din hellige Kirke,
ved Ordets lutrende Bad,
det lægende Under virke,
og gjøre mig evig glad.
O Jesu, du Dagens Stjerne,
du reneste Livets Skat,
jeg tjener dig, Herre, gjerne
med Troskab til Dødens Nat!
Om Graven er dyb og dunkel,
du hæver dog snart fra Muld
min Sjæl som en klar Karfunkel,
mit Legem som lutret Guld.[2]

Den samme fri, poetiske form finner vi i hans oversettelser:

Paulus Gerhard:

Nun danket all und bringet Ehr,
ihr Menschen in der Welt,

Welhaven:

Lad Jubler fra den lave Jord
til Herrens Throne gaae;

[1] „I Døden Jesus blundet", 1. vers. — [2] Kingos salmebok, nr. 53, v. 1, 2, 8, 9, Welhavens „Antydninger", nr. VIII, v. 1, 2, 7, 8.

Dem, dessen Lob der Engel Heer
im Himmel stets vermeldt.
Ermuntert euch und singt mit Schall
Gott, unserm höchsten Gut,
Der seine Wunder überall
und grosze Dinge thut.
Der uns von Mutterleibe an
frisch und gesund erhält,
Und wo kein Mensch nicht helfen
kann,
sich selbst zum Helfer stellt.

hans Engle vil, til Støvets Ord,
de gyldne Harper slaae.
O, vaagner op til Pris og Kvad
for Gud vor bedste Skat!
Hans Navn staaer paa et dugget
Blad
og i en stjernet Nat.
Fra Svøbet af beskjærmed han
vort Fjed mod Vold og List.
Hvor ingen Anden hjelpe kan,
der hjelper han tilsidst.[1]

I pasjonssalmene har han undgaatt den kjente tale om Jesu blod og saar, som virket særlig støtende paa ham, og han viser hvordan en saadan salme efter hans mening bør lyde:

Christus gik ved Aftentide
ydmyg over Kedrons Bæk;
Tvivl og Kummer ved hans Side
maltes i Disciplens Træk.
Taarer fra hans Kjærlighed
faldt i Kildens Bølger ned;
Verdens Synd han skulde bære,
Dødens Kvaler vare nære.
Kedrons Bæk, ved dine Vande
var den strenge Grændse sat.
Opad, med en blodig Pande,
gik han nu til Dødens Nat.
Foran, Kors og Tornekrands,
bag ham, Jordens Frugt og
Glands —
dog han saae ei did tilbage,
og hans Bøn var uden Klage.

Derfor har Gudfader styrket
Sønnen med sin Englehær;
for hans Bøn de danned Mørket
til et lifligt Morgenskjær.
O, hvor klar blev Himlen da
aabnet over Golgatha,
hvor hans Kors, som Himmelstige,
førte til hans Kongerige.

Ogsaa jeg skal Afsked tage,
forat møde Dødens Skræk;
engang skal mit Jordlivs Dage
bringe mig til Kedrons Bæk,
der, hvor Verdens Fryd og Pragt
visner, er tilendebragt,
der, hvor Smertens vaagne Øie
stirrer angstfuldt mod det Høie.

Christe, vær da selv tilstede
i min Kummers Skyggedal,
lad et Glimt af Himlens Glæde
skinne for min sidste Kval;
da skal Bøn og Takkesang
lyde fra min tunge Gang,
da skal Verdens mørke Frister
vige mens mit Øie brister.[2]

Av samtiden fikk Welhaven liten paaskjønnelse for sitt arbeide. Hans gamle lærer Lyder Sagen var en av de faa som roste ham for hans „deilige Psalmeprøver" og „ypperlige Bearbeidelser eller Omstøbninger af de gamle Psalmer".[3] Ellers var de fleste av en annen

[1] Welhavens „Antydninger", nr. VI, v. 1-3. — [2] Smstds., nr. XXI. — [3] „Bergens Stiftstidende", 1840, nr. 14.

mening, og anføreren for disse var Wexels, som saklig og rolig, men bestemt felte en avvisende dom baade over Welhavens „Antydninger" og salmeprøver. Med hensyn til salmene finner Wexels at de er et vakkert og til aa opbygge egnet arbeide, om enn varmen og hjertelighet har maattet lide noget under den visstnok vellykkede bestrebelse for aa gi salmen en smukk form og en ren klang. Mot deres kristelige innhold og poetiske karakter har han heller intet aa bemerke, men det synes ham riktignok at Welhaven er heldigst der hvor han kan vente aa røre det menneskelige hjerte uten hensyn til dettes kristelige erkjennelse. Men paa den annen side mangler Welhavens salmer *folkelighet*. Bevisst eller ubevisst har han hatt den mere dannede klasse for øie og har tatt for lite hensyn til den menige manns og kvinnes tarv. Salmene mangler „de gamle, enfoldige, christelig søde Toner", den rette salmetone, fra fedrenes tider. Hovedanken er dog at Welhaven mangler allsidighet og dybde. Hans diktergave (som Wexels ikke kan forstaa at nogen kan frakjenne ham) kommer kun til sin rett naar det gjelder aa finne et ikke bare smukt, men ogsaa treffende og anskueliggjørende uttrykk for de tanker han har tilegnet sig for de ytringer av det aandelige liv og de sannheter som er gaatt op for ham, og paa disse omraader vil han formentlig kunne yde „en skjøn Medhjælp" til et nytt salmeverk. „Seer jeg derimod hen til det rette Christelige Gehalt, den christelige Dybde og Fylde, den christelige Styrke og Salvelse, som man maatte ønske, saavidt mulig, at finde i et saadant Verk — — da kan jeg umulig, endog uanseet andre Grunde, antage ham for 'Manden', hvis dominerende Indflydelse paa Skabelsen af et nyt Psalmeverk for den norske Kirke var at ønske, og jeg kan slet ikke skjønne, hvorledes han paa sit *nærværende Standpunkt*, skulde kunne være skikket til at levere gediegent Arbeide til de Dele av Verket, i hvilke det aandelige Livs dybere Bevægelser og Kampe, de Regioner, som ere det naturlige Menneske fremmede og hvor dette netop skal gaae under i en høiere Erkjendelse, skulde være Gjenstanden for Psalmen, kort, til saadanne Dele, som, for tilfredsstillende at behandles, kræve en, saavel hvad Menneskehjertet, som dets Forhold til de onde og gode, Lysets og Mørkets aandelige Kræfter angaaer, riig ved et prøvet Liv samlet aandelig Erfaring." Til slutt opmuntrer han dog Welhaven til aa fortsette sin salmediktning innenfor de omraader hvor han hører hjemme.[1] I sitt svar uttaler Welhaven at han var forberedt paa skarp kritikk, ennskjønt hans salmeprøver

[1] „Den Constitutionelle", 1840, nr. 93 og 94.

„respektere overalt den christelige Troes indre Substans og dens umiskjendelige Grundtone". Han har ogsaa været fullt klar over at der gis omraader hvor han ikke er „Manden", og beroliger Wexels med at han ikke mere skal paata sig noget salmearbeide uten alvorlig aa ha prøvet sine krefter og sitt standpunkt.[1] Dels ved Wexels', dels ved andres kritikk under den langvarige diskusjon som fulgte efter „Antydninger", er Welhaven øiensynlig blitt klar over at han ikke egnet sig som salmedikter. Han skrev ikke flere salmer. Eftertiden har ikke underkjent Wexels' dom, og nogen større anvendelse har Welhavens salmer ikke faatt.[2]

Wexels hevdet andre, mere forsiktige prinsipper enn Welhaven, og han er den mann som i hele tidsrummet utrettet det største og mest betydningsfulle arbeide for salmesaken — skjønt heller ikke det førte frem. Da det kom til stykket var heller ikke han „mannen".

Wilhelm Andreas Wexels var født i Kjøbenhavn 29. mars 1797 og tilhørte en oprinnelig dansk slekt som i flere generasjoner hadde hatt embeder i Norge. I 1814 blev han student ved Kjøbenhavns universitet, men flyttet kort efter til sin far i Norge og fortsatte sine studier ved universitetet i Oslo hvor han i 1818 tok teol. embedseks. med utmerkelse. Aaret efter blev han, 22 aar gammel, utnevnt til kateket ved Vaar Frelsers kirke, hvor han kom til aa virke hele sitt liv, siden 1846 som res. kap. Han døde 14. mai 1866 efter 47 aars nidkjær og velsignelsesrik virksomhet i vaar kirke.

Dels under paavirkning av professor Stenersen i studieaarene, dels ved senere lesning av Grundtvigs skrifter, blev Wexels en varm beundrer av Grundtvig og grundtvigianismens mest innflytelsesrike talsmann blandt de norske prester.

Da Wexels i 1819 begynte sin lange arbeidsdag i vaar hovedstad, var det ikke bare gledelige ting den unge, virkelystne prest saa omkring sig. Der var mer enn nok av vankundighet og religiøs indifferentisme. „Vankundigheden især hos den højere Klasse er umaadelig," skriver han i et brev til Grundtvig i 1826, „saa at Christendommen hos mange ikke forkastes som altfor *gammeldags*, men som en ganske *ny Opdigtelse*, som Noget, man ikke engang har havt Kundskab om, som en høist besynderlig Lærdom, den man

[1] „Den Constitutionelle", 1840, nr. 101, 103 og 106. — [2] Ingen av hans salmer er optatt i nogen norsk salmesamling. Derimot er to av dem noget endret optatt i Roskilde Konvents salmebok, nemlig hans bearbeidelser „Bortvend din Vrede, Gud, ved vore Sukke" (nr. 426) og „Saa inderlig jeg nu længes", som er delt i to (nr. 557 og 558). To av disse er derfra gaatt over i Salmebog for Kirke og Hjem (nr. 468 og 653).

— — forud ved ikke kan være sand, da den desuden ikke tillader Folk at troe, elske og gjøre, hvad de vil."[1] Wexels har rimeligvis tillagt de utilfredsstillende salmebøker endel av skylden for dette triste forhold, saavel de foreldede samlinger, som den Evangelisk-kristelige som bruktes i Oslo. Det stod iallfall tidlig klart for ham at nettop paa salmesakens omraade maatte noget gjøres. Da han selv satt inne med et inngaaende kjennskap baade til den eldre og nyere salmediktning og var poetisk og musikalsk begavet, maatte han anta at han var i besiddelse av forutsetninger for et saadant arbeide.

Allerede da Wexels i 1826 innledet brevveksling med Grundtvig, skrev han om den Evangelisk-kristelige salmebok og om den store trang til en bedre. For aa faa en saadan istand, mente han — som flere andre i den tid — at det var best at nogen interesserte menn blev enige om aa utarbeide den sammen. Boken skulde saaledes bli til ad rent privat vei. Baade innen den danske, svenske og tyske salmelitteratur var stoff nok — det gjaldt bare at nogen tok fatt paa aa oversette og bearbeide salmene paa den maate man ansaa nødvendig. Ved siden herav kunde ogsaa — om nødvendig — utarbeides nye salmer. Wexels meddeler ogsaa Grundtvig at han akter aa gaa igang med saadant salmearbeide sammen med tre av sine venner, som han ikke nevner ved navn, men som rimeligvis var Christian Delphin, Niels Johannes Holm og Christian Ulrich Sundt,[2] som alle var interessert for saken. Han taler med beskjedenhet om sig selv og tør bare „gjøre Udvalg af enkelte Salmer i ældre Salmebøger og i det højeste omarbeide nogle, som kun trængte til saare ringe Forandringer". Av Grundtvigs fortale til „Nyaars-Morgen" hadde Wexels sluttet at Grundtvig selv tenkte aa skrive salmer, og han bad ham derfor om bidrag til det paatenkte salmeverk, noget som Grundtvig dog ikke turde love.[3]

Den 29-aarige prest hadde sikkert ikke oversikt over de vanskeligheter et saadant arbeide byr paa. Foreløbig blev det heller ingenting av det hele. Baade Wexels og hans venner fikk andre ting aa tenke paa. Delphin var allerede i 1825 blitt kapellan i Ringsaker, og Sundt blev i 1828 res. kap. i Gran. Den eneste som utrettet noget var Holm som i 1829 utgav „Harpen". For Wexels selv oprant strenge arbeidets, polemikkens og kampens aar som levnet

[1] D. Thrap: „Wilhelm Andreas Wexels", Christiania 1905, s. 14 f. — [2] Delphin var gift med Wexels' søster og døde som res. kap. i Ringsaker 28. desember 1840. Han kom ikke til aa utrette noget for salmesaken. De to andres innsats omtales s. 38 f. og 95 f. — [3] Thrap: „Wexels", s. 15 f. 31 og 100 f.

ham liten tid til det kjære salmearbeide. Der gikk 12-15 aar før han atter omkr. 1840 kunde ta salmearbeidet op, som da kom til aa spenne over resten av hans liv.

I denne mellemtid fikk dog Wexels utrettet noget for salmesaken. I 1833 utkom hans „Christelige Betragtninger", og til de 160 betraktninger hadde han føiet salmer av de gamle forfattere. Der skal saaledes være 48 salmer av Kingo, 41 av Brorson, 6 av Gerhard, 2 av Luther, 2 av P. Speratus o. s. v., samt nogen av nyere danske forfattere: 2 av Grundtvig, 2 av Ingemann og 1 av J. C. Lindberg.[1] Ved dette arbeide har Wexels utvilsomt bidratt til atter aa gjøre de gamle hel- eller halvglemte salmer kjent og bragt mange til aa forstaa hvilken rikdom de gamle salmer er. En lignende misjon utførte sikkert ogsaa hans i 1834 utgitte „Psalmevers, udvalgte af vore ældre Psalmer, til Brug for Børn hjemme og i Skolen". Skal noget fremmes paa salmesakens omraade, er veien gjennem skolen en utmerket vei.

Wexels' egne salmer finnes i de samlinger han utgav fra 1840 av. I „Christelige Psalmer" 1840 finnes 15 salmer av ham, deriblandt følgende av hans mest kjente:

Hvad kan veie op den Glæde.
Hver et Lys i Livets Nat.
Hvor der er Tro paa Gud.
Uværdig er jeg, Herre.

I „Christelige Psalmer" 1844 kommer dertil denne ene:

Jeg hjertelig mig glæder.

I 1845 utgav han „Religiøse Digte. Samlede og udgivne", som inneholder[2] 16 dikt av ham. Blandt disse er:

Saa vide om Land, som Sol mon gaae.
Tænk, naar engang den Taage er forsvunden.[3]
Farvel, Farvel, Udlændigheds Land.

---

[1] Thrap: „Wexels", s. 50. — [2] Fjerde oplag 1870.

[3] Foranledningen til denne noget sentimentale sang skal være melodien til den svenske dikter Carl Wilhelm Böttigers dikt „I afskedets stund": „Tänk någon gång, när du en blomma plockar —". Denne melodi tiltalte Wexels i høi grad, og han skrev sangen i slutningen av 1841 da han „følte sig træt af Livets Uro, Strid og Møie og længtes efter at favne sine Kjære i Hjemmet heroventil". I et vennebrev fra den tid sier han: „Jeg har jo modtaget mangfoldige Guds Velgjerninger i Livet og modtager dem dagligen; jeg har nydt meget mere Godt, end jeg i allerringeste Maade var værd; hvad jeg har savnet og savner, skal jeg jo i hvert Fald eie i Evigheden, og al denne Tids Pinagtighed er ikke Omtale værd ved siden af den uforkrænkelige Herlighed. Det er kun min egen Brøde og min Vantro, som gjør mig Veien saa meget tung; vil Gud tilgive d e n, o, saa bliver Alt godt, min elskede Ven, og alle dine kjærlige Ønsker for mig blive opfyldte i rigeste Maal; du skal se min Glæde, dele den broderlig med mig, og Ingen skal tage vor Glæde fra os. En saadan Skildring af min Tilstand, som den i mit sidste Brev, er et uvilkaarligt Udbrud, som Sjælen stundom føler Trang til, naar den taler med en af sine Trofaste paa Jorden. — — Du maa da

Den 6.-7. juli 1846 holdt det Norske Misjonsselskap sin aarlige generalforsamling i Oslo, og til denne anledning hadde Wexels latt trykke et lite hefte „Missions-Psalmer". Det inneholder følgende 7 av hans beste salmer, alle optatt saavel i hans „Psalmebog" 1849 som i „Christelige Psalmer" 1859 og forøvrig i mange andre samlinger:

Har vi følt udi vort Hjerte.
Herre vor Gud med det ømmeste Hjerte.[1]
Hos mig er altid Hjerterum.
I Jesu Navn hav Tak, o Fader god.
Jesus du mit Liv i Livet.[2]
Milde Jesus, her vi staae.
O tænk, naar engang samles skal.[3]

Disse ca. 40 salmer og sanger utgjør det vesentlige av hans egen diktning. Wexels hører saaledes ikke til de sterkt produktive salmediktere, og han spiller ikke paa mange strenger. Heller ikke alt han har skrevet er like godt. Der finnes i hans samlinger en rekke salmer, skrevet over forskjellige ord av og om Jesus, som føles bestilt for aa fylle et tomrum. De fleste av dem er tørre og reflekterende og staar heller ikke dikterisk særlig høit. Som type paa disse nevnes f. eks. denne over Matt. 11, 28-30:

O kommer Alle hid til mig — Saa taled Herren blidelig —
I, som besværed' ere
Af Sorg og Synd og Lovens Aag! O kommer Alle, kommer dog!
Hos mig er godt at være.
Jeg Eder vederqvæger saa, At evig Hvile I skal faae
Og Bod for Sjelens Smerte!
O tager kun *mit* Aag paa Jer, og vorder *mine* Lærlinger!
Jeg ydmyg er af Hjerte.
Mit Aag er gavnligt, Byrden let, Som jeg paalægger Mennesket,
Den Ingen vil fortryde.
O kommer Alle hid til mig, At Glæden sød i Himmerig
Med mig I kunne nyde!
Min Frelser! see, her kommer jeg, Min Synde-Byrde længer ei
Jeg mægter nu at bære.
Jeg for din Fod den lægger ned Og tager gjerne i dens Sted
Dit Aag, o Jesu kjære![4]

---

ikke heller troe, at det til enhver Tid er lige slemt med mig. Blandt de mørke Tanker kommer stundom en „blid", som den, du vil læse paa indlagte Papir". (E. Mau: „Præsten W. A. Wexels' Liv og Virken", Kristiania 1867, s. 147). — Ifølge Oscar Arlaud: „Bevingede Ord", 2. utg. 1906, s. 277, benyttes nevnte sang i senere tid meget i Danmark ved begravelser. — [1] Første gang benyttet ved formiddagsgudstjenesten i Vaar Frelsers kirke 7. juli 1846 (Skaar: „Norsk Salmehistorie" II, s. 484). — [2] Efter J. Rist: „Jesu, du mein liebstes Leben", oversatt av Brorson og bearbeidet av Wexels i den grad at han regner den for sin egen. — [3] Sunget første gang til slutning ved formiddagsgudstjenesten i Vaar Frelsers kirke 6. juli 1846 (Skaar: „Norsk Salmehistorie" I, s. 258). — [4] „Christelige Psalmer" 1844, nr. 108.

Men til gjengjeld har Wexels i de velkjente salmer hvor han paa sin stillferdige og inderlige maate gir uttrykk for almindelige kristelige tanker, følelser og lengsler, skjenket vaar kirke nogen av dens mest hjertevarme og gripende salmer. Fromhet, enkelhet og dybde er her forenet med en ren, skjønn og edel form. Særlig i de salmer som taler om det evige livs herlighet, faller et streif av sentimentalitet over hans sang.[1]

Denne originale produksjon betyr dog bare en liten del av Wexels' salmearbeide. Dertil kommer nemlig hans oversettelser og bearbeidelser av omkr. 80 salmer, mest svenske, og hans mer eller mindre vidtgaaende behandling av flere hundre andre. Alt ialt har henimot 1 000 salmer været under hans hender, og man maa beundre den jernflid, taalmodighet og kjærlighet, som samlingen, bearbeidelsen og ordningen av alt dette materiale bærer vidnesbyrd om.

Disse oversettelser og bearbeidelser utgjør da mesteparten av det i norsk salmehistorie enestaaende verk som Wexels høsten 1840[2] kunde overrekke „Dyrebare Medchristne" til bedømmelse, et arbeide som i mange aar hadde været i hans tanker, og „paa hvilket jeg over et Aar i Gjerningen har arbeidet med Hjertens Lyst og Kjærlighed, idet jeg dertil almindeligviis anvendte al den Tid, som fra mine Embedsforretninger og andre fornødne Sysler levnedes mig, indtil det endelig gjennem mange Vanskeligheder og Hindringer,

[1] I kirkesalmebøkene er hans originale salmer optatt i følgende utstrekning: Landstads salmebok: „O tænk, naar engang" (nr. 94), „Herre, vor Gud, med det ømmeste Hjerte" (nr. 592). — Landstads rev. salmebok: De samme (nr. 69 og 773), samt: „Saa vide om land" (nr. 93), „Takk, Herre, for vaar bibelbok" (nr. 237), „Hvert et lys" (nr. 393), „Hvad kan veie" (nr. 398), „Uverdig er jeg, Herre" (nr. 691), „Tenk naar engang" (nr. 886). (Den som nr. 176 under Wexels' navn inntatte: „Du, Frelser, har vaar barndom villet ære", som staar navnløs i Wexels' samlinger er ikke av ham, men av N. J. Holm, se s. 43, note 3). — Hauges salmebok: „O, tænk, naar engang" (nr. 18), „Uværdig er jeg, Herre" (nr. 100), „Milde Jesu, her vi staa" (nr. 580), „Har vi følt" (nr. 583), „Herre, vor Gud, med det ømmeste Hjerte" (nr. 585), „I Jesu Navn Hav Tak" (nr. 594). — Nynorsk salmebok: „Aa tenk, naar ein gong" (nr. 56, overs. av M. Skard), „Tenk naar eingong" (nr. 709, overs. av A. Hovden og H. Seland). — Roskilde Konvents salmebok: „Hvert et lys" (nr. 14), „Hvor der er tro paa Gud" (nr. 475). — Salmebog for Kirke og Hjem: De samme (nr. 10 og 527), samt: „Stat op, min Sjæl, i Morgengry" (nr. 245), „Tænk naar engang" (nr. 650), „Farvel, farvel, Udlændigheds Land" (nr. 654). — Den svenske salmeboks tillegg 1921: „Tænk, när en gång det töcken har försvunnit" (nr. 667, overs. av Elin Silén), „O tänk, när en gång samlad står" (nr. 672). — Dessuten har Wexels' salmer og sanger helt siden deres tilblivelse været en fast bestanddel av en mengde andre samlinger, foreningssangbøker o. s. v. Ogsaa nogen av hans oversettelser og bearbeidelser har funnet en utstrakt anvendelse baade i kirkesalmebøkene og ellers. I Landstads salmebok finnes saaledes 3 av dem, i Landstads rev. salmebok 8 og i Salmebog for Kirke og Hjem 5.

[2] Forordet er undertegnet 14. november 1840.

der stillede sig i Veien, og gjennem mange tunge bekymringsfulde Timer, som det medførte ved Siden af de behagelige, der ikke udebleve, har naaet den Skikkelse, i hvilken det her forelægges Eder".[1]

Boken utkom — som saa mange andre samlinger — paa Chr. Grøndahls forlag under titelen:

> *Christelige Psalmer,* samlede, ordnede, bearbeidede og til Brug ved huuslig Andagt, og som et Bidrag til et vordende Psalmeværk for den norske Kirke udgivne af Wilhelm A. Wexels.

Den er forsynt med Wexels' vanlige motto: „Lover Herren, thi Herren er god; sjunger hans Navn Psalmer, thi det er lifligt!" Ps. 135,3, og er broderligst tilegnet „den christne Menighed i Fædrelandet".

Samlingen inneholder 714 nr., deriblandt — som nevnt — 15 av Wexels selv og 50 av ham oversatte svenske salmer. De øvrige er paa forholdsvis faa undtagelser nær bearbeidelser av eldre og nyere danske og tyske salmer.

Tidligere paa aaret var av offentlige midler bevilget 200 spd. til trykning og spredning av Welhavens „Antydninger". Wexels søkte og fikk en understøttelse paa 100 spd. Foranlediget ved en replikkveksel i avisene om gratisutdeling av Wexels' verk (som av „Antydninger")[2] rykket Wexels ut med en redegjørelse for hvordan det forholdt sig med den mottatte understøttelse. Da han var naadd saa langt med sitt arbeide at han kunde bestemme sig for dets utgivelse, falt det ham inn at det kunde egne sig for offentlig understøttelse. Han talte med biskop Sørenssen derom, som bifalt hans tanke og efter aa ha gjennemsett 1. hefte tilbød sig aa innsende andragende i saken naar bare Wexels vilde fremsette sitt ønske i en skrivelse til biskopen. Dette tilbud mottok Wexels med takknemlighet, skrev et brev til biskopen og redegjorde for hensikten med samlingen og angav de grunner som kunde tale for at arbeidet blev offentlig understøttet, men overlot høiere vedkommende aa avgjøre saavel understøttelsens størrelse som paa hvilken maate den kunde skje. For aa undgaa ethvert skinn av ubeskjedenhet nevnte han 100 spd., skjønt arbeidets trykning vilde koste det firedobbelte. Han kan dog ikke skjule at han tenkte sig muligheten av at arbeidet kunde bli utbredt paa offentlig bekostning, hvis det viste sig egnet dertil. Selv om det kun var bestemt til huslig bruk, maatte det dog tjene til aa forberede menigheten paa mottagelsen av et nytt, forbedret salmeverk,

[1] „Christelige Psalmer", forordet. — [2] „Morgenbladet", 1840, nr. 179 for gratisutdeling, „Den Constitutionelle", 1840, nr. 189 mot.

og da hans salmer var utarbeidet efter et annet prinsipp enn de welhavenske, kunde der foreligge grunn for en lignende gratisutdeling som den der var blitt Welhavens skrift til del.[1]

I sin skrivelse til departementet i anledning av denne sak uttaler biskop Sørenssen bl. a. „at han anseer de af Catechet Wexels foretagne Forandringer i Psalmerne i det hele passende, da disse have beholdt deres oprindelige og hjertelige Kraftsprog, og fremdeles ville kunne synges med Lethed efter Melodier som alle findes i den nye Choralbog.[2] Han har derfor antaget, at Samlingen vil, foruden at blive et ønskeligt Opbyggelsesmiddel i huuslige Kredse, ved en Revision af Psalmeverket give et rigt samlet Forraad til at vælge af." Ved kgl. res. av 6. juni 1840 blev det da av Oplysningsvesenets understøttelsesfond naadigst tilstaatt Wexels et bidrag paa 100 spd.[3] Den gratisutdeling Wexels hadde haapet paa blev der imidlertid ingenting av.

Wexels utgav altsaa ikke sin samling i den tanke at den skulde erstatte nogen av de brukte salmebøker. Han betegner den alltid som et bidrag til et vordende salmeverk eller som „et Forsøg i sit Slags", et forsøk hvis mangelfullhet han er sig klart bevisst, og som maa gjennemgaa mer enn én forbedringsprosess „førend det vilde kunne naae den relative Fuldkommenhed et saadant Verk kunde opnaae (om absolut Fuldkommenhed kan Talen naturligviis aldrig blive)", og han ønsker intet heller enn at enhver offentlig eller privat maatte tilkjennegi hvilke forandringer man maatte ønske, saa han i tilfelle kunde ta hensyn dertil i et nytt oplag og derved la verket vinne i verd og brukbarhet.[4]

Dette ønske blev kun i ringe grad imøtekommet idet boken saavidt sees bare har faatt recenserende omtale av én anmelder, nemlig Wexels' fortrolige venn, daværende lektor i teologi, J. M. P. Kaurin, født 1804, død 1863 som biskop i Bergen. Han omtaler ganske vidtløftig salmenes forfattere, nasjonalitet og ordning, roser dem for deres kristelige aand, avskriver en lang rekke av dem og priser den norske kirke lykkelig om denne salmesamling blev autorisert til bruk ved den offentlige gudstjeneste, saa det blev tillatt menighetene aa velge denne istedenfor den de før benyttet. Til slutt henleder han regjeringens opmerksomhet paa denne sak og uttaler ønske om at en del eksemplarer kunde bli utbredt i landets prostier paa offent-

[1] „Den Constitutionelle", 1840, nr. 193. — [2] D. v. s. O. A. Lindemans „Choral-Bog" 1838. — [3] „Departementstid.", 1840, s. 460. — [4] „Christelige Psalmer", forordet.

lig bekostning. Kaurin er i det hele særdeles tilfreds med det „fortrinlige Verk".[1] Hans ensidig rosende omtale holder sig paa overflaten og sier ikke stort. Anderledes kunde det vel heller ikke være. Han var for det første Wexels' intime venn og for det annet ikke nogen kritisk natur. Det var derfor vanskelig for ham aa dømme objektivt og rettferdig. Men da Kaurin nød stor anseelse blandt presteskapet, kan hans anmeldelse ha bidratt til at boken blev solgt saa den kunde oplegges paany sommeren 1844.[2]

Annet oplag har 747 nr. Av salmene i første oplag er sløifet 21, men til gjengjeld er optatt 59 nye, deriblandt 1 av Wexels og 12 av hans oversettelser fra svensk. 7 salmer av første oplag, som var deler av salmene „Frygt, min Sjel, den sande Gud" og „Jesu, din søde Forening at smage", er gjenforenet til disse to.

Ogsaa denne gang andrar Wexels om at der maa ydes ham et bidrag av Oplysningsvesenets fond paa 150-200 spd., eller at der ydes en sum enten av nevnte fond eller av et legat til slike bøkers utbredelse til innkjøp av 600 à 800 ekspl. av samlingen. Han ønsker aa faa satt prisen saa lav som mulig, hvilket har sin betydning hvis der skulde naadigst bli tillatt nogen menighet aa benytte samlingen ved den offentlige gudstjeneste, hvorom der skulde være eller vilde bli innsendt andragende fra en enkelt egn.

Departementet bemerker hertil at det er bekjent med at der, som av supplikanten anført, fra enkelte steder til vedkommende biskop er innkommet andragende om tillatelse til aa benytte Wexels' samling istedenfor de brukelige salmebøker. Av før anførte grunner (aa forberede opinionen paa et nytt salmeverk) anser departementet det ønskelig aa faa Wexels' samling utbredt, men finner det da hensiktsmessigere at der sikres forleggeren avsetning av et visst antall ekspl. enn at der ydes direkte bidrag. Paa denne maate kan opnaaes en lavere utsalgpris, og der vil erholdes en del ekspl. til gratis utdeling. Ved naadigst res. av 23. september 1843 er da departementet blir bemyndiget til aa anvende 360 spd. av det Stistrupske legats opsparte rentemidler til innkjøp og gratis utdeling av 600 ekspl. av det nye oplag av Wexels' bok under betingelse av at utsalgsprisen ikke settes høiere enn 72 sk. pr. innb. ekspl. og 60 sk. i materie.[3]

---

[1] „Morgenbladet", 1841, nr. 31, tillegg. — [2] I 1846 innsendte Nedre Telemark og Bamble prostier en sterkt rosende ansøkning om autorisasjon av „Christelige Psalmer" 1840, men denne blev ikke anbefalt av biskop J. L. Arup. (Skrivelser i Kirkedept.s arkiv.) — [3] „Departementstid.", 1844, s. 24.

Det nye oplag gikk forøvrig upaaaktet hen. Ingen omtale av det lar sig finne, og det blev ingensteds innført i menighetene.

Saa hengikk 15 aar før Wexels la siste haand paa dette verk, men i hele denne tid syslet han med salmediktning og salmesamling. I 1845 utgav han „Udvalg af christelige Psalmer til Brug ved Religionsundervisningen". Denne er et utvalg av „Christelige Psalmer" og inneholder intet nytt. Samme aar kom de før nevnte „Religiøse Digte". I 1846 skrev han, som nevnt, sine „Missions-Psalmer", og i 1849 utkom hans „Psalmebog". Endelig var han sjelen i den komité som skulde utarbeide et tillegg til den Evangelisk-kristelige salmebok, og som i 1853 fremla det saakalte „Christiania-tillegg". Disse to siste samlinger skal her omtales senere (s. 127 f.).

I 1859 utkom da Wexels' hovedverk i tredje, forøkede og omarbeidede utgave under endret titel:

> *Christelige Psalmer* fra ældre og nyere Tid. Samlede af Wilhelm A. Wexels.

Her har samlingen faatt sin blivende form, og den er samtidig Wexels' siste bedrift paa salmesamlingens omraade.

Tredje utgave har 850 nr., 4 525 vers. Av salmene i annet oplag er strøket 53, mens der er optatt 156 nye. Blandt de sløifede er 7 av Grundtvigs originale, 7 av Kingo, 6 av Brorson, 4 av de svenske og 1 av Wexels' egne („Jeg troer som jeg ved Daaben svoer"). Blandt de optatte er 61 originale (og 6 bearbeidede) av Grundtvig, 13 av Kingo, 13 av Ingemann, 7 av Wexels (misjonssalmene 1846) og 6 av Brorson — altsaa en stor tilvekst fra den nyere danske salmediktning.

Der forelaa gode baade ytre og indre grunner til ikke aa betegne denne utgave som bidrag til et nytt salmeverk. Likesaa til ikke aa vente at der vilde bli gjort nogen kirkelig bruk av den, hvorfor Wexels har sløifet registret fra de to første oplag over de salmer som kunde brukes ved høimesse og aftensang. Den nye utgave er i det hele taus om sin hensikt; forord mangler. Mangt hadde forandret sig i de 15 aar. Wexels' „Psalmebog" hadde litt nederlag i 1852, og hans rolle som salmearbeider var derved i det vesentlige utspilt. Hans prinsipper og evner hadde ikke ført frem. Samme aar hadde hans motstander, Landstad, paatatt sig utarbeidelsen av en ny kirkesalmebok, hvorved salmesaken forsaavidt var bragt i havn og hadde iallfall foreløbig mistet sin aktualitet. Man avventet nu resultatene av Landstads arbeide. Wexels kunde under disse forhold

ikke vente at hans arbeide vilde faa større anvendelse eller vekke nogen opmerksomhet, hvilket heller ikke skjedde.

I alle utgaver er salmene ordnet ut fra et dogmatisk-etisk prinsipp og inndelt i 36 avdelinger med mange underavdelinger. Salmedikternes navne er tilføiet i registret, forsaavidt Wexels kjente dem, og i et tillegg er gitt korte oplysninger om de forfattere hvis arbeider er benyttet. Der er ogsaa tilføiet endel melodier (i 3. utg. 71) av organist Ludv. M. Lindeman.

Det sees straks at Wexels har fulgt egne og i norsk salmehistorie vesentlig nye prinsipper.

For det første hvad selve utvalget angaar. Av hans 22 kilder er 14 danske. Foruten de gamle kirkesalmebøker — Cassubens, Pontoppidans, Guldbergs og den Evangelisk-kristelige — er benyttet danske samlinger av Kingos og Brorsons salmer. Dertil kommer Grundtvigs „Sangværk til den danske Kirke" og Lindbergs, Hagens, Ingemanns, C. J. Boyes, Timms, P. Hjorts, M. N. Schmidths samlinger, alle nye danske fra 1830-aarene. Av norske samlinger er bare benyttet Edv. Storms aandelige sanger, „Harpen", „Psalme-Skat" og Landstads „Hjertesuk", hvorav kun den siste i egentligste forstand er norsk. Dessuten er hentet endel salmer fra den svenske salmebok og nogen faa fra et par tyske samlinger efter 1800.

En undersøkelse av „Christelige Psalmer" 1859 viser at mere enn 450 salmer (eller salmedeler) er av dansk oprinnelse, omkr. 200 av tysk, omkr. 65 av svensk og vel 50 av norsk. Videre er 1 av gresk, 8 av latinsk, 4 av engelsk og de øvrige (ca. 70) av usikker herkomst.

De danske salmer fordeler sig saaledes:

Forfattere før 1800: Kingo 112, Brorson 73 (og 53 overs.), fru Boye 14 (1 overs.), H. C. Sthen 6 (2 overs.), H. Thomissøn 4 (3 overs.), Ægidius 3, Arrebo 3, J. J. Lund 2, tils. 217 (og 59 overs.).

Forfattere efter 1800: Grundtvig 103 (og 26 overs.), H. A. Timm 37, Ingemann 27, C. J. Boye 16, T. V. Oldenburg 11, F. Hammerich 3, C. J. Brandt 2, M. N. Schmidth 2, tils. 201 (og 26 overs.).

De øvrige ca. 30 danske salmer skyldes likesaa mange forfattere fra forskjellige tider som P. J. Hygom, P. J. Roeskilde, V. Chr. Hjort, L. Thura, H. Agerbek o. s. v.

De tyske salmer skriver sig fra omkr. 80 forskjellige — mest eldre — forfattere. Der finnes 23 av P. Gerhard, 14 av Luther, 10 av J. Heermann, 6 av B. Schmolck og 4 av D. Denicke. Videre har J. Rist, J. Scheffler, B. Ringwald, J. K. Lavater, P. Eber og C. F. Richter 3 hver, F. Nicolai, G. W. Sacer, U. von Bonin, J. H. Schrö-

der, Eus. Schmidt, M. Schirmer, C. J. Koitsch, E. C. G. Langbecker, J. Mentzer, J. Franck, J. Neander og J. Chr. Lange 2 hver.

Blandt de svenske salmer er 31 av Wallins originale eller bearbeidede, 7 av Franzén, 2 av Ödmann og 2 av Kolmodin. De øvrige skyldes forskjellige som Åström, Geijer, G. A. Hiärne, P. O. Nyström, Svedberg o. fl. Utvalget her — som Wexels gjerne skulde ha ønsket større — er ikke foretatt med hensyn til hvilke svenske salmer „kunde være de skjønneste, men efterhaanden, foranlediget ved den mig foreliggende Materie".[1]

Av de norske salmer er bare faa fra eldre tid: Edv. Storm og J. N. Brun 5 hver og D. Engelbretsdatter 1. Resten er av nyere forfattere: Wexels 22, Landstad 9 (og 2 overs.), N. J. Holm (minst) 4, S. J. Stenersen 2 (og 4 overs.), Fr. N. Wexelsen 2, H. Kirkerud 1.

I motsetning til andre samlere paa hans tid har altsaa Wexels i stor utstrekning optatt salmer av enda levende forfattere. Særlig har den yngre danske salmediktning faatt en fremskutt plass og er ved ham introdusert i Norge.

For det annet viser Wexels en iøinefallende mangel paa respekt for salmenes integritet. For aa opnaa en passende lengde paa salmene — gjennemsnittlig bare 5 vers — har han behandlet dem paa forskjellige maater.

I mange tilfeller er plukket ut enkelte vers. Av den 13 vers lange „Tænk, Menneske paa Enden vel" er f. eks. av v. 1, 2, 6, 8 og 12 dannet salmen „Stat op af Søvne, o, min Sjel" (nr. 656).[2] Av „Ved Adams Fald den bitre Død" er bare beholdt de 2 første vers (nr. 36) og av „Der Jesus Christus vor Herre" de 3 siste, som utgjør salmen „Enhver der gaar til Herrens Bord" (nr. 320). Av den 29 vers lange „Bryder frem, I hule Sukke" er av v. 15 dannet „Skriv dig, Jesu, paa mit Hjerte" (nr. 168) og av v. 29 „O min Jesu, gid jeg kunde" (nr. 169). — Ved deling har han f. eks. av „Vor Herre Jesus Christ Guds Søn" (15 vers) dannet „Guds Søn, vor Herre Jesus Christ" (nr. 113, 6 vers) og „De Smaa vi skal til Jesum Christ" (nr. 574, 5 vers). At saadan deling har voldt Wexels baade møie og skrupler viser salmen „Op, Sjel, bryd Søvnen af" (11 vers), som i 1844 er delt i to: „Op, Sjel, bryd Søvnen af" („Chr. Ps." 1844, nr. 169, 4 vers, orig. v. 1-4) og „O kjære Sjel, stig op" (1844, nr. 168, 4 vers, orig. v. 8-11). I 1859 er de igjen slaatt sammen,

[1] „Christelige Psalmer", 1840, forordet. — [2] Numrene refererer sig til „Chr. Ps." 1859, hvor ikke annet er anført.

og av det hele er dannet en salme paa 10 vers (orig. v. 7 sløifet) (nr. 182). — Ved sammenslutning av vers fra forskjellige salmer har han f. eks. av slutningsversene i nr. 426-432 hos Guldberg dannet den 7 vers lange salme „Søde Jesu, lad mig høre" (nr. 163).

Om denne sin for vidtdrevne sønderlemmelse av salmene sier Wexels at han i kjærlighet til disse sanger og deres aand redelig har strebt efter aa fastholde deres karakter og organiske helhet og ikke ham vitterlig „har afskaaret eller forandret Noget, som kunde være nødvendigt til at bevare denne eller med Rette kunde siges i Psalmen at udgjøre et væsentlig Træk, der nu gik tabt. Hvor jeg, hvad jeg efter min Plan jævnlig maatte anse fornødent, har forkortet en Psalme, *der* indeholdt, efter mit Skjøn, de udeladte Vers ikke væsentligen Andet, end hvad der enten var udtalt i de tilbageblevne, eller kun stod i en tilfældig Forbindelse med Psalmens Hovedindhold, og deels uden Skade ganske kunde være borte, deels fandt en mere passende Plads hvor det stod i en anden Psalme. Hvor jeg ikke troede at burde udelade noget eller saa mange Vers, at Psalmen fik den, som mig syntes, passende Korthed, valgte jeg at dele den i tvende, saaledes, at hver Deel for sig dog kunde udgjøre et Heelt, og den Vilkaarlighed og Uddrag af Sammenhængen undgaaes, som nu oftere finder Sted, naar man nødes til at vælge visse Vers af en Psalme til Afsyngning, fordi den hele vilde være for lang".[1]

Hvad endelig, for det tredje, den rent litterære og sproglige behandling av salmene angaar, har det heller ikke her været Wexels' hensikt bare aa utgi en samling av gamle og uforandrede salmer. Baade som oversetter og bearbeider tillater han sig større eller mindre friheter, ikke bare i de eldre, men ogsaa — om enn i mindre grad — i salmer av enda levende forfattere f. eks. Grundtvig.

Det var helst svenske salmer Wexels oversatte, og han er egentlig den første som gjør vaar kirke kjent med den hos oss saa lite paaaktede svenske salmediktning. N. Wergelands forsøk i 1830-aarene fikk jo ingen betydning. Av tyske salmer har han bare oversatt 10-12, deriblandt 3 av Lavater, 3 av Schmolck og 2 av Langbecker.

Bortsett fra forkortelsene holder Wexels sig i mange tilfeller nær den svenske original:

[1] „Christelige Psalmer", forordet.

Wallin:

Förfäras ej, du lilla hop,
Fast fiendernas larm och rop
Från alla sidor skalla!
De fröjdas åt din undergång,
Men deras fröjd ej bliver lång,
Ty låt ej modet falla!

Din sak är Guds: gå i ditt kall
Och i hans hand dig anbefall,
Så räds du ingen fara.
Hans Gideon skall än bli spord,
Som Herrens folk och Herrens ord
Skall manligen försvara.

I Jesu namn vårt hopp är visst,
Att de gudlösas våld och list
Ej oss men sig förstörer.
Till hån och spott de skola bli.
Med oss är Gud, med honom vi:
Och segern oss tillhörer.

Wexels:

Forfærdes ei, du lille Hob,
Skjøndt Fiendeskarens Larm og Raab
Fra alle Sider gjalde.
De juble ved din Undergang,
Men deres Fryd ei bliver lang,
Thi lad ei Modet falde!

Din Sag er Guds: gak i dit Kald,
Dig trøstig ham i Vold befael,
Og frygt saa ingen Fare.
Han vækker Kæmper end paa Jord
Som Herrens Folk og Herrens Ord
Skal mandelig forsvare!

I Jesu Navn vort Haab er vist,
At Herrens Fienders Vold og List
Dem selv i Graven fører!
De vorde skal til Spot og Skam,
Med os er Gud, og vi med ham,
Og Seiren os tilhører![1]

I andre tilfeller fjerner han sig for langt fra originalen, og nye vers trær ofte isteden for de oprinnelige:

Franzén:

Du kommer, kärleksrike,
Ännu i Herrens namn
Och för oss i ditt rike
Emot en Faders famn,
En Faders, som förlåta vill
De barn, du återlöste
Och som dig höra till.
Dig vilja vi tillhöra,
O Jesu, till vår död
Och Herrens vilja göra
I medgång som i nöd.
Då blir du när oss alla dar
Intill vår levnads ände,
Som själv du lovat har.

Wexels:

Du kommer, Elskelige!
End i din Faders Navn,
Med Kraften af dit Rige,
Med Himlen i din Favn,
Du kommer med dit Kjød og Blod,
At vi ved dig skal leve,
Du Livsens Kilde god!
O hjælp, vi aldrig glemme
Hiin søde Aftenstund!
O styrk os til at gjemme
I Hjertets dybe Grund
Den Time, da du Brødet brød
Og viede det Bæger,
Som dræbe skal vor Død![2]

Eller som i salmen „Allt är redo, fallna släkte" hvor de to siste vers — v. 4 og 5 — er sløifet og isteden er kommet verset:

Følg da Kaldet, lyd den Stemme, Som tilraaber dig: o kom!
Hvad tilbage er, du glemme, Ile til den Helligdom,

[1] Den sv. psalmboken, nr. 378. „Christelige Psalmer" 1844, nr. 537. —
[2] Smstds., nr. 150, v. 5-6. Smstds., nr. 250, v. 5-6.

Hvor din Synd borttages brat, Hvor du finder glad den Skat,
Som dig Jesus Christus kjøbte, Og hvortil hans Aand dig døbte.[1]

Ved bearbeidelsen av de gamle salmer har Wexels fulgt andre og forsiktigere prinsipper enn Welhaven, og han uttaler sig meget utførlig om dette punkt, henvendt baade mot den welhavenske og den rasjonalistiske maate aa ta saken paa. Han vil ikke innlate sig i strid med dem som betragter de gamle sanger helt anderledes enn han „og ønske dem omstøbte i en Form, under hvilken de, for mit og Manges Øie, tabe deres Grundcharakteer i den saakaldte forædlede, renere, fuldkomnere, sig selv mere klart bevidste Digtekunsts Digel". (Jfr. Welhaven). Men paa den annen side har det heller ikke været hans hensikt hverken med hensyn til lengden eller formen bare aa samle og utgi de gamle salmer uforandret. Dette var unødvendig da der allerede forelaa fortrinlige samlinger av den art, f. eks. Lammers' „Psalme-Skat". Hans hensikt har derfor været „at ordne og bearbeide et Udvalg af sidstnævnte Psalmer efter Tidens Tarv og Krav, d. e. *saaledes,* at jeg — idet jeg fastholdt Psalmernes Grundcharakteer og gamle eenfoldige Tone og vogtede mig for i nogen Maade at fornægte Aanden og Sandheden i dem eller at hylde 'Tids-Aandens' for det Grundchristelige fremmede Sands og bringe dens med 'det Skjønne' legende Lyst og falsk forfinede Smag noget Offer, — kun søgte at lempe hine Psalmer i Udtryk, Form og Omfang efter hvad *levende Christne,* der *høre Tiden til* (og dette forudsættes jo *naturligen* om levende Christne i Almindelighed), kunde formodes at ønske, og efter de Fordringer, jeg maatte antage, absolut vilde gjøres til Psalmer, der skulle ansees for, hensigtsmæssigen at kunne optages i et forbedret Psalmeverk." *Retten* til aa foreta saadanne endringer forsvarer han ved aa henvise til at saadant tidligere har været gjort av Luther og andre, — salmene i f. eks. Kingos og Guldbergs salmebøker er for en stor del omformninger av *eldre* danske salmer. Og „skeer en saadan Omformning kun i den rette Aand og med ærbødig Skaansomhed, da imødekommer man derved langt mere den gamle Forfatters Hensigt og christelige Ønske, bidrager langt mere til at bevare og frugtbargjøre for Menigheden den af ham overleverede Skat, end ved fra Slægt til Slægt at fremlægge den i en uforandret Form, naar denne med Grund støder, eller svækker Indtrykket og, Psalmens Stof ukrænket, kan forandres. Det gjaldt altsaa efter min Plan, netop om, at bevare Kjærnen af det

[1] Den sv. psalmboken, nr. 164, v. 4-5. „Christelige Psalmer" 1844, nr. 262, v. 4.

Gamle og med Menighedens Hjerte og Tanke Sammenvoxede, og hellere at give Slip paa Et og Andet, som jeg og Andre for vort eget individuelle Vedkommende maaske ikke havde noget imod at beholde, end ganske savne de kjære, gamle Toner i et nyt Psalter".[1]

Under gjennemførelsen av disse prinsipper er Wexels ofte heldig og har med god smak endret de gamle uttrykk:

De gamle:	*Wexels:*
For Thronen staaer De Slagtefaar I Himlens Præste-Dragt.	For Thronen staae, Med Kronen paa, I Himlens Præstedragt.[2]
Som mig ei mere kan fornøie, End Jorden, som jeg spytter paa. Hver elske, hvad ham synes til, Jeg kun min Jesum elske vil.	Som mig ei mere kan fornøie, End Støvet, som jeg træder paa. Hver elske, hvad hans Hu staaer til! Jeg kun min Jesum elske vil.[3]
Ak! hvad er jeg frydefuld! Naar jeg kaster mig i Muld, Ved din Blodregn at bedugge Sjælen under Korsets Skygge.	O hvor himmelsk sød en Lyst Gjennemgløder dog mit Bryst, Naar min frelste Sjel betænker, Jesu, hvad din Død mig skjænker.[4]

Men i mange tilfeller føles ogsaa hans rettelser mindre paakrevet, ja likefrem uheldige:

De gamle:	*Wexels:*
Som den gyldne Sol frembryder Gjennem den kulsorte Sky Og sin Straaleglands udskyder, Saa at Mørk' og Mulm maa flye, Saa min Jesus af sin Grav Og det dybe Dødens Hav Opstod ærefuld fra Døde Imod Paaske-Morgenrøde.	Som den gyldne Sol frembryder Gjennem den kulsorte Sky, Og sin Straaleglands udskyder, Saa at Nat og Mulm maa flye, Saa min Jesus ærefuld, Klædt i Himlens Glands og Guld, Opstod levende fra Døde Imod Paaske-Morgenrøde.
Ligger jeg i Syndens Veie, Ligger jeg i Armod ned, Ligger jeg i Sygdoms Leie, Ligger jeg i Usselhed, Ligger jeg fortrængt, forhadt Og af Verden slet forladt, Skal jeg Huus i Graven tage, O her er dog Haab tilbage!	Snubler jeg paa glatte Veie, Synker jeg i Armod ned, Ligger jeg paa Sygeleie, Vaander mig i Usselhed, Vandrer jeg fortrængt, forhadt Og af Verden reent forladt, Skal jeg Huus i Graven tage, O, der er dog Haab tilbage![5]
Hvor seer det ud i Verdens Ørk, Hvad er hun fæl og suur og mørk, Had, Vrede og Misundelse, Har dekket Verden, som en Snee,	Hvor seer det ud i Verdens Ørk! Hvor er den fæl og vild og mørk! See Had og Bitterhed og Nid I Hjerter, Tanker, Ord og Id!

[1] „Christelige Psalmer" 1840, forordet. — [2] „Chr. Ps." 1859, nr. 694, v. 2. — [3] „Chr. Ps." 1844, nr. 339, v. 1. — [4] Smstds., nr. 145, v. 1. — [5] Smstds., nr. 170, v. 1 og 4.

Man neppe meer at nævne veed
Den Broderlige Kierlighed.

Mit Hierte dig til Ære
Skal grønnes som en Skov,
Og alt mit Liv skal være
Din Kierlighed til Lof.

Med Zions Brude-Skare,
Thi vi kunde ellers let
Vild i Verden fare.

Man neppe meer at nævne veed
Den broderlige Kjærlighed.[1]

At brede ud din Ære
Min Tunge er beredt.
Et Tak mit Liv skal være
Alt for din Kjærlighed.[2]

Med Zions Brude-Skare,
At jeg ei til Skyggers Land
Skal med Sorg nedfare![3]

Selv om Wexels ikke gaar saa vidt som andre paa hans tid, finnes ogsaa hos ham eksempler paa ganske gjennemgripende bearbeidelse:

Guldberg:

Tænk, Menneske! paa Enden vel,
See Døden skiller Liv og Siel,
Adlyd din Gud, gjør Hjertens Bod,
Med Synd besvær ey Sind og Mod!
Her bliver du ey, men bortgaaer,
Og som du lever, Løn vist faaer.

Hvor ere Verdens Børn, desver'!
Med alt det, som de havde kjer?
Hvor er' de, som for liden Tiid
Her pralte udi største Fryd?
De ere døde, Haabet sank;
Og blev til Gravens Støv og Stank.

Hvad hjelper dem nu deres Gods,
Bram, Ære, Velstand, Mod og Trods?
Hvor er nu deres Leeg og Raab,
Skiemt, Latter, stolte Sind og Haab?
Det er omvendt til Ach og Vee
Udi det fæle Helvede.

Wexels:

Stat op af Søvne, o min Sjel!
Og vaag, og tænk paa Enden vel!
Luk Herrens Ord i Hjertet ind,
Besvær med Synden ei dit Sind!
Her bliver ei du, men bortgaaer,
Og vist du høster, som du saaer!

Hvor ere Hine vel, som her
Kun havde Verdens Lyster kjær?
Hvor ere De, hvis stolte Mod
Kun spottede med Bøn og Bod?
De ere døde, Haabet sank
Og blev til Gravens Støv og Stank.

Hvad hjælper dem nu deres Gods
Og deres Ære, deres Trods?
Hvor er nu deres Fryderaab?
Hvor er nu deres Trøst og Haab?
Nu har de Intet, Intet meer
Af Glæden som de søgte her![4]

Wexels var selv paa det rene med at det var meget vanskelig aa treffe den rette grense for en saadan bearbeidelse, og han fryktet med rette — som det viste sig — at mange vilde synes han var gaatt for langt. Selv om han i almindelighet ikke gikk saa vidt som i siste eksempel, er han allikevel gaatt vidt nok til i stor utstrekning aa utslette salmenes oprinnelige preg. Det er den grundtvigske fremgangsmaate med „lempelige endringer" han har hatt for øie og sal-

[1] „Chr. Ps." 1844, nr. 519, v. 1. — [2] Smstds., nr. 47, v. 2: — [3] Smstds., nr. 196, v. 3. — [4] Guldbergs salmebok, nr. 303, v. 1, 2 og 6, „Chr. Ps." 1844, nr. 595, v. 1, 2 og 3.

mene er blitt paatrykt et ensformig wexelsk-grundtvigsk preg baade i tone, innhold og ofte ogsaa i ordvalg. Wexels var heller ikke dikter nok til aa undgaa en viss prosaisk tørrhet i salmene. Han var utvilsomt heldigere som forfatter enn som oversetter og bearbeider, og det var da ogsaa mot disse siste sider av hans virksomhet kritikken særlig blev rettet. Der kunde pekes paa vellykkede oversettelser og bearbeidelser iblandt, men det store flertall av hans salmer holdt kunstnerisk sett ikke maal, og forholdsvis faa har funnet anvendelse i senere samlinger.

Tiden var ham heller ikke gunstig. Nettop som fruktene av Wexels' opofrende og velmente arbeide saa dagens lys i 1840-aarene, oplevde haugianismen sin renessanse, og mellem Wexels og haugianerne (og andre vakte) var ved striden om hans „Forklaring" og „aapne erklæring" blitt et svelg befestet. De fant ingen glede ved hans salmer og søkte heller til Johnsens „Christelig Psalmebog" da den kom i 1846. I disse aarene forberedtes i det stille den vekkelse som i 1850-aarene gikk over landet, og „den prækede Korstog mod de gamle Prester og mod Grundtvigianismen og mod Wexels, de gamle Presters og Grundtviganernes Hoved".[1] For denne vekkelse med sin pietisme fant heller ikke Wexels' salmer naade, deres „grunnkristelighet" tiltross. Der var for meget av grundtvigsk undertone i dem, for meget av lys og glad kristendom, for lite av synd, anger og bot Det blev saaledes ikke folkets store masse Wexels naadde frem til med sine salmer, men til de mere grundtvigianske kretser og til de dannede, samt til de faa som var særlig interessert for salmesaken.

Paa samme tid stod Wexels helt fremmed overfor den nasjonale bevegelse som i tiden efter 1840 gjorde sig stadig mer gjeldende. Annet kunde vanskelig ventes av en mann som Wexels, hvis fødeland — som han sa — var Danmark, og hvis fedreland var Norge, — men av dette kjente han ikke annet enn Oslo. Hans mange fremmede, danske ord og vendinger i salmene støtte de nasjonalt innstilte og gav i 1852 Landstad grunn til aa reise som hovedinnvending mot Wexels' „Psalmebog" og hele salmediktning, at den var unasjonal.

Da Landstads inngaaende og strenge, men vel rettferdige og av eftertiden urokkede vurdering av Wexels' salmearbeide senere vil bli gjengitt i utdrag,[2] har vi her bare nevnt nogen mere ytre trekk.

Der hadde saaledes hendt adskillig i de næsten 20 aar mellem første og siste utgave av „Christelige Psalmer", og Wexels hadde

[1] Thv. Klaveness' tale paa stiftsmøte i Oslo 25. mars 1897; „Morgenbladet", 1897, nr. 184. — [2] Side 133 f.

gjort sine bitre erfaringer. Hans skjønne drøm om aa skjenke vaar kirke en ny salmebok var blitt en dyp skuffelse. Der var tegn i tiden som det skulde synes aa være all grunn for Wexels til aa akte paa da han siste gang utgav sin store salmesamling.

Det har han dog ikke gjort i større grad. Om „Christelige Psalmer" 1859 sier Skaar at „en noget større Omhu for at bevare Salmernes ældre Form er umiskjendelig",[1] og dette forsiktige uttrykk maa sies aa være berettiget, skjønt tilnærmelsen til det oprinnelige som oftest er lite merkbar. De fleste salmer er ord til annet som i tidligere utgaver. I en del salmer er optatt nogen flere vers enn før, men paa samme tid kan ogsaa nevnes eksempler paa at vers er sløifet. „Det koster ei for megen Strid" er f. eks. forkortet fra 8 til 6 vers, „Drag, Jesu, mig" fra 5 til 4. Eksempler paa sproglig tilnærmelse til originalen foreligger f. eks. i „Hos Herren paa det Høie" og „See, hvor nu Jesus træder", hvor siste linje i begge er ført tilbake til det oprinnelige, og i „Min Hjertens Jesu, søde Lyst" som har faatt igjen sin gamle begynnelse istedenfor „O Hjertens Jesu, dyre Lyst" i 1840. Men paa samme tid hadde Wexels i 1840 originalens „Alle Ting er underlige" som i 1859 er endret til „O det Under uden Lige" Uttrykk som det unorske og urimelige „skyndelig" er endret til „skynder sig", men paa samme tid er f. eks. „vær os naadig" endret til „hør os naadelig". Nogen konsekvent tilnærmelse til det oprinnelige er der altsaa ikke.

Som foran nevnt optok Wexels nogen salmer av følgende yngre norske forfattere (foruten Landstad):

Stener Johannes Stenersen, født i Jevnaker 18 aug. 1789, tok i 1811 teol. embedseks. og blev i 1814 lektor og i 1818 professor i teologi ved vaart universitet, hvor han ved sin lærdom og fromhet kom til aa øve en meget stor innflytelse. Han døde 17. april 1835.

I „Christelige Psalmer" 1859 finnes to originale salmer av ham:

Miskunds Gud, o giv mig Naade.
Sin Kirke havde Himlens Gud.[2]

Dessuten disse fire oversettelser:

Befal du dine Veie (Gerhard).[3]

---

[1] J. N. Skaar: „Norsk Salmehistorie" II, s. 604. — [2] Av en kantate som han skrev til Universitetets reformasjonsfest 3. november 1817. — [3] Denne blev optatt i Hauges salmebok, hvor den danner første del av nr. 280. Den blev likeledes optatt i Roskilde Konvents salmebok (nr. 39) og gikk derfra over i Salmebog for Kirke og Hjem (nr. 31).

Op, op, mit arme Hjerte (Gerhard).[1]
Vor Gud han er saa fast en Borg (Luther).[2]
Vor Salighed os given er (Speratus).[3]

Frederik Nannestad Wexelsen, født i Hurdalen 24. februar 1818, var en nær slektning av Wexels idet denne var hans fars fetter og hans mors bror, og han blev fra 1828 opdratt i Wexels' hus. Han tok teol. embedseks. i 1840, og efter nogen aar aa ha været lærer blev han i 1847 pers. kap. hos sogneprest H. J. Darre i Klæbu. Efter Darres utnevnelse til biskop i Trondhjem overtok han et aars tid baade dennes sognekall og bestyrerstilling ved Klæbu seminar. Efter en tid aa ha været hjelpeprest ved Vaar Frue kirke i Trondhjem blev han i 1852 sogneprest for Bakklandets menighet, i 1867 hospitalsprest i Trondhjem og i 1879 res. kap. ved Trondhjems domkirke. Han døde 28. mars 1896.

Wexelsen følte sig for alltid knyttet med sterke baand til W. A. Wexels og var som denne en varm beundrer av Grundtvig. Som prest arbeidet han meget for oplysning og et fritt menighetsliv.

I Wexels' „Religiøse Digte" finnes 8 dikt av ham, hvorav 2 fikk plass i „Christelige Psalmer" 1859:

Gud skee Tak og Pris.
Stille, stille, o mit Hjerte.

Paa salmesamlingens omraade er han kjent for et salmeboktillegg, „Bakke-tillegget", hvorom senere (s. 158 f.).

Haavel Kirkerud var lærer i Drammen hvor han døde i 1840. Han skrev til reformasjonsfesten 1837 en salme for skolebarna: „O Herre, selv du jo har sagt", som blev optatt i „Christelige Psalmer" 1844.

Efterat Wexels i 1840 hadde utgitt sine „Christelige Psalmer", og striden om Welhavens „Antydninger" var utkjempet, var det et par aar mere stille omkring salmesaken. Men saa blev Wexels' samling sekundert av en ny som skyldes sogneprest Lars Christian Arup. Han var født i Kristiansand 6. januar 1805 og tok teol. embedseks. i 1826, hvorpaa han i 1828 blev utnevnt til sogneprest til Valle i Setesdal. I 1833 blev han res. kap. i Fredrikstad, i 1838 sogneprest i Flesberg og i 1843 sogneprest i Fredrikstad. I 1848 valgtes han tillike til prost i Nedre Borgesyssel. Han døde 12. september 1853.

---

[1] Utgjør annen del av nr. 280 hos Hauge. — [2] Ogsaa optatt i „Christianiatillegget" (nr. 626). — [3] Oprinnelig i hans „Udsigt over den Lutherske Reformations Historie".

I 1840- og 50-aarene deltok han baade praktisk og teoretisk ivrig i arbeidet for en ny kirkesalmebok, og det første arbeide fra hans haand var

Bidrag til et nyt Psalmeverk for den norske Kirke,

som utkom i 1843.

Han beklager at interessen for salmesaken i det siste synes aa være kjølnet, men vil dog ikke opgi haapet om en heldig løsning av denne viktige sak. Enhver bør gjøre sitt til at det forønskede nye salmeverk kan komme istand, hvorfor ogsaa han overrekker de kristne menigheter i fedrelandet sitt lille bidrag.

Wexels' samling inneholder „et saare heldigt og kjærnefuldt Udvalg af gamle og nye Psalmer", men det er uundgaaelig at der innen den rike salmeskatt som baade vaar, den svenske og den tyske kirke eier, maatte finnes mangen kjær salme som savnes hos Wexels, og som maatte ønskes optatt. Han har derfor i almindelighet valgt salmer som ikke finnes hos Wexels.[1]

„Bidrag" inneholder 100 nr., hvorav de 44 er hentet fra Kingos salmebok (som ikke nevnes blandt Wexels' kilder), 13 fra „Troens rare Klenodie", 12 fra Guldbergs og 26 — et forholdsvis stort antall — fra den svenske salmebok. 3 salmer er hentet fra andre hold og 2 er forfattet av Arup selv. De er ordnet efter samme prinsipp som i „Christelige Psalmer" og inndelt i omtrent de samme 36 grupper.

Efter sin oprinnelse er 41 salmer tyske, 26 danske, 24 svenske, 2 latinske, 2 norske og resten av usikker herkomst. Blandt de tyske salmer er 5 av Luther, 3 av Gellert, 2 av Olearius, Speratus, Scheffler og Elisabeth Creuziger, 1 av forskjellige andre som Eber, Herrnschmid, Münter, Selnecker, Spengler, Ringwald, Werner o. s. v. Blandt de danske er 7 av Kingo, 6 av Brorson, 4 av fru Boye, 4 av H. Thomissøn, 1 av Arrebo, J. J. Lund, J. Pedersen og Sthen. De fleste svenske, nemlig 20, er av Wallins originale eller bearbeidede, dessuten er 3 av Åström og 1 av Afzelius, Franzén og Hedborn. Omkr. 35 kjente forfattere er representert, henimot 20 salmer er av ukjente forfattere.

Arup har tildels fulgt noget andre prinsipper enn Wexels. Han har saaledes ikke optatt salmer av enda levende forfattere, dels fordi han finner det overflødig aa opta dem uforandrede, dels fordi han ikke anser sig berettiget til aa omarbeide dem, da de ennu ikke som de gamle salmedikteres arbeider er aa betrakte som kirkens eiendom (og omarbeides *maatte* de altsaa!). Der er uten tvil mange av de nyere dikteres

[1] „Bidrag", forordet.

salmer som er brukbare, men dog bør et nytt salmeverk vesentlig grunnes paa kirkens gamle salmeskatt, hvis det ikke skal bli altfor fremmed for menigheten.[1]

Han har ogsaa vist en langt større aktelse for salmenes integritet enn Wexels og benyttet dem praktisk talt uavkortede. Han har nødig kunnet bekvemme sig til aa utelukke et enkelt vers eller nogen større del av en salme eller omdanne én til flere. Det forekommer ham at de gamle salmer lider overlast ved en saadan operasjon, og den vil lett kunne utføres siden hvis det skulde vise sig nødvendig. Han deler ikke den saa almindelige uvilje mot de lange salmer, men mener at denne uvilje for en stor del utspringer av tidens ukirkelige aand, og at dens fordringer ikke hører til dem man ubetinget bør gi efter for.[2]

Under den sproglige behandling av salmene derimot gaar han stort sett i Wexels' spor, snarere noget videre.

Som oversetter fjerner han sig i almindelighet for langt fra originalen:

Wallin:	*Arup:*
Din klara sol går åter opp:	Den klare Dag oprinder nu:
Jag tackar dig, min Gud.	Jeg takker Dig, min Gud!
Med kraft och mod och nyfött hopp	Med nyfødt Haab jeg glad i Hu
Jag höjer glädjens ljud.	Gaaer til mit Dagværk ud.
Din sol går opp för ond och god,	For Ond og God jeg seer opgaae
För alla som för mig.	Din Sol saa blidelig!
O, må jag så i tålamod	Giv, saa i Kjærlighed jeg maae,
Och kärlek likna dig.	O Fader! ligne Dig!
O, må jag ock med flit och dygd	Ved Hjertets Renhed, Haab og Tro,
Och måtta i begär	Ved Flid i lovligt Kald
Än kunna glädjas i ditt skygd	Giv, jeg i Dig maa vinde Ro,
Var dag, du mig beskär.	Hver Dag, jeg leve skal!
Då skall jag, trygg, i råd och dåd	Da skal jeg trygt, i Strid, i Fred,
Til dig, o Fader, fly	Til Dig i Bønnen tye,
Och än förminna, att din nåd	Og føle, at Din Miskundhed
Är varje morgon ny.	Er end hver Morgen ny.[3]

Da Wexels hadde benyttet det meste og beste av det gamle salmeforraad, var det forraad Arup hadde aa ta av meget begrenset og bød paa mange salmer med en saa skrøpelig form at det maatte friste til en vidtgaaende bearbeidelse. I ethvert fall gaar Arup ofte meget vidt. Man legger straks merke til den hyppige, ofte unødige, forandring av salmenes begynnelse (som er forholdsvis sjelden hos Wexels):

---

[1] „Bidrag", forordet. — [2] Smstds. — [3] Den sv. psalmboken, nr. 420, „Bidrag", nr. 96.

De gamle:

Maria hun er en Jomfru reen.
Kom Hedningernes Frelser sand.
Nu kommer Vaar
Og salig Velstand snart.
Jeg vil mig Herren love,
Som alle mine Synder bar.
Sjunge vi af Hjertensgrund.
Gak Sorg og Klag'.
Kom Hjerte! tag dit Regnebret.
O Vingaardsmand!
Du fromme hjerte Gud.

Arup:

Op Sjel! lad dig den Hellig-Aand.
O Frelser for vort faldne Kjøn.
Velkommen, Vaar,
Som løfteriig og blid.
Min Sjel Dig, o Herre! Priiser,
Du, som mine Synder bar.
Stemmer i af Hjertens Grund.
Sørg ei og klag.
Kom, Sjel! afgjør dit Regnskab nu.
O Frelsermand.
Du kjære Herre Gud!

Som eksempel paa hans bearbeidelser hitsettes nogen faa vers:

Kingo:

Nu er født os Jesus Christ
Af en Jomfru, det er vist;
Foruden Mands Beblandelse
Er han kommen af Høieste
Vor Salighed.

Gud med os, Immanuel,
Den bebudede Gabriel,
Det haver spaaet Propheterne;
Han kom til os, vor Frelsere,
Gud Faders Søn.
Fuldkommet er nu Davids Digt,
Dertil ogsaa Propheternes Skrift;
Christus er det himmelske Lys,
Som Hyrderne saae i Krybben laa,
Et Menneske.

Den, som kom af Himmelen,
Han opsøgte Mennesken,
Ei Qvinde eller nogen Mand
Fordærve nogen Tid vilde han,
O Miskundhed!
I christne Børn forsamles nu,
Med Christ Eders Broder værer glade og froe,
Giver hannem Lov, vor Konning viis,
Som os forhvervede den evige Priis
Evindelig.

Arup:

Nu Livets Haab er evig vist,
Thi født er os den Herre Christ:
Ved Aandens Kraft Mariæ Søn,
Kom Han fra Himlen, Adams Kjøn
Til Salighed.
Bebudet blev af Gabriel
Vor Frelser, vor Immanuel,
Der Gud med os forenet har,
Som af Esaias spaaet var
Gud-Faders Søn.
I Davids Stad er Han nu født:
Ham, om hvem Davids Harpe lød,
Hvis Dag han glad i Aanden saae,
Fandt Hyrderne paa Krybbens Straa
I Barnesvøb.
Han de Fortabte havde kjær,
Og kjærlig dem opsøgte her,
Og end saa naaderiig og mild
Ei nogen Han forstøde vil,
Vor Sjeleven.
Derfor med Barne-Haab og Tro
Vi som Guds Børn i Aanden fro
Ham sjunge Lov og Tak og Priis,
Vor Broder god, vor Konge viis
Evindelig.[1]

[1] Kingos salmebok, nr. 60, „Bidrag", nr. 13.

Under disse utvortes forandringer har han stedse hatt for øie aa bevare de gamle salmers ekte kristelige aand,[1] hvilket ogsaa maa sies aa ha lykkes ham, samtidig som salmen er iklædt et klart og ofte velklingende, om enn noget stivt og fremmedartet sprog. Ogsaa han bruker ofte ord og former som faver, mildelig, stadelig, frimodelig, eendrægtelig, naadelig, frydelig o. l. som Landstad paatalte for Wexels' vedkommende. Arups uttrykksmaate er ikke mer folkelig og nasjonal enn Wexels'.

Men Arups salmearbeide utfylte Wexels' og falt godt i traad med dette, hvorfor ogsaa Wexels kunde gi det sin mest uforbeholdne ros som et arbeide „der fortjener Medchristnes særdeles Paaskjønnelse", og som han maa „paa det Hjerteligste anbefale deres Opmerksomhed"[2] — en ros som ogsaa andre i samtiden istemte. En del av Arups salmer fant ogsaa vei til senere samlinger, f. eks. Lammers' „Christelig Psalmebog", men da den endelige revisjon av salmeverket kom, holdt heller ikke hans salmer maal efter de fordringer og prinsipper som da blev lagt til grunn.

Tiden fra 1840 til begynnelsen av 50-aarene var i en særlig grad en salmesamlingenes tid. I denne tid utkom den ovenfor omtalte Johnsens salmebok, de her nevnte samlinger av Wexels og Arup og endelig kom omkr. 1850 bl. a. Wexels' og Lammers' salmebøker og „Christiania-tillegget". Dette siste bragte en foreløbig løsning av salmebokspørsmaalet, samtidig som utarbeidelsen av en helt ny salmebok var overdratt til Landstad. Dermed hadde salmesamlingen tapt en vesentlig del av sin betydning og interesse.

1850-aarene blev derimot en periode da salmediktningen utfoldet sig frodig. Bare skade at det meste av det som blev skrevet, var av ringe kvalitet.

I 1840 hadde Wexels fremholdt at der i vaar salmelitteratur raadet mangel paa passende salmer til søndagstekstene. „Med Hensyn til vore Søndagstexter tykkes det mig ellers, det skulde være en herlig Ting, om Menigheden havde, saavel til Høimessen, som til Aftensang, en Psalme, der klart og kraftigt udtalte og lagde paa Hjertet Hovedsummen af Evangeliet eller Epistelen".[3]

Disse ord synes aa ha ansporet en krets som stod Wexels nær, til aa forsøke aa avhjelpe den paapekte mangel, og omtrent all salmediktning i nevnte periode slutter sig nøie til perikopene.

[1] „Bidrag", forordet. — [2] „Christelige Psalmer" 1844, forordet. — [3] Smstds., 1840, forordet.

Den første av dem som forsøkte sig, var Johan Frederik Willgohs, en mann som ellers ikke vites aa ha staatt i noget særlig forhold til Wexels, men som refererer til Wexels' appel.[1] Han var født i Bergen 26. april 1812, tok teol. embedseks. 1838, blev i 1841 pers. kap. i Indre Holmedal, i 1855 sogneprest i Øvrebø og i 1861 i Beitstaden, hvor han døde 1. januar 1867.

Han hadde planlagt et større arbeide hvorav første hefte utkom i 1846:

> *Psalmer* til Høimesse- og Aftensangs-Texterne paa Kirkeaarets Søn- og Helligdage.

Heftet inneholder 34 salmer som behandler de nevnte tekster fra 1. søndag i advent til og med søndag sexagesima.

Til eks. salmen til aftensang 4. søndag i advent, Filip. 4, 4-7:

O, glæd dig altid i din Gud!
han bringer dig et Glædesbud,
lad høit din Jubel stige!
Din Herre Jesus har dig kjær,
med Frelsens Fryd han er dig nær
med Gaver fra sit Rige.

Foreen med Glæden Ydmyghed,
mod Alle viis Sagtmodighed!
du veed din Jesu Lære.
Du er ei selv din Frelses Grund,
den kommer ned fra Himlen kun;
giv derfor Herren Ære!

Lad Verdens Sorg ei ængste dig!
med Herrens Glæde er du rig,
naar du i Troe vil stræbe.
Lad Bønnen stige til din Gud,
lad Tak og Lovsang bryde ud
fra Hjerte og fra Læbe.

Da skal du ved hans Kjærlighed
fornemme denne Herrens Fred,
som intet Sind kan fatte;
med den bevarer du dit Bryst
i Kamp mod Syndens stærke Lyst
og vinder Himlens Skatte.

Det var jo nu blitt skikk aa søke offentlig støtte til saadanne foretagender, og Willgohs fulgte Welhavens og Wexels' eksempel og søkte bidrag til de tre gjenværende hefter av sitt arbeide. Departementet henvendte sig til prof. Welhaven og tredjeprest i Vaar Frelsers menighet Andr. N. H. Stenersen, som uttalte at de ikke ansaa utgivelsen av nye samlinger som noget virksomt middel til salmesakens fremme. Stoffets voksende masse vilde snarere virke hemmende. De finner derfor ingen grunn til at der ydes Willgohs nogen støtte. — Med hensyn til hans salmer finner de „at flere av disse Kirkesange, uden væsentlig Forandring, kunne komme til Anvendelse i et nyt Psalmeverk, ligesom de i det Hele erkjende, at Arbeidet røber en uddannet kirkelig Sands og viser, at Forfatteren har fattet Psalmedigtningens Standpunkt i Menigheden"; men samtidig røber salmene „en Uklarhed og Usikkerhed i Fremstillingen, der ei sjelden har udbragt Plathed i Stedet for roligt Alvor, og det Trivielle

[1] Hans „Psalmer", forordet.

i Stedet for den christelige Enfold". Mange av Willgohs' salmer vil fordre en lignende bearbeidelse som Kingos og Brorsons.

Departementet, som forøvrig tiltræ de sakkyndiges uttalelse, foreslaar dog at der ydes Willgohs en paaskjønnelse paa 60 spd. av Oplysningsvesenets fond, hvilket saa ved kgl. res. av 26. mai 1850 blev tilstaatt ham.[1]

De bebudede nye salmehefter kom aldri. Derimot lot han i 1846 trykke 14 omarbeidede og 10 originale salmer i „Theologisk Tidsskrift" og i 1851 sammesteds 65 av sine eldre og nyere salmer. Denne samling omfatter hele festhalvaaret. Ved samme anledning skrev han innlegg i diskusjonen om et nytt salmeverk.[2]

Nogen betydning fikk hverken hans salmer eller innlegg.

Ikke synderlig heldigere var de to følgende forfattere av denne art kirkesalmer.

Den første var Johan Nicolai Frantzen, født i Oslo 9. februar 1808. Han mistet tidlig sin far, og da moren satt igjen i trange kaar, fikk han liten anledning til skolegang. Han vant sig imidlertid velyndere, bl. a. raadmann E. N. Saxild og Wexels, som hjalp ham frem til artium. I 1833 tok han teol. embedseks., hvorpaa han i 1834 blev pers. kap. i Øier i Gudbrandsdalen, i 1839 res. kap. i Slidre i Valdres, i 1844 sogneprest i Valle i Setesdal, i 1856 sogneprest paa Ørlandet og i 1864 sogneprest paa Inderøy, hvor han døde 28. desember 1868.

En religiøs opdragelse, flittig bibellesning og omgang med fromme menn hadde ført Frantzen til det teologiske studium, og han var en begavet og virksom prest med ikke liten videnskapelig interesse.

Det er sannsynlig at ikke bare omgangen med Wexels, men ogsaa med den salme-interesserte Saxild har vakt Frantzens interesse for salmesaken og bragt ham til op gjennem aarene aa sysle med salmediktning.

Fruktene forelaa i 1851 som

Christelige Psalmer til Huusandagt og Skolebrug,

der — foruten innledningsdiktet — inneholder 108 originale salmer, ordnet efter kirkeaaret saaledes: adventtiden 4 salmer, jul og nyttaar 7, hellig tre konger-tiden 15, fastetiden 13, paasketiden 15, pinsen 3 og trefoldighetstiden 51.

Til grunn for salmene ligger søn- og helligdagenes evangelier,

[1] „Departementstid.", 1850, s. 361-369. — [2] „Theologisk Tidsskrift for den norske Kirke", 1. bind, 1846, s. 209-261, og samme, 3. bind, 1851, s. 255-393.

som snart er behandlet rent refererende og objektivt, snart mere reflekterende og subjektivt, snart paa begge maater.

Hans refererende salmer er kun tørre, versifiserte gjengivelser av evangeliet, f. eks. denne paa 9. s. i tref., Luk. 16, 1-9:

En Herre havde i sit Brød
En Tjener, om hvem Ordet lød,
At Herrens Gods han ødte.
Da kaldte Herren skyndelig
Den utro Tjener frem for sig,
Som frygtsom for ham mødte.

„Hvad er det, som jeg høre maa?
Du kan mit Huus ei forestaae,
Du strax maa Regnskab gjøre!"
Den Tjener tænkte da ved sig:
Hvorhen skal jeg nu vende mig
Her vil det snart ophøre. O. s. v.

De mere reflekterende salmer inneholder ofte mange gode og ekte kristelige tanker, men mangler konsentrasjon, — tanken er svøpt i for mange ord. De er heller ikke uten følelse, men som regel er de matte og stemningsløse, ensformige og fattige paa poetiske og bibelske billeder. Bare nogen faa av hans salmer hever sig noget over denne graa ensformighet og faar mere flukt og klang, i likhet med denne paa Kristi himmelfartsdag:

Synger, I Christne, for Herren med Glæde,
Priser hans Naade, tilbeder hans Magt!
Endt er hans Vandel i Ringhed hernede,
Hjem han nu farer, som før han har sagt.
Himlen sig aabner, som fordum i Daaben,
Faderen favner sin elskede Søn;
Himlen ei lukkes, — den altid er aaben,
Naar vi den søge med troende Bøn.
Evig som Konge vor Jesus nu throner,
Himlen og Jorden adlyder hans Bud;
Englernes Lovsang hans Throne omtoner,
Freidigt hans Vidner i Verden gaae ud,
Vidner om Kongen i Sandhedens Rige,
Kalder Enhver, som vil høre hans Røst;
Hver, som vil døbes og troe, de tilsige
Saligheds Haab og unævnelig Trøst.

Den mest kjente av hans salmer tør forøvrig være den fordringsløse, men varme og jevne fedrelandssalme: „Det Land hvor Dagens Lys jeg saae."[1]

Den annen som skrev i vesentlig samme stil, var Christian Ulrich Sundt, født i Oslo 21. juni 1797 og oprinnelig utdannet og ansatt som offiser. I 1827 tok han imidlertid teol. embedseks. og søkte i 1828 avskjed fra militærtjenesten. Samme aar blev han

[1] Denne var optatt i „Forslag til omarbeidelse av M. B. Landstads kirkesalmebok" 1918, men blev siden sløifet. — Bare 3 av hans vers har faatt plass i kirkesalmebøkene, nemlig de 3 siste vers av hans salme paa 1. s. i faste: „Midt i Paradisets Lunde", som Landstad optok omarbeidet (nr. 269) og som — atter endret — gikk over i Landstads rev. salmebok (nr. 249).

res. kap. i Gran, 1840 sogneprest i Røyken og 1848 i Rygge, hvor han døde 1. september 1861.

Sundt stod Wexels nær og var visstnok en av dem som Wexels hadde tenkt sig som medarbeider paa et nytt salmeverk.

Efterat Sundt hadde utgitt oversettelser av religiøse sanger av Assar Lindeblad i 1843 og av Carl Wilhelm Böttiger i 1845, sendte han i 1855 ut

Kirke-Psalmer over Søndags-Evangelierne i Kirke-Aaret,

som inneholder 66 salmer, alle nøiaktige og kjedsommelige gjengivelser av evangeliene med en eller annen tanke paa slutten. Evangeliet paa trefoldighetssøndag, Joh. 3, 1-15, er f. eks. nøie gjengitt i 11 lange vers, og det 12 sier saa til slutt:

Født paany af Vand og Aand
Er jeg løst af Syndens Baand,
Jeg med Tro seer op til Dig,
Som korsfæstet blev for mig.
O, jeg ei fortabt skal gaae,
Hjertesaar nu læges maae,
Evigt Liv jeg hist skal faae.

Likedan arter sig Sundts

Kirke-Psalmer over Søndags-Epistlerne i Kirke-Aaret,

som utkom i 1857 og inneholder 67 salmer. De er alle metriske referater av epistlene.

Til eksempel er epistelen paa 4. s. efter helligtrekonger, Rom. 13, 8-10, utformet saaledes:

Naar vi er i Naadestanden,
Er vor Gjæld kun Kjærlighed.
Du, som elsker ret den Anden,
Loven at opfylde veed.
Det: Du skal ei Hoer bedrive;
Du skal ikke slaae ihjel;
For at stjæle vogt Dig vel;
Du falsk Vidnesbyrd ei give;
I dit Hjerte ei begjær;
Og hvad andet Bud der er:
Jo, alt dette indbefattes,
Som udi een Hovedsum,
I det Ord, som høit maa skattes:
Giv din Næste Hjerterum!
Glem ei, hvad du ham mon skylde,
Ei ham noget Ondt tilføi!
I dit Hjerte ham ophøi!
Kjærlighed er Lovens Fylde,
Og i Evangelium
Straaler Lovens Hovedsum.

Sundts salmer har adskillig tilfelles med Frantzens og lider av de samme mangler, men i enda høiere grad. De er enda svakere, mer poetisk fattige og trivielle.[1]

[1] Ingen av hans originale salmer er optatt i kirkesalmebøkene. Derimot blev hans bearbeidelse „Med Sorgen og Klagen hold Maade" (efter Prudentius' hymne: „Jam moesta quiesce querela") optatt i „Christelige Psalmer" og i „Christiania-tillegget", hvorfra den gikk over i Hauges salmebok (nr. 388). Den fikk dessuten plass i Roskilde Konvents salmebok (nr. 563) og Salmebog for Kirke og Hjem (nr. 445).

Av adskillig større verd enn de tre nevnte forfattere av evangeliesalmer er den fjerde og yngste i rekken — Peter Andreas Jensen. Han er født i Bergen 22. desember 1812, gjennemgikk Bergens kathedralskole, hvor de kjente skolemenn Lyder Sagen og rektor Holmboe fikk stor innflytelse paa hans utvikling, og blev student i 1831. I studenteraarene debuterte han som forfatter og deltok paa Welhavens side i tidens kulturkamp. Efter aa ha tatt teol. embedseks. i 1836 var han en tid lærer i Bergen, hvorpaa han i 1843 blev res. kap. i Lindaas og i 1848 res. kap. i Oslo og Aker. I 1859 blev han stiftsprost i Oslo og sogneprest i Vaar Frelsers menighet. Siden 1849 var han tillike lærer i kateketikk ved det nyoprettede praktisk-teologiske seminar. Han døde 15. juni 1867.

P. A. Jensen var en veltalende, virksom og fremragende geistlig som var paa tale baade til Bergens og Hamar bispestoler. Han tilhørte den strengt lutherske retning, og paa kirkemøtet i Oslo 1861 vakte han opmerksomhet ved et foredrag mot den grundtvigske teologi.

Hans biografer skildrer ham som et ualmindelig vinnende menneske, „livlig og rik paa ord, baade naar han skrev og naar han talte, en utmerket selskapsmann og en fortreffelig festtaler, varmhjertet og lettbevegelig, vittig og skjemtfull".[1] Som stiftsprost i Oslo blev han en utmerket hjelp for den gamle Wexels mot hvem han viste en opofrende kjærlighet som ingen grenser kjente,[2] skjønt de var meget forskjellige baade av vesen og teologisk opfatning. Som bevis for hvor avholdt han var som menneske og prest, tjener bl. a. den subskripsjon som hans venner igangsatte efter hans død til beste for hans barn, og som allerede paa innbydernes møte innbragte 16 000 kroner.

Jensens diktning inntil omkr. 1850 („Et Snes Digtninger", „Blade af min Mappe", „Dramatiske Digtninger") bærer et temmelig verdslig preg. Men ved disse tider gjennemgikk hans livssyn en endring i religiøs retning. Han gikk nu helt over til salmediktningen, og her ydet han det beste hans evner i det hele formaadde. I løpet av et decennium utfoldet han en meget stor produktivitet, idet hans salmer beløper sig til et par hundre i tall.

I januar 1850 sees han aa ha søkt Kirkedepartementet om understøttelse til en „Samling af Høimesse-Psalmer paa Aarets Kirkedager. Et Bidrag til Psalmesagen", men tilbakekalte kort efter

[1] Henrik Jæger: „Ill. norsk Literaturhistorie" II, s. 408. — [2] D. Thrap: „Wilhelm Andreas Wexels", s. 166.

sin ansøkning.[1] Det er muligens disse salmer som fremkom som „Forsøg i evangelisk Psalmedigtning" i „Theologisk Tidsskrift" 1851.[2] Det er 66 salmer ialt, som slutter sig til evangelie-tekstene. I et forord sier han sig enig med dem som fordrer *„lidet* Nyt, men *meget* Gammelt, som er *godt* optaget i den Sangbog, man nu har at forelægge Menigheden". Men man bør ikke utelukke *alt* nytt, — ti skulde Aanden ha mistet mæle i vaar tid? Maaskje vil man innvende at hans sanger er *subjektive*, men dertil svares at salmediktning er lyrikk, og at den stemning som rører sig hos ham ogsaa rører sig hos andre.

I 1855 utkom en del av disse salmer og en rekke nye i samlingen

Freidighed i Herren. Hundrede nye Psalmer,

som han tilegnet sine gamle, haardt prøvede foreldre. Samlingen som paa forhaand var gjennemsett av biskop Arup og pastor Grimelund, inneholder 66 høimessesalmer som bygger paa kirkeaarets evangelier, 9 pasjonssalmer og 25 salmer av forskjellig innhold, nattverdsalmer, gravsalmer o. s. v.

I kirkeaaret 1857-58 skrev han i „Morgenbladet" en salme til hver helligdag, og i det ønske aa gjøre dem til menighetens varige eiendom samlet han og utgav dem i 1861 under navnet

Kirkeaaret. En Julegave til Menigheden.

Foruten et innledningsdikt inneholder boken 58 salmer, som likesom de tidligere slutter sig til søn- og helligdagenes evangelier. Denne samling rummer det beste og mest modne av hans salmediktning. Her finnes f. eks.:

Hvil ud, min Sjæl, ved Kjærlighedens Bryst.
Jesus Christus er opstanden.
Kom Helligaand, som hist du kom.
O var min Sjæl af Tak saa fuld.

Hvis nevnte karakteristikk av Jensens personlighet er riktig, avspeiler hans personlighet sig i en sjelden grad i hans salmer, baade hans livlige temperament, stemningsfullhet og følelsesrikdom. Her møtes mennesket og dikteren.

Hans salmer er som regel fri lyrisk eller lyrisk-didaktisk og reflekterende betraktning av evangeliene, sjelden en blott episk og reflekterende. Versene er klare, lette, ledige og vekslende. Det lyriske, didaktiske og episke skifter raskt, og alle midler er tatt i bruk for aa bringe liv og flukt over sangen — spørsmaalet, utropet, op-

[1] Skrivelse i Kirkedept.s arkiv. — [2] „Theologisk Tidsskrift for den norske Kirke", 3. bind, 1851, s. 188-228 og 446-509.

fordringen, formaningen, tankestreken o. s. v. Ofte blir stilen for lett, lekende og urolig; salmene savner høihet og verdighet og fjerner sig langt fra evangeliets aand og rolige stil. Stundom antar de et deklamatorisk eller svulstig preg.

Lyriske og poetiske hensyn er sterkt raadende. Uttrykkene er valgt med fin smak, og hans poetiske billeder er vakre og stemningsfulle. De enkle, sterke bibelske billeder derimot maa ofte savne stemning og innhold — de staar for løst innført i de urolige, temperamentsfulle omgivelser. Som Jensen selv bemerker, er hans salmer subjektive, det er den enkelte som synger, og hans salmer har ikke den samlende makt som en kirkesalme skulde ha. Tonen er vel svakere enn tilbørlig; der er ingen brusende orgeltone, ingen korets fylde i dem.

Men det hans salmer maatte mangle i sine retninger, tar de i stor utstrekning igjen i andre. Han kalte sin første samling „Freidighed i Herren" og ønsket at den maatte bli til velsignelse for mange „saa de ret maatte forstaae, hvad det er for en dyrebar Ting at søge sin Freidighed i Herren".[1] Denne freidighet i Herren er grunnstemningen i hans salmer, og neppe nogen annen norsk salmedikter har funnet saa varme, skjønne og umiddelbare uttrykk for en freidig, trygg og lykkelig kristentro som han i sine beste og inderligste salmer:

Hvil ud, min Sjæl, ved Kjærlighedens Bryst,
Der er saa saligt ved din Frelsers Hjerte,
Lyt, mens du kan, til Jesu Christi Røst,
Hans Ord er Lægedom mod Synd og Smerte!
Ak, hvo der kunde drikke af den Brønd,
Som Naaden os har aabnet i Guds Søn!
Ja, hvil dig ud, min Sjæl, i Herrens Favn, —
Du kunde det saa tidt, du selv det vilde!
Han, ved sit dyrebare Frelsernavn,
Er bleven os al Kjærlighedens Kilde.
Skjænk mig, o Gud, det Saligste, jeg veed:
Et Hjerte, fuldt af Christi Kjærlighed![2]

Men allikevel — inn til salmediktningens dybder naadde heller ikke P. A. Jensen i sin almindelighet, og de nasjonale strømninger stod han omtrent like fjernt som hans forgjengere.[3]

---

[1] „Freidighed i Herren", fortalen. — [2] „Freidighed i Herren", salme paa 4. s. i tref. — [3] Ingen av hans salmer kom inn i nogen salmebok før Landstads rev. Der er optatt tre, noget endrede: „Jesus Kristus er opstanden", (nr. 348), „Aa var min sjel av takk saa full" (nr. 556) og „Hvil ut, min sjel" (nr. 659).

III.

Av diskusjonen om salmesaken.

Ovenfor er omtalt det praktiske arbeide som baade av kirkens menn og av andre blev utført for salmesaken, arbeide som dels kom enkelte kretser som haugianerne og Brødremenigheten tilgode, dels var tenkt som grunnlag for et vordende salmeverk, og herunder har været nevnt de prinsipper som ligger til grunn for disse praktiske forsøk. Her vil vi søke aa gjøre rede for de vesentligste trekk i den diskusjon og det arbeide av mere teoretisk art som tok sikte paa en løsning av salmespørsmaalet.

Denne diskusjon tok sin begynnelse meget tidlig. Allerede under et av de forberedende møter som biskop Bech, professor Hersleb og slottsprest Pavels holdt angaaende stiftelsen av et norsk Bibelselskap, ansaa man — næst Bibelens utgivelse — utgivelsen av et nytt salmeverk for aa være en av de mest nærliggende opgaver, „da vi alle", sier Pavels, „var enige i at forkaste den Evangelisk-christelige og arbeide mod dens videre Udbredelse".[1] Efterat Bibelselskapet var stiftet 26. mai 1816, var salmesaken oftere oppe, og det ser ut til at flere har ventet selskapet vilde foreta sig ett eller annet i saken. Bl. a. blev av presten J. E. Welhaven (dikterens far) i Bergen oversendt Pavels et hefte salmer som han hadde forfattet, og som han tilbød selskapet i tilfelle dette skulde ha til hensikt aa redigere en ny salmebok,[2] til hvilket Pavels svarte at selskapets centralkomité erkjente at en ny salmebok var en ønskelig sak, men at den maatte henstaa av hensyn til andre, mere nødvendige foretagender.[3]. Under et senere møte i den komité som var nedsatt for aa skaffe Bibelselskapet en revidert bibeloversettelse, foreslo lektor Stenersen at der efter utgivelsen av katekismen — Bibelselskapets første foretagende — skulde utgis et oplag av morgen- og aftensalmene i Kingos „Aandelige Sjunge-Kor", men dette møtte motstand hos Pavels, som fant meget godt hos Kingo, men ogsaa megen platthet, hvorfor han ikke egnet sig til almuelesning. Stenersens forslag blev derfor henlagt.[4] Nogen dager senere vilde raadmann Saxild paa Bibelselskapets

[1] Pavels' dagbøker, 21. mai 1815. — Bech arbeidet forøvrig nettop med et nytt oplag av den Evangelisk-kristelige, hvilket fremkalte følgende utbrudd fra biskop J. N. Brun: „Er Bech gal, som vil gjøre et nyt Oplag af den?" (Pavels' dagbøker, 11. mars 1816). Til Pavels' glede blev ikke oplaget besørget for Bibelselskapets midler (Pavels' dagbøker, 17. april 1816). — [2] Pavels' dagbøker, 8. november 1816. — [3] Pavels' dagbøker, 17. desember 1816. — [4] Pavels' dagbøker, 9. desember 1816.

bekostning ha trykt et større oplag av et utvalg salmer for søndagsskolen, som visstnok Hersleb og Stenersen hadde foretatt og faatt trykt nogen maaneder tidligere. Men „man entrerede ei heri".[1] I 1817 meddeler Pavels at han har faatt et lykkønskningsbrev fra haugianeren Ole Svanøen, som ogsaa er blandt dem som har satt sitt haap til Bibelselskapet. Han meddeler nemlig at han og flere vil gjøre nytt sammenskudd til selskapet i anledning reformasjonsjubileet, hvis man derfra kan vente et nytt oplag av Guldbergs salmebok.[2] Ved mottagelsen av det Britiske og Utenlandske Bibelselskaps bidrag paa 500 £ i 1820 maatte, som bekjent, det Norske Bibelselskap love aa innskrenke sig til bare aa utgi Bibelen og kom derfor ikke til aa ta sig mere av salmesaken. Heller ikke Selskapet til Kristelige Andaktsbøkers Utgivelse utrettet noget nevneverdig.

Lite blev foreløbig ogsaa gjort fra andre hold. De kirkelige forhold var ikke gunstige, og tiden bød paa saa mange andre viktige og vanskelige spørsmaal som krevet sin løsning.

Dog hadde, som det fremgaar av følgende, tanken om en ny salmebok i 1820-aarene været oppe i Kirkedepartementet, men blev opgitt, og departementet besluttet isteden aa rette paa forholdene ved aa slaa et slag for den Evangelisk-kristelige salmebok.

Kirkedepartementets sjef 1825-36 var Christian Adolf Diriks, som øiensynlig interesserte sig for salmesaken. I 1830 var saken fore i departementet. For om mulig aa lette innførelsen av den Evangelisk-kristelige salmebok og fjerne den uleilighet som bruken av forskjellige salmebøker medførte, hadde departementet funnet det hensiktsmessig at der av det Stistrupske legats rentemidler blev anvendt et beløp paa 900 spd. til anskaffelse av den Evangelisk-kristelige salmebok til utdeling blandt uformuende familier i de egne hvor Kingos salmebok fremdeles blev brukt. Dette foranlediget at departementet ved cirkulære av 2. oktober 1830 innhentet oplysninger hos rikets biskoper om hvilke menigheter fremdeles benyttet Kingos salmebok, og om hvorvidt de var villige til aa ombytte den med den Evangelisk-kristelige. Svarene gikk for en stor del ikke i den retning departementet ønsket. Det viste sig at i forskjellige egner av landets fire sydlige bispedømmer (fra Nordlands og Finnmarkens biskop var enda ikke innløpet svar da saken atter var oppe i departementet i 1831) hadde ikke den Evangelisk-kristelige salmebok hittil kunnet fortrenge Kingos. Som aarsaker hertil anfører prestene dels penge-

[1] Pavels' dagbøker, 19. desember 1816. — [2] Pavels' dagbøker, 18. oktober 1817.

mangel i menighetene, dels ubekjentskap med den nye bok, dels uvilje og fordom mot den og dels almuens lave trinn av religiøs dannelse. Biskop Munch i Kristiansand uttaler i sin innberetning av 22. april 1831 (avgitt før alle innberetninger fra prestene var kommet inn) at naar ikke den Evangelisk-kristelige salmebok har fortrengt de eldre salmebøker i mer enn omtrent halvdelen av Kristiansands stifts menigheter (riktigere neppe en tredjedel), saa skyldtes det dels almuens forkjærlighet for alt som er gammelt, dels manglende konduite hos geistligheten under arbeidet for den nye bok, dels endelig haugianernes innflytelse i stiftet. De foretrekker Kingos salmebok for enhver annen. Nogen prester anser det ugjørlig aa faa innført den nye salmebok flere steder, andre ser helst at saken henstaar i paavente av en ny salmebok. Munch mener at en gratisutdeling av den nye bok er et virksomt middel til aa faa boken innført, men man rekker ikke langt med 900 spd. Han foreslaar at den del som faller paa Kristiansands stift, skjenkes til omgangsskolene, hvor Kingos salmebok brukes, „for under Sogneprestens Anvisning og Omsorg at benyttes ved Ungdommens Undervisning". Derved, mener han, vilde man opnaa at den Evangelisk-kristelige salmebok blev kjent, man vilde lære aa skatte dens fortrinn, og fordom mot den vilde forsvinne.[1]

Departementet henviser i sin innstilling i denne sak 1831 til nevnte innberetninger og uttaler videre:

„Allerede for flere Aar siden er det Spørgsmaal, om og hvorvidt det for Tiden mentes være tilraadeligt, at lade forfatte og indføre en ny Psalmebog til almindeligt Brug ved Gudstjenesten, blevet underkastet kyndige Mænds Omdømme, og disse have med Departementet været enige i, at en saadan Plans Udførelse vilde møde mange og væsentlige Hindringer, i det Norge kun eier saare faa geistlige Digtere, de Mænd som skulde overtage Bedømmelsen af de indsamlede Prøvesange, ere bebyrdede med mange andre og vigtige Kaldspligter, og et Foretagende af saadant Omfang deels vilde medtage saare lang Tid, deels medføre en stor Mængde Bekostninger, hvortil endnu kommer, at en ny Sangbogs Indførelse ved Kirketjenesten overalt i Riget maatte forberedes med Forsigtighed, naar den ikke skulde møde Uvillie og Misnøie.

Ligesom Departementet i Betragtning af disse Omstændigheder har troet at burde for Tiden opgive Ideen om en ny almindelig Psalme-

[1] J. N. Skaar: „Den evangelisk-kristelige Salmebogs Historie i Kristiansands Bispedømme", Kristiania 1897, s. 71 f.

bog, saaledes har det ogsaa anseet den evangelisk-christelige Sangbogs almeene Benyttelse som et vigtigt Skridt til hiin paatænkte Forbedring, saa meget mere, som den sidstnævnte Psalmebog unægteligen vil blive Grundlaget for en nyere Psalmebog, og den indbefatter mange fortræffelige Stykker, der ere erkjendte som saadanne i det Tidsløb af meer end 30 Aar, hvori den er bleven benyttet.

Departementet maa derfor bifalde den af Biskop Sørenssen fremsatte, og af Biskopperne Neumann og Munch paapegede Idee, at forberede den høist ønskelige Eenhed i Psalmebøger, ved at vække den opvoxende Ungdoms Tilbøielighed for den evangelisk-christelige Psalmebog, hvortil ei heller skjønnes at være noget mere passende Middel end, — saaledes som af Biskop Sørenssen foreslaaet — at foranstalte et Udvalg af de bedste og for Ungdommen meest hensigtsmæssige Psalmer udgivet og fordeelt i Mængde, især i de Egne, hvor Almuen er meest uformuende og ældre Psalmebøger endnu benyttes."

Departementet har videre latt undersøke hvor meget det vil koste aa trykke og innbinde et passende antall av biskop Sørenssens salmeutvalg og er kommet til kunnskap om at 12 000 ekspl. vil koste litt mindre enn 550 spd., hvilket beløp foreslaaes bevilget av det Stistrupske legats rentemidler. Ved kgl. res. av 18. juni 1831 blev disse penger naadigst tillatt anvendt til nevnte formaal, og utvalget skulde fordeles gratis blandt den uformuende del av den skolesøkende ungdom paa landet især i de egne, hvor den Evangelisk-kristelige salmebok ennu ikke blev benyttet.[1]

Samme aar utkom og omdeltes biskop Sørenssens *„Udvalg af Psalmer,* uddragne af den Evangelisk-christelige Psalmebog, især til Brug for den skolesøgende Ungdom". Det inneholder 112 salmer, ordnet efter salmeboken. Men det med denne samling tilsiktede maal naadde man ikke, og den nye salmebok maatte fremdeles understøttes. Under 26. mai 1832 tilstilte departementet samtlige biskoper til omdeling blandt prestene en av boktrykker Grøndahl utstedt anmeldelse av en ny, korrekt utgave av den originale Evangelisk-kristelige salmebok,[2] og ved kgl. res. av 23. juli 1834 blev det bestemt at der av det Stistrupske legats rentemidler maatte anvendes en sum av inntil 600 spd. til innkjøp av innbundne eksemplarer av samme bok, hvilke skulde fordeles blandt rikets biskoper til utdeling paa hensiktsmessigste maate.[3] Men heller ikke dette hjalp. De forholdsvis store økonomi-

[1] „Departementstid.", 1831, s. 500 f. — [2] Smstds., 1832, s. 429. — [3] Smstds., 1834, s. 600.

ske ofre tiltross var og blev den Evangelisk-kristelige salmeboks stilling haapløs.

Samtidig som departementet virker for den nye salmebok, hever der sig røster imot den, tildels fra rasjonalistenes egen leir.

Som før antydet utgav Nicolai Wergeland i 1832 sine *„Fjorten Paragrapher Kirke- og Underviisnings-Væsenet vedkommende"*, som han tilegnet Norges syvende ordentlige storting.[1] Her drar han tilfelts ogsaa mot salmeboken som han finner uheldig saavel i kirkelig og kristelig henseende som i pedagogisk, bl. a. fordi der blir en altfor stor uoverensstemmelse mellem religionslærebøkene — katekismen og Pontoppidans forklaring — paa den ene side og salmeboken paa den annen. Han mener at den Evangelisk-kristelige salmebok „unegtelig indeholder reen og sand Kristendom, men er dog langt fra at være et Mønster i sit Slags". Den trenger en revisjon fordi den er altfor matt og kold og ikke tilfredsstiller de varmere religiøse gemytter. „Vist nok har denne Bog mange skjønne Steder ogsaa, men i det hele taget sporer man Mangel paa sand Davidisk Begeistring — ingen Aand deri hæver sig med Ørneflugt — Enhver sværer med matte Vinger hen over Overfladen; man ser kun frugtesløse Bestræbelser mod det Høiere — der er en Prosaiskhed i Formen, en Overfladiskhed i Materien, en Ensformighed baade i Tanke og Udtryk — en alt for stor Sky for Brugen af bibelske Billeder, en Fattigdom paa Tanker, som gjør dens Indtryk svage og at Almuen finder sig mindre opbygget ved den end ved de ældre Sangbøger. Desuden har den den Ufuldkommenhed, at den er for vidtløftig i visse Materier, saasom om Forsynet og Tillid til Gud, og for indskrænket i Andre, saasom betræffende de tre store Høitider og Christi Lidelse. Præsterne have undertiden vanskeligt for at finde Psalmer stemmende med de forskjellige Materier de tale over."[2]

Tiltross for disse drøie anklager ønsker han dog ikke de gamle salmebøker innført igjen, for han anser det ikke for nogen vanskelig sak aa forbedre den Evangelisk-kristelige salmebok, dels ved aa konferere dens salmer med deres originaler for aa se „om man ikke har glattet dem med en altfor haard Haand, og derved gnidet Forgyldningen af dem", dels ved aa opta flere av de guldbergske salmer som ikke har faatt plass i den nye salmebok, efter aa ha omarbeidet dem „med Maadehold". „Paa denne Maade kommer det Gamle og

[1] Skriftet er forlagt av den kjente og fryktede „Statsborger"-redaktør P. P. Soelvold. — [2] Nevnte skrift s. 33 f.

det Nye hinanden i Møde og, ved at slaae af paa begge Sider, forliges i Mindelighed, sammensmelter og danner noget Fortrinligt, som alle Menigheder, de der hylde det Gamle og de der foretrække det Nye, kunne bifalde, saa at der kan blive een Sang og een Gudsdyrkelse i hele Riget." Endelig maa en del av de beste salmer i den svenske salmebok (hvis fortrinlighet han fremhever) kunne oversettes og optas, og han bebuder at han vil gjøre forsøk paa saadan oversettelse, hvad han ogsaa gjorde. Paa den annen side bør de svakere nummer i den Evangelisk-kristelige salmebok utelates, saa den ikke blir for stor og dyr.[1]

Nogen betydning for salmesakens løsning kom hverken dette skrift eller Wergelands salmeoversettelser til aa faa. Den ønskelige revisjon kom aldri til utførelse, og sammensmeltningen av gammelt og nytt blev ikke noget mer enn en skjønn drøm.

Bortsett fra endel mindre betydningsfulle innlegg i pressen[2] er det stille omkring salmesaken helt til 1840, selv om saken — som det fremgaar av nedenstaaende departementsforslag — ikke er glemt. I begynnelsen av nevnte aar inntreffer en begivenhet av betydelig interesse.

Ved disse tider har departementet øiensynlig festet sin opmerksomhet ved en mann som man har ment kunde utrette noget for salmesaken — dikteren J. S. Welhaven. Det er som før nevnt, forstaaelig at Welhaven av rent indre og personlige grunner har følt sig drevet til aa delta i salmearbeidet, men det er ogsaa meget sannsynlig at han blev opmuntret til det fra departementets side. Kirkestatsraaden inntil 1836, C. A. Diriks, hørte til Welhavens omgangskrets,[3] og efter hans fratreden var Welhavens venn Christian Birch-Reichenwald en innflytelsesrik mann i Kirkedepartementet.

I ethvert fall hadde Welhaven avfattet et innlegg i saken: *„Antydninger til et forbedret Psalmeverk for den norske Kirke"*, som i begynnelsen av 1840 blev forelagt departementet med høie geistliges anbefaling.[4]

I departementets foredrag om innkjøp og gratis utdeling av dette skrift heter det bl. a. at der angaaende de brukelige salmebøker er ved forskjellige leiligheter baade av de fleste biskoper i riket og av hovedbestyrelsen for Selskapet til Kristelige Undervisnings- og An-

[1] Nevnte skrift s. 37 f. — [2] F. eks. „Morgenbladet", 1832, nr. 239, 246, „Den vestlandske Tidende", 1832, nr. 24-25. — [3] Jvf. Welhavens minnedikt 1838. — [4] Skriftet utkom 15. februar 1840 (Halvorsens forfatterleksikon VI, s. 365). Det er paa 62 sider, hvorav selve „antydningerne" optar de 24. De øvrige sider er optatt av de før omtalte XXII salmeprøver.

daktsbøkers Utgivelse ytret den formening at ingen av dem i sin nuværende skikkelse ganske opfyller sin bestemmelse, og at derfor en revisjon av salmeverket omtrent som den i Sverige foretatte i høi grad er ønskelig. Trondhjems biskop (P. O. Bugge) som ikke har uttalt sig, har dog erklært sig for de i enkelte menigheter fremkomne forslag om aa innføre en av de eldre salmebøker istedenfor den Evangelisk-kristelige, hvor denne efter pluralitetens ønske er tatt i bruk. Der har ogsaa været fremsatt antydninger om maaten hvorpaa en saadan revisjon kunde foregaa, nemlig ved almindelig opfordring til aa levere bidrag som i forbindelse med forhaandenværende materialier kunde undergis bedømmelse av en naadigst anordnet kommisjon, av hvis forslag til en ny salmebok prøver burde forelegges almenheten før der skredes til almindelig autorisasjon.

Departementets opmerksomhet er atter blitt spesielt henledet paa denne gjenstand ved en forestilling fra stiftsprost i Christiania Munch, som efter aa ha omtalt manglene ved de almindelige salmebøker, foreslaar en revisjon paa ovenfor antydede maate for aa tilveiebringe „en Cyclus af aandelig Sange, der baade i Henseende til Indhold og Form i lige Grad kunde tilfredsstille den christelige Rettroenheds og en renset Smags Fordringer". Stiftsprosten har derhos innsendt Welhavens avhandling og ytret den *overbevisning* at utbredelsen av et tilstrekkelig antall ekspl. av dette innholdsrike skrift for offentlig regning rundt om i landet, særlig blandt geistligheten, vilde være i høi grad gavnlig og sikkerlig bidra til aa vekke sans og interesse for noget bedre enn hvad man hittil har maattet la sig nøie med „som Vehikel for Aandens og Hjertets Opløftelse under offentlig og huuslig Andagt, og forberede Gemytterne paa en gjennemgribende Reform af Psalmevæsenet". Akershus biskop (Chr. Sørenssen) har erklært sig enig i stiftsprostens forslag angaaende salmeverket, med hvis autorisasjon man imidlertid efter hans mening ikke bør haste. Han mener ogsaa Welhavens prøver ufeilbarlig vil vekke almenhetens interesse for aa se flere bidrag til det nye salmeverk av samme slags.

Departementet vil efter dette senere innkomme med forestilling om den maate hvorpaa en ny salmebok hensiktsmessig antas aa kunne istandbringes. Da departementet innser betydningen av aa forberede almenhetens opinion, deler departementet den fremsatte formening om ønskeligheten av at Welhavens avhandling blir offentliggjort og utdelt for offentlig regning ikke bare til geistligheten, skolelærerseminariene og lignende, men ogsaa til endel kommuner, især i de fjernere og mindre formuende egner av riket. Utgiftene til det hertil fornødne

antall ekspl., maaskje omkr. 1 000, „antages efter hvad der er opgivet af Forfatteren, som er villig til, mod at sikres den nysmeldte Afsætning, selv at besørge Skrivtets Udgivelse, ikke at ville overstige 200 Spd.".

Efter Kirkedepartementets og Regjeringens innstillinger blev saa ved kgl. res. av 26. mars 1840 Kirkedepartementet naadigst bemyndiget til aa anvende inntil 200 spd. av Oplysningsvesenets understøttelsesfonds midler til innkjøp og gratis utdeling efter departementets nærmere bestemmelse av student J. S. Welhavens avhandling.[1]

Welhaven tar tilorde for det han dels kaller „en klog Restauration", dels en „gjennemgribende Reform" av hele vaart salmeforraad, og han innleder sitt skrift med en inngaaende kritikk av og dom over de gamle salmer — vel den strengeste dom de nogen gang har faatt.

Hovedsynspunktet er at Kingos grunnleggende salmesamling, som ikke har fulgt med i utviklingen i de omkr. 150 aar siden den utkom, er foreldet. De gamle salmer bærer paa en mengde reminisenser om en svunnen tids smak, sprog og religiøse livsforhold. Snart er det katolisisme, snart en mot evangelisk aand stridende polemikk fra reformasjonstidens kamper som gaar igjen. Dels som vaaben under og uttrykk for den lutherske kirkes kampfylte tilværelse efter reformasjonen, dels paa grunn av miskjennelse av forholdet mellem det gamle og det nye testamente har salmedikterne overlesset salmene med en „Masse gedigen Jødedom", som ikke bare virker forstyrrende, men ogsaa trekker kristendommen ned til jødedommens snevre idékrets. „De massive Anthropomorfismer" fra det mosaiske tempel klinger skurrende inn i den kristne kirke. Alt dette bør innskrenkes, og den kristne helligdom maa „agte sine egne Palmer og Lilier høiere end Arons spirende Mandelkjep", ti det nye testamente har sine „rige poetiske Aarer og en eiendommelig Billedflor" som ennu er lite benyttet — ja, man kan ikke engang ønske hine gamle billeder og allegorier brukt i samme utstrekning som av Jesus og apostlene.

Likesaa uheldige er salmene fra sprogets og formens side. De er ofte daarlige efterligninger av tyske salmer, dels fordi de gamle salmediktere ikke hadde maktet opgaven, dels fordi det ubearbeidede danske sprog ikke hadde hatt uttrykk for de religiøse følelser. En mann som Kingo var vel en meget god kirkelig poet *for sin tid*, men hadde ikke megen skjønnsomhet naar det gjaldt aa ordne og benytte de fremmede sanger.

Kort sagt, disse gamle salmer — som han innledningsvis sier —

[1] „Departementstid.", 1840, s. 265 f.

„hvor snart en haard, straffende Tone, snart forældede, halvforstaaelige Sprogvendinger, snart mystisk-symboliske Antydninger og Udskeielser, snart grove, sandselige Betegninger af det Aandelige og Hellige, og ofte Sammenstødet af alle disse Misligheder, optager, vildleder og forarger den Syngendes Betragtning", er lite egnet til aa vedlikeholde og befeste den kirkelige opbyggelse.

I en særlig grad føler Welhaven sig støtt over pasjonssalmene, f. eks. Brorsons, „denne Marterpoesi" med sin endeløse fortapelse i Jesu lidelses detaljer som er stikk imot evangeliets enkle fremstilling av den sak, og han kan ikke tenke sig at en sann opbyggelse kan vinnes „ved saadanne grove og væmmelige Phraser" som f. eks. aa skjule sig i Jesu vunders hule, aa avtvette sine synder i Jesu blod o. l., som disse salmer vrimler av.

Welhaven gir heller ikke stort for de nyere salmebøker. Den guldbergske bærer preg av den tids pompøse og svulstige klopstockske diktekunst — avskrekkende eksempel fru Boyes „Naturen sov med tændte Nattefakler". Enda verre er det med den Evangelisk-kristelige salmebok. Der er „Poesien og Christendommen lige kummerligt behandlede og saaledes vil dens populære Øiemed ingensinde og i intet Forhold blive naaet".[1]

Efter denne negative omtale av salmene gaar Welhaven over til aa vise hvad der efter hans mening bør gjøres for aa rette paa forholdene.

Vaar nyere litteratur mangler ikke salmediktning som tildels har verd, men det vil støte paa vanskeligheter aa bygge et nytt salmeverk paa en saa ny grunnvoll. Man maa ta hensyn til de gamle salmer, som — sine mangler tiltross — har sin store betydning. De er „Aandsudgydelser, hvori en sand og varm religiøs Trang tiltaler os fra de svundne Slægter", de er „Stemmer, der have hvisket over fra Slægt til Slægt og signet de vandrende Menneskebørns Indgang og Udgang og deres Sorg og Glæde" og i „de gode gamle Kirkesange er der ofte et udødeligt friskt Udtryk. Undertiden synes vel Tanken lidet poetisk fattet, men viser sig dog kjærnefuld og ren i den simple Fremtræden, og atter igjen kan den slaae ud i en saa liflig og saftig Vegetation, at ethvert Tidsmærke forsvinder, og man kun føler Poesiens egen ungdommelige Kraft. Der findes Ord og Billeder i disse gamle Digte, der ere at ligne ved purt Guld og klare Juveler". Der er altsaa i de gamle salmer meget av varig

[1] „Antydninger", s. 1-12.

verd, meget som er hevet over tidenes omskiftelser, og der er en „eiendommelig Psalmetone" i dem, som menigheten er fortrolig med, men som de fleste nyere salmediktere ikke har funnet. Alt dette er ting som under en revisjon maa vies opmerksomhet, og for aa bli fortrolig med den kirkelige poesis rette stemning maa man gaa tilbake til kirkesangens kilder og *der* begynne revisjonen og saa skride fremad gjennem tidene.

Hvor vanskelig en reform enn kan falle, maa en saadan til. Den tanke, som nogen har fremholdt, aa beholde salmene i deres foreldede skikkelse „taaler ikke den ringeste Belysning". Den fremgangsmaate andre har anbefalt, bare aa rette paa formen, sier saa godt som intet, da form og stoff i poesien gjensidig betinger hinannen. Ved aa rette paa formen faar man bare „tilveiebragt et Slags Halvvæsener, der vakle over i forskjellige Tider og daane mellem Liv og Død". Baade innhold og form har tatt skade. Der kreves en dypere inntrengen i de gamle salmer og en restaurasjon i overensstemmelse med salmens „stræbende Idé" og tilstrebte, men uopnaadde maal. I enkelte tilfeller vil dette være lett, i de fleste tilfeller vanskeligere. „De færreste forældede Psalmer kunne frigjøres ved en let ydre Berørelse; i de fleste Tilfælde er det nødvendigt at gjøre den gamle poetiske Malm flydende paa ny og omstøbe den saa, at Forbilledet kan gjenkjendes lutret og forædlet". Dette er ingen lett opgave. „Der udfordres et poetisk Sind, der er istand til gandske at gaae ind i de gamle Sanges Aand og Stemning, og dertil en Resignation, der holder Subjektiviteten i Tømme og underordner den individuelle Dannelyst under Originalernes Digtcharakter og Tankegang; men med Alt dette fordrer den et klart og selvstændigt Blik, der ikke lader sig beherske af Tilfældigheder og Udenverk." Flere av de forsøk i denne retning som har været gjort f. eks. av Grundtvig, er ikke falt heldig ut. Men forøvrig synes tiden for en saadan restaurasjon nu aa være inne fordi diktekunsten har naadd den selvbevissthet „der skjærper Sandsen for ægte poetiske Elementer fra enhver Tid og enhver Digtart", og fordi vaare forestillinger om poesiens kilder og rette vesen har satt oss istand til bedre aa forstaa fortidens sangere.

Naar man vil skape et bedre salmeverk, bør man ta nøie hensyn til den rike tyske salmelitteratur.

En saadan gjennemført „klog Restauration" vil snart bli mottatt med tilfredshet av den mere tenksomme del av folket som man særlig bør ha for øie, men Welhaven forutser at den vil støte paa fordom og motstand hos menigmann, og man maa derfor gaa sindig til

verks. Det nytter ikke ved maktbud aa innføre et nytt salmeverk i kirken og overlate de gamle til den private bruk ved husandakten. Man maa heller gaa den omvendte vei — hjemmet maa være kirkens forgaard ogsaa i dette tilfelle, og saa vil det nye efterhvert bli skattet og brukt ogsaa ved menighetens gudstjenester. Han haaper ogsaa at den senere tids „Foranstaltninger ved Almuevæsenet", d. v. s. de forbedrede skoleanliggender og de kommunale raadslagninger, skal tjene til aa fremme det nye.[1]

Endelig ledsager han sitt arbeide med de tidligere omtalte prøver paa omstøpte og restaurerte salmer.

Tiltross for sin opriktige ærbødighet for de gamle salmer og sin ærlige vilje til aa forbedre dem hadde neppe den 33-aarige dikter helt loddet dybden i det viktige salmespørsmaal og maalt vanskelighetene. Hans radikale og uforferdede, men ogsaa dristige og noget ungdommelige skrift innbød til motsigelse og diskusjon. Og den lot ikke lenge vente paa sig. Den vesentlige nytte Welhavens skrift gjorde, var aa sette i gang en pressediskusjon om salmesaken som varte over et aar.

I denne strid stod Welhaven temmelig alene. Det var stort sett ikke andre enn hans venn pastor Andr. N. H. Stenersen som ydet ham saklig støtte, og hans gamle lærer Lyder Sagen som ydet ham støtte av mere moralsk art.[2] Hans motstandere var derimot mange, og det merkes ofte at Welhaven var en omstridt og mislikt mann. „Norges Dæmring", feiden med Wergeland og Campbeller-striden var ikke glemt. Dertil kom at Welhaven i 1839 hadde søkt det nyoprettede lektorat i filosofi ved Universitetet, og denne ansøkning blev aarsak til en heftig offentlig og privat strid om Welhaven og hans kvalifikasjoner for en saadan stilling. Særlig heftig blev striden i slutten av 1839 efterat Welhaven var blitt innstillet til lektoratet. Flere av de smaa anonyme „innsendte" angrep paa ham for hans „Antydninger" viser at det gjelder likesaa meget aa ramme dikteren, filosofen og mennesket Welhaven som nettop salmedikteren Welhaven. Mens vi forøvrig ser forbi denne side ved striden, hitsettes bare for kuriositetens skyld følgende vers, det første av alle angrepene paa Welhaven og „Antydninger":

Det lod sig forud let forstaae,
I Sarons Liljer hulde,
hvordan det vilde eder gaae
i atten Graders Kulde.

Han Varme i sit frosne Sind
ei paa sin Lire skurer.
Selv Kingos Toner fryse ind
til chladniske Figurer.

[1] „Antydninger", s. 13-24. — [2] „Bergens Stiftstidende", 1840, nr. 14.

Der staaer den hele Vinduflor
af bare frosne Draaber.
Poeten fryser indenfor,
(men Filosofen haaber).

Thi mellem Klarheden og Iis
Ideen sig forbinder,
saa hans Patron nok et Beviis
i hine Psalmer finder.[1]

Hovedangrepet i den saklige diskusjon om „Antydninger" kom, som rimelig var, fra Wexels som da skriftet utkom, hadde liggende ferdig sitt store forarbeide til en ny salmebok, „Christelige Psalmer", som fulgte andre og mere forsiktige prinsipper. Tanken paa at Welhaven muligens skulde bli hovedredaktøren for det nye salmeverk og gjennemføre *sine* prinsipper, gjorde ham engstelig. Wexels hadde adskillig godt aa si baade om Welhaven og hans salmeprøver, men han kunde allikevel ikke betrakte ham som skikket for et saadant arbeide. Welhaven var for lite folkelig, og han vilde la sig lede mere av poetiske og dikteriske enn av kristelige og kirkelige hensyn. Mere vesentlig var dog at baade Wexels og andre fryktet rasjonalistiske tendenser hos Welhaven. Der var noget iveien med hans religiøse standpunkt. Det som særlig gav grunn til denne frykt var Welhavens angrep paa det jødiske i salmene, som blev opfattet som et angrep paa det gamle testamente i og for sig. Omkring dette punkt kom striden efterhvert mere og mere til aa dreie sig inntil den munnet ut i en teologisk diskusjon om det gamle testamente og dets forhold til det nye. Welhavens motstandere hadde forsaavidt rett som han ikke var helt ortodoks i sin tro.[2] Han stilte sig friere overfor det gamle testamente enn de, men hans „Antydninger" kan neppe betraktes som et villet angrep.

Wexels innleder diskusjonen med sin lange og grundige kritikk „Nogle Ord i Anledning af Hr. Welhavens 'Antydninger til et forbedret Psalmeverk for den norske Kirke'".[3]

Han akter ikke aa øve nogen videnskapelig kritikk over Welhavens arbeide, heller ikke avgi nogen utførlig bedømmelse av Welhaven som salmedikter. Han vil kun gaa inn paa hans dom over vaare gamle salmer, hvilket igjen skjer fordi den sak Welhaven behandler er av saa i høi grad almen interesse, og fordi den som dikter og kunstdommer bekjente forfatters antydninger kunde bli tillagt vekt og vinne innflytelse under den om kortere eller lengere tid forestaaende utarbeidelse av en ny salmebok.

Wexels finner en motsigende dom over de gamle salmer i Welhavens arbeide. Paa samme tid som den er „meget favorabel", er den

[1] „Morgenbladet", 1840, nr. 76 (16. mars). — [2] Jvf. A. Løchen: „J. S. Welhaven", s. 490. — [3] „Den Constitutionelle", 1840, nr. 93 og 94 (2. og 3. april).

ogsaa „meget ugunstig", hvilket nærmere vises ved uttalelser i „Antydninger". Om Welhavens resonnement kan i det hele sies at „Skjævt og Sandt er blandet om hinanden til et Virvar, hvor dristige Paastande er nedlagte og tildels henkastede" snart angaaende det ene, snart det annet i salmene. Endelig inntrær Welhaven „paa den fladeste Rationalismes Gebeet" hvor han sier at bruken av det gammeltestamentlige stoff i salmene er mest villedende der hvor tanken henvendes til et høieste vesen, for der er det kristelige begrep vidt forskjellig fra det jødiske, og de taaler derfor ikke som hyppig skjer, aa gjøres identiske. Likesaa naar han sier at der er i selve Jahvebilledet en forestilling som drar menigheten ned fra Kristus-forestillingens høiere betydning til jødedommens snevre idékrets som kun omsluttet en nasjonal Gud og nasjonale forjettelser.

Skulde Welhaven efter dette vinne tiltro som kompetent dommer over de gamle salmers kristelige renhet?

Idet Wexels videre gaar nærmere inn paa de viktigste av de i „Antydninger" paapekte mangler, innrømmer han at Welhaven til sine tider har rett i sine bemerkninger, men han er ikke kristen nok i kunnskap og tankegang til nogenlunde aa kunne abstrahere smakløse utmalinger fra den dype, kristelige grunntanke. Han imøtegaar Welhavens syn paa det *jødiske* i salmene ut fra den grunntanke at det gamle og det nye testamentes Gud er den samme, og i *pasjonssalmene* finner han nettop uttrykk for det kristne syn paa Jesu lidelse. De gamle salmediktere har her ikke gaatt videre enn den kristne tankegang. Disse salmer er heller ikke, som av Welhaven paastaatt, i strid med evangeliets aand, og de fortjener ikke betegnelsen „marterpoesi" selv om de tildels inneholder smakløsheter. I sitt syn paa det polemiske i salmene glemmer Welhaven at kirken *stedse* er *stridende* hernede om enn fiendenes maate aa fremtræ paa og deres vaapen kan veksle med tidene. Hvad endelig angaar Welhavens foreslaatte *omstøpning*, finner ikke Wexels den paakrevet undtagen i nogen tilfeller; i almindelighet vil en lettere omarbeidelse være tilstrekkelig. Den som har sans for diamantens verd hefter sig ikke ved at der kan være støv paa den, eller at dens innfatning kan være mangelfull. Den kan beskadiges ved omarbeidelse — saa ogsaa med de gamle salmer.

Efter aa ha viet Welhavens salmeprøver den tidligere nevnte omtale (s. 66 f.) ender Wexels sine artikler med følgende ord:

„Maatte det Ord, hvis Ære det dog vist har været Hr. Welhavens Tanke at fremme ved de her af ham leverede aandelige Sange, om

han end ikke har forstaaet eller tilbørlig tilegnet sig dets Fordringer, slaae ham til Jorden under Erkjendelsen af hans egen Intethed og opreise ham i Herrens Kraft, udrydde, hvad der nu staaer hans Hjertelighed i Veien, og forklare Sandheden grundigen i hans Aand, da vilde han visseligen *see Meget ganske anderledes end han nu seer det;* han vilde med de ham forlenede Gaver, naar dertil kom et af Christendommen oplyst, renset og gjennemglødet Indre, kunne blive et velsignet Redskab til Gavn og Glæde for Kirken, og med en sandere og elskeligere Ro, end han rimeligvis nu formaaer, overhøre Modstandernes Skrig, forsaavidt dette alligevel vilde reise sig imod ham."

Nogen dager senere kom Welhavens djerve og spirituelle svar „Psalmesagen og Hr. Pastor Wexels"[1] hvor han med megen skarpsindighet imøtegaar Wexels' kritikk, som han for en stor del betegner som misforstaaelse, og han utdyper og pointerer sitt standpunkt. Særlig grundig omtaler han pasjonssalmene og avtrykker Brorsons „Naar jeg min Jesu Piinsels-Færd" som et slaaende eksempel paa hvor høilig disse salmer trenger omarbeidelse.

Han begynner med aa berøre teologenes stridbarhet som er blitt til et ordsprog, og med tanke paa Wexels' hentydninger til hans religiøse standpunkt peker han paa forskjellige arter av religiøsitet. „Der gives en varm Anskuelse af det Hellige, som optager den hele scholatiske Bogstavstrænghed i sin Andagt, og som, idet den gyder sit eget Liv i en død Formel, betragter denne som en af Helligdommens Emanationer. Der er vel himmelvid Forskjel, mellem denne, selv i Formlernes Tvang opstigende Kontemplation, og hiin ordkløvende religiøse Pedantisme, der kun søger de hellige Stoffer, for paa dem at øve en tør, i det blotte Formartede gaaende Grublen; men det er for en stor Deel denne Higen, der om de store Læresætninger har sammenpønset dette smaalige dogmatiske Snørkelværk, der skal betragtes som Eet med Læren, fordi det endnu findes udmeislet over de gamle, forvitrede Kirkedøre. Jeg har i mine Antydninger ikke krænket en eneste af de Grundsætninger, hvorpaa Konfessionen hviler, og mine Psalmeprøver respektere overalt den christelige Troes indre Substants og dens umiskjendelige Grundtone. Ikke destomindre følte jeg meget godt under Udarbeidelsen, at det her var umulig at undgaae de Lyn, som den hellige Iver, ved den blotte Berørelse af saadanne Materier, pleier udskyde af alle sine Fingerender."

[1] „Den Constitutionelle", 1840, nr. 101, 103 og 106 (10., 12. og 15. april).

Welhaven har altsaa god samvittighet med hensyn til sitt friere religiøse syn og sine „Antydninger", men han er kommet ut for den fanatisme som ogsaa finnes innen lutherdommen, og som gir enkelte ledd og fenomener i kirkehistorien en katolsk sanksjon, for den stivbente ortodoksi som ingen innrømmelser vil gjøre til tidens krav. Ti „medens det kirkelige Liv stedse vil fornyes og formes af den samme guddommelige Aand, der klarere og klarere slaaer ud gjennem den hele Verdensorden, danne hine fanatiske Christne sig Forskansninger af de gamle Liigkister, og ivre mod Bevægelsen og forkynde et Liv fra Graven, hvori deres Stridbarhed forener sig med Legendens Udsagn om, at Helgenernes Skjæg og Nægle voxe under Kistelaaget. Denne Gudeligheds Protest høres overalt, hvor Kirkens Trang i mindre Overganger vil vende sig mod Guds forfriskende Aand i Verdenslivet, og nedkalde dens nye Velsignelser paa det hellige Alter. Selv de tomme Kirker, selv den sluknende Higen, der forgjæves har kæmpet mod det stive og døde Krat, der lukker de friske Vandkilder, ere for en saadan Tilstand kun spildte og i al deres Tydelighed misforstaaede Varsler. Opmærksomheden er nu henvendt paa de gjældende Kirkesange, og over dem klages der fra alle Kanter; men den naturligste Vei til deres Forbedring vil man spærre med de tvende skrinlagte Mænd, Kingo og Brorson, som man til dette Brug har kanoniseret og udrustet med apostoliske Glorier. I denne Færd yttrer sig en religiøs Fanatisme, der omsider, om den fikk raade, skulde gjøre Kirken til et isoleret Institut og til en rugende Skumring, istedenfor at den helst skulde være det Bevægende i alt Liv og et Væld af Lys. Det er tungt for Menigheden, naar en af dens frommeste Ledere saaledes spærrer sig inde med Gjengangere, og ikke vil erkjende at de gamle Kirkelys ere nedbrændte, medens Tidens ustandselige Magt har medført det som en Kjendsgjerning og gjort Mulmet haandgribeligt. Men Hr. Pastor Wexels er, efter mine Tanker, en saadan religiøs Fanatiker."

Vi har anført Welhavens ord saavidt utførlig fordi de paa sin egen maate uttrykker den forskjellige religiøse innstilling hos de to menn, slik som han saa den. Og Welhaven vet at der paa grunn av avstanden mellem hans friere syn og Wexels' grundtvigsk-konservative ogsaa i salmespørsmaalet maa bli en „Spalt" mellem dem som han ikke venter aa kunne utfylde.

Paa samme tid som han betegner Wexels som en fanatiker, bevidner han ham ogsaa sin ærbødighet, og selv den aapenbare urett Wexels nu og da har gjort ham, skal ikke svekke Welhavens over-

bevisning om hans fullkomne redelighet og dyptgaaende fromhet. Wexels har feilet naar han ved mangehaande ytringer sikter Welhaven for aa ha haandtert dette arbeide „med et Slags Overmod og Anmasselse", og han tror Wexels i sitt hjerte vil angre og tilbakekalle dette. Han har ikke utført sitt arbeide av personlige grunner, men av kjærlighet til en sak hvori enhver kristen bør ha en stemme. Hans egen person betyr intet. „Hr. Wexels troer, at jeg af Gud er benaadet med en af Livets ypperste Gaver; han har da Grund til at tænke det Bedste om mig; han skal ikke tvivle om, at jeg, selv i Kirkens Forgaard, vender mit Øie mod det Allerhelligste med et taknemmeligt Sind og med ydmyge Tanker."

Han slutter med disse vennlige ord til sin motstander:

„Hr. Wexels antyder, at der gives Partier af Kirkesangenes Cyklus til hvis Bearbeidelse jeg ikke kan være 'Manden'. Dette Punkt har fra Begyndelsen af staaet mig klart for Øie, og Hr. W. har deri fundet det Rette; han kan være tryg for, at jeg aldrig paatager mig noget Arbeide, hvori min Sjæl skal præges, uden en alvorlig Prøvelse af mine Kræfter og af mit Standpunkt, og derved skal han tilsidst blive overbeviist om, at ingen daarlig Overmod kan have ledet mine Skridt.

Jeg takker Hr. Wexels for det Ønske, hvormed han slutter sin Artikkel; thi jeg forstaar at tyde det Sprog, som en brændende Iver har lagt paa hans Tunge. I den haarde Skal er der en blød Kjærne, og den hævede Haand, der bruges som til Trusel, er med det samme udrakt til Velsignelse."

Wexels undlot aa svare paa Welhavens artikler, og diskusjonen mellem de to betydelige menn var dermed avsluttet. Selvom det hadde falt Welhaven noget vanskeligere aa være avbalansert enn hans motstander, maa man innrømme at de hadde ført striden saaledes at det tjener dem begge til ære, saklig, aapent og gjensidig respekterende hinannen.

Diskusjonen om „Antydninger" føres imidlertid videre av andre uten aa by paa større av betydning. Som Wexels' sekundant optrær sogneprest C. J. Sandberg i Fredrikstad i tre artikler „Om Psalmesagen, Welhaven og Wexels".[1] Han opfatter nærmest Welhavens svar som et angrep paa Wexels' person, og paa grunnlag av begges innlegg foretar han en mannjevning mellem dem som avgjort faller ut til Wexels' fordel, mens han lite eller intet godt har aa si om

[1] „Morgenbladet", 1840, nr. 160, 163 till. og 165 till. (8., 11. og 13. juni).

Welhaven. Hans dom om de gamle salmer er, efter Sandbergs mening, motsigende og bygget paa paastander som fra et kristelig synspunkt endog maa kalles store og farlige villfarelser.

Efter et halvt aars stillhet omkring saken rykker ogsaa sogneprest L. Chr. Arup i Flesberg ut mot Welhaven. I en artikkel „Bidrag til Bedømmelse af det af Hr. Student, nu Lektor Welhaven udgivne Skrift, betitlet 'Antydninger til et forbedret Psalmeværk for den norske Kirke'"[1] underkaster han Welhavens arbeide en saklig vurdering og imøtegaar ham punkt for punkt med vesentlig samme argumentasjon som Welhavens andre motstandere. Arup er enig i at de gamle salmer maa restaureres, men „Hovedsagen bliver en paa sunde og christelige Principer grundet Restauration saavel tildeels i materiel som især i formel Henseende af de gamle Psalmedigtninger. Kun ved at lade disses kraftfulde og tillige saa venlige Aand med dens hele Fylde og Tro og Haab fremtræde i en udvortes Skikkelse, der svarer til vort Sprogs nuværende Udvikling og den Grad af Uddannelse, Digtekunsten har naaet, til et Psalmeværk fremstaae, som med Rette kan fortjene Navn af forbedret." Heller ikke han har nogen tro paa Welhaven, hvis anskuelser „indeholde ikke blot adskilligt overdrevet og overfladisk Raisonnement, men endog Meget som synes at røbe en fra det rette christelige Standpunkt skjæv Opfattelse af Sandheden og urigtig Betragtning af den hellige Skrift, navnligen af det gamle Testamente". — Arup har hatt god tid til aa underkaste Welhavens salmeprøver en spissfindig undersøkelse, og han har funnet en rekke mangler — ulogiske tankeforbindelser, „Fyldekalk", leksikalske og grammatikalske uriktigheter, efterklang av den Evangelisk-kristelige salmebok, „nødtørftig Moraliseren" og endelig „Miskjendelse af Evangeliets Aand og Mangel paa christelig Indsigt".

Endelig — et helt aar efterat „Antydninger" utkom — faar Welhaven en haandsrekning, den eneste av betydning i det hele tatt, av sogneprest Andr. N. H. Stenersen, dengang i Ullensaker. I sin artikkelrekke „Om Psalmesagen" gjennem 8 avisnummer[2] leverer han et varmt forsvar for Welhaven, hvis innflytelse paa istandbringelsen av et nytt salmeverk vil være saare fruktbringende, ja i flere henseender fast uundværlig. En kristelig og kirkelig aand er, skjønt absolutt nødvendig og betingende, her aldeles ikke nok. Han imøtegaar dem som har beskyldt Welhaven for rasjonalisme i sitt syn

[1] „Morgenbladet", 1841, nr. 17 till. (17. januar). — [2] „Den Constitutionelle", 1841, nr. 48, 51-54, 57, 58 og 60 (17. februar—1. mars).

paa det gamle testamente og vier dette punkt en særlig og lærd omtale. Welhaven har rett i sitt syn paa Jahve kontra den kristne Gud. „Her er vistnok en sand ideel, men ingenlunde en reel Identitet, her finder tvertimot det samme Forhold Sted, som mellem Frøet, Planten, Blomsten og Frugten." Han kan forøvrig i det hele ikke forstaa hvad Welhavens motstandere har aa rase for. Welhaven har da ikke gjort noget annet enn aa bringe en viktig sak paa bane.

Efter dette rykker Wexels og Sandberg ut med en erklæring om at ingen av dem akter aa komme med motbemerkninger til Stenersens artikkel „hvilken det vel ikke letteligen vil falde Nogen ind at finde stemmende med den Aand, vor evangelisk-lutherske Kirke vedkjender sig", som de bemerker i parentes. Ingen maa derfor i paavente av deres fremtreden la sig hindre i aa fremkomme med motbemerkninger til Stenersen.[1]

Ved sin utredning av forholdet mellem det gamle og det nye testamente hadde Stenersen ført diskusjonen over paa det rent teologiske omraade, og noget større av betydning for salmesaken fremkommer fra nu av ikke. Det hele blir en strid om forholdet mellem de to testamenter, mellem Jahve og den kristne Gud, om berettigelsen av gammeltestamentlige uttrykk i salmene som „at omskjære Hjerter og Øren" o. l. Stenersen blir imøtegaatt av en anonym[2] og maa ta til motmæle samtidig som han imøtegaar Wexels' og Sandbergs erklæring.[3]

Skjønt Stenersen ikke hadde nevnt Arup i sitt første innlegg, følte denne sig rammet, samtidig som han holdt det for en plikt aa imøtegaa Stenersen naar ikke Wexels og Sandberg vilde. Han skrev da *„Om den christelige Psalmesang,* et Sendebrev til Hr. Pastor Andr. N. H. Stenersen, i Anledning af hans Opsats om Psalmesagen, indrykket i den Constitutionelle, No. 48 og følgende for dette Aar", som er undertegnet 23. april 1841. De 95 sider er vesentlig en teologisk avhandling om nyssnevnte stridsspørsmaal uten synderlig betydning for salmesaken i og for sig. Med Arups sendebrev avsluttes endelig den langvarige diskusjon om Welhavens „Antydninger".

Welhavens friere religiøse og dikteriske syn i salmesaken og hans radikale prinsipper hadde litt nederlag. Selv hadde han ikke deltatt i diskusjonen siden han skrev mot Wexels. Han lot andre føre den, og han lot ogsaa motstanderne beholde det siste ord. Han skrev heller ingen nye salmer. Den motstand han møtte, har aapen-

[1] „Den Constitutionelle", 1841, nr. 85 (26. mars). — [2] „Den Constitutionelle", 1841, nr. 86 og 88 (27. og 29. mars). — [3] „Den Constitutionelle", 1841, nr. 99, 100 og 101 (9., 10. og 11. april).

bart bragt ham til erkjennelse av at han hadde begitt sig inn paa et omraade hvor han naar alt kom til alt egentlig ikke hørte hjemme.

Helt ferdig med salmesaken var han imidlertid ikke. Han var fremdeles gjenstand for departementets bevaakenhet og blev i 1840-aarene benyttet som dets konsulent i salmesaker (jvf. Willgohs' salmearbeide). Endelig deltok han i ordskiftet om Wexels' salmebok i begynnelsen av 50-aarene.

I 1844 synes departementet aa ha været stemt for aa nedsette en kommisjon til utarbeidelse av forslag til en ny salmebok, en tanke som, hvis den i det hele var utkastet av Kirkedepartementet, neppe skrev sig fra den daværende sjef O. B. Schouboe, men snarere fra ekspedisjonssekretær C. Birch-Reichenwald.[1] Under 8. februar 1844 forespør i ethvert fall departementet rikets biskoper om de anser tiden inne for et nytt salmeverk, om det bør tilveiebringes ved en kommisjon, og hvem de mener bør utgjøre denne. Biskopenes svarskrivelser gaar alle ut paa at der bør nedsettes en kommisjon. Særlig interessant er biskop Neumanns lange og grundige svar av 21. mars 1844, hvor han minner om hvordan han ved forskjellige anledninger — i 1825, 1826, 1828, 1831, 1837, 1839 — har henledet departementets opmerksomhet paa de uheldige salmebokforhold og gjentatte ganger foreslaatt nedsatt en kommisjon for aa skaffe tilveie en ny salmebok. Samtlige biskoper forslaar 3 mann til aa utgjøre kommisjonen. Av de foreslaatte er det bare Wexels som samler alle 5 stemmer. Videre har professor C. N. Keyser 4 og Landstad 2 stemmer. Welhaven opnaar bare biskop Sørenssens stemme uten forbehold og biskop Neumanns under nogen tvil. L. Chr. Arup og Lammers faar 1 stemme hver.[2]

Imidlertid skal det ha været departementets tanke at Welhaven skulde bli sjelen i kommisjonen, med Wexels og Keyser som de øvrige medlemmer. I et vennebrev fra dette aar (til C. Wulff) hentyder Wexels skeptisk til det samarbeide som i dette tilfelle vilde opstaa. Det blev imidlertid av flere grunner intet av det hele. Wexels hadde utgitt sin „Aaben Erklæring", og striden om „Forklaringen" o. s. v. var i full gang. I Oslo blev der ogsaa ved denne tid presteskifte, og J. L. Arup, som blev stiftsprost efter Edv. Munch, skal alltid ha sett kritisk paa Wexels' salmearbeide. Arup blev straks efter biskop, og hans mening hadde alltid stor vekt i regjeringen.[3]

---

[1] Thrap: „Wexels", s. 105. — [2] Skrivelser i Kirkedept.s arkiv. — [3] Thrap: „Wexels", s. 105.

Trangen til en ny salmebok er imidlertid stadig voksende. Salmesaken er saaledes et almindelig emne paa den tids prestemøter og i de geistlige og teologiske foreninger. Efterat Wexels' salmebok var utkommet i 1849, satte man mange steder sitt haap til den.

Med særlig tydelighet uttaler sig et prestemøte i Trondhjem 7.-9. august 1849. Der blev følgende spørsmaal behandlet: „Hvad kan gjøres for at afhjælpe Savnet af en tilfredsstillende Psalmebog, og hvorledes kan Indførelsen af en saadan ventes iværksat?"

Angaaende trangen til en ny salmebok blev ytret at denne ikke føles overalt og i like grad i menighetene, hvortil grunnen dels er den at mange, ja vel de fleste menigheters kristelige og kirkelige bevissthet ikke ennu er saa meget vakt at de føler og erkjenner vaar kirkes savn i denne henseende, dels den at de tre brukelige salmebøker ingenlunde er i like grad utilfredsstillende, idet Kingos og Guldbergs, uaktet deres feil og mangler, dog hvad innholdet angaar, har vesentlige fortrinn for den Evangelisk-kristelige. Med hensyn til denne blev der av flere fremhevet at den, uaktet man erkjente at den inneholder mange brukbare og nogen herlige salmer, dog paa grunn av sin semipelagianske grunnkarakter og sitt ukirkelige preg er saa langt fra aa svare til hvad en salmebok bør være, at den tvert imot i flere deler lettelig kan vill-lede i de viktigste punkter. Hvor der derfor finnes nogen ekte religiøs sans, er utilfredsheten med den almindelig og stor. Som beviser herpaa blev det anført flere karakteristiske kjennsgjerninger, f. eks. at den paa flere steder ikke benyttes ved husandakt og opbyggelige samlinger, overhodet ikke hvor man ei er *nødt* til aa bruke den, men at private salmesamlinger der foretrekkes, og der nevntes ytringer som f. eks. „at den er god nok i kirken, men ikke hjemme", en ytring der visstnok ikke er uttrykk for en enkelts anskuelse om den.

Man var saaledes enig i:

a) at prestene ved efterhaanden og som leilighet gis, paa hensiktsmessig maate aa gjøre menigheten opmerksom paa manglene ved de salmebøker der brukes, og bekjent med den skatt av eldre og nyere salmer som vaar kirke eier, bør virke til aa fremkalle et levende ønske om en salmebok, hvori et sunt og ekte kristelig og kirkelig liv kan finne sitt uttrykk;

b) at navnlig den Evangelisk-kristelige salmebok bør *snarest mulig* søkes ombyttet med en bedre, selv om de menigheter, hvori den brukes, ikke er kommet til bevissthet om dens store feil og mangler, noget der ansaaes for en selvfølge av bokens før paapekte karakter.

Videre drøftet man Wexels' siste salmesamling som nogen ønsket innført til kirkebruk, idet de mente at man vilde være vel tjent med den, og at det var utilraadelig aa la salmesaken henstaa lenger paa det uvisse. Andre uttalte sig mere reservert og foretrakk aa avvente en ny salmebok. Ellers var de fleste ukjente med Wexels' bok og dristet sig ikke til aa felle nogen dom. Resultatet blev at „man udtalte sig i Almindelighed for, at det maatte blive tilladt at benytte den, hvor Menighed og Præst androg derom".

Som det hensiktsmessigste middel til aa forberede innførelsen av en ny salmebok blev især fremhevet at der blev forfattet et uttog av boken, og at dette blev benyttet i skolen og ved konfirmantundervisningen. Derved vilde kjærligheten til den bok man aktet aa innføre bli vakt.

Endelig diskuterte man det ønskelige i at man i alle landets menigheter benyttet en og samme salmebok, og her var alle enige i at der burde arbeides mot dette maal, men da dette kun kunde skje suksessivt og maaskje først realiseres i en fjern fremtid, burde ikke dette maal være til hinder for at en hensiktsmessig og anerkjent salmebok tas i bruk snarest mulig der hvor forholdene taler for det.[1]

Paa lignende maate uttaler sig et prestemøte i Mandal 30.-31. juli 1850, hvor man behandlet følgende spørsmaal: „Forsaavidt der ingen Udsigt er til et nyt Psalmeverk, bør man da ei arbeide paa at faa Wexels' Psalmebog indført, fornemmelig i de Menigheder, hvor den Evangelisk-christelige benyttes?" Møtet avgir den formening at den Evangelisk-kristelige bør søkes avskaffet, og at Wexels' nyeste salmebok bør tre i dens sted. *Heri var alle enige.* Derimot var der delte meninger om hvad man skulde gjøre, hvis dette forsøk med Wexels' bok mislykkedes. Nogen mente man burde faa innført Guldbergs eller endog Kingos, andre derimot at saken burde stilles i bero inntil et nytt salmeverk kom, og endelig var en av den mening at der burde arbeides for et salmeboktillegg. Forøvrig uttaltes ønsket om at det haap der næres om et nytt salmeverk snart maatte gaa i opfyllelse, *idet trangen til et saadant ansaaes for meget stor.*[2]

Ogsaa de geistlige foreninger arbeidet for en løsning av salmesaken. I slutten av 40-aarene blev f. eks. saken gjentatte ganger behandlet i Nedenes prostis teologiske forening, og i møte 29.-30. juni 1847 enedes man tilslutt om aa inngaa til departementet med andragende om en ny forbedret salmebok.[3]

[1] „Theologisk Tidsskrift for den norske Kirke", 2 bd., 1849, s. 585 f. — [2] Smstds., 3. bd., 1851, s. 565. — [3] Smstds., 2. bd., 1849, s. 248 f.

Særlig energisk optraadte Borgesyssel prostis geistlige forening, blandt hvis medlemmer omkr. 1850 var tre av vaare mest salmekyndige og salmeinteresserte menn: L. Chr. Arup (siden 1843 sogneprest i Fredrikstad og tillike tiden 1848 prost i Nedre Borgesyssel), C. U. Sundt (siden 1849 sogneprest til Rygge) og M. B. Landstad (siden 1848 sogneprest i Fredrikshald).

I møte 29. februar 1848 paapekte flere medlemmer av foreningen de vesentligste mangler ved vaare salmebøker og uttalte ønske om aa faa en bedre innført, og man blev enige om aa virke for denne viktige sak. Men det var nødvendig først aa komme paa det rene med de prinsipper som burde legges til grunn for utarbeidelsen av et nytt salmeverk. Til aa forfatte en saadan fremstilling av prinsippene og et derpaa grunnet forslag, som da i et følgende møte skulde tas under overveielse, valgtes prost Arup, som paatok sig arbeidet og lovet efter evne aa utføre det snarest mulig.[1] Allerede i møte 18. juli 1848 fremla Arup en foreløbig plan for sitt arbeide og underkastet den forsamlingens bedømmelse.[2] Et aar senere behandlet foreningen atter salmesaken i møte 19. juli 1849. I mellemtiden var Wexels' „Psalmebog" utkommet, men man kunde ikke innrømme at Wexels hadde løst sin opgave. Et videre arbeide og en videre revisjon ansaaes nødvendig, og man ytret enstemmig det ønske at Arup vedblev med den av ham paabegynte avhandling, forat denne efter aa være fullendt kunde forelegges foreningen til bedømmelse. Efter aa ha mottatt pastor Landstads løfte om bistand saavel under utarbeidelsen av sin opsats som under den endelige revisjon, lovet Arup efter tid og evne med stadig hensyntagen til Wexels' forarbeider aa fortsette paa sin paabegynte avhandling.[3]

Denne opgave som optok ham i de følgende aar, søkte han aa løse paa den maate at han først utarbeidet *„Principene for Istandbringelsen og Indførelsen af et nyt Psalmeverk for vor Kirke"*. Da dette arbeide kunde forelegges Borgesyssels geistlige forening til drøftelse, blev Arup i 1853 bortkalt fra denne og sin øvrige gjerning i Herrens tjeneste. Sogneprest P. F. Bassøe tilstillet „Theologisk Tidsskrift" avhandlingen hvor den i 1855 blev trykt.[4]

Denne omkr. 170 s. store avhandling er den mest inngaaende og vektige redegjørelse for de prinsipper hvorpaa en salmebok efter den tids syn burde bygges, som er skrevet i vaart land. Da avhandlingen

[1] „Theol. Tidsskr.", 2. bd., 1849, s. 372 f. — [2] Smstds., s. 579. — [3] Smstds., 3. bd., 1851, s. 118 f. — [4] Smstds., 6. bd., 1855, s. 397-505 og 541-604.

ogsaa har interesse derved at Landstad har været medvirkende, hitsettes her Arups grunntanker uten hans omfangsrike og ved eksempler opfylte kommentar til hvert enkelt punkt.

Kravet om en ny salmebok er vesentlig kommet fra endel av geistligheten, men fra dem kan man ikke slutte til den almindelige opinion blandt landets prester. Det er dessuten menighetens dom det særlig gjelder om. Men ingen hvis røst kunde gjelde for menighetens, har tatt tilorde. Man maa da undersøke om de brukelige salmebøker kan sies aa være anvendelige. Denne undersøkelse bringer et negativt resultat. Kingos salmebok maa i det store og hele og uforandret erklæres ubrukelig som kirkesalmebok i vaar tid, ja var det tildels paa Kingos egen tid. Guldbergs salmebok er bl. a. svekket ved fru Boyes smakløse efterligning av den klopstockske høihet. Hvad den Evangelisk-kristelige angaar, saa er den aandsretning som følte sig tiltalt av den, nu forsvunnet eller i det minste ikke lenger almindelig. De gamle salmer er her omstøpt saa de oftest er aldeles ukjennelige. Dessuten leter man forgjeves efter salmer som behandler kristendommens hovedlærdommer om syndefallet og menneskets fordervelse, den personlige djevel, treenigheten o. s. v. Altsaa, der maa være trang til et nytt salmeverk, og til grunn for dette bør særlig ligge kirkens gamle salmeskatt.

Menigheten vil idet den følger apostelens opfordring (Fil. 4, 4-6, Kol. 3, 16-17), saa ofte den samlet til offentlig kultus synger salmer til Herren, baade derved avlegge et enstemmig og levende vidnesbyrd om det troens liv som rører sig i den og styrker den til aa fortsette og seirende aa fullende troens gode strid. Den første og viktigste grunnsetning for et nytt salmeverk blir da: *Enhver salme til kirkelig bruk maa saavel i sitt innhold som i sin form være et levende og sant uttrykk av den kristelige menighets religiøse fellesbevissthet.* Men Jesus Kristus er det middelpunkt hvorom all kristelig kultus beveger sig og maa være det vesentlige innhold av det ord som lyder. Av nevnte hovedgrunnsetning utledes derfor igjen følgende: *Den kirkelige salmesang maa i sitt innhold være bibelsk og overensstemmende med de av kirken antatte symboler; den maa staa i fullkommen og ren samklang med menighetens paa ordet og symbolene grunnede religiøse erkjennelse.* En kirkelig salmedikter maa kjenne det hellige ord og sin kirkes bekjennelsesskrifter.

Av disse grunnsetninger utledes atter følgende fordringer:

Til *innholdet:*

1. Ingen lære eller setning, der ei har full hjemmel i den hellige

skrift og i kirkens bekjennelsesskrifter, kan innrømmes plass i det kirkelige salmeverk.

2. Ingen anskuelse, opfatningsmaate eller utvikling av den kristelige sannhet, der ennu er en gjenstand for tvist og kun hyldes av et enkelt parti, en enkelt avdeling av menigheten, tør i den kirkelige salmebok gjøre sig gjeldende.

3. Ennu mindre har aldeles subjektive formeninger der nogen berettigelse, — og

4. det hele salmeverk maa som uttrykk for den kristelige menighets religiøse fellesbevissthet i sitt innhold utgjøre et harmonisk hele, det maa fra først til sist være gjennemtrengt av og aapenbare sig som et verk av én aand, av den samme troens, haapets og kjærlighetens aand.

Til *formen:*

1. Enhver salme som menigheten ved den offentlige kultus skal benytte, maa være stemt i en kirkelig-populær tone.

2. De uttrykk og ordføininger der skal kunne innrømmes plass i en kirkelig salme, maa ikke alene baade i og for sig og i den forbindelse, i hvilken de staar, danne en nøiaktig tilsvarende betegnelse av det begrep eller den sannhet, som derved skal uttales, men ogsaa være nøie avpasset efter de ytre forhold og omstendigheter under hvilke salmen skal benyttes og navnligen overensstemmende med deres følelse, stemning og erkjennelse der skal uttale dem som sine, d. e. maa saavel i relasjon til den ved dem betegnede kristelige tanke som i relasjon til menigheten inneholde sannhet.

3. Ingen for menigheten uforstaaelige uttrykk eller ordføininger, ved hvilke denne maa antas kun aa forene uklare eller endog uriktige forestillinger, bør finnes i en kirkelig salme.

4. Navnligen maa de poetiske billeder av hvilke den kirkelige dikter betjener sig, saavel i og for sig inneholde sannhet, d. e. de maa passe paa den gjenstand der ved dem billedligen skal betegnes, som og inneholde logisk sannhet, d. e. de maa uten brudd paa tenkningens lover ogsaa kunne tenkes og uttales i den forbindelse, i hvilken de er satt, enten med andre billeder eller med de i salmen forøvrig uttalte ideer; og de maa endelig alltid være hentet fra saadanne gjenstander der ligger innenfor den krets av kunnskaper og forestillinger, som menigheten kan antas aa ha tilegnet sig.

5. En kirkelig salmes melodi bør stedse staa i harmoni med dens hovedinnhold og dessuten maa være menigheten bekjent eller dog uten altfor stor vanskelighet kunne tilegnes av den.

Ad 1 presiseres nærmere at alt lavt, platt og trivielt, alt dunkelt, løst og svevende i stil og foredrag, saavelsom alt affektert, tvungent og maniert maa holdes borte.

Ad 4 fremholdes videre:

1. Ethvert billede som dikteren under Bibelens autoritet benytter i en salme, maa ogsaa virkelig være bibelsk og ikke blot ved misforstaaelse ansees derfor;

2. de bibelske personligheter og begivenheter saavelsom de bibelske uttrykk der billedligen skulde kunne anvendes i en salme, maa henhøre til de almindeligen bekjente og derhos staa i en saadan forbindelse at deres betydning som billeder og det skjønne og treffende i dem som saadanne med letthet kan opfattes.

Som en meget viktig del av arbeidet med et nytt salmeverk anser Arup *omarbeidelsen av de gamle salmer* for aa være.

Her maa kreves:

1. Under alle de forandringer der kan ansees nødvendige, maa dog stedse den gamle salmes aand og karakter og de forskjellige forfatteres individualitet bevares uforvansket i omarbeidelsen.

2. Forsaavidt som der i den gamle salme maatte ha innsneket sig aapenbare uriktigheter eller finnes noget som lett kunde misforstaaes, eller endelig være anvendt uttrykk og sprogvendinger der maa erkjennes som feilaktige, smakløse eller utydelige, maa omarbeiderens bestrebelse især gaa ut paa aa se disse misligheter avhjulpet; og vil i saa tilfelle den rettelse alltid være aa foretrekke, som minst avviker fra originalen, forutsatt at den tilsiktede hensikt derved opnaaes.

3. Hvor hensynet til rim og versefall maatte gjøre nogen forandring nødvendig, maa denne alltid paa det nøieste slutte sig til originalen baade i innhold og form.

4. Omarbeideren maa bestrebe sig for aa gjengi de gamle salmer og oversetteren sine originaler i et rent sprog.

5. Enhver forandring maa være tilstrekkelig motivert, unødige rettelser maa med største omhu undgaaes, og enhver forandring som skal kunne taales, maa ogsaa være en virkelig forbedring.

6. Selv et og annet mindre heldig uttrykk, en og annen mindre korrekt ordføining i de gamle salmer kan og bør endog stundom bibeholdes, naar de nemlig ved lang benyttelse har vunnet en saadan inngang i menighetene at intet anstøt av dem kan befryktes.

7. Hvor det ansees nødvendig eller ønskelig aa utelate en større eller mindre del av en gammel salme, kan det alene være det aldeles

forfeilede eller det virkelig overflødige, hvad der inneholder enten en ganske uvesentlig bitanke eller en gjentagelse, som bør utstøtes.

Arup døde fra halvgjort arbeid. Den gjenstaaende praktiske gjennemførelse av hans prinsipper blev heller ikke nødvendig, idet salmesaken allerede var bragt i havn ved de tider hans avhandling var ferdig. 50-aarenes sterkere religiøse liv kunde ikke lenger utsette salmespørsmaalets løsning. Og „mannen" var funnet.

Departementet hadde, som vi har sett, understøttet og spredt forarbeider som Welhavens „Antydninger" og Wexels' „Christelige Psalmer" for derved — som det het — aa forberede opinionen paa et nytt salmeverk. Men dette hadde ikke ført til noget. Da Welhaven og Stenersen i 1850 uttalte sig om de foran nevnte salmer av Willgohs, erklærte de sig imot at der blev ydet ham offentlig støtte, fordi de ikke kunde betrakte utgivelsen av saadanne samlinger som noget virksomt middel til salmesakens fremme — noget som Willgohs ingenlunde kunde være enig i. Han mente som flere andre, at kirkens gamle salmer maatte suppleres med nye.[1]

Welhaven og Stenersen anbefaler at salmearbeidet overdrages til en kommisjon som det var gjort i Sverige og andre steder. Denne tanke hadde, som nevnt, departementet været inne paa i 1844, men lenger var det heller ikke kommet.

I sitt foredrag om Willgohs' salmer minner departementet om de nevnte understøttelser og om at der for år tilbake likesom nu var blitt fremholdt at salmesaken burde legges i en kommisjons hender. Efter nærmere overveielse er departementet imidlertid kommet til den opfatning at arbeidet heller burde overdrages til en enkelt mann, hvis utkast til ny salmebok skulde bedømmes av sakkyndige. Derfor hadde departementet i 1848 forhandlet med sogneprest Landstad, men han hadde bedt sig fritatt.[2]

Landstads gjennemførelse av salmesaken ligger utenfor denne avhandlings ramme. For sammenhengens skyld nevnes derfor bare at han gjennem sine fortreffelige salmearbeider (som „Hjertesuk" 1841) hadde henledet opmerksomheten paa sig, og man mente i ham aa ha funnet den mann vaar kirke saa saart og lenge hadde ventet Herren skulde sende. Da departementet under 30. mars 1848 henvendte sig til ham med forespørsel om han var villig til aa overta det hverv aa staa i spissen for salmesakens fremme, satt Landstad som sogneprest i Seljord, et stort og tungvint landskall,

[1] „Theol. Tidsskr.", 1. bd. 1846, s. 255-393. — [2] „Departementstid.", 1850, s. 361 f.

og baade av denne og andre grunner mente han aa burde be sig fritatt for det ærefulle, men vanskelige hverv.

I 1849 kom saa Wexels' „Psalmebog" og omtrent samtidig Lammers' salmeboktillegg „80 ældre og nyere Psalmer". Departementet henvendte sig atter til biskopene under 31. juli 1850 med forespørsel om trangen til en ny salmebok, om maaten hvorpaa en saadan kunde tilveiebringes, om der kunde være nogen betenkelighet ved aa tillate innførelse i menighetene av andre salmesamlinger enn de som var i bruk,[1] og om hvorvidt man antok at Wexels' og Lammers' samlinger egnet sig til saadan innførelse og benyttelse. Biskopene er enige om at der er trang til en ny salmebok og uttaler sig ogsaa mere eller mindre bestemt for at menighetene bør faa velge den salmebok de finner tjenligst, idet de dog nærer frykt for at dette kan virke hemmende paa innførelsen av en ny, almindelig salmebok. Men dermed ophører ogsaa enigheten denne gang. Angaaende maaten, innholdet og de nye bøker er meningene delte. Av særlig interesse er biskop Arups svarskrivelse av 11. oktober 1850. Han er den eneste av biskopene som anbefaler arbeidet med den nye salmebok overdratt til en enkelt mann (de øvrige vil ha en kommisjon). Han mener at det delte ansvar, den utstykkede gjerning ikke duer paa aandens mark, kun der hvor én faar det hele kan enheten bli bevart, og kun der kan saken ventes fremmet med iver og varme og et endelig resultat i rimelig tid opnaaes. Den nye bok bør tilgodese baade *kirken* og *huset*. Den bør bygge paa det som har vunnet anerkjennelse, paa de gamle salmer, som bare behøver aa frigjøres for det som er foreldet og skrøpelig. Men det nye bør heller ikke utelukkes, bare man sørger for aa bevare enheten mellem gammelt og nytt. M. h. t. de nye bøker er biskop Juell stort sett fornøid med Wexels' bok, og Kjerschow anbefaler den ubetinget innført. Dette fraraades derimot bestemt av biskop Arup. Lammers' tillegg har egentlig ingen av dem større tilovers for. Juell finner det angripelig baade fra utvalgets og innholdets side (smittet av herrnhutisme og haugianisme).[2]

Som senere vil bli nærmere omtalt led Wexels' salmebok sitt nederlag i 1852,[3] og man var øiensynlig salmesakens løsning like nær som før. Departementet fulgte imidlertid biskop Arups raad, og under

[1] Antagelig foranlediget ved at en rekke menigheter helt fra 1830-aarene av hadde søkt om aa ombytte dels den Evangelisk-kristelige, dels Kingos med Guldbergs f. eks. Vinje og Holme i 1838, Bygland i 1848 o. m. fl. Slike andragender var f. eks. støttet av Oslo og Kristiansands biskoper. (Skrivelser i Kirkedept.s arkiv.) — [2] Skrivelser i Kirkedept.s arkiv. — [3] S. 132 f.

26. mai 1852, kort efter at Landstad hadde uttalt den dom som felte Wexels' bok, henvendte det sig atter til ham med samme anmodning om aa overta arbeidet med en ny salmebok som i 1848. Landstad, som i slutten av 1848 var blitt forflyttet til Fredrikshald, paatok sig denne gang hvervet, og 7. oktober 1852 blev det ved kgl. res. overdratt ham aa utarbeide utkast til en ny, almindelig kirkesalmebok.[1]

Dermed var knuten endelig hugget over. Det var et stort baade praktisk og teoretisk arbeide som var gaatt forut, et arbeide som imidlertid ikke fikk en tilsvarende betydning for verkets fullendelse. Landstad gikk i flere henseender sine egne veier.

Ogsaa i den tid man maatte vente paa Landstads salmebok fra 1852 til 69 forsøkte enkelte menn dels aa avhjelpe nøden i salmeveien ved aa utgi hele salmebøker (Lammers), dels aa bringe en foreløbig nødhjelp ved aa utarbeide tillegg til de brukelige salmebøker (Lammers, Wexelsen, Steensrud). Et saadant tillegg, det saakalte „Christiania-tillegg", som blev en virkelig nødhjelp i mange menigheter inntil Landstads og Hauges salmebøker kom, blev utarbeidet av en menighetskomité med Wexels i spissen.

I det følgende vil vi søke aa gjøre rede for disse samlingers innhold og historie.

IV.

Salmebokforslag og tillegg.

1. *Wexels' salmebok.*

Det er forstaaelig at Wexels under sitt mangeaarige arbeide for salmesaken mere og mere har sett det som sin endelige og skjønne opgave aa skjenke menigheten den nye salmebok som den i stadig høiere grad trengte til. Der var jo ingen nærmere til det, og der var heller ingen andre som gjorde mine til aa ville forsøke. Tross de store krav der i 40-aarene blev stillet til hans tid og arbeidskraft, hadde han i 1849 sitt arbeide ferdig. Boken utkom paa Chr. Grøndahls forlag som

> *Psalmebog*, samlet og ordnet, samt med et Tillæg af Betragtninger og Bønner ledsaget,

og er som Wexels' tidligere samlinger broderligst tilegnet „den christne Menighed i Fædrelandet".

---

[1] „Departementstid.", 1852, s. 661-675.

Den inneholder 504 nr., 2 426 vers,[1] og kan betragtes som et utvalg hentet fra Wexels' tidligere samlinger, idet 477 av dens salmer finnes i „Christelige Psalmer" 1840 og 1844 og er optatt med samme verseantall og i de fleste tilfeller med samme redaksjon som i disse. Bare i enkelte salmer er foretatt nogen endringer, og nogen faa av dem som f. eks. „O store Gud, vi love dig" slutter sig noget nærmere til originalen. De øvrige 27 salmer er nye; blandt disse er nogen faa optatt efter Arups „Bidrag" 1843.

Siden prinsippene er de samme som før, har forordet intet aa si om dem, men taler vesentlig om bokens ordning og anvendelse ved gudstjenesten. Salmene er ordnet i tre avdelinger. Første avdeling (nr. 1-188) er „Psalmer med særdeles Hensyn til kirkelig Gudsdyrkelse" og inneholder salmer til kirkeaarets forskjellige tider og høitider og til de kirkelige handlinger. Denne avdeling „udgjør ligesom en liden *kirkelig Psalmebog* for sig selv i dette Ords strængeste Forstand". Annen avdeling (nr. 189-440) inneholder „Psalmer om den christelige Troes Sandheder og Lærdomme" og er ordnet efter samme etiske og dogmatiske prinsipp som i „Christelige Psalmer". Denne avdeling tilsikter aa gi dem som maatte ønske det, anledning til et friere og mere vekslende valg av salmer ved gudstjenesten enn første avdeling gir adgang til. Tredje avdeling (nr. 441-494) bestaar av „Psalmer ved sine Tider og Anledninger i det borgerlige og huslige Liv". Endelig følger et lite „Anhang" (nr. 495-504) som inneholder reformasjons- og misjonssalmer. — Boken har et tillegg med utsikt over kirkeaaret, hjertesukk, bønner og korte betraktninger.

Saavidt salmenes oprinnelse med sikkerhet har latt sig bestemme, er 244 eller 48,4 % av det hele antall danske, 136 eller 27 % tyske, 37 eller 7,3 % svenske[2] og 34 eller 6,7 % norske.[3] Blandt de øvrige er 3 latinske, 1 gresk og 1 engelsk.

Omtrent 20 danske diktere er representert. Av dem før 1800 har Kingo 91 salmer, Brorson 51 (og 37 oversatte), fru Boye 12, Thomissøn og Sthen 2 hver, Ægidius, Lund, Arrebo og nogen andre 1 hver. Av dem efter 1800 har Grundtvig 22 (og 20 bearbeidede), Timm 19, Ingemann 9, Oldenburg 6, C. J. Boye 5 og M. N. Schmidth 2.

Blandt de ca. 60 kjente tyske forfattere har Gerhard 17 salmer,

[1] Til sammenligning har Landstads salmebok 634 nr., 3 823 v., Hauges 633 nr., 4 387 v. — [2] De 35 salmer som er hentet fra den svenske salmebok er her regnet for svenske, skjønt nogen av dem er av annen oprinnelse. — [3] Til sammenligning nevnes at i Landstads salmebok er prosenttallene henholdsvis 48,4 — 32 — 1,6 — 13,6 og i Hauges 47,6 — 41 — 0,8 — 5,2. (J. Belsheim: „Oversigt over Kirkens Salmesang", Kristiania 1877, s. 82.)

Luther 13, Heermann 9, Schmolck 4, Lavater, Ringwald og Rist 3 hver, Bonin, Denicke, Koitsch, Lange, Neander, Neusz, Schirmer, Schrader og Schröder 2 hver.

Av de omkr. 10 svenske forfattere kommer Wallin først med 20 salmer (7 orig. og 13 bearb.). Videre er 3 av Dahl, 3 av Franzén, de øvrige av Spegel, Svedberg, Ödmann, Åström o. s. v.

De norske salmer fordeler sig saaledes paa de 6 kjente forfattere: Wexels 17, N. J. Holm og Landstad 5 hver, J. N. Brun 3, D. Engelbretsdatter og St. J. Stenersen 1 hver.

Som denne forfatterliste vil vise, er salmeutvalget for en vesentlig del et helt annet enn i de eldre salmebøker. Bare 70 salmer gjenfinnes i Kingos salmebok, 125 i Guldbergs og 40 i den Evangeliskkristelige (hvorav halvparten ogsaa finnes i de to første), eller m. a. o.: „Psalmebog" har omtr. 170 salmer tilfelles med disse tre samlinger.[1] Det er den nyere salmediktning, ikke minst Grundtvigs, som er foretrukket, og en rekke gode, nye salmer, ved siden av en del eldre, finnes her for første gang i en kirkesalmebok, f. eks. „Den grunn hvorpaa jeg bygger", „Din, o Jesu, din aa være", „Dype, stille", „Et sukk igjennem verden gaar", „Gjør døren høi", „Her møtes alle veier", „Kirken den er et gammelt hus", „Lover den Herre" o. m. fl. foruten de beste av Wexels' egne. Paa samme tid befinner sig, ikke minst blandt disse nye salmer, en rekke svake, samtidig som de mange svenske gjør mindre av sig. Det vilde ha styrket boken om mange av disse var blitt fjernet til fordel for salmer som „Apostlene satt i Jerusalem", „Bedre kan jeg ikke fare", „Den store, hvite flokk", „Et barn er født i Betlehem", „Her kommer dine arme smaa", „Her vil ties", „Hvor salig er den lille flokk", „Jeg vil mig Herren love", „Kjærlighet er lysets kilde", „Lover Herren, han er nær", „Mektigste Kriste" o. a. som alle finnes i Wexels' „Christelige Psalmer", men ikke har funnet anvendelse i hans „Psalmebog".

Bokens forord sier intet direkte om at den er tenkt som en erstatning for de brukte salmebøker eller som et forslag til en ny, den betegnes bare som et *tillegg* til en salmebok. Aaret før den utkom innsendte imidlertid Wexels andragende til departementet om bidrag til innkjøp av 600 ekspl. av boken, og her uttaler han at den vil kunne ansees som et *forslag* til en ny redaksjon av kirkesalmeboken.[2]

---

[1] Til sammenligning har Landstads salmebok 175 salmer tilfelles med Kingos, 271 med Guldbergs og ingen med den Evang.-krist.; Hauges henholdsvis 217, 256 og ingen. (Belsheim: „Oversigt", s. 84.) — [2] „Departementstid.", 1849, s. 88 f. Smlgn. „Morgenbladet", 1849, nr. 131 (11. mai).

Han forsikrer i sin ansøkning at den nye bok i læreinnhold ikke vil arte sig anderledes enn hans tidligere (understøttede) samlinger og ikke inneholde annet enn det lutherske kristne er enige om. Han beregner omkostningene til 240 spd., uten hvilket beløp boken ikke kan trykkes. Ved sakens foredrag bemerker departementet bl. a. at paa grunn av den anseelse Wexels' tidligere samlinger har nytt og paa grunn av forfatterens opriktige og kristelige sinn, kan der ikke næres nogen betenkelighet ved offentlig understøttelse. Det kan heller ikke sies at man tilstrekkelig har opnaadd det som var tilsiktet med tidligere understøttelser av salmearbeider (nemlig aa forberede opinionen). Utsikten til et nytt salmeverk er ogsaa fjern. Departementet finner derfor grunn til aa anbefale anvendt 240 spd. av det Stistrupske legats midler. Prisen skal være 48 sk. pr. ekspl.

Ved kgl. res. av 18. desember 1848 blev Kirkedepartementet bemyndiget til aa anvende nevnte beløp til innkjøp og gratis utdeling av 600 ekspl. av Wexels' bok.

Naar undtas at en „Almueskolelærer" skrev en varm anmeldelse av boken,[1] fikk den liten omtale i pressen. Men som tidligere leilighetsvis nevnt vakte den allikevel adskillig opmerksomhet, og prestene satte mange steder forhaapninger til den, mens mange ogsaa var av den opfatning at den ikke holdt maal.

Blandt dem som trodde paa den, var to av Wexels' nære venner, fengselsprestene H. Steensrud og N. C. Hald ved Akershus festnings slaveri og Christiania tukthus. Allerede i slutten av 1849 androg de om tillatelse til aa bruke Wexels' bok i fengselskirkene istedenfor den Evangelisk-kristelige. Stiftsprosten (J. J. Lieungh) maa ha sett kritisk paa boken. Han formener at den har store fortrinn fremfor den Evangelisk-kristelige, og at det som følge derav vilde være gavnlig om den kunde anvendes ved den huslige andakt, men ytrer derimot tvil om det vilde være gavnlig aa innføre den til bruk ved søndagsgudstjenesten i de nevnte anstalter. Christiania biskop (J. L. Arup) er ogsaa skeptisk. Riktignok erklærer han Wexels' arbeide for saare gavnlig, særlig som bidrag til en kirkesalmebok, men vaager ikke aa anbefale dens innførelse til kirkebruk i en menighet av sedvanlig beskaffenhet. I straffanstaltene staar imidlertid presten i et særlig forhold til den enkelte, og det hele faar mere karakteren av et huslig samliv. Der kan saaledes i den hele geistlige behandling frembringes en større enhet og overensstemmelse enn ellers er mulig, og dertil kan

[1] „Morgenbladet", 1849, nr. 253 (10. septbr.), hvortil anonym imøtegaaelse i samme blad nr. 263 (20. septbr.).

ogsaa et friere valg av salmer medvirke. Skjønt biskopen har nogen betenkelighet med hensyn til den virkning en senere overgang til menigheter hvor Wexels' salmebok ikke brukes, kunde ha paa de fra straffanstaltene løslatte, finner han dog aa burde anbefale andragendet.

Departementet henholder sig vesentlig til biskopens uttalelser, men tilføier dog at fangene som er fra forskjellige kanter av landet, hvor alle tre salmebøker brukes, maa antas aa finne sig bedre tilfredsstillet ved Wexels' bok som har salmer fra alle tre, enn om en av disse blev benyttet. Under 11. januar 1850 tilkjennegir derfor departementet at det ikke har noget aa erindre mot at Wexels' bok *inntil videre* blir benyttet i Christiania straffanstalter.

Straks efter blev et lignende andragende imøtekommet for Botsfengslets vedkommende. Da departementet imidlertid fant at der ikke forelaa tilstrekkelig grunn til aa bli staaende ved den midlertidige tillatelse, blev denne efter departementets andragende gjort endelig ved kgl. res. av 14. juni 1851. Det blev da naadigst tillatt aa benytte Wexels' „Psalmebog" istedenfor den Evangelisk-kristelige ved Christiania tukthus, Akershus festnings slaveri og Botsfengslet i Christiania.[1] Ved kgl. res. av 7. april 1852 blev der ogsaa gitt fengselsprest Julius Bruun tillatelse til aa benytte Wexels' bok ved Christianssands tukthus.[2]

For bedre aa kunne tjene sitt øiemed blev 2. oplag 1851 forsynt med et tillegg av kollekter, epistler og evangelier til kirkeaarets søn- og helligdager, samt lidelseshistorien og de sedvanlige kirkebønner. 3. oplag utkom 1858 og 4. — siste — oplag 1866, efter Wexels' død.

Det er naturlig at Wexels' venner vilde forfølge den vunne seir og søke aa faa boken innført i videre kretser. Utsiktene dertil var ikke saa rent smaa. Grundtvigianismen, som forøvrig neppe nogensinne fikk innpass i *større* kretser i vaar hovedstad, hadde nettop omkr. 1850 sin gylne tid — samtidig som den utfoldet sin største kraft ogsaa i Danmark. Wexels stod paa høiden av sin virksomhet, og hans beundrere blev stadig flere. Til dem hørte f. eks. pastor Steensrud, som gjorde alt for aa vekke kjærlighet til Wexels' bok i den krets hvor hans meninger betød meget. En verdifull tilvekst fikk venneflokken da Ole Vig like før nyttaar 1852 flyttet til Oslo. Ved sitt tiltrekkende vesen og sin livlige tale om grundtvigske saker bidrog

[1] „Departementstid.", 1851, s. 441 f. — [2] Skrivelse i Kirkedept.s arkiv.

han meget til aa gjøre disse kjente i videre kretser og samle venner om Wexels.

Wexels' venner maatte under disse forhold nære berettiget haap om iallfall aa faa boken innført i hans egen menighet, og det antas at Steensrud og Ole Vig har tatt initiativet til de forberedende forhandlinger som i den anledning fant sted i begynnelsen av 1852. I et møte av menighetsmedlemmer — der skal ha været henimot 50 tilstede — besluttet man aa andra om tillatelse til aa benytte Wexels' salmebok *ved siden av* den Evangelisk-kristelige i Vaar Frelsers kirke. Var dette blitt tillatt, var jo den Evangelisk-kristelige salmebok paa en lemfeldig maate bragt ut av, og Wexels' likesaa lempelig bragt inn i hans menighet. Saken skulde forøvrig behandles endelig i et menighetsmøte som blev berammet til 3. mai s. aa., og professor Kaurin blev valgt til aa forberede den endelige behandling og være talsmann for andragendet.

Det var taktisk klokt aa velge en saa nøitral mann som Kaurin. Var valget falt paa en de erklærte grundtvigianere, vilde det hele faatt utseende av en partimanøvre. Kaurin nøt ogsaa almindelig anseelse, saa en heldigere talsmann kunde man ikke godt faa. Men hans stilling var meget vanskelig. Han hadde i sin tid varmt anbefalt Wexels' „Christelige Psalmer", og nu som dengang forbød hans svake kritiske sans og hans vennskap til Wexels ham kritisk aa kunne bedømme hans arbeide, ennskjønt Kaurin, som ofte omgikkes Welhaven, i løpet av de siste 10 aar utvilsomt maatte ha faatt øinene op for svakhetene ved Wexels' salmearbeider.[1]

Kaurin forberedte saken ved to avisartikler „Om den Evangelisk-christelige Psalmebog"[2], hvor han vesentlig paa grunnlag av Brandt og Helweg: „Den danske Psalmedigtning" gaar haardt i rette med den ulykkelige bok. Han slutter med aa antyde forskjellige maater hvorpaa man kunde faa den ombyttet med en annen. I Vaar Frelsers menighet ønsker mange Wexels' bok, enten som følge av kjennskap til boken eller av tillit og kjærlighet til dens forfatter. Hvor meget han enn har tilovers for denne bok, og hvor hjertelig han vilde ønske den menighet til lykke som hadde en saadan bok, saa tør han dog ikke tilraade at man andrar om at den uten videre prøvelse straks innføres, den er bl. a. for lite kjent til at menigheten i det store og hele kan avgi en paa egen dom grunnet stemme. En annen utvei er at man andrar om aa faa benytte den ved siden av

[1] Thrap: „Wexels", s. 106 f. — [2] „Christiania-Posten", 1852, nr. 1285 og 1286 (11. og 12. april).

den Evangelisk-kristelige, og spørsmaalet om dens endelige innførelse utsettes inntil man faar prøvet den. Der vilde da heller ikke være noget til hinder for aa innføre en bedre salmebok om man i mellemtiden fikk en saadan. Den økonomiske vanskelighet ved aa benytte to bøker mener han kan avhjelpes ved at interesserte skyter sammen og kjøper 6-800 ekspl. som anbringes i kirken til fri avbenyttelse. Som en tredje vei ut av salme-uføret tenker han sig at man maatte kunne foreta et utvalg paa 150-200 nr. enten av Wexels' eller andres arbeider til bruk ved siden av den Evangelisk-kristelige salmebok.

Han konkluderer da med aa ønske at menigheten kunde enes om aa andra 1) om inntil videre aa faa benytte Wexels' bok ved siden av den Evangelisk-kristelige, saasnart det fornødne antall paa antydede maate var skaffet tilveie, og — hvis dette ikke skulde bli innvilget — 2) om at et utvalg fornemmelig av Wexels' salmearbeider snarest mulig maatte bli foranstaltet til benyttelse for menigheten, likeledes ved siden av den Evangelisk-kristelige salmebok.

Kaurin er altsaa fortvilet over salmebok-forholdene, men han er samtidig usikker i sin sak og vil ikke ta ansvaret for aa forlede Vaar Frelsers menighet til uten videre aa innføre Wexels' bok. Det er derfor bare naturlig at han ogsaa følte trang til aa høre en annens mening i saken, før den kom op til endelig behandling. Han skrev da til sin barndomsvenn M. B. Landstad og bad om hans uttalelse. Landstad som vel mente at hans opfatning maatte ha mere enn bare privat interesse, svarte offentlig under merket M. L. i „Brev til en Ven angaaende Salmesangen og den paatænkte Indførelse av Wexels' Salmebog i Vor Frelsers Menighed".[1] Her tenker han aabenbart som Wexels hadde tenkt for 12 aar siden da Welhavens „Antydninger" utkom, at nu var salmesaken i fare. Hans svar paa Kaurins brev er ikke bare en skarp kritikk og fellende dom over Wexels' salmebok i og for sig, men ogsaa over Wexels' hele salmearbeide.

Halvt spøkende begynner han med næsten aa nære medlidenhet med den Evangelisk-kristelige salmebok efter den medfart den har faatt i Kaurins artikler. Ogsaa denne bok med sin melkeblande har gjort nytte under en sykelighetstilstand da kirken ikke taalte kraftsuppe. Han vil dog ikke forsvare den, men ønsker den ombyttet, og det ikke blott med en *bedre,* men med en *fortrinlig.* Hvis en saadan ikke haves, faar man se tiden an. For tiden har man ikke noget utmerket aa sette isteden for den salmebok man har, og skulde man da bytte, saa vil han heller ha Guldbergs enn Wexels'. Der bør ar-

[1] „Christiania-Posten", 1852, nr. 1305 og 1306 (1. og 2. mai).

beides videre med denne sak, hvor der ikke er gjort synderlig. Kun én mann har gjort et gjennemført forsøk, men „med Respect for denne Mands Lærdom og Ærværdighed, saa maa det vel erkjendes, at hans Talent som Digter kun er ringe, ligesom ogsaa Arbeidet viser, at han, idet han vilde forandre og omstøbe[1] det Gamle, som oftest har været uheldig og mod sin Villie berøvet det noget af sin bedste Duft". Utsiktene til aa faa noget bedre er riktignok ikke lyse, for tiden synes ikke gunstig for denslags reformer, — den er *„fattig paa levende Tro og fattig paa Poesi"*. Et uhell synes aa følge kirkelige foretagender i vaart land, men kanskje andre i høiere grad har lykken med sig. I Danmark arbeides ivrig for salmesaken,[2] og hvis man der skulde faa istand en bedre samling enn de vi selv har — hvorfor da ikke ta den? Det forekommer ham nettop tiltalende at den norske og danske menighet som siden reformasjonen har hatt baade ritual og salmebok felles, ogsaa herefter kunde prise Gud med én munn. Han er ikke fornøid med de prøver han hittil har sett av det danske arbeide, men arbeidet er heller ikke tilendebragt. Man faar oppebie resultatet — det er mulig man da kan plukke gode aks paa de danske akrer. Hvis man nu innfører en ny salmebok, legger man bare hindringer i veien for en bedre som med Guds hjelp maa komme. Som midlertidig hjelp vilde han heller se et lite tillegg, skjønt han er bange for at man kommer til aa slaa sig til ro dermed, saa tillegget snarere hindrer enn befordrer antagelsen av en fullstendig ny salmebok.

Kaurins forslag maa — mener Landstad — i virkeligheten betraktes som *en fullstendig innførelse* av Wexels' bok, for legger man de to bøker det her er tale om, ved siden av hinannen, er valgets utfall paa forhaand gitt. Ti er den Evangelisk-kristelige salmebok, som man har sagt, *den næstsletteste i hele kristenheten*, saa maa den staa tilbake for saavel Wexels' som for enhver annen som vaar kirke eier. Kaurin har ansett Wexels' bok for et fortrinlig arbeide, men Landstad beklager aa maatte se det anderledes: „Jeg vilde ansee det meget beklageligt om vi af de rige Materialier, som foreligge os, i den norske Kirke ikke skulde kunne faa en bedre Samling end Wexels's". Det er slemt aa uttale en slik dom som han hittil har holdt tilbake dels av pietet for den elskelige og ærverdige Wexels, hvem han frykter for aa saare, dels av andre grunner. Men nu da

[1] Dette siste vilde forøvrig ikke Wexels, men er av og til kommet til aa gjøre det. — [2] Roskilde Konvents „Psalmebog til Kirke- og Huus-Andagt", aut. 22. februar 1855.

man tenker paa aa innføre boken i kirken, byr en høiere plikt ham aa tale.

Før han gaar over til aa gjøre rede for hvad han har aa utsette paa Wexels' bok, forutskikker han den bemerkning at en saadan samling ikke alene maa bedømmes *„i og for sig selv, men i Forhold til og i Sammenligning med de Materialier, hvoraf den er fremstaaet"*. Betrakter man den uten saadan sammenligning, vil man maaskje finne den meget god. Wexels' bok inneholder unektelig saare meget godt, men spør man om man ikke maatte vente noget bedre og anderledes, maatte svaret bli: jo, visselig. Mange prester er enig deri. Legfolks dom har han sjelden hatt anledning til aa høre, men boken er „for en stor Deel i Sprog og Indhold saa lidet *national*, at den neppe nogensinde i sin nuværende Form vil vinde Indgang hos vort Almuesfolk. Fortørnes ikke, kjære Ven, over at jeg her bruger Ordet *national!* det har sin Berettigelse ogsaa i Fordringerne til en Salmebog, men jeg kan ikke her indlade mig videre i den Materie".

Sine hovedinnvendinger forøvrig samler Landstad i følgende punkter:

1. *Innretningen* er hverken det ene eller annet, men en blanding av forskjellige idéer. Wexels har gjerne villet gjøre alle tillags, men har neppe tilfredsstillet nogen. Nu maa man søke salmer av samme innhold som oftest under 3 forskjellige rubrikker. Wexels har holdt sig for strengt til rubrikkene i et teologisk system. Men salmer blir ikke til efter en forut lagt plan; de er hjertets utgydelser og inneholder gjerne en anskuen av det guddommelige i store omfang eller et totalbillede og passer derfor ikke alltid inn i rubrikker. Endel salmer er ogsaa anbragt paa feil plass, og enkelte kirkelige handlinger er for sparsomt utstyrt med salmer, begravelse har f. eks. bare 4, brudevielse bare 3 som heller ikke er heldig redigert.

2. *Den er for lite poetisk,* d. v. s. „det er ingen dyb Digteraand, som har raadet over det behandlede Stof, bestemt Valget af Salmer og bearbeidet dem. Uden at være Digter kunde man vel faae istand en vakker Samling af Salmer, men da maatte man tage dem som de forefandtes, ikke underkaste dem en Bearbeidelse". Han nekter ikke „den kjære Wexels en Salmetunge". Der er enkelte salmer av ham som er „udmærket vakre", men der er andre som er „heel tarvelige". Aa ville ta de gamle mestere i skole er imidlertid en ganske annen sak enn selv i et heldig øieblikk aa kunne skrive en vakker salme. Den som ikke har evne til saaledes som f. eks. Wallin aa beherske og utbrede en beaandelse over det hele, bør ikke innlate sig paa aa

omstøpe det gamle saadan som Wexels har gjort. Han skader derved uendelig mere enn han gavner. Et dikt er en hel *støpning* hvor aand og ord smelter næsten uopløselig sammen, og der skal usigelig lite til for aa forderve det. Wexels har her for en stor del benyttet Grundtvigs saakalte „lempelige endringer", men disse er for det meste langt mindre enn *lempelige.*

Det later ikke til at det poetiske har været henregnet til de vesentlige hensyn som skulde tas ved salmenes valg og behandling. Wexels har først og fremst sett paa det *dogmatiske innhold.* „Der er ofte en svær Anstrængelse efter at lægge Kraft og theologisk Stringens ind i Texten". Derav alle disse grundtvigske som oftest smakløse kraftuttrykk som Barnehelt, Barnekongen, Mindets Kjæmpefjeld, Almagts Himmelbaand, Solstraaleguldet, Kjødets Lystelænke, løses og skjæres for Tungebaand, Argelist, dræbe Døden, Døden kan ikke dræbe mig, elsked dig til Døde o. m. fl. Men paa samme tid som man søker aa utslette gamle smakløsheter, bør man vokte sig for aa komme med nye som ikke er et haar bedre. Det er ikke ved slike kraftuttrykk den gode salme fremkommer, de forstyrrer tvertimot og fordriver aanden og salvelsen i det fromme dikt. „Den mest fuldendte Poesi er dog den, som udtrykker de høieste og dybeste Ting med de simpleste og klareste Ord." En saadan poesi har sitt uttrykte billede i fjellvannene hvor fiskene leker og stjernene speiler sig. Vaart folk føler sig mest tiltalt av salmister som S. Jonæsøn og Kingo; „thi det er dybe, klare Vande, som der komme os strømmende imøde og overvælde os med en stille, uimodstaaelig Magt". Man maa ikke kaste fremmede tankestumper inn i denne strøm, — strømmen brytes mot stenene uten aa kunne faa bukt med dem, den forulempes i sitt løp og dens rolige kraft er brutt. Den som vil endre de gamle salmer, maa ha tilegnet sig forfatterens stemning og helt forstaa hans aand og tone, og man maa ikke la ham si annet enn hvad han selv vilde ha sagt. „Man maa ikke lægge ham nymodens Abstractioner eller Theosophier i Munden. Det gamle eensfarvede Klæde bliver da en broget Kappe."

Hos Wexels har det barnlige og hjertelige som har sitt store verd i den religiøse poesi, maattet staa tilbake for det *teologisk gedigne.* Som eksempel nevnes at blandt julesangene mangler saadanne som „Den yndigste rose", „Her kommer dine arme smaa", „Velkommen igjen, Guds engler smaa" o. fl. Dette barnlige er som oftest ganske utslettet hvor det fantes. Men Wexels burde heller gitt slipp paa lærdomsfylde enn paa aands og hjertes opløftelse. Det milde barnesinn gjør sig dog saa godt ogsaa i salmesangen.

Efter aa ha nevnt endel eksempler paa unødige og uheldige forandringer i salmene slaar Landstad fast at som en

3. ankepost maa anføres: *„en altfor vidt dreven og meget sjelden med Held udført Rettelse og Omarbeidelse af de gamle Kjernesalmer"*.

Landstad innrømmer at endel av de gamle salmer trenger aa rettes paa, men det maa skje med varsom haand og saaledes at det gamle preg saavidt mulig beholdes. De mange mislykkede forsøk viser hvor vanskelig arbeidet er og kan neppe tilfredsstillende utføres uten av „en Mand begavet med særdeles Talent". Mange gamle salmer er saa fortrinlige at der utfordres meget faa endringer, og om flere av dem kan man si at enhver inngripende forandring betyr en fordervelse. Herhen hører f. eks. Jonæsøns, Kingos og Brorsons bedre salmer. Man skal ha ærbødighet for de store mestere og om mulig opbevare deres herlige sanger uforvansket, og man skal likeledes respektere disse salmers mere enn hundreaarige bruk i kirken. Den tillærte form er menigheten kjær og hvor ikke *nødvendighet* byr det, skal man la den uforstyrret. „Kan man selv præstere noget bedre, saa bringe man det til Torvs, men man skal ikke bruge det *gode* Gamle som et Substrat for sine egne Experimenter." Overfor de nyere diktere, f. eks. Grundtvig, har man derimot friere hender. „Men disse Hensyn synes Wexels ikke i mindste Maade at have havt for Øie. Han sætter sit Eget ind overalt uden nogen Betænkning og oftest uden at der synes at være nogen trængende Anledning. Det klinger maaske bedre for Andres Øren, der blot ere opammede paa den nyere Litteraturs Marker, ikke ere vante til at lytte til Folkesproget, og for hvem det Nationale er fremmed, men mig huger det ikke. Forsaavidt noget til Folkesproget og Folke-Stemningen henhørende har klinget i de gamle Salmer, er det ved Bearbeidelsen saavidt muligt udvisket, og en for Folket fremmed Klang er kommet istedet, ligesom man har faaet en heel Deel Ordformer, som ere unorske og uskjønne." Som saadanne nevnes faver (for fager), tav (for taug), Tjørne, tyer, frier, trodselig, mægtelig, skyndelig, skuffelig o. l., fuldklart, fuldgod, fuldstor o. s. v.; de siste skriver sig fra Grundtvig. Det er ikke av de minste brøst at der i Wexels' salmer er en fast utallig mengde rettelser som er *ufornødne* (det vil altsaa tillike si fordervelige), mangfoldige som er *uheldige,* og tillike endel ganske forunderlig *slette.* Der finnes ved siden herav endel endringer som er ganske gode, men det forekommer Landstad at det ikke er rett mange av dem. Han har ogsaa imot at Wexels ikke gikk til originalene naar han ikke likte oversettelsene, men benyttet disse og

tok et par ord fra en og et par fra en annen, saa det hele blev „et Flikværk". Endelig har han imot Wexels' deling av salmene.

4. Paa grunn av den benyttede fremgangsmaate er der utbredt *en altfor stor ensformighet* over det hele. „De forskjellige religiøse og poetiske Subjektiviteter ere for en stor Deel gaaede til Grunde, tilligemed de forskjellige Tidsalderes Mærker. Det er kun i meget faa Salmer man har Anledning til at høre Kingos og Brorsons egen Røst, og selv der faae de ikke Lov til fuldstændig at udtale sig. Grundvigs stærke Stemme er hartad den eneste, som tydelig høres ved Siden af Samlerens, og Salmer af et Par hundrede Aars Alder klinge ganske med Nutidens Klokker." Den Evangelisk-kristelige salmebok burde ha lært oss det feilaktige i dette, ti individualitetene og „den forskjellige Maade, hvorpaa det høiere Lys reflecteres af disse, er berettiget i den christelige Kirke. Aanden, Lyset er det samme, men det brydes i forskjellige Farver, idet det skinner tilbage fra de dunkle Dyb i Menneskesjælen, men just derved fremstraaler saameget mere dets Herlighed. — Ved at lade de forskjellige Subjektiviteter komme til Orde, bliver Blomsterbedet saameget rigere paa Farver og yndig Lugt, og der vindes blandt andet den Fordel, at flere forskjellige Individualiteter finder sig tiltalt deraf; Enhver finder lettere *Noget for sig*. Samlingen finder saaledes lettere Indgang, eller bliver hvad man kalder populær."

5. At innholdet er grunnkristelig, er et av bokens største fortrinn, men „dette er, ihvorvel en aldeles væsentlig, dog ikke den eneste vigtige Fordring man kan gjøre til en Salmebog. Mangler den Poesi og Salvelsens Duft, saa vil den nok være brugbar for vor prosaiske, aandsfattige og af den evige Reflecteren udtærede Tid, men der vil komme en anden, hvori man vil gjøre os samme Bebreidelser for denne Mangel, som vi gjøre den Evangelisk-kristelige Salmebog for Mangel paa begge Dele". — Landstad maa atter bebreide Wexels for at hans salmer er saa overlesset med lærdomsinnhold at de er „tungfældige", og at der er saa vanskelige begrepsforbindelser at de bare ved skarp refleksjon kan opfattes og tilegnes. Men dette strider mot sangens vesen. Skal man først behøve aa studere paa meningen naar man synger salmer, saa forderves det hele.

6. Endelig er Landstad misfornøid med melodiene. De er likesom salmene kommet av lage ved den mindre skjønnsomme behandling og er blitt altfor stive, tvungne og ensformige. „De Gamle havde en mere svingende og fri baade Verseform og Melodi, og just dette er for os *nationalt*."

Alt dette tatt i betraktning, blir hans raad til Vaar Frelsers menighet kort og godt dette: se tiden an eller ta Guldbergs salmebok.

Vi har foretatt et saavidt utførlig utdrag av Landstads artikkel fordi den er et meget interessant og betydningsfullt aktstykke i norsk salmehistorie. Den innleder i virkeligheten et tidsskifte. Den bryter staven over det paa fremmed grunn byggede salmearbeide i vaart land ved for første gang klart og sterkt aa betone at salmesaken maa sees og løses ut fra et nytt synspunkt — det nasjonale. Forsaavidt naar Landstads artikkel videre enn bare til det wexelske salmearbeide, skjønt dette i første rekke blir rammet av en underkjennende og inappellabel dom.

For Wexels blev Landstads artikkel skjebnesvanger. Ikke bare hans „Psalmebog" blev satt ut av spillet, men i virkeligheten ogsaa han selv, bortsett fra den befatning han senere fikk med „Christiania-tillegget" og den nye utgave av „Christelige Psalmer" 1859. Hans prinsipper førte ikke frem. Til alle de andre svakheter som hans bok led av, kom at den manglet det saa verdifulle nasjonale, som han — meget undskyldelig — ikke hadde været opmerksom paa og ikke forstaatt betydningen av. Sin første ungdom hadde han tilbragt i Danmark, og siden han kom til Norge, var han alltid knyttet til hovedstaden og kom ikke i berøring med den nasjonale bevegelse. Han forstod derfor neppe denne, og heller ikke, at siden han i begynnelsen av 1840-aarene utgav sine grunnleggende samlinger, hadde de nasjonale bestrebelser gjort store fremskritt, ikke minst nettop omkr. 1850. Mange som i 1840 kunde lese hans salmer uten aa føle sig støtt av hans fremmedartede sprog, saa dem nu i en ny belysning. Med Landstad var alt anderledes. Han hadde levet næsten hele sitt liv blandt landsens folk og hadde et ganske annet kjennskap til folkets liv og krav og til det nye som var i frembrudd. Han forstod derfor bedre enn de fleste av kirkens menn dengang at signalene hadde skiftet, og at Wexels' bok aldri kunde bli en salmebok for det nasjonalt vaaknende Norge. Derfor var det best aa slaa til med en gang. Et nytt salmeverk maatte bygges paa annen grunn enn den Wexels hadde lagt.

Landstads artikler er vel en aarsak, skjønt — som det fremgaar av det følgende — ikke den eneste, til det nederlag Wexels' bok led i Vaar Frelsers menighet. Welhavens og andres optreden gjorde ogsaa sitt.

Det til sakens behandling berammede menighetsmøte — visstnok det første i forrige aarhundre — blev avholdt 3. mai 1852, dagen

efter at Landstad hadde avsluttet sine artikler. Blandt innbyderne til møtet var de to teologiske professorer J. F. Dietrichson og Kaurin. Daniel Thrap, som var tilstede under hele møtet, forteller: „Det blev holdt i Frimurerlogens store Sal ved Fæstningen, og for den theologiske Ungdom, der havde samlet sig paa Galleriet, tog det sig ikke ud, som om Forsamlingen var stor — maaske 150-200. Efter Stiftsprovst Lieunghs Anmodning dirigerte Professor Kaurin, der antoges at være bedst hjemme i Sagen. Han udtalte, hvad han havde skrevet i 'Christianiaposten', og fremsatte et hermed stemmende Forslag. De optrædende Talere var — saavidt erindres — foruden Dirigenten kun Welhaven og Steensrud. Welhaven paaviste med det dybeste Alvor Svaghederne ved Wexels' Salmebog, men gav sig en Blottelse ved at karakterisere den som *pietistisk,* idet han aabenbart havde dannet sig et andet Begreb om Pietisme end det historiske, hvis han ikke sigtede til, at Brorson havde for stor Plads. Dette bragte Grundtvigianeren Steensrud til med Kraft at hævde som Wexels' ubestridelige Fortjeneste, at han havde været en Stridsmand mod Pietismen mere end nogen anden hos os. Mødet staar for vor Erindring som et Slags Tvekamp mellem disse 2 Hædersmænd, og her havde Welhaven Overmagten baade i Veltalenhed, Argumentationens Skarphed og fremfor alt i den levende Bevidsthed om, at han kjæmpede for den gode Sag. Man havde naturligvis et stærkt Vaaben i Menighedens Nød med den Evangelisk-kristelige Salmebog, men Welhaven var jo ligesaa fortvilet over den som Modstanderne, saa man ikke kunde komme til ham *her,* men blev nødt til at holde sig til Wexels' Bog og lade den kritisk sigte."[1]

Forhandlingene førte til at den tilstedeværende forsamling enstemmig uttalte:

1. at den erkjenner at den Evangelisk-kristelige salmebok i flere henseender — saavel hvad innhold som form angaar — ingenlunde svarer til hvad en kirkesalmebok bør være for menigheten, hvorfor dens ønske er at den snarest mulig maa bli avskaffet og ombyttet med en annen,

2. aa inngaa til kirkestyrelsen med forestilling i saa henseende og andragende om at der snarest mulig treffes foranstaltninger til at en hensiktsmessig kirkesalmebok kan bli menigheten forelagt til antagelse istedenfor den Evangelisk-kristelige.[2]

---

[1] Thrap: „Wexels", s. 109 f. — [2] Møtets ansøkning til Kongen av 10. juni 1852 i Kirkedept.s arkiv. Ansøkningen er undertegnet av 11 menighetsmedlemmer, deriblandt professorene Kaurin og Dietrichson, stiftsprost J. J. Lieungh, organist Ludv. M. Lindeman, dikteren A. Munch og boktrykker Chr. Grøndahl.

Efterat det derhos var fremhevet at utførelsen av en saadan foranstaltning under alle omstendigheter vilde kreve en lang tid, mens menighetens krav i omhandlede henseende maatte erkjennes aa være høist paatrengende, blev der henvist til to maater, paa hvilke denne trang midlertidig kunde avhjelpes,

den ene at man inngav til kirkestyrelsen et andragende om midlertidig aa erholde autorisert til bruk ved gudstjenesten i Vaar Frelsers kirke ved siden av den Evangelisk-kristelige den av Wexels utgitte salmebok,

den annen at man søkte aa erholde et utvalg av salmer, likeledes til midlertidig bruk ved siden av den Evangelisk-kristelige.

Forhandlingene dreiet sig derpaa om hvilken av disse utveier man skulde velge, og resultatet blev at forsamlingen — hvor mange av Wexels' venner var tilstede — med nogen faa stemmers overvekt erklærte sig *mot* innførelsen av Wexels' salmebok og *for* et utvalg eller mindre tillegg.[1]

Dermed var en videre utbredelse av Wexels' bok strandet. Landstads kritikk og begivenheten i Oslo fikk naturligvis følger paa steder hvor man maatte ha tenkt paa aa innføre den.

Det hjalp intet at Landstad en 4-5 maaneder senere fikk en skarp og noksaa personlig imøtegaaelse fra en anonym, visstnok Steensrud: „Nogle Bemærkninger i Anledning af M. L.s Brev til en Ven angaaende Salmesagen og den paatænkte Indførelse af Wexels' Salmebog i Vor Frelsers Menighed."[2] Denne klandrer Landstad fordi han ikke hadde opgitt navn, og fordi han ikke hadde uttalt sig før, hvad Wexels allerede i fortalen til „Christelige Psalmer" 1840 hadde ønsket nogen vilde gjøre. Med hensyn til L.s skrivemaate og frykt for aa saare Wexels heter det: „Kjender da ikke Hr. L. en Maade at ytre sig paa over en 'elskelig og ærværdig Mands' Arbeider hvorved han aldeles ikke har Behov at frygte for at komme til at saare. Naar man under Læsningen af hans Brev idelig støder paa uvenlige, haarde, næsten haanende Udtryk, skjødesløst henkastede Ytringer og Domme, der aande af en selvgod Overlegenhed, da søger man forgjæves efter Pietet." Og L. er besynderlig gretten: „Forøvrig er det virkelig beklagelig, at Hr. L. bestandig under en Recension skal falde ud i en Tone, der passer saa lidet til den Sag, han behandler, — at han neppe kan være istand til at nedskrive en eneste Sætning, uden at denne saa yderst uhyggelige Grættenhed og ikke mere tækkelige

[1] Mau: „Wexels", s. 149 f. — [2] „Christianiaposten", 1852, nr. 1434 og 1435 (8. og 9. september).

Selvgodhed skal stikke frem, — ret som om han skulde være tilføiet nogen Fornærmelse, — som om just han skulde have Autoritet til at tage den alvorlig i Skole, der ikke maatte have samme Øine at see med og samme Hjerte at fornemme med som han selv."

Forfatteren mener forøvrig at L. ikke har ført bevis for sine beskyldninger mot Wexels' bok. Meget blir ogsaa en smakssak. Og L. er inkonsekvent naar han sier at boken er unasjonal og samtidig anbefaler aa vente paa den nye danske salmebok — som om man fra Danmark skulde kunne vente en mere nasjonal salmebok enn Wexels'. Han har forresten lite tilovers for L.'s tale om „Folke-Stemningen" o. l. i salmesaker.

Han vet ikke om L.'s artikkel har hatt nogen vesentlig andel i „denne Sags bedrøvelige Udfald" i Vaar Frelsers menighet. Men mere enn L.'s kritikk bidrog rimeligvis nogen tilstedeværende motstandere av Wexels' bok til at saken fikk det bekjente utfall. L. hadde raadet menigheten til aa leve „i Haabet" om en ny salmebok, javel, man kan leve *i* haapet, men ikke *av* haapet, — for da dør man av sult.

Mot denne vredladne og i hovedsaken urettferdige imøtegaaelse tar M. L. nogen dager senere til „Gjenmæle"[1] og ber Wexels opta hans ytringer i beste mening, idet det kun har været ham om aa gjøre aa tjene salmesaken. Det er mulig at han i sin iver tildels har brukt uttrykk som burde hatt en mildere form, men de er ikke ille ment, og han anser det meget beklagelig om han ved sin optreden skulde ha skadet salmesaken og fjernet en mann som Wexels fra sig, hvilket han haaper ikke er skjedd.

Wexels selv deltok ikke i striden. Han hadde visselig gledet sig ved tanken paa aa faa innført boken i sin menighet, og nederlaget hadde været ham en bitter skuffelse. Hans mangeaarige og utrettelige beskjeftigelse med de kjære salmer skulde ikke bli til den velsignelse for fedrelandets kirke som han hadde haapet, og da Landstad nogen dager efter avstemningen paatok sig redaksjonen av en ny salmebok, maatte Wexels føle sig helt satt ut av betraktning. At han har været skeptisk og kritisk overfor Landstad som fikk sig betrodd denne vanskelige, men ophøiede opgave, maa vel sies aa være baade naturlig og menneskelig. Om Landstads salmeprøver, „Jule-Salmer" 1856, skriver han saaledes (til C. Wulff): „— — — Er der dog ikke en forunderlig *Maner* i dem, — en Jagen efter Norsk-

[1] „Christiania-Posten", 1852, nr. 1449 (23. september).

hed, der ofte bliver plat og triviel, stundom uforstaaelig, og efter en Barnlighed, der ofte udarter til Barnagtighed, f. Ex. 9. Ps. 3. V. — I den Skikkelse, det nu har, forekommer det mig ubrugbart i Kirken."[1]

For samtidens og eftertidens salmesamlinger (bortsett fra „Christiania-tillegget") fikk hans „Psalmebog" forholdsvis liten betydning.[2]

2. *Christiania-tillegget.*

En glede og tilfredsstillelse blev dog forunt Wexels ved den innflytelse han fikk paa „Christiania-tillegget", og gjennem dette kom hans salmer et snes aar fremover til aa faa betydning for mange menigheter i vaart land.

Det omtalte menighetsmøte i Oslo 3. mai 1852 blev altsaa staaende ved at man skulde søke aa faa istand et utvalg av salmer til midlertidig bruk ved siden av den Evangelisk-kristelige salmebok. Man drøftet videre hvordan dette utvalg hensiktsmessigst skulde tilveiebringes, om menigheten selv skulde velge en komité til aa foreta utvalget, eller om dette valg burde overlates til kirkestyrelsen. I førstnevnte tilfelle var det spørsmaal om hvorvidt komitéen burde innskrenke sig til blott aa gjøre et utvalg særlig av Guldbergs, Wexels' og Roskilde Konvents salmebøker uten nogen yderligere bearbeidelse av de valgte salmer, hvorved man trodde sikrest og hensiktsmessigst aa opnaa det som det var tale om her, nemlig en snarest mulig tilveiebragt midlertidig hjelp, eller om man ikke heller burde velge komitéen i den uttrykkelige hensikt aa faa et av den bearbeidet salmeutvalg istand. Derved, mente man, vilde støtet være gitt til salmesakens fremme, som av de allerfleste erkjentes for høist nødvendig. Endelig diskuteres om man ikke gjorde rettest i ikke aa fatte nogen avgjørende beslutning med hensyn til det ene eller det annet av disse to alternativer, men la komitéen ha frie hender. Resultatet blev at forsamlingen næsten en-

---

[1] Thrap: „Wexels", s. 111. Dette vers lyder:

Kjære, søde Vennen min, op til Gud i Himmerig!
faar jeg Lov at være din! Kjære, hjælp mig, er du snild!
faar jeg Lov at følge dig evig jeg dig takke vil.

[2] Til eksempel anføres at utenom den før s. 74, note 1 nevnte anvendelse av Wexels' originale og oversatte salmer har Landstad bare i faa — 5-6 — tilfeller benyttet en redaksjon som ligger nær op til „Psalmebog"s. I den danske Roskilde Konvents salmebok er — likeledes utenom førnevnte anvendelse — Wexels' bok opgitt som kilde for 14 salmers vedkommende. — Bortsett fra den redaksjonelle forskjell finnes 208 av Wexels' salmer i Landstads salmebok og 251 i Hauges.

stemmig uttalte sig for at utvalget, som kun vedkommende denne enkelte menighet, burde bringes tilveie ved menighetens egen foranstaltning, og med et flertall paa nogen faa stemmer blev videre bestemt at komitéen burde ha frie hender. Man besluttet endelig at menigheten skulde innbys til i et senere møte aa utnevne 3 mann til ad den vei de maatte finne hensiktsmessigst, snarest mulig aa forfatte utvalget, samt likeledes velge 9 mann til aa bedømme det forfattede utvalg og, forsaavidt de maatte finne dette enten i sin helhet eller med utelukkelse av enkelte salmer tjenlig for øiemedet, inngaa paa menighetens vegne med andragende om tillatelse til aa benytte det som anført.[1]

Valget paa de nevnte komitéer blev foretatt i møte 24. mai s. aa. Der skal forut for dette møte ha været arbeidet sterkt for at 3-mannskomitéen blev saaledes sammensatt at Welhaven kom med, men ikke Wexels.[2] Det lykkedes ikke. Komitéen kom til aa bestaa av Wexels, pastor Andreas Grimelund (dengang lærer ved det praktisk-teologiske seminar) og cand. theol. Jørgen Moe (dengang lærer i Oslo).

Komitéen gikk straks igang med sitt arbeide, men den hadde vanskelig for aa arbeide godt sammen. Wexels' noget tunge og for motsigelser saare natur hadde vanskelig for aa forsone sig med den medfart „Psalmebog" hadde faatt, og naar han nu satt i denne komité, fant han det naturlig at hans vilje skulde raade og utvalget treffes efter hans skjønn. Han foretok et utvalg av sin egen samling og fulgte sin egen redaksjon og fremla dette for de øvrige til godkjennelse. Hans medarbeidere som dels ikke var enige med ham om utvalget, dels kjempet for en tilnærmelse til det oprinnelige, fremsatte sine bemerkninger muntlig; men Wexels tok sjelden hensyn til dem. De fremla da sine meninger skriftlig og leverte dem til Wexels som da, efter i ro og mak aa ha studert deres forslag hjemme, kunde gjøre nogen innrømmelser, men ikke i den grad de ønsket Bare en eneste av de salmer Wexels hadde valgt, lykkedes det dem aa faa utskutt, nemlig Grundtvigs „Søndags Morgen fra de Døde". Under slike forhold stod Grimelund og Moe, som nødig vilde støte den eldre og av dem høit aktede Wexels, i en meget vanskelig stilling. D. Thrap forteller et eksempel paa hvor skarp motsetningen i komitéen stundom kunde være: „Engang — det var maaske ved Forhandlingen om den ovennævnte Salme — tog Wexels Hat og Stok midt under Mødet og frasagde sig det hele Arbeide. Han blev borte i 2 Timer og var lykkelig ved at finde sine Kolleger paa Pladsen,

[1] Mau: „Wexels", s. 149 f. — [2] Thrap: „Wexels", s. 110.

da han kom tilbage. De havde forstaat at tage alt muligt Hensyn til hans tunge Humør, og de vidste, at han vilde gaa Heftigheden af sig. Med saadanne Scener i Tanke kan man forstaa, hvor Forkastelsen af Salmebogen har gjort ham ondt."

Arbeidet gikk allikevel forholdsvis raskt, og i 1853 kunde utvalget innsendes med ansøkning om autorisasjon. Men dette tillegg, „Christiania-tillegget" som det gjerne er blitt kalt, er altsaa bare i en viss forstand et komitéarbeide, og Grimelund og Moe ønsket arbeidet innsendt med anmerkning om hvorledes det var kommet istand, saa det kunde sees at de ikke var helt tilfredse med det. Dette vilde imidlertid ikke Wexels gaa med paa, og det blev innsendt uten anmerkning.[1]

Tillæg til den Evangelisk-christelige Psalmebog. Besørget af en Menigheds-Committee i Christiania

inneholder 108 nr., 655 vers. Salmene er nummerert i flukt med den Evangelisk-kristelige salmebok som nr. 561-668. De 99 første er ordnet i 13 grupper som følger lærefremstillingen i de tre trosartikler, og man har her øiensynlig søkt aa styrke nogen av de svake grupper i den Evangelisk-kristelige. „Christi Komme" har f. eks. 11 salmer, „Jesu Lidelse og Død" 9 og „Kirken og dens Naademidler" 16.[2] De 9 siste salmer danner et „Anhang" som inneholder almindelige bønner og reformasjons- og misjonssalmer.

Av tilleggets salmer finnes 100 i Wexels' „Psalmebog", 6 i „Christelige Psalmer" og 2 er nye.[3] I forhold til eldre samlinger har tillegget 57 salmer tilfelles med Guldbergs, 35 med Kingos salmebok og 22 med „Troens rare Klenodie", eller m. a. o. 72 salmer tilfelles med disse tre samlinger (idet mange salmer er felles for et par av dem). De øvrige 36 salmer hører hjemme i flere forskjellige samlinger.

Efter sin oprinnelse er 58 av salmene danske, 40 tyske, 5 norske, 4 latinske og 1 svensk.

Som kildene viser er der tatt meget hensyn til det gamle salmeforraad. Innenfor det danske utvalg har av de eldre diktere Kingo 28

[1] Thrap: „Wexels", s. 110 f. — Mau: „Wexels", s. 158 f. — Skaar: „Norsk Salmehistorie" II, s. 603. — [2] De tilsvarende grupper har i Ev.-kr. salmebok henholdsvis 8, 21 og 12 nr. — [3] Den ene av disse — litaniet — finnes ogsaa i „Psalmebog" (nr. 488), men som oversettelse av Sv. ps. nr. 384 hvor det er bearbeidet til salme. Første vers lyder hos Wexels: „Herre, naadig dig forbarme! Hør dit Folk, som Hjælp begjer, Du som tænker paa de Arme, og vor Tilflugt ene er! Fra vort Hoved du afvende Naadig vore Synders Løn! Du dit Lys fra Himlen sende! Frels dit Folk og hør dets Bøn!"

salmer, Brorson 14 (og 16 oversatte), fru Boye 2, Bertel Pedersen, Nils Pedersen, Th. Hansen og P. J. Roeskilde 1 hver. 2 salmer er av ukjente forfattere. Av de yngre har Grundtvig 4 (og 3 oversatte), Ingemann og Oldenburg 2 hver.

De tyske salmer skriver sig fra henved 30 forskjellige forfattere. Luther og Heermann har 3 hver, P. Gerhard, B. Ringwald og J. H. Schrader 2 hver, J. Scheffler, J. Rist, G. Weissel, Lud. Elisabeth o. fl. 1 hver.

Av de norske salmer er de 4 av Wexels og 1 av Landstad.

Av de latinske er 1 av Prudentius og 1 av Bernhard av Clairvaux, de to andre er av ukjente forfattere.

Den ene svenske er av Chr. Dahl.

Redaksjonen er i de fleste tilfeller Wexels', men Grimelund og Moe har stundom opnaadd hvad de ønsket, idet salmene er bragt i overensstemmelse med originalene eller bare avviker ubetydelig fra disse.[1] I mange tilfeller er der optatt nogen flere vers, saa salmenes gjennemsnittlige lengde er 6 vers, mot knapt 5 i „Psalmebog".

„Christiania-tillegget", som maa sies aa være et meget godt utvalg, har faatt større betydning enn noget annet av de tillegg som i aarenes løp saa lyset.

Ved kgl. res. av 10. september 1853 blev det tillatt benyttet ved gudstjenesten i Vaar Frelsers menighet ved siden av den Evangelisk-kristelige salmebok.[2]

Snart søkte ogsaa andre menigheter saadan tillatelse. De første var Larviks og Langestrands menigheter, hvis andragende var anbefalt av Christiania biskop. Departementet som antar at tilleggets salmer ogsaa vil finne anvendelse i det almindelige salmeverk, finner ingen grunn til aa motsette sig andragendet, som ved kgl. res. av 16. mars 1854 blev bifalt.

Senere innkom tre ansøkninger, fra sogneprest i Moss J. H. Lie, fra sogneprest i Bragernes L. Petersen og kateket sammesteds Th. A. Dop, og fra Trondhjems stiftsprostis prester, om lignende tillatelse. Departementet har intet aa erindre derimot, men da det maa anta at ønske om lignende tillatelser i fremtiden vil opstaa hos flere menigheter, finner departementet det riktigst aa andra om at biskopene naadigst meddeles en almindelig bemyndigelse til aa tillate de menigheter som maatte ønske det, aa benytte tillegget ved siden av den Evangelisk-kristelige salmebok. Forsaavidt en saadan bemyndigelse

[1] F. eks. i alle paa s. 84 nevnte tilfeller. — [2] „Departementstid.", 1853, s. 727.

blev meddelt, vilde det være unødvendig aa avgi en spesiell resolusjon for de tre nevnte ansøkningers vedkommende.[1]

Efter departementets innstilling blev nevnte bemyndigelse gitt ved res. av 29. april 1854, og efterhvert blev tillegget innført i de fleste menigheter som før hadde den Evangelisk-kristelige salmebok.[2] Mange steder var tillegget det eneste som bruktes under gudstjenesten.[3] — For Trondhjems stiftsprostis vedkommende blev tillatelsen gitt av biskopen 23. mai 1854, og tillegget blev tatt i bruk i alle Trondhjems kirker 1. pinsedag s. aa.[4]

Innførelsen av „Christiania-tillegget" møtte dog paa flere steder nogen motstand. Saaledes i Kristiansand. Her blev spørsmaalet om tilleggets antagelse behandlet paa et menighetsmøte i mai 1854, og et stort flertall erklærte sig for dets innførelse. Men det misfornøide mindretall, hvorav nogen fant at det inneholdt ukristelige lærdommer og ikke var bedre enn den Evangelisk-kristelige salmebok, innsendte underdanigst ansøkning om aa faa denne salmebok ombyttet med Guldbergs. Denne ansøkning blev avslaatt ved res. av 11. november 1854. Der blev innsendt ny ansøkning, men ogsaa denne blev avslaatt ved res. av 21. desember 1854. Efter mange og lange forhandlinger og avisskriverier blev man omsider enig om at tillegget skulde benyttes, og den 23. februar 1862 blev det tatt i bruk.[5]

3. *Lammers' tillegg og salmebok.*

I den omkring midten av forrige aarhundre religiøst sett sterkt bevegede Skiens menighet hadde man allerede før „Christiania-tillegget" kom, faatt et salmeboktillegg ved G. A. Lammers, som var menighetens prest fra 1848 til han tok avskjed i 1856 for litt senere samme aar aa tre ut av statskirken.

Hans tillegg

> *80* ældre og nyere *Psalmer* for de forskjellige Kirkeaarets Tider, især Høitiderne, samlede og udgivne som Tillæg til den „evangelisk-christelige" Psalmebog

utkom første gang omkr. 1850.[6] I fortalen som er rettet til Skiens

---

[1] „Departementstid.", 1854, s. 366 f. — [2] Skaar: „Norsk Salmehistorie" II, s. 604. — [3] Skaar: „Den evangelisk-kristelige Salmebogs Historie i Kristiansands Bispedømme", s. 87. — [4] Skaar: „Den evangelisk-kristelige Salmebogs Historie i Trondhjems Bispedømme", s. 55. — [5] Skaar: „Den evangelisk-kristelige Salmebogs Historie i Kristiansands Bispedømme", s. 87. — Av „Christiania-tilleggets" salmer finnes — de allerfleste i en annen redaksjon — 88 i Landstads og 94 i Hauges salmebok. — [6] Iflg. Skaar 1849 („Norsk Salmehistorie" II, s. 164), iflg. J. B. Halvorsen 185* („Norsk forfatterleks." III, s. 412 f.).

menighet, legger han frem denne samling til bruk ved gudstjenesten i den forvissning at flerheten av menighetens medlemmer savner uttrykk for dypere og høiere tanker i de fleste nye sanger. Han haaper at tillegget maa utfylle et savn „indtil en kraftig Aand maatte gribe Harpen i vor Kirke og skjænke os en fuldstændig ny Psalmebog", som helt kan avhjelpe menighetens nød.

Tilleggets 80 salmer, med omkr. 480 vers, er nummerert i flukt med den Evangelisk-kristelige salmebok som nr. 561-640. Den ene halvdel, nr. 561-600, omfatter tiden fra advent til pinse og tar sikte paa aa avhjelpe salmebokens bekjente mangel paa høitidssalmer. Den annen del, nr. 661-640, omfatter trinitatistiden.

De fleste av salmene er eldre. I Kingos salmebok gjenfinnes 22 av dem, i Guldbergs 47 og i „Troens rare Klenodie" 21. Tillegget har ialt 55 salmer tilfelles med disse tre samlinger. De øvrige, som tildels er nyere, er hentet fra forskjellige hold, nogen fra Wexels' samlinger, et par fra „Harpen" o. s. v.

Av oprinnelse er — saavidt sees — 34 salmer danske: 15 av Kingo, 8 (og 15 oversatte) av Brorson, 3 av Ingemann, 2 av C. J. Boye, 1 av Ægidius, B. Pedersen, N. Pedersen, fru Boye og Timm.

Omkr. 30 er tyske, deriblandt 3 av Gerhard, 2 av Ringwald, Gotter og Schrader, 1 av en rekke andre som Nicolai, Scheffler, Sacer, Olearius, Weissel, Heermann, Rist o. s. v.

Blandt de 4 latinske er 2 av Bernhard av Clairvaux.

Av norske salmer finnes ogsaa 4, nemlig 3 av J. N. Brun og 1 av N. J. Holm.

De 3 svenske er alle av Wallin.

Likesom i salmevalget er ogsaa Lammers' tillegg forøvrig meget konservativt. Bare de lange salmer er endel forkortet, ellers er de optatt med det versantall og den redaksjon som de har i hans kilder. De endringer han selv hist og her har foretatt er uvesentlige. Tillegget er et gjennemgaaende heldig utvalg av de gamle kjernesalmer, mens man naturligvis maa savne mange gode, nye salmer (f. eks. av Grundtvig og Wexels). Som utfylning av den Evangelisk-kristelige salmebok maa det kalles noget lite og utilstrekkelig, men som vi senere skal se, hadde Lammers sitt eget syn paa den side av saken.

I sin ansøkning om autorisasjon oplyser Lammers at tillegget allerede er blitt tilstrekkelig kjent i menigheten, hvilket er besørget dels ved den lave pris (8 sk. pr. innb. ekspl.), dels ved gratis utdeling. En og annen av dets salmer er ogsaa allerede benyttet ved gudstjenesten.

Prost B. Wettergreen i Nedre Telemark prosti som mener at Skiens menighet ønsker andre salmer enn de brukelige, finner Lammers' utvalg vellykket og anbefaler at det tillates benyttet iallfall i Skien. Men han finner det ogsaa ønskelig at samlingen maatte bli autorisert til bruk andre steder, især da den kunde komme til aa bane vei for et nytt salmeverk.

Christiania biskop — J. L. Arup — er mere forbeholden. Ogsaa han gir andragendet sin støtte, men finner det forøvrig vanskelig aa avgjøre om samlingen svarer til de fordringer der bør stilles til et saadant tillegg. De optatte salmer fortjener efter hans mening fast alle aa beholdes om ikke nettop i den form som er dem gitt. Han anbefaler autorisasjon for Skiens menighet, men mener at den antydede yderligere og mere almindelige utvidelse av tilleggets bruk ikke bør ubetinget tilstaaes. Hvert enkelt tilfelle bør avgjøres for sig.

Under 14. juni 1851 blev det ved kgl. res. naadigst tillatt at Lammers' tillegg blev benyttet ved gudstjenesten i Skiens menighet.[1]

Her blev da tillegget brukt inntil man i menighetsmøte 10. januar 1875 med 264 stemmer mot 149, som avgaves for Landstads salmebok, vedtok aa innføre A. Hauges. En tidligere ansøkning fra menigheten om aa faa benytte denne var under 27. april 1871 blitt avslaatt av departementet.[2]

Videre naadde ikke Lammers' tillegg.[3] Nye oplag utkom 1851, 1853 og 4. og siste 1857, samtlige i Skien.

Sammesteds utkom i 1852

Christelig Psalmebog, samlet og udgivet ved G. A. Lammers, Sognepræst til Skien.

I sitt forord[4] uttaler Lammers sig ganske utførlig om dette arbeide, og han tenker sig muligheten av at det ifølge sin plan og anordning kunde finne kirkelig anvendelse. Med sannhet haaper han aa kunne si at det ikke er „i Utaalmodighed og Selvtillid" han lar sin bok utkomme, ti alt ved sine tidligere samlinger har han vedkjent sig ikke aa være den rette mann til aa skjenke vaar kirke en ny salmebok og „har saameget lettere for at undgaae nogen Fristelse til at tænke anderledes heri, som han ikke selv har forfattet nogen Psalme". Gjerne vilde han fremdeles leve i haapet om at den rette mann maatte fremstaa, men det synes ham at ikke engang den vaaknende religiøse

[1] „Departementstid.", 1851, s. 437 f. — [2] Meddelt av sogneprest Alfred Hauge, Skien, på grunnlag av menighetens journal og kopibok. — [3] Skaar: „Norsk Salmehistorie" II, s. 164. — Av tilleggets salmer finnes 57 i Landstads og 60 i Hauges salmebok. — [4] Forordet er undertegnet 17. mai 1852.

sans gir ham grunn til aa nære et saadant haap. Tiltross for at den allerede foreligger et forsøk til en ny kirkesalmebok, og tiltross for at den offentlige diskusjon om en saadan allerede hadde tatt sin begynnelse mens hans samling var under trykning, lar han den utkomme i bevisstheten om at menigheten trenger og ønsker den.

„Christelig Psalmebog" har — foruten slutningssalmen „Amen skal jeg evig sjunge" — 296 nr., 1985 vers. Efter et par „Almindelige Lovsange" og troesbekjennelsen følger de øvrige salmer delt i 4 hovedgrupper: „For de kirkelige Handlinger", nr. 4-42, „For Kirkens Høitider", nr. 43-109, „Om det christelige Liv", nr. 100-261 „Forbønner", nr. 262-296. I et særskilt register er gitt anvisning paa skikkede høimesse-salmer.

Som benyttede kilder nevner Lammers Johnsens, P. Hjorts, Damkiers, Wexels' og den roskildske konvent-komités salmesamlinger, Arups „Bidrag", A. Hauges samling av misjonssanger, og „Harpen". Særlig synes Johnsens salmebok aa ha været flittig benyttet, idet Lammers' samling har omkr. 200 salmer tilfelles med den. Sett forhold til de gamle samlinger har Lammers' bok 127 salmer tilfelles med Guldbergs salmebok, 97 med „Troens rare Klenodie", 56 med Kingos og — merkelig nok — 12 med Evangelisk-kristelig salmebok, eller 214 tilfelles med disse fire samlinger. Av de øvrige finnes f. eks. 20 i Wexels' samlinger og 7 i „Harpen".

Av oprinnelse er minst 150 eller 50,6 % danske, omkr. 110 eller 37,1 % tyske, 17 eller 5,7 % norske, 10 eller 3,4 % latinske og 7 eller 2,3 % svenske.

Av de eldre danske diktere har Brorson 47 (og 48 oversatte) salmer, Kingo 41, P. J. Roeskilde og fru Boye 8 hver, Ægidius 6, J. J. Lund 3 og forskjellige andre som N. Brorson, Th. Hansen, H. C. Sthen, B. og N. Pedersen, J. Friderichsen og Sporon 1 hver. Omtr. en tiendedel av de danske salmer skyldes yngre forfattere: Grundtvig 6, Ingemann og Timm 3 hver, C. J. Boye 2, Oldenburg og H. Hjort 1 hver.

De tyske salmer skriver sig fra ca. 60 forskjellige — vesentlig eldre — forfattere. P. Gerhard har 8, J. Heermann 7, Ærnilie Juliane, Laurenti, Rambach, Ringwald og Scheffler hver 3, G. Arnold, Bonin, Gotter, Homburg, Koitsch, Richter, Sacer, Schmidt, Schrader og Anna von Stolberg hver 2 og en rekke andre som F. Fabricius, A. Fritsch, Gellert, Nicolai, Olearius o. s. v. hver 1.

De kjente norske salmer er fordelt saaledes: J. N. Brun 6, N. Holm og Wexels 4 hver og D. Engelbretsdatter 1.

Blandt de latinske er 2 av Bernhard av Clairvaux, 1 av Thomas fra Celano og 1 av Jacoponus fra Todi. Resten er av ukjente forfattere.

4 av de svenske er av Wallin, 1 av Gustav Adolf, 1 av Ödmann og 1 av en ukjent forfatter.

Lammers har altsaa ogsaa i dette arbeide truffet sitt utvalg vesentlig blandt de gamle salmer, og han betoner bokens konservative karakter baade hvad innhold og form angaar.

Han innrømmer at de salmearbeider som den senere tid har frembragt, har fortrinn fremfor den Evangelisk-kristelige salmebok, men er forøvrig stort sett misfornøid med dem og „vil aabent tilstaae, at den Maade, hvorpaa de gamle Psalmer i hine Forsøg som oftest ere forkortede og omarbeidede, og den Aand, som i Almindelighed raader i disse Bidrag og Prøver, dog forekommer ham at forraade en Slaphed, Mathed og Sygelighed i vor Tids Stræben i christelig Retning som ikke giver Haab om, at det vil blive Andet, end en og anden liden Blomst fra Nutiden, som vil fortjene at indplantes i den levende christelige Sangs Urtegaard hos os, men at det er hiin gamle Rosenhæk i den, vi end have at holde i Hævd og Ære og at søge at faae til at forynge sig, dog ved forsigtigere Beskjæring og uden at oprykke Rødderne".

Der maa være „Sandhed, Sundhed og Kraft" i salmene hvis de skal faa betydning som næring og veiledning for det aandelige liv. Det ekte kristenliv utløser trangen til sang. „Men denne Trang tilfredsstilles ikke ved matte, afrundede og afslebne Digtninger, der synes at tale Aandens Tungemaal, men dog ikke alvorligen synge om Faderens Kjærlighed og i sand Bekymring for Sjelernes Frelse søge at lede dem igjennem en sand Omvendelse til Christum og Ham korsfæstet, og til at tage Hans Kors op og følge Ham efter paa den trange Vei, men lempe og lempe Alting for at faae Veien saa bred som mulig og borttage Korsets Forargelse. Hvor Sjelen har Længsel efter og har smagt de himmelske gode Ting i Christo, og Duften fra Evighedens Blomsterbed i Guds Rige har strømmet den imøde, der tager den ei tiltakke med Tøiblomster, vædede i lidt aandeligt eller kirkeligt Lugtevand. Hvor Aanden har erkjendt, at det er Ordets tveeggede Sværd, det gjælder baade at kjende og at føre mod Synden i vor egen Barm og mod Verden og mod Satan — og det skarpt og slebet, som det udgik af Guds Mund — skal man overvinde: der stilles den ei tilfreds, naar det gamle Sværd vel rækkes den, og det afpudset og poleret, men afbrukket eller sløvet paa Eggen ved den megen Tragten efter at gjøre dets Udseende saa smukt og skinnende — eller ogsaa

bedrages Sjelerne derved og Livet svinder og Kampen, som maa og skal strides, føres ei, men Dvale og Død vælder ind igjen. O hvor er det ikke at agte i vore Dage, i denne Naadens, Opvaagnelsens og Forbarmelsens Tid!"

Ut fra saadanne betraktninger har Lammers beholdt de gamle salmer. Endel av dem — særlig de lengere — er noget forkortet, men forøvrig avviker de ikke meget fra deres gamle form „idet han kun har foretaget med gandske faae Psalmer en saadan Forandring, at det kunde kaldes en Omarbeidelse, derimod heller har holdt sig til Omarbeidelser af andre hvor de syntes fornødne, og helst har samlet baade Gammelt og Nyt med gandske liden Rettelse og Forkortning".

I sin redaksjon viser Lammers gjennemgaaende liten originalitet og selvstendighet. Hvor han ikke har optatt en salme uforandret efter en eller annen kilde, har han ofte benyttet forskjellige redaksjoners uttrykk i en og samme salme. Hans egne rettelser er næsten alltid meget varsomme og bestaar vesentlig i hist og her aa innføre et mere særpreget religiøst ord eller erstatte et foreldet eller fremmed med et mere nytt og kjent.

Som prøve anføres salmen „I Jesu navn". Til grunn ligger øiensynlig Roskilde Konvents salmebok (nr. 126), men dels ved benyttelse av Kingos, Guldbergs og Wexels' redaksjoner, dels ved Lammers' egne rettelser har den faatt følgende form:

Kingo og Guldberg:	*Lammers:*
I Jesu Navn	I Jesu Navn
Skal al vor Gjerning skee	Bør al vor Gjerning skee,
Om det skal komme os til noget Gavn	Om den skal vorde os til Held og Gavn,
Og ei endes med Spot og Ve;	Endes ei med Spot og Vee.
Al den Idræt,	Al den Idræt,
Som begyndes i det,	Som begyndes i det,
God Lykke og Fremgang faaer,	Frem til det Gode gaaer,
Indtil den Maalet naaer,	Indtil den Maalet naaer,
At det Gud til Ære skeer,	At for Legem og for Sjel
Og dernæst til os henseer,	Derved fremmes kan vort Vel,
Hvorudi al vor Velfærd staaer.	Og Gud deraf Ære faaer.
I Jesu Navn	I Jesu Navn,
Vi prise ville Gud,	Paa Jesu eget Bud
Han vil og dertil give Lykk' og Gavn,	Paakalde vi med Tillid Herrens Navn,
Hvad som skeer efter hans Bud;	Prise vi med Tak vor Gud.
Han haver gjort	Herren har gjort
Store Ting ved sit Ord,	Store Ting ved sit Ord,
Og med hans Arm saa stærk	Guds Herrens Arm er stærk,

Høipriselige Værk;
Thi bør os nu allen Tid
Hannem takke med stor Flid;
Hvo, som frygter Herren, det mærk.

I Jesu Navn
Vi leve vil og døe;
Om vi end leve, maa det være vort Gavn,
Om vi end døe, maa vort Gavn og skee;
I Jesu Navn,
Ham til Ære og os til Gavn,
Skulle vi igjen opstaae
Og i Guds Rige gaae,
Hvor vi da med Lyst og Fryd
Skulle see Guds Ansigt blid
Og den evig' Ære faae.

Høipriseligt hans Værk;
Thi bør os i allen Tid
Ham at prise ret med Flid,
Hvo ham frygter, dette mærk!

I Jesu Navn
Vi leve vil og døe,
I Livet han da holder os i Favn,
Han os favner, naar vi døe.
Engang han skal
Ved sit evige Kald
Os vække vældelig
Og føre frem med sig;
Jesu, som os har forløst,
Dig vi da med Englerøst
Synge Priis evindelig![1]

Sjelden finner vi mere selvstendige endringer:

Kingo:

Du skinnende Jaspis og Rubin,
Indgyd udi mit Hjertes Skrin
Til dig Kjærligheds Brynde,
At jeg maa dig af Hjertets Grund
Elske og ære allenstund
Og faae hos dig god Ynde;
Dig skee, Christe.
Brudgom kjære,
Priis og Ære,
At du vilde
Mig fra Synd og Sorrig skille.

Lammers:

Du Sol, som smelter Hjertets Iis,
Lad Livets Flod nu til din Priis
Udi mit Bryst udspringe!
At jeg dig maa i allenstund
Ret elske udaf Hjertensgrund,
Din Kjærlighed mig tvinge,
Saa dig Evig
Jeg maa bære
Tak og Ære,
For du vilde
Mig fra Synd og Sorrig skille![2]

I sin brennende iver for ogsaa i hymnologisk henseende aa „lede Hjorden til de rette Græsganger" vilde Lammers ut fra sin konservative og pietistiske innstilling skape en salmebok paa gammelt grunnlag. Derved mente han ogsaa — og vel med rette — aa imøtekomme 50-aarenes „vakte aandelige, virkelig christelige Liv"s krav. Men han evnet ikke paa dette grunnlag og ut fra sine prinsipper aa bringe istand en salmebok som menigheten i sin helhet kunde være

[1] Kingo nr. 74, Guldberg nr. 94, „Christelig Psalmebog" nr. 9. Roskilde Konvents salmebok har v. 1, 3: Og ei til Fordærvelse, v. 2, 5-11: Mægtig han er, Hvad han byder det skeer, Al Godhed er hos Gud, Al Visdom er hos Gud. Stadig vi da haabe maae At naar ham vi lide paa, Alting heldigt falder ud!, v. 3,3: I Livet han os holder i sin Favn, 6: mægtige Kald, 8: os til sig. Forøvrig som hos Lammers. Hvor ikke Lammers' tekst faller sammen med Kingos eller Rosk. Konvents, skyldes avvikelsene dels ham selv, dels Wexels.

[2] Kingo nr. 37, v. 3, „Christelig Psalmebog", nr. 54, v. 3. I de øvrige vers er som i forrige eksempel gjort bruk av forskjellige redaksjoner.

tjent med. Han manglet ogsaa en viktig personlig forutsetning — han var ikke dikter. Hans salmebok blev derfor ikke et tilfredsstillende, harmonisk og tidsmessig arbeide.

Hans bok er med sine 296 nr. for liten til aa kunne opfylle de mange krav fra et stadig mere forgrenet og mangesidig kirkelig liv. Allikevel hevder Lammers den opfatning „at denne Samling vistnok er meget større, end efter hans Anskuelse en Kirkepsalmebog, for at dens Sange kunde ret blive levende paa Menighedens Læber, burde være,[1] og at enkelte Psalmer vistnok ere af større Længde, ligesom og enkelte paa vanskeligere Melodier, end Kirkepsalmer passende have, men at han dog har troet heri at burde lade sin egen Mening vige for hvad der synes at være den almindeligere selv blandt sande Christne, og ikke har kunnet beqvemme sig til at udelade flere af de Qvad, der synes ham at være Noget af det Aandrigeste eller meest Lærerige og Tiltalende, vi have fra Fortiden, da det dog forekommer ham, at de endog blot til Benyttelse som Læsning eller i Hjemmet burde findes i enhver Psalmebog, ligesom han og af den Aarsag har optaget i det Mindste nogle faae Morgen- og Aften-Psalmer." Til eksempel nevnes at av de kirkelige handlinger har daapen bare 3 salmer, konfirmasjonen 5, nattverden 9, brudevielse 3, begravelse 11. Av høitidene har julen 14, paasken 13 og pinsen 11. Av salmer om Jesu efterfølgelse finnes 14, om kjærlighet til Gud 11 og til næsten 12. Misjonen er tilgodesett med 11 salmer o. s. v. Utvalget er altsaa ikke særlig rikt, og man maa jo ogsaa regne med at der i enhver salmebok finnes flere salmer som blir lite brukt.

Hans utvalg er dessuten for ensidig, — Kingo og Brorson legger beslag paa henimot halvparten av boken. Utvalget er heller ikke alltid heldig. Riktignok inneholder hans bok omkr. 200 salmer som har dannet og fremdeles danner kjernen i vaare kirkesalmebøker,[2] men dens verd forhøies ikke f. eks. ved de 12 salmer som næsten alle er optatt uforandret efter den Evangelisk-kristelige salmebok, heller ikke ved de wexelske oversettelser fra svensk. Samtidig maatte den efterlate et savn hos mange derved at Lammers hadde været altfor engstelig for aa slippe den nyere salmediktning inn.

Aa beholde salmenes gamle form og sprog lot sig ikke forene med tidens krav, og i de — riktignok ikke saa mange tilfeller — hvor Lammers ikke har gjort dette, har han stundom valgt en mindre heldig bearbeidelse eller paa en uheldig maate blandet flere redaksjoner

[1] Smlgn. hans tillegg. — [2] Av Lammers' salmer finnes 178 hos Landstad og 219 hos Hauge.

sammen, saa salmen hverken er blitt det ene eller det annet. Maalt med den nasjonale alen vil hans salmebok i sproglig henseende ikke være synderlig bedre stillet enn Wexels'.

Der kunde saaledes være flere grunner til at Lammers' bok ikke vakte opmerksomhet og ikke fikk større betydning. Den kom dessuten for sent. Nogen omtale eller bedømmelse av den har ikke latt sig finne, og den fikk ingen kirkelig anvendelse. Derimot blev den som før nevnt, brukt i Lammers' apostoliske frimenighet i Skien, og vel ogsaa endel privat. Annet — siste — oplag utkom i 1855.

4. *Steensruds tillegg.*

Ogsaa efterat salmesaken var lagt i Landstads haand, blev der samlet tillegg til de brukelige salmebøker. To saadanne kom istand, begge av utpreget grundtvigsk karakter, og intet av dem blev autorisert.

Det ene skyldes Wexels' trofaste venn Hans Thorsen Steensrud. Han er født i Hedalen 10. desember 1812, blev cand. theol. 1845 og var kateket ved Akershus festning og Christiania tukthus inntil han i 1853 blev prest ved Botsfengslet. I dette embede døde han 2. desember 1858.

I 1857 utgav han

Psalmer, Lovsange og aandelige Viser. Udgivet som Psalmebogs-Tillæg, forsaavidt det maatte ønskes og tillades benyttet.

Han innsendte ansøkning om aa faa samlingen autorisert til bruk som salmeboktillegg ved straffeanstaltene.

Ansøkningen blev oversendt Landstad som i disse aar var departementets konsulent i salmesaker, og han fraraadet autorisasjon. I sin erklæring i sakens anledning av 10. april 1858 underkaster ikke bare Landstad tillegget en skarp kritikk, men uttaler ogsaa sitt syn paa den grundtvigske salmediktning i det hele. Vi tillater oss aa gjengi det interessante aktstykke i et nogenlunde fullstendig utdrag efter „Norsk Salmehistorie":[1]

„Paa to Salmer nær, der ikke ere hentede langt borte, er den hele Samling ordlydende udskrevet af Pastor [P. A.] Fengers „Tillæg til den Evangelisk-kristelige Salmebog", der er udkommet i Kjøbenhavn f. A. og som efter Tilladelse benyttes ved Christianshavns Kirke, hvor Udgiveren er Prest. Samlingen er, ligesom det Magazin, hvoraf den er taget, et Forsøg paa at gjøre den grundtvigske Tone og Stemning forherskende i Kirken ogsaa hvad Salmesangen angaar.

[1] Skaar: „Norsk Salmehistorie" II, s. 619 f.

Af de 54 Nr., den indeholder, ere de 38 af Grundtvig, enten originale eller bearbeidede paa den af ham sædvanlige Maade, at det givne næsten forsvinder for at tjene hans egen Genialitet. For Resten er der 4 Sange af Ingemann, 4 af H. A. Brorson, og de øvrige 8 af ligesaa mange forskjellige Forfattere, nemlig N. Brorson, Kingo, Ewald, N. Brun, Oldenburg, Agerbek, Liebenberg og Ph. Nicolai (oversat af undertegnede), en Salme af hver. Nogen egentlig Folkesang er her, saavidt jeg ser, ikke, undtagen hvad man behager at kalde saa.

Populær eller folkekjær hos os er ingenlunde den grundtvigske Salme eller religiøse Diktning og vil neppe nogensinde blive det. Det samme mener jeg er Tilfældet med den ingemannske, og maa end disse begge indrømmes sin Plads i vor Kirkesalmebog, saa maa de dog ikke angive den herskende Tone, hvis Salmebogen skal svare til sin Bestemmelse og derfor blive folkekjær.

Af det anførte viser det sig noksom, at den steensrudske Samling er et eensidig Udvalg i grundtvigsk Retning. Der er vistnok skjønne Blomster i dette Knippe, og der er enkelte værdifulde Salmer, som jeg ogsaa har tænkt at foreslaa optagne; men den største Del af dem har jeg anseet utjenlige til kirkelig Brug. Samlingen, der ikke bærer nogen bestemt Bekjendelses Præg, kan med sine lystige Melodier vistnok med Opbyggelse benyttes som en gudelig Visebog, men passer efter min Mening ikke til gudstjenstlig Brug i Kirken. Den grundtvigske Salmesang, fornemmelig af den senere Tids Produktion, er i Tone og Stemning altfor lidet alvorlig og ydmyg til at være kirkelig. Der er ingen Hunger og Tørst efter Retfærdighed, men Mættelse i Beskuelse og Besiddelse. Den udtaler — ikke som enkelte Udbrud af et frimodigt og opløftet Sind, men som noget vedvarende — en jublende Glæde, en legende Lyst, den fulde Forvisnings Fryd og, som mig synes, en altfor dristig Stolen paa sin Barneret og sin benaadede Stand, som var det ikke den sukkende, stridende og lidende Kirke, der sang, men den seierrige, der løftede sine Palmer. Nu ja — lykkelig den, som med Grund kan juble og synge af Fryd; men det er dog ikke saa vel, at vi altid kunne det. Mig gaar det saa, at naar vi komme sammen for at tilbede, saa synger jeg helst en Bodssalme. Jeg tænker ogsaa, vi gjøre bedst deri, saa længe vi ere her tilhuse. Vi have dog ikke endnu grebet det. At Kirken ved enkelte Leiligheder og paa sine Festdage synger Frydekvad, det er i sin Orden; men derom er her ikke Tale, kun om det almindelige Udtryk eller Stemning i den grundtvigske Salmesang, saaledes som den i den senere

Tid fremtræder og er repræsenteret i den steensrudske Samling. At den 'slaar godt an hos Menigmand' ifølge anstillede Forsøg, kan nok være muligt; men det kan ogsaa være muligt, at Grunden dertil ikke alene er dens Dyder, men ogsaa dens Lyder. Det naturlige Menneske vil gjerne smigres med, at alting er klappet og klart, og Udtryk som disse: „Stol du kun paa dit Fadervor" (Nr. 46) og: „Sikre paa, vor Arv og Løn er med Guds eenbaarne Søn" o. s. v. kunne ialfald let misforstaaes i denne Retning. En Salme, der er gjennemtrængt af dyb Følelse af vor Syndenød, findes neppe i den hele Samling, og naar nu denne skulde optages som Tillæg til den Evangelisk-kristelige Salmebog, saa blev Salmebogens væsentlige Mangler ikke afhjulpne. Der kom vel en Del vakker Poesi til dens flade Prosa, men man vilde vistnok lige fuldt føle sig brøstholden og savne den Næring, som det bedrøvede, søgende, længselsfulde Hjerte kræver.

Samlingen ansøges rigtignok nu kun autoriseret til Brug som Salmebogstillæg ved Bodsfængslet og de øvrige Straffeanstalter i Christiania. Saavidt jeg ved, har man der for nogle Aar siden med høiere Tilladelse taget i Brug Salmebogen av Pastor Wexels. Denne Salmebog, hvori heller ikke Bodssalmen kan siges at være stærkt repræsenteret, indeholder dog saa meget nyt og tillige saa meget af den grundtvigske Salmesang, at man billig burde lade sig nøie dermed. Der maa dog være en Ende og Grændse for Nyfikenheden. Skulde Tillæg fordres, saa tidt der kom noget nyt for Lyset, eller saa ofte man kom ind i andre Stemninger, saa fik man aldrig Tid til at tilegne sig det gode, som man tidligere besad, og der var end ikke i Kirken nogen Ro og Hvile i det engang tilegnede.

Bogen synes mig allermindst at egne sig for en Straffeanstalt og en Menighed af Forbrydere, og er Samlingen foranstaltet med særlig Hensyn til Benyttelsen der, hvor den nu ansøges benyttet, saa maa det høilig forundre mig. Et saligt Guds Barn, der ved sig i Christo lagt Gud i Favn, kan i glade Stunder synge disse Sange og i dem finde Udtryk for sin Glæde i Herren; et saadant Guds Barn kan vel ogsaa findes inden Fængslets Mure, men det vil dog der mere end andensteds være en Undtagelse. Saavidt jeg ved, betragtes endog alle Forbrydere fra deres Optagelse paa Straffeanstalten indtil videre som exkommunicerede, og da at lægge Gudsbarnets Glædeskvad paa deres Tunge synes mig dog at være mindre vel betænkt. Bodssalmen er vel den, som her er mest paa sit rette Sted, saavel som Bodsprædiken. Sorg over Synden er vel den Sinds-Stemning, man her helst

maa ønske herskende; men til at vække denne ere ikke disse Salmer skikkede, hvori væsentlig kun *een* og fra hin ganske forskjellig Stemning er repræsenteret, en Stemning, som ikke kan siges at mangle sit Udtryk i den Salmebog, hvortil denne Samling skulde udgjøre et Tillæg. — — — Af hvad jeg saaledes har tilladt mig at anføre, fremgaar, at jeg ikke anser den af Pastor Steensrud frembudte Samling af 'Salmer, Lovsange og aandelige Viser' hensigtsmæssig som Tillæg til nogen af vore brugelige Salmebøger og allermindst for Straffeanstalter."

5. *Bakke-tillegget.*

Det annet av disse tillegg — og det siste av alle — blev samlet av Wexels' søstersønn, den før nevnte prest Fredrik Nannestad Wexelsen, i løpet av de 15 aar (1852-1867) han virket i Bakklandets menighet. Her utfoldet han i grundtvigsk aand en stor og mangeartet virksomhet som ogsaa omfattet sangen og spesielt kirkesangen.

Paa den tid bruktes den Evangelisk-kristelige salmebok i Bakke kirke, men ved siden herav fikk man ogsaa „Christiania-tillegget", og dette blev, som paa saa mange andre steder, saa godt som utelukkende benyttet inntil de nye salmebøker kom. „Men heller ikke 'tillægget' kunde gi fuldtonende og helt alt en kristen menighed har at synge ud. Der maatte en ny salmetone til; særlig var der trang til at faa mere af Grundtvigs salmer ind i kirken."[1] Wexelsen begynte da aa la trykke et enkelt blad med salmer til festene. De blev lagt ut i kirkestolene, og „den ny salmesang kom igang til vor store lyst og glæde".

Sommeren 1859 samlet han disse og andre sanger til et lite hefte

Salmer og aandelige Sange, især til Festerne.

som han lot trykke i Trondhjem som manuskript. Det blev bekostet av kristne venner i Trondhjem og fritt utdelt til alle som ikke kunde eller vilde kjøpe det.

Heftet inneholder 99 salmer,[2] 554 vers, og er nummerert i flukt med „Christiania-tillegget" som nr. 669-768, hvorav nr. 670-708 omfatter høitidene fra jul til pinse; de øvrige er dels salmer for trefoldig-

[1] V. A. Wexelsen: „Fra presten Fredrik Wexelsens liv og gjerning", Svorkmo 1904, s. 45 f., hvorfra de fleste oplysninger om samlingens tilblivelse, utbredelse og historie er hentet. — Jvf. Skaar: „Den evangelisk-kristelige Salmebogs Historie i Trondhjems Bispedømme", s. 55 f. — [2] Vel egentlig 100, da én, nr. 729, mangler, men er optatt under dette nr. blandt de i 2. oplag tilføiede salmer.

hetstiden, dels sanger. Annet oplag er øket med 20 salmer, ca. 100 vers, nr. 769-788, saa samlingen ialt utgjør 120 nr.

Av disse er omkr. 90 av dansk, 15 av tysk, 8 av norsk, 4 av latinsk, 1 av svensk og 1 av islandsk oprinnelse.

Den nyere danske diktning er usedvanlig sterkt representert. Grundtvig optar med sine 62 originale, oversatte og bearbeidede salmer halve samlingen. Videre har Ingemann 11, Oldenburg 7, C. J. Boye, M. N. Schmidth og Agerbek 1 hver. Av de eldre diktere har Kingo 7, Brorson 4 (og 6 oversatte) og Sthen 2.

Blandt de tyske salmer er 2 av P. Gerhard og 2 av J. Heermann. De øvrige skriver sig fra likesaa mange forfattere som Luther, J. J. Winckler, Æmilie Juliane, Schmolck, Freylinghausen, Clausnitzer o. s. v.

Av de norske skyldes 3 Landstad, 2 Wexels, 2 N. J. Holm og 1 J. N. Brun.

Samlingen inneholder en rekke gode salmer og sanger, hvorav mange ikke finnes i tidligere norske utvalg. Endel av dem er siden blitt optatt i kirkesalmebøkene,[1] andre har faatt sin plass i senere tiders forenings- og skolesangbøker.

Skjønt Wexelsens tillegg ikke var autorisert, blev det i aarene fremover benyttet adskillig i Bakklandets menighet ved siden av det autoriserte tillegg. „Søge at faa det autorisert vilde jeg ikke," sier han, „det var neppe blevet tilladt, men man saa gjennem fingre med den frihed vi tog os." Biskopene Darre og Grimelund, hvis samtykke han forøvrig hadde innhentet, sa ingenting. „De havde vistnok begge to sans for den nye salmetone som Grundtvig havde skjænket Nordens kirker, og saaledes gled det lille salmehefte uanfægtet og i frihed ind saavel i gudstjenesten i Bakke kirke som i flere skoler og i mange hjem." Ved Wexelsens bibellesninger og i hans sangkor blev det likeledes brukt. Til biskop Skaar skriver han: „Salmer og aandelige Sange" (i Almindelighed kaldt „Bakketillægget") vandt en ikke saa liden Udbredelse. De blev endog brugte i Skolerne baade i Byen og paa Landet flere Steder. Ogsaa i Hospitalets Kirke og Stiftelse brugte jeg dem, indtil Landstads Salmebog blev indført. — Jeg veed, at der i hin Tid i mange Huse blev sunget af den lille Bog, især efter at Organist Just Lindeman havde dels komponeret, dels kun harmoniseret Melodierne, som udkom paa samme Forlag som Tillægget."[2]

---

[1] Av Wexelsens salmer finnes 46 i Landstads og 48 i Hauges salmebok. — [2] Skaar: „Den evangelisk-kristelige Salmebogs Historie i Trondhjems Bispedømme", s. 55 f.

Biskop Wexelsen har i sin livsskildring av faren en helt annen opfatning av den grundtvigske salmesang enn Landstad. Hans begeistrede ord hitsettes her til slutt:

„Nu har min lille bog vel snart udtjent," skrev far mange aar senere, „men jeg glæder mig over at den dog i sin tid har glædet og gavnet mange." Og jeg tror nok jeg paa mange venners vegne tør lægge til, at fars forkyndelse og øvrige prestegjerning i en kreds, hvor Wexels' vidnesbyrd og Ole Vigs aandelige oplysningsarbeide havde vundet indgang, reiste i kirken deroppe og i mange hjem en salmesang som fyldigere kunde bære frem menighedens, 'gudsfolkets' fælles bøn og tak og lov og gi levende udtryk for det kristne menneskes livssyn og kristendommens forhold til det som er git af Gud og stammer fra aand. Længe før Landstads og Hauges autoriserede salmebøger gav anledning til i vor kirke at synge 'Den signede dag som vi nu ser', 'Vidunderligst af alt paa jord er Jesu Kristi rige', 'Kirken den er et gammelt hus', 'Paaskemorgen slukker sorgen', 'Apostlene sad i Jerusalem', 'Dybe, stille, sterke, milde Guddomsord fra himmelhavn', 'Kjærlighed er lysets kilde' o. fl., var disse salmer tilligemed mange andre kjendte og kjære i Bakke kirke. Og hvorledes blev de ikke sunget! Der var en samsang saa fyldig, saa levende og inderlig, at den ligesom bar hele gudstjenesten. Aldrig glemmer den som var med, naar menigheden næsten hver søndag istemte:

Hyggelig, rolig,
Gud, er din bolig,
inderlig skjøn!
O hvor mit hjerte
længes med smerte,
sukker i løn
efter at gjæste din helligdom prud,
efter at bo hos den levende Gud.

Det ved jeg da at — barn som vi var flere af os — fik vi et bestemmende livsindtryk af Herrens store gjerninger i hans menighed, ved hans daab og i hans nadverd; det blev saa sikkert for os at

i Herrens hus er godt at bo,
paa klippen er det bygget,

og hvad vore unge hjerter sang i grebet stemning dengang, det førte dog længre; det var — det ved jeg vist — for mange indledningen til et liv som i al sin skrøbelighed dog under alle førelser har kunnet bekjende med den uforglemmelige salmes ord:

Ei vil jeg bytte,
Gud, i din hytte
betlerens plads
bort for det sæde,
stolte beklæde
høit i palads!
Godt ikke fattes hvem Gud haver kjær,
lavt er ei bænket hvem du sidder nær! —"

Annet oplag av „Bakketillegget" utkom i bokhandelen 1861 og tredje 1866. Ifølge biskop Wexelsen utkom „flere store oplag".

V.

Den nasjonale salmediktnings frembrudd. Nynorsk salmediktning.

Hvor beklagelig det enn var for den norske kirke at den maatte vente saa lenge paa en ny salmebok, var det allikevel et hell. Den danske kirke fikk sin nye „Salmebog til Kirke- og Hus-Andagt" i 1855, en bok som var preget av den efter-rasjonalistiske overgangstid og beregnet paa aa tilfredsstille alle opfatninger innen kirken. Men den viste snart sin utilstrekkelighet og maatte suppleres med tillegg i 1873 og 1890 for endelig i 1897 aa erstattes av „Salmebog for Kirke og Hjem". Hadde det i vaart land lykkes aa gjøre overgangstidens foran omtalte salmearbeide til grunnlag for ny salmebok, vilde en lignende foreløbig løsning av salmespørsmaalet saa meget sikrere blitt følgen, fordi utviklingen i Norge bød paa større brytninger og overganger enn i Danmark. Men ved det forløp saken fikk, og ved at den blev anbetrodd en mann som forstod sin tid, blev det den norske kirkes lykkelige lodd aa faa et salmeverk som skapte ro paa det hymnologiske omraade et halvt aarhundre fremover.

Som tidligere gjentatte ganger berørt, møtes omkr. 1850 to utviklingslinjer som hver stiller sine krav til salmediktningen.

Den ene er den religiøse utvikling.

Den haugiansk-pietistiske legmannsfylking gikk i 40-aarene sterkt frem saavel i antall og betydning som i religiøs forstaaelse og modenhet. Og den fant støtte i de kirkens menn som blev de førende i 50-aarenes vekkelsestid og kom til aa prege det religiøse og kirkelige liv et snes aar fremover — presten Lammers og fremfor alle professor Gisle Johnson. Den grundtvigsk-kirkelige retning maatte vike plassen for en konfesjonell-luthersk med pietistisk farve.

Den nye tid maatte ifølge hele sin innstilling forkaste den vidt-

drevne omarbeidelse av salmene og kreve et salmearbeide som i alle henseender viste en større konservatisme overfor den gamle før-rasjonalistiske salmediktning, samtidig som den tok avstand fra den grundtvigske paavirkning.

Men denne religiøse utvikling krysses av en annen — den nasjonale, som kommer til aa paatrykke den siste salmediktning i vaart tidsrum det mest iøinefallende preg, og der skjer et meget betydningsfullt omskifte i vaar salmehistorie — der skapes en ny salmediktning paa nasjonal grunn.

Omkr. 1840 naadde romantikken vaart land, og den vakte sansen for vaart lands natur og historie og for den norske folkekultur slik som den hadde gitt sig uttrykk i folkesproget, folkemusikken, folkevisene, i eventyr og sagn o. s. v. Man opdaget rikdommen i vaar folkekultur, og det var en opdagelse av den største betydning. I løpet av faa aar skiftet den almindelige litteratur innhold og utseende — naturfølelsen og folkekulturen, med et ord nasjonalromantikken, gjennemsyret det hele. Omkr. 1850 fikk den nasjonale retning ny fart og styrke gjennem Ivar Aasens grunnleggende grammatiske og leksikalske arbeider over folkesproget, og allerede i de nærmest følgende aar begynte en nynorsk diktning aa spire frem.

Der blev altsaa nu ogsaa et annet hensyn aa ta i salmediktningen enn det blott og bart religiøse. Det gikk ikke an efter 1840 og enda mindre efter 1850 aa bringe tiltorvs en salmediktning bygget paa helt fremmed grunn, i det haap at den skulde slaa an. Det hadde jo baade Wexels og andre prøvet og høstet skuffelser av. Nei, man maatte regne med den nasjonale bevegelse.

Derfor betegner den salmediktning fra 1850-60-aarene som nevnes her, ikke bare en diktning som er preget av den religiøse bevegelses aktelse for det gamle i innhold og form, men som ogsaa er preget av den nasjonale bevegelse. Og nettop ved aa tilfredsstille alle rimelige fordringer innen disse to bevegelser og ved tillike gjennemgaaende aa staa dikterisk høit har den maktet det som den tidligere salmediktning i vaart tidsrum i liten utstrekning har opnaadd — i stadig stigende grad aa bli folkets og menighetens eiendom. Vi tenker da i særlig grad paa Landstads og Blix's salmearbeide.

Den religiøse diktning fulgte i nasjonal henseende efter den verdslige, om enn langsomt. P. A. Jensen kan sies aa staa paa skillet mellem det gamle og det nye. I sin senere verdslige diktning viser han sig paavirket av folkediktningen uten dog aa legge for dagen nogen dypere forstaaelse av den. I sin religiøse diktning derimot blir han staa-

ende ved det gamle. Selvom hans salmer har en særegen klang, kan de ikke betraktes som noget nytt og nasjonalt.

Den første religiøse dikter som merkbart anslaar en ny tone er Jørgen Moe.

Han var av bondeætt og født paa Ringerike 22. april 1813. Allerede i barneaarene mottok han det sikre og uutslettelige kjennskap til norsk natur, folkekultur og folkelynde som gjør hans diktning til noget av det mest friske, ekte og folkelige i vaar litteratur. Dette kjennskap fikk han rik anledning til aa utdype gjennem de studier av norske folkeminner og folketradisjoner som optok ham i 1830-40-aarene. Efterat han omkr. 1850 hadde gjennemgaatt en religiøs krise, gikk han over i geistlig virksomhet, først som res. kap. i Sigdal, siden som sogneprest i Bragernes og Vestre Aker. I 1875 blev han biskop i Kristiansand. Dette anstrengende embede nedbrøt hans i forveien svake helbred, og han døde allerede 27. mars 1882. Den tidligere som menneske og dikter høit skattede mann gjorde sig ikke mindre aktet og elsket som geistlig ved sin milde, ekte og sunde kristendom, vinnende veltalenhet og jevne folkelighet.

I Moes diktning før 1850 — dikte, barnefortellinger og eventyr — mangler ikke den religiøse tone helt, men først i hans arbeider efter gjennembruddet blir den fremherskende, samtidig som hans dikterbane naar sitt høieste punkt. Hans religiøse og dikteriske utvikling minner om P. A. Jensens.

Til jul 1859 (datert 1860) utgav Moe

En liden Julegave. Gammelt og Nyt,

hvori er optatt en liten diktsamling „At hænge paa Juletræet. Nogle faa Digte" fra 1855. Det er denne julegave — Moes siste større arbeide — som har hymnologisk interesse, skjønt Moe egentlig ikke gjør krav paa aa være salmedikter, og skjønt der i den hele samling paa ca. 25 dikt bare er nogen faa som lar sig henføre til salmelitteraturen.

Gjennem all Moes diktning strømmer en ukunstlet naturfølelse og naturglede. Men i hans religiøse dikt faar disse følelser en dypere mening. Han finner nu i naturen uttrykk for evige sannheter, og fuglene, trærne, blomstene, hele naturen blir hans læremester, altsammen har mangt aa lære ham og minne ham om.

„Den gamle Mester" maner ham til

at bore Rod i den Klippe
som giver den ene trofaste Grund,
og aldrigen Ham at slippe;

og dernæst, som du med din Krones Top,
daglig at hige og stunde op
og drikke fra oven Saften,
Lyset, Livet og Kraften!

Ungbjerken som ydmyg bøier sig mot vannspeilet, lærer ham

at voxe i eget Øie
nedad med hver en Dag. —
At krone og at ophøie,
det vorder da Herrens Sag!

Maaltrosten som sitter vendt mot solen i granens korsformede topp og synger, tolker for ham den gamle lære:

Korset det maa mig bære,
om Foden skal Fæste faa.

Mod Lyset, Guds Lys, jeg vende
maa idelig frem mit Bryst:
da Sang skal stige og sende
udover det dunkle Lyst.

Himmelen som luer blid ved morgen og aften, bringer ham til aa tenke:

Mærk det, min Sjæl! O, kunde du
med Andagts Flammer i din Hu
paa samme Maade gløde!

Og aasens tind som berører himmelbrynet:

Se, dermed har Gud-Fader sagt,
at Jord og Himmel staa i Pagt,
at naadig han dig hører.

Dette oplatte syn for naturen og denne allegoriseren betegner noget nytt i vaart tidsrums religiøse poesi og gir Moes dypt og ekte kristelige sanger og salmer en egen friskhet og følelsesmettet stemning. Det er romantikken ført inn i en religiøs diktning som er utformet med fin smak og i et rent og folkelig sprog.

Som før nevnt var Moe medlem av den komité som utarbeidet „Christiania-tillegget". Han var ogsaa medarbeider paa A. Hauges salmebok, samt medlem av den kommisjon som i 1865 blev nedsatt for aa bedømme Landstads og Hauges salmebokutkast.[1]

Videre i nasjonal retning enn Moe gikk vaar største salmedikter, M. B. Landstad. I flere av hans egne salmer er paavirkningen av norsk natur og folkepoesi sa tydelig at man ikke behøver aa tvile

[1] Flere av hans religiøse dikt har lenge været en fast bestanddel av sang- og lesebøker. Men ingen av dem fikk plass i Landstads og Hauges salmebøker. I Landstads rev. salmebok er derimot optatt to: „All skapningen sukker tilsammen i smerte" (nr. 495) og „Jesus, naar jeg nu skal knele" (nr. 704).

paa at de er skrevet i Norge. Det er ogsaa bekjent at han under sitt arbeide med salmeboken søkte bistand hos Ivar Aasen for aa faa sproget saa folkelig som mulig. I sitt utkast til salmeboken i 1861 hadde han til erstatning for de gamle dansk-tyske ord benyttet en hel rekke ord og ordformer fra folkesproget, f. eks. duge, Drygsel, dryges, Dygd, frid, før (adj.), gjæv, hitte (verb.), Hug, hugse, hyse, vyrde, spring, syng, rid (sterke presensformer). Han sløifet ogsaa i likhet med folkepoesien ofte relativet. Denne fornorskningsiver blev imidlertid møtt med skarp kritikk fra salmebok-kommisjonens og departementets side, og først efter gjentatte revisjoner blev Landstads salmebok godkjent. Men da var en vesentlig del av det som hørte folkemaalet til, fjernet.

Til denne nye tids salmediktere hører ogsaa ifølge hele sin aandelige innstilling Johannes Nilsson Skaar, selvom hans første salmer røber liten eller ingen nasjonal paavirkning.

Han blev født i Hardanger 15. november 1828 og var, likesom Moe, av bondeslekt og vel kjent med landsens folk og forhold, og ogsaa hans geistlige virksomhet falt for en stor del i landsmenigheter. I 1857-62 var han pers. kap. i Nord-Aurdal, derefter i 10 aar sogneprest i Skien og 1872-85 i Gjerpen. Sistnevnte aar blev han biskop i Tromsø, hvorfra han i 1892 blev forflyttet til Trondhjems bispestol. I dette embede døde han 13. desember 1904. Hele livet igjennem næret han en stor interesse for det menige folk, og han omfattet alt som var ekte norsk med varm kjærlighet. Likesom Skaar var en sjelden fremragende geistlig i det hele, saaledes har han ogsaa paa flere maater spillet en betydningsfull rolle i vaar salmehistorie.

For det første som salmedikter. Under sitt virke i Skien utgav han i 1863 (datert 1864) anonymt:

Lovsange og aandelige Viser,

hvis tredje, forøkede utgave 1881 inneholder 92 nr. ordnet efter kirkeaaret. 28 av disse er forfattet av ham selv, de fleste av de øvrige er oversettelser eller omarbeidelser av tyske salmer vesentlig fra det 16. og 17. aarh.

Hans salmer behandler som oftest de to store kjennsgjerninger synd og naade og er saaledes ikke meget allsidige. De er heller ikke sterkt særpregede. Men de hører allikevel til det beste i vaart tidsrum. De er utført med megen dyktighet og skjuler en stor innholdets dybde under en knapp og klar form. Der er tillike dikterisk kraft og flukt over dem, og de har en ekte, fyldig og malmfull klang. Hans

sprog er rent og tidsmessig, uten nevneverdig tilnærmelse til folkesproget.

Følgende av hans adventsalmer kan være en prøve:

Herren, vor Gud, har velsignet sit Land,
fyldt vore Hjerter med Glæde.
Budskab om Frelse for Kvinde og Mand
bæres til alle i Armodens Stand,
som sine Synder begræde.

Gud være lovet! vort Fængsel er sprængt,
Fangen ei længer er bunden;
Herren har Fredstanker over os tænkt,
Naaden og Livet i Hjerterne sænkt,
Saligheds Dag er oprunden.

Giv os, o Herre, at altid vi saa
kunne din Kjærlighed kjende,
at din Velsignelse følge os maa,
indtil fuldkommen frigjorte vi staa
hisset med Palmer i Hænde.[1]

Hans behandling av de tyske og latinske salmer betegner ofte en nydiktning, som i følgende gamle sekvens av Gregor den store:

Grates nunc omnes reddamus
domino deo,
Qui sua nativitate
nos liberavit

De diabolica potestate:
huic oportet
Ut canamus cum angelis
semper gloria in excelsis.

Den er gjengitt saaledes:

Nu lader os alle
af Hjertet paakalde
og takke vor Gud,
som født er at fælde
al Djævelens Vælde
og løse fra Døden os Syndere ud.

Det bør os at sjunge
med Hjerte og Tunge,
som Englerne kvad,
og sige: Gud være,
i Himlene Ære!
nu Fred paa Jorden! Guds Kirke
vær glad![2]

Ny samling av „Lovsange og aandelige Viser" utkom i 1900 og inneholder 39 salmer, hvorav 16 er originale, resten vesentlig efter tyske forfattere. Salmer av ham finnes ogsaa spredt i blad og tidsskrifter.[3]

Skaar var ogsaa salmesamler og har utgitt flere samlinger av salmer til bruk ved konfirmasjonen, misjonsmøter, ved leirsamlinger o. s. v. Sitt betydeligste arbeide paa dette omraade utførte han da

[1] „Lovsange" 1881, nr. 9. — [2] Smstds., nr. 12.

[3] Hos Landstad finnes ingen av hans salmer, hos Hauge derimot én: „Kom, o Glædens Kilde" (nr. 587). I Landstads rev. salmebok er optatt tre originale: „Herre Jesus, gode hyrde" (nr. 371), „I fattige hytte som i slott" (nr. 553) og „Me takkar deg so godt me kann" (nr. 575), foruten to oversatte (nr. 396 og 432). Nevnte salme paa nynorsk er ogsaa optatt i Nynorsk salmebok (nr. 448).

han som biskop i Tromsø skaffet finnene en salmebok, hvori finnes flere av hans egne salmer og sanger. Han var ogsaa medarbeider paa Hauges salmebok, medlem av salmebok-kommisjonen og deltok ivrig i diskusjonen om Landstads salmebok bl. a. ved sitt „Gjenmæle i Salmebogstriden". Endelig var han et virksomt og kyndig medlem av den kommisjon som skulde bedømme Ludv. M. Lindemans melodier til de nye salmebøker.

Store fortjenester har ogsaa Skaar innlagt sig ved sine utrettelige forskninger paa den norske salmehistories omraade — et omraade som før ham nærmest var et terra incognita. Hans hovedverk „Norsk Salmehistorie" i to bind (1879-80) gir grundige oplysninger om alle salmer i Kingos, Guldbergs og Landstads salmebøker, og hans bidrag til den Evangelisk-kristelige salmeboks historie i forskjellige bispedømmer er meget verdifulle. Tallrike avhandlinger av ham om salmediktning og salmediktere finnes i forskjellige tidsskrifter.

Det aller første forsøk paa aa skrive salmer paa folkemaalet skyldes vistnok Aasmund Vinje som til paasken 1853 skrev en „Påskesalme" paa øvre-telemarkisk maalføre:

Dei seie, soli leikar seg
með fyste stig på lange veg
om Páskemorgostundi:
ho på si gamle ljose ferð
ivi ei attekaupte verð
er *fyste no* uprunni
fegin hugin
hev' o fengi
lengi, lengi
mátt' o skriðe
og med syndi sjá 'kon striðe.

I en tilskrift til den 4 vers lange salme sier Vinje bl. a.: „Jeg har benyttet den gamle Folkemening, at Solen leger sig Paaskemorgen, en Mening, som bedre bestaar for Poesiens end Astronomiens Domstol. — — — Med denne Paaskesalme i øvre thellemarkisk Maal havde jeg tillige den Bihensigt, at give skjønsomme Læsere Anledning til at dømme, hvorvidt det Hellige vanhelliges ved at fremtræde i Bygdemaal; det vil man nemlig sige." Han henvender sig forøvrig til Landstad som kjenner telemarksmaalet, og som har faatt i opdrag aa faa istand en salmebok, og som derfor maa ha interesse av aa se forsøk under de forskjellige sprogformer.[1]

[1] „Den norske Tilskuer", 16. april 1853. — „Skriftir i Samling", Kristiania 1916-21, V. Bandet, s. 39 f.

Ni aar senere skrev han en „Kvitsunn-salme" som innledning til en artikkel om „Vaar Salmesak og Presten Landstad", denne gang paa nynorsk. „Eg og hever skrivit Salmer," forteller han, „og denne Kvitsunn- eller Pintsesalme paa Melodien 'Mit Haab og Trøst' sett eg her liksom til Innleiding":[1]

Naar kjem Guds Rike til os ned,
og frelser os fraa Faarar?
Naar fær det arme Hjarta Fred
for alt som sting og saarar?
Daa Du fraa Jord
til Himils foor
og heimatt' vilde venda:
Fraa Faders Haand
den Sannings Aand
Du lovade at senda.

No er det Aandens Kvitsunn-Fest,
No kom, som sist Han sagde,
til Jordi denne Himlens Gjest,
og Eld paa Tunger lagde.
Gud late daa
kver av os faa
ein Gneist' av denne Elden!
som viser Veg
og heimatt' dreg,
naar Soli sig' mot Kvelden!

Ellers gjør ikke Vinje krav paa aa være salmedikter. „Dømd etter den gamle Stilen, torer eg ikki kalla dette Salme," føier han forsiktig til, og i disse prøver har han vel ogsaa ydet hvad hans egenartede natur tillot ham paa dette omraade.

Den første virkelige salme paa nynorsk er Ivar Aasens oversettelse av Luthers mektige reformasjonssalme i 1855, noget omarbeidet i 1869:

Vaar Gud han er vaar faste Borg,
vaar gode Skjold og Verja;
han hjelper oss or Sut og Sorg,
naar Trengslor um oss herja.
Den gamle Fiend' er
med Ufred atter nær;
stor Magt og Svik dertil
han mot oss nøyta vil.
Paa Jord er ei hans like.
Vaar eigi Magt vist inkje vann,
me maatte snarleg falla,
men med oss er den rette Mann,
som Gud leet sjølv tilkalla.
Hans Namn du kjenner vist:
han heiter Jesus Krist,
all himmelsk Herremagt
er under honom lagt;
sin Stad han vel maa verja.

Um Verdi full av Djevlar stod,
som ned oss vilde støyta,
me endaa skulde hava Mod
og fram til Siger trøyta.
Um Heimsens Fyrste vil
oss ille reida til,
hans Vilje litet gjeld:
han alt er dømd og felld;
eit Ord kann honom fella.
Det Ordet skal dei lata staa
og burt med Utakk venda,
for Herren sjølv vil til oss sjaa
og oss sin Styrke senda.
Og toko dei vaart Liv,
Gods, Æra, Born og Viv,
det alt me vyrda knapt,
dei hava endaa tapt:
Guds Rike vaart skal vera.[2]

[1] „Dølen", 8. juni 1862. — „Skriftir i Samling", II. Bandet, s. 90 f., v. 1 og 4.
[2] Teksten fra 1869 efter Ivar Aasens „Skriftir i Samling. Trykt og utrykt" Kristiania og Kjøbenhavn MCMXI, I s. 189.

Bortsett fra en „Kveldsalme" fra 1864 gav forøvrig ikke Ivar Aasen sig av med salmediktning, men i sine dikt rører han ofte ved de religiøse strenger, som hos ham har en vemodig, resignert klang.[1]

I vaart tidsrums siste aar fremstod den mann som skulde bli nynorskens første virkelige salmedikter og grunnleggeren av den nye helt nasjonale salmesang i Norge — Elias Blix.

Han blev født i Gildeskaal prestegjeld i Nordland 24. februar 1836. Hans foreldre var bondefolk, og som saa mange andre med stor kunnskapstørst, men liten raad, la Blix veien om lærereksamen som han tok i 1855. Ved siden av sin lærergjerning leste han saa videre og blev student i 1860. I 1866 tok han teol. embedseks. og slo straks inn paa den videnskapelige bane, som alltid hadde fristet ham. Dels her hjemme, dels i utlandet studerte han semitiske sprog, blev i 1873 universitetsstipendiat og i 1876 dr. philos. paa en avhandling om de viktigste uttrykk for „herre" og „fyrste" i de semitiske sprog. I 1879 blev han utnevnt til ekstraordinær professor i hebraisk, og i denne stilling virket han til sin død 17. januar 1902, med undtagelse av at han var kirkeminister i Sverdrups ministerium 1884-88.

Det var imidlertid hverken som den begavede og kunnskapsrike lærer eller som den samvittighetsfulle politikker Blix kom til aa sette de dypeste spor efter sig. Efterat han i 50-aarene gjennem Aasens grammatikk var blitt vunnet for det nynorske maalet, gjorde han det til en livsopgave aa bringe dette til anvendelse i kirken. Dette søkte han aa opnaa dels gjennem sitt betydningsfulle arbeide som oversetter av det nye testamente til nynorsk, dels gjennem sitt salmearbeide.

Blix hadde tidlig følt diktertrangen i sig, men de første forsøk han gjorde paa aa skrive vers i den sprogform han hadde lært i skolen, falt ikke heldig ut. „Eg hadde vel alt fyrr prøvt med dansknorske vers," forteller han i sin bekjente tale på Blix-festen i Oslo 19. mai 1901, „men det vilde ikkje gaa. Men paa maalet gjekk det snart som av seg sjølv."[2]

Om de nærmere omstendigheter da hans første salmearbeide paa nynorsk saa lyset, forteller han ved samme anledning:

„Mi meining med aa gjeva salmarne ut paa landsmaal var den, at eg vilde prøva leggja salmarne og Guds ord i det heile rett nær

---

[1] Av hans religiøse dikt har to faatt plass blandt „Aandelege songar" i Nynorsk salmebok: „Me høyrer stundom so stort eit ord" (nr. 697) og „Det stiger ein sukk" (nr. 702). — [2] „Den 17de Mai", 1901, nr. 58 og 59 (21. og 23. mai).

inn til hjarta paa dei mange av vaart folk som talar eit maalføre som er langt meir nærskyldt med landsmaalet enn med bokmaalet; eg vilde at ogso me skulde prøva 'lovsyngja Krist paa vaar Tunga'. Men daa det vesle heftet var kome ut, fekk eg nok høyra noko annæ fraa ymse kantar. Her i *byen* gjekk det no mest ut paa spott og laatt og løgje yver eit so gale tiltak; unge ovkloke folk fann det 'absurd'; salmar paa landsmaal! skulde ein ha høyrt so gale! — Ogso fraæ *landet* fekk eg høyra um ei og onnor ærlig sjæl som i god tru meinte det var aa skjemma eller vanhelga Guds ord dette aa setja det paæ eit maal som berre vart bruka til 'slarvevisor' o. s. b.

Dette gjorde meg hjarteleg vondt, og eg tenkte for aalvor paa aæ gjeva det heile upp og ikkje gjeva ut meir av det eg hadde skrive. Dermed kom eg i stor tvil og indre strid, og eg bad til Gud at mitt arbeid, som var tenkt til hans æra, ikkje maatte verta til skade for hans kyrkja.

Men snart fekk eg daa og høyra andre røyster, som søkte aa setja mod i meg og mana meg til aa halda fram. — Fyrst var det kann ein vita gamle Ivar Aasen, som var saa venleg aa sjaa gjenom dei fyrste hefte og gav deim sterke, for han uvanleg sterke lovord (yver sume av deim fann han at der laag ein høg festivitas — det var sjelden gamle Ivar tala latin!).

So var det diktaren Aasmund Vinje; han melde salmarne straks i 'Dølen' — paa sin eigen maate, men mykje rosande; han saag i deim ein lovnad baade um ei norsk salmebok og ei norsk bibelumsetjing. Fyrr hadde han ofte sagt at han gjekk med tvo store fyremaal: aa umsetja Homer og Bibelen paa landsmaal, men daa det fyrste vesle salmeheftet kom, sa han: 'No tek du Bibelen, so greider eg Homer.'

Deretter maa eg nemna min kjære ven Jon Klæbo, den unge gaaverike nordlandske diktaren, som me syntest gjekk so altfor tidleg burt fraa oss. Han var reint hugteken i desse salmarne. Eg hugsar so grant ein dag eg møtte Vinje, som kom fraa trykkjeriet der 'Dølen' kom ut; han sa daa med lysande andlit: 'Aa Herre Gud, no skulde du set Klæbo; han sat ned i trykkjeriet og las paa eit ark av dine salmar og gret av gleda, so taarorne hagla.' Sidan skreiv Klæbo ei lenger melding i bladet 'Svein Urædd', der det gløder av eldhug og barnleg gleda.

Saman med desse maa eg med takk minnast salmeskalden M. B. Landstad; han sende meg fleire gongjer venleg bod og helsing um

aa halda fram som eg stemnde; den kjære gamle diktaren saag her likesom ei von um ei fullnorsk salmebok i framtidi.

So fekk eg smaatt um senn mod til i Guds namn aa ganga vidare."

Dette første — anonyme — hefte av Blix's salmer:

Nokre Salmar, gamle og nye

utkom i 1869 paa Det norske Samlaget som Blix aaret forut hadde været med aa stifte. Den lille samling paa 32 sider inneholder 13 salmer — 4 originale og 9 oversatte. Siden heftet har betydelig salmehistorisk interesse, nevnes her alle salmene:

Originale:

Den Veg til Livet er so trong.
Det Folk, som fyrr i Myrker sat (Jolesalme).
Gamleaaret seig i Grav (Nyttaarssalme).
Guds Kyrkja stend og stirer (Salme paa helgetorsdag).

Oversatte:

Den Id er Herren tekkjeleg (S. Jonæsøn).
Den Paaske er vel ljos og blid (Brorson).
Jesu! dine djupe Vunder (J. Heermann).
Jesu! din Samfund i Anden at smaka (Hygom).
Kom Heilag Ande! til oss ned! (S. Jonæsøn).
Sjaa der Guds Lamb kjem gangande (P. Gerhard).
Som den gylde Soli bryter (Kingo).
Upp alle Ting, som Gud hev gjort (Brorson).
Vaar Gud han er so fast ei Borg (Luther).

Vi nevner med det samme at annet hefte utkom i 1870 og inneholder 27 salmer, hvorav 10 er originale og 17 oversatte. Av hans egne finnes f. eks.: „Dauden gjenom Verdi gjeng", „Min Heimstad i det Høge er", „Underlege Ting me sjaa" og „Seg, kvar skulde me vel ganga". Av de oversatte nevnes: „Fraa Himmelen høgt me koma her", „I denne søte Joletid", „Den fagraste Rosa er funni", „Ver helsat, Hovud høge" og „Eg gjeng i Faare, kvar eg gjeng".

I 1875 utkom tredje hefte som rummer 17 salmer, 14 originale og 3 oversatte. Blandt de originale finnes denne gang en rekke av hans beste salmer som „Seg Jerusalem", „No koma Guds Englar med Helsing i Sky", „Gode Hyrding", „Det er so godt at vitja", „I Jesu Namn Me stemna fram", „Med Jesus vil eg fara", „Jesu, du er den Himmelveg", „No livnar det i Lundar" og „No Soli bak um blaae Fjell". Av oversatte har vi „Gjer Dyri høg, gjer Porten vid!" og „Du vere lovad, Jesus Krist".

Tilsammen inneholder de tre hefter altsaa 57 salmer, derav 28 originale og 29 oversatte. En samlet og forøket utgave utkom i 1883 og 1887. Endelig kom en ny, øket (4.) utgave „Nokre Salmar" i 1891, og for første gang hadde Blix satt sitt navn paa titelbladet.

„Nokre Salmar" er en hel liten salmebok paa 150 nr. Derav er 86 originale og 64 oversettelser, vesentlig av danske og tyske forfatteres arbeider. 10 av dem skyldes Grundtvig, 9 Kingo, 7 Luther, 3 Gerhard, 3 Thomissøn, 2 Nicolai og 2 Brorson, 19 likesaa mange forskjellige forfattere som f. eks. Weissel, Schmolck, Lud. Elisabeth, Bernhard av Clairvaux, Sthen, Landstad o. s. v. — I 5. utgave er tilføiet 7 oversettelser.

Blix's siste salmearbeide blev „Salmar og Songar" som utkom 1900 og inneholder 50 salmer og 10 sanger. Av salmene er de 44 originale og 6 oversatte. Hans samlede produksjon beløper sig altsaa til 130 originale og henved 80 oversatte salmer.

Med Blix's arbeider er den nynorske salmediktning innledet paa et sundt og godt kristelig og folkelig grunnlag.

Til grunn for salmene ligger ofte søndagsteksten, og en del av disse maa sies aa høre til de svakeste av hans salmer, da emnet kan være noget uttveret og ordene for mange. Høiest naar Blix i de salmer som mere i sin almindelighet gir uttrykk for kristendommens store kjennsgjerninger, tanker og følelser, som julens glede, paaskens under, Aandens virke, samfundet med Frelseren, kjærligheten, freden, tryggheten, — kort, de kristne grunnstemninger, som f. eks. i salmene „Kling no Klokka", „Ljos yver Grav", „Det er so godt at vitja", „Jesus, du er den Himmelveg", „Med Jesus vil eg fara", „Fred det er eit fagert Ord" o. fl. I saadanne salmer lodder han dypest og griper med størst mesterskap den felles-kristelige følelse, samfølelsen, som i en særegen grad gjør disse salmer til den hele menighets eie.

Hans diktning er alltid i nøie pakt med evangeliets innhold og aand. Han mangler ikke syn for alvoret og for verdens synd og sorg, men gjennemgaaende er det varme, kjærlige og dragende i kristendommen fremherskende, og stemningen er lys og glad. Dertil svarer den forestillingskrets og det ordvalg som er et av hans salmers særpreg, som vaar, sumar, sol, ljos, blomar, hage, gro, grøda o. l. Stemningen kan være skiftende, men uten saa sterke svingninger at salmens harmoniske ro og verdighet blir brutt. Der er ingen høirøstethet, ingen unaturlig høistemthet og kraft, men heller ingen matthet eller sentimentalitet. Hans salmer er i pakt med det beste i norsk

folkelynde som i sin jevnhet er like langt fra det brammende som fra det sentimentale.

Et nytt og betydningsfullt trekk i Blix's salmer er den forening av det kristelige og nasjonale som har faatt sitt mest fulltonende uttrykk i hans skjønne fedrelandssalme „Gud signe vaart dyre Fedreland". For første gang faar her den nasjonale tanke som i forrige aarhundre fikk slik makt ikke bare her hjemme, men i Europa i det hele, sin vigsel av og plass i den religiøse poesi hos oss, til og med i sin edleste form. Blix har derved forenet to av livets største makter, Gud og fedreland, kristendom og norskdom, — en forening av den største betydning. Det er Grundtvigs og folkehøiskolens syn som her klinger igjen hos Blix.

Mest iøinefallende træ imidlertid det folkelige og nasjonale frem i Blix-salmenes form og sprog. Formen er klar og enkel, og med fin sprogfølelse anvender Blix nynorsken i dens reneste og mest poetiske skikkelse. Sproget er jevnt og naturlig som i norsk tale, uten at det derfor nogensinne glir ut i platthet og hverdagslighet, og der er noget betagende og trohjertig over Blix's evne til aa iføre den bibelske tanke en hjemlig form. Der er ingen rikdom paa bibelske billeder, men til gjengjeld føles de som er, organisk forenet med sine omgivelser. Derimot er billeder hentet fra naturen meget almindelige, og naturens skiftende tider og forhold symboliserer tider, stemninger og forhold i menneskets, folkets eller kirkens liv. Høsten og vinteren med frost og kulde er de tunge, døde, sorgens og nødens tider, sommeren og fremfor alt vaaren er billedet paa de lyse, lykkelige, velsignelsesrike tider, paa ungdomstiden, paa den evige vaar hos Gud. Særlig vakkert kommer saadanne stemninger til orde i hans vaarsalme „No livnar det i Lundar, no lauvast det i Lid". Som i denne anvender Blix ofte bokstavrimet: „Synd og Sorg er Systkin-Ord", „Vaar Sol og Skjold og Styrke" o. s. v. Om Blix-salmenes form og den gode overensstemmelse mellem innhold og form uttalte biskop Bang i sin tale paa nevnte fest for Blix: „Og som stemningen er jevn, fordi den bæres af en stor grundstemning, saa er formen altid gjennemsigtig og klar. Man kan si hvad man vil om det maal hvori Blix-salmerne er skrevet. Men det skal ingen kunne negte, at disse af levende poesi fyldte salmer træder os imøde i en saa klar, fint udarbeidet, til indholdet svarende form, at deres sprog ikke staar tilbage for noget af verdens kultursprog i nogensomhelst henseende."[1]

[1] „Den 17de Mai", 1901, nr. 58 (21. mai).

Blix var en likesaa fortreffelig oversetter. De danske og tyske salmer har under hans haand lykkelig overlevet omplantningen, og de føles helt ut hjemlige, skjønt han i innhold og form holder sig saa nær op til det oprinnelige som forenlig med nynorskens uttrykksmaate. F. eks.:

Brorson:

Den yndigste Rose er funden,
Blandt stiveste Torne oprunden,
Vor Jesus den deiligste Pode,
Blandt syndige Mennesker gro'de.

Alt siden vi tabte den Ære,
Guds Billedes Frugter at bære,
Var Verden forvildet og øde,
Vi Alle i Synden bortdøde.
Da lod Gud en Rose opskyde,
Og Sæden omsider frembryde,
At rense og ganske forsøde
Vor Væxtes fordærvede Grøde.
Saa blomstrer Guds Kirke med Ære,
Og yndige Frugter kan bære,
Thi Jesus dens Grøde opliver,
Og Vædske i Væxterne giver.

Blix:

Den fagraste Rosa er funni,
Ho upp millom Klunger er runni:
Vaar Jesus den dyraste Blomen
Rann upp av ei Ætt under Domen.
For sidan me misste den Æra
Guds Bilæt' i Hjartat aa bera,
Laag Verdi i Øyda og Villa,
Og Dauden oss herjade illa.
Men Herren ei Rosa let bløma,
All Verdi til Sæla og Søma.
God Ange til Himmels ho sender,
Vaar Jord til Guds Hage umvender.
So bløмer Guds Kyrkja med Æra
Og yndeleg Grøda kann bera,
I Krist skal ho anda og liva,
Han Væta til Vokstren vil giva.[1]

Eller:

Luther:

Erhalt uns, Herr, bei deinem wort,
und steur des papsts und türken mord,
Die Jesum Christum deinen Son
wollten stürzen von deinem tron.
Beweis dein macht, Herr Jesu Christ,
der du herr aller herren bist:
Beschirm dein arme Christenheit
dasz sie dich lob in ewigkeit.
Gott heilger Geist, du tröster wert,
gib deim volk einrlei sinn auf erd,
Steh bei uns in der letzten not,
gleit uns ins leben aus dem tod.

Blix:

Gud, hald oss uppe ved ditt Ord,
Og giv det Yvermagt paa Jord
Mot deim, som Jesus Krist, vaar Sol,
Vil støyta fraa hans Kongestol!
Ja syn deim, Herre Krist, ditt Verk,
At du er framfyr alle sterk!
Giv Kyrkja Trygd i hennar Trengd,
Ditt Namn til Lov i Ævelængd!
Du heilag Ande, Trøystarmann,
Giv einmælt Tru i alle Land!
Statt med oss i vaar sidste Strid,
Og gjer vaar Daude sæl og blid![2]

[1] Landstads salmebok, nr. 648, v. 1-4 (orig. v. 1, 2, 4 og 5). — [2] Landstads salmebok, nr. 715.

Om Blix's oversettelser sa biskop Bang: „Samme formfuldendthed i poetisk sprogbehandling møder os ogsaa i de af Blix oversatte salmer, hvoraf flere absolut staar over deres originaler".

Blix var en inspirert og høit benaadet salmedikter, og selv om man ikke tør stille ham paa linje med den lutherske kirkes største mestere, maa man dog innrømme ham en fremskutt plass. Gjennem sine salmer og sin bibeloversettelse har han løftet det nynorske maal op paa det kirkelige plan og utført et livsverk over hvis fulle og virkelige religiøse og nasjonale betydning tiden neppe ennu tillater et klart overblikk. Som Blix selv bemerker, møtte hans salmearbeide straks den innvending at nynorsken ikke egnet sig til kirkelig bruk — en innvending som utallige ganger er gjentatt i tidens løp —, og i betraktningen av hans diktning har alltid det sproglige hensyn trengt sig inn og gjort vurderingen uklar og ofte urettferdig. Den ene leir i maalspørsmaalet har utvilsomt hatt tilbøielighet til aa undervurdere ham, den annen muligens vist tendens til overvurdering.

Imidlertid har Blix-salmene langsomt, men sikkert trengt inn i mange av vaare menigheter.

I 1892 innkom der til Kirkedepartementet, hvis sjef dengang var V. A. Wexelsen, to andragender om at salmene maatte bli autorisert til kirkebruk. Det ene var fra styret i Det norske Samlaget, seminarbestyrer V. Ullmann, professor Moltke Moe og redaktør L. Holst, det annet fra endel menighetslemmer i Laardal prestegjeld i Telemark. I denne siste skrivelse heter det bl. a.: „Vi finner i Dr. Blix's originale Salmer en Inderlighed og Varme, en digterisk Inspiration, en Fylde og Dybde i Tanken, et helligt Enfold og en Folkelighed i Udtrykket, som høilig tiltaler os. Indholdets nøie Tilslutning til vor Kirkes Tro og den udprægede kirkelige Samfundsfølelse, som overalt bærer denne Salmedigtning, gjør den særlig skikket til Kirkesalmer". Samtidig gir ansøkerne uttrykk for sin glede over at salmene er skrevet paa deres eget maal.[1]

Ved kgl. res. av 4. mars 1892 blev „Nokre Salmar" (4. utg.) naadigst tillatt benyttet ved den offentlige gudstjeneste ved siden av de tidligere autoriserte kirkesalmebøker i de sognemenigheter hvor beslutning derom blev fattet ved avstemning av menighetens husfedre paa den maate og efter de nærmere forskrifter som inneholdes i kgl. res. av 11. oktober 1873 angaaende ombytte av kirkesalmebok.[2]

[1] „Departementstid.", 1892, s. 3. — [2] „Departementstid.", 1892, s. 173 f.

Den første bygd som benyttet sig av den opnaadde adgang til aa innføre Blix-salmene, var Eksingedalen i Hordaland, i 1896. Snart fulgte andre menigheter efter, og allerede ved aarhundreskiftet var „Nokre Salmar" i bruk i 70-80 kirker.[1] Ved utgangen av 1925 var salmene innført i 506 kirkesogn, som fordeler sig saaledes paa de forskjellige bispedømmer:

Bjørgvin	183
Agder og Stavanger	122
Nidaros	94
Hamar	47
Haalogaland	34
Oslo	26[2]

„Nokre Salmar" kom med som tillegg til Husebys utgaver av Landstads salmebok i 1893 og de følgende aar. Denne ordning var imidlertid usikker, og departementet foranlediget da — efter henstillinger — at salmene blev medtatt som tillegg til alle utgaver av Landstad salmebok efter 1908.[3]

Under revisjonen av Landstads salmebok blev Blix-salmene, saavel som andre salmer paa nynorsk, skutt inn mellem de øvrige salmer. Ved kgl. res. av 1. oktober 1926 blev bestemt at „i de sognemenigheter som har innført den ved kgl. res. av 18. oktober 1869 autoriserte Landstads salmebok eller den ved kgl. res. av 11. oktober 1873 godkjente Hauges salmebok, skal der ved siden av denne fra 1ste søndag i advent førstkommende benyttes professor dr. Blix's 'Nokre Salmar'. Denne salmesamling blir aa medta som tillegg til og aa innbinde sammen med Hauges salmebok i de utgaver som herefter maatte utkomme." Dermed er Blix-salmene innført i menighetene uten spesiell avstemning, og det er overlatt sognepresten paa ethvert sted efter konferanse med menighetsraadet og — i tilfelle — 2nen prest aa bestemme hvor ofte salmene skal benyttes ved gudstjenesten. Den kgl. res. av 4. mars 1892 opheves forsaavidt angaar bestemmelsen om særskilt avstemning om innførelsen av Blix-salmene.[4]

---

[1] L. Eskeland: «Norsk salmesong. Elias Blix» (Norske Folkeskrifter, nr. 21), s. 23. — [2] Velvillig oplysning fra Noregs Boklag (Norsk Maalkontor). — [3] Departementsskrivelse 11. oktober 1926. — [4] Smstds. — I Landstads rev. salmebok er inntatt 100 av Blix's originale og 10 av hans oversatte salmer, i Nynorsk salmebok 110 originale og 73 oversatte.

LITT OM MELODIENE OG KIRKESANGEN.

Paa melodienes omraade var forholdene i vaart tidsrum omtrent likesaa flokete som paa salmenes, men man kom her raskere over til en mere fast og ensartet ordning.

Flere melodisamlinger var i bruk. Samtidig med Kingos salmebok utkom i 1699 „Gradual, en ny almindelig Kirke-Salmebog under behørige Noder og Melodier", da „de gamle Gradualer var nu af Ælde bortslidte og affaldne og fast ikke mere udi Kirkerne at finde", som det heter i Kingos forord. Dette var imidlertid ikke nogen egentlig koralbok. Den inneholdt kun en veiledning for degnene og kirkesangerne med hensyn til de melodier efter hvilke salmene skulde synges. Efterat Pontoppidans salmebok var kommet i 1740, blev den første virkelige koralbok utgitt av T. C. Breitendich i 1764, nemlig: „Fuldstændig Choral-Bog, som indeholder alle gamle, saavelsom nye Melodier af den nye Kirke-Psalme-Bog". Til den guldbergske salmebok hadde N. Schjørring i 1781 utgitt „Kirke-Melodierne til den 1778 udgivne Psalmebog". Endelig fikk man i 1801 „Koral-Melodier til den evangelisk-christelige Psalmebog" av H. O. C. Zinck, et arbeide som i flere henseender betegner et stort fremskritt.

Av disse melodisamlinger blev i ethvert fall Kingos og Zincks bebenyttet i Norge, Breitendichs ogsaa paa enkelte steder, mens „det turde være uvist" om ogsaa Schjørrings blev brukt.[1]

Nicolai Wergeland var neppe den eneste som fant grunn til aa beklage sig over de ulemper som bruken av flere koralbøker medførte. I 1832 skriver han at i det lange tidsrum siden den nye (d. v. s. den Evangelisk-kristelige) salmebok kom i bruk, er intet gjort for koralene. Menigheten har glemt de gamle melodier og ikke lært de nye. I Guldbergs salmebok hadde hver søn- og helligdag sine bestemte salmer som *maatte* synges, hvilke melodier de enn var tillagt. Følgen var at ingen melodi kunde gaa i forglemmelse. Men efter planen i den nye salmebok *velges* salmene, og ved valget blir bare tatt hensyn til salmenes innhold og til melodiens større eller mindre behagelighet og letthet, et hensyn som presten paa grunn av klokkernes ukyndighet var nødt til aa ta. Følgen er at der er mange gamle melodier som menighetene ikke lenger kjenner, paa samme tid som de ikke har tilegnet sig de nye melodier av Zinck og vil heller aldri komme til aa gjøre det. Der er omtrent 33 slike nye melodier som

[1] Biskopene Skaar og Bangs tillegg om kirkesalmebøker og kirkemusikk i Landstads salmebok.

ingen kjenner og synger og likesaa mange gamle som er glemte, og hvilken innskrenkning er ikke dette i salmebokens brukbarhet? 110 salmer, hvoriblandt nogen av de beste i indre verd, kan ikke brukes.[1] Wergeland betoner derfor at der maa tilveiebringes en ny koralbok i likhet med den svenske av Åhlström, inneholdende alene eller dog først og fremst de av de gamle melodier som almuen er fortrolig med, og utsatt efter almuens syngemaate saavidt vellyden tillater det og med fjernelse av alle nyere endringer.[2]

Da Wergeland skrev dette var formodentlig den nye — den første norske — koralbok allerede under arbeide. Den skyldes organist Ole Andreas Lindeman. Han blev født i Surendalen 17. januar 1769 og studerte i sin ungdom jus ved Kjøbenhavns universitet, men opgav senere dette studium for aa ofre sig for musikken. I 1802 blev han organist ved Vaar Frue kirke i Trondhjem, i hvilken stilling han virket til sin død 26. februar 1857.

I hans

> *Choral-Bog*, indeholdende de i Kingos, Guldbergs og den evangelisk-christelige Psalmebog forekommende Melodier. Paany gjennemseede og rettede efter Originalmelodierne og fiirstemmigt udsatte,

er samlet 191 melodier til salmene i de nevnte salmebøker. Verket „udmerker sig ved en gedigen Behandling baade af Melodierne og deres Harmonisering."[3]

Ved kgl. res. av 15. juni 1835 blev i overensstemmelse med Kirkedepartementets og regjeringens innstillinger naadigst besluttet

at der av Oplysningsvesenets understøttelsesfond skulde anvendes inntil 800 spd. til Lindemans verk, hvorav forfatteren skulde oppebære et honorar paa 150 spd.,

at der av boken skulde trykkes 1000 ekspl., av hvilke et eksemplar skulde utdeles gratis til enhver kirke i riket som har eller herefter erholder orgel, og de øvrige blir aa selge til moderat pris,

og — sist, men ikke av minst betydning — at boken, saasnart den utkommer, naadigst autoriseres til „udelukkende Brug" ved gudstjenesten.

I departementets foredrag heter det at utgivelsen av en saadan med omhu og kyndighet korrigert koralbok maa ansees for aa være av særdeles interesse all den stund kirkemusikkens forbedring betraktes som en verdig gjenstand for det offentliges opmerksomhet

[1] „14 Paragrapher", s. 42 f. — [2] Smstds., 45. — [3] Nevnte tillegg til Landstads salmebok.

Den skal dessuten ikke bare tjene til avbenyttelse i kirken, men ogsaa være grunnvoll for sangundervisningen i skolen.

Med hensyn til den utelukkende bruk uttaler departementet at „saadan Autorisation synes imidlertid fornøden for at tilveiebringe Enshed i Sangen ved Gudstjenesten, og at raade Bod paa den for det meste maadelige Sang, der tildels er en Følge af incorrekte Choralbøger og ukyndige Organister og Skolelærernes vilkaarlige og smagløse Forvanskninger af Melodierne."[1]

Lindemans „Choral-Bog" utkom saa i 1838 og avløste de eldre melodisamlinger. Nye oplag kom i 1861, 1865 og 1874.

De salmesamlinger som efterhvert utkom, henholder sig da stort sett hvad melodiene angaar til Lindemans bok. En undtagelse danner Wexelsens „Salmer og aandelige Sange" til hvilke organist Just R. Lindeman i Trondhjem hadde komponert en stor del av melodiene.

Som det fremgaar av departementets — og forøvrig mange andres — uttalelse, stod det i hine tider daarlig til med kirkesangen. Det kunde være av interesse aa undersøke disse forhold litt nærmere. Hvor mange melodier kjente f. eks. folk til og kunde bruke, og hvilke melodier var dette? Det er naturligvis vanskelig aa si, og følgende undersøkelse tar kun sikte paa aa antyde et svar.

Wergeland sier at det antall melodier som menighetene synger og ynder beløper sig til 42.[2] Dette, som ikke er saa lite antall, synes snarere aa være for høit enn for lavt. I almindelighet har vel salmedikterne i vaart tidsrum tatt hensyn til menighetens kjennskap til melodiene og skrevet sine salmer til de mest brukte. Undersøker vi hvor mange melodier de har brukt, finner vi at Wergeland selv bruker 22, D. M. Moss derimot bare 11, J. N. Frantzen 16, H. N. Hauge 19, mens B. C. Aarflot i „Troens Frugt" bruker 28, C. U. Sundt i sine salmer til evangeliene og epistlene 34 og P. A. Jensen i „Freidighed i Herren" 40. Tilsammen bruker disse 80-90 forskjellige melodier, hvorav dog mange forekommer sjelden.

Wergeland benytter følgende melodier som synes heldig valgt. De er ogsaa de av de nevnte forfattere mest brukte og anføres her i rekkefølge efter den bruk der er gjort av dem. 1-12 er særlig ofte benyttet (i 56-10 salmer), 13-18 sjeldnere (i 7-3 salmer) og 19-22 minst:

1. Nu velan, vær frisk tilmode,
2. Jesu, dine dybe Vunder,
3. Hvo ved hvor nær mig er min Ende,

---

[1] „Departementstid.", 1835, s. 421. — [2] „14 Paragrapher", s. 45.

4. Hvad kan os komme til for Nød,
5. Frygt ei, min Sjel, frygt aldrig mer,
6. Mig hjertelig nu længes,
7. Af Høiheden oprunden er,
8. Kommer til mig, sagde Guds Søn,
9. Rind nu op i Jesu Navn,
10. Jesu, din Ihukommelse,
11. Vreden din afvend,
12. Jeg beder dig, min Herre og Gud,
13. Af dybeste Nød raaber jeg til dig,
14. Et lidet Barn saa lysteligt,
15. I Jesu Navn skal al vor Gjerning ske,
16. Fader vor udi Himmerig,
17. Gud Fader udi Himmerig,
18. Vaagn op og slaa paa dine Strenge,
19. Jesus han er Syndres Ven,
20. Nu kom her Bud fra Englekor,
21. Naar vi i største Nøden staa,
22. O Gud, efter dig mig forlænges.

Av andre meget benyttede melodier hos nevnte forfattere har vi følgende (hvorav 23-27 er brukt i 23-10 salmer og 28-30 i 9-5):

23. Enhver som tror og bliver døbt,
24. Hvo ikkun lader Herren raade,
25. O Gud, du fromme Gud,
26. Jesu, din søde Forening at smage,
27. Søde Jesus, vi er her,
28. Vor Gud han er saa fast en Borg,
29. Du Hjertens Fryd for rene Sjele,
30. Mit Haab og Trøst og al Tillid.

Man skulde da ut fra dette være berettiget til aa tro at disse 30 melodier (maaskje med undtagelse av 19-22) har været de mest kjente og brukte i vaart land.[1]

Hvorledes stod det saa til med menighetens sang? Efter alles dom daarlig. Menigheten manglet kyndig veiledning og hadde fra gammel tid av lagt sig til sin egen maate aa synge melodiene paa.

[1] I utkastet til Landstads salmebok kunde 314 salmer synges til 20 melodier, 586 til 47. Antallet av melodier kunde dog innskrenkes ved at salmer paa samme versemaal blev sunget efter samme melodi. (Landstad: „Om Salmebogen", s. 200 f.) Av ovennevnte melodier hører 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 15, 16 og 30 til de 20 av Landstads mest benyttede (i 38-9 salmer) og 14, 24, 25, 26, 27 og 28 til 27 mindre benyttede (i 9-5 salmer).

Saaledes hadde salmene i Kingos gradual faatt „et eiendommeligt norsk Præg i Lighed med den norske Folkevises Toner. Kun de færreste av Klokkerne eller Kirkesangerne forstod at synge efter Noder. De lærte Melodierne ved at høre dem i Hjemmet og i Kirken og de sang dem saaledes som de havde lært dem, ofte meget anderledes end Gradualet anviste."[1]

Denne form for kirkesang holdt sig ned gjennem tiden og blev saa inngrodd at man betraktet det som vanskelig og uheldig aa rokke ved den. Wergeland mener saaledes at der hvor tekst og melodi ikke passer sammen, maa teksten forandres og innrettes efter menighetens maate aa synge den paa. Koralboken maa føie sig efter vox populi.[2] Lignende anskuelser nærer Landstad: „Den Form hvori Menigheden er vant til at synge sin Salme, maa man være varsom med at forandre, naar den ikke er altformeget forvildet og mislydende. At kræve Koralbogens stive Form, vil paa mange Steder bringe Menigheden til at tie stille; og sandelig, der synges mangen Melodi lifligere af Menigheden, end den ligger for os i Koralbogen. Jeg anseer det derfor uheldigt, at en vis Koralbog er autoriseret til 'udelukkende Brug ved Gudstjenesten i Rigets Kirker', og har for længere Tid siden henledet Kirkedepartementets Opmærksomhed derpaa. Naar det kun paasees, at Sangen udføres samstemmig og til Opbyggelse, saa skulde jeg forøvrigt finde Friheden her at være tilraadeligst. Den gjør sig ogsaa gjældende, trods det strænge Bud i hin kongelige Resolution, ligesaavel nu som da Pave Leo den tredje († 810) truede dem med Fængsel og Landsforvisning, som vovede at gjøre mindste Forandring i den Gregorianske Cantus choralis eller firmus."[3] Som før nevnt (s. 138) betraktet Landstad dette frie foredrag av en salme som noget for oss nasjonalt.

Skylden for den daarlige kirkesang blir alltid lagt paa de mangelfullt utdannede klokkere og lærere, og Wergeland, som finner baade kirkesangernes sang og kirkesangen i det hele skrekkelig, krever for aa hitføre en forandring til det bedre at ingen maa ansettes som klokkere eller kirkesangere uten at de har stemme og gehør og kan synge korrekt enhver melodi i koralboken[4] — et ganske stivt forlangende som det naturligvis baade dengang og senere var vanskelig aa gjennemføre. En endring til det bedre inntraadte dog efterhvert som de nyoprettede offentlige lærerseminarier kom i virksomhet. Det første av disse var seminariet paa Trondenes i Tromsø bispedømme, som

[1] Nevnte tillegg til Landstads salmebok. — [2] „14 Paragrapher", s. 46. — [3] Landstad: „Om Salmebogen", s. 198 f. — [4] „14 Paragrapher", s. 46.

blev oprettet ved stortingsbeslutning av 9. august 1821, begynte sin virksomhet i 1826 og kunde i 1829 dimittere sine tre første elever. Denne skole, som arbeidet under kummerlige forhold i det hele tatt, gav til aa begynne med ingen førsteklasses sangundervisning. Det vakte misnøie, fortelles det, at de lærere som utgikk fra skolen, ikke hadde faatt ordentlig undervisning i sang. For aa rette paa dette blev elevene senere i enkelte timer øvet i aa spille koraler paa glassharmonika, og da biskop Kjerschow i 1833 skjenket skolen et salmodikon med koralbok, laget elevene selv lignende instrumenter.[1] I § 8 i skoleloven av 1827 blev det bestemt at der i stiftsstedene eller paa andre passende steder skulde oprettes læreanstalter for aa gi vordende kirkesangere og lærere en passende utdannelse. Saadanne blev da efter hvert oprettet, Asker seminar 1834, Klæbu og Stord i 1838, Holt i 1839 og Hamar i 1866. Blandt undervisningsfagene var ogsaa sang og musikk. Ved kgl. resol. av 31. juli 1869 fikk disse skoler en fastere ordning, og musikken fikk 4 ukentlige timer i hvert av de to skoleaar. Saavel i skoleloven for landet av 1827 som for byene av 1848 blev sang, eller sang efter salmodikon, opført blandt fagene. Og sang vil i den tid baade i seminariene og i almueskolen i det vesentlige si koralsang.

Frykten for aa gjøre inngrep i menighetens praksis paa salmesangens omraade viste sig fullt berettiget. De kirkesangere og lærere som blev utdannet ved seminariene, hadde lært aa synge salmene efter Lindemans koralbok, „men Menighederne, som elskede sin tilvante, kirkelige Folkesang, reiste sig paa flere Steder til Modstand mod den stive og slæbende Koralsang, som deres seminaristisk dannede Lærere og Kirkesangere søgte at indføre. Naar Kirkesangeren begyndte at synge en Salme paa sin Vis, stemte Menigheden i af al Kraft paa sin Vis og gik ikke sjelden af med Seiren."[2] Dette forhold endredes vel efterhvert som den gjennem skolen innøvde noteriktige sang begynte aa øve sin innflytelse i kirken. Av avgjørende betydning for kirkesangens forbedring i det hele blev imidlertid Ludv. M. Lindemans koraler til Landstads og Hauges salmebøker, som ved sin dype religiøsitet og sin friske, folkelige klang vant menighetenes bifall og vakte sansen for en virkelig god kirkesang.

Kaster vi tilslutt et blikk paa hvad der fra det offentliges side blev gjort for kirkesangen, vil vi baade se at den i høi grad er gjen-

[1] „Norges lærerskoler i hundrede aar" (Kirke- og Undervisningsdepartementets jubileumsskrifter 1914), s. 7. — [2] Nevnte tillegg til Landstads salmebok.

stand for Kirkedepartementets opmerksomhet, og at det er ganske store summer som anvendes til dens ophjelp.

Og man hadde funnet et meget enkelt, billig og lettfattelig hjelpemiddel — salmodikonet. Dette musikalsk sett mindreverdige instrument, som imidlertid pedagogisk sett kan sies aa ha visse fordeler, hadde man dengang stor tro paa. Allerede Wergeland krever at koralbokens melodier skal utsettes „i Ziffere" for salmodikon, og at instrumentet skal anskaffes til alle skoler.[1] Og dette blev i stor utstrekning gjort. Melodiene blev utsatt i sifre, salmodika og veiledninger i deres bruk blev utdelt, og vandrelærere blev utsendt for aa undervise kirkesangere og lærere i salmodikonspill.

Saaledes sees f. eks. at i 1836 ydes 160 spd. av Oplysningsvesenets fond til utgivelse av koralmelodier i sifre til biskop Sørenssens salmeutvalg (av 1831). De skulde utdeles til almueskoler og deres lærere.[2] I 1840 anvender departementet ifølge kgl. resol. inntil 1200 spd. av samme fond dels som godtgjørelse til O. A. Lindeman for utarbeidelsen av to fullstendige koralbøker for 2 à 3 stemmer, samt 7 mindre samlinger av koraler for forskjellige stemmekombinasjoner, dels til innkjøp av disse siste samlinger trykt med sifre for salmodikon til fordeling mellem offentlige læreanstalter og uformuende kommuner. Samtidig anvendes inntil 750 spd. til innkjøp av 120 fullstendige sett salmodika med tilbehør, likeledes til fordeling, tillikemed en trykt anvisning paa bruken av og veiledning til forferdigelse av disse instrumenter.[3] I 1842 anvendes 150 spd. til gratis utdeling av res. kap. J. A. Lindemans veiledning i bruken av salmodikon og koralmelodier i sifre o. s. v.

Den mann som mere enn nogen annen fremmet kirkesangen ved salmodikonets hjelp og bragte kjennskapet til dette hjelpemiddel ut over store deler av vaart land, var den bekjente musikklærer i Oslo Lars Roverud, født i Oslo 1777, død sammesteds efter en overkjørsel 26. februar 1850. I 1830-40-aarene blev han flittig benyttet som departementets vandrelærer.

Første gang han sees aa ha hatt offentlig understøttelse for aa reise omkring sammen med „3 af ham i længere Tid underviste Drenge" for aa gi undervisning i salmodikonspill, er i 1835.[4] Han faar denne gang 100 spd. for en 2-maaneders reise i „nogle Præstegjelde".

---

[1] „14 Paragrapher", s. 46. — [2] „Departementstid.", 1836, s. 925. — [3] Smstds., 1840, s. 785. — [4] Litt misvisende oplyses i Halvorsens forfatterleksikon IV, s. 622, at hans reiser først begynte i 1841.

Ved sakens foredrag uttaler departementet at det er erkjent at bruken av salmodikon i forening med sifferskriften, hvis fullkommengjørelse og utbredelse vesentlig skyldes kantor Roveruds bestrebelse, „er et fortrinligt Middel til Forbedring af Kirkemusikken og Sangen, og at umiddelbar Anvisning i Brugen af Psalmodikon af en sagkyndig Mand saameget mere tør antages at ville stifte Nytte i denne Henseende, som det kan forventes, at Frugterne af hans Undervisning, skjøndt denne indskrænkes til faa Præstegjelde, vilde mangfoldiggjøres gjennem Meddelelse."[1]

I 1836 faar han 200 spd. for aa reise 3 maaneder i Akershus, og ifølge departementet kan resultatene av hans reise forrige aar „sees at have været fuldkommen svarende til Forventningerne".[2] Ogsaa i 1837 mottar han samme sum for aa foreta en lignende reise.

Efter nogen aars ophold sendes han i 1841 atter ut, og der er denne gang ved kgl. resol. av 28. mai s. a. ydet ham 300 spd. til en reise til Valdres. Departementet uttaler at han ved sine tidligere reiser har vakt større og tiltagende sans for kirkesangens forbedring, saa man maa vente at denne reise av større omfang vil medføre likesaa heldige resultater.[3] I det følgende aar besøker han med en bevilgning paa 400 spd. de to nordligste fylker og i 1844, 1845, 1846 og 1847 med lignende bevilgninger de søndenfjellske bispedømmer. Alt i alt koster hans reiser Oplysningsvesenets fond 3-4000 spd.

Tilsammenlagt var det ikke smaa beløp det offentlige i vaart tidsrum anvendte dels til den før omtalte utgivelse og utdeling av salmesamlinger, dels til den her nevnte ophjelp av kirkesangen, og vi maa beundre den offervilje som blev lagt for dagen for aa fremme en edel sak, — især naar hensyn tas til at landets økonomiske bæreevne i hin tid ikke var saa stor.

[1] „Departementstid.", 1835, s. 489. — [2] Smstds., 1836, s. 769. — [3] Smstds., 1841, s. 596.

NAVNE-REGISTER.

Tallene henviser til side. De viktigste steder er merket med en stjerne foran tallet.

Abelsted, J. C. 33.
Abildgaard, Th. 33.
Abrahamsen, Peder. 11.
Adlerbeth, G. G. 10.
Afzelius, A. A. 89.
Agerbek, H. 79, 156, 159.
Agricola, J. 8.
Amble, Thomas Olsen. 21.
Andersdatter, Berthe. 11.
Andersdatter, Randi. 11.
Arndt, J. 31.
Arnold, G. 9, 32, 150.
Arrebo, A. Chr. 8, 9, 31, 63, 79, 89, 128.
Arrhenius, J. 9.
Arup, J. L. 98, 118, 126, 130, 149.
Arup, L. Chr. 53, *88-92, 116, 117, 121-125, 128, 150.
Balle, N. E. 5.
Bang, A. Chr. 23, 173, 175.
Barth, Chr. A. 33
Bassøe, P. F. 121.
Bech, J. 100.
Berger, Andreas Olsen. 29, 36.
Bernstein, C. A. 19.
Birch-Reichenwald, Chr. 105, 118.
Blix, E. 162, *169-176.
Bonin, Ulrich von. 32, 36, 53, 79, 129, 150.
Boye, B. C. 9, 31, 36, 53, 79, 89, 108, 128, 146, 148, 150.
Boye, C. J. 79 128, 148, 150, 159.
Brandt, C. J. 79, 132.
Brask, P. 10.
Breitendich, T. C. 177.
Brorson, H. A. *8, 19, 20, 31, 36, 43, 53, 54, 63, 72, 78, 79, 89, 128, 146, 148, 150, 156, 159, 171, 172, 174.
Brorson, N. 9, 19, 20, 32, 36, 53, 63, 150, 156.
Brun, J. N. 6, 31, 53, 55, 80, 129, 148, 150, 156, 159.
Bruun, Julius. 131.
Bugge, P. O. 38, 62, 106.
Bugge, S. B. 39, 44.
Böttiger, C. W. 72, 96.
Cassuben, Chr. 79.
Celano, Thomas fra. 151.
Clairvaux, Bernhard av. 9, 31, 146, 148, 151, 172.
Clausnitzer, T. 43, 159.
Crasselius, B. 9, 32, 53, 63.
Creuziger, Elisabeth. 89.
Dach, S. 66.
Dahl, Chr. 9, 129, 146.
Damkier, J. R. 150.
Darre, H. J. 88, 159.
Decius, N. 9.
Delphin, Christian. 71.
Denicke, D. 79, 129.
Dietrichson, J. F. 140.
Diriks, C. A. 101, 105.
Dop, Th. A. 146.
Due, Stephan. 53-54.
Eber, P. 9, 43, 79, 89.
Eielsen, Elling. 11, *34-35.
Elisabeth, Ludæmilie. 32, 146, 172.
Elmenhorst, H. 66.
Engelbretsdatter, Dorothe. 26, 31, 80, 129, 150.
Ewald. J. 156.
Fabricius, F. 150.
Fenger, P. A. 155.
Franck, J. 32, 63, 80.
Frantzén, F. M. 9, 80, 82, 89, 129.
Frantzen, J. N. *94-95, 179.
Freylinghausen, J. A. 9, 19, 32, 54, 63, 159.
Friderichsen, J. 9, 150.
Frimann, Claus. 55.
Fritsch, A. 150.
Garve, Carl Bernhard. 42.
Geijer, E. G. 10, 80.
Gellert, C. F. 9, 32, 36, 53, 89, 150.
Gerhard, P. 6, 9, 19, 32, 36, 43, 54, 63, 66, 67, 72, 146, 148, 150, 159, 171, 172.
Gesenius, J. 32.
Gotter, L. A. 32, 36, 53, 148, 150.
Gram, Wm. 33.
Gregor, Christian. 37, 42, 51.
Greitter, M. 8.
Grendahl, Mikkel. 35.
Grimelund, A. 38, 98, 144-145, 159.
Grundtvig, N. F. S. 10, 37, 39, 41, 52, 54, 70-72, 78, 79, 81, 109, 128, 129, 136-138, 144, 146, 148, 150, 156, 159, 172, 173.
Grøndahl, Chr. 103, 127, 140.
Grønfeldt, J. J. 54.
Guldberg, Ove Høegh. 5, *9.
Gundersen, Cornelius. 29.
Gundersen, Paul. 11.
Gustav Adolf. 151.
Hagen, L. Chr. 79.
Hagene, Helge Erichsen. 29.
Hald, N. C. 130.
Hammerich, F. 79.
Hansen, Thomas. 9, 31, 53, 63, 146, 150.

Harboe, Ludvig. 5.
Hauge, Andreas. 149, 150.
Hauge, H. N. 2, *10-23, 36, 37, 65, 179.
Hedborn, S. J. 89.
Heermann, J. 8, 9, 19, 32, 36, 43, 53, 63, 79, 129, 146, 148, 150, 159, 171.
Helweg, L. 132.
Hemmingsøn, N. 8, 63.
Herman, N. 8.
Herrnschmid, J. D. 89.
Hersleb, S. B. 60, 100, 101.
Heyden, S. 8.
Hinkelmann, A. 66.
Hiärne, G. A. 80.
Hjort, P. 79, 150.
Hjort, V. Chr. 79.
Holm, N. J. *38-53, 62, 71, 74, 80, 129, 148, 150, 159.
Holst, Lars. 175.
Homburg, E. C. 150.
Huseby, Olaf. 176.
Hygom, P. J. 79, 171.
Høy, Fr. Chr. 54.
Ingemann, B. S. 54, 72, 78, 79, 128, 146, 148, 150, 159.
Iversen, Lars. 11.
Jensen, P. A. *97-99, 162, 179.
Johnsen, Jens. 23, *29-35, 65, 86, 92, 150.
Johnson, Gisle. 161.
Jonæsøn, S. 8, 48, 67, 136, 137, 171.
Juell, D. B. 126.
Juliane, Æmilie. 9, 32, 63, 150, 159.
Kaurin, J. M. P. *76, 132, 140.
Keyser, C. N. 118.
Kielland, Gabriel. 38.
Kielland, Theodor. 38.
Kingo, Thomas. 5, *8, 9, 25, 31, 36, 53, 54, 63, 66, 67, 72, 78, 79, 89, 91, 94, 100, 107, 114, 119, 128, 129, 136-138, 145, 148, 150-154, 156, 159, 171, 172, 177, 178.
Kirkerud, Haavel. 80, *88.
Kjerschow, P. C. H. 126, 182.
Klaveness, Thv. 86.
Klæbo, Jon. 170.
Knoll, Chr. 25.
Kofod, B. S. 33.
Koitsch, C. J. 19, 80, 129, 150.
Kolmodin, Israel. 80.
Kristiansen, Anders. 29.
Krognæss, S. M. 33.
Kraabøl, Johannes Johnsen. 21, 36.
Lammers, G. A. 38, 50, 53, *60-66, 118, 126, 127, *147-155, 161.
Landstad, M. B. 78-80, 86, 92, 118, 121, 125, 127, 129, *133-139, 141-143, 146, *155-158, 159, *164, 167, 168, 170, 172, 181.
Langbecker, E. C. G. 80, 81.
Lange, J. Chr. 80, 129.
Laurenti, L. 9, 19, 32, 36, 43, 63, 150.
Lavater, J. K. 79, 81, 129.
Lehr, L. F. F. 43.
Lie, J. H. 146.
Liebenberg, M. F. 156.
Lieungh, J. J. 130, 140.
Lindberg, J. C. 72, 79.
Lindeblad, Assar. 96.
Lindeman, J. A. 183.
Lindeman, J. R. 159, 179.
Lindeman, Ludv. M. 79, 140, 167, 182.
Lindeman, O. A. 178.
Lund, J. J. 9, 31, 36, 53, 79, 89, 128, 150.
Luther, M. 8, 9, 32, 36, 43, 48, 54, 63, 72, 79, 89, 129, 146, 159, 168, 171, 172, 174.
Laache, Nils Jacob. 29.
Madsen, Chr. 54.
Marot, Cl. 8, 31.
Matthiessen, (C. M. A.?). 39.
Mayer, J. F. 33.
Mentzer, J. 80.
Moe, Jørgen. 144, 145, *163.
Moe, Moltke. 175.
Morken, Kristi Kristensdatter. 21.
Moss, Dorothea Maria. *58-60, 179.
Moursund, Hans Andreas. 29.
Munch, A. 140.
Munch, Edv. 106, 118.
Munch, J. St. 102, 103.
Myhrebøe, Harkel Johnsen. 35-37.
Müller, Henrik. 36.
Münter, B. 9, 32, 89.
Neander, J. 32, 80, 129.
Neumann, J. 103, 108.
Neusz, H. G. 32, 129.
Nicolai, F. 25, 53, 79, 148, 150, 156, 172.
Nilsen, Anders. 29.
Nystrøm, P. O. 80.
Oldenburg, T. V. 79, 128, 146, 150, 156, 159.
Olearius, J. 89, 148, 150.
Opitz, M. 66.
Paulsen, Nils. 29, 36.
Pavels, Claus. 6, 7, 55, 100.
Pedersen, B. 9, 146, 148, 150.
Pedersen, J. 9, 32, 89.
Pedersen, N. 146, 148, 150.
Pedersen, Peder. 11.
Petersen, L. 146.
Petri, Olaus. 9, 31.
Pettersen, A. 54.
Pillarviken, Hans Hansen. 28.
Pontoppidan, E. *9, 53, 63, 79, 104, 177.
Prudentius, Aur. 96, 146.
Prætorius, B. 32.

Rambach, J. J. 19, 32, 36, 150.
Rasmussen, P. A. 34.
Rerav, R. H. 8.
Reusz, J. Chr. 39-41.
Richter, C. F. 9, 19, 32, 36, 53, 63, 79, 150.
Ringwald, B. 8, 9, 32, 36, 43, 79, 89, 129, 146, 148, 150.
Rist, J. 9, 32, 36, 43, 54, 63, 73, 79, 129, 146, 148.
Roeskilde, P. J. 9, 32, 63, 79, 146, 150.
Roverud, Lars. 183.
Sacer, G. W. 32, 79, 148, 150.
Sagen, Lyder. 68, 97, 110.
Salling, S. Chr. 39, 41.
Sandberg, C. I. 115-117.
Sandberg, K. 33.
Saxild, E. N. 94, 100.
Scheffler, J. 9, 19, 32, 54, 63, 79, 89, 146, 148, 150.
Schirmer, M. 80, 129.
Schjørring, N. 177.
Schmidt, Eus. 80, 150.
Schmidth, M. N. 79, 128, 159.
Schmolck, B. 19, 79, 81, 129, 159, 172.
Schouboe, O. B. 118.
Schrader, J. H. 9, 19, 32, 129, 146, 148, 150.
Schrøder, J. H. 19, 32, 36, 79, 129.
Selmer, Chr. 31.
Selnecker, N. 8, 89.
Simonsen, Ole. 11.
Skullerud, Olai. 36.
Skaar, J. N. 87, 159, *165-167, 177.
Smestad, E. H. 33.
Spangenberg, A. G. 37.
Spegel, H. 9, 129.
Spengler, L. 8, 89.
Speratus, P. 72, 89.
Sporon, B. G. 9, 32, 150.
Stana, Baard P. 29.
Stenby, S. M. 35.
Stenersen, Andr. N. H. 93, 110, 116, 125.
Stenersen, S. J. 60, 70, 80, *87, 100, 101, 129.
Sthen, H. C. 8, 9, 31, 79, 89, 128, 150, 159, 172.
Stockfleth, N. V. 4.
Stolberg, Anna von. 150.
Storm, Edv. 55, 79, 80.
Sundt, C. U. 71, *95, 121, 179.
Svanøen, Ole. 101.
Svedberg, J. 9, 56, 80, 129.
Sørbrøden, John Hansen. 11, 35.
Sørenssen, Chr. 75, *103, 106, 118, 183.
Tersteegen, G. 54.
Thilo, Val. 66.
Thomissøn, H. 8, 31, 63, 79, 89, 128, 172.
Thrap, Daniel. 140, 144.
Thura, L. 79.
Timm, H. A. 79, 128, 148, 150.
Todi, Jacoponus fra. 151.
Ullmann, V. 175.
Ulnæss, N. 33.
Venjum, Erik. 29.
Vig, Ole. 131, 132, 160.
Vigen, Ingebrigt Arntsen. 29.
Vinje, Aasm. *167, 170.
Wallin, J. O. 8, *9, 49, 57, 80, 82, 89, 90, 129, 135, 148, 150.
Weisse, M. 8.
Weissel, G. 50, 146, 148, 172.
Welhaven, J. E. 100.
Welhaven, J. S. 3, *66-70, 75, 76, 83, 93, 97, *105-118, 125, 132, 133, 139, 144.
Wergeland, H. 3, 56, 110.
Wergeland, N. 7, *55-58, 81, 104, 177, 179, 183.
Werner, G. 8, 89.
Wettergreen, B. 149.
Wexels, W. A. 38-40, 53, 60, 61, 66, 69, *70-90, 92-94, 97, 111-122, 125-127, *127-147, 148, 150, 152, 155, 157, 159, 160, 162.
Wexelsen, Fr. N. 80, *88, 127, *158-161, 179.
Wexelsen, V. A. 158, 160, 175.
Willgohs, J. F. *93, 118, 125.
Winckler, J. J. 159.
Zetlitz, Jens. 55.
Zinck, H. O. C. 177.
Zinzendorf, N. L. von. 37, 54.
Ægidius, B. C. 9, 19, 31, 36, 63, 79, 128, 148, 150.
Ödmann, S. L. 9, 80, 129, 151.
Øksne, Larina Olsdatter. 11.
Åhlstrøm, O. 178.
Aarflot, Berthe Canutte. *23-28, 179.
Aasen, Ivar. 162, 165, *168, 169, 170.
Åstrøm, J. 9, 80, 89, 129.

PROST CLAUS FRIMANN. 1745—1829.

BIDRAG TIL HANS BIOGRAFI.

I.

CLAUS FRIMANN OG HANS NIELSEN HAUGE.

Fire aktstykker, meddelt av
Dr. Just Bing.

Iblandt de innkomne brev i Nordre Bergenhus Amts (Sogn og Fjordane Fylkes) arkiv i Statsarkivet i Bergen er funnet et brev fra Claus Frimann. Det avtrykkes her som aktstykke *nr. 1.*

Det er mere privat, end officielt at jeg herved tager mig den Frihed at tilsende Dem Indlagte, som er en Bedømmelse over en af Hans Nilssen Hauges Bøger. Kort efterat jeg havde afsendt til Dem mit Svar af 14de Julii, kom jeg over denne Bog. Jeg spildte nogle Stunder paa at læse en Deel af det dumme Vaas, og fik det Infald: at affatte mine Tanker derover i Form af en Recension, hvoraf Dem her tilsendes et Exemplar, som De, efter Gjennemlæsning, ville behage at legge hen paa en Hylde blandt Deres private Bøger. Den kan maaske tiene Dem til en Smule Moerskab i en leedig Stund, men især til at giøre Dem bekiendt med Hans Nilssens Aand og Tænkemaade. I gamle Dage brændte man, ved Bøddelen, — Bøger, som maaskee vare vel saa godt skrevne; mere humant tænker og handler man vel nu; Men at næsten hvert Blad i den anmældte Bog qvalificerer sig til at anstikke Tobakspiber med, kan frit siges, og at Forfatteren, for at have i den udspredt saa megen Ondskab og Gift, — ey at tale om hans Proselytmagerie, — burde ogsaa faae sin Pibe tændt, det troer og kjender jeg for Ret. At sette Krabbaten i en litterair Gabestok, var mig en smal Sag; men med Satirens Svøbe at slaae sig til Ridder paa en saadan Fantast og Sværmer, er maaskee ikke Umagen værdt.

Davigens Præstegaard, den 25de Septembr. 1804.

Ærbødigst
Frimann.

S. T. Hr. Amtmand Wibe.

Men amtmann Vibe nøiedes ikke med aa ha Claus Frimanns recensjon liggende blandt sine papirer. I sin tjenesteiver i saken mot Hauge sendte han den inn til den kommisjon som var blitt nedsatt for aa behandle Hauges sak. Hans brev derom finnes i Kopiboken og avtrykkes her i utdrag som aktstykke *nr. 2.*

Nordre Bergenhus Amts kopibok nr. 21, s. 541.

Til den over Hans Nielsen Hauge nedsatte Undersøgnings-Commission i Christiania. Den 6te Februar 1807.

I Overensstemmelse med Dh.r Commissariers Forlangende udi Skrivelse til mig af 31te October f. A. foranstaltede ieg strax igjennem vedkommende Embedsmænd de i denne Sags Anledning fornødne Forhører optaget. — Af disse ere nu indløbne Amtet følgende:

— — — — — — — — — —

Jeg skulde ellers hermed tienstligst have Commissionen tilstillet, en af den vidtberømte Lærde Hr. Provst Frimann efter min private Anmodning til ham i Aaret 1804 forfattet Rescention over Hans Houges Bog: „Den christelige Lære over Epistlerne og Evangelierne" kaldet, som ieg med hans Tilladelse maae lade afbenytte, i det Tilfælde samme skulde kunne tjene til nogen Vejleedning for Dem under denne Sag.

Vibe.

Paa denne maate er det gaatt slik at Frimanns recensjon nu finnes i Riksarkivet blandt bilagene til Hauge-kommisjonens forhørsprotokoll. Den avtrykkes her som aktstykke *nr. 3.*

Bilag til forhørsprotokollen for kommisjonen av 16. november 1804.

Den Christelige Lære, forklaret over Epistlerne og Evangelierne, som indeholder korte Grunde over deres Mærkværdighed, der overbeviser de hykkelske Bekiendere med de Vantroe, som falsk trøste sig ved Guds Naade i Christo, og lærer, hvorledes den annames af de oprigtig troende Jesu Efterfølgere, forfattet af den i sig selv ringe Bonde-Søn *Hans Nielssen Hauge* i Thunøe Sogn i Aggershuus Stift i Norge. 1ste Deel, Kiøbenhavn 1800, trykt hos P. H. Høeckes Enke, paa Forfatterens eget Forlag. 2den Deel, Kiøbenhavn 1800, trykt hos H. L. S. Winding, paa Forfatterens eget Forlag.

Dette er Titelen paa den saakaldte Hauges Postill. Kun i Octavformat er Bogen; — i hvilken Format Forfatteren er, er ikke Recensenten bekiendt; Sluttelig maae han være in Folio, da han af sine Tilhængere ansees som deres Bisp. Allerede i Fortalen slaaer han en Glorie omkring sig med disse Ord: jeg vil sige med Paulus: er jeg ulærd i Talen, saa ikke i Kundskaben. Denne Kundskabsmand skulde man da besee engang. Recensenten har ikke havt den Lykke at gjøre personligt Bekjendtskab med denne Højærværdighed; men troer sig skadesløs ved nu at have gjort Bekiendtskab med denne hans Bog, som Recensenten

maaskee aldrig havde kommet paa Spor af, havde ikke Amtets Skrivelse, grundet paa Cancelliets, givet Anleedning dertil. Ved Efterspørgsel om nogen af Forfatterens Skrifter var blandt Recensentens Sognefolk faaer han denne Bog i Hænderne. Vilde man nu spørge denne Kundskabsmand: hvorledes han, — i sig selv en ringe Bondesøn — uden at have lagt sig efter enten Grundsprogene eller nogen Hermeneutik, er bleven salvet med saadan Fylde? vilde han vist svare: det er Alt af Aanden; Thi i hele Bogen har han ubeskrivelig meget med Aanden at bestille. Og at virkelig en Aand, — Gud veed, hvilken — tumler ham græsselig, sees deraf: at simple Væsener med Menneske-Forstand kan paa mange og de fleste Steder i Bogen aldrig forstaae et Ord, og at hans Sprogforklaringer, hvoraf han giver mangfoldige, ere saa splinternye og overordentlige, at man reent maae forstumme derover. Om det er een og den samme Aand, eller en anden slags Aand, som udruster ham med de hvasse Horn, han saa jævnlig støder i Præsteskabets Sider, naar de møde ham paa hans aandelige Kirkevey, kan ikke forvist siges. Strax i Fortalen betitler han de *Verdens Lærde og Kaldte* for *Elii Sønner* og *Bilials* Børn, — saadanne nemlig, som ikke ere kaldte saaledes, som han. Rigtignok maae hans Kald og være betydeligt, da han seer sig baade nødsaget og bemyndiget til at kalde saa mange Under-Prædikantere under sig; thi, — siger han i Fortalen — jeg kan ikke mundtlig komme saavidt og til saa mange, som jeg ønskede; jeg har Meget at tage i Agt. Ja vist har han; Thi nu er Alskens Kiøbmandskab af Herregaarde, Skibsparter, m.m. — hvortil maae være meget hemelige Kilder — bleven hans Højærværdigheds Favorit-Lyst. For sin Deel skulde ellers Recensenten oprigtig raade ham: nu snart at resignere sit General Superin[ten]dentskab, ja, ret at nedlegge sin apostoliske Pen, og, for endnu mere lysende at vise den sin Ydmyghed, som han i Bogen saameget taler om, smukt gaae tilbage til den vakre Bondestand igien. Vi skal saa alle paa en vis Maade gaae tilbage igien, efter Ordene: Af Jord er du komen, til Jord skal du blive. Hans Hyrdestav, som nu saa længe er brugt, hvorsnart kunde den faae en farlig Knæk, om han endnu længer skulde vandre med den? — og da var det uvist, om Aanden havde en nye saa strax paa rede Haand igien til ham. Nogle mørke Ahnelser volde hos Recensenten det Ønske: at denne vandrende Hr. Fader maatte komme betids velforvaret i Rolighed enten paa et verdsligt eller aandeligt Sorgenfri, hvor han til Tidsfordriv i ledige Stunde jo endnu kunde divertere sig med Dragen i Aabenbaringen og smaasnakkes med sine gamle Monfrerer: Michael og hans Engle. Om Eli-Sønnerne da af og til bankede paa hans Dør, og giorde ham lidt Ulyd i Talen, ved at spørge efter hans Kaldsbrev, kunde han saa give dem samtlig en god Dag. Men Recensenten taler om Kald, og glæmmer sit eget, som er at dokumentere af Skriftet, hvad han herover før har sagt. Kommer nu da, Læsere! — Her er Manden Hans Nielssen Hauge lyslevende:

1ste Deel: Side 6. Vor Frelser sendte 2 Disciple, som skulde løse en Aseninde og et Føl. Aandelig at ligne og udlegge dette, saa kan det saaledes forklares: Ved de to Disciple kan forstaaes Siel og Legeme,

som ere Herrens Sendebud, hvilke begge ere hans Disciple eller Tjenere; ved Aseninden kan forstaaes det gamle Menneske, eller det første, som er af Jorden — — og ved Føllet kan hentydes paa det nye Menneske, som ved den Helligaands Gierninger er undfanget.

S. 15. Jeg vil giøre underlige Gierninger, oven i Himmelen, og Tegn neden paa Jorden: Blod, Ild, Røg og Damp, Solen skal omvendes til Mørke og Maanen til Blod — disse Profetens Ord forklares saaledes: han vil give Tegn og underlige Gierninger i Himmelen eller blandt det himelske Borgerskab, som føler Guds store Magt, at naar disse aandelige Mennesker seer Herrens store Gierninger af det Naadens Lys, der er Retfærdigheds Soel, ogsaa alle hans Sendebud, der har dette Lys eller Soel indentil i aandelig Klarhed, og uden til deres hellige Levnet, som Maanens Skin, dette kan de jordiske Mennesker ikke see; derfor bliver det for dem Blod, Ild, Røg og Damp; thi Johannes siger: at Røgen formørkede Solen. Aabenb. 9de hvilket er Verdens syndige Lyster.

S. 40. Det Folk, som skal skabes, forklarer han: Det Folk, som skal gjenfødes.

S. 43. At Gud længe forhaler med Straffen er et Tegn til stor Ulykke og Unaade af Gud.

S. 44. Gud, som da har født sin Søn af Evighed, og nu ved sin Aand undfanget og fød ham i Dag.

S. 49. Vi vil derfor betragte den indvortes Renselse, nye Fødsel i Aand og Sandhed, at faae renset baade det Indvortes og Udvortes, at blive vor Frelser liig, saa han kunde ligge i vor Krybbe eller Hierte, og der faae Herberge, at alle vore Synds Lyster, som før har været til Hvile for de ureene Aander og herberget dem, maatte nu blive skikket til at herbergere Guds Søns Moder, at Jesus med sin guddommelige Kraft kunde uddrive Fienden, dæmpe det Straa, eller Kiøds Lyster, hvor Satanas har havt sig Føde i. Vi kunde ved den Helligaands Undfangelse blive Jesu hellige Moder, saa han med Faderen kunde boe i os.

S. 55. Nu kunde han /: Stephanus :/ ikke bede: at Gud skulde forlade dem Synden mod Herren, men han siger etc.

S. 59. Og, hvor Mange blir ikke ligesaa dræbte i Templen af de stolte Hierter, der bruge Hykleri, Had og Vrede, med mere, som myrder de levende Aander.

S. 64. Vi, som skulde være Jordens Salt, maae altid have Salt hos os selv, neml. hellige Gierninger, som skulde salte og bide de jordiske kiødelige Mennesker.

S. 69. Men Jesu Meening (siger Forfatteren) om Johannes at blive, indtil han ɔ: Jesus kom, var: at han ɔ: neml. Jesus aabenbarede sig for ham paa Øen Patmus, hvor han skrev Aabenbaringen, som og han sagde til Disciplerne at nogle af Eder skal ikke døe, førend de faae see Guds Rige, som var Christi Forklarelse paa Thabors Bjerg. Recensenten og alle Nyere med ham veed, at den Jesu Komme var hans Komme til Jerusalems Forstyrrelse, og at det: førend de faae see Guds Rige, er: førend de faae see Christendommen udbrede sig, og

seyre blandt Jøder og Hedninger — saa meener Göttingens Michaelis. Hauge maae have andre Kilder at øse af.

S. 85. I Bønnen paa Nytaarsdag: Lad du og din Helligaand giennemskiære vort Hierte med din Straffes Ild — (: et meget smukt Ønske:).

S. 97. Kamelernes Mangfoldighed det er de ringeste Mennesker, som ere mindst agtede og mest uskikkede, de skulde og skiule os og aftage Fjendens Magt, — giæmme os, som den Skiøge Rahab giorde ved Propheterne. Denne Mand lader os da vide: at Josvas Speydere vare Propheter, som Ingen har vidst før. Han synes ellers under denne Forklaring at spaae sig og Sine ikke alt saa godt, men en Magt imod sig; trøster sig dog med Tilflugt under Kamelerne og Skiøgerne.

S. 106. Hvad de mene om det Evige er ikke andet end Meeninger og løse Tanker, eller Noget af Aandens Overbeviisning, hvilke de betager og nedqvæler med Fornuften, som mod Troen fører Krig etc. Altsaa (siger Forfatteren) duer ikke Fornuften noget i det Aandelige, til at ledsage, men mere at forvilde.

S. 107. Verdens Menneskers Gudstieneste er fuld af alle slags Øyens Lyster og Musikker for Ørenes Klang, bruger høymodige Ord i deres Læsen og unyttige Noder og Melodier i Sang, som forvilder Sindet —

S. 108. videre: Vi læse: at Christus ikke var i Templen mer end tre Gange og Apostlerne kom der ikke, uden for at søge Folkets Samfund, og at faae dem i Tale; ellers var deres Kirker og Prædikestole hvor de samledes, paa Bjergene, Mark og Huus etc. Nu det var sandelig Vand paa Hans Nielssens Mølle.

S. 109. Guds Ord er Krogen, hvormed man kan drage dem, ɔ: Verdens Mennesker op af Syndens Dynd; men saa maae man agte sig, at de ikke drager os need, —et saare lysteligt Syn, naar de da drog hinanden hver paa sin Kant, og maaskee havde faaet Nilssen selv paa sin Krog, hvilken Fangst!

S. 119. Som vi ere adskillige Naadegaver betroet, saa formaner Apostelen i vor Dagis Epistel at bruge dem, enten det er Prophetier, da lader os prophitere; (Recensenten beder Læseren læse Ordet rigtig: prophitere, ikke prophetere) — efter Troens Maade Propheti: er at vidne om tilkommende Ting; profitere er at samle eller formere sit eget eller Herres Gods. Troens Maade er kraftig i Kiærlighed; Efter denne Maade skal vi see at prophitere, saa Kiærlighed til Gud og vor Næste kan bevises i os selv, og dertil vidne for alle Mennesker, hvorledes Guds Kiærlighed er: at den er en fortærende Brynde mod Synden, og vil gjerne forbrænde og rense hver Synder, som begiver sig til Omvendelse, skiænke ham Naade og evig Glæde; derimod fortære med Evigheds Ild alle Gjenstridige, som vedblive i sin Ondskab etc. — Deres skyldige Tjener, Hr. Hans Nielssen!

S. 120. Naar du giver, siger Christus, saa lad ikke din venstre Haand vide, hvad din høyre gjør, Math. 6. — Lad ikke din venstre Haand, det er saameget, dit onde Kjød og Blod, eller Falskheds Aand, som forraader dig til at staae paa den venstre Side, og fører dig

til den evige Død, hvorfor du maae døde det her, og ikke lade det vide, hvad den høyre Haand gjør, eller det som er komen af Aandens Kiærlighed til Gud og dens Næste, da skal du staae paa den høyre Side, saa skal du indgaae og tage det mangfoldige igjen i den evige Glæde. Veed nu Læseren hvilken Side han skal staae paa?

S. 123. Jesu Lignelse om den gamle og nye Viin, og at Ingen lader nye Viin i gamle Læderflasker forklares saa: Denne Lignelse fremsetter Jesus om det gamle og nye Menneske; thi den gamle Flaske er det gamle Menneskes Sind, og den nye Flaske er det nye Menneskes Villie, Sind etc. Den gamle Viin er Verdens Kiærlighed og kiødelig Behag, hvilket snart bliver gammel; thi et Menneske finder ikke længe Smag i en Synd og Lyst, men vil strax bedrive en anden.

S. 124. Jesus ledsager til de levende Vandkilder, endog han ikke haver i Forraad, men kan med sin guddommelige Kraft virke Viin, saameget og saa hastigt, som det behøves.

S. 133. Naar vi det giør, da samle vi gloende Kull paa hans Hoved, at det opgløder hans øverste og ædelste Deel, hans Sind og Hjerte.

S. 134. Jesus udrakte Haanden og sagde: *jeg vil vorde reen,* og den Spedalske blev strax renset; det var saameget, som Christus vilde sige: jeg vil selv være reen fra alle syndige Smerter og Skade baade paa Legem og Sjel.

Recensenten giør nu et Spring over et Par hundrede Sider.

S. 328. Christus, naar han her havde havt den Mad i at gjøre Faderens Villie etc. skulde han siden belønnes med evig Fedme, og blive ophøyet i Herlighed, Glæde og Fred hos sin Fader; hvilket er det Smør og Honning, som han og alle hans Udvalgte spiser her, hvoraf Viisdom kommer til at forkaste det Onde og udvælge det Gode. Amen. Der er altsaa ogsaa aandeligt Smør, men neppe andensteds at bekomme end hos Hans Nielssen, og ventelig til billigste Priser.

Sammesteds, neml. S. 328. Engelen Gabriel bebudede Maria hvilke Retfærdigheds Frugter hun skulde avle i sit Liv.

S. 332. De Troende er og dyrebarere eller Gud kiærere end Englene.

S. 333. At vi har undfanget og føder Jesu Aand i vort Hierte. Hr. Nilssen lader ellers altid Jesu Aand, eller den Helligaand virke Undfangelsen i aandelige Tilfælde, som naar Jesu Moder skal undfanges, hvorom før mældt. — Men hvilken Aand skal nu virke denne Aands Undfangelse? Nilssen veed det nok, naar han kun vil ud dermed.

S. 388. En skiøn aandelig Diætisk Regel forekomer her, neml. denne: Lad os derfor altid eller ofte undersøge, rense, og gjennemsee vor Drik og Spise; thi faaer Aanden ikke sin reene Spise i Guds Ord, men bliver af Synden beblandet, saa (ja, hvad da?) maae den døe.

S. 418. Dette skeer endnu af de Ypperste-Præster og Verdens Øverste — at de bespotter, forfølger og dræber de uskyldige Sandheds Vidner, endskiøndt de finder ingen Sag hos dem. Dette siger De, Hr. Hauge! *skeer endnu* og det af Verdens Øverster? af Landets Authoriteter altsaa — — Hør, for Himlens skyld, min Mand! see Dem efter Kame-

lerne, eller skynd Dem ind til Madame Rachabs! thi jeg hører skinbarlig Fiskalens Tordenvogn komme rullende i Deres Gade.

S. 425. Ja Præsterne sige frit til Syndernes Forladelse, og høyt om de skal nævne Omvendelsen med Mund at den skulde giøres; thi i Hiertet veed de lidet, ja næsten intet af den, i at lære andre, mindre har de gjort det selv, saa de viser dens Frugter etc. Dette fortæller vor Forfatter Præsternes Sognefolk i en Postil, som de hver Søndag skal læse. — Nilssen! Nilssen! er De endnu ikke inde hos Madame Rachabs? Retligenu har De hele Præsteskabet paa Halsen.

2den Deel. S. 208. Saadant: at rædde ɔ: Bjerge, Korn og Høe med Mere, som Mennesker kalde Nødvendigheds Gjerning, *det er alt Synd,* paa Sabbaten.

S. 236. Lad Solen ikke gaae ned over Eders Fortørnelse! — Herved maae vi ikke forstaae den naturlige Soel; ney, Pauli Meening er: den Retfærdigheds Soel, Jesus Christus, han maae gaae ned med sin Mildhed og Kiærlighed, naar vor Fortørnelse fik Lov at gaae op.

S. 323. Thi hvor aldeles Christi Aand er udryddet i vore Tider, *formedelst Kirken og Lærerne,* det er vederstyggeligt og bedrøveligt at tænke paa og tale om, da ej allene det, som de kalder Templer, Kirker eller Guds Huus og Helligdom er fuld af alle slags Malerier og *Afguderier,* men de og selv, saavel de onde Lærere, som Tilhørere, hvilke sidste ere opfyldte af de Førstes *Forgivt,* og er fuld af Afguder i sit Hierte med alle kiødelige Lyster, der staaer oppe paa Prædikestolen, og taler stolte Ord, som ere forfængelige; O, hvilket Afguderie er ikke deri, som opfylder Tilhørerne!

S. 328. Jesu Legeme ligner han ved *et Aadsel,* og siger: de Gode forsamle sig, og spise deraf.

Saadane Rariteter er næsten hver Side opfyldt med. Naar nu Hovedmanden eller dux gregis lærer saadant, hvad skal man da vente af hans Underlærere og Emissarier: Skomager- og Skræddersvende, som reyse om paa Landsbøygdene? Rigtig nok er Hans Nielssen Hauge ikke den første Fanatiker, som vort Land har produceret; I den første Halvdeel af det sidste Aarhundrede var vort Norge noksom foruleyliget af dette slags Folk; men at der blandt Fortidens Fanatikere her i Landet har været nogen større i Uforskammenhed, tvivler Recensenten om.

At kalde saadant meeningløst og fornuftløst Sladder, saadanne Væmmeligheder og Afskyeligheder: *Evangelisk Lære;* — at give de falskeste og latterligste Sprogforklaringer; — at kaste saamegen Stænk paa den offentlige Lærestand, samt paa den offentlige Gudstjeneste; — at indprænte Almuen saadanne Sætninger, som f. Ex. at det paa Sabbaten er Synd at rædde sit Korn, naar det nemlig staaer Fare for at beskades paa Marken; — at sige offentlig: at Fornuften duer ikke noget i aandelige Ting, men kun forvilder; — at udkramme saadanne Sætninger ey allene mundtlig, men og paa Tryk, just i saadanne Bøger, som Bønder troe sig forbundne at læse hver Helligdag — skal saadant

taales? — Burde saadanne Skrifter i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede opnaae en Alder af 4 à 5 Aar, og divulgeres over hele Landet? — Til Lykke er Regiæringen bleven opmærksom derpaa; denne, haaber man nu, ved en Commissions Nedsettelse vil raade Bod paa dette Uvæsen. Den mest passende Straf for den ved Hans Nielssen Hauge voldte Skade i Publikum ved at have forvildet Gemytterne, forqvaklet Religions Læren og haanet dens Betientere, troer Recensenten at være denne, at han blev mulkteret paa en tilstrækkelig Pengesum, f. Ex. Eet tusind Rigsdaler, som enten kunde udsettes paa Renter, hvilke kunde tiene til Præmier for dem, der oprettede de almennyttigste Laanebiblioteker blandt Almuen, eller, uden at settes paa Renter, kunde tjene til Indkiøb af praktisk oekonomiske Almue-Skrifter, som i Bergens Stift, hvor Oplysningen nok er ringest, kunde ved Præsterne uddeles blandt Almuen.

For saadanne vanskabte Fostere, som denne Hauges Postil, maatte nok Almuen forskaanes, da den har saa Nok tilforn af Mystik og Overtroe i de gamle Andagtsbøger, der stedse, — som man desværre seer — ved nye Oplag fødes paa nye, og saa vældelig hindre renset Smag og Oplysningens Aand at udbrede sig blandt den. *Claus Frimann.*

Kommisjonens svarskrivelse finnes blandt de innkomne brev i Amtets arkiv og avtrykkes her som aktstykke *nr. 4.*

Pro Memoria. Vel har Deres HøyVelbaarenhed i Brevet af 6. Feb. d. A. ved at oversende til os trende i Nordre Bergenhuus Amt optagne Forhører, angaaende Arrestanten Hans Nielsen Hauge og hans Tilhængere, overladt til Kommissionen at udfinde de Vidner som maatte attraaes tagne i Eed; men da Kommissionen blot er bemyndiget til at optage og forsaavidt Stæder angaaer som ligge over 2 Miile fra Christiania Bye, at reqvirere de fornødne Forhører optagne over bemeldte Hauge og hans Tilhængere, men ikke til at lade erhverve Tingsvidner, der først kan finde Sted naar Action mod Vedkommende er anlagt og Actor og Defensor ere udnævnte: saa troede man sig ikke beføyede til i ovenmeldte Anledning at foranstalte noget videre.

Da Deres HøyVelbaarendhed imidlertid under 28. f. M. har giort Erindring herom, skulle man ikke undlade tienstl: at tilkiendegive Dem dette til behagelig Underretning.

Iøvrigt skylder Commissionen Deres HøyVelbaarenhed megen Tak for den os tilsendte Recension over H. N. Hauges Bog: „Den christelige Lære etc.", af Frimann og for den givne Tilladelse deraf at maatte giøre fornøden Brug.

Christiania, den 15. Maij 1807. Paa Hr. Justitz Raad Collets og egne vegne. *Ingstad.*

S. T. Hr. Amtmand Vibe.

Disse for tiden og dens menn karakteristiske aktstykker nevnes ikke av D. Thrap i hans biografi av Claus Frimann i „Bidrag til

den norske Kirkes Historie i det 19de Aarhundrede" og er visstnok overhodet ukjent.

Hovedstykket er Frimanns „recensjon". Han lar der sitt raseri mot Hauge og hans tilhengere spille i alle tonearter. Det gaar ikke bare ut over legpredikanten, men ogsaa over spekulanten Hauge. Kjøpet av Svanøgodset f. eks. har vel været en torn i øiet paa den store jordegodseier Claus Frimann. Derfor driver han bittert gjøn i ordspillet med Hauges ord: „da lader os prophitere" — enten det hos Hauge er trykkfeil eller det er levning av gammel „itacisme" (uttale av det lange greske ē som i, slik som vi har det i „Kyrie eleison"). Naturligvis optrer han som teologen mot den uvitende legpredikant og døiver ham med „Göttingens Michaelis". Særlig gaar det her ut over Hauges gammeldags symbolske utlegning, som naar han forklarer „aseninden" som det gamle menneske og „føllet" som det nye menneske. Karakteristisk er slutningen. Kirkens prest harmes over at Hauge „kaster Stænk" paa „den offentlige Lærestand" og „den offentlige Gudstjeneste". Men jordbrukspresten er ikke mindre forbitret over at Hauge lærer at det er synd aa berge sitt korn paa en søndag, naar det er fare for at det skal bli skjemt. Og Frimanns konklusjon røber hvor Frimanns interesse ligger, han vil ha Hauge dømt til 1 000 riksdalers bot og bøtepengene brukt til laanebiblioteker for almuen, særlig til innkjøp av „praktisk oekonomiske Almue-Skrifter".

Av aktstykke nr. 2 fremgaar det imidlertid at det er amtmann Vibe som har tatt initiativet i denne sak, og har gjort den til et ledd i offentlig administrasjon. Han har anmodet Frimann om aa skrive sitt opsett. Frimann har innsendt det til ham som „mere privat end officielt" og gitt anvisning paa aa legge det mellem hans private bøker. Men amtmannen har gaatt paa ham og har faatt hans tillatelse til aa innsende hans „recensjon" til kommisjonen, og han sender den „tjenstligst", altsaa som administrativt aktstykke, og forsømmer ikke aa gi saken vekt ved aa betegne forfatteren som „den vidtberømte Lærde Hr. Provst Frimann".

Av begynnelsen av aktstykke nr. 3 kan man ogsaa se at amtmannen har villet opta tingsvidner som ligger utenfor kommisjones mandat. Man faar da det inntrykk at han som distriktets høieste embedsmann paa alle maater søker aa komme Hans Nielsen Hauge og hans agitasjon tillivs.

II.

TALE VED DIKTEREN, PROST CLAUS FRIMANNS JORDEFERD 20DE OKTOBER 1829.

av sogneprest *W. C. Magelssen.*

(Meddelt av hans sønn, fhv. hospitalsprest N. S. Magelssen.)

Min far Wilhelm Christian Magelssen kom i 1828 som sogneprest til Daviken, kun 24 aar gammel. Han var visstnok meget vel utrustet som teolog og med rike naturens gaver for sin gjerning, men naturligvis helt uerfaren i all praktisk prestegjerning. Han erkjente det snart som en Guds kjærlige og vise styrelse, at han her paa prestegaardens nærmeste nabogaard, Frimannslund, møtte en av sine formenn i embedet, den alderstegne og ærverdige prost Claus Frimann, med hans lange livserfaring, og i ham fant en alltid trofast venn og faderlig raadgiver. Tidt og ofte vandret far over til Frimannslund for aa tilbringe en hyggelig, lærerik og opmuntrende stund sammen med den gamle prost og dikter, hvis død efterlot et stort savn i fars hjerte.

Sogneprest Magelssens tale ved Frimanns jordeferd meddeles efter originalmanuskriptet som er i undertegnedes eie.

Trondhjem 29. juni 1929.

Nils Magelssen.

Det er vederqvægende for Aand og Hjerte at dvæle ved Betragtningen af et daadfuldt Liv og skue Bestræbelser i Støvet, der paa den mest trøstefulde Maade foremaler os det Uendelighedens Billede, der dybt staar indgravet i den menneskelige Sjel; det er sande Hvilepunkter paa Reisen fra Vuggen til Graven, hvor vi med et alvorligt Blik tilbage og et anende fremad sanker nye Styrke og Kraft paa vor Vandring, hvor Smiil og Taarer, Haab og Frygt ere de daglige Følgesvende.

Naar den brændende Middagssol falder paa Vandringsmandens Isse, der forlod sin Hytte ved Morgenens første Straaler og anspændte sine Kræfter paa en møisommelig Vei, hvor frydes han da ikke ved Synet af den venlige og kølige Dal, igjennem hvilken den klare Bæk triller sine smaa, men velgjørende Vover; med Lyst styrer han sine Fjed ind i dens Skjød, og hvad finder han ved den nære Beskuelse? Alt indbyder ham til Hvile: Skyggefulde Træer, der sugede deres fornemste Næring fra det vakre Krystal, der ruller ved deres Fod; smilende Blomster, der smykke den Bred, hvor det blødeste Leie tilbyder sig for de trætte Lemmer, medens den bedste Vuggesang toner fra de rislende Vover. Balsamisk falder Søvnen paa de trætte Øine; nye Kraft gjennemstrømmer de udmattede Lemmer; han vaagner til fornyet Arbeide og forlader atter Stedet, varm om Hjertet, med et ømt Farvel og en levende Erindring om det lille Paradis.

Sørgende Venner! et sligt Elyseum, omendskjønt i menneskelig og indskrænket Forstand, aabner sig ogsaa for vort Øie, idet vi stirre tilbage paa hans Liv og Daad, hvis Støv vi snart skulle betroe til den moderlige Jord. Dog naar jeg nævner Jubelskjalden, Jubellæreren,

Faderen og Vennen, med eet eneste Ord, naar Navnet *Claus Frimann* skal over mine Læber, og jeg i det samme betænker, i hvad Hensigt jeg idag staar ved hans Grav, hvor maa jeg da ikke forstumme! Snart maaske skal øvede Hænder slynge Evighedens grønt om hans Urne, snart skal aandsforvandte hænge Phantasiens Blomsterkrandse om den Harpe, som han slog i Begeistringens Timer; hvad kunde jeg da vel have at lægge i Offerskaalen, som ikke skulde befindes aldeles uværdigt hans lysende Minde? Dog, salige Hedenfarne! du kjendte mit Hjerte. Selv føler jeg, at det ogsaa i denne Stund slaar varmt ved Erindringen om dig og det Venskab, du viste mig fra den første Stund din vennehulde og aandrige Omgang blev mig tildel; din Skygge skal derfor ikke fortørnes, naar den uerfarne og uøvede Ungdoms Haand drager nogle Træk, om de end svagt og ufuldkomment skildre din Daad og dit Værd. Den Krands, som jeg formaar at binde dig, skal beskeden hvile ved Foden af din Urne, ubekjendt for Verden; men hvad der luede i Hjertet, medens jeg sankede, tør jeg hisset for Thronen lade være bekjendt.

Til Eder Høistærede! der stode i et nærmere Forhold til den Forklarede, — som i en Række af Aar nærved beskuede hans Færd herneden, har jeg ogsaa et Forord: Tilgiver mig, naar I finde, at mine svage Ord kun lidet tilfredsstillende maatte tolke de Følelser, som i nærværende Øieblikke besjele Eder; tilgiver mig, naar Pligten og mit Hjertes Trang tilsiger mig at lægge min ubetydelige Skjærv paa Erindringens hellige Alter.

Jeg nævnede Jubelskjalden, og I nævne ham saaledes eenstemmig med mig. I Ungdoms Aar betraadte han Sanggudindens Hal; en Stemme i hans Indre opfordrede ham til at søge hendes Alter. Han fandt det, og som troe Offerprest syslede han om Helligdommen i alle sine Dage. Herlige Gaver dyngede han op paa Alteret og lærte andre, hvorledes de skulde frembære dem pletfrie og tækkelige. Den dalende Sol, der kastede sine sidste og vakre Straaler ind igjennem den høie Hal, fandt ham omsider med Harpen i Skjød og sølvkronet Isse kvædende Svanesangen, og med de sidste Toner vinkede Gudinden ham ind i det Allerhelligste, til renere og taagefrie Beskuelse, til herligere Hymners Opsendelse. Omvundet med Sørgesløer skue vi den forladte Harpe ved Alterets Fod. Hvo skal gribe den efter ham? Hvor bevandret var han ikke paa dens Strenge! Snart følge vi ham ind i Rædslernes Rige og see, hvorledes han med sikker Fod og begeistret Sjel bestiger *Hornelens* frygtelige Tinde. Fra det skyomklædte Horn, hvor vi svimlende se ned i Afgrunden, bringer han med sikre Slag paa de bævende Strenge sit Navn til Efterverdenen; han grov det med uudslettelige Træk ind i den haarde Væg, der til Dagenes Ende skal staa som et Colossal-Monument for hans Digterære. Snart fører han os til Sjellands smilende Sletter, hvor det tryllende Qvad lyder fra Nattergalens elskovsfulde Lunde. Her smelter han vore Sjele, vi skue og føle med ham; med lige kyndig Haand ved han at male Naturens lyse som skyggefulde Sider, og livfuldt staaer Maleriet for vore beundrende Øine. Snart følge vi ham ud paa Havets brusende Bølger, hvor han taler Trøstens, Opmuntringens og Gudfrygtighedens livsalige Ord for dem, der betroe deres Liv til den skrøbelige

Planke, — lærer dem, hvorledes de paa Livets stormfulde Hav skulle styre sikkert forbi de skjulte Skjær og Klipper og kaste det bedste Anker i Salighedens Havn. Snart vandrer han med Harpen ihaand omkring i Fædrenedale og Enge, omringet af glade Skarer af Fødelandets odelsbaarne Slægt, som han elskede saa høit i Livet, hvem saa mangt et aandefuldt Øieblik var opofret og indviet. Her skue vi ham som Fader blandt de kjære Børn. Hvor bestræber han sig ikke for at fremelske Dydens yndige Spirer i de Unges Hjerter, —at oprykke Overtroens farlige Rod; hvor stræber han ikke under skjønne Indklædninger, der røbe Myterne, at fremkalde sand Fædrelandskjærlighed og Sands for de hensvundne Tider; korteligen: hvor har han ikke her Qvad i Ordets rette Betydning saa at sige færdige for hver Skjæbne, hver Stilling, hver Alder i Livet. Men hvor elskelig fremfor alt fremtræder han ikke i Andagtens Timer, medens hans begeistrede Sjel stræber op til den Evige og Uendeliges Throne; han drager os med sig, vi bøie vore Knæ med ham; her ligger i de herlige Salmer hans hele Hjerte udfoldet for vort Blik, her udtaler sig den sande kristelige Tænkemaade; som en David tænker han i Nattens Stilhed paa sin Strengeleg. Disse Timer skal Barmhjertigheden hisset allerede have kommet ihu; de foldede Hænder, der herneden vare udstrakte til Himmelen under brændende Bønner, haabe vi for Jesu Skyld at bære for Thronen Fredens og Salighedens grønnende Palmer.

Dog! hvorledes var det muligt for mig at give kun et Skyggerids af, hvad *Claus Frimann* var som Skjald i vort Norden? Jeg kan føle hans Værd. Ämnet er frugtbart, men altfor frugtbart til at mine Hænder skulde kunne være istand til at bearbeide det. Thi naar jeg betænker, at han lige til sit Livs Aften sankede nye og friske Blade til den Digterkrands, der smykkede den ærværdige Isse, da forbauses jeg over den Fylde og Kraft, der lod Lampen brænde klar lige til det sidste. De Hædersstøtter, som den forudgangne Slægt havde opreist for ham, flikkede han ikke paa, eller sankede ængsteligen Steen til at forbedre gjennem Aarenes Løb den Grundvold, paa hvilken de støttede sig Han overlevede ikke som saa mangen Viddets Søn sit eget Navn; nei med Ungdoms Fyrighed, med den samme levende Fantasi, som vi beundre i hans tidligere Aandsprodukter, fremtræder han som Olding, lige dristig bestiger han Parnasses Top uden at svimle, og tager Plads i Sangkoret. I, hans Alderdoms Børn, behøve I at skammes ved Eders Fader? O, elskelige Skjald! hvad Guddommen skrev i din Haand, det gav du Verden rent og uplettet; ubesmittet af lavt Smigreri, varmt følende for Dyd, opfyldt af brændende Fædrelandskjærlighed, fuld af Troskab mod din Gud, ærende din Konge sang du med Held og med Lyst. Norden lyttede til din Stemme; sørgende skal det modtage Budskabet om, at den Haand er kold, som saa lykkeligen og saa længe lokkede søde Toner af den Harpe, der hørte Evigheden til. Denne Harpe skal vorde Norden dyrebar, den skal vorde bekrandset, den skal opbevares af det Folk, som du tilhørte, som en Helligdom i Taknemmelighedens skjønne og grundstærke Tempel.

Jeg nævnede Jubellæreren, ja! Den troe Arbeider i den Eviges Viin-

gaard. Kom nu frem du Davigs Menighed, hvor han anvendte sin Ungdoms Ild, sin Manddoms Kraft, sin Alderdoms sidste og troelige Bestræbelser, saalænge som han formaaede at bære det offentlige Forretningslivs forskjellige Byrder; kom frem du Menighed, som han elskede saa høit; tal Sandhedens og Hjertets Sprog her ved den Kiste, hvori Oldingen sover sin trygge Søvn efter fuldendt Dagverk. Tænk tilbage paa den blide Morgenrøde, hvori du først saa han fremtræde og kunde kalde ham din; følg ham under den alt meer og meer stigende Sol! Gik hans Bestræbelser ikke ud paa engang ved Dagens Ende at kunne kaldes troe Husholder over det, som Herren havde betroet ham? Vend dine Øine ikke fra Oldingen, medens han Skridt for Skridt med den dalende Sol vandrede nedad mod sin Grav! Herren befæstede hans Fjed; utrættet vogtede han sin Hjord, indtil Legemet fordrede Hvile, skjønt Aanden endnu var fyrig og villig. Og se endelig hen til ham, hvor elskelig han færdedes i sine sidste blide skjønt trætte Dage, da han som vennehuld Fader med Sandhed kunde siges at hvile i sin Menigheds, sine Børns Arme. Er Billedet ikke skjønt? Er det ikke oplivende for Aanden at betragte ham, der var kaldet ved Dagens første Time og holdt ud til den sildige Aftenstund og frembrydende Nat? Hvad du har saaet, elskelige Hedenfarne, skal engang i Høstens Stund blive aabenbaret. Visselig findes der i denne Forsamling mange, der velsigner dit Minde ved Tanken paa Timer og Dage, da du var deres Veileder paa Salighedens Vei. Staar der dydige Sønner og Døttre i dette Øieblik ved Kisten, som skjuler dine jordiske Levninger, da har visseligen ogsaa din Stemme mangengang i deres favre Dage tilraabt dem de opmuntrende og advarende Bud, i hvis Opfyldelse de fandt deres Lykke. Dersom alvorlige, vemodsfulde Tanker i dette Øieblik gjennemkrydse deres Aand, over hvis Hoveder Livets Middagssol nedsender sine Straaler, da mindes de sikkerligen den Morgenrøde, i hvis blide Skyer du vandrede med dem som Lærer og Ven. Rinder Taaren nedover den Gamles Kinder, der er furede af Aars tunge Erindringer, — smeltes de Hjerter, der begyndte at blive kolde i Aarenes Vinter, da har du vist mangengang opvarmet dem ved den Ild, som kom fra Himmelen og som Herren havde sat dig til at vogte. Ja, opdage vi trøstende Spor af det himmelske Sædefrø, — dersom her i vor Menighed Fred og Kjærlighed er det yndige Par, som byder Vandreren velkommen, — dersom sande kristelige Dyder fremspire og trives i en vel bearbeidet Jordbund, saa haabe vi ogsaa, vakre Jubellærer! at du har været et Redskab i den Høiestes Haand, — at han har velsignet dit Arbeide, og indkaldt dig som troe Tjener over Lidet til det Større, til evig og uforkrænkelig Glæde. Du favnede Naadens Alter under din Pilegrimsgang, — du viste andre den samme Vei, hvorpaa du selv vandrede; han som throner hisset skal allerede have nedsænket i bundløst Naadens Dyb din Daad.

Jeg nævnede Faderen. O! hvi skal jeg røre ved Hjertets ømmeste Strenge? Er der ikke flydt Taarer nok fra dine trætte Øine, som var hans Hjertes Fryd, hans hele Alders høieste jordiske Glæde? Dog Taarerne ere sande Perler, som du indfatter i det Hæderens Smykke, en erkjendtlig Slægt vinder om hans blege Isse. Min dyrebare Ven! lad dem

flyde. De vidne om, at han var elsket og fortjente at være det. Tænk tilbage paa det Paradis, som du i en Række af Aar har vandret om i ved hans Side. Mindes du, hvor ømt og hjertelig han sang til Barnet, som han vuggede paa sit Knæ, i hvis Lege han deltog for tidligen at *danne den unge Sjel til Gudsfrygt og Dyd?* Mindes du, hvor trofast han syslede om dig i de fremadskridende Aar, — hvorledes du hvilede ved det trofaste Faderhjerte og forglemte alt, naar han aftørrede de barnlige Taarer? Havde han nogen Bekymring i Verden, mon det da ikke var den, hvorledes han skulde betrygge din Fremtids Vel Herpaa gik alle hans Bestræbelser ud; og han har reist sig i dit Hjerte et uryggeligt Alter, hvor den ømmeste sønlige Kjærlighed og uudslettelige vemodsfulde Erindring er den betydningsfulde Indskrift. Held dig! ja tusinde og atter tusinde Gange Held dig! Paa dette Alter har du ofret; *Kjærlighed* var længe dets Indskrift. Du fandt din høieste Glæde i at være alt for ham; det var Hjertets Offere, du bragte ham af din Sjels hele Fylde; det var en Trang, uden hvis Tilfredsstillelse du ikke følte dig lykkelig. Erindringen staar nu ved Siden af Kjærligheden, som Drømmen ved Siden af Virkeligheden; den blev skrevet der i den betydningsfulde Aftenstund, da Øinene brast, fæstede paa dig. — Mindes du? — Dog hvortil male det Hensvundne? Mindet omsvæve dig paa Livets Taagesti, indtil det sjunken engang kan hæve sig frigjort og stærkt til den Himmel, hvor Forklarelsens Øine kunne smelte i den rene Beskuelse!

Og nu tilsidst! Udrust dig mit Hjerte! Afskedens Time er forhaanden! Velsignet er dit Minde *Claus Frimann* her, hvor det endnu banker varmt og uden Skrømt ved Tanken om dig. Ungdommen skal ikke længer suge Visdommens Ord fra dine blege Læber; min Aand skal ikke længer frydes ved din vennehulde og faderlige Omgang. Hvor vil jeg søge efter dig paa de vante Steder? hvor oplever jeg atter de Timer, hvori Vid og næsten 3 Menneskealderes Erfaring jog den altid flygtende Tid med saa uimodstaaelig Kraft behagelig hen? En smilende og fortryllende Ø i Livets store Ocean! Velsignet er dit Minde *Claus Frimann* her, hvor du ogsaa opreiste dig Erkjendtlighedens og Taknemmelighedens Alter. Jeg tager Erindringen om dig med mig som mine stille Timers Beskjæftigelse, prisende den Gud, som lod mig finde dig og dine, i hvis Kreds mit Livs behageligste Timer er rundne hen. Velsignet og atter velsignet være dit Minde! Dit Navn leve hos de kommende Slægter! Det ske! Det ske!!!

TRE KIRKEHISTORISKE LIVS- OG TIDSBILLEDER FRA DET NITTENDE AARHUNDREDE.

ELLING EIELSEN, HANS JÆGER, ANTON ELIAS SMITT.

AV

O. OLAFSEN.

LEGPREDIKANTEN OG PRESTEN ELLING EIELSEN. 1804-1883.

En av de mest bekjente og mest virksomme legmenn i vaart land i tiden nærmest efter Hans Nielsen Hauges bortgang er Elling Eielsen fra Voss, hvis liv og virksomhet her i korte drag skal skildres. En saadan skildring vil ha sin interesse, fordi vi lærer aa kjenne en eiendommelig og merkverdig personlighet, som vi i vaart aarhundrede vanskelig vil støte paa; men dernæst er den av interesse som religiøs kulturskildring fra forrige aarhundredes første aartier, hvor vi lærer aa kjenne vaart folks kulturtilstand i den nevnte tid og særlig den dype religiøse trang, som rørte sig i folkedypet under rasjonalismens kolde forkynnelse.

Elling Eielsen var født paa gaarden Sundve i Mørkedalen i Vossestrandens herred i 1804. Naar det alltid er blitt sagt, at Elling Eielsen var født paa Voss, saa er dette riktig, og der er ingen motsigelse tilstede; ti Vossestranden hørte paa denne tid til Voss. Foreldrene var skoleholder Eiel Ingebriktsen og moderen Anna Ellingsdtr. Navnet Eiel er fordreining og forkortelse av Øyulv. De bodde paa en plass eller et mindre bruk kallet Søsterhaug. Foreldrene hørte til den lille flokk som samlet sig om Hans Hauge.

I dette hjem og i den aandelige atmosfære, som her var raadende, vokste gutten op. Nogen synderlig skolegang var der ikke tale om, og han fikk heller ikke senere nyte velsignelsen av en god skole, og i virkeligheten lider mannen hele sitt liv under denne mangel.

Ypperlige aandsevner laa her udyrket, og vi kan kun tenke oss til, hvad de kunde ha blitt til i en god skole!

Rimeligvis har foreldrene øvet en sterk religiøs innvirkning paa gutten, uten at det dog synes aa være kommet til noget avgjørende brudd i hans utvikling. Som de andre ungdommer har han vel hatt vanskelig for aa løsrive sig fra kameratenes ville liv; men noget bestemt vet vi ikke.

Den moralske og religiøse tilstand paa Voss i begynnelsen av forrige aarhundrede var meget mørk. Menighetens tre prester: sognepresten Jakob Chr. Jersin, den residerende kapellan Peter Ulrich Hount og den personelle kapellan Georg Burchard Jersin, var alle rasjonalister, og særlig var den sistnevnte, som senere blev sogneprest her efter faderen, en rasjonalist av reneste vann. Det er i saa henseende karakteristisk, at han paa 6te søndag efter Trefoldighet preket «om Forligelseskommissionen som en christelig og velgjørende Indretning», og under bispevisitasen 1818 om «Bedrageriets skadelige Følger". I et brev til en ungdom skriver han: „Det er altfor mange i Menigheden, som sørger alene for Legemet, men for Sjælens Føde sørger de ikke, og sørger de endogsaa for den, saa er ofte Føden slet nok. De mætte sig i Hans Hauges Skrifter, der er saa magre som det usleste Lettekorn. Derfor er ogsaa deres Sjæl mager. Det fornøier mig, at du er Ynder af Bastholms Skrifter; thi den Mand er en blandt de oplyste og fortjente Mænd, som har gavnet ved sine Skrifter.»

Vi kan saaledes forstaa, hvorledes forkynnelsen var, og det moralske og kristelige liv blev ogsaa derefter. Mest bidrog dog hertil brennevinsutsalget i «Skrumpestova» paa Vangen, hvor der hver søndag baade før og efter og ofte ogsaa under gudstjenesten blev drukket. Det var sjelden en søndag uten at der var slagsmaal ved kirken eller paa veien fra denne. En forferdelig villhet og raahet med banning, skjellsord, slagsmaal, bedragerier m. m. var raadende. Der var neppe noget stevne: bryllup, likveitle, barnedaap, gjestebud, uten at der var slagsmaal og det ofte blodige. Kniven satt temmelig løst i sliren; dog ikke saa løst som i Hallingdal.

Det maa dog her bemerkes, for at dommen skal være rettferdig, at det alltid er det onde som optegnes; det gode taler ingen om. Der var sikkerlig ogsaa alvor og et kristelig sinn tilstede; men det skjulte sig. Det maa ogsaa erindres, at folk kjente ikke andre fornøielser enn de raa og syndige. Hvad særlig slagsmaal angaar, saa betraktedes det gjerne som en fornøielse. Sjelden var de utslag av hat. De

var egentlig styrkeprøver efter de gamle nordmenns vis; men under innflytelse av brennevinet gikk de over til hat, hevnlyst o. s. v.

Hans Nielsen Hauge besøkte Voss i 1801, da han kom gjennem Valdres, Lærdal og Gudvangen hit. Han holdt flere opbyggelser her; saaledes paa Sundve, Kyte, Finne og rimeligvis paa flere steder. Han fant en liten flokk av varme tilhengere her; deriblandt nevnes en Tore Toresen, som optraadte som ordets forkynner, og andre. Det ser ut til at bevegelsen var knyttet til Hans Hauges optreden. Hans skrifter var kommet hit; en liten gnist var slaatt ned, og snart brant en klar lue.

Den mest bekjente blandt den lille skare av Hauges venner her var dog Lars Iversen, Lars Voss, som han almindelig kalles. Han var blitt vakt ved Hans Hauges skrifter og fulgte med ham under opholdet her, og siden til Bergen, hvor han slo sig ned.

Prestene søkte aa stanse bevegelsen. De henvendte sig til biskopen med en klage og vilde ha ham til aa skride inn mot Hauges venner; fordi de forsømte sitt jordiske kall; men biskop Brun vilde ikke høre paa deres klager, og der kom ingen forfølgelse mot dem.

I dette aandelige miljø vokste den unge Elling Eielsen op, og livet satte sitt preg paa ham. Han lærte av erfaring det ville syndens liv aa kjenne, likesom han ogsaa ganske visst følte dommen i sitt indre.

Da han var blitt konfirmert, reiste han til Bergen og gikk inn som smedelærling. Han forblev en lang rekke av aar her, rimeligvis en 10-12 aar, og her er det at et nytt liv kommer til gjennembrudd hos ham. Herom mangler vi bestemte oplysninger; vi vet kun at han var kommet i forbindelse med kjøpmann Odland, som var hovedet for Hauges venner i Bergen. Under deres omgang og paavirkning synes lyset fra det høie aa være opgaatt for ham, uten at vi kjenner nærmere til enkelthetene i hans utvikling. Det kan være at det er skjedd ved et plutselig brudd; men det er likesaa sannsynlig at der har været en lengere overgangstid, hvorunder han kjempet sig frem til klarhet. Det er ikke sannsynlig, som enkelte har ment, at han saa med engang fremstod som botspredikant; det stred mot Hauges venners almindelige fremgangsmaate aa la nyvakte optrede som ordets forkynnere; de fryktet for at dette vilde ha skadelige følger. De nyvakte skulde prøves gjennem en lengere tid, og naar de fantes aa være befestet i sannheten og aa ha et godt vidnesbyrd om sitt kristelige liv, skulde man tillate dem aa delta i ledelsen av et opbyggelig møte. Det begynte gjerne med at de fikk holde en bønn ved begynnelsen eller avslutningen av møtet; saa fikk de efterhvert større

frihet; de kunde komme med enkelte formaningsord, og naar brødrene forstod at de hadde gode gaver til aa forkynne ordet, fikk de optrede sammen med en eldre broder og tale ordet fritt ut. Saaledes var fremgangsmaaten blandt Hauges venner overalt.

Som barn overvar jeg for første gang et opbyggelsesmøte ledet av «vakte» eller Hauges venner, og det hele staar saa levende og klart for min erindring at jeg ser hele møtet for mig. En stor stue, full av mennesker, som satt paa langbenker og løse borde, lagt paa stoler. Det var halvmørkt inne; et enkelt talglys var tendt paa langbordet. For enden av dette satt to fremmede menn i mørke klær med et meget alvorlig utseende. Nu reiste den ene sig og sa nogen ord, hvorpaa han sang en salme, uten at forsamlingen sang med. Derpaa reiste den andre sig og holdt en meget lang, men varm og brennende bønn; derefter en liten pause. Saa leste en av dem op av en bok (formentlig en av Hauges bøker, eller av Spener, Francke, Pontoppidan, de bruktes alle). Saa talte den ene nogen ord, ikke som nogen sammenhengende forkynnelse, men som formaningsord til forsamlingen aa betenke sin salighets sak, aa omvende sig, mens naadedagen varte; snart kunde det være for sent. Saa sang de atter nogen vers, og den andre talte likeledes nogen formaningsord. Det hele sluttet med bønn. Alt var stille, høitidelig, avmaalt og verdig, som det sømmet sig for anledningen.

Efter min erfaring var opbyggelsene i den eldre tid alltid efter denne type, naturligvis med mange mindre endringer og friheter. Innholdet var alltid sterkt praktisk: gjør bot, omvend dig mens det er tid. Evangeliet traadte alltid mere eller mindre i bakgrunnen, men alltid lød det dog klart og fulltonende, at Gud vil ikke synderes død, men at de skal omvende sig og leve.

Saaledes var visselig ogsaa den forkynnelse Elling Eielsen lærte aa kjenne i Bergen, og som han tok i arv av brødrene. Disse maa meget hurtig ha forstaatt, at den unge mann besatt sjeldne aandsgaver og især hadde en egen makt til aa røre og bevege haarde hjerter. De forstod at han i sjelden grad var en vekkelsespredikant som kunde ryste hjertene.

I 1832 vilde brødrene i Bergen, at Elling Eielsen skulde reise ut som botspredikant; de *sendte* ham ikke i ordets egentlige betydning; de lovte ham ingen støtte eller hjelp med penger eller lignende! de *raadet* ham til aa reise, og han reiste paa eget an- og tilsvar, og hvor han kom, nøt han fritt ophold hos brødrene, men intet annet.

Elling Eielsen reiste nordover til Tromsø og derfra til Ibestad,

Maalselven og Bardodalen. At han begynte her, hadde kanskje sin grunn i, at den ovenfor nevnte Lars Iversen hadde slaatt sig ned Maalselven i 1818 og hadde vunnet stor tilslutning her.

Hermed begynte Elling Eielsens virksomhet som reisende legpredikant. Aa følge den i det enkelte, vil jeg ikke forsøke; det er nok aa si at han gjennemreiste Troms fylke og fortsatte sydover gjennem Nordland til Trondheims-bygdene og videre. I løpet av omkring 7 aar gjennemvandret han en stor del av vaart land. Ingen mann paa denne tid og heller ingen legpredikant hadde reist saa vidt omkring som han. Hans navn var bekjent overalt, det merkelige er at ingen optraadte mot ham med forfølgelse eller trusler, skjønt den bekjente konventikelplakat som man hadde anvendt mot Hans Hauge, fremdeles stod ved makt. Stemningen, opinionen blandt folket og særlig hos prestene hadde forandret sig.

Nogen ord om det eiendommelige ved Eielsens forkynnelse og optreden vil her være paa sitt sted.

Det er ikke tvil om at Elling Eielsen ønsket aa være en tro efterfølger av Hans Hauge, og at han arbeidet i hans aand. I det hele og store fulgte han ogsaa Hauges maate aa virke paa, og skjønt han ikke hadde kjent Hauge personlig, var han og forblev han alltid en efterfølger av ham, en som fortsatte hans gjerning blandt vaart folk, og som alltid viste sig aa være i full overensstemmelse med mesteren i enhver henseende.

Og dog kan det ikke nektes, at der var nogen forskjell baade i fremtreden og i selve forkynnelsen mellem Hans N. Hauge og Elling Eielsen, en utvikling, der mere er begrunnet i de to personligheters karakter enn i selve tidsutviklingen.

Hauge var Østlandets, flatlandsbygdenes sønn, den rolige, sindige, fredsommelige bonde, med et sterkt konservativt vesen. Han ønsket ikke strid, men søkte alltid aa dempe den, saavidt det stod til ham. Saktmodighet, vennlighet, kjærlighet, visdom og klokskap er fremtredende trekk hos ham. Han talte aldri nedsettende om kirken og dens lærerstand og all agitasjon laa ham fjern.

Elling Eielsen derimot er runnet av en annen rot paa det norske folketre, og der er en stor forskjell paa en vossebonde og en bonde fra Østfold. Vossen er kvikk, livlig, sprettende, hissig, haard og stundom brutal, men han er ogsaa frihetselskende, hater all tvang og alle baand, elsker varmt sin bygd og sitt land og fornekter aldri sitt sanne vesen. Han er aapen, ærlig og fritalende. Forskjellen mellem de to avspeiler sig i deres fremtreden og ikke minst i deres spraak.

Østlandsbonden snakker saa rolig, saa avmaalt og verdig. Det har ingen hast. Men hør paa en vossebonde, naar han er i rett stemning, saa skal du faa høre et eget maal! Det er rullende, stigende, synkende rytmer som jager avsted i en ubendig fart, hvor den fremmede vil staa aldeles uforstaaende. Det er ild, kraft og styrke i dette maal, det er rytme og musikk i det, og det er ekte norsk, saa ingen et øieblikk kan være i tvil om dets oprinnelse.

Og Elling Eielsen vedblev alle sine dage aa være sig selv i sinn og skinn. Vossemaalet maatte han avlegge med vossekuften; men det var blott det ytre. Han var frihetselskende, taalte ikke baand, ingen autoritet over sig. Han vilde være sin egen herre. Kirken og dens tjenere betraktet han med stor motvilje og laa i en uavladelig kamp med dem. Hauge og hans venner hadde søkt aa undgaa alt som kunde støte kirkens tjenere; de holdt saaledes aldri sine møter samtidig som der var tjeneste i kirken. Elling Eielsen brydde sig ikke det minste herom; han tok intet hensyn til kirken og prestene. Han hadde bare haarde og dømmende ord om dem. Hauge og hans venner optraadte ikke som lærere eller forkynnere; de formante. Eielsen optraadte som forkynner i egentlig forstand likesom vaar tids emissærer.

I ennu sterkere grad enn Hauge og hans nærmeste venner betonet Eielsen i sin forkynnelse vekkelsens og omvendelsens nødvendighet. Han var i utpreget grad en botspredikant, og han besatt en egen evne til aa tale rystende til de sikre syndere og skremme dem ved malende skildringer av helvetes redsler. Han var en veldig lovpredikant, rett en Johannes som ropte i ørkenen: Bereder Herren vei! Hans prediken hadde derfor en stor virkning og fremkalte en sterk bevegelse. Hermed er naturligvis ikke sagt at han satte Evangeliet til side; det var i hvert fall ikke hans mening. Men veien til Evangeliet gikk gjennem loven. Hjertet maatte knuses med lovens hammer; først da kunde Frelseren faa komme inn og finne plass i hjertet.

Elling Eielsen var saaledes en aandelig rydningsmann i vaart land, som gikk foran og brøt vei frem gjennem ulendet; andre maatte komme efter, plante og vanne. At han i den henseende gjorde en stor gjerning i vaart land i en raa og mørk tid, er utvilsomt.

Det kunde være av interesse aa følge ham paa hans ferd. Her skal kun enkelte drag nevnes.

Som ovenfor nevnt kom Eielsen paa sin første reise (1832-33) til Trondhjem, hvor han virket i byen og omegn. Her levet og virket paa denne tid biskop Peter Olivarius *Bugge,* en av datidens mest

bekjente menn, prins Christian Frederiks venn og raadgiver. Han tilhørte nærmest Brødremenigheten og stod saaledes paa en noget annen grunn enn Hauge og hans venner, men han hadde full forstaaelse av Hauges virksomhet og dens betydning for vaar kirke. Han hadde derfor ogsaa i sin tid opmuntret Hauge til aa fortsette sin virksomhet og ikke la sig stanse av motstanderne. Som biskop Brun i Bergen tok han sig av de betrengte venner; men der er nogen forskjell paa disse to menns optreden og forhold overfor Hauges venner. Brun er den gamle rettroenhets tilhenger og ser med avsky paa rasjonalismen, som kaster Hauge og hans venner i fengsel. Han finner det oprørende, at ikke disse skal faa bekjenne sin tro, naar rasjonalister og fritenkere aapent kan uttale sig. Men selv staar han utenfor deres krets og deler ikke deres synsmaate i enhver henseende.

Bugge staar dem nærmere og forstaar dem meget bedre. Han deler deres synsmaate i det store og hele, skjønt han selv ønsker mere aa fremholde Evangeliet enn de gjør. Derfor kommer biskop Bugge Hauges venner langt nærmere enn Brun, og disse har ogsaa langt større tillit til ham enn til de fleste andre prester og biskoper. I 1835 besøkte Eielsen biskop Bugge og forela ham det spørsmaal eller den beslutning som han hadde fattet, aa reise omkring og forkynne Guds ord. Biskopen spurte ham da: «Har du gitt Gud ditt hjerte?» Hertil svarte Eielsen ja, og biskopen sa saa: «Gaa da i Guds navn; om saa alle prester satte sig imot dig, ja om endog jeg selv blev imot dig, saa gaa du allikevel i Guds navn.» Styrket ved disse ord drog Eielsen saa videre. Under sine reiser besøkte han ogsaa sin hjembygd i 1835.

I Kristianssand overvar biskop Sigwardt en opbyggelse av ham. Efter at den var endt, uttalte biskopen sig i anerkjennende ord om hans forkynnelse og erklærte at hans tale hadde været fullt ut i overensstemmelse med Guds ord. Flere prester gav ham ogsaa gode vidnesbyrd. Det viser sig saaledes, at stemningen mot legmennenes forkynnelse var betydelig endret nu mot i Hans Hauges dage. Ialfall møtte ikke Eielsen aapenbar forfølgelse med lov og domfellelse. Der var overalt en stor tilstrømning til møtene, og der viste sig megen virkning av den.

Han gjorde ogsaa en reise inn i Sverige, men den kjenner vi kun lite til.

I 1837 besøkte han Kjøbenhavn, hvor han bodde hos den bekjente magister J. C. Lindberg. Grundtvig var da i opposisjon til den her-

skende teologiske retning og til prestene i det hele, og det var vel denne omstendighet som gjorde at Eielsen sluttet sig til Grundtvigs retning. Dog vet vi ikke om han opsøkte Grundtvig. Derimot sies det at han traff sammen med den bekjente grundtvigianer E. Mau, hos hvem han ogsaa møtte den bekjente tyske prest Ludwig Harms. Eielsen reiste nu rundt i Danmark og holdt opbyggelser under stor tilslutning. Han stiftet bekjentskap med grevinne Holstein Holsteinborg, som sluttet sig til ham og lot ham holde møter paa sitt gods. Efter et saadant møte hos grevinnen blev han arrestert av stedets øvrighet og innsatt i arrest. Det var vel prestene som stod bak den verdslige øvrighet og krevet ham tiltalt og straffet, fordi han holdt offentlige „konventikler". Men Eielsen hadde mektige venner, og de lot ham ikke i stikken. Grevinnen ilte til prinsesse Caroline Amalie, som nettop kom til Korsør paa gjennemreise, og prinsessen tok sig straks av Eielsen. Kanselliet mottok en kongelig ordre om aa sette Eielsen i frihet, og dermed døde saken bort. Caroline Amalie, prins Christian Frederiks gemalinne, fra 1839 Danmarks dronning, var en varmhjertet kristen og Grundtvigs trofaste venninne og tilhører. Hun blev ogsaa Eielsens beskytterinne, og formentlig har hun ogsaa hørt ham og sluttet sig til ham. Saa stor ære hadde bondegutten fra Voss ikke ventet, og som han selv sa, heller ikke den ære aa bli martyr for Kristi skyld.

Bang uttaler i sin bok om Hauge (1874, s. 542), at Eielsen ikke hadde hatt godt av sitt ophold i Danmark, han var i ikke ringe grad grepet av aandelig hovmod. Dette er dog kanskje en noget streng dom.

Ennu vedblev han sin virksomhet i Norge henved 2 aar, til i 1839, da han sa det farvel for aa søke sig et nytt fedreland i det fjerne vesten.

Eielsens virksomhet i Norge hadde været av meget stor betydning. En mengde mennesker var blitt grepne av hans ord; ogsaa prester var i disses tall. Men som Bang sier: der trengtes nu andre menn, som kunde lede de nyvakte sjele; dertil var ikke Eielsen den rette mann. Han var botspredikanten, røsten, som ropte i ørkenen; her var han paa sin rette plass.

I Amerika nedsatte Eielsen sig i det norske settlement Fox River i Wisconsin. Han fortsatte sin virksomhet og besøkte sine landsmenn rundt om.

I 1843 blev han kalt til prest for en menighet. Han kunde dog

ikke gaa inn i den Norske Synode og heller ikke i den saakalte Augustana-Synode; han maatte danne sitt eget kirkesamfund, som benevntes den „Evangelisk-Lutherske Kirke"; av motstanderne benevntes den Ellingianerne. Han laa i bestandig strid med de andre norske kirkesamfund. Han var uavladelig paa reiser for aa besøke landsmenn, og det er sagt at det fantes ikke noget norsk settlement som han ikke hadde besøkt. Det var en umaatelig arbeidskraft og en enestaaende opofrende virksomhet.

Han besøkte fedrelandet en gang efterat han var flyttet til Amerika, nemlig i 1861-62.

I 1843 blev han gift med Sigrid Nielsen, i hvem han fant en trofast og opofrende livsledsagerske. De hadde 7 barn sammen, hvoravkun 2 levde op.

Elling Eielsen døde i Chicago 1883. Hans krefter var da uttømtog et langt, smertefullt sykeleie tok resten.

Fra sitt dødsleie rettet han en skrivelse til alle sine venner; denne er meget merkelig, og vi faar et sterkt inntrykk av at brevskriveren er en dypt alvorlig og prøvet kristen. Nogen linjer hitsettes: „Jeg er blevet træt af Verden og dens Strid og længes efter Hvilen, som jeg haaber ved Guds Naade ikke er langt borte. Saa vil jeg nu sende min sidste faderlige, broderlige og venlige Hilsen til Eder alle, som kjender mig. Jeg har havt mangen glad og opbyggelig Stund sammen med Eder; men jeg har ogsaa oplevet mange smertelige Lidelser, særdeles i den senere Tid, hvor Splid og Uenighed har taget saa stærkt Overhaand blandt Broderskabet . . . . . Kjære Brødre og Søstre! Jeg lægger Eder paa Hjertet at betænke, hvorledes det er gaaet iblandt os, hvorledes Bitterhedens og Ukjærlighedens Aand har taget Overhaand, hvor liden Omsorg for Sjælens Frelse der spores baade for os selv og for andre. Den kostbare Naadens Tid spildes med Stridsspørgsmaal, Meningsforskjel om Samfund og Samfundsaand. I saadanne Sager kan den gamle Adam og den stærke Egenvilje ogsaa faa være med, men sjelden eller aldrig Jesu ydmyge Sind og Christi Kjærlighed, som baade ved Ord og Eksempel raader til Enighed, Kjærlighed, Fordragelighed og sand Omsorg for Sjælens Frelse baade for Venner og Fiender . . . . Min Formaning er, at enhver vilde gaa mere i sig selv og spørge om han har Christi Aand og Jesu ydmyge Sind, og har man det saa flyder deraf Kjærligheds Frugter i Udøvelse mod Ven og Fiende og den faste Regel staar: Aldeles som I vil, at Menneskene skal gjøre mod Eder, saaledes gjøre I ogsaa mod dem. Guds Børn gjø

aldrig de mange Lærdoms Veir, Aandsretninger, Meninger og deslige til en Hovedsag og strider ei heller med kjødelige Vaaben; hver den, som strider med saadanne, han bliver om kortere eller længere Tid magtesløs . . . . . ."

SOGNEPREST HANS JÆGER I VIKØY. 1805-1874.

Sogneprest Hans Henrik Beer Jæger var født i Kristianssand den 1ste januar 1805 av foreldre kaptein Nils Winther Luth Jæger og Elen Bolette Beer. Slektsnavnet var egentlig Luth og stammer nærmest fra Hjartdal. Ditlev Luth, hvis bestefar Arne Luth var baker i Kristianssand, var født i Kristiania i 1723 og blev kapellan i Hjartdal i 1751. I 1769 utnevntes han til sogneprest i Moland. Han hadde en god venn, Efraim Jæger, som var prest i Moland og senere i Setesdalen. Han tok til sig den nevnte Nils Luth og adopterte ham. Nils antok derefter slektsnavnet Jæger.

Nils Winther Luth Jæger og Elen Bolette Beer hadde barnene: 1. Hans Henrik Beer Jæger, f. 1805. 2. Ditlev Efraim J., sogneprest i Strand, Ryfylke. 3. Adolf Arnfeldt J., tollbetjent. 4. Claudine Maria J., g. m. Adolph Tidemand. 5. Nicoline, g. m. doktor August Tidemand. — Jeg anfører dette for aa komme tilbake senere til maleren Adolph Tidemand.

Hans Jæger gikk paa Kristianssands skole, hvorfra han blev student i 1825 med non. I 1829 blev han teologisk kandidat med non. Jæger er av alle prester i Vikøy, saavidt vi kjenner dem, den som har de daarligste eksamensvidnesbyrd. En prest med non baade til artium og embedseksamen kan ikke sitte inne med nogen synderlig stor kunnskapsmengde, og hans teologiske dannelse kan ikke ha været rett stor.

Jægers studietid faller i en tid da en ny vind hadde begynt aa blaase i kirken. Rasjonalismens tid var forbi. I vaart land var professorene Hersleb og Stenersen, som representerte den teologiske videnskap, menn av den nyere retning. Men Jæger synes ikke aa ha mottatt nogen sterkere paavirkning fra dem. Han var tvertimot adskillig rasjonalistisk, saa at vi har grunn til aa tro, at han hadde været temmelig meget paavirket i sin ungdom fra denne kant Det er noget, som man ofte støter paa, at prester fra vaart universitets første aar er mere eller mindre rasjonalistisk farvet, hvilket ogsaa er ganske naturlig; det var ikke saa lett for datiden aa frigjøre sig fra

den aand, som hadde hersket i kirken i over en menneskealder. Jeg gjør opmerksom herpaa av hensyn til, hvad der nedenfor vil fremkomme.

Hans Jæger blev i 1830 utnevnt til sogneprest til Berg i Senjen, et av de minste og besværligste prestegjeld i landet, saa det rimeligvis ikke var andre som søkte det enn Jæger. Han forblev paa denne utsatte post i 8 aar; da blev han utnevnt til sogneprest i Vikøy; det var da rimeligvis hensynet til, at han i 8 aar hadde sittet i Berg, som gjorde at han fikk et saa godt og behagelig kall som Vikøy, den rene motsetning til Berg.

Jæger fant sig ogsaa fra første dag av lykkelig og vel tilfreds i sitt nye kall. Vikøy prestegaard er en av de vakreste prestegaarder paa Vestlandet, og den er tillike en meget god gaard, saa det er ikke underlig at prestene har funnet sig vel tilfreds her, og at det er sjelden at en prest har søkt sig bort herfra.

Jæger ektet i 1832 Caroline Olevine Bergfeldt fra Mandal, og i henne fant han en utmerket hustru og husmor. Livet paa Vikøy prestegaard stod efter alle vidnesbyrd fra dem, som kjente det av erfaring, meget høit og prises som et idyllisk familieliv, og hustruen fortjener vel den første ære herfor.

Men Jæger roses ogsaa av alle for sitt forhold. Han var meget omgjengelig, vennlig og mild mot alle, og menigheten var meget glad i ham. Som nevnt var han ikke nettop saa sterk i „læren"; men paa den tid var man ikke saa kritisk i saa maate; man saa op til presten og betraktet hans ord som Guds ord, naar det da ikke var altfor paatagelig forskjell.

Ekteparet hadde 9 barn, som alle var velopdragne og avholdte av menigheten.

Det var: 1. Christian Fredrik, f. 1833, blev sakfører i Trondenes, † 1892. 2. Elen Bolette, f. 1836. 3. Helene, f. 1838, g. m. byfogd M. Schumann. 4. Ditlev Efraim, f. 1840, sorenskriver i Vesteraalen. 5. Christine Fredrikke, f. 1842. 6. Claudine Nicoline, f. 1844. 7. Caroline Henriette, f. 1846. 8. Johan Fredrik, f. 1848. 9. Gabrielle Jacobine, f. 1850. — Det var en stor og vakker familie.

Det som særlig har kulturhistorisk betydning her, er maleren Adolph Tidemands ophold paa Vikøy prestegaard.

Som nevnt var maleren gift med sogneprest Jægers søster Claudine Maria. Jens Thiis[1] benevner henne „hans barndoms kjærlighet".

[1] Norske malere, s. 104 og 107.

Han maa saaledes ha kjent henne fra Mandal. Da han i 1842 bosatte sig i hovedstaden, hadde han sin mor og sin tilkommende hustru med.

Da saa Tidemand paa sin store studiereise i Norge 1842 kom til Hardanger, var det jo naturlig og rimelig, at han søkte til sin svoger i Vikøy. Det fortelles, at han var i Ullensvang og Sørfjorden og tok den gamle ferdselsvei over Folgefonnen til Jondal og derfra over fjorden til Vikøy. Dette besøk paa Vikøy prestegaard og opholdet her blev bestemmende for Adolph Tidemands kunst. Her fikk han anledning til aa se en naturskjønnhet, som er uovertruffet, og her lærte han romantikken aa kjenne som den ennu levde i Hardanger. Her saa han kanskje for første gang en ekte „røykstove" i Hardanger; den staar her ennu paa prestegaarden, naturligvis modernisert, men lett gjenkjennelig. Det var for maleren en aapenbaring, og aa se en søndagskveld i en Hardanger-røykstove blev ham nu for første gang forunnt. Hvor mektig denne romantikk grep ham, derom bærer hans kunstverker et talende vidnesbyrd. Røykstova paa Vikøy gaar igjen overalt, og den blev til sist en ulykke for kunstneren, naar han i Düsseldorf skulde male sine billeder i den.[1]

Tidemand maa ha været mange ganger i Vikøy, hvor ofte, er ukjent; men i Vikøy, hvor der ennu lever personer som minnes kunstneren, ja endog modeller, som han brukte, fortelles det at han var her oftere. Og de gamle minnes den glede det var naar han kom, og det glade liv som fulgte ham i prestegaarden. En mengde motiver har han hentet herfra, og mange av hans personer er fremstillet efter modeller fra Vikøy.

Det var et rikt og skjønt liv som i disse aar utfoldet sig paa prestegaarden, en romantikk saa betagende og skjønn i enhver henseende, at den endog overgikk malerens kunst. Penselen maktet ikke helt aa fremstille livet. Adolph Tidemands billeder er betagende; men de blekner naar man har lært Hardanger aa kjenne. Ikke ett av alle hans billeder har kunnet fremtrylle Hardangers vidunderlige skjønnhet, ikke formaadd helt aa gjengi stemningen i et virkelig Hardanger-lag. „Bryllupsferden i Hardanger" er en stor skuffelse og ligner ikke saa lite et tysk glansbillede. Men hermed være det som det vil; min hensikt er ikke aa være kunstkritiker; hvad jeg vilde be-

[1] Det fortaltes, at han hadde bygget en kopi av den i Düsseldorf, hvor han malte alle sine billeder, som derved fikk den eiendommelige farvetone som er karakteristisk for dem.

tone, er den store innflytelse som Hardangers natur og folkeliv, særlig da i Vikøy, har øvet paa Adolph Tidemands kunst.

Jeg har her søkt aa skildre det vakre idylliske liv paa prestegaarden i Vikøy i tiden omkring midten av forrige aarhundrede og litt tidligere. Men dette lykkelige og glade liv skulde ikke forløpe uten sorger. Rosene har alltid sine torner. Romantikken grenser tett op til virkeligheten med sitt tunge, mørke alvor.

Den 16de mars 1853 innsendte 2 menn, en fra Vikøy og en fra Øystese sogn, en klage til biskopen over sogneprest Jæger. Den var ennvidere undertegnet av 12 menn, hvorav kun 1 fra hovedsognet, som „vidner". Hvad de skulde være vidner om, sies ikke; men meningen var vel at de skulde bevidne at klagen var vel begrunnet. Klagen lød saaledes:

„De Misligheder, der i længere Tid har fundet Sted ved vor Sjælesørger Sogneprest Jægers Embedsførsel, har bevisligen tiltaget i den Grad, at vi ei længere kan, og har troet ei længer at burde tie dermed, men gaar ud fra, at Presten, i det mindste saa godt han kan, bør søge at udfylde sin Plads som saadan, idet han gjør sig Umage med at lempe sig efter sin Menigheds saavel Ønsker og Bønner. Dette har Sogneprest Jæger ikke fundet. Han har tvertimod været vred og uartig, saa ofte en eller anden af Menigheten, vi tror med Rette og paa en sømmelig Maade, har henvendt sig til ham og kanske undertiden foreholdt ham, ikke hans Uduelighed og Uskikkethed til det hellige Embede, han beklæder, men hans skjødesløse og vrangvillige Færd. Blandt de Mangler ved vor Prests Færd, som vi ønsker, at den høiærværdige Biskop især vil overveie og lægge paa Hjerte at raade Bod paa, iblandt disse er følgende de groveste og de bevislige, der især begrunder denne vor ærbødige Besværing:

1. At han ved Kommunionen ikke altid meddeler det hele Sakrament, men stundom meddeler Kommunikanterne enten Brød og ikke Vin eller Vin og ikke Brød eller stundom undlader begge Dele.

2. At han oftere nægter at besøge de Syge, der lader ham bede om Sakramentets Meddelelse.

3. At han slutter Gudstjenesten med den sædvanlige Kollekt uden at lyse Velsignelsen.

4. At han under Religionsundervisningen utilbørligen begegner Konfirmanterne med Hug og Slag og fører dem ud af Kirken.

Sluttelig kan vi ikke undlade at tilføie, at det er vort Ønske, at Presten, naar han vil rette paa foran antydede og andre Feil, der mere kan have Udspring fra en mindre god eller kraftig Vilje, og i det hele taget forbedre sit Forhold til Menigheden, for denne Gang skal slippe med streng Refselse og Advarsel, idet vi som Vidner i fornøden Fald opgiver . . . . . [12 navn]."

Dette synes aa være en svær anklage; men ved nærmere betraktning svinder den betydelig inn og ender til sist i en meget beskjeden fordring. Her er ikke spor av nogen misnøie med prestens forkynnelse; det er kun enkelte distraksjonsfeil, og der er ikke opgave over hvor ofte eller naar de har inntruffet. Det er den 4de klagepost som er den viktigste; ja visstnok den egentlige. Klagerne er prestens fiender eller er fornærmet paa ham, rimeligvis fordi han har været uforsiktig overfor deres barn. Dette fremgaar derav at det kun er to mann som klager, og at der fremstilles vidner. — Dette synes ogsaa aa ha været biskopens opfattelse av klagen. I sin svarskrivelse til prosten av 13de juli ytrer han følgende:

„Det har været mig saare ubehageligt, at modtage den Klage af 16de Marts d. A., som under 29de f. M. blev sendt herfra gjennem Provstiet til Sogneprest Jægers Erklæring. Ved Sogneprestens Erklæring af 24de Mai og Bilaget fra Medhjælperne og Kirkesangeren af 16de Mai f. M. antages oplyst, at nogle af Ankerne ikke er begrundede; men dette findes desværre ikke at være Tilfældet med alle. Men da disse sidste Anker angaar Feil, som skulde have fundet Sted for flere Aar siden, og Klagerne kun har anholdt om, at Sognepresten skal advares, saa mener jeg at kunne indskrænke mig dertil, haabende, at Sognepresten vil troligen bestræbe sig for med Guds naadige Bistand at undgaa at give Anledning til saadanne Klager for Fremtiden. Og navnligen maa jeg have Sognepresten paamindet om, at være agtpaagivende og forsigtig, naar han uddeler Nadverens hellige Sakrament, at dette altid maa ske nøie efter den guddommelige Indstiftelses Anordning og Landets Love desangaaende. Dette anmodes Provsten om tjenstlig at meddele Jæger."

Denne klage har saaledes øiensynlig været av en mere privat art og diktert av ukjærlighet og personlig uvilje, i likhet med de mange klager som i eldre tid førtes over prestene, og som i og for sig kunde være berettiget nok. De gjaldt som oftest prestenes sportulering og deres pengebegjærlighet. Det var ikke tilfellet med Jæger. Han var nervøs og distrait, og forsaa sig enkelte ganger, hvorved han blottet sig for personlige motstandere og prestehatere. Denne art motstandere og fiender har prestene alltid hatt og har det ogsaa i nutiden og vil komme til alltid aa ha det. Det har ikke meget aa si i virkeligheten; men presten bør dog gjøre alt mulig for aa undgaa at Guds rike skal bli bespottet paa grunn av mindre feil.

Det blir en langt alvorligere og for kirken betydningsfullere klage, naar denne gjelder prestens forkynnelse av Guds ord. Saadanne klager pleide ikke aa fremkomme i tiden før 1860 i vaart land, og

det hadde sin naturlige grunn. I rolige tider, hvor der er faa eller ingen livsytringer eller aandelige bevegelser aa spore innen kirken, klages der sjelden eller aldri over lærernes forkynnelse av ordet; man er tilfreds med den aandelige føde som bydes. Men begynner pinsevinden aa blaase over landet, d. e. begynner der aa vise sig ytringer av aandelig liv, forandrer forholdet sig. Man begynner aa lytte til forkynnelsen med aapne ører, og kritikken melder sig; det kan være og hender nok ofte, at den er noget umoden, som ventelig kan være, da det er barn i aandelig forstand som fører den; men den er dog et vidnesbyrd om at en ny tid er i frembrudd, og at livet begynner aa røre sig.

Saaledes gikk det ogsaa i Vikøy. Der hadde været en aandelig rørelse her i begynnelsen av forrige aarhundrede, fremkalt av Hans Hauge og hans venner, og der kom da til et skarpt sammenstøt mellem den nyvakte bevegelse og den rasjonalistiske sogneprest Tonning, som trakk det korteste straa. Men bevegelsen la sig igjen, og der blev fred og stillhet til omkring 1860, da der atter begynte aa vise sig enkelte livsytringer, som stadig har tiltatt til den siste tid. Det første tegn som varslet om en ny bevegelse i menigheten, er den reiste strid om sogneprest Jægers forkynnelse av Guds ord.

Nu er det visstnok saa, at det er biskopen, ikke menigheten eller enkelte av dens lemmer, som optreder imot sognepresten; men dette er kun formelt. Bak biskopen staar der nok andre, som vi kun skimter i dunkle omriss. Det er bekjent nok, at biskop Kaurin tilhørte den nyere retning som i 60-aarene blev den raadende innen vaar kirke. De „vakte" i Vikøy som annensteds fant en støtte og forbundsfelle i biskopen, og det har ikke været nogen tvil om at de i all stillhet hadde henvendt sig til biskopen og satt ham inn i situasjonen. Da derfor biskopen kom paa visitas til Vikøy i 1860, kjente han nok til forholdene, og som rimelig og rett var, vilde han søke aa faa dem endret. Som det vil fremgaa av forhandlingene og de redegjørelser som prosten avgir, var sogneprest Jægers renttroenhet temmelig tvilsom, eller rettere, det var utvilsomt at hans forkynnelse var sterkt rasjonalistisk farvet. Jeg skal nu først anføre prostens redegjørelse for sakens historiske utvikling i en skrivelse til Bergens biskop av 10de mars 1864:

«Under Visitatsen i Vikør 1860 befandt Biskop Kaurin sig i en meget nedtrykt Sindsstemning paa Grund af Sygdom; denne gjorde ham mørk og misfornøiet og Kirkeforretningen den 20de Juni faldt ham, som han selv ytrede, meget besværlig. Den følgende Dags Eftermiddag

holdtes først Overhøring af Skolebørnene i Kirken, hvor Skolelærerne katekiserede til hans Tilfredshed. Derpaa Visitatsmøde, hvor han helt uventet fremkom med det Forslag, at Kirkesangeren burde anmodes om at katekisere i Kirkerne om Søndagen, idet han gav at forstaa, at han var misfornøiet med Sogneprestens Katekisation, og i det hele behandlede Sognepresten paa en temmelig overlegen og uskaansom Maade. Den 22de foretog han, som han selv sagde, for at friske sig, og alene med sin Tjener, en Fisketur op i Stensdalen, hvor han forblev til kl. 10 om Aftenen, og flere af Dalens Beboere samledes da om ham, og da jeg om Eftermiddagen tog en Spadsertur op fra Prestegaarden mod Stensdalen, traf jeg tilfældigvis paa en gammel Mand, som kom ovenfra, og kom leilighedsvis til at tale med Manden og spurgte ham, om han havde seet Biskopen, hvortil han svarede, at han baade havde seet ham og talt med ham, og at det var en gild Mand, som ikke alene fiskede „Aure", men ogsaa lagde an paa at fiske Sjæle, og at han hadde sagt at han ikke likte Presten. Den følgende Dag reiste vi sammen til Kinservik, og da han under Reisen ytrede, at han ikke syntes om Jægers Prædiken og Katekisation, bad jeg ham, om han vilde have den Godhed at lade mig faa Prædikenen, som han i Afskrift havde for sig. Hertil svarede han, at det kunde nok lade sig ske ved Leilighed, men at det i det hele mere var Tonen i Talen og Gangen i Katekisationen end noget bestemt Punkt, som mishagede ham. Jeg tillod mig da at bemerke, at det i det hele taget forekom mig noget betænkeligt at dømme en Mand saa haardt efter blot at have hørt ham en enkelt Gang, da vi alle kun kan profetere stykkevis, og enhver ældre Mand vist ofte baade hos sig selv og andre havde gjort den Erfaring, at det ikke altid lige godt lykkes for os, naar vi i Tale eller Lære skal frembære Herrens Ord. Om Herren end selv har fyldt Brødkurven, gaar det dog ikke lige let altid for os med Uddelingen. Og jeg tilstaar, at jeg med disse Ord netop havde Biskopen selv for Øie, idet jeg netop hos ham selv paa en iøinefaldende Maade havde bemerket, at især Katekisationen stundom gik ganske istaa for ham paa Grund af hans ofte ample og ubestemte Spørgsmaal, hvortil ingen af de Tilstedeværende vidste at svare noget, medens det til andre Tider gik nok saa lystelig. Naar en Visitator saaledes vil give Ungdommen eller vedkommende Prest Skylden for et mindre heldigt Udfald af en enkelt Prøve, handler han let ubillig, og jeg antager, at den iøvrigt elskelige Biskop paa Grund af sin Sygelighed i ikke ringe Grad var udsat netop for denne Skrøbelighed. Senere hørte jeg ikke mere fra Biskopen angaaende Jæger, da han som bekjendt blev alvorlig syg og opholdt sig paa Østlandet til mod Høsten 1862, og jeg blev derfor noget overrasket ved den 2den Marts 1863 at modtage Biskopens Brev af 27de Februar s. A. Jeg stod dengang netop paa Reise til Bergen for at overvære det Prestemøde, hvortil Bergens Presteforening havde indbudt, og tog Brevet med i det Haab at faa Anledning til personlig at tale med Biskopen og da tillige faa den af Jæger i 1860 holdte Prædiken. Jeg meldte mig derfor hos Biskopen ved min Ankomst til Bergen og lod ham sige, at det var mig meget om at gjøre at blive indladt, men erholdt da det Svar, at hans Tilstand ikke tillod nogen Samtale, og jeg maatte

saaledes opgive Haabet, jeg havde næret, om at erholde noget mere Lys i denne Sags rette Sammenhæng. Ved Hjemkomsten modtog jeg ogsaa Biskopens andet vedlagte Brev af 2den Marts og expederte begge til Jæger den 17de Marts med Paalæg om at indsende den af Biskopen forlangte Erklæring til Provstiet inden 4 Uger. Mit Brev til Jæger af 14de Marts var altsaa kun en Paategning paa Biskopens ovennævnte Skrivelse og indeholdt intet andet end det anførte Paalæg.

Den 18de April næstefter modtog jeg fra Jæger en Afskrift af den Erklæring, som han tidligere havde tilstillet Biskopen, og til dette Grundlag maatte jeg støtte min vedlagte Erklæring af 23de f. M. Jeg vil gjerne indrømme, at Jægers Erklæring er ufuldstændig, kort og ubestemt. Jeg antog nu, at Biskopen paa dette Udgangspunkt vilde paa Grund af Mandens i andre Henseende trofaste og elskværdige Karakter aabnet en ....[1] med Jæger for at give ham bedre Anledning til at udtale sig om de Punkter, som forekom baade mig og vel Biskopen utilfredsstillende besvaret, og at en kjærlig biskoppelig Admonition vilde blevet Følgen. Men istedet derfor modtog jeg Biskopens Skrivelse af 27de April, hvori han paalægger Jæger enten straks at tage Afsked eller at antage en Kapellan, til hvem han saa haver at overlade Prædikestolen og Konfirmantundervisningen og truer i modsat Fald at andrage Sagen for Regjeringen og beder Jægers Svar indsendt inden Udgangen af Juni Maaned. Dette Brev, som ogsaa vedlægges, forekom mig noget haardt. Jæger havde ikke faaet Leilighed til udførlig at udtale sig eller nærmere at bestemme Betydningen af sine Udtryk, saaledes som Billighed synes at tilsige, uagtet jeg er moralsk overbevist om, at det ikke i fjerneste Maade er faldt ham ind at stille sig i den ringeste Opposition til vor Kirkes Lære, og at det hele var ham aldeles ubegribelig. Kun dette vidste han, at Biskopen pleiede Forhandlinger med en Del af Vikørs Menighed. Imidlertid forlod Biskopen Bergen og afgik ved Døden straks efter Ankomsten til Christiania, og Sagen gik derved istaa. Men da det var mig magtpaaliggende saa meget som muligt at erholde større Klarhed i Sagen, henvendte jeg mig under mit Ophold i Vikør ved sidste Visitats til Johannes Netteland, der er Skoleholder og Ordfører, og som var mig betegnet som den, der personlig havde indleveret en formelig Klage over Jæger til Biskopen umiddelbart før dennes Afreise, og bad ham om at meddele mig, hvad han vidste om Sagen samt at give mig en Afskrift af Klagen. Hertil svarede Netteland, at det i Løbet af Vinteren ofte var hændt, at naar en eller anden af Vikør Menighed var i Byen i private Ærinder, var han og gaaet ind til Biskopen for at tale med ham om Jæger, og at Biskopen til disse havde givet det Løfte, at Jæger skulde blive fjernet. Men før dette kunde ske, vilde han, at de først skriftlig skulde henvende sig til Jæger og opfordre ham til at antage personel Kapellan. Dersom han ikke vilde dette, saa skulde de, forinden han forlod Bergen, indgive en Klage til ham. Denne Fremgangsmaate blev da ogsaa befulgt, samtidig med at Biskopen gjennem Provstiet tilstillede Jæger de anførte Skrivelser af 27de Februar, 2den Marts og 28de April.

[1] Et uleselig ord: Skriftveksel (?).

Afskrift av Kommunebestyrelsens Skrivelse til Jæger af 8de Mai og Klagen til Biskopen af 26de Marts samt Jægers Svar til Kommunebestyrelsen af s. D. 1863 vedlægges.

Ved Visitatsen i 1863 talte jeg ogsaa før Visitatsmødet med samtlige Medhjælpere i Prestegjeldet, og disse hæderlige Mænd ytrede Bedrøvelse over den i Anledning af denne Sag vakte Uro og Misstemning i Menigheden og spurgte, hvad de skulde gjøre, hvortil jeg i Kjærlighed gav dem det eneste sikre Raad, at de i Visitatsmødet skulde aabent og ærlig erklære, hvad Sandhed og Pligt bød dem, og som de mente, at de kunde forsvare for Gud og sin Samvittighed. Følgen var den Erklæring, som er indtaget i Visitatsberetningen. Efter endt Visitats forlængede Provsten sit Ophold paa Prestegaarden til den følgende Dag og benyttede Anledningen til at forhandle med Jæger, idet jeg aabent og ligefrem sagde ham min Mening om den Pligtforsømmelse, som lagdes ham til Last. Under denne Forhandling erkjendte Jæger, at han havde feilet, men at denne Feil aldrig havde været ham bevidst, og da jeg lod ham forstaa, at det ikke var nok hermed, men at der nødvendigvis maatte slaaes ind paa en anden Vei eller træffes Foranstaltninger, hvorved Menighedens billige Krav kunde tilfredsstilles, erklærede han, at han hjertelig gjerne var villig hertil, idet han dog tilføiede, at det, som havde krænket ham mest, var den Maade, hvorpaa Biskopen havde behandlet ham ved de Underhaandsforhandlinger som af denne var ført bag hans Ryg, og hvorved han antog, at hans Virksomhed i det hele var blevet fremstillet for Biskopen i et mere hadefuldt Lys, end han fortjente. Følgen af denne Forhandling var hans Ansøgning af 10de September s. A. om Hjælp til at lønne en personel Kapellan, og da Kirkedepartementet under 16de November s. A. hertil gav et foreløbigt Tilsagn, haabede jeg, at denne vigtige Sag skulde blive endt paa den bedste Maade baade for Menigheden, hvoraf mange agte og elske Jæger, og for Presten.

Sluttelig maa jeg tilføie, at jeg af Deres Skrivelse af 3die d. M. med Bedrøvelse erfarer, at Kirkedepartementet synes at nære Tvil, om ikke det Jæger givne foreløbige Tilsagn om Hjælp af 150 Spd. aarlig til Løn for en personel Kapellan for det første bør forandres derhen, at Afgjørelsen udsættes indtil videre, idet Klagerne nu maaske var villige til at opgive sin Klage. Dette Haab er imidlertid aldeles ugrundet, *vide* indlagte Skrivelse fra Joh. Netteland af 8de December f. A. Ønsket om en Forandring er kun ved de førte Forhandlinger blevet mere og mere levende. Dette Ønske er berettiget og dette er Grunden til, at jeg ikke heller har fundet det Umagen værd at forelægge dem dette Spørgsmaal til Besvarelse. Sogneprestens Stilling er ogsaa blevet mere og mere uholdbar under Sagens lange Henstaaen, og hans Sind i høi Grad deprimeret."

Prosten anbefaler derfor paa det varmeste, at andragendet imøtekommes.

I 1864, den 21de oktober, skriver prosten, at sogneprest Jæger hadde henvendt sig til flere kandidater og ledige kapellaner, hvorav han kan nevne 2, men alltid forgjeves. Grunnen hertil har formentlig været den, at presten ikke kunde by saa gunstige betingelser som man ønsket. Der var nok av ledige kapellaner og kandidater.

Ved visitasen i 1860 i Vikøy fremkom der ingen klage over presten. Alt gikk rolig og stille for sig, og paa forespørsel om nogen hadde noget aa klage over, erklærtes fra begge sider, at forholdet mellem prest og menighet var godt. Dette synes aa bekrefte hvad ovenfor er uttalt, at der rimeligvis privat var gjort henvendelse til biskopen om sogneprest Jæger.

Ved visitasen i 1863 er der tilført protokollen følgende:

„Paa Spørgsmaal om Forholdet melle Prest og Menighed erklærede Sognepresten, at der fra hans Side intet var at anke over, medens de tilstedeværende Medhjælpere derimod bemerkede, at der desværre inden Menigheden herskede Misnøie med den Maade, hvorpaa Sognepresten foredrog de kristelige Sandheder saavel fra Prædikestolen som for Konfirmanterne. Man ønskede derfor, at Presten vilde bestemme sig til at antage en Kapellan, og man havde det bedste Haab, at det Offentlige i saa Maade vilde komme Sognepresten til Hjælp med et Bidrag af Oplysingsvæsenets Fond til Kapellanens Løn, da Kaldet desværre er lidet. Mod denne Bemerkning bad Sognepresten tilført, at han ikke kunde finde, at han i noget Punkt afveg i sin Lære fra Herrens Ord og vor Kirkes Bekjendelsesskrifter."

Sakens utfall var at regjeringen gikk inn paa aa tilstaa sogneprest Jæger et bidrag av 150 spd. aarlig som lønn til en personell kapellan. Den 17de desember 1864 blev kandidat Johan Unger utnevnt til personell kapellan i Vikøy, og hermed bilagdes striden. Sogneprest Jæger avgikk ved døden i 1874. Det var et meget haardt slag som rammet ham; men han synes aa ha baaret det med stille og ydmyk taalmodighet, som ikke kan annet enn vekke vaar sympati og deltagelse for den ulykkelige.

I det foregaaende er der kun gitt et kortfattet referat av sakens gang. Det er imidlertid ikke mulig herav aa se hvori sogneprest Jægers formentlige vranglære bestod. Nogen fremstilling av denne har jeg ikke kunnet finne; men av prost Smitts utførlige imøtegaaelse av Jægers besvarelse faar vi en temmelig klar forstaaelse av hvad det var han lærte. Fra biskopens haand har jeg ikke sett nogen bestemt imøtegaaelse eller nogen belærelse. Det synes dog at det maatte være hans plikt paa en kjærlig og hensynsfull maate aa formane ham og belære ham; men det er der ikke spor av. Meget

nere optreder biskopen som den myndige herre og truer presten ned avsettelse. Det er høist merkelig, at en mann som biskop Kaurin, om hvis kristelige alvor og rettsindighet der ikke kan raade nogen vil, kunde optrede som han gjorde mot presten Jæger. Det maa dog ikke glemmes, at enhver maa ha rett til aa forsvare sig, og at ingen kan dømmes uten lov og dom. Naar biskopen, og visstnok med full grunn, mistenker presten for falsk lære og andre misligheter, hvorfor i all verden gjør han da ikke sin simple plikt og anordner en prosterett over ham; da vilde man jo best faa oplyst om hans feil. Men det gjør ikke biskopen; han velger aa gaa bakveier. Hvorfor? Jo, sikkerlig fordi han er begynt aa høre efter og lytte til hvad forskjellige har aa fortelle om sin prest. Men han burde dog forstaa, at denne maate aa ta en saadan sak paa er høist farlig og derfor ikke maa brukes. Paa denne maate kan jo den beste og mest rettskafne mann ødelegges og miste sitt navn og sin ære, uten at den anklagede vet noget derav og ikke kan forsvare sig. Biskopen synes derfor senere aa ville velge en annen vei, idet han forlanger at klagerne, efterat de har henvendt sig først til sognepresten selv, skal innsende en skriftlig klage over presten.

Men det som især er støtende ved biskopens adferd i denne sak, er hans optreden under visitasen i Vikøy i 1860. Den var i høi grad krenkende for sogneprest Jæger, og han kan senere med full rett beklage sig og uttale, at der var intet som hadde saa smertet og krenket ham som denne biskopens optreden. Det er da ogsaa høist merkelig, at en saa alvorlig og redelig tilsynsmann som biskop Kaurin kunde i den grad glemme hvad der er en biskops første plikt: med kjærlighet, vennlighet og alvor som broder aa vende sig til den som farer vill eller forser sig. Men her maa vi søke grunnen til hans optreden i hans sykdom; han er paa grunn av denne og den dype melankoli og deprimasjon, hvorunder han led, ikke fullt tilregnelig. Prost Smitt er den klare, overlegne aand, og alt hvad han sier og foreslaar, er vel betenkt og i alle maater tilfredsstillende.

Jeg skal nu efter prostens referat meddele nogen oplysninger om sogneprest Jægers lære. Den 14de mars 1863 hadde biskopen skrevet til sogneprest Jæger og forelagt ham 5 dogmatiske spørsmaal til besvarelse. Den 10de april s. a. tilstiller sognepresten prosten sitt svar, som saa denne oversender biskopen den 23de s. m. med sin betenkning.

Det er paafallende at biskopen lar det gaa hen næsten 3 aar fra visitasen i Vikøy, førenn han paany optar saken. Hvad grunnen

kan være hertil, kan vi ikke bestemt fastslaa. Rimeligvis har biskopens sykdom og hans fraværelse fra embedet virket hertil; men dette kan ikke være nok; ti der var jo selvfølgelig en vikarierende biskop, og der var jo intet i veien for at saken av ham kunde optas og forfølges. Der maa ligge noget annet under, og jeg tenker mig at biskopen i begynnelsen ikke har været helt paa det rene med hvad han skulde gjøre. Men saa har han faatt private meddelelser og klager, og saa har han fattet sin beslutning paa grunnlag av disse.

Av prost Smitts erklæring hitsettes:

„Som D. H. vil bemerke, har Hr. Jæger ladet det bero med kun at give en Afskrift af den Prædiken, som allerede under 18de Februar var indsendt direkte til Biskopen fra ham, uagtet jeg i min Opfordring til ham af 14de f. M. baade meddelte ham Afskrift af Biskopens Skrivelse af 27de Februar og tillige udtrykkelig anførte, at De ved Skrivelse af 2den Marts havde fundet hans under 18de Februar afgivne Erklæring ufuldstændig, unøiagtig og uklar. Jeg har saaledes intet andet at holde mig til end sidstnævnte Erklæring, hvortil jeg efter Biskopens Paalæg skal knytte nedenstaaende Bemerkninger:

1. Da Hr. Jæger hverken har indladt sig paa i bestemte Termini af definere de kristelige Hovedbegreber om Arvesynden, Retfærdiggjørelsen og Troen eller specielt at behandle de af Hr. Biskopen paapegede herhen hørende Hovedsteder af Conf. Aug. og den hellige Skrift: saa er det en Selvfølge, at hans Besvarelse i høi Grad maa lide, saaledes som den ogsaa gjør, af Uklarhed og Unøiagtighed, idet hans Ord er saa svævende og ubestemte, at de vel tildels vil kunne siges at indeholde Kirkens rene Lære, men paa den anden Side ogsaa meget godt kan indeholde Anskuelser, der i sine Konsekvenser aldeles vilde opløse det fundamentale i den hele Frelsesforanstaltning, saaledes som denne med Klarhed fremgaar af den hellige Skrift.

Saaledes siger han vel under litr. a. i sin Besvarelse til det af Hr. Biskopen under No. 1 fremsatte Spørgsmaal, at Mennesket af Naturen er urent, fordærvet og kommet til Verden med Tilbøielighed til Synd, og at Mennesket derfor trænger til en Frelser; men da han ikke har indladt sig paa at bestemme, i hvilken Grad Arvesynden har tilintetgjort det aandelige Liv og heller ikke fremstillet sin Mening om den arvede Skyld, er det muligt at han har tænkt Sagen saa, at Menneskets oprindelige Tilstand og dets aandelige Liv kun er deprimeret og ikke aldeles dødt, Eph. 2,5, Rom. 5,12, 8,6 o. s. v., og det er ingenlunde klart, hvad han egentlig mener; thi da det af andre Steder hans Erklæring, f. Eks. under litr. c., hvori han siger, at vi ikke paa langt nær kan opfylde Loven, syntes at maatte drage den Slutning at han helder til den Mening, at det aandelige Liv hos det naturlige Menneske kun er deprimeret, og at Mennesket efter Sogneprestens Betragtningsmaade kan og maa medvirke til, at den Frelse, som bydes ovenfra, kan blive til virkelig Frelse, cfr. Rom. 8,3 fl. At en saadan Lære, om den virkelig er Hr. Jægers, er stridende mod vor Kirkes Lære

er formentlig klart nok, da den i sine Konsekvenser omstøder Skriftens Lære om Christi satisfactio vicaria, om Gjenfødelsen og Troens Væsen og vel maatte erkjendes for mere pelagiansk end luthersk.

2. Hr. Jægers Besvarelse af det andet af Hr. Biskopens Spørgsmaal er saa kort og overfladisk, at der derom ikke er stort andet at sige. Kun skal jeg bemerke, at Udtrykket *medbringende til Verden* tvende Naturer[1] forekommer mig temmelig ukorrekt, om det end kan forstaaes som stemmende med Skriftens Lære.

Det samme gjælder ogsaa om hans under litr. c. anførte Besvarelse til Hr. Biskopens Spørgsmaals anden Del, idet Herrens ypperstepresteelige Gjerning kun er seet fra den ene Side. Her tales nemlig kun om Christi forsonende Lidelse i vort Sted, medens derimod hans Opfyldelse af Loven i vort Sted, som dog er en ligesaa nødvendig Forudsætning for vor Retfærdiggjørelse, ikke omtales her, men antydes under litr. c. At Christus som vor ophøiede Ypperstepræst træder frem for os med sine Bønner, Rom. 8, 14, Hebr. 2,25, omtales helles ikke her med et eneste Ord. I det hele taget har den Forestilling desværre under Læsningen paatrængt sig mig af det hele Svar, hvor den Naaden modtagende Tro ikke engang nævnes med et eneste Ord, at en synergistisk Betragtning ogsaa ved Affattelsen af dette Svar giver sig tilkjende, og det hele Svar trænger visselig til at tages in bonam partem, om det skal ansees for tilfredsstillende.

3. Angaaende Hr. Biskopens tredie Spørgsmaal oplyser det under litr. d. givne Svar, som mig synes, desværre saare lidet, og hverken Aandens gjenfødende Virksomhed eller Naademidlernes Væsen og Virkning omtales, Joh. 1,23, 8,16 fl.

4. Under litr. e. og f. har Hr. Jæger søgt at besvare Hr. Biskopens 4de Spørgsmaal; men da Svaret ikke indeholder nogen nærmere Definition af den saliggjørende Troes Væsen og heller ikke nogen dyberegaaende Udvikling af Lovens Stilling til det faldne Menneske eller af Evangeliets Lære om Guds frie Naade i Christo, saa staar desværre det hele Svar for mig som utilfredsstillende. Paa en paafaldende Maade synes under litr. e. en oprigtig Stræben efter at opfylde Loven at være stillet op ved Siden af Troen som Betingelse for Syndernes Forladelse.

5. I hans Svar under litr. g. til 5te Spørgsmaal finder jeg desværre den samme Unøiagtighed og Uklarhed, idet det lader, som om Hr. Jæger ikke ved Gjenfødelsen har tænkt sig Meddelelsen af et nyt Liv, der senere ved Guds Naade ved den Helligaands Bistand kan vokse frem i Helliggjørelse, men kun en relativ Forandring. Det synes ogsaa at fremgaa af Svaret, at Hr. Jæger har tænkt sig Gjenfødelsen formidlet foruden ved Ordet og Daaben ogsaa ved flere andre Midler, hvilke han dog ikke nævner. Vel taler han om en ny Sæd, men om denne Sæd skal betragtes som Spiren til en ny Skabning eller kun som en Lærdomssæd, staar ikke klart udtrykt.

Dette er i Korthed, hvad jeg har troet at burde bemerke for at begrunde den Dom, som jeg ovenfor har udtalt. Jeg henstiller iøvrig

[1] Formentlig sagt om Frelserens dobbelte natur.

Sagen til Hr. Biskopens nærmere Afgjørelse; kun tror jeg at burde bemerke, at Hr. Jæger er en Mand med mindre gode Evner, hvilket D. H. ogsaa uden Tvil selv har bemerket, men at han derhos er en retsindig og hæderlig Mand, der fører et kristeligt Liv, og at han derfor vistnok fortjener at blive bedømt med en Skaansel og Mildhed, som kan forenes med en kristelig Tilsynsmands Pligter som saadan. At Hr. Jæger ikke med Forsæt eller Bevidsthed støder an i sin Lære, derom føler jeg mig overbevist, men at han feiler fordi han ikke forstaar og aldrig har forstaaet Sagen bedre, med andre Ord, at han ikke er nogen anden, end da han udgik fra Eksamensbordet."

Jeg skal ogsaa anføre den erklæring som prost Smitt avgav, da sogneprest Jæger i 1863 søkte om 200 spd. av Oplysningsvesenets fond for aa kunne holde kapellan:

„Næst at bemerke, at den i Ansøgningen omhandlede Forestilling fra nogle Gaardmænd i Vikør til Bergens Biskop ikke har været Provstiet meddelt, da den direkte af vedkommende blev overleveret nu afdøde Biskop Kaurin, der efter sigende tog den med sig, da han i afvigte Juni forlod Stiftet — om Forestillingen senere derfor er kommen tilbage, er mig ubekjendt — skal jeg ved Sagen i Almindelighed bemerke, at efter mit Bekjendtskab til Forholdene er formentlig følgende Punkter in confesso:

1. At Sogneprest Jæger som Menneske og Familieforsørger er en Hædersmand, agtet og elsket i sin Kreds, og at der fra denne Side vist intet er at udsætte paa hans Liv og Vandel.

2. At Hr. Jæger, der ved Afgangen fra Universitetet desværre kun var i Besiddelse af maadelige theologiske Kundskaber, under sin Kaldsgjerning er kommet ind paa en pelagiansk Afvei, der uden Tvil har ført ham bort fra den rette Erkjendelse af Skriftordets og vor Kirkes Bekjendelses dybe Lærdomme om Betydningen af Faldet i Adam og Frelsen i Christo ved Guds frie Naade, og som Følge deraf ogsaa fra en riktig Opfattelse af Troens Væsen og Betydning samt af Aandens stille Virken i Hjertet ved Naademidlerne. Han gaar ikke egentlig disse hellige Lærdomme forbi; men han behandler dem ikke som Kardinalpunkter for den evangeliske Prest. Hvad han derimod stedse og altid kommer tilbage til, det er Fremstillingen af Loven og dens Alvor samt Nødvendigheden af Bod og gode Gjerninger, maaske noget blandet med en synergistisk Betragtningsmaade. At Hr. Jæger er feilende, er saaledes vistnok utvilsomt, og at hans Feil maatte falde en troende Menighed i Øinene, naar han i en længere Aarrække virkede i dens Midte, er baade let begribeligt og tillige glædeligt, saa meget mere som Jæger er en hjertelig, aaben og ærlig Mand, der ikke i mindste Maade har lagt Skjul paa sin Betragtningsmaade.

3. At Hr. Jæger ikke er sig bevidst, at han lærer feilagtigt; han lærer nu, som han har lært for 30 Aar siden, og saaledes som han stedse har gjort af et oprigtigt Hjerte. Han forstaar visselig ikke Sagen bedre.

4. At der fra Menighedens Side er fuld og god Grund til Anke, og at der paa en eller anden Maade bør raades Bod paa den stedfindende Mislighed."

Han finner derfor at det offentlige bør imøtekomme andragendet.

Det kan ikke være tvil om at prosten har rett i sin betraktning av saken. Jæger var en undermaalsmann. Han hadde aldri erhvervet sig nogen teologisk videnskapelig dannelse, og da han gikk fra eksamensbordet, var han ogsaa ferdig. Jeg tviler paa at han nogensinne tok en teologisk bok i sin haand. Han satt i en avkrok uten adgang til nogen virkelig omgang som kunde hjelpe ham frem. Nogen dypere aandskamp og aandelig oplevelse sporer man heller ikke hos ham. Derfor var han sunket ned i aandelig sløvhet og udyktighet. Hans forstaaelse av det kristelige lærebegrep har været meget innskrenket. Hans opfatning av troen, den nye fødsel, rettferdiggjørelsen o. s. v. har været meget uklar og verre enn det. Og dog var han fullt overbevist om at han forkynte ren og sann kristendom. Han forsikrer jo paa visitasmøtet, at han var fullt ut i overensstemmelse med vaar kirkes bekjennelse, og der er ingen grunn til aa tvile paa at han opriktig og ærlig mente dette.

At prost Smitt har opfattet ham riktig, motsatt biskopen, som vilde gjøre ham til en vranglærer, er ganske naturlig, da han nøie kjente ham og hans standpunkt. De var studiekamerater ved Universitetet og embedsbrødre i en rekke av aar, saa at han med full grunn kunde felle sin dom.

Ser vi paa besvarelsen av de ovenfor omtalte spørsmaal, er der ikke rett meget aa hefte sig ved, dersom man — som man alltid bør — tar alt i den beste mening og ikke vil finsikte det gjennem teologiens saald. Jeg tviler meget paa at en prosterett eller høiesterett vilde ha dristet sig til aa avsette Jæger som vranglærer. Men det er ikke dette saken dreier sig om. Det er hans forkynnelse av ordet, som de alvorlige kristne klager over. Klagen kjennes ikke; den var ikke offisiell; det er mulig at der kan ha været noget som de særlig har festet sig ved; men det var kun i saa fall noget de kunde bruke for anledningen. Hovedsaken var at prestens forkynnelse ikke var saadan at den gav tilhørerne svar paa de alvorlige spørsmaal som fylte deres sinn. Den var kun løst religiøst snakk, som ikke gav sjeleføde.

I virkeligheten var sogneprest Jæger i alt vesentlig en forkynner som sine embedsbrødre. Forkynnelsen var kanskje noget tarveligere, da han var en middelmaadig begavet mann, men innholdet var sik-

kerlig ikke synderlig forskjellig. I Ullensvang hadde han en aandsfrende i kapellan Koren, hvem biskopen i 1863 i anledning av hans ansøkning om det ledige Ullensvangs sognekall gav et vidnesbyrd som gjorde enhver utsikt til geistlig befordring til intet. Og der var nok flere saadanne prester, selv om de i intelligens stod over disse to.

Den slekt av teologer som utgikk fra vaart Universitet i de første 20-30 aar efter 1814, var i sin almindelighet prester av den samme type som disse to. Der var naturligvis stor forskjell innen skaren; der var menn som helt ut stod paa kristelig grunn og delte livssyn med de „vakte"; enda flere var der, som, om de ikke sluttet sig til den vakte bevegelse, dog i sin forkynnelse var uangripelige; men i almindelighet var disse prester litt smittet av rasjonalismens opfatning. Synergismen, som prost Smitt visstnok med rette fant hos sogneprest Jæger, fantes hos de fleste av dem. Forkynnelsen var grunn og tørr. Der taltes nok om Frelseren og hans liv og virksomhet, og der var ikke noget synderlig aa si paa denne forkynnelse; jeg tror neppe, at de som Jæger lærte, at Frelseren kom til verden med 2 naturer. De preket nok *Kristus for oss;* men om *Kristus i oss,* blev der lite talt. Om gode gjerninger taltes der meget; prekenene var nærmest moralprekener, og derpaa var der i og for sig ikke meget aa si. Men om omvendelse, sorg over synden, tro paa Jesus Kristus, rettferdiggjørelse og nytt liv var sjelden tale. Om synden taltes der ofte; men det var helst saaledes at alle var skrøpelige, syndige, og kunde intet godt utrette, hvorfor Gud ogsaa var naadig og vilde ikke gaa strengt i rette med dem. Forkynnelsen hadde visstnok et kristelig skinn og det vilde ha været vanskelig aa vise at den var villfarende. Men den manglet rent aandens salt og aandens kraft. Der blaastes nok i basunen av vekterne fra Sions murer, men dens toner var falske; den gav ikke rene og klare toner. Det var dette de nyvakte kristne kjente, og derfor klaget de.

Det er bekjent nok, ialfall for alle eldre, at da vekkelsen i 60-aarene og tildels før utbredte sig over vaart land, opstod der saagodtsom overalt strid mellem de „vakte" og presten i menigheten, og grunnen var ikke den at disse nyvakte kristne var prestefiendske; der kunde være en og annen saadan; men det var sjeldnere. Grunnen var at man ikke fikk aandelig næring for sitt kristenliv, og herover klaget de. Prestene forstod dem ikke og opfattet dem som sværmere, villfarende og forførere. De søkte aa tukte dem med ordets sverd; men det gjorde kun galt verre.

At dette virkelig var tilfellet, vet jeg selv av egen erfaring, og let kan ogsaa merkes tydelig i de predikensamlinger som er kommet ned til oss fra denne tid. I almindelighet er de tørre og kraftløse, skjønt de visstnok var de beste av hvad der fantes. Det er merkelig aa se hvilke postiller eller predikensamlinger folk har yndet; det lærer man ved aa gjennemgaa skiftene. Johann Arndt, Heinrich Müller, Pontoppidan m. fl. av samme aandsretning er de almindeligste. I den nyere tid blev det Lars Linderot og L. Hofacker. Dette viser oss hvilken forkynnelse man ønsket.

I tiden omkring 1840-50 begynte en ny retning aa gjøre sig gjeldende innen vaar kirke. Det er Grundtvig og hans menn som nu blir aandens bannerførere, og deres innflytelse merkes snart ogsaa i vaar kirke. Der blir mere liv i forkynnelsen, mere aandelig kraft i den, og mange av disse prester formaar aa samle tallrike skarer under sin prekestol. Ogsaa blandt de saakalte vakte er der mange som føler sig tiltalt av den nye forkynnelse. Men det varte kun en kort tid; saa kom adskillelsen og striden; men den naadde ikke saaledes ned i dypet som den førstnevnte strid; det er kun mere leilighetsvis at den spores.

Jeg kan fra min ungdom ogsaa godt minnes de grundtvigske prester, og at de var mere tiltalende, friskere, kraftigere enn de eldre moralpredikanter; men jeg minnes ogsaa godt, at de ikke helt tilfredsstillet de vakte, og stundom kunde jeg ikke riktig forstaa dette.

Wexels' prekener var i sin tid meget utbredt i vaart land, og i min barndom hørte jeg dem lest hver søndag som regel. Jeg kunde ikke riktig forstaa at nogen ikke skulde finne sig opbygget av dem. De er vakre i formen; de er saa milde og trøstefulle, og de prediker Jesus Kristus som veien, sannheten og livet; derom kan der ikke være tvil. Og dog, dog — — — Jeg kan ikke bruke dem. De er ikke den aandelige mat jeg tiltrenger. Der mangler det aandelige alt, som alltid maa være med, og som var rikelig tilstede i de gamle predikensamlinger, som ovenfor er nevnt. Jeg forstaar saa inderlig godt hvorfor de vakte ikke fant prekenene tilfredsstillende, og jeg forstaar saa godt at de kunde klage over prestenes forkynnelse, og at dette hadde sin dype grunn: basunen gav ikke den klare tone som den skulde og burde.

Den som skal skrive vaar kirkes historie for det 19de aarhundrede, vil gjøre vel om han søker nærmere aa vise dette.

PROST ANTON ELIAS SMITT. 1805-1875.
SOGNEPREST PAA VOSS.

Det er vel neppe noget landsprestegjeld i vaart land hvor vi kjenner av navn saa mange prester som paa Voss. Vi kjenner ikke alene alle prester efter reformasjonen, og det saa nogenlunde godt; men vi kjenner ogsaa ikke saa faa fra middelalderen, mens man som oftest maa nøie sig med aa kjenne et par navne. Grunnene hertil er flere, deriblandt særlig den, at der har været prester her, som hadde videnskapelige, især historiske interesser og derfor søkte aa samle og bevare oplysninger om sine forgjengere. Flere av disse menn har været mere eller mindre fremragende personligheter, som fortjener aa minnes av efterslekten. Men det er ikke alltid saa lett i vaar tid aa faa øie paa disse menn; tiden er saa rastløs, saa optatt med øieblikkets krav, at man ikke har tid til aa stanse og dvele ved fortiden. Ofte mangler ogsaa de nødvendige oplysninger, saafremt ingen har villet gjøre sig det bry aa samle saadanne.

Fra det 19de aarhundrede kjennes der to prester paa Voss, som særlig har gjort sig fortjent til aa minnes, nemlig prost Münster og prost Smitt; navnlig var den sistnevnte en betydelig mann, hvis virksomhet satte spor efter sig paa Voss, og hvis minne vil leve lenge efter ham. I det følgende vil jeg forsøke aa tegne et billede av prost Smitt og særlig av hans virksomhet paa Voss.

Rasjonalismen hadde sine varme talsmenn paa Voss i oplysningstiden og de nærmeste aar efter den. Av prestene var der saaledes 3 som var dens varme talsmenn og ivrige forkynnere. Muligens kan der ogsaa være flere prester som har hellet til den; men det er i hvert fall ikke kommet nogen meddelelse ned til oss derom. — Men skjønt der saaledes fra prestenes side gjordes alt hvad man formaadde for aa sprede det nye lys ut over menigheten, syntes det som om det var meget vanskelig aa utbrede den nye lære. Folket syntes ikke aa være rett mottagelig for den. Grunnen hertil er dog neppe den at de holdt saa særlig fast ved den gamle lære; det synes snarere som om de var likegyldige baade for den ene og den andre opfatning og kun hadde én interesse: aa tjene denne verden og dens guder. Men fra et bestemt hold møtte den dog en kraftig motstand; men den kom riktignok fra en liten flokk som ikke aktedes synderlig av sin samtid: nogen faa ubekjente Hans Hauges venner. Disse faa upaaaktede og foraktede, helst unge menn og kvinner, reagerte kraftig imot den rasjonalistiske lære og kom derfor i strid med prestene,

som angrep dem som svermere, fanatikere og uvitende personer. Men denne strid gled snart over, og forholdet vedblev aa være som det hadde været, og der spores i hvert fall ikke noget forsøk fra prestenes side senere paa aa utbrede rasjonalismen. Hertil bidrog det visstnok meget at biskop J. N. Brun, som satt paa Bergens bispestol, var en kraftig og bestemt personlighet, og han vilde ikke ha nogen forfølgelse.

Men der var andre spørsmaal som hang nøie sammen med kristendommens aand og vesen, som trengte sig frem paa Voss og la beslag ogsaa paa prestenes virksomhet og deres optreden.

Tiden i begynnelsen av forrige aarhundrede og særlig omkring 1820-aarene var paa Voss sterkt preget av tidens aandelige sløvhet og likegyldighet og en ryggesløshet og raahet i seder og skikker, som var iøinefallende selv i en tid hvor det religiøse, kristelige liv laa nede overalt. Det var især drukkenskapen som hadde tatt saa rent overhaand i disse aar. Gjestgiveriet med brennevinshandelen paa Vangen var en pesthule av farligste art. Fylleri hørte til dagens orden, og paa prekensøndagene gikk man inn paa brennevinskroen istedetfor i kirken, og man saa fulle og ravende folk omkring kirken. I forbindelse med drukkenskapen stod slagsmaalene, som var den største glede og fornøielse. Man kunde ikke komme sammen uten at det maatte bli et mere eller mindre alvorlig slagsmaal; selv ved kirken sloss man, og det hendte endog at man sloss den dag man gikk til Guds bord. Drikk, uvennskap, skjellsord, banning og eder fylte livet, og i justisprotokollene preger det alle blade. Prestene forsøkte nok aa hindre det ville liv; men de maktet det ikke. Ved alle visitasmøter klages der.

I 1826 døde gamle sogneprest Jersin, og i hans sted kom Morten Münster, som var av en helt annen støpning. Münster var en kjempekar, rolig og sindig, og han fikk snart merke at han hadde høilig bruk for disse egenskaper. En mann paa Voss har fortalt mig om det dramatiske øieblikk da presten første gang skulde forrette en brudevielse i kirken paa Vangen.

Vossebryllupene var vidt bekjente for sin voldsomhet, raahet og annet. I den nye Norges historie gir forfatteren, Keilhau, en skildring av et saadant bryllup efter øienvidners beretning, som maaskje er litt overdrevet; men man har mange andre beretninger som ikke vesentlig skiller sig fra denne. Prost Münster hadde neppe nogensinne sett et saadant optog; men han skulde faa se det som var verre. Presten stod for alteret, og brudefølget stormet inn i kirken under

hyl, skraal, eder og forbannelser, skjenneri og skrik; godt om det ikke blev slagsmaal; ti vi har beretning om at der blev slagsmaal for alteret, da alle vilde staa øverst.

Presten ventet forgjeves paa at der skulde bli stillhet; da dette ikke skjedde, vendte han sig om mot brudefølget og sa høit og rolig: „der blir ingen brudevielse av her, før det er saa stille at jeg kan høre en naal falle ned". Det kvakk i folket og litt efter litt blev det stille. Prost Münster hadde mange lignende oplevelser, og det hendte nok oftere at han fikk bruk for sine krefter, naar der kom en eller annen for aa tirre ham og egle sig inn paa ham. Men presten hadde alle bedre mennesker med sig, og det lykkedes ham aa vinne mere og mere anseelse og respekt, og aa sette en sterk demning for all villhet og raahet. Ingen paa Voss har utrettet saa meget i denne retning som prost Münster.

Men det var ogsaa et annet brennende spørsmaal paa Voss som krevde sin løsning, og hvor sognepresten efter sin stilling og embedsplikt stod i brodden. Det var det gamle tvistemaal om „almueskolen". Som bekjent utstedte kong Christian den sjette den første skolelov i vaart land i 1739. Han hadde neppe annet formaal enn som „Guds Salvede" aa gjøre sitt til aa samle faarene om den gode hyrde. Nogen verdslig kunnskap hadde han neppe tenkt aa arbeide for. Han maatte imidlertid 2 aar senere bøie av for motstanden, og loven blev mere en opmuntring og anbefaling enn et bud. Skolen kom nok istand, men bøndene satt med bevilgningsmakten, og de nektet konsekvent aa bevilge undtagen et visst minimumsbeløp. Paa Voss satte bøndene sig imot enhver forbedring eller utvidelse av skolen, og enn ikke biskop Neumann, som var en utmerket skolemann, kom nogen vei med dem. „Vaare barn behøver ikke aa lære noget som biskopen kaller geografi. Hvad skal de med den?" Biskopen svarte at han meget vel forstod at man paa Voss ikke behøvde aa lære geografi. Biskopen og sognepresten arbeidet for aa faa istand en „fastskole" paa Vangen efter den nye skolelov av 1827. Det var aldeles umulig; man vilde ikke for nogen pris ha en saadan skole; den vilde være til barnenes moralske fordervelse. Da Skolekommisjonen besluttet oprettelsen av en saadan skole, nektet Herredsstyret ethvert bidrag til lønn og til hus. Vilde presten ha en saadan skole, fikk han selv eller læreren holde hus. Saaledes gikk det i mange aar; prost Münster kom ingen vei; vossene lot sig ikke rokke.

Saa kom prost Smitt hit i 1852, og han fikk til opgave aa lære vossene, at endog paa Voss kan det være godt at barnene lærer

litt geografi, — og han var den rette mann hertil; regjeringen kunde ikke ha funnet nogen bedre.

Prost Smitt er grunnleggeren av den store og betydningsfulle institusjon som benevnes Voss folkeskole.

Anton Elias Smitt var født paa Kongsberg 1ste november 1805. Foreldrene var Jonas Amundsen Smitt og Helena Christine Klomstad (Klaustad).[1] Han fikk sin første undervisning i byens almueskole og senere i Borgerskolen, hvor den bekjente islending, professor Olavsen (professor kun av navn) tok sig av ham og leste med ham. Senere leste han paa egen haand. I 1826 tok han artium og i 1832 teologisk embedseksamen. Han utnevntes i 1833 til kapellan pro loco i Land og i 1840 til sogneprest i Vinje i Telemarken. I 1850 blev han valgt til prost i Telemarkens vestfjellske prosti, og endelig i 1852 utnevnt til sogneprest paa Voss, det største landskall paa Vestlandet. I 1859 blev han valgt til prost i Hardanger og Voss prosti efter sogneprest Nils Landmark i Strandebarm. Han søkte avskjed fra prostiet i 1866 og døde paa Voss 26de oktober 1875.

Prost Smitt efterlot sig ved sin død en kortfattet selvbiografi, som vesentlig omfattet hans barndom og ungdom. Før jeg gaar videre, vil jeg først meddele denne.

«Undertegnede Anton Elias Smitt er født paa Kongsberg 1ste November 1805 af Forældre Jonas Smitt og Hustru Helena Christine f. Klaustad (Klomstad). Min Fader var Borger til Kongsberg og eiede der i Byen et ikke ubetydeligt Møllebrug, hvormed han ernærede sig og sin talrige Familie. I mine Forældres Hus førtes et stille og tarveligt Liv, og da de begge elskede Herrens Ord og havde faaet Øiet op for dets Herlighed, blev vi Børn ogsaa tidlig opdragne til Flid og Gudsfrygt. Vi var 7 Søskende, 4 Piger og 3 Drenge, og min Moder havde fra mine tidligste Barneaar ofte for Vane at sige med et Udtryk af Vemod, som ofte greb mig dybt, at jeg, som var den ældste af disse sidste, skulde blive Prest. Det saa dog imidlertid ikke ud til, at denne Spaadom skulde have meget for sig. Efterat have lært at læse af min Moder blev jeg i mit 9de Aar udsat i den ene af Byens to Almueskoler; andre offentlige Skoler havde ikke Byen dengang, og da jeg var en flittig og lærelysten Dreng, havde jeg, da jeg havde naaet mit 12te Aar, tilegnet mig de Kundskaber, en saadan Skole i de Dage kunde byde. Jeg sluttede derfor hermed og blev et Aars Tid gaaende hjemme, beskjæftiget med Bygningsarbeide, hvilket havde den Nytte for mig, at jeg fik Øiet op for Livets praktiske Sider. Da jeg var 13 Aar gammel, blev der oprettet en Art Borgerskole i Byen og jeg indskreves som Elev i samme, hvor jeg med Flid og Lyst tog fat paa Arbeiderne, saa at jeg snart

[1] Lampe, Bergens stifts prester og biskoper, har „Kromstad"; jeg vet ikke hvilken form er den rette.

blev Skolens første Elev og holdt mig stadig paa denne Plads til mit 16de Aar, da jeg blev konfirmeret. Men dermed syntes ogsaa min Uddannelse at skulle stanse. Imidlertid tibød Professor Olavsen, som da boede her i Byen, sig at lære mig lidt Tegning og Mathematik, og da dette syntes at gaa taalelig fra Haanden, ønskede han ogsaa at prøve med Latin. Jeg lærte saaledes lidt Algebra, fik Smag for Bygningstegning og begyndte paa gamle Baden (d. e. Badens latinske grammatikk) med at arbeide mig lidt ind i denne. I Byen var ingen Boghandel, og da jeg havde hørt Tale om, at man nu ikke længer brugte Badens, men Bröders latinske Grammatik, gik jeg om Vinteren 1823 paa min Fod til Christiania for at kjøbe Bröders Grammatik, og da jeg kom hjem igjen med denne Skat, var jeg i mine Tanker saa rig, som om jeg havde et Kongerige. Men uden Veiledning vilde det dog ikke gaa.

Da vilde Vorherre, at der blev oprettet en Middelskole paa Kongsberg, ved hvilken den nuværende Rektor i Bergen Holmboe blev ansat som Overlærer. Jeg var for gammel til at gaa ind i denne Skole; men da Holmboe leilighedsvis havde hørt Tale om mig og min hjælpeløse Stræben, kom han en vakker Dag ind og tilbød mig velvillig at læse lidt Latin med mig et Par Morgentimer ugentlig, dersom jeg kunde komme tidlig til ham. Jeg begyndte da hos ham i Slutningen af 1823 og udover Vinteren 1824. Men da Holmboe endnu ikke havde taget sin egen Embedseksamen og behøvede sin Fritid for sig selv og desuden paa Grund af sin Forlovelse fik endnu mindre Tid tilovers for Bisysler, blev det naturligvis liden Tid tilovers for mig.

I Slutningen af 1824 døde min Moder; da erklærede Holmboe, at dersom jeg vilde reise til Christiania, skulde han der skaffe mig gratis al den Undervisning, jeg kunde ønske mig, hos sine Venner derinde. Uagtet Pengereserverne var yderst smaa, drog jeg da afsted i Begyndelsen af Februar 1825, paa det bedste anbefalet af Holmboe, til P. Holst, senere Sogneprest til Finaas og nu Sogneprest til Eidsberg, og denne Mand svigtede heller ikke sin Vens Tillid, idet han dels selv overtog Latintimen, dels anbefalede mig til de dygtigste af de daværende Studerende, blandt hvilke jeg kun vil nævne F. M. Bugge, L. Aubert, nuværende Professor, R. Keyser, ligeledes Professor, og O. Aubert, senere død. Jeg begyndte nu at forberede mig alvorlig til Artium og arbeidede flittig paa mit fattige Tagkammer, var tidlig oppe og gik sent tilsengs. I 1826 erklærede Holst sig villig til at dimittere mig, et Tilbud, som jeg med Tak modtog, da jeg vel følte, at om end mine Kundskaber var tarvelige nok, burde jeg ikke trække større Veksler paa hans og hans Kameraters Godhed end høist nødvendig. Jeg blev da Student med et godt *haud* og var fri og glad som Fuglen i Luften. Penge havde jeg ikke, men heller ikke Gjeld. Min Faders økonomiske Stilling havde efter min Moders Død forværret sig, og Remisserne fra Hjemmet ophørte ganske ved Udgangen af 1825; men jeg erholdt et Par Timers daglig Information for nogle Smaabørn i Huset, hvor jeg boede, og fik derfor frit Værelse og Middagsspise, og ved at undervise nogle Timer om Ugen som Hjelpelærer paa Brødremenighedens Skole tjente jeg saa meget, at jeg kunde afhjelpe de øvrige Fornødenheder.

Da jeg havde taget Artium, tog jeg fat paa Andenexamens Fagene i Forening med min trofaste Ven Knud Gislesen, nu Biskop i Tromsø, hvis Livshistorie i mange Stykker havde lignet min, og da jeg havde klaret 1ste Afdeling med Præceteris i alle Fag, stod Veien aaben til rig Fortjeneste som Manuduktør i Matematik, Astronomi, Philosophi og Græsk. Mod Julen 1827 expederte jeg Resten af Andenexamen med Hovedkarakter Præceteris og tilbragte Vinteren 1828 med Manuduktioner, hvorved jeg tjente saa meget, at jeg kunde tilbagebetale min Fader den Pengehjælp, jeg havde modtaget af ham, hvorhos jeg i Forening med Gislesen for Alvor tog fat paa Hebraisken under Veiledning af nuværende Biskop Kaurin, hvis Timer vi dog begge saa godt kunde honorere.

Netop som jeg stod ifærd med for Alvor at tage fat paa Theologien, kom en god Dag Fr. M. Bugge ind paa min Hybel med Anmodning fra Professor Sverdrup, om jeg vilde umage mig op til ham, da han havde et brillant Tilbud at gjøre mig, nemlig at overtage en Post som Huslærer hos hans Broder Overlærer Jakob Sverdrup paa Sem i Jarlsberg. Jeg havde da ikke stor Lyst til at forlade Christiania, hvor min Stilling var fri og uafhængig; men saa længe talte Professoren for mig, til jeg gik ind paa hans Forslag og tiltraadte denne Post i August 1828. I denne elskværdige Familie blev jeg ogsaa snart som hjemme og i 1829 forlovet med Sverdrups anden Datter Livia Gundella Margreta. I 1830 tog jeg med mine to Elever atter til Christiania, hvor jeg saa med Kraft tog fat paa Theologien og absolverede i Mai 1832 theologisk Embedsexamen med Laudabilis. Den 17de Juni 1833 blev jeg naadigst udnævnt til Kapellan pro loco i Lands Prestegjeld. Den 28de Februar 1834 indtraadte jeg i Ægteskab med min ovenfor nævnte Forlovede, hvilken Forbindelse dog desværre formørkedes af tunge Sorger paa Grund af min elskede Hustrus næsten stadige Sygelighed, der omsider medførte hendes Død. Jeg arbeidede 7 Aar i Land i den bedste Forstaaelse med min Kollega Sogneprest Aabel, og blev den 21de Januar 1840 udnævnt til Sogneprest til Vinje i Øvre Telemarken, hvor jeg straks efter min Ankomst havde den Sorg at miste min trofaste Hustru og blev siddende igjen med 3 smaa Sønner paa den ensomme Prestegaard. Den 6te Januar 1842 indgik jeg nyt Ægteskab med min afdøde Hustrus yngre Søster Gundella Louise, en Forbindelse, som Herren i rigt Maal har velsignet. Den 28de Mai 1850 blev jeg beskikket som valgt Provst i Øvre Telemarkens vestfjeldske Provsti, og den 29de April 1852 naadigst udnævnt til Sogneprest til Voss, hvor jeg ligeledes den 14de Juli 1859 naadigst er beskikket til Provst i Hardanger og Voss Provsti og lever nu, Gud være lovet, i en lykkelig Stilling ligeoverfor et rigt Virkefelt. Naar jeg skuer tilbage paa den tilbagelagte Vandring, da maa jeg i Sandhed erkjende, at Herren har gjort alt vel. Jeg har meget at takke Herren for og tillige meget at takke de Mænd for, som i den trange Tid hjalp den, der gjerne vilde hjælpe sig selv. Skal jeg give mig selv noget Vidnesbyrd, da faar det blive dette, at jeg altid har arbeidet med Flid i de Stillinger, hvori Herren har sat mig, vandret Sandhedens Vei med Aabenhed og Ærlighed og benyttet de Evner, som Herren har givet

mig, efter bedste Skjøn. Forresten maa Gud og Godtfolk, som kjender mig, bedømme mig."

Jeg har latt prost Smitt uttale sig uten aa avbryte ham. Nu skal jeg komme med en del supplerende oplysninger:

Selvbiografien maa være forfattet i den første halvdel av aaret 1860. Han omtaler nemlig Knud Gislesen som biskop i Tromsø. Gislesen døde den 20. mai 1860, og Smitt kjente ikke til hans død, da han skrev sin selvbiografi.

Han nevner i denne flere personer som hjalp ham; om enkelte av disse skal jeg bemerke: Om hans første lærer professor Olavsen bemerkes, at han var islending, født i Tveraa i Skagafjord 1753. Han studerte i Kjøbenhavn og tok juridisk eksamen, men la sig saa ivrig efter bygningskunst og blev i 1784 ansatt som lærer i tegning og matematikk ved Bergseminariet paa Kongsberg, hvor han senere forblev. Han var efter datidens fordringer en dyktig og ansett lærer, hvorfor han fikk titel av professor. Han var stortingsmann fra Kongsberg i 1818. Sine siste aar tilbragte han i Oslo, hvor han døde 1832. — Johan Fredrik Holst, som hadde vist sig saa opofrende overfor den unge Smitt, var født 1812 i Trondhjem, blev kandidat i 1827 og utnevntes til sogneprest i Vadsø i 1828, til Trondenes i 1838, og i 1839 til prest ved Tukthuset i Oslo. Han var senere sogneprest til Eidsberg, hvor han tok avskjed i 1876. Stortingsmann fra Finnmarken 1836. — Fredrik Moltke Bugge, sønn av biskop Bugge i Trondhjem, født 1800, filologisk kandidat med innstilling, en enestaaende utmerkelse dengang; en meget begavet lærer; var rektor i Trondhjem, hvor han tok avskjed i 1851. — Ludvig Cæsar Martin Aubert, født 1805, bekjent latiner, professor i latinsk filologi ved vaart Universitet. — Otto G. David Aubert, en yngre bror av den forannevnte, var lærer for prinsene i Stockholm 1834, en begavet ung mann, som døde tidlig. — Knud Gislesen var en bondegutt fra Hjartdal i Telemark, født 1801, var utdannet som lærer ved Seminariet i Kviteseid og var en tid almueskolelærer, men tok artium 1826 og blev kapellan i Asker og bestyrer av Seminariet der. I 1856 blev han biskop i Tromsø, hvor han døde i 1860. Mest bekjent er han som gift med Henriette Gislesen, en ualmindelig kvinne i flere henseender. — Jens Mathias Pram Kaurin var dengang residerende kapellan i Sigdal, hvor han ved siden av sin embedsgjerning underviste dels yngre artianere, dels teologiske studerende, senere lektor i teologi ved Universitetet og professor 1843. Hans hovedfag var hebraisk og det Gamle Testamentes fortolkning. Han døde som biskop i Bergen 1863.

Som vi har hørt, kom den unge Smitt som huslærer til overlærer Jakob Liv Borch Sverdrup paa Sem i Jarlsberg i 1828. Det 2-aarige ophold i dette hus fikk en meget stor betydning for student Smitt og kom til aa forme hans liv, likesom hans virksomhet som lærer fikk en avgjørende betydning for hans elever; det var de i vaart lands historie bekjente brødre: Harald Ulrik Sverdrup, sogneprest i Balestrand og mangeaarig stortingsmann fra Nordre Bergenhus, og Johan Sverdrup,

den bekjente politiker og førsteminister. Jeg maa derfor omtale familien litt nærmere.

Peder Jakob Sverdrup, godseier paa Laugen i Nærøy prestegjeld i Namdalen, og hustru Hilleborg Schultz fra Molde hadde sønnene Georg Sverdrup og Jakob Liv Borch Sverdrup. Den sistnevnte gikk paa Trondhjems Katedralskole og blev student i 1795. Han la sig særlig efter botanikk og var en meget søkt manuduktør i Kjøbenhavn. I 1807 blev han overlærer paa Kongsberg og hevet ved sin dyktighet skolens anseelse. Men da tidene var ytterst vanskelige og pengenøden stor, gav han sig til aa dyrke op jorden paa løkken utenfor byen; dette lykkedes godt for ham, og han blev bekjent. Her blev grev Wedel Jarlsberg opmerksom paa hans virksomhet. Greven hadde nettop overtatt Jarlsberg hovedgaard efter faren; den var i mindre god stand, og greven tilbød nu Sverdrup stillingen som gaardsbestyrer. Sverdrup kastet sig med stor iver over opgaven og gav sig til aa studere omhyggelig den nye videnskap, som holdt paa aa blomstre op, og han forstod aa tilegne sig dens lærdommer. Det var forresten den almindelige opfatning baade hos høi og lav, at man ikke kunde lære jordbruket av bøker eller ved studier; det kunde ikke innordnes som et bestemt lærefag i en bestemt videnskap. Sverdrup beviste, at det nettop egnet sig hertil. Han drev op gaarden, saa at den gav flerdobbelt saa stor avling som tidligere. Da Sverdrup i 1825 fratraadte stillingen, tilstod grev Wedel ham en livsvarig pensjon av 200 spd., som skulde anvendes som støtte for hans arbeide ved aa opdra unge bondegutter til jordbrukere. Han hadde allerede hatt mange bondegutter i lære mens han var i grevens tjeneste; men nu vilde han ofre sig helt for dette arbeide. Med grevens bistand kjøpte han gaarden Seim i Borre, og her oprettet han en landbruksskole. Han fikk en aarlig understøttelse av staten av 600 spd. Han drev skolen til 1830, da han maatte nedlegge den, da han hadde antatt tilbud fra godseier Treschow om aa overta bestyrelsen av det store gods Fritzøhus.

Her fikk nu den unge huslærer rikelig anledning til aa sette sig inn i jordbrukslæren (agronomi), og han fattet en stor interesse for den, hvilket senere kom ham til stor nytte.

Jakob Sverdrup døde i 1841 efter et meget virksomt og innholdsrikt liv. Navnlig var han i vaart land banebryter for en ny tid, da jordbruket hevedes op til videnskap og blev gjenstand for skole og undervisning. Han var den første virkelige videnskapelig utdannede landbrukslærer i vaart land.

Hvilken betydning han hadde i denne retning, faar vi en smule forstaaelse av, naar vi leser de forskjellige svar som innløp paa Departementets rundskrivelse til herredsstyrene, om de fant anlegget av en landbruksskole (et „Agerdyrkningsseminarium") paakrevet. Bare det at man kunde stille et saadant spørsmaal, viser jo klart, hvilken forstaaelse Departementet selv hadde av saken. Herredsstyrene var fullstendig uvitende paa dette omraade, saasom det ikke fantes nogen, som hadde sett eller kjent til en saadan skole. Derfor svarte ogsaa mange meget troskyldig, at de hadde ikke kjennskap til saken. Alle mente, at det ikke lot sig gjøre aa lære jordbruk; ganske det samme som N. Hertzberg og

mange med ham svarte, da Departementet spurte om det burde oprettes lærerseminarier i landet. Han svarte, uten aa blunke, at det var aldeles unødig, ja galmannsverk; ingen kunde lese sig til aa bli lærer; man maatte være født dertil. Spørsmaalet kom ogsaa til Voss Herredsstyre, og dette mente, at man ikke uten videre burde avvise det, men man maatte tenke sig vel om. Da fant man, at Voss i alle henseender egnet sig fortrinlig til anlegg av et akerbruksseminar. Her var gode og velskikkede gaarder. Stedet laa meget sentralt og bekvemt til, og der fantes dyktige menn i bygden, som kunde paata sig undervisningen! Kom ikke og lær oss aa dyrke jorden! Den kunst kan vi!

Jakob Sverdrup var gift to ganger. 1. med en fransk dame, datter av en emigrant i Kjøbenhavn, Gundele Birgitte Jean, f. i 1780, g. i 1801, † 1820. — 2. med Nikoline Elisabet Schelderup, f. 1791, g. 1820, † 1840. — Som nevnt ovenfor blev Smitt gift med Sverdrups datter Livia Gundella Margreta, og efter hennes død med søsteren Gundella Louise 1840.

Om presten Smitts virksomhet i Land og i Vinje vet vi lite. Han var uten tvil den samme pliktopfyllende arbeider her som senere paa Voss, og er blitt skattet for sin dyktighet, hvilket sees av at han i Vinje var ordfører i mange aar.

Men det er hans virksomhet paa Voss, som baade var den længste og betydeligste og som for oss er av den største interesse. Det er derfor denne som jeg vesentlig vil holde mig til.

I 1852 kom prost Smitt til Voss. En usedvanlig rik arbeidsmark laa her aapen for ham, og det skulde snart vise sig at Voss hadde faatt den rette mann, som maktet den ikke lette opgave aa opta arbeidet og føre det heldig igjennem. Men han fikk ogsaa føle at det var ikke noget lett arbeide han paatok sig. Han skulde komme til aa merke at han var kommet til folk som var stive og ubøielige, og som ikke var vant til aa gi efter i striden. Hans formann hadde rikelig faatt det aa føle.

Sognepresten var ikke før kommet til Voss, førenn han fikk anledning til aa vise sin praktiske dyktighet. Der skulde bygges nytt hus for Enkestiftelsen, hvis bygning var gammel og uhensiktsmessig. Der var nedsatt en byggekomité og utarbeidet tegning og overslag, ifølge hvilket huset skulde ha 2 stuer og 6 meget smaa kamre, hvor der ikke var ovner. Sognepresten fant planen uheldig og foreslo utsettelse og utarbeidelse av ny tegning. Det kan herav sees at han hadde praktisk skjønn paa saken, hvad byggekomiteen ikke hadde hatt. Samtidig fikk han oversendt saken om oprettelsen av et folkebibliotek; herredsstyret hadde bevilget 50 spd. hertil. Man var blitt kjed av biskop Neumanns folkebibliotek med utelukkende landbruks-

skrifter, og vilde ha bøker som samlet interesse om sig. Men ikke det alene, man vilde ikke at sognepresten skulde være selvskreven formann og at han skulde bestemme valget av bøker. Markus Thrane hadde mange tilhengere paa Voss, og disse forlangte at hans skrifter og lignende skulde anskaffes.

Den 27de desember 1853 tilskrev sognepresten amtmannen over Søndre Bergenhus, Vogt. Amtet hadde stillet 3 plasser paa Landbruksskolen til disposisjon for Voss. Herfor takker han og lover at der skulde komme 3 flinke gutter fra Voss. Saa skriver han: „Som mangeaarigt Medlem af Bratsbergs Amtsformandskab har jeg dersteds i flere Aar havt med Sager at gjøre som havde til Hensigt at bevirke Opsving i Amtets Landbrug, og det faldt mig derfor straks ved min Ankomst hid i Øie, hvor langt man her i Almindelighed staar tilbage med Hensyn til Jordbruget, og jeg har derfor senere, saa ofte jeg har havt Anledning til at samtale med de forstandigste af Gaardbrugerne, beklaget, at Vosserne ikke benyttede den Anledning til Uddannelse i denne Retning, som Landbrugsskolen tilbyder . . . . Da flere lumske Overfald og andre Voldshandlinger, forøvede i Drukkenskab her paa Vangen i Høst, har ladet mig kaste et dybt Blik ind i Folkets forvildede Tilstand, og da disse Udskeielser i Almindelighed gaar upaatalte, havde jeg engang tænkt at henlede Amtmandens Opmerksomhed paa denne Sag med Forespørgsel om det ikke skulde lade sig gjøre at udvirke en høieste Resolution om at Byernes Politilovgivning maatte blive gjort gjældende for Vossevangen." Han hadde dog senere opgitt denne tanke som ugjennemførlig; men nu vilde han forsøke aa paavirke folket ved aa vende dets interesser mot et rasjonelt jordbruk, som igjen vilde paavirke sedene. Landbruksskolen vilde ogsaa bli et ledd i dette arbeide.

Jeg har anført denne skrivelse fordi vi her har et program for sogneprest Smitts virksomhet.

I anledning av hans uttalelser om jordbrukets slette stilling paa Voss er det nødvendig aa føie til at jordbruket stod likesaa høit paa Voss som i nabobygdene og paa Vestlandet i det hele og kanskje litt høiere. Men det stod ennu vesentlig paa samme trinn som det hadde gjort i aarhundreder, og om presten hadde kunnet skue tilbake nu, vilde han ha sett og forstaatt at omskiftelse av en næringsgren som landbruket ikke lar sig gjennemføre i et aars tid eller nogen aar. Over 2 menneskealdre er henløpne siden Smitt kom til Voss, og dog er det i grunnen først i de siste aar at vi er kommet

saa langt at vi kan si, at vaart jordbruk er blitt omlagt eller iallfall holder paa aa omlegges.

Voss prestegaard, Vangen, er en av de beste og største prestegaarde paa Vestlandet. Den var i mange aar blitt drevet av forpaktere og var vanskjøttet som saa ofte har været og er tilfelle med vaare prestegaarder, naar de drives av forpaktere. Sogneprest Smitt vilde drive gaarden selv, og under datidens forhold paa Voss, var det en ikke meget vanskelig sak, hvis man hadde en smule forstaaelse av jordbruk. Der var husmenn nok paa gaarden og ellers lett for aa faa arbeidshjelp. Det var nok mange som rystet paa hodet da den nye prest selv vilde drive prestegaarden, og man spaadde ham mange ulykker. Men det viste sig snart at der var kommet en mann som forstod sig paa jordbruk, og det varte ikke rett lenge førenn vossene fikk den største aktelse for sogneprestens jordbruk. Gaarden blev efterhaanden en mønstergaard, og det sporedes efterhaanden ogsaa blandt gaardbrukerne. Sogneprest Smitt var i virkeligheten den første videnskapelig utdannede agronom paa Voss, og det er ham og hans eksempel det i første rekke skyldes hvad der er skjedd til jordbrukets opkomst paa Voss i den senere tid. Der lever ennu eldre menn paa Voss som personlig kjente sogneprest Smitt og hans arbeide, og de er alle fulle av beundring for ham, og deri har vi den beste maalestokk til aa bedømme ham; ti paa fruktene skal mesteren kjennes.

Til hans praktiske virksomhet hører ogsaa at han bygget en ny hovedbygning, som formentlig, da den stod ferdig, ansaaes som den mest moderne prestegaardsbygning. Han hadde ogsaa megen møie med aa faa sin plan gjennemført, da herredet vilde ha alt paa det gamle og han fikk den heller ikke saaledes som den var planlagt.

Men den sak, hvori presten Smitt nedla sitt meste arbeide og hvor hans virksomhet bar sin rikeste frukt, var dog skolespørsmaalet. Smitt var en ualmindelig dyktig skolemann, og han næret den største interesse for skolen og dens gjerning.

Som ovenfor nærmere paavist, hadde hans formann, prost Münster, maattet gi op sine bestrebelser for skolens fremgang. Tiden var ennu ikke kommet, og navnlig manglet man den nye skolelov; det var denne lov, loven av 1860, som la den første grunnvoll for vaart nuværende skolevesen; dette maa vi erindre naar vi omtaler prost Münsters bestrebelser. Prost Smitt fikk derimot loven aa støtte sig til, og saaledes fant den rette mann de rette betingelser for sitt arbeide, og det maatte lykkes. Det som især voldte strid, var op-

ettelsen av en fast skole paa Vangen, som Skolekommisjonen alt 1829 hadde bestemt, men som Herredsstyret nektet enhver bevilgning til. Til tross herfor hadde dog sogneprest Münster formaadd under mange savn og innskrenkninger aa holde skolen i gang til sin død.

Imidlertid hadde Herredsstyret opført et større hus paa Vangen, nærmest til bruk for Herredsstyret selv; men huset hadde 12 værelser og kunde meget godt avgi rum for Fastskolen. I 1852, da prost Münster var fratraadt, besluttet Skolekommisjonen at Fastskolen skulde anvises lokaler i den nye herredsbygning, hvor ogsaa skolens førstelærer skulde ha sin bolig. Denne beslutning blev vedtatt av Herredsstyret i møte den 12te februar 1852, og hermed var den gamle strid endt. Men det blev ikke hermed. Sognepresten, som Skolekommisjonens formann, overtok nu sakens videre fremme, nemlig utvidelsen av Fastskolen saa at den blev til en høiere Almueskole, og denne igjen omordnet saaledes at den samtidig blev til en Lærerskole med offentlig understøttelse. Alt dette var sogneprest Smitts arbeide, og viste sig aa være en meget god ordning, som bestod i en lang rekke av aar og utdannet mange dyktige lærere, som i høi grad kom til aa virke til en heldig gjennemførelse av den nye skolelov.

Da den nye skolelov traadte i kraft, blev det sogneprest Smitts virke aa faa den gjennemført i det store prestegjeld. Han ordnet hele skolevesenet i Voss saaledes som det i alt vesentlig bestaar, og alt gikk glatt igjennem; det viste sig at Herredsstyret var meget villig til aa yde de store offere som tiltrengtes, og herredet har senere aldri spart paa utgiftene til skolen; og det har faatt en meget god og velordnet skole. Som skolemann og administrator stod Smitt overmaate høit, og han besatt sjeldne evner i denne retning. Dette viste han ogsaa da han blev prost, og ikke minst kom det frem i saken om sogneprest Jæger, hvor hans innlegg og forslag er meget klare og velformede, mens biskopens er alt annet. Av denne sak fremgaar det ogsaa, at han helt ut staar paa den lutherske kirkes grunn og har en meget klar forstaaelse av dens lære. Det lykkedes ham ogsaa aa ordne den vanskelige sak paa en lempelig maate, saa at presten Jæger undgikk avsettelse, hvad biskopen tilstrebte.

Der er ogsaa et annet spørsmaal hvor prost og biskop stod mot hinannen, og hvor den siste trakk det korteste straa. Der var i sin tid tale om aa erhverve jord til en av lærerne av prestegaarden, og det var bestemt ved kongelig resolusjon at den fornødne jord skulde

utlegges. Imidlertid viste det sig at Herredsstyret helst vilde omgaa denne bestemmelse, som de fant mindre paakrevet, da kirkesangeren hadde fritt rum i herredsbygningen og ikke hadde bruk for jord. Paa et visitasmøte optok biskopen denne sak og bebreidet sognepresten at han ikke hadde efterkommet beslutningen. Han opfattet det saaledes, som det var vrangvilje av presten, som var grunnen. Denne beskyldning, som var høist urettferdig, saaret prost Smitt i høieste grad og han forsvarte sig, men det kunde lite nytte ved et saadant møte. Prosten tok saken op igjen senere og redegjorde for den. Biskopen var ikke orientert i saken, og han burde da først ha satt sig inn i den nøiaktig, førenn han gikk til offentlig beskyldning for uærlig ferd! Det var et særkjenne hos prost Smitt, at han alltid satte sin plikt over sine egne ønsker; han var av de gamle embedsmenn, hvor hederlighet og uegennytte stod i den høieste kurs, og det maatte derfor være det bitreste som kunde tenkes av sin overordnede aa bli beskyldt! som nevnt.

Hvordan prost Smitt var som ordets forkynner, mangler jeg bestemte vidnesbyrd om. At han var en helt igjennem rettroende prest, har jeg nevnt bevis for. At han likeledes var en personlig troende kristen, er der all grunn til aa anta. Og det maa derfor forutsettes at han med sine store evner og sin klare logikk ogsaa var en utmerket forkynner av Ordet.

Prost Smitt døde den 26de oktober 1875 efter en kort sykdom. Budskapet om hans bortgang vakte overalt paa Voss den dypeste sorg. Dette viste sig ved hans begravelse den 1ste november næst efter.

I „Vossingen" nr. 43 for 1875 leses: „Begravelsesdagen var valgt fordi den var den Afdødes Fødselsdag, da han fyldte 70 Aar. Uagtet der ingen Indbydelse var udstedt undtagen til Medhjælperne, som bar Kisten, samlede der sig dog en stor Folkemængde af gamle og unge. Mænd og Kvinder, der alle vilde vise sin høiagtede og hjertelig elskede Sjælesørger den sidste Ære . . . . Sangkoret sang den afdødes Yndlingssalme: 'I Jesus søger jeg min Fred'; Presten Høyer besteg derefter Prækestolen og skildrede den afdødes Liv og Virksomhed og særlig hans Endeligt. Sogneprest Hammer forrettede Jordfæstelsen, hvorefter Sønnen Sagfører Livius Smitt skildrede Faderens Forhold til Menigheden og udtalte, at det hadde været den Afdødes inderlige Ønske, at han kunde faa talt de sidste Afskedsord til Menigheden fra Kirken; men da dette var blevet ham forment, vilde han nu paa sin Faders Vegne bringe Menigheden Tak og Farvel; særlig rettede han dette Farvel til dem som havde staaet ham nær i Arbeidet for alt, som var godt." — Beretningen sluttet med disse ord: „Provst Smitt var endnu trods sin høie Alder en ungdommelig og kraftig Mand, begavet med sjeldne Evner og utrættelig i sin Gjerning baade som Prest og Kommunemand. Fremfor alt var han

Prost ANTON ELIAS SMITT
1805-1875.

yktig som Skolemand, og den Dygtighed og Kjærlighed, med hvilken an underviste de Unge af Menigheden til Konfirmation, bidrog vel ikke indst til at erhverve ham den Agtelse, hvormed han af saa mange aavel Gamle som Unge omfattedes . . . . Menigheden har tabt meget."

Redaksjonen av „Vossingen" gir en skildring av prosten, hvorav hitettes: „For en Mand med Provst Smitts store Virkelyst, skarpe praktske Blik paa Sag og varme Interesse for Oplysning og Fremskridt i lle Retninger var det naturligt, at Deltagelse i de kommunale Anliggener maatte tiltale ham. Allerede som Kapellan i Land blev han valgt l Ordfører i dette Herreds Formandskabsbestyrelse, fra hvilken han ved n Afsked derfra modtog et overmaade smukt Erkjendtlighedsbevis for n Virksomhed. Under sit 12-aarige Ophold i Vinje var han næsten helt a Begyndelsen af og indtil sin Fraflyttelse Kommunens Ordfører, i vilken Egenskab han med varm Interesse deltog i Behandlingen af en længde større Sager, som dengang stod paa Dagsordenen i Bratsbergs mt, der under Amtmand Aalls Ledelse allerede dengang var i stærk remgang. Selv som dygtig Jordbruger interesserede han sig især ivrig r Jordbrugets Opkomst og var i længere Tid Medlem af den af Amtsrmandskabet valgte Bestyrelse for Amtets Landbruksskole, ligesom an beklædte flere andre Tillidsposter inden sit Amt. Han var ogsaa i isse Aar stadig Valgmand for Vinje, et Tillidshverv han ogsaa under t Ophold her 3 Ganger har været beklædt med, nemlig i 1859, 1865 g 1868.

I Vinje faldt det desuden i hans Lod at forestaa Opførelsen af 3 irker, nemlig i Nesland, i Grungedal og paa det afsides og høit beligende Mjøsstranden. De to sidstnævnte Sogne havde hidtil ikke havt gen Kirke.

Her paa Voss skaffede hans energiske Optræden for en tidsmæssig g Voss værdig Ordning af Herredets høiere og lavere Almenskole ham sin Tid fuld Anerkjendelse. Saa hurtig forandrer Tiderne og Mennekene sig i vore Dage, at medens det i 1861 hed, at hver Mand paa oss vilde gaa fra Gaard og Grund, hvis Voss Kommune skulde bevilge 000 Spd. til Skolevæsenet, fandt man i 1874 — og det med Rette — samme Kommune kunde taale en Udgift af 50 000 Kr. til Vossebanen. en bortgangnes store Arbeidskraft og overordentlige Virksomhed oprte ikke førend hans sidste Sygdom berøvede ham legemlige Kræfter; en lige til hans sidste Øieblikke syntes hans Aands uforstyrrelige nergi og hans Tankers Klarhed at have været uforandret. Skjønt hans ille og gudhengivne Død syntes at være Følgen af den sidste Hensvinden de legemlige Kræfters Rester efter en lang, forfærdelig afkræftende og erende, om end ikke meget smertefuld Sygdom, var hans Aands Kraft g saa usvækket, at han endog den sidste Eftermiddag, han levede, nde opgjøre et vidløftigt Regnskab, vedkommende hans Embedsgjerng, og diktere en Embedsskrivelse i denne Anledning."

Prost Smitts barn var:

1. Jakob Sverdrup, f. 6te januar 1835. 2. Jonas, f. 20de mai 836. 3. Livius, f. 5te oktober 1840. Disse var av første ekteskap.

4. Gundela Birgitte Lovise, f. 14de desember 1842. 5. Georg Chri stian, f. 8de desember 1843. 6. Helena Christine, f. 12te novembe 1845. 7. Hanna Antonette, f. 13de oktober 1847. 8. Anton Elias f. 11te september 1851. 9. Elise Nikoline, f. 11te desember 1854

Den førstnevnte, Jakob Sverdrup Smitt, blev biskop i Tromsø o senere i Kristianssand, † 1889, bekjent politiker og geistlig. De annen, Jonas Smitt, var landbruksdirektør. Den tredje av sønnene Livius Smitt, var fremragende politiker og stortingsmann, stortings president, byfogd i Brevik, † 1890. Den fjerde av sønnene, Geor Christian Smitt, var skipsbyggmester i Bergen. Den femte, Anto Elias Smitt, var folkehøiskolebestyrer i Sogndal, † 1879. Datteres Gundela Birgitte Lovise Smitt døde ugift. Helena Christine Smi var gift med sogneprest Fredrik Steen Berner i Bamle. Den tredj datter, Hanna Christine Smitt, var gift med sogneprest Andreas Ras mussen paa Østre Toten. Den fjerde datter, Ellen Nicoline, var gi med sin fetter sogneprest Harald Ulrik Sverdrup i Balestrand.

Kilder: Lampe, Bergens Stifts Biskoper og Præster. Bladet „Vossinger for 1875. Voss sogneprestarkiv, kopibøker. Voss Skolekommisjons forhan lingsprotokoll. Voss Herredsstyres forhandlingsprotokoll. Muntlig tradisjo paa Voss.

DEN NYE BISKOP I HAALOGALAND.

ORDINERT 6. JANUAR 1929.

BISKOP DR. THEOL. EIVIND BERGGRAVS VITA.

Min opvekst falt paa landsbygden nede i Asak ved Halden. Far drev selv prestegaarden, og jeg kom i de grunnleggende aar, ra 5 til 15 aars alderen, til helt og fullt aa innforlive mig i alt gaardens og jordens stell. Jeg har alltid siden syntes det vilde været et uoprettelig tap om jeg istedet var vokset op i en by. Naar jeg er paa landet, da er jeg hjemme, slik kjenner jeg det den dag idag.

Mor var sykelig i de aarene, og far skrev doktoravhandling. Men nor tenkte paa oss bestandig, og far lot aldri som han hadde det ravelt naar vi kom. Far hadde jeg en bunnløs respekt for, men det var ikke fordi han var slik av ydre vesen. Han var solskinnet baade or mor og oss. Et brennende ønske om aa vinne fars respekt var den centrale drivfjær i min ungdom, og da far og jeg siden møttes som teologer og menn, oplevde vi en gjensidig forstaaelse og hengivenhet, som imidlertid hos mig gjorde den indre ærbødighet bare alltid dypere. Baade som far, som teolog og som kristenmenneske har han helt og holdent været bestemmende for mitt liv. Jeg blir aldri annet enn hans sønn.

Men naar forholdet til far blev saa levende og fruktbart, saa var det ogsaa fordi vi sjelden var kongruente i meninger. Der var alltid en solfylt spenningsatmosfære i det intellektuelle mellem oss, og vi var forskjellig opdraget og skolert i filosofien, han mer humanist, eg mer realist. Men i grunn-anlegg var vi like, vi stod paa samme basis, og vi *forstod* hverandre bestandig i det dypeste. Samlivet med ar og brevvekslingen med ham er mitt livs ene hovedfaktor.

Den annen ligger i mitt hjem, hos henne som forstod baade far g mig, og som samtidig skapte og bestemte *det* i mig som far ikke aadde med. Min erfaring er denne at i et hjem virker forskjelligetene i det uvesentlige til aa fremheve enheten i det centrale, den

gjensidige aktelse øker kjærligheten, den tjenende lydighet utløser personlighetens frigjørelse. Der er derfor to mennesker som fremfor alle har været Guds redskaper i mitt liv, min far og min hustru.

Ellers har livet været rikt og vekslende for mig. Fra mekanisk verksted og realartium stilet jeg paa min ungdoms intense forhaapning: ingeniørutdannelsen. En vekkelse i gymnasieaarene i Stavanger drev mig over til prestestudiet. Ingeniøren og realisten hevnet sig imidlertid her og skapte en til grunnen gaaende brytning mellem livsanskuelsene, en dragkamp som i første omgang førte til teologiens og troens fallit. Men da alt var rasert, grodde langsomt og paa helt ny maate et i begynnelsen meget spedt aandsliv og gudsliv frem, engstelig for alle byggesten, som ikke var lutret og prøvet i tvilens ild, men frimodigere alt efterhvert som Gud gav vissheten.

Min personlige livsstrid har paa denne maate falt paa et helt annet omraade enn den siste generasjons strid innen min kirke. Kirkestridens front mellem to teologiske syn var aldri min personlige front. Mitt gjennembrudd var ikke fra én teologi til en annen, men fra troløshet til tro. Og eftersom dette blev alt mer vesentlig for mig, og eftersom det gjennem Jesus Kristus blev mitt livs herlighet og glede, kunde sorgen og lidelsen ved kirkestriden ikke knuge mig, bitterheten i kampgnyet aldri fordunkle for mig det dype fellesskap jeg i Kristus og kristenlivet eide ogsaa med dem som sa sig aa staa paa en annen side enn jeg.

Da jeg endelig, efter i 10 aar aa ha tjent i ungdomsskolen, ved fars død[1] kjente mig klar til aa gaa inn i kirkens tjeneste, møtte jeg i min første og eneste menighet oppe i Hurdal og Feiring et kristenliv som tok mig helhjertet inn i kirken og gav mig en livets presteutdannelse, som ingen store menn og ingen lærde verker kunde erstattet.

Jeg vil dermed ingenlunde fordunkle verdien av den stadige livets korrespondanse jeg har hatt med rike og forskjelligartede personer baade i og utenfor kirkelige kretser, her hjemme saavel som i Sverige og Danmark, Tyskland og England; det jeg slik har faatt, gjør mig til en evig gjeldbunden mann i forholdet til mine venner og lærere. Deres navn lar sig ikke regne op her. Bare to skal være nevnt paa dette sted, det er sogneprest Erling Grønland og overlæge Kristen Andersen.

Mitt arbeide i skolen tok mig helt fangen i de 10 aar jeg var der; ungdommen, den østnorske landsungdom var mitt liv og min lærer.

[1] Far døde i 1918 som biskop i Hamar.

Dr. theol. EIVIND BERGGRAV
Biskop i Haalogaland 1929.
Fot. 1929.

folkehøiskolen var historie, fysikk og kjemi mine hovedfag, og aller estligst var det da mekanikeren i mig fikk plass under bygningen av vaar guttesmie paa Romerikes fylkesskole. Jeg var ogsaa ute i det praktiske og politiske liv og var i nogen av kriseaarene formann i læringsnevnden, hvor jeg bl. a. holdt en rekke foredrag om potetavl og grønnsaker, et virke som for mig betød en oplevelse av Luthers anke om aa realisere Guds opgave i hverdagslivet.

Under alt dette slapp jeg aldri den traad som alt i studietiden blev min hovedlinje, den psykologiske streben efter klarlegging av kristenlivet. I denne interesse var det at jeg i nogen maaneder besøkte krigsfrontene i Europa 1915 og senere som prest i Hurdal tok att paa aa fullføre min gamle tanke om religionens sjelelige utspring. Dette førte til min teologiske doktoravhandling i 1925. I videnskapen blev ellers Sverige mitt annet moderland og det var opmuntringen derfra i 1923 som overhodet gav mig frimodighet til aa fortsette. Ved siden derav er det anglikansk psykologi som har været min inspirasjon. De senere aars arbeide ved vaart universitet herhjemme har været en stor glede for mig, og adskillelsen fra studentene er det som kjennes tyngst for mig i øieblikket.

Fra mine guttedager har jeg været journalist; paa den vei har jeg ært noget som ellers i livet ikke læres, og da Thv. Klaveness for akkurat 20 aar siden overlot mig „Kirke og Kultur", gav han mig den opgave som forenet de fleste interesser i mitt liv. Opgaven plaserte mig nettop paa broen mellem kirken og kulturen, og paa denne plass vil jeg gjerne staa.

I begynnelsen stod jeg vel med mer enn det ene ben i kulturen, eller iallfall var det vel nærmest lengslen som strakte sig mot kirken, ikke saa meget tryggheten som hvilte i den. Efterhvert er dette sterkt forandret. Jeg kjenner ikke lenger dualismen, spliden mellem de to nu som før. Dette er ikke kommet ved brobyggerarbeide, men derved at jeg har oplevet selve det dypere kristenliv som den høieste form av aandens og sjelens kultur. Og denne kultur har sitt hjem i kirken. Mens jeg langsomt blev ført fra en aandelig gudstro til realistisk kristustro og gjennem Kristus fikk mitt liv helt omvurdert og ombestemt, blev menneskelivet bare desto rikere og herligere. Det navn de gamle kristne hadde paa sjelelig kultur, det var *helliggjørelse*. Skulde jeg nevne noget programord som favner kanskje nettop vaar kristenslekts tall, saa maatte det være dette ordet.

Men her har da tilslutt aarene i Botsfengslet konfrontert mig med livets realiteter, baade de onde og de gode, baade de sociale og de

kristelige, og gitt mig et varsko mot all blaanende romantikk, samtidig som det har bekreftet for mig Kristi evangeliums nøkterne realitet som makten til menneskers frelse.

Ser jeg livet fra Guds øies synspunkt, saa forekommer dets herlighet mig koncentrert i dette ene som vi kaller Kristus. Ser jeg vaart menneskeliv fra neden, fra realitetenes verden, saa forekommer dets eneste mulighet og dets ubegrensede herlighet mig likeledes kun aa hvile i denne ene: Jesus Kristus. All livets rikdom helliges i ham, all livets synd og nød frelses i ham. Jeg sier derfor med Paulus: „Jeg staar i gjeld baade til vise og til uvise. Saaledes er jeg for min part villig til aa forkynne evangeliet. Ti jeg skammer mig ikke ved evangeliet. Det er en Guds kraft til frelse for hver den som tror."

BERETNINGER OM DEN NORSKE KIRKE I 1928

AVGITT TIL DET KGL. KIRKE- OG UNDERVISNINGSDEPARTEMENT AV DEN NORSKE KIRKES BISKOPER.

I. OSLO BISPEDØMME.

Kirkeinnvielser. I det tett befolkede arbeiderstrøk Gjeithus i Modum prestegjeld har man lenge følt savn ved ingen kirke aa ha, da adgangen til Heggen kirke var lang og besværlig. Særlig ved sogneprestens bestrebelser hadde det lykkedes ved privat innsamlede midler aa faa bygget et vakkert ungdomslokale *Vaarvon.* Dette blev i henhold til kgl. res. innviet til gudstjenstlig bruk den 21. februar. Innvielsen blev foretatt av Oslo biskop under stor og glad tilslutning av befolkningen. Det vidstrakte folkerike Modum prestegjeld maa nu sies aa være vel forsynt med gudshus. Foruten hovedkirken og de to annekskirker har det 5 mindre kapeller, hvortil saa kommer Vaarvon og dessuten Bingen kapell paa grensen mellem Øvre Eiker og Modum, hvor gudstjenesten delvis ogsaa forrettes av prestene i Modum. Dessverre har der i de senere aar kun været to prester til aa betjene disse mange kirkehus, et forhold som prestenøden har gjort nødvendig. Forhaapentlig vil dette kunde rettes paa i det kommende aar, saa Modum atter kan faa sin tredjeprest.

Borre kirke i Vestfold har undergaatt en gjennemgripende restaurering, dels ved private midler, dels ved kommunalt tilskudd. Denne gamle ærverdige middelalderkirke staar der nu som en av bispedømmets vakreste og interessanteste kirker. Efter arbeidets utførelse, som medtok 5 maaneder, blev den av Oslo biskop atter innviet til bruk ved en festgudstjeneste 30. mars.

Den 2. desember nedla jeg grunnstenen til *Ris kirke* i Vestre Aker. Gjennem mange aar har man arbeidet for aa faa planen om en kirke i denne tettbefolkede del av prestegjeldet realisert. Særlig bør professor A. Taranger nevnes som virksom i denne henseende. Efter mange vanskeligheter lykkedes det omsider aa faa de kommunale myndigheter til aa gaa med paa planen og arbeidet er nu saaledes satt igang. Forhaapentlig vil kirken bli ferdigbygget i løpet av de første par aar.

Kirkefester. Av større kirkelige fester i aarets løp vil jeg nevne jubileumsgudstjenesten i *Aarnes kirke* paa Romerike den 30. oktober. Den feiredes paa 50 aars dagen efter kirkens innvielse og blev av menigheten omfattet med stor interesse. Det samme gjelder kirkefesten i *Mysen i Øst-*

fold, da man feiret kirkens 25 aars jubileum. Den vakre lille trekirke i gammelnorsk stil blev skjenket menigheten av bygdens ordfører, kjøpmann Anton Mysen. Dagen blev feiret med festgudstjeneste om formiddagen og barnegudstjeneste om eftermiddagen. Ved den festmiddag som kommunen hadde arrangert, bragtes ordføreren en varm takk for hans storstilte gave, der har blitt bygden til saa stor velsignelse. Gudstjenestene baade i Aarnes og Mysen forrettedes av biskopen med assistanse av vedkommende prester.

Ordinasjoner. Fredag 10. februar ordinerte jeg følgende teologiske kandidater: 1. Erik Braatveit, ved kgl. res. tillatt ordinert for aa forrette kirkelige handlinger i Blindesakens interesse efter nærmere anvisning av vedkommende biskop. 2. Carl August Torp, utnevnt til stiftskapellan i Haalogalands bispedømme. 3. Ivar Fougner, utnevnt til kallskapellan i Fauske i Haalogalands bispedømme. 4. Asbjørn Ragnvald Bakken, ved kgl. res. tillatt ordinert for aa assistere presten ved Botsfengslet i Oslo. — Fredag 13. juli ordinerte jeg følgende teologiske kandidater: 1. Josef Laurentius Sten Bugge, ved kgl. res. tillatt ordinert for aa virke som prest i det Norske Misjonsselskap. 2. Gunnar Kvarstein, ved kgl. res. tillatt ordinert for aa virke i Oslo Indremisjon. — Fredag 31. august ordinertes i biskopens fravær av domprost Maroni: cand. theol. Alf Salvesen, utnevnt til sogneprest i Solund i Bjørgvin bispedømme. — Samtlige ordinasjoner fant sted i Vaar Frelsers kirke i Oslo.

Presteskapet. Oslo bispedømmes presteskap har i det forløpne aar lidt et smertelig tap, idet to av bispedømmets mere betydelige prester i en forholdsvis ung alder plutselig avgikk ved døden: prost Otto Christophersen, sogneprest i Hønefoss, og residerende kapellan i Gamle Akers menighet i Oslo Herman Ditlef Kvarving. Prost Christophersens virksomhet var saagodtsom hele hans prestetid knyttet til Ringerike prosti, hvor han hadde vunnet en sterk posisjon. Kvarvings virketid i Oslo blev derimot kun av kort varighet, da han kun efter 3 aars forløp ved en plutselig død blev rykket bort fra det arbeide han hadde begynt saa vel.

Tre veltjente prester har paa grunn av sin høie alder søkt og faatt avskjed i naade fra sine embeder, nemlig sogneprest O. C. Berge i Asker, sogneprest H. P. Rynning i Hedrum og sogneprest P. H. Nøkleby i Tønsberg. — Likeledes har sognepresten i Rollag S. Førde søkt og faatt avskjed i naade. — Prest ved Pipervikens smaakirke i Oslo O. Halvorsen har mottatt ansettelse som forstander ved Diakonhjemmet.

I aarets løp har følgende forflyttelser innen bispedømmet funnet sted: residerende kapellan i Berg i Nedre Borgesyssel prosti dr. H. Ording utnevnt til residerende kapellan i Frogner menighet i Oslo; sogneprest i Botne i Nord-Jarlsberg prosti L. Schübeler kallt som prest ved Vaterland smaakirke i Oslo; residerende kapellan i Glemmen i Nedre Borgesyssel prosti H. S. Midtbø utnevnt til sogneprest sammesteds; sogneprest i Eiker i Drammens prosti C. T. Birkeland utnevnt til sogneprest i Rygge i Vestre Borgesyssel prosti; sogneprest i Skiptvet i Øvre Borgesyssel prosti O. Thormodsæter til sogneprest i Hedrum i Larvik prosti; residerende kapellan i Strømsø og Tangen i Drammen prosti H. S. Rynning utnevnt til

sogneprest i Asker i Asker prosti; kallskapellan i Kongsberg J. Nistad utnevnt til sogneprest sammesteds.

Fra de øvrige bispedømmer er følgende tilflyttet dette bispedømme: sogneprest i Notodden i Agder bispedømme J. M. Urbye, utnevnt til residerende kapellan i Gamle Aker i Oslo; hjelpeprest i Aarstad i Bjørgvin bispedømme J. C. H. S. Prytz, kallt til prest ved Majorstuen smaakirke i Oslo; sogneprest i Hammerfest i Haalogaland bispedømme A. Godal, utnevnt til residerende kapellan i Halden; sogneprest i Balestrand i Bjørgvin bispedømme N. Wiig, til sogneprest i Skjeberg; sogneprest i Risør i Agder bispedømme N. Lund, til residerende kapellan i Fredrikstad; domprost i Stavanger W. C. Magelssen, til sogneprest i Vestre Aker; sogneprest i Vefsen i Haalogalands bispedømme E. v. Krogh, utnevnt til sogneprest i Strømsø og Tangen i Drammen; stiftskapellan E. Poulsen, til residerende kapellan i Modum i Drammen prosti; sogneprest i Syd-Varanger i Haalogalands bispedømme H. O. Dolva, til kallskapellan i Kongsberg; sogneprest i Brandval i Hamar bispedømme A. Scheie, utnevnt til sogneprest i Skedsmo i Nedre Romerike prosti; sogneprest i Vik i Sogn i Bjørgvin bispedømme A. J. Liljedahl, utnevnt til sogneprest i Eiker i Drammen prosti; stiftskapellan i Bjørgvin bispedømme O. O. Urdahl, til sogneprest i Rollag i Kongsberg prosti; sogneprest i Østre Moland i Agder bispedømme O. Syse, utnevnt til residerende kapellan i Horten i Nord-Jarlsberg prosti.

Følgende har fraflyttet bispedømmet: pastor K. O. Kornelius efter 12 aars virke som prest ved Vaterlands smaakirke i Oslo, utnevnt til sogneprest i Haugesund i Stavanger bispedømme; sogneprest i Flesberg i Kongsberg prosti T. Basberg, utnevnt til sogneprest i Øyer i Hamar bispedømme; forstander ved Diakonhjemmet og prest ved Gaustad Asyl R. Kobro, utnevnt til domprost i Kristianssand.

Hjelpepreststillingen i Vestre Aker, som innehaddes av pastor O. Fodnes, er omdannet til tredjeprestembede og besatt med den tidligere hjelpeprest. En midlertidig hjelpreststilling er oprettet i Nøtterøy i Sør-Jarlsberg prosti og besatt med pastor H. N. Stabell.

Bevegelsen innen presteskapet stiller sig altsaa saaledes: 2 er avgaatt ved døden, 4 har faatt avskjed, 7 er forflyttet innen bispedømmet og 13 er tilflyttet fra de øvrige bispedømmer, mens 3 er flyttet over til andre bispedømmer.

Salmebokskiftet. Ved forrige aars utgang gjenstod 76 menigheter, hvor avstemning ikke hadde funnet sted. Av disse har i aarets løp, efter hvad hertil er innberettet, følgende 9 sogn hatt avstemning med saadant resultat: *Rødenes:* Landstads gamle. *Rømskog:* Den reviderte. *Skiptvet:* Den reviderte. *Drøbak:* Den reviderte. *Løken:* Den reviderte. *Hakadal:* Den reviderte. *Konnerud:* Landstads gamle. *Holmestrand:* Den reviderte. *Stokke:* Den reviderte. — Ved aarsskiftet var saaledes stillingen denne: Landstads gamle salmebok bibeholdt i 31 sogn, mens den reviderte er innført i 113 sogn. Der gjenstaar avstemning i 67 sogn. Den nynorske salmebok er ikke innført i nogen av menighetene.

Kirkelig statistikk. Til sammenligning opføres opgavene for 1927 og 1928:

	1927	1928
Døpte	12 776	12 719
Konfirmerte	15 827	15 944
Underviste, men ikke konfirmerte	77	105
Kirkelig viede ekteskaper	4 830	5 647
Borgerlig stiftede ekteskaper	732	858
Nadverdgjester	74 655	79 267
Jordfestede	8 965	8 768
Innmeldte i Kirken	225	182
Utmeldte av Kirken	856	872

Den betydelige nedgang i antallet av døpte som 1927 utviste, synes aa være stanset, iallfall foreløbig, da nedgangen i 1928 er ganske ubetydelig. Antallet av konfirmerte holder sig jevnt med liten stigning. Ekteskapene er øket med 16 %, der faller likelig paa begge former for vielse.

I 1927 viste nadverdgjestenes antall en stigning paa 3 341. Denne gledelige foreteelse har gjentatt sig i 1928, da tallet av nadverdgjester har øket med ikke mindre enn 4 612. For de forskjellige prostiers vedkommende stiller forholdet sig saaledes: Økning av antallet har funnet sted i Oslo domprosti med 2 474, Mellem Borgesyssel prosti med 151, Vestre Borgesyssel prosti 1 296, Øvre Borgesyssel prosti 273, Øvre Romerike prosti 103, Asker prosti 1 303, Drammen prosti 90, Nord-Jarlsberg prosti 206, Larvik prosti 93. Følgende prostier viser nedgang: Nedre Borgesyssel prosti 603 (dette skyldes hovedsakelig en ganske betydelig nedgang i Halden), Nedre Romerike prosti 79, Kongsberg prosti 166, Ringerike prosti 82, Hallingdal prosti 163, Sør-Jarlsberg prosti 157 (nedgangen her skyldes alene Tønsberg, hvor altergjestenes antall er sunket fra 1 035 til 483).

Inn- og utmeldelser er omtrent som i tidligere aar og fordeler sig paa prostiene saaledes: Oslo domprosti 46—232, Nedre Borgesyssel prosti 20—73, Mellem Borgesyssel prosti 10—70, Vestre Borgesyssel prosti 30—61, Øvre Borgesyssel prosti 6—38, Nedre Romerike prosti 0—31, Øvre Romerike prosti 3—28, Asker prosti 18—187, Drammen prosti 7—35, Kongsberg prosti 1—7, Ringerike prosti 3—27, Hallingdal prosti 1—3, Nord-Jarlsberg prosti 24—35, Sør-Jarlsberg prosti 3—22, Larvik prosti 10—13.

Der er i aaret 1928 avholdt 11 697 gudstjenester, 31 flere enn foregaaende aar. Messefallenes antall er 229, 50 mindre enn i fjoraaret. Naar messefall inntreffer, holdes gjerne møter ved legmenn. Der er av prestene avholdt 16 126 opbyggelige møter mot 14 585 i fjoraaret, en stigning paa 1 541, og de har deltatt i 2 021 møter i skolestyre, vergeraad o. l., mot 1 769 forrige aar, en stigning paa 226. Sykebesøkenes antall utgjorde 35 372, en økning fra forrige aar paa 804.

Ved gudstjenestene i kirkene har legmenn talt 339 gange, noget mere enn forrige aar. Derimot har nadverd ved lege utdelere gaatt en del ned, fra 166 til 146.

Efter de innsendte opgaver er der ved ofringer paa alteret og ved kollekter i kirkebøssene i 1928 innkommet kr. 311 516,14 mot kr. 275 400 i aaret 1927, altsaa en stigning paa vel kr. 36 110. Dette er et overmaate opmuntrende resultat, som viser at offervilligheten har steget med behovene tiltrods for de trange tider, og særlig gledelig er det, at stigningen gjør sig gjeldende i samtlige prostier. For de forskjellige prostier stiller merinntekten sig saaledes, idet tallene avrundes: Oslo domprosti kr. 8 820, Nedre Borgesyssel prosti kr. 1 406, Mellem Borgesyssel prosti kr. 224, Vestre Borgesyssel prosti kr. 4 277, Øvre Borgesyssel prosti kr. 3 658, Nedre Romerike prosti kr. 1 997, Øvre Romerike prosti kr. 1 281, Asker prosti kr. 1 258, Drammens prosti kr. 344, Kongsberg prosti kr. 2 062, Ringerike prosti 279, Hallingdals prosti kr. 1 798, Nord-Jarlsberg prosti kr. 353, Sør-Jarlsberg prosti kr. 5 933, Larvik prosti kr. 2 423.

Av hvad der foran er anført, fremgaar det, at statistikken saa godt som paa alle punkter viser fremgang, og man tør vel heri se uttrykk for, at det forløpne aar ogsaa paa det aandelige livs omraade betegner en opgaaende bevegelse. Gud give at den maa fortsette!

Med hensyn til den geistlige betjening paa de militære øvelsesplasser, i sykehuser, gamlehjem og barnehjem, er intet særlig aa bemerke. Det samme gjelder tilsynet med fengslene.

Tilsynet med kristendomsundervisningen i folkeskolen og de høiere skoler frykter jeg for blir mindre og mindre effektivt aar for aar. Kirkens innflytelse paa skolen avtar, særlig kanskje i byene. Skolestyrene gaar sine egne veier, følger sine egne linjer. Men det skal sies til skolens ære, at skolemyndighetene alltid har stillet sig meget velvillig, naar skolebarna under visitasene innbydes til barnegudstjenester.

Av prestenes aarsmeldinger, hvorav foregaaende statistikk er hentet, fremgaar at ogsaa i det forløpne aar er der utfoldet en rik, mangeartet frivillig foreningsvirksomhet for de forskjellige kristelige opgaver innen menighetene i god forstaaelse med prestene og med deres støtte. Ikke minst for Oslos vedkommende synes menighetsbevissthet og menighetsansvar aa være i vekst, om enn med nogen forskjell. Det har i det hele været en glede aa gjennemgaa aarsmeldingene, der for alles vedkommende viser at man med rette mer og mer kan tale om en arbeidende Kirke. Ved prestenes side er der overalt en større eller mindre stab av trofaste menighetsarbeidere. Hedningemisjonen har nu en sikker og fast plass overalt i menighetene, særlig skyldes de talrike kvinneforeninger stor takk i saa henseende. Den største interesse samler sig fremdeles om det Norske Misjonsselskap, men ogsaa Santalmisjonen og Kinaforbundet har god tilslutning. Den nystiftede Buddhistmisjon har likeledes vundet nogen inngang, særlig i byene.

I de aller fleste menigheter har Indremisjonen sine foreninger. Med sin rike forkyndelse av Guds ord har disse været og er av stor betydning for det aandelige livs vekkelse og vekst, og gjennemgaaende arbeides der i god forstaaelse med embedet.

Arbeidet blandt barn og ungdom har fortsatt som tidligere. Søndagsskoler finnes nu, saavidt jeg kan se, i alle prestegjeld, i mange av dem

flere. Der er sogn, hvor der finnes søndagsskole i hver skolekrets. Og søkningen er gjennemgaaende upaaklagelig.

Med hensyn til kirkesøkningen er der neppe skjedd nogen synderlig forandring fra forrige aar. Den er iethvertfall ikke gaatt tilbake. Bruken av daap og konfirmasjon er fremdeles almindelig.

Visitaser. Jeg har i det forløpne aar foretatt 18 visitaser, som fordeler sig saaledes paa de forskjellige prostier: Oslo domprosti: Kampen, Gamle Aker og Garnisonsmenigheten. — Vestre Borgesyssel: Tune og Onsøy. — Øvre Borgesyssel: Nesodden. — Nedre Romerike: Enebakk og Sørum. — Øvre Romerike: Gjerdrum. — Asker: Østre Aker og Vestre Aker. — Drammen: Strømsø og Tangen. — Nord-Jarlsberg: Vaale, Borre og Holmestrand. — Sør-Jarlsberg: Stokke. — Larvik: Larvik og Sandeherad.

Visitasene er overalt avholdt efter reglementet. Prostene har alltid velvillig tatt del i dem uten utgift for det offentlige. Gudstjenester er forrettet i alle kirker og kapeller under samvirke mellem sogneprest, prost og visitator under stor tilslutning av menighetene. Barnegudstjenestene, som overalt er forrettet av visitator, er ogsaa iaar blit møtt med stor velvilje av skolens myndigheter, og barnas opførsel og opmerksomhet har været eksemplarisk. I forbindelse med barnegudstjenestene har der været møte med lærerpersonalet med foredrag av visitator. De reglementerte visitasmøter er som regel blitt holdt i umiddelbar forbindelse med gudstjenestene og er da blitt overværet av den samlede menighet.

For de enkelte menigheters vedkommende henvises til vedlagte visitasinnberetninger, hvortil jeg skal knytte følgende bemerkninger: Jeg har som regel intet hatt aa bemerke til de av prestene, kirkesangerne og menighetsraadene og graverne førte protokoller, de har været omhyggelig ført efter de gjeldende bestemmelser. Jeg maa dog henlede Departementets opmerksomhet paa hvad der er anført for Larvik kallsboks vedkommende.

Kampens menighet: Menigheten har eget menighetshus og eget menighetsblad, der utdeles i ca. 4 000 eksemplarer. Kirkesøkningen er lite tilfredsstillende utenfor de store høitiders og særlige anledningers vedkommende. Nadverdsøkningen viste adskillig nedgang i seksaarsperioden. I samme tidsrum hadde 20 meldt sig inn og 79 ut av kirken, særlig til baptistene. 3 søndagsskoler med ca. 800 barn. Forholdene i menigheten lider under den nuværende bolignød. Forøvrig byder menighetsforholdene ogsaa paa andre vanskeligheter. Der drives ikke liten social og kristelig virksomhet med gamlehjem, menighetspleie, feriekoloni, ungdomsarbeide, ytre- og indremisjon o. s. v. Offer og kollekter i kirken gjennemsnittlig kr. 1 700,00 pr. aar.

Gamle Aker. Kirkesøkningen er meget god og nadverdsøkningen viser ikke liten fremgang. Et nytt moderne orgel er anskaffet og elektrisk lys innlagt i kirken. Aar 1927 innviedes et vakkert og rummelig menighetshus, der ogsaa avgir rum for embedskontor og bolig for sognepresten og 2 menighetssøstre. Eget menighetsblad. Søndagsskole med 500 barn. Menighetsarbeidet som i Oslo forøvrig. Offer og kollekter

i kirken gjennemsnittlig kr. 5 000,00 aarlig. 13 innmeldelser og 89 utmeldelser av kirken i de siste 6 aar.

Garnisonsmenigheten. Spørsmålet om muligheten av å nedlegge menigheten hadde møtt avgjort motstand. Man ønsket inntrengende at den må opretholdes i sin nuværende skikkelse. Søkningen til kirke og nadverd er meget god. Man savner eget menighetshus, men menighetsarbeidet må allikevel sies å gå godt. Kirkens interiør er ved gaver øket med flere verdifulle nyanskaffelser. Offer og kollekter i kirken gjennemsnittlig kr. 6 000,00.

Tune. Søkningen til kirke og nadverd viser ikke liten stigning. De siste par aar har været en kjennelig besøkelsens tid. Vekkelsen har forløpet paa en sund og rolig maate og i samarbeide med kirkens øvrige opbyggelsesarbeide. I Søndre Tune arbeides med innsamling til aa faa bygget kirke. Søndagsskoler er oprettet i samtlige skolekretser. Rik foreningsvirksomhet. Gode menighetsforhold.

Onsøy. I det store og hele gode og rolige menighetsforhold. Kirkesøkningen i hovedsognet er ujevn, i Gresvik meget god. Nadverdsøkningen i begge sogn viser nogen stigning. Det kristelige liv er som regel kirkelig preget, og der utfoldes et rikt foreningsliv i god forståelse med prestene. Søndagsskoler o. s. v.

Nesodden. Et følelig savn i dette store prestegjeld blev avhjulpet, da der 1925 blev ansatt hjelpeprest med bopel i Kolbotn. Det næste maa være at prestegjeldet deles. Der arbeides for aa faa bygget et kapell paa Skoklefall og likesaa paa Kolbotn. Søkningen til kirke og nadverd i hovedsognet er lite tilfredsstillende, derimot kan man i Oppegaard anneks glede sig ved meget god søkning til begge dele. Mangeartet foreningsvirksomhet med søndagsskoler o. s. v.

Enebakk. Kirkesøkningen har i de siste par aar bedret sig betydelig, men søkningen til nadverden er fremdeles meget liten. Der drives adskillig kristelig virksomhet, særlig omfattes det Norske Misjonsselskap med interesse; et par søndagsskoler, en kristelig ungdomsforening o. s. v. «Pinsevennene» har vunnet ikke ganske liten inngang.

Sørum: Kirkesøkningen er nu tildels meget god, derimot er der liten søkning til nadverden. Den nye kirke i Frogner innviedes 1925. Der savnes kirke paa Sørumsanden med dens forholdsvis tette bebyggelse. Megen foreningsvirksomhet, søndagsskoler o. s. v.

Gjerdrum: Hovedkirkens gamle vakre interiør trenger oppussning. Søkningen til gudstjenester og møter er meget god, og nadverdsøkningen viser fremgang. Der er 4 søndagsskoler i dette lille prestegjeld og megen foreningsvirksomhet. Menighetsforholdene er i det hele gode, dissentervirksomhet forekommer ikke.

Vestre Aker: Dette store prestegjeld med den tette befolkning betjenes nu av 3 faste prester: sogneprest, residerende kapellan og tredjeprest. Ved siden av disse virker skolebestyrer Leere, der holder regelmessige søndagsgudstjenester i Holmenkollen kapell, og fhv. prost A. W. F. J. Prytz, der hver søndag har gudstjenstlig møte i Slemdal gymnastikklokale. Men søkningen betegnes som ujevn, daarligst i Maridalens kapell. En ny kirke er under opførelse paa Ris. Dette store

prestegjeld, der ligger i Oslos umiddelbare nærhet, byr av denne grunn paa mange vanskeligheter. Det bør, saa snart skje kan, deles, og da helst i 3 selvstendige prestegjeld.

Østre Aker: Forholdene i denne menighet lider under de samme vanskeligheter som Vestre Aker. Menigheten betjenes nu av 3 prester: sognepresten, kallskapellan og en midlertidig hjelpeprest. Kirkesøkningen har i de siste aar øket ganske betydelig, og de nadverdsøkende har paa det nærmeste fordoblet sig, men søkningen er dog fremdeles ikke tilfredsstillende. Forøvrig drives der her som i Vestre Aker ikke liten kristelig foreningsvirksomhet med søndagsskoler, indre og ytre misjon o. s. v.

Strømsø og Tangen i Drammen: Innen menighetens grenser finnes ikke mindre enn 7 organiserte dissentersamfund, hvis innflytelse dog i de senere aar har været lite merkbar. Men dette i forbindelse med andre omstendigheter har gjort, at menigheten er en tung arbeidsmark. Søkningen til kirke og nadverd er liten. Der er dog ogsaa her adskillig foreningsvirksomhet med søndagsskoler o. s. v.

Holmestrand: Forholdene i denne lille bymenighet er stort sett jevnt gode, søkningen til kirke og nadverd har i lengere tid været bra, og alt kristelig arbeide omfattes med ikke liten interesse. Kirkens indre blev oppusset i 1924.

Borge: Den gamle ærverdige kirke har i de to siste aar gjennemgaatt en grundig hovedreparasjon under ledelse av arkitekt L. Ree og for interiørets vedkommende av Domenico Erdmann, dels ved innsamlede midler, dels ved kommunale bevilgninger. Den er nu blitt sjelden vakker. Kirkesøkningen betegnes som god, mens nadverdsøkningen viser ikke liten nedgang. Der drives en del foreningsvirksomhet, saaledes bl. a. 4 søndagsskoler. Men det aandelige liv pulserer visstnok temmelig svakt. Under visitasen blev Bastø Skolehjem besøkt.

Vaale: En utpreget konservativt innstillet menighet, der holder sig til kirken og dens naademidler. Kirkesøkningen har i de siste aar bedret sig betydelig i begge kirker, men nadverdsøkningen er fremdeles liten. Der er 3 søndagsskoler og forøvrig ikke liten virksomhet for indre og ytre misjon.

Den Jarlsbergske Frimenighet har 432 medlemmer med eget forsamlingshus og egne skoler, men øver for tiden ingen propaganda.

Stokke: En gammel god menighet med ikke lite kristelig liv og arbeide. Der er 4 kirker og 2 prester. Kirkesøkningen er jevn og god, har i de senere aar øket ganske betydelig, særlig i Veierlands kapellsogn, hvor der er tegn til vekkelse. Rik foreningsvirksomhet. For indre- og ytre misjon virker 45 foreninger, der er 4 kristelige ungdomsforeninger med 3 egne forsamlingslokaler, 6 søndagsskoler o. s. v. Menighetsforholdene er i det hele prisverdig gode.

Larvik: Efter presteskifte er der nu atter kommet ro over sinnene og forholdene i menigheten betegnes som gode. Kirkesøkningen er øket, likesom søkningen til Herrens nadverd.

Sandeherad: Denne menighet er blandt bispedømmets beste, med et

rikt aandelig liv, god søkning til kirke og nadverd og en blomstrende foreningsvirksomhet.

Om min virksomhet forøvrig skal meddeles: I mars maaned talte jeg efter innbydelse ved Stockholm Ynglingeforenings aarsmøte, og i juli ved Norges Kristelige Ungdomsforbunds generalforsamling på Horten. Den 17. mai talte jeg ved avsløringen av Gustav Lærums Eidsvollsmonument. Avsløringen utførtes av H. M. Kongen i nærvær av Kronprinsen og en vældig forsamling. Oslo frivillige Bispedømmemøte avholdtes i Oslo i dagene 5.-7. juni og det frivillige Kirkemøte i dagene 23.-25. oktober. Begge møter lededes av Oslo biskop. I august deltok jeg med foredrag i Landsvennestevnet i Drammen, og i dagene 25.-26. november var jeg tilstede ved Skien Søndagsskoles 70 aars jubileum i egenskap av formann i Norsk Søndagsskoleforbund. Forøvrig har jeg tatt del i flere mindre stevner og ved forskjellige anledninger holdt gudstjeneste i flere av Oslo menigheter. Om min utenlandsreise 22. august til 22. oktober har jeg tidligere innsendt beretning,[1] hvortil jeg tillater mig aa henvise.

Jeg vil avslutte denne aarsmelding med aa bemerke, at jeg nu har visitert samtlige prestegjeld i bispedømmet paa et par Oslomenigheter nær og er begynt paa annen omgang. Om jeg skulde gi et samlet uttrykk for hvad visitasene har vist mig, tror jeg aa ha rett til aa uttale, at der over hele bispedømmet merkes en kirkelig renessanse, en voksende trang til aa samle sig om vaar fedrene Kirke med dens bekjennelse og naademiddelforvaltning. Maatte vaar Kirke i sine tjenere vise sig aa være i besittelse av den aandelige makt som evner aa utnytte en saadan situasjon.

15. april 1929.

Johan Lunde.

II. HAMAR BISPEDØMME.

I aaret 1928 er følgende kandidater blitt viet til prester av biskopen i Hamar: 24. juni: Gunnar Bondevik, utnevnt til sogneprest i Jølster, og Jens Holst Bie Bjønness-Jacobsen, tillatt ordinert for aa bestyre ledige kall i Oslo bispedømme.

Ingen kirkevigsel har funnet sted.

Et stiftskapellanembede har ogsaa i 1928 staatt ubesatt av sparehensyn. Embedet har nogen tid været bejtent ved konstitusjon av en avgaatt prest for vikartjeneste for syk prest. Der er gjort skritt til aa faa dette embede fast besatt. Faaberg kallskapellani staar fremdeles ubesatt efter Departementets bestemmelse. Ved aarsskiftet staar dessuten følgende sognekall ledige paa grunn av forflytning eller avgang: Vaaler, Brandval, Jevnaker, Gran, Øystre Slidre, Biri og Lesja, samt det annet stiftskapellanembede, som er blitt ledig ved innehaverens befordring.

Sogneprest i Stange og prost i Hedmark prosti Jørgen Blydt Mowin-

[1] [Innberetningen inneholder bare meddelelse om biskopens tilbakekomst. — Seks breve fra reisen, som gikk til Italia, er trykt i For Fattig og Rik 1928 nr. 36, 38, 39, 41, 42, 43.]

ckel, samt sognepest i Gran Olaf Olssen har søkt avskjed på grunn av fremskreden alder. Og sogneprestene Edvard Arstein i Biri og Engebret Solum i Jevnaker har trukket sig tilbake paa grunn av svekket helbred. Der har ogsaa ellers været adskillig sykdom blandt prestene i bispedømmet.

Følgende forflytninger innen bispedømmet har funnet sted: Sogneprest i Øyer og prost i Sør-Gudbrandsdal prosti Christian Lockert Opdahl er blitt utnevnt til sogneprest i Grue, sogneprest i Lesja Haakon Hovdin til sogneprest i Aamot, og sogneprest i Vaaler i Solør Fredrik Heyerdahl Anker Winsnes til sogneprest i Stange, mens følgende prester er blitt befordret til kall i andre bispedømmer: Sogneprest i Brandval Arne Scheie til sogneprest i Skedsmo i Oslo bispedømme, og stiftskapellan Halvdan Thun til sogneprest i Buksnes i Haalogaland bispedømme. Fremdeles har følgende utnevnelser til embeder i Hamar bispedømme funnet sted: Residerende kapellan i Verdal Nils Georg Flognfeldt til sogneprest i Stor-Elvdal, sogneprest i Flesberg i Oslo bispedømme Anton Thoralf Thurn Basberg til sogneprest i Øyer, samt ordinert prest Jens Holst Bie Bjønness-Jacobsen til sogneprest i Lesja fra 2. mai 1929 aa regne.

I aarets løp er der i bispedømmet avholdt 4 145 gudstjenester; messefallenes antall er 251; der er lest med konfirmantene 2 564 ganger; taler ved begravelser 2 289; religiøse og kirkelige møter ved prestene 3 494; antall andakter for et større antall personer i gamlehjem, sykehus, fengsel o. l. 885; antall personer i saadanne anstalter besøkt enkeltvis 4 126; sykebesøk, sognebud, husbesøk i private hjem 7 046; skolebesøk 329; møter i skolestyre, fattigstyre, vergeraad o. s. v. 1 057; preken i gudstjenesten ved legmenn 81; antall døpte 5 764; født utenfor ekteskap 417; konfirmerte 5 953; underviste uten aa bli konfirmert 12; ekteskap ved kirkelig vigsel 1 415, ved borgerlig stiftelse 40; nadverdgjester 19 990; jordfestelser 2 946; innmeldt i Kirken 27, utmeldt 160, næsten alle til Pinsevenner, Baptister o. l. samfund.

Visitas har været avholdt i følgende prestegjeld: Veldre, Brøttum, Lillehammer, Ringsaker, Sør-Odal, Nord-Odal, Etnedal, Rendal, Aamot, Faaberg, Lesja og Vang i Valdres. Hermed har jeg siden min tiltreden 1. oktober 1922 holdt visitas i samtlige prestegjeld i bispedømmet.

Ved visitasene har jeg som tidligere aar hatt samtale med skolebarn paa kirkegulvet i alle kirker. Til gudstjenestene har fremmøtet av saavel barn som voksne gjennemgaaende været meget tilfredsstillende. I et prestegjeld møtte dog faa barn paa grunn av meslingepidemi i bygden. Ved møtene for lærerne har ogsaa fremmøtet været meget godt. Ved disse er der samtalt om undervisningen i kristendom, paa de fleste steder efter foredrag av en av lærerne. Disse foredrag har gjennemgaaende været meget gode, tildels utmerket dyktige.

Fra en av visitasene er tidligere utførlig innberetning sendt inn til Departementet. Under visitasen i Lesja hadde jeg den glede aa bemerke, at hovedkirken, som er under restaurering, vil bli meget tiltalende. Kirkens skjønne prekestol og ramme om altertavlen, skaaret av den bekjente Jakob Klukstad, er almindelig kjent. Men til min forbauselse og bedrø-

velse bemerket jeg at kirkens to ovner, i sig selv altfor smaa, var plasert i nisjer i hver sin ende av tverskibet. Det maa ansees avgjort at en stor del av kirken neppe kan bli merkbart enn si tilfredsstillende opvarmet ved hjelp av de smaa ovnene saaledes plasert, saa menigheten i Lesja vil nok ogsaa efter kirkens restaurering ha en kold kirke, som vil være en stor hindring for kirkebesøket i den strenge vinter oppe i fjellbygden. Det er beklagelig at en saa upraktisk plasering av ovner i en kirke skal finne sted, ikke minst naar der ellers — som i dette tilfelle — er ofret meget for at kirken skal bli lun og tiltalende.

7.-9. september ledet jeg Bispedømmemøte i Lillehammer, og prekte da ved gudstjenesten i Lillehammer kirke. Emnene ved møtet var: Kirken og det sociale spørsmaal, De kirkelige enhetsbestrebelser, Gudstjenestens plass i folkelivet og Vaart folks moral. Møtet var meget godt besøkt, og der merkedes levende interesse for de emner som blev forhandlet. — 23. september prekte jeg ved Tretten kirkes 200 aars jubileum, som blev feiret under overmaate stor tilslutning, saa kirken ikke kunde rumme alle dem som var møtt frem. — Forøvrig har jeg i aarets løp preket og talt til opbyggelse nogen ganger i Hamar, og deltok i oktober maaned i Kirkemøte, et Prestemøte og i et privat Bispemøte i Oslo.

Der er ikke noget særlig aa melde fra Hamar bispedømme for aaret 1928, utover det som min tidligere innsendte innberetning om en av aarets visitaser inneholder, og som ikke egner sig for nærværende innberetning, som skal offentliggjøres.

26. februar 1929. *M. Bjønness-Jacobsen.*

III. AGDER BISPEDØME.

Presteskifte: I Agder bispedøme hev vore fylgjande umskifte millom prestane i 1928.

Ein av prestane er avliden, sokneprest Alfred Hauge, Skien.

3 prestar hev fenge avskil: sokneprest Tisthal i Hjartdal, sokneprest Amlie i Høvaag, og prost og sokneprest Haus i Søgne. — 4 prestar hev flutt fraa bispedømet: kallskapellan H. Kaldor, Rjukan, sokneprest Urbye, Notodden, sokneprest Lund, Risør, og sokneprest Birkelund, Bygland. — 4 prestar hev flutt innan bispedømet: sokneprest Hedem i Sannidal som vart utnemnt til kallskapellan i Tinn, sokneprest Dalene i Lunde til sokneprest i Solum, stiftskapellan Kindingstad til sokneprest i Lunde, stiftskapellan Messel til sokneprest i Høvaag. — 10 prestar hev fenge kall i bispedømet: styrar for det Norske Diakonhjem ved Oslo R. Kobro til domprost og sokneprest i Kristianssand, sokneprest Østenstad i Vardø til sokneprest i Sannidal, sokneprest H. Sigurdsen i Norddal til sokneprest i Hjartdal, sjømannsprest h. v. N. Steen til sokneprest i Sauherad, cand. theol. Simonsen til sokneprest i Langesund, ordinert prest Bolling til sokneprest i Bygland, cand. theol. Rognebakke til sokneprest i Aaseral, cand. theol. Sæbø til sokneprest i Sirdal, cand. theol. H. Frivold til stiftskapellan i Agder, og ordinert prest E. Haugann til stiftskapellan i Agder.

Fylgjande kall stod utan fast prest ved slutten av 1928: Solum residerande kapellani, Kviteseid kallskapellani, Mo soknekall, Skaatøy soknekall, Østre Moland soknekall, Søgne soknekall, Mandals kallskapellani, Lista kallskapellani og Lyngdal kallskapellani. — 2 kall hev vore styrt av eldre prestar som hev fenge avskil: Langesund soknekall og Notodden soknekall. — I fylgjande kall hev misjonsprestar hjelpt til: Hjartdal soknekall, Sannidal soknekall, Aaseral soknekall. — Ein norsk-amerikansk prest hev hjelpt til med prestetenesta i Sirdal soknekall.

Prestevigslor: Det hev vore 2 prestevigslor i Agder bispedøme i 1928: 26. februar cand. theol. Hjalmar Simonsen til sokneprest i Langesund. — 7. oktober cand. theol. Per Sæbø til sokneprest i Sirdal; cand. theol. Haakon Frivold til stiftskapellan i Agder bispedøme.

Kyrkjelege møte: Utanum visitasane hev biskopen halde gudstenesta og møte av serlege grunnar i desse soknene: Skien, Solum, Risør, Søndeled, Lillesand, Tveit, Hornnes, Bygland, Mandal, Birkenes. Dessutan fleire gonger gudstenesta og møte i Kristianssand og Oddernes.

Paa eit internasjonalt kyrkjeleg møte for venskap millom folki i Praha 21. august til 4. september var eg med. Der var møtt utsendingar fraa 43 rike, og mange brennande spursmaal millom ymse folkeslag og rike vart dryfta. — So var eg med paa aarsmøte for det Norske Totalavhaldsselskap i Aalesund i juli maaned og heldt 2 gudstenestor. — Prestemøte for Agder bispedøme vart halde i Arendal 20.-22. mai. Der møtte 42 prestar. Det var eit lærerikt samvære med gode fyredrag og samtalor. Det vart halde sams nattverdgudstenesta og vespergudstenesta, og prestane heldt gudstenestor i fleire kyrkjor i næraste bygdene. — Den 23. oktober var eg med paa det Kyrkjelege Landsmøte i Oslo. — Fraa 7. til 13. desember var eg paa møte i Oslo i ein liturgisk komite som Stiftsdireksjonen i Nidaros bispedøme hadde nemnt upp til aa arbeida ut framlegg til liturgier for gudstenestor paa Olsokfestane i 1930. Daa dei hadde nemnt meg upp til formann, vart det ikkje so lite arbeid med dette.

Bispevisitasar vart haldne i fylgjande prestegjeld: Domkirkens menighet i Kristianssand, Langesund og Kragerø prestegjeld i Bamle prostedøme, Eidanger, Brevik og Porsgrund prestegjeld i Skiens prostedøme, Lunde og Bø prestegjeld i Nedre Telemark prostedøme, Dyvaag prestegjeld i Aust-Nedenes prostedøme, Froland og Herefoss prestegjeld i Arendals prostedøme, Oddernes prestegjeld i Torridals prostedøme, Kvinesdal prestegjeld i Flekkefjord prostedøme.

Um det kristelege arbeid og um sedskapen og edruskapen i dei prestegjeld som er visitera, vart det millom anna gjeve fylgjande fraasegner:

Domprostiet: Um sedskapen vart det sagt at den i det heile er som fyrr, endaa um det paa sume stader her som elles kann merkast noko utgliding i folkemoralen. Edruskapen er mykje betre enn i tidlegare tider, men her er enno ikkje so faa som ligg under for drykk. Det friviljuge kristelege arbeid deiler seg i mange verksemder. Mange er med i arbeidet, og det held fram umlag som fyrr. For dei sjuke og fatige vert det gjort mykje. Sjukehusi var jamt vitja. Kyrkjesøkningi er sers god.

Langesund: Sedskapen og edruskapen er sers god. Dei ymse kristelege verksemder vert drevne som fyrr. Kyrkjesøkningi er god, men altargongen tok sterkt av i nokre aar. Her som fleire stader gjeng ingen av konfirmantane til altars. Dette heng saman med den yverdrevne subjektive tenkjemaate um kristendomen som vantar syn for den objektive naade i sakramenti. I mange tilfelle vantar det og syn for dei barnlege voksterssteg i kristenlivet. Her er elles mykje kristeleg verksemd. For dei sjuke og fatige er det stelt sers godt. Biskopen minte um Israelsmisjonen, den Ytre Misjon, Diakon- og Diakonissearbeidet og Bibelselskapet.

Kragerø: Um det sedelege tilstand vart det sagt at familielivet i det heile er bra. Ungdomen steller seg gjenomgaaande uklanderleg. Edruskapen gjev inntrykk av heller aa vera betre i dei seinste aar. Dei ymse kristelege verksemder vert drevne som fyrr. Her er friviljug fatighjelp, men den økonomiske stoda hev gjort at dei maatte segja upp sjukesysteri. For dei fatige vert det syrgt godt. Den private offervilje er stor.

Eidanger: Sedskapen maa segjast aa vera mest som fyrr, edruskapen ogso. Arbeidet for dei ymse kristelege verksemder er i god gang, og gaavone kann ikkje segjast aa minka. Det vert arbeidt for dei ymse misjonar, baade Ytre- og Indremisjon, og for Bibelselskapet.

Porsgrunn: Det vart halde fram at sedskapen var god, og edruskapen nokso god. Her er fleire foreiningar som arbeider for edruskapen. Dei kristelege foreiningsverksemder vert drevne som fyrr, sameleis dei ymse misjonsgreiner. Her er god sjukerøkt og ei meinighetssyster er tilsett.

Brevik: Um sedskapen vart det nemnt at talet paa fødde utanfor ekteskap er lite, her er ingi skilsmissor. Her er eit godt og fredeleg familieliv. Edruskapen er god. Det vart sagt at sal av øl ved agentar for ølbryggeri er ei hindring for edruskapen, daa det ikkje kann kontrollerast. Dei ymse kristelege verksemder vert drevne som fyrr. Her er sjuke- og fatighjelp. Søknaden til kyrkja og nattverd er god, og heller i framgong for nattverdgongen.

Lunde: Det sedelege tilstandet i prestegjeldet er rosverdigt, familielivet er godt og trufast, og tilstandet millom ungdomen er i det store og heile ingen ting sers aa segja paa. Edruskapen er sers god millom dei fastbuande folk. Det friviljuge kristelege arbeid held fram som fyrr, og samarbeidet er godt.

Bø: Edruskapen i prestegjeldet er god millom folket i det heile, og mykje betre enn i tidlegare tider. Men i dei siste aari hev det vore ymse misbruk aa merka. Sedskapen i prestegjeldet er heller betre enn fyrr, og folket liver eit godt og trufast familieliv. Det friviljuge kristelege arbeidet held fram som fyrr, og det er i dei seinare aar ordna litt fastare. Her er godt stellt for sjuke og fatige, og her er ein god gamleheim.

Dyvaag: Um sedskapen vart det sagt at den er sers god. Dei friviljuge kristelege verksemder held fram paa same maate som fyrr. Det er ordna med sjukerøkt i prestegjeldet. For dei fatige vert det syrgt sers godt. Ein ny og vakker gamleheim er i dei seinste aari bygd upp nær prestegarden.

Froland: Edruskapen er bra. Sedskapen er umlag som fyrr. For mi-

	Gudstenestor	Messefall	Religiøse og kyrkjelege møte ved presten	Preika i gudstenesta ved lekmenn	Set til sjuke, soknebod, husvitjing	Set til skular	Set til gamleheimar, sjukehus, fengsel o.l.	Fødde	Tal av fødde utanfor ekteskap	Døypte	Konfirmerte	Konfirmantuppl. som ikkje er konfirmerte
Domkirken . .	140	4	246	6	577		165	408	8	328	311	
Bamble. . . .	60	1	33	1	28	2	2	98	5	78	110	
Langesund . .	70	6	50	2	59	1		25		20	35	
Skaatøy . . .	59	4	46		40	2	13	78	2	51	72	
Kragerø . . .	79	1	19		170		12	44	3	56	93	
Sannidal . . .	45	2	34		77	3	12	53	5	48	49	
Drangedal . .	59	5	55	2	144	1	7	110	2	109	119	
Eidanger . . .	61	3	47	1	85	3	5	59		66	52	1
Brevik	61	6	54	3	244		28	40		49	62	1
Porsgrunn . .	107	6	291	3	871		142	123	2	102	164	
Gjerpen . . .	118		223	2	201	16	12	148	5	145	148	22
Skien	161	22	214	2	461	2	91	172	9	160	305	1
Siljan	60	4	50	2	69	5		29		35	27	
Solum	106	2	46		50		3	152	11	115	110	
Holla	66	1	86	11	124	7	9	69	4	57	86	
Lunde	59	3	54	5	57	2		40	1	40	65	
Bø	60	2	65	6	57		4	70	2	64	55	6
Sauherad . . .	52		24	4	200	6	12	86	4	70	71	
Heddal. . . .	50		49	2	324	6	28	67	5	78	69	4
Notodden. . .	61	5	48	1	186		32	109	4	148	166	
Tinn.	128	4	141	3	141	14	85	188	6	163	241	
Gransherad . .	55	1	35		160	6		26	1	25	32	
Hjartdal . . .	50		27	1	15			20	3	19	25	
Seljord	66	3	64	7	64	2	7	69	5	66	57	
Kviteseid . . .	62	2	52	3	177	12	22	55	2	47	71	
Laardal. . . .	62	5	56	4	78	4	3	30	1	21	16	1
Rauland . . .	61	6	3		6			26	1	26	33	
Vinje	52	8	18	2	56	10		48	1	46	37	
Mo	59	2	134		123	5	5	33		36	28	
Fyresdal . . .	58	5	41	3	164	4	20	28	3	28	35	
Nissedal . . .	60	1	34	1	66	3		42		28	37	
Aamli	61	4	138	5	148	14	5	55	3	50	47	
Gjerstad . . .	59	3	28	3	33		5	82	8	73	68	
Søndeled . . .	60	1	39	3	77	16	17	51	2	46	62	
Risør	59	3	87	4	186	1	49	38	3	47	44	
Dyvaag. . . .	58	4	32		49	13	20	32	1	43	65	
Tvedestrand . .	66		43	2	318	3	22	11	1	18	34	
Holt.	57	1	129	7	239	4	7	55	4	46	41	
Østre Moland .	61	2	62	4	113	7	3	56	1	51	55	
Tromøy . . .	62		62		66		6	29		29	57	1
Trefoldighet, Arendal . .	75	1	83	1	199		61	102	3	67	85	
Barbu	67		52	3	100		22	57	2	60	72	
His	62		75	4	108	5	6	30		31	43	
Øyestad . . .	65	2	43	6	18	6	6	81	8	76	92	
Froland . . .	56	12	47	6	70	13	5	39		37	63	1
Herefoss . . .	56	5	6		22	5		41	2	41	56	

AGDER BISPEDØME FOR 1928.

Ekteskap ved kyrkjeleg vigsla	Ekteskap ved borgarleg stifting	Nattverdgjester i kyrkja	Andre stader ved presten	Ved godkjende lekmenn	Ialt	Jordfesting	Innmelde i kyrkja	Utmelde or kyrkja	Innkome ved offer og kollektar	Sundagsskular og kristelege foreiningar	Andre kyrkjesamfund
113	6	2535	237		2772	195	6	18	9011,99		5
36		68	198	31	297	49	1	5	410,63	2	3
11	2	359	8		367	18	3		1224,88	7	6
17		100	150		250	30		4	442,09	8	3
20		155	22		177	48	5	9	2258,04	5	4
20	1	53	17		70	37	1	3	674,64	30	1
18		419	171		590	44	1	8	1964,85		2
18	1	137	79		216	50	6	2	721,17	32	2
7	1	164	8		172	27	2	1	2060,74	2	3
43	5	841	96		937	9b	2	6	5490,76	13	10
62		371	59		430	72	3	6	2641,08		5
85	4	1176	32		1208	168	4	29	6161,47		9
7	2	39			39	7	1		478 02	2	1
37		100	34		134	66	1	13	952,13	8	5
21	1	342	14		356	40	1		2725,38	31	1
9	1	279	12		291	20	1	1	1340,87	6	1
26		133	29		162	44	1	5	1220,63	9	1
20		366	42		408	47		1	1178,95	6	1
15		275	86		361	37		1	947,46	14	2
27		366	12		378	32		3	1307,70		6
42	8	229	10		239	61	7	5	1690,33		5
6	1	61	11		72	26			539,65	4	
6	1	69	12		81	30	1	3	51,64	3	1
18	1	358	31		389	20	4	8	600 00	6	2
13		179	14		193	37	2	3	702,02	6	2
5		37	22		59	5			176,63	3	1
9	1	62	5		67	6		5	173,59		1
8		117	10		127	16		8	275,00		1
7		51	36		87	19		4	338,90	4	2
2		123	37		160	26	1		429,37	6	
5		133	9		142	31				9	2
12		172	19		181	29	2	2	1476,99	19	2
18	3	220	8		228	68	4	5	813,76	15	2
15		171	148		319	37	2	7	1710,61	42	1
12		353			353	36	2	1	1358,49		1
9		223	21		244	60	1	2	1884,75		1
5		137	4		141	14		1	1062,51	20	5
13		203	145		348	52	1	7	771,51	9	2
9		154	49		203	26			843,05	9	3
9		262			262	29	1	5	1202,94	7	3
28	1	1130	41		1171	90	1	14	6516,24	13	4
25		277	20		297	46	4	18	2143,19	7	1
6		109	65		174	36			1292.65	12	
15		451	77		528	38		4	1815,00	12	3
3		217	33		250	35		1	1087,00	4	
2	2	110	19	20	149	12			505,00	2	

	Gudstenestor	Messefall	Religiøse og kyrkjelege møte ved presten	Preika i gudstenesta ved lekmenn	Set til sjuke, soknebod, husvitjing	Set til skular	Set til gamleheimar, sjukehus, fengsel o.l.	Fødde	Tal av fødde utanfor ekteskap	Døypte	Konfirmerte	Konfirmantuppl. som ikkje er konfirmerte
Fjære	62		230	4	137	3	10	68	3	60	116	
Grimstad . . .	67	4	68	5	242	3	16	26	2	23	38	
Hommedal . .	61	3	91	5	95	6	10	41		41	37	
Vestre Moland .	72	4	86	4	110	4		56	1	51	63	
Birkenes[1] . . .	57	7	50	3	255	9	4	33	1	29	31	
Høvaag[2] . . .	41	16	8		7	6		22		22	36	
Oddernes . . .	58	3	50	3	19	1	62	95	2	82	95	
Tveit	60	4	82	5	199	6	10	24	1	21	34	
Øvrebø	63	3	27		37	1	2	127	4	112	70	
Evje	61	2	32	1	31	5		50	1	55	83	
Bygland . . .	71	4	73	2	145	16	12	24	1	26	44	
Valle	51	9	15		52	6		49		49	64	
Aaseral	57	2	65	2	31	1		14		14	22	5
Bjelland . . .	49		2	1	9			41	1	40	43	
Holum	64	12	39	5	7	14		46	3	39	44	
Søgne	55		50		35	18	4	61	1	61	82	
Mandal	91	3	110	4	268	3	52	86		74	122	
Nord-Audnedal	59	8	56	6	40	1		19		15	32	
Sør-Audnedal .	65	3	109	4	102	12	16	48		48	64	2
Lista	112	1	142	8	174	7	16	99	2	100	132	2
Herad	64	2	28		22	5		20		20	41	
Lyngdal . . .	81	2	124	2	119	10	7	50	1	47	90	
Hægebostad . .	54	5	52	4	12	17		35		36	39	
Fjotland . . .	57	5	33	2	22	12		22	1	23	25	
Kvinesdal . . .	62	2	69	1	117	13		83	1	71	88	
Flekkefjord . .	88	6	118	6	90	2	19	86		82	130	
Bakke	62	1	95	8	48	3		42	2	37	43	2
Sirdal	47	17	7	5	17	1		27	1	25	44	1
	4962	280	5196	215	9262	388	1193	4698	162	4342	5417	50

sjonen er her arbeidt godt. Søknaden til kyrkja er noko umskiftande, daa vegane til kyrkja er lange for mange. For dei sjuke og fatige vert det stelt godt.

Herefoss: Um det moralske og sedelege tilstand i prestegjeldet vart det upplyst at folk var edruelege og at sedskapen i det heile var god. Sokneraadet i Mykland hev sagt fraa at edruskapen er mindre god etter at samlaget vart uppretta i Arendal. Det friviljuge kristelege arbeid held fram som fyrr. Dei sjuke og hjelpelause vert det syrgt for ved ein sjukepleieforeining. Samlingi um Guds ord var god.

Oddernes: Edruskapen er god, i alle fall mykje betre enn for nokre aar sidan. Sedskapen og familielivet er sers godt. For dei sjuke og fatige

[1–2] I avtrykket av statistikken for 1927 i Norvegia Sacra 1928 s. 188—9 er tali for Birkenes og Høvaag ved mistak vorte umbytt.

AGDER BISPEDØME FOR 1928.

Ekteskap ved kyrkjeleg vigsla	Ekteskap ved borgarleg stiftung	Nativerdgjester i kyrkja	Andre stader ved presten	Ved godkjende lekmenn	Ialt	Jordfesting	Innmelde i kyrkja	Utmelde or kyrkja	Innkome ved offer og kollektar	Sundagsskular og kristelege foreiningar	Andre kyrkjesamfund
28		323	46		369	72		8	1092,20		1
6		360	55		415	43	1	7	2845,61	21	3
8		454	43		497	33	1	1	1551,67	16	
17	1	634	76		710	38	2	3	2748,00	13	3
12		800	105		905	16		1	1407,45		1
2		96	11		107	17		2	857,10		2
26		499	544		1043	56		3	3187,56		3
6	1	141	35		176	19		1	1146,82	7	1
24		284	3		287	49	1	9	1883,53		2
13		308	24		332	32		2	1265,98	27	
6		299	34		333	10					1
3		657	50		707	29		13	460,94	1	
3		114	86		200	21			343,80	8	1
7		303			303	31				7	
12		191	5		196	41		1	1567,45		
8		571	45		616	59			1702,23		1
31	1	1420	226		1646	82		3	5449,00	35	4
8		433	13		446	25			533,66	7	3
20	1	452	208		660	85		1	1916 59	8	
22		691	281		972	91		2	3525,05		2
3		184	33		217	23			551,76	2	
14		660	199		859	61		1	1944,51	8	2
5		134	12		146	15	1		693,69	8	
7		137	24		161	16			347,64		
15		369	26		395	45		3	2090,95		3
17	1	284	9		293	73	2	16	4148,00		5
11		137	26		163	24		3			2
3		97	2		99	13		1	554,36		2
1251	47	24928	4373	51	29332	3130	80	299	116389,94		

vert det gjort mykje, og her er fleire sjukesystrar i prestegjeldet. Dei ymse kristelege verksemder vert haldne i gang som fyrr, og samarbeidet millom dei er i det heile godt. Samlingi um Guds ord er jamt yver god.

Kvinesdal: Der vart det upplyst um sedskapen at den i det heile var bra, og folket liver eit godt og trufast familieliv i heimane. Edruskapen er i framgang, so det er sjeldan aa sjaa ein full mann i bygdi no. Rusdrykk vert ikkje brukt ved festlege samkomor heller. Ved røystingi var det stort fleirtal for forbod. Yver 1000 stemte for forbod og ca. 100 mot. Det friviljuge kristelege arbeid held seg godt. I Kvinesdal er sjukesyster. Ei sanitetsforeining syter for aa halda arbeidet uppe.

Det kom ikkje fram noko klagemaal imot nokon prest under visitasane.

Kyrkjor og kyrkjegardar: Det vart framlagt fraasegner paa visitasane um at fylgjande kyrkjor trong vøling: Langesund, Kragerø, Pors-

grunn, Brevik, Lunde, Landsmarkens kapell, Flaabygd, Froland, Mykland, Feda. — Fylgjande kyrkjegardar treng vøling eller utviding: Kristianssand, Langesund, Lunde, Landsmarken, Froland, Herefoss, Vegusdal, Mykland. — Um dette er sendt melding til Stiftsdireksjonen.

Restaurasjon og pryding av kyrkjone. Arbeidet med aa stella i stand og pryda kyrkjone hev halde godt fram i dei seinste aari. Dette heng saman med den kyrkjelege sans som i det heile teke er veksande. I fleire sokner arbeider dei no med aa samla inn midlar til aa pryda kyrkjone, men tidene er tronge for folket, so det kann ikkje gaa fort. — I Kristianssand hev dei samla inn pengar og kjøpt til Domkyrkja 1 stor ljoskruna, 3 noko mindre, og 6 smaa, og fleire vegglampar, og so 2 7-arma ljosstakar til altaret etter mynster fraa den 7-arma ljosstaken i Jerusalems tempel, som det stend hogge eit bilete av i stein paa triumfbogen som vart reist i Rom til æra for Titus daa han kom heim etter sigeren yver jødane. — I Eidanger hev dei vedteke aa faa avgjort ved konkurranse korleis dei skal halda fram med restaureringi av kyrkja. — I Lunde hev dei fenge fru konservator Johanna Bugge Berge til aa pryda kyrkja med maaling og fagre bilete. — I Eidsborg hev dei halde fram med restaurering av den merkjelege stavkyrkja. — Paa Møsstrand hev dei fenge kyrkja si vakkert maala og veggene i koren er prydde med fagre bibelske bilete av kunstmaalaren Asbjørn Svalastog. — I Mo og Skafsaa er dei verdfulle krusifiks fraa millomalderen sette i stand. — I Risør hev dei restaurert inventaret og fenge burt att den yvermaaling som dekte dekorasjonane i kvelvet og paa alle galleri. Denne vakre kyrkja er no ei rein perla, so prydeleg og intim. — I Tromøy gamle og merkjelege steinkyrkja skal dei halda fram med restaureringsarbeidet. — I Mykland og i Tveit hev dei fenge nye og framifraa fagert tonande kyrkjeklokkor.

Hundradaarshøgtid for kyrkjevigslor vart det halde i Hornnes og i Aardal i Bygland. I Mælum kyrkja i Solum prestegjeld var det 200 aars høgtid. Biskopen heldt festgudstenesta ved alle desse minnehøgtider. Det var ei mengd folk møtt fram, og folk var sers glade for desse kyrkjefestane.

Det kyrkjelege tilstand. Av den kyrkjelege statistikk som fylgjer med aarsmeldingi, kann ein faa ei samlande yversyn yver det kyrkjelege tilstand i bispedømet.

Det syner seg at prestane i bispedøme hev halde 4962 gudstenestor. Det er 130 fleire enn i 1927, og det hev vore 44 færre messefall. Prestane hev halde 5196 kyrkjelege møte, det er 125 færre enn fyrre aaret. Det hev vore 1253 færre sjukevitjingar. Dette heng noko saman med at dei no ikkje reknar med i talet for sjukevitjingar kvar einskild sjuk som dei ser innum til naar dei ser til sjukehuset. Vitjing av gamleheimar og sjukehus er 163 færre enn ifjor. Talet av fødde er 61 fleire, men talet paa dei som er fødde utanfor ekteskap er 28 færre, ialt er det 3,4 % av fødde utanfor ekteskap.

Talet paa døypte er 356 færre enn fødde og 304 færre enn i 1927, eller ialt ikring 3½ %. Talet paa ektevigslor hev gjenge ned med 44, og det segjer dei mange stader kjem av økonomiske vanskar. Talet paa nattverdgjester hev vakse med 3244 og er 10,37 %. Det heng saman med

det som fyrr er nemnt um vaknande kyrkjeleg sans. Talet på foreiningar er ikkje tekne med i fleire prestegjeld.

Det er innmeldt 15 fleire enn ifjor, men so er det meldt ut 58. Det er serleg Baptist- og Pinserørsla og sume stader Adventistane som hev drege nokre folk til seg. Det viser seg, som ein hev set det fleire gonger fyrr, at paa dei stader der dei friviljuge verksemder er ukyrkjelege og einsidige, der er det flest utmeldingar.

Inntektene ved ofringar og kollektar i kyrkjone var i 1927 kr. 94 619,92 og i 1928 kr. 116 389,94. Denne framgongen er so mykje meir aa merka som tidene er tronge og kravi er mange.

Salmebøkene. Landstads gamle salmebok brukar dei i 74 kyrkjor og kapell. — Den nynorske salmebok brukar dei i 46 kyrkjor og kapell. — Den reviderte Landstad brukar dei i 40 kyrkjor og kapell.

Gudstenesta. Det hev ikkje vore noko nemnande skifte med liturgiar. Flest alle stader likar dei den ordning av gudstenesta som me hev no. Prestane fylgjer alle stader dei fastsette ordningar, og det hev ikkje kome melding um slike brigde eller avvik fraa liturgien som det hev vore skrive um austpaa.

Arbeidet kring i kyrkjelydane set store krav til prestane i dette bispedøme, ein kann baade av statistikken og elles sjaa at dei arbeider flitug og trufast. Sume stader hev prestane gode og skynsame medarbeidarar, og det ser ut til at talet paa dei er veksande.

Religiøse rørslor, som grip sterkare inn i folkelivet, hev det vore lite av i dei seinste aari. Det ser ut til at dei mange verksemder og den sterke skiljing millom fleire av dei og motsetningi til det jamne kyrkjelege arbeid fraa sume av dei, lett vil avgrensa den religiøse paaverknad til serskilde krinsar av folket, so dei hev vanskeleg for aa naa vidare ut.

Men eit sterkt og uppofrande arbeid vert det gjort av dei mange som held uppe alle skilde verksemder for Guds rike i folket vaart. Di meir kyrkja vaar kann gjeva rom og gode kaar for alt godt arbeid i Guds rike, di meir vil og dette arbeid verka umskapande paa heile folkelivet og soleis styrkja og tryggja kristendomen i folket vaart.

28. februar 1929. *Bernt Støylen.*

IV. STAVANGER BISPEDØMME.

Innen bispedømmets geistlighet er i aaret 1928 skjedd følgende forandringer: Sogneprest til St. Johannes menighet i Stavanger Sigvard Sondresen blev ved kgl. res. av 9. desember 1927 meddelt avskjed i naade paa grunn av sykelighet og fratraadte sitt embede allerede 31. desember næstefter. — Sogneprest til Haa i Jærens prosti Ole Olaisen Ohnstad blev 20. januar 1928 paa ansøkning paa grunn av mindre god helbred meddelt avskjed i naade. Han fratraadte sitt embede 10. juli næstefter.

Fra bispedømmet forflyttedes: Domprost til Stavanger domprosti og sogneprest til Domkirken Wilhelm Christian Magelssen blev 6. januar utnevnt til sogneprest til Vestre Aker i Oslo bispedømme og overtok sitt nye embede 1. mai næstefter. Under størstedelen av sin domprosttid fungerte han som chef for Kirkedepartementet.

Innen bispedømmet forflyttedes: Residerende kapellan til St. Johannes menighet i Stavanger Alf Bjerk-Amundsen, der ved kgl. res. av 4. mai blev utnevnt til sogneprest ved samme menighet og tiltraadte 1. september. — Sogneprest til Nedstrand Ivar Olaus Birkeland Aartun blev 29. mai utnevnt til domprost til Stavanger domprosti og sogneprest til Domkirkens menighet i Stavanger. Han tiltraadte sitt embede følgende 20. august.

Som nye til bispedømmet kom: Fra Oslo bispedømme prest ved Vaterlandskirken Kornelius Olsen Kornelius, utnevnt 3. november 1927 til sogneprest til Haugesund og Skaare. Han overtok sitt embede 1. mai 1928. — Fra Bjørgvin bispedømme sogneprest til Etne i Sunnhordland Gunnar Flaatten, der 28. oktober 1927 var utnevnt til Sokndal sogneprestembede, som han med departementets tillatelse tiltraadte 20. mars 1928. — Kandidat i teologien Andreas Telhaug blev 13. januar 1928 utnevnt til det ledige Skudenes sognekall. Efter aa være ordinert i Stavanger Domkirke 4. mars tiltraadte han sitt embede den paafølgende søndag 11. mars. — I det ledige stiftskapellani utnevntes ved kgl. res. av 29. april ordinert prest Sigurd Karl Nilsen Heiervang, der bestyrte ledige embeder i Haalogaland bispedømme. Han overtok sin nye stilling fra 1. juli. — Ennvidere utnevntes ved kgl. res. av 28. september residerende kapellan til Norderhov i Oslo bispedømme Anders Haugerud til det ledige Haa sognekall. Ved kgl. res. av 14. desember fikk han imidlertid tillatelse til aa forbli i sitt hittil hatte embede. — Sogneprest til Kvernes i Nidaros bispedømme Erling Haaland blev ved kgl. res. av 14. september utnevnt til residerende kapellan til St. Johannes menighet i Stavanger. Med Departementets tillatelse overtok han sitt nye embede i begynnelsen av det følgende aar.

Med bestyrelse av ledige embeder har følgende bistaatt: Fhv. sogneprest til Skudenes Rasmussen fortsatte bestyrelsen av dette embede til sogneprest Telhaugs tiltredelse. — Residerende kapellan Bjerk-Amundsen overtok fra 1. januar bestyrelsen av St. Johannes sogneprestembede. Det residerende kapellani blev saa bestyrt av misjonsprest Erling Gilje til 1. juli. Derefter fortsatte misjonsprest A. H. Horne resten av aaret. — Egersund sognekall, ledig siden 1924, bestyres fremdeles ved konstitusjon av embedets tidligere innehaver sogneprest Peter Olsen. — I Haugesunds hjelpeprestembede er fremdeles konstituert misjonsprest Hodnefjeld. — Hetlands tredjeprestembede staar fremdeles ledig. Misjonsprest Birkeli har hele aaret bistaatt med aa holde søndagsgudstjenester i det vidstrakte prestegjeld med de mange kirker og kapeller. — Bispedømmets stiftskapellan har siden sin tiltredelse bestyrt Haa sognekall.

Av presteordinasjoner har jeg foretatt to, idet jeg søndag 4. mars i Stavanger Domkirke innviet til prestetjenesten den til Skudenes utnevnte cand. theol. Andreas Telhaug. Den 16. desember ordinerte jeg cand. theol. Kaare Heftye Skollerud, der skulde forrette prestetjeneste ved Opstad Tvangsarbeidsanstalt.

Et nytt gudshus er innviet i det forløpne aar, nemlig Jørstadvaagen kapellbedehus i Sjernarøy anneks til Nedstrand. I mitt fravær paa reiser foretokes innvielsen den 14. oktober av domprost Aartun, menighetens

mangeaarige tidligere sogneprest. Han assistertes av sognepresten til Jelsa Robertstad og av den i Nedstrand forrettende sogneprest misjonsprest Nome. Den 18. november næstefter holdt jeg saa den første gudstjeneste efter innvielsen.

Et par kirkejubileer har ogsaa været feiret i aaret løp. Søndag 16. september blev Gjestal kirkes 80 aars jubileum feiret med festgudstjeneste om formiddagen og et møte om eftermiddagen med foredrag om forskjellige kirkelige og kristelige emner av prester og lægfolk. Sogneprest Tønnesen hadde gjort alt mulig for at det kunde bli en festdag for menigheten. Den hadde ogsaa samlet sig fulltallig baade til formiddagsgudstjenesten og til eftermiddagsmøtet. Foruten aa forrette ved gudstjenesten holdt jeg om eftermiddagen et foredrag om praktiske menighetsopgaver.

Søndag 30. desember feiredes Sokndal kirkes 125 aars jubileum. Den presenterte sig samtidig i restaurert stand, idet det gamle vakre interiør, som i tidens løp blev overmalt, nu straalte i sitt oprindelige utseende. Saaledes den gamle verdifulle altertavle fra 1608 med malerier paa tre av Jesu korsfestelse, begravelse og opstandelse og himmelfart. Dessuten de fire evangelister utskaaret i tre, alt av den kjente kunstner Peter Reimers. Størst verdi har dog den gamle prekestol, et praktfullt kunstverk i barokk, skaaret i tre av den fremragende gamle kunstner Andrew Smith, der ogsaa er mester for den bekjente prekestol i Stavanger domkirke. Prekestolen i Sokndals kirke bærer aarstallet 1669, og paa den er fremstillet bebudelsen, Jesu fødsel, hyrdene paa marken og de tre vise fra Østerland. Ennvidere utskaarne billeder av Kristus, Paulus og de fire evangelister. Prekestol og altertavle har staatt i tre kirker. I koret var igjen opsatt den gamle vakre bispestol i høide med prekestolen. Kirken hadde atter fatt sin gamle, vakre blaa farve paa veggene, de mange gallerier, det ene over det annet, var satt paa sin oprindelige plass, de store vindusruter erstattet med smaa passende til kirkens stil. I det hele gjorde kirken et vakkert og stemningsfullt inntrykk. Kirkejubileet feiredes med festgudstjeneste om formiddagen. Stedets prest sogneprest Flaatten aapnet gudstjenesten med tale fra kordøren, jeg forrettet altertjenesten og preket over dagens evangelium, og sogneprest Olsen fra Egersund avsluttet. Om eftermiddagen holdtes igjen møte i kirken. Der blev holdt foredrag om kirkens historie, og en for anledningen skrevet kantate utførtes vakkert, alt av stedets krefter. Prostiets prester var samtlige tilstede, og kirken var begge ganger fylt til trengsel.

Ogsaa over dette bispedømme blaaser der nemlig for tiden en kirkelig vind, som bl. a. gir sig utslag i interesse for kirkenes utsmykning og restaurering. Der er flere andre kirker som i aarets løp er blitt mer eller mindre restaurert.

Saaledes koret i Egersunds gamle kirke, der blev opført som langkirke i 1607, senere i det 18. aarhundre to ganger tilbygget, saa den nu er korskirke. Den vakre altertavle er det eldste arbeide som kan paavises fra Peter Reimers's haand. Midtbilledet viser korsfestelsen, sidefeltene har store, staaende kvinnefigurer av „troen" og „haapet", og i øvre gavlfelt er Kristi daap fremstillet. Sidegavlfeltene er utsmykket med lensherre i Stavanger Jørgen Kaas' og Mette Barmers vaapen og initialer. Anta-

gelig har de forært altertavlen til kirken. Ogsaa Sogndals kirkes altertavle var en foræring fra lensherre Jørgen Kaas og frue. I tidens løp var altertavlen i Egersund som andre steder blitt overmalt, og dens oprindelige utseende utvisket. Nu straaler den igjen i sin gamle prakt i rødt, sort, grønt og gull. En kunstkjenner som professor Schnitler uttaler at den er blandt de beste arbeider fra Peter Reimer's haand. Men ogsaa koret forøvrig er bragt tilbake til sin oprindelige skikkelse. Korets vegger har faatt igjen sin perlegraa bunnfarve og den av Peter Reimers malte sorte frise rundt hele rummet i brysthøide er gjenopfrisket og likesaa de under frisen malte draperier, hengende helt ned mot gulvet. Fremdeles er knefall og haandfang paa alteret blitt klædt i skinn i den gamle stil og de oprindelige farver er kommet tilbake rundt alterbordet og rundt selve alteret. Sett nede fra kirken virker koret sjelden vakkert og stemningsfullt. I koret henger en gammel vakker lysekrone fra 1811. De stilløse 4 lysekroner av forskjellig slags i hovedskib og langskib blev borttatt og erstattet med nye i stil med den i koret. Ogsaa ved forskjellige andre mindre forandringer blev kirkens interiør i høi grad forbedret, saa det nu er en fest aa komme inn i Egersunds gamle kirke.

En annen opgave som ogsaa er tatt op innen Egersund prestegjeld, er aa faa restaurert Ogna annekskirke, en oprinnelig enskibet gotisk kirke av sten, bygget omkr. 1250 av Haakon Haakonsson den gamle. Men den er grundig ødelagt i tidens løp. Av gotikken staar bare murene igjen og den vakre inngangsportal i klæber. I 1839 blev bl. a. østgavlen revet ned og den gotiske korbue med sine ornamenter og profiler solgt til en baker i Egersund og anvendt til bakerovn. Nu er der utarbeidet plan for hele kirkens restaurering av arkitekt Eliassen og begynnelsen gjort i 1923 med forskjellige arbeider. I 1928 restaurertes altertavle, prekestol, døpefont og alterring for dels offentlige og dels privat innsamlede midler. Altertavle og prekestol er skjenket i 1627 av Henrik Bille og hustru og prydet med malerier av Gottfried Hendtzschel. Altertavlens midtfelt fremstiller korsfestelsen, i sidefeltene er der billeder av Peter og Paulus. Og i prekestolens felter de 4 evangelister. Maleriene har faatt staa urørt i de 300 aar og er forbausende godt bevart. Men treverket er overmalt flere ganger i tidens løp. Overmalingen er nu fjernet og treverket gjengitt Gottfried Hendtzschels oprindelige farvetone. En sjelden middelaldersk døpefont er ogsaa restaurert og satt paa plass. Det er meningen aa fortsette restaureringen og maalet er aa faa gjenreist koret i sten til kirkens 700 aars jubileum i 1940.

Ogsaa Strand kirke i Ryfylke har gjennemgaatt en restaurering i 1928, idet renessanseinventaret fra den gamle Strand kirke, bygget i 1620-aarene, er satt inn paa sin tidligere plass. Dette inventar hører til det største og rikeste av Gottfried Hendtzschels kunst. Det skal samtlige kunstskjønnere være enige om. Altertavlen har han komponert med et stort billede av nadverden i midten og med Moses og Jesus i de smale sidefelter. Over nadverdbilledet er fremstillet Opstandelsen i et

noget mindre felt. I to smaa trekantede felter er malt to vaabenskjold med navnene Henrik Bille og Elisabeth Buch, der har gitt tavlen til kirken, de samme der er nevnt ovenfor under Ogna kirke. Efterat maleren Ulrik Hendriksen med bistand av maleren Henry Arntzen paa en utmerket maate har fjernet den gamle overmaling, kan man riktig nyte kraften og dybden i disse mesterverkers dype innhold. Paa samme maate er prekestol, bispestol og den gamle gallerifront restaurert, saa de har faatt igjen de gamle, vakre og vel avstemte farver. Den gamle prekestol med de rike utskjæringer og de fire apostelbilleder av Hendtzschel var allerede i 1912 satt inn i kirken istedenfor den smakløse, som blev satt inn ved bygningen av den nuværende kirke i 1874. Sogneprest Stensaker har innlagt sig stor fortjeneste av kirken ved sitt iherdige arbeide for aa faa restaurert og bragt paa plass dette gamle, vakre renæssanseinventar fra den forrige kirke. Her er ogsaa blitt foretatt en del mindre forandringer for aa bringe kirken i det hele mere i stil med inventaret. Saaledes er blandt annet det tidligere, uheldige bjelkeverk i korets aapning og tak fjernet, og i stedet hvelver sig et graalasert tak over koret med bue over aapningen, holdt i en gammeldags rødlig farve, med søiler paa sidene, og utskaarne kapitæler, belagt med gull. Den før saa kolde og nakne kirke virker nu, efterat dette gamle verdifulle inventar er satt paa dets gamle plass, ganske anderledes intimt og stemningsfullt.

Den ved visitasen i 1927 bebudede oppussning av Kopervik kirke er ogsaa fullført i 1928. Prekestolen er flyttet inn til veggen ved koret, tak, vegger og benker er malt, nye nummertavler er ophengt i stil med rammen om altertavlen. Særlig er prekestolen vakkert malt i hvitt og gull. Arbeidet er bekostet av «Kirkeforeningen» og utført av dekorasjonsmaler Johannes Dale. Ogsaa et vidnesbyrd om interesse for kirken og dens gjerning.

Hovedspørsmaalet, naar det gjelder opgang eller nedgang for det kirkelige arbeide, er dog hvordan det staar til med det kristelige liv og virke innen menighetene. Det er da fremforalt visitasene, som gir den beste anledning til aa lære menighetsforholdene aa kjenne, men ogsaa den statistikk som hvert aar innsendes av prestene.

Følgende visitaser er holdt i aarets løp: Egersund 15.-18. april, Strand 20.-24. mai, Jelsa 2.-7. juni, Helleland 14.-18. juni, Nedstrand 2.-5. august, Sokndal 21.-24. september. To visitaser maatte utsettes, den ene paa grunn av sykdom i prestehjemmet, den annen paa grunn av presteskifte i menigheten.

Idet jeg for de forskjellige menigheters vedkommende henviser til medfølgende utskrifter av visitasprotokollene, skal jeg forsøke aa gi en almindelig karakteristikk av de kirkelige og kristelige forhold. Da jeg i min aarsberetning for 1927 behandlet disse ting mere utførlig, kan jeg denne gang fatte mig i større korthet.

Det er en glede aa se hvorledes bispevisitasene vekker interesse innen menighetene. Selv paa hverdage er deltagelse i gudstjenestene meget god, paa søndage er der fulle kirker. I regelen er der ogsaa god del-

KIRKELIG STATISTIKK FOR

	Gudstjenester	Messefall	Religiøse og kirkelige møter	Preken i gudstjenestene ved legmenn	Sykebesøk, sognebud, husbesøk	Skolebesøk	Besøk i gamlehjem, sykehus, fengsel	Fødte	Antall fødte utenfor ekteskap	Døpte
Sokndal	54	0	68	0	119	11	29	63	0	57
Lund	62	6	100	0	185	12	»	57	1	62
Helleland	68	5	82	4	95	7	11	58	2	53
Egersund	107	2	199	11	518	»	»	157	3	153
Haa	64	2	56	7	70	5	0	111	1	118
Klepp	68	»	106	1	64	6	3	87	1	89
Time	57	3	88	3	80	4	12	84	3	87
Gjestal	82	4	182	3	356	1	7	39	0	34
Høyland	66	1	171	1	124	9	11	175	9	153
Sandnes	69	2	82	2	401	»	71	55	2	46
Haaland	65	1	81	1	39	13	5	121	1	100
Stavanger, Domkirken	135	3	253	0	799	4	95	274	22	207
— St. Petri	104	10	537	0	333	2	118	235	22	242
— St. Johannes	117	2	333	2	905	3	134	297	15	257
Hetland	167	0	158	3	268	9	21	156	4	132
Høgsfjord	66	1	71	24	34	5	»	45	0	43
Strand	66	0	63	0	149	11	12	74	3	68
Finnøy	58	6	35	3	64	17	»	21	0	22
Rennesøy	67	0	62	10	111	7	»	51	0	52
Skudenes	66	0	32	3	64	7	6	90	4	82
Kopervik	59	3	55	8	70	2	4	165	4	162
Avaldsnes	59	6	0	3	73	8	10	78	2	59
Torvastad	65	3	96	4	140	6	12	54	2	38
Haugesund	140	4	341	6	570	4	131	367	21	344
Tysvær	70	1	156	4	471	11	0	70	0	68
Skjold	67	0	41	6	104	2	0	65	3	67
Vikedal	63	2	58	8	101	6	0	36	0	39
Nedstrand	65	1	49	2	141	2	21	46	0	38
Hjelmeland	61	3	61	8	103	1	5	65	2	65
Jelsa	62	3	35	3	45	9	2	46	0	38
Sand	61	0	31	0	40	7	2	142	10	114
Suldal	55	8	15	1	67	1	0	25	1	21
Tilsammen	2435	82	3697	131	6703	192	722	3409	138	3110

tagelse i menighetsmøtene. Barnegudstjenestene har ogsaa overalt hatt god tilslutning, og lærere og lærerinner møter fulltallig frem til lærermøter. Det er en undtagelse, at ikke alle deltar.

Hvad det kristelige liv angaar, saa blev der i flere menigheter klaget over daarlig kirkesøkning. Et par steder hadde det sin grunn i ytre forhold. I den ene menighet ligger hovedkirken saaledes, at de kirkesøkende, som bor meget spredt langs med strandbredden av en stor fjord, maa foreta kirkereisene over aapne fjordstykker utsatt for storm

STAVANGER BISPEDØMME I 1928.

Konfirmerte	Underviste, som ikke konfirmertes	Ekteskap ved kirkelig vielse	Ekteskap ved borgerlig stiftelse	Nadverdgjester	Nadverdgjester andre steder ved presten	Nadverdgjester ved godkjente legmenn	Ialt	Jordfestelser	Inmeldt i kirken	Utmeldt av kirken	Kollekt og offer
52	0	15	0	274	108	0	382	30	0	1	1 901,55
60	3	24	0	329	25	0	354	32	0	5	760,00
45	1	17	1	224	75	0	299	22	1	2	1 104,14
126	14	37	2	864	36	0	900	80	4	3	4 464,78
114	1	24	0	349	0	0	349	46	0	0	3 531,31
85	»	22	»	296	38	0	334	25	»	»	1 906,30
70	16	21	1	778	102	0	880	34	»	»	1 696,34
33	19	11	0	383	37	0	420	14	0	6	
166	1	47	1	871	132	0	1003	65	7	5	4 103,63
59	1	14	0	268	27	0	295	28	0	5	2 656,20
94	1	27	0	272	13	0	285	44	1	6	
314	0	137	9	1517	96	0	1613	171	2	16	6 556,88
252	2	76	5	1075	75	0	1150	168	3	8	5 746,63
347	0	130	10	2485	68	0	2553	171	2	23	3 000,00
190	1	53	0	845	63	0	908	77	0	6	3 034 79
70	0	16	0	342	14	0	356	29	0	0	2 062,86
49	5	12	2	216	9	0	225	25	0	0	800,75
32	0	7	0	57	8	0	65	23	0	0	439,51
55	0	8	0	288	74	0	362	26	0	0	1 716,96
79	0	20	0	750	0	0	750	58	1	0	4 901,34
149	0	51	0	389	144	0	533	53	1	4	3 466,75
65	0	13	0	659	53	0	716	38	0	2	1 760,21
45	0	5	1	369	66	0	435	22	0	1	1 332,50
461	0	157	12	2156	174	0	2330	206	1	8	7 179,06
60	0	15	0	547	303	0	850	37	0	0	1 232,65
79	0	17	0	465	0	0	465	40	0	1	
41	0	15	0	218	11	0	229	27	0	0	1 343,00
37	5	11	0	74	80	0	154	33	0	0	781,57
76	13	10	0	247	16	0	263	44	0	0	
32	0	0	0	235	7	0	242	39	0	0	808,85
66	0	22	0	216	8	0	224	57	0	2	1 952,00
31	0	1	0	88	9	0	97	40	0	0	519,49
3434	83	1035	44	19146	1871	0	20917	1804	23	104	70 760,05

og sjø. Derimot besøkes kirken flittig av den befolkning som bor paa kirkestedet. I annekset og en kapellkirke erklærtes søkningen aa være god. Det samme var tilfellet i et annet prestegjeld, hvor hovedkirken var daarlig besøkt paa grunn av dens beliggenhet i en utkant av sognet, mens annekskirken og især en kapellkirke var meget godt besøkt. I en menighet blev kirkesøkningen i hovedkirken betegnet som meget god, mens den i annekset var mindre god, uten at der kunde angis nogen bestemt grunn. Det har været saadan gjennem flere aar. Det er saaledes ikke prestens skyld.

Med hensyn til gudstjenesten erklærtes menighetens deltagelse i salmesangen de fleste steder aa være god, mens der er liten deltagelse i menighetssvarene. Paa forespørsel blev det overalt betegnet som en heldig forandring, at kirkebønnen efter den nye alterboks bestemmelse er flyttet fra prekestolen til alteret. I det hele synes menighetene mere og mere aa sette pris paa vaar høimesseliturgi.

I denne forbindelse kan det oplyses, at efter de opgaver jeg har faatt, har kun 32 sogn behandlet salmebokskiftet. Herav har 20 sogn innført den Reviderte salmebok, 9 beholdt Landstads eldre utgave, 3 har innført den Nynorske.

Om nadverdsøkningen blev det ogsaa iaar uttalt, at den var mindre god. Det er et litet antall menighetslemmer, som jevnt gaar til alters. Paa en undtagelse nær, hvor den betegnes som god og i stigning, er den snarest i avtagende.

Imidlertid blir totalbilledet et annet, naar man tar hele bispedømmet under ett og legger til grunn herfor de av prestene innsendte skjematiske opgaver for 1928. Da viser det sig, at for hele bispedømmet har antallet av nadverdsøkende steget betydelig de siste aar. Mens det i 12 prestegjeld er gaatt adskillig ned, er der i 11 andre sterk stigning. Det er utregnet, at der i bispedømmets byer i 1928 har været 2 627 nadverdgjester av 16 917 nadverdberettigede, eller 15,5 %, og for landsmenighetene 4 760 nadverdgjester av 23 649 nadverdberettigede eller 20,17 %, idet det er tatt i betraktning, at flere nyter nadverden flere ganger i aarets løp. Det er i det hele i 1928 ca. 2 000 flere nadverdsøkende enn for 5 aar siden. Det er visstnok ikke noget nedslaaende billede av virkeligheten. Men man kan heller ikke tale om nogen kirkelig renessanse. Imidlertid praktiseres der i alle prestegjeld privat nadverdnytelse, iallfall i nogen utstrekning. Bare om Helleland hovedsogn, de „Sterktroendes" arnested, blev det under visitasen sagt, at der ikke fantes privat nadverdnytelse. Man maa heller ikke glemme, at den lange kirkevei i mange landsmenigheter ogsaa har innflytelse paa nadverdsøkningen. Naar saaledes presten forretter nadverd utenfor kirkehuset i bedehus eller skolehus, blir tilslutningen i regelen ganske stor.

Den gamle konfirmasjonsordning brukes de fleste steder, men i byene, saaledes Egersund, og i enkelte landsmenigheter foretrekkes den nye. Merkelig nok synes konfirmant-altergangen aa ville ophøre, naar den nye ordning vinder inngang. I ett prestegjeld var der adskillige av dem, der gikk til konfirmantforberedelse, som ikke lot sig konfirmere. Dette er dog en undtagelse.

Bare i 2 prestegjeld var der optatt kristelig ungdomsarbeide, nemlig i Strand og Nedstrand. Det er vesentlig gjennem søndagsskoler der arbeides for de unge, og søndagsskole finnes i alle sogn, ja enkelte steder i hver skolekrets. Den voksne ungdom staar for det meste tilsluttet enten den frilynde ungdomsbevegelse, eller en eller annen avholdslosje eller en «yngres misjonsforening».

I Strand og Sogndal var der organisert frivillig fattigpleie med god tilslutning. Men for det meste bestaar fattigpleien i, at der optas offer paa alteret til fattige til jul. Gamlehjem fantes i alle prestegjeld.

I Egersund drives det forøvrig adskillig socialt arbeide gjennem sanitets- og tuberkuloseforeninger. Ogsaa i et par landsmenigheter var der sanitetsforening.

Overalt blev det oplyst, at der drives megen frivillig virksomhet for Indre og Ytre Misjon. Indremisjonsforeningene er dels tilsluttet Landsindremisjonen, dels det Vestlandske Indremisjonsforbund. I ett prestegjeld blev det dog sagt at Indremisjonen hadde liten tilslutning. Det er arbeidet for den Ytre Misjon, som omfattes med størst interesse. Og for den er det vesentlig kvinnene der er de virksomme, og mennene støtter med sine pengebidrag. Kvinneforeninger for Hedningemisjonen finnes i de fleste skolekretser. Størstedelen arbeider for det Norske Misjonsselskap, men mange ogsaa for andre organisasjoner som Kinaforbundet, Santalmisjonen, Finnemisjonen. For den Norske Sjømannsmisjon drives ogsaa et godt arbeide i de fleste prestegjeld. Enkelte steder finnes ogsaa mannsforeninger for misjonen med regelmessige møter.

Hvad den moralske tilstand angaar, saa blev den erklært aa være god. Bare i ett prestegjeld klagedes der over, at sedelighets- og edruelighetstilstanden ikke var saa god som den burde være. Det blev uttrykkelig nevnt, at forbudets ophevelse ikke hadde forverret forholdet.

Under aarets visitaser blev overalt kirker og kirkegaarder erklært aa være i forsvarlig stand. Som det er nevnt ovenfor, er der en vaaknende interesse for utsmykning av kirkehusene. Og i 3 av de prestegjeld, jeg besøkte, var der utvist adskillig offervilje for restaurering av kirkene. Hvorledes denne i aarets løp er blitt gjennemført med stort held, har jeg skildret ovenfor. Men der er ogsaa steder hvor sansen for et verdig og vakkert kirkeinteriør er litet utviklet.

Som omtalt i tidligere innberetninger har ikke menighetsraadene følt sig kallet til aa sette i gang særskilte virksomheter. Om Strand menighetsraad oplystes dog, at det hadde foranstaltet flere friluftsstevner for hele prestegjeldet.

En glede er det under visitasene aa avlegge besøk i skolene. I Egersund hørte jeg paa kristendomsundervisningen baade i middelskolen og folkeskolen. Likesaa i Sokndal ladested. Men da jeg ikke synes aa kunne benytte mere enn en dag til skolebesøk, rekker jeg paa landsbygden, hvor skolene ligger langt fra hverandre, bare aa besøke 2 à 3, og det bare ved at prestene velvillig stiller sin bil til disposisjon. Baade lærere og barn synes aa sette pris paa disse besøk, som alltid avsluttes med en tale til barnene. Jeg har i det store og hele faatt et godt inntrykk av det alvor og den interesse hvormed undervisningen drives.

Forøvrig har jeg deltatt i flere kirkelige møter og stevner.

Bispedømmets 2net Bispedømmemøte holdtes i Haugesund 7.-9. september under meget god tilslutning. Baade gjennem innledningsforedragene og diskusjonene blev der levert saklige og vektige innlegg i de emner som var forelagt til behandling.

Kort efter møtet reiste jeg ut paa visitaser, men fikk saa innbydelse fra Sveriges erkebiskop til aa representere Norges Kirke ved en bispeordinasjon i Uppsala. Da jeg satte pris paa den maate aa faa et

inntrykk av svensk kirkeliv, mottok jeg med Kirkedepartementets samtykke innbydelsen. Bispevigslen blev ogsaa en gripende høitidelighet under utfoldelse av adskillig kirkelig prakt, idet foruten representanter for den tyske og danske kirke, hele det svenske episkopat var tilstede. Men Sveriges erkebiskop rager da ogsaa et hode over alt folket.

Efterpaa deltok jeg i det Kirkelige Landsmøte i Oslo, i Broderkretsens aarsmøte og i utvalgsmøte for et par misjonsorganisasjoner, alt i Oslo.

Forøvrig har jeg i aarets løp deltatt i og preket ved forskjellige religiøse og kirkelige stevner innen bispedømmet.

August 1929. *J. C. Petersen.*

V. BJØRGVIN BISPEDØME.

Kyrkjevigsla. Vikebygd soknekyrkja i Sveio prestegjeld brann upp paa grunn av ljonnedslag 16. april 1926. Ny kyrkja vart bygd i modernisera stavkyrkjestil etter teikning av arkitekt Torgeir Alvsaker, Bergen. Grunnstein vart nedlagd 14. mars 1927, og kyrkja vart vigd av biskopen 11. juli 1928. Ho kosta 105 000 kroner, som vart greidt av trygdesummen.

Prestevigsla. I aaret 1928 hev eg vigt 6 prestar: Otto Irgens og Olav Johnsen, til aa styra ledige kall i Bjørgvin bispedøme; Jørgen Annæus Rangnes, sokneprest i Edøy; Olav Johnsen Rognebakke, sokneprest i Aaseral; Øystein Elias Nøtsund til aa styra ledige kall i Nidaros bispedøme; Bernhard Jens Eggesbø til aa styra ledige kall i Haalogaland bispedøme.

Presteskifte. Ingen av prestane i bispedømet døydde i tenesta. — 2 prestar fyllte aldersgrensa: prost Riise, Fana, og sokneprest Vindenæs, Mariakyrkja i Bergen, og baae fekk avskil 28. september fraa 1. januar 1929. — 7 prestar vart utnemnde til andre kall: stiftskapellan Eystein Poulsen 2. mars til residerande kapellan i Modum; Christen Martin Grønvold-Hansen, sokneprest i Skaanevik, 29. mai til sokneprest i Sankt Markus, Bergen; stiftskapellan Rasmus Haugsøen 29. mai til domprost i Nidaros; stiftskapellan Ole Olsen Urdahl 27. august til sokneprest i Rollag; Niels Wiig, sokneprest i Balestrand og prost i Ytre Sogn, 5. oktober til sokneprest i Skjeberg; Apollonius Johan Liljedahl, sokneprest i Vik i sogn, 16. november til sokneprest i Eiker; Halvor Bernhard Sigurdsen, sokneprest i Norddal, 14. desember til sokneprest i Hjartdal.

Til sokneprest i Skodje vart ordinera prest Roger With utnemnd 11. mai, til sokneprest i Etne Thoralf Gilje 15. juni, til residerande kapellan paa Voss ordinera prest Jon Mannsaaker 15. juni, til sokneprest i Jølster cand. theol. Gunnar Bondevik 22. juni, til sokneprest i Solund cand. theol. Alf Salvesen 17. august, til stiftskapellan lektor Simon Nigar 27. august, til sokneprest i Aardal cand. theol. Sigurd Bergene 21. september, til hjelpeprest i Fana ordinera prest Otto Irgens tilsett 1. november, til sokneprest i Skaanevik ordinera prest Kristen Nicolai Nilsen 16. november, til millombils hjelpeprest hjaa sokneprestен i Lindaas cand. theol. Oskar Sigurd Torsteinson godkjend 26. oktober, til stiftskapellan cand. theol. Peter Martinius Madland utnemnt 21. desember.

Til prost i Nordre Sunnmøre vart sokneprest Eikrem i Borgund utnemnt 27. august.

Det vert i alt fraagang av 9 prestar og tilgang av 11. Av dei 11 var 9 nye i bispedømet.

Nynorsk salmebok vart innført i desse 16 kyrkjone: Ænes, Fusa, Strandvik, Gjerstad, Solheim, Leikanger i Sogn, Rinde (Feios), Midgulen, Hornindal, Vanylven, Sande paa Sunnmøre, Rovde, Hjørundfjord, Bjørke kapell, Sunnylven, Sykkylven.

Ved utgangen av aaret 1928 var nynorsk liturgi innført i 114 kyrkjor, Nynorsk salmebok i 82 kyrkjor og Landstads revidera salmebok i 10 kyrkjor.

Kyrkjeleg statistikk for bispedømet. Talet paa kyrkjelemer etter folketeljingi i 1920 er i alt 404 650. Dessutan finst det etter same folketeljingi 5 609 dissentarar, d. v. s. 1,37 %, medan heile riket hev 2,7 % av folketalet.

Fødde i 1928			7706
Fødde utanfor ekteskap			213
Døypte			7745
Konfirmera			8255
Kyrkjeleg vigde ektepar	2446	Gifte i alt	2523
Borgarleg gifte	77		
Nattverdsgjester			70067
Jordfeste			4686
Innmelde i kyrkja			23
Utmelde or kyrkja			131

Innkome ved offer og kollektar i kyrkjone kr. 226 925,50.

Yversyn yver dei ymse prostedøme.

	Fødde	Døypte	Konfirmera	Kyrkjeleg vigde	Borgarleg gifte	Nattverdsgjester i og utanfor gudstenesta	Jordfeste	Innmelde	Utmelde
Domprostiet	1182	1391	1708	929	45	16688 18,77 %	981	10	56
S. Sunnhordland	322	321	343	57	1	3014 18,6 »	199	0	1
N. Sunnhordland	372	373	438	62	1	3173 16,0 »	245	0	3
Midhordland	981	966	922	233	15	5423 13,6 »	464	0	13
Osterøy	349	335	383	91	1	2596 12,7 »	198	0	6
Nordhordland	442	449	571	61	2	4422 20,23 »	278	3	16
Hardanger og Voss	691	664	679	198	5	4324 12,1 »	457	0	7
Indre Sogn	160	151	176	44	1	1200 12,61 »	123	0	0
Midtre Sogn	190	188	182	37	0	1335 12,7 »	123	0	1
Ytre Sogn	367	347	386	56	0	2241 12,4 »	264	1	3
Sunnfjord	544	569	552	130	1	6561 23,5 »	330	0	2
Nordfjord	527	512	537	126	0	6974 27,0 »	282	1	3
Søre Sunnmøre	601	563	547	147	0	6413 24,4 »	304	4	16
Austre Sunnmøre	204	303	219	75	0	1799 16,62 »	120	2	0
Nordre Sunnmøre	774	713	612	200	5	3905 11,56 »	318	2	4
I heile bispedømet	7706	7745	8255	2446	77	70067 17,31 %	4686	23	131

Innkome ved offer og kollektar.

Domprostiet	kr. 65 147,77
S. Sunnhordland	» 9 191,04
N. Sunnhordland	» 15 147,83
Midhordland	» 21 153,74
Osterøy	» 13 550,51
Nordhordland	» 11 082,47
Hardanger og Voss	» 20 845,67
Indre Sogn	» 2 088,99
Midtre Sogn	» 7 159,98
Ytre Sogn	» 6 909,10
Sunnfjord	» 23 917,48
Nordfjord	» 13,209,38
Søre Sunnmøre	» 1 450,74
Austre Sunnmøre	» 5 613,59
Nordre Sunmøre	» 10 457,24
I heile bispedømet	kr. 226 925,50

Innkomne pengar i kyrkjone i Bergen.

	Til dei fatige i kyrkjelyden	Til andre fyremaal i og utanfor kyrkjelyden
Domkyrkja	5 613,79	16 152,61
Aarstadkyrkja	2 270,51	3 975,50
Sandvikskyrkja	3 443,41	2 757,56
Krosskyrkja	4 277,00	5 125,00
Nykyrkja	2,250,02	5 129,58
Johanneskyrkja	5 806,94	9 000,40
St. Jakobskyrkja	2 690,00	2 917,48
St. Markuskyrkja	400,48	242,81
St. Olavskyrkja	780,70	542,94
Mariakyrkja	1 454,35	2 537,60
Sum	26 993,20	48,381,48

Innmeldingar i kyrkja og utmeldinger fell soleis paa dei ymse prostedøme: Bergen inn 10, ut 56; Søre Sunnhordland 0—1, Nordre Sunnhordland 0—3, Midhordland 0—13, Osterøy 0—6, Nordhordland 3—16, Hardanger og Voss 0—7, Indre Sogn 0—0, Midtre Sogn 0—1, Ytre Sogn 1—3, Sunnfjord 0—2, Nordfjord 1—3, Søre Sunnmøre 4—16, Austre Sunnmøre 2—0, Nordre Sunnmøre 2—4.

Inn- og utmeldingar etter dissentarsamfund fell soleis (det fyrste talet gjeld innmelding i kyrkja fraa, det andre talet utmelding or kyrkja til vedkomande samfund): Romarkyrkja 3—10, i og ved Bergen, Pinsevener 1—52, inkje samfund 7—33, Metodistar 2—11, Baptistar 0—3, Adventistar 4—2, Frikyrkja 2—0, Jarlsbergske Frimenighet 1—0, Frie Evangeliske 0—2, Apostolisk Trosmisjon 0—1, ukjent samfund 1—4, Christian Science 0—4, Frie Vener 0—2, Bibelstudieforening 0—2, Mormonar 0—4.

Medeltalet paa altarsgangar i bispedømet var 17,31 % av heile folketalet mot 16,74 % i 1927, 16,86 i 1926 og 16,55 i 1925. — Paa dei ymse prostedøme fell medeltalet soleis som ein ser av den summariske tabellen ovanfor.

Bispevisitas vart det halde i desse 15 prestegjeld: Finnaas, Stord,

Sund, Bruvik, Herdla, Odda, Ullensvang, Aardal, Lærdal, Vik, Førde, Gloppen, Innvik, Sande og Ulstein.

Av det som kom fram paa visitasmøti kan nemnast:

Gudstenesta. Klokkarbønene var i bruk dei fleste stader; berre i Ullensvang, Utne, Aardal, Førde og Innvik bruka dei still bøn.

Den nye konfirmasjonsskipnad var innført i Bruvik, Dale, Odda, Ullensvang, Aardal og Rovde. I ei sokn i Finnaas var den nye skipnad innført jamsides med den gamle, og i Stord var det fritt val millom deim, like eins i Stamnes, og i Ulstein var det for eitt aar gjeve løyve til aa nytta den nye skipnad um det fanst serlege grunnar for det. Elles var den gamle skipnad i bruk.

Um nattverden vart det upplyst at skriftemaal sume stader var paa det næraste burtfalle, andre stader var det stødt skrifte fyreaat. Rett ofte vart nattverden halden snart med og snart utan skriftemaal. Privat nattverd var det lite av. Dei sa at ein slik hadde vore bruka i Stord, Blomvaag i Herdla, Vaksdal, Ulstein, Hareid, Aaram og Sande, men ingen av desse stadene hadde han vore mykje i bruk.

Um liturgien i det heile vart det upplyst at dei fylgde altarboki alle stader.

Kyrkjone kunde segjast vera godt i stand, um det enn trongst vøling sume stader. Soleis trong Kvamsøy gamle kyrkja vøling av taket, og soknestyret hadde løyvt pengar til det. Um kyrkja i Olden var det stor strid. Ho er for liti og er utan omnar, og det hev lenge vore samla pengar til ei ny. Soknestyret vilde byggja ny kyrkja paa den staden der den gamle stod. Riksantikvaren hadde peika paa den utvegen aa restaurera den gamle kyrkja, og maalaren mr. Singer, som bur i Olden, hadde lova aa kosta heile restaureringi etter godkjende teikningar. Sokneraadet og eit parti i bygdi slutta seg til den planen, medan soknestyret og eit anna parti heldt paa nybyggjing. Det tottest vera raadlaust aa faa semja i stand. Saki er ikkje endaa løyst daa denne meldingi vert skrivi. — I Ullensvang og Kinsarvik streva folk med aa løysa omnsspursmaalet, soleis at dei gamle fine steinkyrkjone ikkje skulde verta utskjemde. Endaa var det ikkje kome til avgjerdsla. I Førde var det mykje strid um kva altartavla som skulde nyttast, anten ei gamal med fager treskurd eller ei ny med eit Kristusbilete av maalaren Kjerulf Tranaas. Etter visitasen vart den gamle tavla sett paa altaret.

Spursmaal um ny kyrkja var uppe sume stader, soleis i Vaksdal og Tyssedal og Øvre Aardal. Paa Vaksdal hadde dei samla kr. 80 000, og det vart mana til aa koma i veg med arbeidet snarast raad var. I Tyssedal ved Odda hadde 477 sendt søknd til sokneraadet um aa faa bygt kyrkja der ute. Men heradsstyret hadde ikkje gjort noko steg til det endaa. I Øvre Aardal var det etla ut tuft til ny kyrkja. Men fyrebils maatte ein nytta skulehuset til interimskyrkja i von um at kravet um ei ny kyrkja skulde veksa seg sterkt. Hovudkyrkja i Innvik hadde fenge nytt sakristi, og i Vereide var det planar uppe um nytt sakristi, men det var ikkje lett aa faa det i stil med den gamle steinkyrkja. Like eins var det planar uppe um utviding av Kauslands kyrkja. — 17. mai vitja biskopen den gamle Hoprekstad stavkyrkja i Vik.

Kyrkjegardane kunde segjast vera vel i stand paa dei fleste stader. I Bømlo hadde dei fenge ny kyrkjegard.

Kyrkjesøkning etter skynsuppgaava.

	Kyrkjor og hus nytta til gudstenestor	Folketal 1920	Kyrkjerom	Kyrkjesøkning
1. Finnaas	4	5880	2200	1710
2. Stord	1	3955	600	100
3. Sund	2	2718	780	500
4. Bruvik	3	4062	1002	635
5. Herdla	2	5314	950	250
6. Ullensvang ..	3	3655	1620	100
7. Odda	2	6171	800	300
8. Lærdal	3	2419	730	345
9. Aardal	2	1600	600	110
10. Vik	3	3303	1610	450
11. Førde	5	6108	2200	1120
12. Gloppen	4	5242	1890	1250
13. Innvik	4	2804	1150	942
14. Sande	4	3167	1641	1000
15. Ulstein	2	4633	1050	970
	44	61031	18823	9782

Frammøte av born og ungdom til samtale ved dei ymse gudstenestor i visitasane var godt. Det møtte kring 820 konfirmantar og annan ungdom og umlag 4448 skuleborn.

Folkeskulane hadde fraa 3 kristendomstimar um vika (i Dale fabrikkskule) og upp til 7 timar. I Ullensvang var det 4 timar, elles oftast 6. Lærebøker var bibelsoga, katekisma og forklaaring, mest Vogts bibelsoga og Jakob Sverdrups forklaaring. Vellesens bibelsoga vart bruka i Ullensvang og Fjørtofts i Stord.

Sundagsskular spurde biskopen etter og mana til aa setja i gang og driva det arbeidet med kraft. Det fanst ikkje sundagsskular i Ullensvang, og i Aardal var dei avlidne dei som hadde drive med slike skular i 25 aar. Men i andre prestegjeld kunde det vera fraa 3 upp til 10 sundagsskular i gang.

Paa visitasmøti vart det prenta inn ymse plikter og uppgaavor. Soleis dei plikter som sokneraadi hev til aa vitja sjuke og gamle og fatige, halda vakt um helgedagsfreden, setja i gang sundagsskular og andre kristelege tiltak. Daa det viste seg aa vera mykje friviljugt kristeleg arbeid i gang, turvte biskopen berre minna um ymse sergreiner, som diakon- og diakonissesaki med maning til unge truande gutar og gjentor til aa gjeva seg inn i den upplæring og tenesta. Millom dei mange ofringar vart det mint um ei aarleg ofring til Sokneraadet og det arbeidet det set i gang, og det vart mana til aa gjeva pengar til den friviljuge kyrkjeorganisasjon gjenom Bispedømeraadet. Naar kyrkjor skal vølast

eller maalast, burde det søkjast sakkunnig kunstnarhjelp. I det heile vart folk mana til aa søkja trutt til kyrkja og til Guds bord og gjeva eit godt kristeleg fyredøme i eit sømeleg liv. Det personlege fraahald fraa rusdrykk til fyredøme for andre vart sterkt innprenta.

Paa visitasen i Odda vart det tala um arbeidarane og kyrkja, og det vart framlagt denne fraasegni: «Ein storpart av arbeidarane høyrer til Kommunistpartiet, ein annan, kanskje likso stor part til det Norske Arbeidarpartiet. Som vanleg er alle stader, hev arbeidarane sers liti interessa for kyrkja og kristendom. Like vel stend dei alle i kyrkja paa nokre faa undantak nær. Dei lèt borni sine verta døypte, lèt deim vera med i kristendomsupplæringi i skulane, og paa lag alle borni ynskjer aa verta konfirmera. Men det er berre faa arbeidarar og endaa færre funksjonærar som søkjer kyrkja og gudstenesta. Grunnen til dette er for det meste likesæla for religionen eller ogso avgjort fiendskap mot kristendomen. Elles maa det segjast at for skift-arbeidarane er det serlege vanskar som hindrar deim i aa søkja kyrkja; det er berre naar dei har frisundag at det er lagleg for deim. Det beste høve til aa naa folk med eit Guds ord, er ved jordferdene; i slike høve ynskjer dei alle at presten skal tala Guds ord i heimen eller paa gravi.»

Eit godt kristeleg tiltak hev vore ferdene med ungdomsbaaten «Brand». Det er Bernt Fauske som hev gjort upptaket med aa faa laga ein motorbaat som kann taka prestar i losji umbord og so fara fraa stad til stad, helst med tri prestar um gongen, som daa samlar folk i kyrkjone og talar serleg til ungdomen. Det hev vorte motteke med stor gleda av folket som hev møtt talrikt fram til gudstenestone anten det er midt paa dagen eller um kvelden. Vedkomande prestar hev daa fenge permisjon etter tur kring 8 dagar um gongen. Dette kyrkjearbeidet stend i samanheng med Norges Kristelege Ungdomsforbund. I Ulstein paa Sunnmøre hadde eg sjølv høve til aa vera i kyrkja ved ei slik kveldsgudstenesta. Kyrkja var full av folk, og baade preikor og salmesong hadde stor verknad.

Ymist anna um biskopens arbeid i og utanfor bispedømet. 11. mars gudstenesta i St. Jørgen for stemna av det Vestlandske Maallag. 21. mars tale i Ervingen um Henrik Ibsens ideal og tankar, i høve av Ibsen-jubileet. 1. april, palmesundag, preika paa Fana Folkehøgskule. 6. april, langfredag, høgmessa i St. Jakob og pasjonskveld i Ervingen. 8. april, paaskedag, gudstenesta i Salhus kapell. 14. april tale paa Frekhaug ved stemna for Nordhordlands og Midhordlands krins av Norges Kristelige Lærerforbund. 17.-19. april Bispedømemøte i Bergen. 5.-22. mai visitasferder. 24.-28. mai visitas. 29.-30. mai møte i Bergen av Bekjennelsestro Presters Broderkrets. 3. juni gudstenesta paa Kristkyrkjetufti i Bergen for Bondestemna. 4. juni aarsmøte i Bergen for Norges Kirkelige Landslag, Bjørgvin og Hordaland Krins. 9.-13. og 15.-24. juni visitas. 26.-27. juni Prestemøte for Hardanger og Voss i Strandebarm. 28. juni tale ved Norsk Studerende Ungdoms Avholdsforbunds stemna i Bergen. 28.-29. juni talar ved stemna av Norges Kristelige Lærerforbund. 30. juni—3. juli visitas. 8. juli gudstenesta i Domkyrkja for aarsmøtet i Noregs Ungdomslag. 11. juli kyrkjevigsla i Vikebygd.

14.-20. juli ferd til Orknøyane. Det var ei ferd som Norrøna-Felaget i Bergen hadde fenge i stand til Orknøyane, Shetlandsøyane, Færøyane og Island. Yver 100 ferdafolk var med, og eimskipet «Mira» var leigt til ferdi. Umfram meg var det 2 andre geistlege med, domprost Haugsøen og sokneprest Andersen Rysst. Haugsøen preika i Domkyrkja i Reykjavik og Andersen Rysst innanfor murane av Domkyrkja i Kyrkjubø paa Færøyane. Paa grunn av kyrkjelege forretningar heime kunde eg ikkje fylgja lenger enn til Orknøyane. Der gav folket oss ei hjarteleg mottaking. Dei helsa oss som frendar og dulde ikkje at dei var av norsk ætt. Bystyret i Kirkwall gjorde fest for oss maandag 16. juli, og um fyremiddagen var det skipa til engelsk og norsk gudstenesta i den store Magnuskatedralen som var fullsett av folk. Presten Barclay som høyrde til den skotske statskyrkja, heldt paa engelsk ei preika som nærast var ein helsingstale til oss nordmenn, eg heldt preika paa norsk og engelsk, og det vart sunge baade engelske og norske salmar, og kyrkjekoret song med gamal tone ein gamal latinsk hymne til St. Magnus. Magnuskyrkja tok Ragnvald jarl til aa byggja paa i 1137 til minne um morbroren Magnus jarl som vart drepen av syskinbarnet sitt i 1115. Bispegarden tett attmed stend det berre murar att av. Der laag kong Haakon Haakonsson paa sotteseng, og liket hans stod ei stund i Magnuskyrkja i 1263. Kyrkja sjølv er saman med Nidarosdomen og Stavangerdomen eit herleg minne um norsk kyrkjebyggjing. Det var ei gripande stund for oss nordmenn aa vera saman med frendane vaare til gudstenesta her.

22. juli prestevigsla i Bergen. 29. juli 50 aars kyrkjejubileum i Seim kyrkja i Alversund. 2.-14. august visitas. 21. august—12. september ferd til Prag i Tsjekkoslovaki til 3 møte: a) World Conference for Promoting International Friendship through the Churches, 25.-30. august, b) var med som gjest i møte av Executive Committee of Life and Work, 31. august—5. september, c) møte av Continuation Comittee on Faith and Order, 6.-8. september. — Sundag 16. september høgtid i Fana kyrkja som var 700 aar gamall, stadfest i pavebrev 27. juli 1228, restaurera eller rettare vandalisera i 1870, atter restaurera etter teikning av arkitekt Konow Lund, ferdig i 1928. Det var avgjort av autoritetane at kyrkja ikkje trong ny vigsla trass i den gjenomgripande restaurasjonen. Det vart daa berre halde ei høgtidleg gudslenesta til 700-aarsminnet og til glad takk for kyrkja i den nye (eller rettare eldre) form. 17. september grunnsteinleggjing for kyrkja paa Storetveit. 19. september—2. oktober visitas. 5.-17. oktober visitas. 23.-25. oktober Kyrkjemøte i Oslo for den friviljuge kyrkjeorganisasjon. 26.-27. oktober eit stutt Bispemøte i Oslo. 11.-13. november visitas. I heile aaret dessutan mange andre møte i Bergen. Fraa 19. november gjenomlesing av uppgaavor til skriftleg censur for eksamen ved Menighetsfakultetet. 27. november til 15. desember censor ved munnleg teologisk eksamen ved Menighetsfakultetet.

10. januar 1930.

Peter Hognestad.

VI. NIDAROS BISPEDØMME.

Bispedømmets geistlighet. Der var i aaret 1928 ingen dødsfall blandt de i embede værende geistlige; men domprost Svanholm, der var meddelt avskjed fra sine embeder 16. desember 1927 og fratraadte 1. april 1928, avgikk ved døden 31. oktober. — *Avskjed* i naade blev 17. februar meddelt bispedømmets biskop, *dr. theol. J. G. Gleditsch.* Biskopen hadde hatt tjenestefrihet paa grunn av svekket helbred siden august 1927. Da domprost Svanholm ikke følte sig sterk nok til aa utføre arbeidet som biskopens vikar, fungerte sogneprest J. A. Ottesen i Ilen menighet som saadan til 19. mars, da ogsaa hans helbred fikk et saadant knekk at han maatte tilstaaes tjenestefrihet. Som vikar fungerte saa sogneprest ved Vaar Frue kirke G. Jenssen, der ogsaa konstituertes som biskop efterat biskop Gleditsch hadde fratraadt sitt embede 1. august. 27. august overtok den nye domprost R. Haugsøen sitt embede, og som konstituert tillike bispeembedet. Han fungerte til 14. september, da undertegnede, som ved kgl. res. av 29. mai var forflyttet fra Haalogaland til Nidaros bispedømme, overtok embedet. — Avskjed blev ennvidere i henhold til aldersgrenseloven tilstaatt sogneprest ved Vaar Frue kirke i Trondhjem Gustav Jenssen og sogneprest i Kristianssund og prost i Ytre Nordmøre H. T. Hansen. — *Befordret til nye embeder utenfor bispedømmet* blev følgende 3 prester: Residerende kapellan Flognfeldt i Verdal, utnevnt til sogneprest i Storelvdal; sogneprest Haaland i Kvernes, utnevnt til residerende kapellan ved St. Johannes menighet i Stavanger; og sogneprest Seip i Veøy, utnevnt til sogneprest i Skien.

Den *samlede avgang* i aarets løp var saaledes 6.

Befordret til nye embeder innen bispedømmet blev følgende 3 prester: sogneprest i Beitstad og prost i Nord-Innherad Hole til sogneprest i Verdal, sogneprest Rønning i Eid til residerende kapellan i Melhus, og sogneprest Hauge i Lierne til sogneprest i Børsa.

Utnevnt til embede i bispedømmet uten tidligere aa ha innehatt saadant blev foruten biskopen følgende 8 prester: ordinert prest Bonnevie til stiftskapellan, sogneprest Tungesvik i Berg i Haalogaland til sogneprest i Bjugn, sogneprest i Øystre Slidre Hauge til sogneprest i Levanger, fhv. sogneprest generalsekretær i Norges Finnemisjonsselskap Berg til sogneprest i Bakklandets menighet, stiftskapellan i Bjørgvin bispedømme Haugsøen til domprost og sogneprest ved Domkirken, cand. theol. Rangnes til sogneprest i Edøy, fhv. sogneprest lektor Hovde til sogneprest i Byneset, og ordinert prest Kvarstein til sogneprest i Lierne. *Ialt tilgang* 9, hvorfor antallet av ledige embeder gikk ned med 3, fra 21 til 18.

De ved aarsskiftet ledige 18 embeder var: Vaar Frue kirkes sogneprestembede, ledig fra 1928, embedene som fengselsprest (fra 1919) og som hospitalsprest (1923), samtlige i Trondhjem, Eid sognekall (1928), Veøy (1928), Kvernes sogneprestembede (1928), Kristianssund sogneprestembede (1928), Kristianssund residerende kapellani (1921), Øksendal sognekall (1923), Orkdal residerende kapellani (1924), Selbu residerende kapellani (1923), Øvre Stjørdal residerende kapellani (1922), Verdal residerende kapellani (1928), Inderøy residerende kapellani (1926),

Beitstad sognekall (1928), Grong hjelpeprestembede 19**), Nærøy sognekall (1918) og Vikna sognekall (1918). Idet dette skrives er 1 av disse embeder besatt, mens 3 nye er blitt ledige.

Det er saaledes et meget betydelig prosenttall av bispedømmets 96 prestestillinger (døvepreststillingen ikke medregnet) som er ubesatt, og som tildels har staatt meget lenge ledige. Det er derfor ikke underlig, men snarere baade rimelig og gledelig at mange menigheter er noget utaalmodige og krever en forandring efterat tilgangen paa teologiske kandidater er øket. Der synes ogsaa aa være godt haap om en bedring, idet 7 embeder nu er kunngjort, saa prestenøden vel snart maa lettes i Nidaros bispedømme, hvor den for tiden synes aa være størst.

Der foregaar for tiden forhandlinger om en forening av stillingene som hospitalsprest og som fengselsprest i Trondhjem; forhaapentlig vil der snart foreligge et resultat. Med hensyn til de kirkelige forhold i Trondhjems by trenges forøvrig en regulering av menighetsgrensene og i forbindelse dermed en snarlig løsning av kirkespørsmaalet i Bakklandets menighet. Der er nettop nu opnevnt en kommunal komite til behandling av denne sak. Maatte det lykkes den aa fremlegge et baade fra kirkelig og kommunalt synspunkt antagelig forslag; de nuværende forhold er ganske uholdbare.

Av de ledige embeder bestyrtes ved aarsskiftet 2 av stiftskapellaner (den tredje er vikar for sogneprest Ottesen), 6 av ordinerte prester, 1 av forhenværende misjonsprest Stene. Ellers er bestyrelsen overtatt av en naboprest eller hvor der er 2 embeder i samme prestegjeld, har den ene prest bestyrt baade sitt eget og det ledige embede.

Geistlighetens arbeide: Biskopen. Inntil undertegnede tiltraadte embedet, har det ved dette i det forløpne aar vesentlig kun været det administrative kontorarbeide som er blitt utført. Fra august 1927 til november 1928 har ingen bispevisitaser været holdt; men 9 av prostene utførte sommeren 1928 hver en visitas, hvorom nærmere nedenfor. I november og begynnelsen av desember avholdt jeg efter særlig anmodning fra det kongelige Departement *visitas i Snaasa prestegjeld.* Herom henvises til den under 31. desember sistleden innsendte utførlige innberetning. Ellers har jeg efter min tiltredelse av bispeembedet efter opfordring prekt en eller flere ganger i alle Trondhjems sognekirker, i en dog først efter nyaar, og deltatt i de forskjellige grener av det frivillige kristelige arbeide. Dessuten har jeg deltatt i prostiprestemøte i Stjørdal. I oktober besøkte jeg efter anmodning Kristianssund og prekte ved kirkejubileet, foretok innvielse av det prektige nye gravkapell, og talte ved innvielsen av det storslagne kommunale gamlehjem og dessuten ved flere foreningsmøter. I slutningen av oktober deltok jeg i det frivillige kirkemøte i Oslo. I november prekte jeg en søndag i Horg kirke ved indremisjonsstevne for Nedre Gauldal og talte siden i Hovin bedehus. Endelig besøkte jeg i forbindelse med visitasreisen til Snaasa ogsaa Verdal.

Nogen *kirkeinnvielse* fant, saavidt jeg har kunnet se, ikke sted i 1928. Antallet av sognekirker, kapeller og lokaler innviet til kirkelig bruk var ved aarets utgang 206.

Av *prestevielser* blev avholdt 1, idet undertegnede med Departementets samtykke som vikar for biskop Gledisch paa gjennemreise i Trond-

hjem 20. januar ordinerte de teologiske kandidater Overaa, utnevnt til sogneprest i Leka, Haugann og Seim, tillatt ordinert for aa bestyre ledige embeder i Nidaros bispedømme, samt Castberg, utnevnt til sogneprest i Vega i Haalogaland bispedømme, og Piene, tillatt ordinert for aa konstitueres som stiftskapellan i samme bispedømme.

Prostenes visitaser. Da der ved aarsskiftet 1927/28 var 33 av bispedømmets 73 prestegjeld og bymenigheter, hvor der var hengaatt 6 aar eller mere siden siste visitas, blev der søkt om Kirkedepartementets tillatelse til under biskopens sykdomsforfall aa la 10 av prostene utføre visitas i sitt prosti. Samtykke hertil blev gitt ved skrivelse av 1. mars 1928. 1 av prostene fant ikke anledning til aa avholde visitas, men de 9 øvrige visiterte hver 1 prestegjeld, nemlig følgende: Nesset, Aure, Stangvik, Hitra, Aafjord, Røros, Selbu, Leksvik og Inderøy. Om disse visitaser henvises til de medfølgende utskrifter av visitasprotokollene, mens saadan for den av biskopen selv utførte før omtalte visitas i Snaasa tidligere er oversendt. Ved disse 10 visitaser blev ialt avholdt 36 gudstjenester og opbyggelige møter, 9 menighetsmøter og 8 lærermøter. Ved 32 gudstjenester samtaltes med konfirmanter og (eller) skolebarn. Ved de fleste gudstjenester synes fremmøtet aa ha været bra, ofte meget godt, og samtalene med barn og ungdom har gitt et godt og opmuntrende inntrykk.

Prestenes arbeide i sin almindelighet. Medfølgende skjematiske opgave gir foruten den vanlige statistikk for gudstjenester og kirkelige handlinger m. v. ogsaa en tallmessig oversikt over prestenes arbeide. Men det maa alltid has for øie, at prestegjeldenes (menighetenes) forskjellige utstrekning, folketall, samferdselsforhold o. s. v. gjør at disse tall ikke uten videre kan sammenlignes. I enkelte prestegjeld er der jo ogsaa 2 — i Kristianssund 3 — prester, mens annensteds 1 prest har maattet betjene 2 embeder. Det samlede antall *gudstjenester* er steget til 5562 fra 5390 i 1927 og 5329 i 1926. Antallet av *religiøse og kirkelige møter ved presten* er ogsaa steget noget fra 1927, men er dog ikke saa høit som i 1926. Om prestenes arbeide forøvrig saavel som om *menighetsforholdene* og *menighetsraadenes virksomhet* finner jeg efter saa kort tids virke i dette bispedømme ikke aa kunne uttale mig nærmere. Jeg skal kun nevne følgende:

Landstads Reviderte salmebok er nu efter de innløpne meddelelser innført i 107 av bispedømmets sogn (menigheter); *Nynorsk salmebok* er innført i 11, 7 av disse i Innherad. *Landstads oprindelige salmebok* er besluttet bibeholdt i 40 sogn, mens 17 bruker den uten ennu aa ha hatt avstemning i spørsmaalet.

Reisebidrag. Til hjelp ved reiser i menighetene var for budgettaaret 1927/28 stillet til raadighet for dette bispedømme kr. 800,00. Forskjellige omstendigheter gjorde at kun kr. 383,00 blev anvendt; men dette maa ikke paa nogen maate utlegges derhen at det til raadighet stillede beløp ikke skulde trenges. Regnskap er innsendt 24. januar 1929.

Fiskeværbetjening. Hertil var for 1927/28 stillet til raadighet kr. 1 200,00; men av samme grunner som for reisebidragets vedkommende blev ikke det hele beløp anvendt, men kun kr. 879,78, fordelt paa 10 prestegjeld. Regnskap er innsendt 24. januar 1929.

Til geistlig betjening av militære øvelsesplasser var tillatt anvendt

kr. 800,00, som i sin helhet er anvendt. Regnskapet er sendt 25. januar 1929.

Det frivillige kristelige arbeide. Til frivillig arbeide i og utenfor menighetene er opgitt innkommet ved ofringer og kollekter i kirkene kr. 86 720,17; dette er litt mere enn i 1927, da summen var kr. 85 656,96, tiltross for at der for 1928 mangler opgaver fra 12 prestegjeld, mens der for 1927 kun mangler saadanne for 7 prestegjeld. Resultatet maa sies aa være meget godt naar man tar i betraktning at 1928 var et mindre godt aar for jordbruket. *De frivillige kristelige organisasjoner* har ogsaa tiltross for de vanskelige økonomiske forhold fortsatt sitt arbeide med troskap og kraft. Ifølge de foreliggende opgaver for Trøndelagen for de 5 største organisasjoner: det Norske Lutherske Indremisjonsselskap, Norges Finnemisjonsselskap, det Norske Misjonsselskap, Kinamisjonsforbundet og Santalmisjonen, var deres samlede aarsinntekt i siste regnskapsaar ca. kr. 355 000, en stigning paa vel kr. 12 000 fra 1927. For de enkelte organisasjoner var inntekten henholdsvis ca. kr. 45 000, 22 500, 188 000, 46 300 og 33 700.

Kirkene: Som før nevnt er antallet av kirker, kapeller og lokaler, innviet til kirkelig bruk, for tiden 206. Jeg kjenner ikke til at der for tiden er noen ny kirke under opførelse. Derimot er der fremdeles stor interesse for gjenreisning og prydning av gamle kirker, likesom man ogaa søker aa gi enkelte nyere kirker en rikere utsmykning. Særskilt maa nevnes den paagaaende, omfattende restaurering av de ærverdige kirker paa Stiklestad i Verdal og i Tingvoll. Den siste blir antagelig ferdig til høsten 1929, den første skal være ferdig til sommeren 1930.

Domkirkens restaurering skrider raskt og sikkert frem. Med stor glede var vi siste høst vidne til at taket blev lagt over kirkens skib. I den anledning feiredes en stilfull fest, hvortil alle som arbeider med restaureringsarbeidet samt de kirkelige og kommunale myndigheter var innbudt. Den store rose i vestgavlen er ogsaa fullt ferdig opmuret, og vi har det sikre haap, at kirkens interiør skal bli ferdig til

Kirkejubileet i 1930. I anledning av 900-aarsdagen for Hellig Olavs fall paa Stiklestad foregaar nu omfattende forberedelser til en storstilet kirkefest saavel i Trondhjem som i Verdal. Stiftsdireksjonen som av Kirkedepartementet er opnevnt som centralkomite til aa planlegge og iverksette det fornødne til den kirkelige del av festen, har forlengst opnevnt en rekke spesialkomiteer som er i full gang med sitt arbeide.

Kirkenes bruk. Efter de gjennem prostene innkomne opgaver, der dog dessverre ikke er helt fullstendige, har samtlige kirker og kapeller i det forløpne aar været benyttet av andre enn menighetens prest tilsammen 392 ganger, altsaa gjennemsnittlig 2 ganger hver. Mangfoldige kirker har slett ikke været benyttet paa denne maate i aarets løp. Det høieste tall opviser Øverdal kapell i Grytten med 15 ganger. Det er efter min opfatning aa ønske at vaare kirker maa bli benyttet til opbyggelig sammenkomst utenfor de forordnede gudstjenester langt oftere enn nu er tilfelle; paa samme tid er det ganske visst prisverdig at vaare menighetsraad ikke overlater kirken til hvilkensomhelst taler som melder sig.

Antallet av de ganger presten lot en *legmann utføre prekenen* for sig ved de forordnede gudstjenester, var ialt 75; i ett prestegjeld fant

dette sted 7 ganger, men i almindelighet kun 1-2 ganger, og halvparten av prestegjeldene opviser intet saadant tilfelle.

Fritt valgt tekst ved forordnede høimessegudstjenester benyttedes kun i 21 tilfeller. Der synes saaledes ikke aa være noen sterk trang til fritt tekstvalg ved menighetens hovedgudstjeneste, idet der kun er gjort en meget sparsom bruk av den adgang hertil som visselig med rette er gitt. Dette er efter min mening ogsaa det riktigste.

Offentlig nadverdutdeling ved presten utenfor kirken er oplyst aa ha funnet sted kun 37 ganger i aarets løp. Det forekommer mig at den adgang som her er aapnet til forvaltning av nadverden bør benyttes noget mere, selv om man maa glede sig over at de aller fleste helst vil samles om menighetens nadverdbord i kirken.

Nadverdutdeling ved legmann som hertil er beskikket av biskopen er ikke innberettet. Jeg har ikke kunnet finne noen opgave over legmenn som har faatt saadan bemyndigelse av biskopen i nogen av bispedømmets menigheter. Under 15. desember 1928 har jeg imidlertid i overensstemmelse med kgl. res. av 29. oktober 1913, § 3, næstsiste punktum, paa andragende meddelt diakon Karl Stiansen, der er offentlig ansatt emissær ved Nordlandsbaneanlegget i Grong, bemyndigelse til aa utdele nadverden til anleggets arbeidere (med deres familier), naar menighetens prest i sykdomstilfelle ikke kan gjøre det.

Kirkelig statistikk for bispedømmet følger vedlagt. Sammenligner man tallene for 1928 med de to foregaaende aar, viser det sig at antallet av *døpte* — der praktisk talt faller sammen med tallet paa de fødte — er i nogen nedgang, fra 6 795 i 1926 til 6 615 i 1927 og 6 551 i 1928. Tallet paa *utenfor ekteskap fødte* er uforandret: 628 som i 1927. — De *konfirmertes* antall steg fra 6 816 i 1926 til 6 985 i 1927 og videre til 7 064 i 1928. — Antallet av *ekteskaper* som blev inngaatt var 1 936 i 1926, 1 900 i 1927 og 2 145 i 1928. Av disse blev henholdsvis 41, 80 og 47 borgerlig stiftet. — Antallet av *jordfestede* steg fra 4 082 i 1926 til 4 210 i 1927, men sank i 1928 til 4 020. — Tallet paa *nadverdgjester* viser en fortsatt, visstnok ikke stor, men jevn og gledelig stigning fra 32 174 til 32 688 og videre til 33 391 i 1928.

Innmeldt i den Norske Kirke blev i 1928 40, mens 140 *meldte sig ut* av den; begge tall viser en liten stigning. Inn- og utmeldelser fordeler sig saaledes paa de forskjellige dissentersamfund:

Innmeldt fra		Utmeldt til
0	Den Lutherske Frikirke	3
8	Metodistkirken	7
8	Baptistkirken	47
2	Pinsevennene	17
2	Adventistene	6
0	Russellianerne	2
3	Forskj. mindre samfund	2
2	Den Katolske Kirke	5
7	Intet bestemt samfund	29
8	Ikke opgitt	22
40		140

23. mars 1929. *J. Støren.*

Prestegjeld eller menighet Prosti	Gudstjenester	Messefall	Religiøse og kirkelige møter ved presten	Alm. syke- og husbesøk	Besøk i sykehus og gamlehjem	Skolebesøk	Døpte	Herav født utenf. ekteskap	Konfirmanter: deltatt i forberedelsen	Konfirmanter: konfirmert
Domkirken	138	4	179	446		0	115	8	225	225
Vaar Frue kirke	95	0	45	227	106	0	51	9	75	75
Ilen	65	0	9	111		0	77	8	137	137
Bakklandet	144	0	178	885	10	0	125	9	312	312
Lademoen	114	5	413	747	73	2	171	15	362	361
Hospitalskirken	65	2	93	376		0	0	0	0	–
De døves kirke	56	1	16	55			1	0	14	14
E. C. Dahls stiftelse							418	94		0
Domprostiet	677	12	933	2847	189	2	958	143	1125	1124
Vestnes	71	2	42	?	Ofte	21	71	2	61	59
Eid	62	2	9	49	0	10	24	0	23	23
Grytten	62	0	17	97	4	4	77	5	58	58
Nesset	64	3	16	20	2	2	56	8	64	64
Veøy	74	2	65	118	0	8	42	2	48	48
Indre Romsdal prosti	333	9	149	284	6	45	270	17	254	252
Bolsøy	68	2	77	35	30	8	94	7	100	100
Molde	103	0	82	139	98	6	36	1	63	63
Aukra	57	5	22	?	?	?	88	2	89	89
Fræna	60	0	43	25	8	0	70	5	64	64
Bud	63	1	17	15	0	4	62	3	70	72
Ytre Romsdal prosti	351	8	241	214	136	18	350	18	386	388
Kvernes	105	7	116	35	1	10	172	20	149	149
Kristianssund	178	13	232	539	68	5	271	46	364	364
Halsa	67	1	69	256	0	10	59	3	48	48
Aure	68	1	97	40	0	4	96	4	114	114
Edøy	59	3	23	4	0	4	96	5	72	72
Ytre Nordmøre prosti	477	25	537	874	69	33	694	78	747	747
Øre	61	0	36	27	0	1	53	6	48	48
Tingvoll	62	4	47	8	27	8	63	5	81	81
Øksendal	30	30	0	8	0	0	21	0	14	14
Sunndal	30	30	23	8	3	1	29	0	37	37
Stangvik	66	1	9	12	0	0	45	2	47	47
Surnadal	57	7	81	20	2	2	65	3	64	64
Rindal	63	4	60	29	29	5	50	4	51	51
Indre Nordmøre prosti	369	76	256	112	61	17	326	20	342	342
Hemne	62	2	17	71	12	0	97	8	117	117
Hitra	117	6	78	71	0	24	117	9	105	105
Frøya	60	5	43	8	0	8	148	12	153	153
Ørland	63	4	30	68	0	1	104	10	105	100
Sør-Fosen prosti	302	17	168	218	12	33	466	39	480	475
Stadsbygd	60	0	20	?	0	6	103	6	145	145
Bjugn	66	2	51	92	0	3	100	19	101	101
Aafjord	69	4	35	44	29	6	86	10	115	112
Bjørnør	63	1	74	96	–	13	94	2	114	114
Nord-Fosen prosti	258	7	180	232	29	28	383	37	475	472

NIDAROS BISPEDØMME I 1928.

Kirkelig viede	Borgerlig gifte	Nadverdgjester		Jordfestede	Innmeldt i Kirken	Utmeldt av Kirken	Innkommet som offer eller kollekt i kirkene	Antall menighets-lemmer ved siste folketelling
		ialt	ved sognebud					
272	1	1971	137	127	3	10	4606,51	9130
64	6	273	54	111	1	5	3589,76	5552
45	1	843	26	62	2	2	2011,18	6462
107	5	1280	59	157	3	9	?	16038
120	9	1194	75	153	4	18	1888,50	16409
—		1056	48	9	—	—	388,76	
1	0	32	0	0	0	0	?	
—	—	—	—	—	—	—	—	
609	22	6649	399	619	13	44	12484,71	53591
21	0	286	44	47	0	1	?	4007
6	0	133	1	23	0	1	706,26	1459
21	0	147	4	47	0	0	3623,16	3724
23	0	328	8	31	0	0	?	3247
10	0	208	19	28	0	0	1042,61	2401
81	0	1102	76	176	0	2	5372,03	14838
21	1	1090	36	58	4	0	2046,04	4750
53	1	492	34	31	2	0	2193,39	2813
21	0	634	7	54	0	0	860,11	4309
10	0	247	22	29	0	1	365,20	3972
13	0	157	6	32	0	1	740,80	3454
118	2	2620	105	204	6	2	6205,54	18298
36	1	642	38	117	0	2	2027 21	8477
95	4	2020	70	203	1	4	6186,01	16462
16	0	371	74	29	0	0	579,54	2794
23	0	756	17	56	0	0	1744,36	4518
17	0	319	19	33	1	0	1907,00	3636
187	5	4108	218	438	2	6	12444,12	35887
20	0	376	20	43	0	0	711,77	2474
18	0	290	64	51	1	0	1632,23	4003
7	0	98	5	11	0	0	?	924
9	0	152	0	31	0	0	?	1862
12	0	213	7	29	0	0	681,37	2993
15	0	382	29	21	0	0	1609,94	2900
6	0	466	15	22	0	0	986,79	2363
87	0	1977	140	208	1	0	5622,10	17519
22	0	884	24	83	0	0	1372,59	5116
13	0	336	42	61	0	0	470,25	5026
24	0	377	38	54	0	0	717.62	6431
28	0	448	17	82	1	1	1356,80	4616
87	0	2045	121	280	1	1	3917,26	21189
33	0	498	29	62	0	0	1725,19	6033
21	1	345	23	53	3	19	?	4741
18	0	400	18	37	0	5	1480,99	4450
17	0	490	26	49	0	8	1200,24	5138
89	1	1733	96	201	3	32	4406,42	20362

KIRKELIG STATISTIKK FOR

Prestegjeld eller menighet Prosti	Gudstjenester	Messefall	Religiøse og kirkelige møter ved presten	Alm. syke- og husbesøk	Besøk i sykehus og gamlehjem	Skolebesøk	Døpte	Herav født utenf. ekteskap	Konfirmanter	
									deltatt i forberedelsen	konfirmert
Børsa	65	3	54	67	8	3	52	5	63	62
Orkdal	129	1	82	47	29	14	154	18	151	151
Meldal	54	6	35	42	13	0	93	11	92	92
Rennebu	61	1	36	3	15	7	37	3	57	57
Opdal	48	15	69	20	15	32	74	6	85	85
Orkdal prosti	357	26	276	179	80	56	410	43	448	447
Røros	66	4	99	142	12	3	71	11	109	109
Holtaalen	58	6	35	21	2	1	91	18	112	112
Støren	116	8	27	38	26	9	127	14	148	148
Melhus	117	16	24	44	24	2	120	13	119	119
Gauldal prosti	357	34	185	245	64	15	409	56	488	488
Byneset	50	8	12	10	7	0	40	8	46	46
Strinda	149	6	124	10	45	3	197	14	175	175
Malvik	65	1	90	77	11	17	56	2	57	57
Klæbu	56	4	55	30	0	10	46	5	36	36
Selbu	121	4	184	134	75	13	88	7	85	85
Strinda prosti	441	23	465	261	138	43	427	36	399	399
Øvre Stjørdal	121	12	89	131	50	22	106	6	105	105
Nedre Stjørdal	115	14	104	159	11	9	136	18	163	163
Frosta	60	2	132	128	10	4	78	13	89	89
Leksvik	82	0	212	242	—	4	48	5	72	72
Stjørdal prosti	378	28	537	660	71	39	368	42	429	429
Skogn	67	4	34	32	11	6	74	4	72	72
Levanger	66	4	89	31	68	13	77	3	106	106
Verdal	95	1	24	44	10	6	141	7	186	186
Ytterøy	66	1	20	29	9	6	65	5	56	56
Sør-Innherad prosti	294	10	167	136	98	31	357	19	420	420
Inderøy	67	3	69	57	15	5	88	3	97	97
Sparbu	60	5	68	29	13	14	81	2	83	83
Steinkjer	71	2	74	37	25	4	92	1	100	100
Beitstad	54	6	29	19	5	0	108	11	103	103
Stod	53	9	31	13	9	9	50	2	43	43
Nord-Innherad prosti	305	25	271	155	67	32	419	19	426	426
Snaasa	61	4	33	26	6	3	50	5	38	38
Lierne	52	6	9	16	11	4	37	4	37	37
Grong	69	1	29	19	11	4	125	9	112	112
Overhalla	60	3	12	13	11	4	71	6	52	52
Namsos	78	2	24	10	10	0	120	9	127	126
Indre Namdal prosti	320	16	107	84	49	15	403	33	366	365
Flatanger	59	4	33	35	0	7	44	4	38	38
Fosnes	65	1	37	33	0	2	49	2	43	38
Kolvereid	54	6	19	13	0	11	60	4	48	48
Nærøy	60	7	25	47	0	9	43	8	57	57
Vikna	49	17	18	21	0	3	73	6	69	68
Leka	56	5	59	99	0	4	42	4	41	41
Ytre Namdal prosti	343	40	191	248	0	36	311	28	296	290
Nidaros bispedømme	5562	356	4663	6749	1069	443	6551	628	7081	7064

NIDAROS BISPEDØMME I 1928.

Kirkelig viede	Borgerlig gifte	Nadverdgjester		Jordfestede	Innmeldt i Kirken	Utmeldt av Kirken	Innkommet som offer eller kollekt i kirkene	Antall menighets-lemmer ved siste folketelling
		ialt	ved sognebud					
12	1	287	19	32	1	6	1231,67	3269
34	0	585	50	102	0	0	1219,39	6898
24	0	438	67	76	0	0	1242,10	4866
12	0	417	17	22	0	0	?	2517
19	1	346	16	47	1	1	1400,00	4126
101	2	2073	169	279	2	7	5093,16	21676
26	0	465	24	53	0	6	671,88	5126
26	0	672	25	56	2	1	1220,34	5112
33	0	562	34	104	1	1	1836,74	6866
21	3	449	22	69	1	4	1238,61	6371
106	3	2148	105	282	4	12	4967,57	23475
11	0	161	4	31	0	0	452,00	2483
52	6	340	19	122	0	22	2614,83	11506
22	0	192	10	35	0	0	?	3267
8	1	115	4	26	0	0	500,00	2079
30	0	477	51	62	0	0	1153,37	5023
123	7	1285	88	276	0	22	4720,20	24358
32	0	459	24	69	2	1	1573,62	5100
31	0	683	74	87	0	0	1777,20	6761
20	0	429	69	50	0	1	1516,37	4661
14	0	955	87	40	0	0	858,63	2946
97	0	2526	254	246	2	2	5725,82	19468
14	0	274	31	39	1	0	1145,83	3593
23	0	504	68	48	2	0	1617,61	4220
41	0	658	7	67	2	2	827,36	6617
20	0	171	8	40	0	1	?	3127
98	0	1607	114	194	5	3	3590,80	17557
28	0	394	78	65	0	0	1303,87	4483
20	1	301	25	44	0	0	1132,92	4252
28	2	333	46	48	0	0	1822,40	4293
21	0	323	14	62	0	0	761,53	4317
15	0	142	12	25	0	0	687,73	2448
102	3	1493	175	244	0	0	5708,45	19793
16	0	68	21	43	0	0	?	2380
11	0	186	11	23	0	0	176,40	1678
27	0	301	18	54	0	0	670,51	3891
20	0	153	19	29	0	0	701,88	2469
45	2	424	37	73	0	2	1620,00	6162
119	2	1132	106	222	0	2	3166,79	16580
15	0	114	16	16	0	1	303,73	1807
18	0	211	5	36	0	2	1108,43	2560
19	0	152	8	35	0	0	269,42	3103
10	0	162	9	11	0	0	1158,45	2113
20	0	116	3	27	1	2	85,00	3315
12	0	138	21	26	0	0	370,17	1998
94	0	893	62	151	1	5	3295,20	14896
2098	47	33391	2138	4020	40	140	86720,17	339487

VII. HAALOGALAND BISPEDØMME.

Bispedømmets geistlighet og dens arbeide. Biskopen. Den mest fremtredende begivenhet innenfor geistlighetens rekker 1928 var det stedfunne bispeskifte. Under 29. mai 1928 blev biskop Johan Nicolai Støren efter omtrent 10 aars tjeneste i Haalogaland bispedømme utnevnt til biskop i Nidaros, hvilket embede han overtok ved sin avreise fra Tromsø 12. september s. aa. Under 18. oktober 1928 blev fengselsprest dr. theol. Eivind *Berggrav* utnevnt til biskop i Haalogaland. Den 6. januar 1929 blev han i Vaar Frelsers kirke i Oslo av biskop Lunde innviet til biskop og avreiste den følgende dag til Tromsø for aa overta sitt nye embede. I ledigheten mellem biskopene Støren og Berggrav blev Haalogaland bispeembede bestyrt av undertegnede domprost Nissen som konstituert biskop.

Innenfor Haalogaand bispedømmes grenser forrettet biskop Støren kun en *presteordinasjon* i 1928, idet han 26. juni i Skjervøy kirke ordinerte lektor Olav Flæten, som 15. s. m. var tillatt ordinert for aa bestyre ledige embeder i Haalogaland bispedømme. — Men allerede 20. januar hadde han i Nidaros Domkirke paa vegne av Nidaros biskop ordinert en rekke kandidater, hvorav to skulde gjøre tjeneste i Haalogaland, nemlig Wilhelm Støren Castberg som 16. desember 1927 var utnevnt til sogneprest i Vega, og Karl Vilhelm Piene, som 6. januar 1928 var tillatt ordinert for av Haalogaland biskop aa konstitueres som stiftskapellan. — Ennvidere forrettet undertegnede domprost den 16. november ordinasjon i Tromsø Domkirke for cand. theol. D. P. Eckhoff, som 1. s. m. var utnevnt til sogneprest i Karlsøy.

Nogen *kirkeinnvielse* ved biskopen fant ikke sted i 1928. Derimot blev det med et kortilbygg forsynte bedehus i Kongsfjord i Berlevaag sogn av Tana prestegjeld den 1. juli efter biskopens bemyndigelse innviet til kirkelig bruk ved den for anledningen forrettende sogneprest Østenstad, Vardø. Likesaa blev senere paa sommeren den 19. august skolekapellet paa Hop i Gamvik sogn innviet ved den da forrettende sogneprest til Tana, prost Beronka, Vadsø.

Det i aarsberetningen for 1927 omtalte skolekapell paa Varntræsk ved Røsvatnet i Hattfjelldal blev derimot ikke innviet i 1928. Biskop Støren møtte ganske visst efter avtale frem for aa foreta innvielse. Men kapellets (kortilbyggets) kirkelige utstyr m. v. var ikke bragt i orden, saa innvielsen maatte utsettes. Heller ikke i 1929 har innvielse av dette skolekapell kunnet finne sted.

Visitas blev i 1928 holdt i følgende 12 prestegjeld, alle ved biskop Støren: Tjøtta, Hattfjelldal, Bodø, Ofoten, Borge, Øksnes, Maalselv, Lyngen, Karlsøy, Skjervøy, Loppa og Kautokeino.

Alle prestegjeld i bispedømmet var dermed visitert to ganger, enkelte tre ganger, av biskop Støren i hans embedstid.

I aarets løp besøkte biskop Støren ogsaa Trondenes, Skjervøy og Alta og prekte i kirkene der. Likeledes prekte biskopen ved flere anledninger i aarets løp i Tromsø Domkirke, og deltok som vanlig i saa stor utstrekning som hans tid tillot, i menighetsarbeidet i stiftsstaden.

Ennvidere kan meddeles, at biskop Støren i januar 1928 som representant for den Norske Kirke deltok i „Finska Kyrkodagarna" i Björneborg, og at han i august som dirigent ledet det frivillige Bispedømmemøte for Haalogaland bispedømme i Tromsø.

Prostene. Tre av bispedømmets sogneprester er i 1928 meddelt kongelig bestalling som valgt prost, nemlig sogneprest i Tjøtta R. P. O. Hestmann som prost i Sør-Helgeland prosti, sogneprest til Tavik E. Laland som prost i Alta prosti og sogneprest i Vadsø J. A. Beronka som prost i Varanger prosti.

Da prostevisitasene dessverre er avskaffet og det heller ikke uten i særlige tilfeller gis prostene adgang til aa faa sine reiseutgifter ved den foreskrevne deltagelse i bispevisitasene eller til kirkegaardsinnvielser og lignende godtgjort av offentlig midler, er der voldt den kirkelige administrasjon en større skade enn mange er tilbøielige til aa mene. Ikke minst gjør dette sig gjeldende her i Haalogaland bispedømme, hvor det paa den ene side finnes saa mange unge og uerfarne prester i selvstendige og delvis store embeder og hvor det paa den annen side paa grunn av de store avstander og kostbare reiser er uoverkommelig for prostene i nogen større utstrekning aa besøke for egen regning prestene i vedkommende prosti.

Prestene. Et *dødsfall* inntraff i 1928 blandt bispedømmets prester, idet sogneprest til Buksnes Sivert Lauritz Aasen 6. mai avgikk ved døden. Han var dog allerede i 1927 meddelt avskjed i naade i henhold til aldersgrenseloven, og hadde, innen han døde, fratraadt bestyrelsen av sitt embede. Født i Volda 16. februar 1858 blev Aasen som ung kandidat i 1889 utnevnt til sogneprest i Maasøy, hvorfra han i 1901 blev forflyttet til Buksnes. Hele sin tjenestetid som prest tilbragte han saaledes i Haalogaland bispedømme. I 1897 møtte han paa Stortinget som varamann og i 1900-02 som representant for Finnmarkens amt. I Nordland blev han sterkt benyttet i kommunale hverv, og var saaledes i en lengere aarrekke formann i Nordland Fylkesskolestyre.

Ingen av bispedømmets prester er i 1928 meddelt *avskjed,* men følgende er *befordret til nye embeder utenfor bispedømmet:* sogneprestene von Krogh i Vefsn, Tungesvik i Berg og Østenstad i Vardø til sogneprester henholdsvis i Strømsø, Bjugn og Sannidal, samt sogneprestene Godal i Hammerfest og Dolva i Sør-Varanger til henholdsvis residerende kapellan i Halden og kallskapellan i Kongsberg. — Av de prester som var tillatt ordinert for aa bestyre ledige embeder i Haalogaland blev ennvidere pastor Sigurd Heiervang utnevnt til stiftskapellan i Stavanger bispedømme.

Befordret til nytt embede innenfor bispedømmet blev sogneprestene Dahl i Balsfjord og Midbøe i Hamarøy, som blev utnevnt til sogneprester henholdsvis i Brønnøy og Vefsn.

Av de prester, som var tillatt ordinert for aa bestyre ledige embeder i bispedømmet, blev Elias Kristensen Risdal, Amund Nøkleby Bentzen, Bernhard Jens Eggesbø og Modolf Wergeland Asheim *utnevnt til sogneprester* henholdsvis i Velfjord, Kjerringøy, Værøy og Loppa.

Av andre som tidligere ikke var knyttet til stiftet, blev kandidatene

Carl August Torp, Ivar Fougner og ovennevnte Ditlef Pentz Eckhoff utnevnt til henholdsvis stiftskapellan i Haalogaland, kallskapellan i Fauske (Sulitjelma) og sogneprest i Karlsøy, samt ordinert prest Asbjørn Ragnvald Bakken til sogneprest i Balsfjord, og stiftskapellan i Hamar bispedømme Halvdan Thun til sogneprest i Buksnes.

Ved aarets utgang stod følgende 16 embeder ledige: Bodin res. kapellani (siden 1918), Gimsøy (1916), Flakstad (1921), Trondenes hjelpeprestembede (1917), Bjarkøy (1923), Tranøy hjelpeprestembede (1910), Berg (1928), Hammerfest sognekall (1928), Hammerfest kateketembede (1918), Maasøy (1916), Kistrand (1926), Vadsø kateketembede (1917), Vardø (1928) og Sør-Varanger (1928) samt 2 stiftskapellanier. — Ved aarsskiftet 1927/28 stod 21 embeder ledige. Antallet av ledige embeder blev saaledes i aarets løp ytterligere innskrenket med 5.

Til hjelp ved bestyrelse av ledige embeder hadde man i 1928 foruten stiftskapellanene og nogen unge prester, som var tillatt ordinert for aa bestyre ledige embeder i bispedømmet, tillike fhv. sogneprest Lars Hjelm og de fhv. misjonsprester Bang, Kvalheim og Hegdal samt norsk-amerikansk prest Andersen. Ennvidere betjente nogen yngre prester sydfra i sommertiden ledige embeder en kortere tid og avholdt konfirmasjonsskole og konfirmasjon.

Som vanlig er ogsaa en del embeder under ledighet blitt bestyrt av naboprester eller — for annenpreststillingers vedkommende — av prestegjeldets sogneprest.

Hvad prestenes arbeide forøvrig angaar, innskrenker jeg mig til aa henvise til hosstaaende tabellariske oversikt over arbeide av saadan art, at det kan statistisk uttrykkes i tall. Jeg bemerker dog, at der visstnok i ikke liten utstrekning raader usikkerhet blandt prestene bl. a. med hensyn til hvad der skal betraktes som „messefall" og hvad der skal medtas under „religiøse og kirkelige møter" og at statistikken derfor gis med adskillig forbehold med hensyn til dens riktighet i detaljene. Forøvrig henviser jeg ogsaa til biskop Størens bemerkninger om de tilsvarende opgaver i aarsberetningen for 1927.

Menighetsforholdene. Da undertegnede vesentlig kun gjennem den skjematiske kirkelige statistikk kjenner menighetsforholdene i 1928 utenfor Tromsø by, vil jeg ved denne leilighet innskrenke mig til aa ledsage hosstaaende kirkelige statistikk for bispedømmet med noen bemerkninger.

Antallet av *døpte* var i 1928 noget større enn i de to nærmest foregaaende aar, men noget mindre enn i 1924 og 1925. Hvorvidt disse svingninger i antallet av døpte er uttrykk for tilsvarende svingninger i foreldrenes syn paa daapen og deres forpliktelse til aa la barna døpe, eller utelukkende staar i relasjon til antallet av fødte i samme og nærmest foregaaende aar, foreligger der ikke materiale til aa bedømme.

Antallet av *døpte, født utenfor ekteskap,* var i absolutte tall noget høiere enn i 1927, men i prosenttall det samme som i 1927, nemlig 10. Mens det i 1927 var Salten-distriktene som viste den laveste prosent (7,5) og Helgeland den høieste (12,5), var det i 1928 Troms fylke som

OVERSIKT OVER PRESTENES ARBEIDE I DE FORSKJELLIGE PRESTEGJELD I 1928

Prestegjeld	Gudstjenester, ordinære og ekstraordinære	Messefall	Religiøse og kirkelige møter	Almindelige sykebesøk	Besøk i sykehus, gamlehjem o. l.	Skolebesøk
1. Bindal	50	2	25	25	0	3
2. Vik	57	7	82	52	0	5
3. Brønnøy	64	3	75	119	0	3
4. Velfjord	56	5	23	25	0	3
5. Vega	52	10	44	28	35	5
6. Tjøtta	58	6	15	8	0	8
7. Vefsn	63	0	26	0	0	0
8. Hattfjelldal	40	21	12	5	0	4
9. Hemnes	67	4	101	79	0	4
10. Mo	60	5	15	10	5	1
11. Herøy	53	9	27	12	2	4
12. Alstahaug	62	5	87	33	16	4
13. Nesna	63	3	78	27	0	0
14. Lurøy	60	5	83	33	14	4
15. Rødøy	62	0	13	6	0	5
16. Meløy	58	4	25	12	8	4
17. Gildeskaal	59	3	28	15	0	4
18. Beiarn	54	5	35	6	0	1
19. Skjerstad	57	7	53	57	5	4
20. Fauske	110	4	76	172	16	6
21. Saltdal	63	3	91	136	27	2
22. Bodø	79	2	76	248	94	1
23. Bodin	83	9	58	30	62	0
24. Kjerringøy	55	4	84	67	0	1
25. Folda	62	2	36	29	0	0
26. Steigen	60	2	30	12	0	0
27. Hamarøy	57	4	107	48	0	3
28. Tysfjord	52	1	13	76	9	3
29. Ofoten	150	9	92	47	18	4
30. Lødingen	49	0	16	39	2	2
31. Vaagan	56	13	41	23	33	0
32. Gimsøy	15	0	5	1	0	0
33. Buksnes	60	8	13	6	7	8
34. Borge	64	4	59	26	0	2
35. Flakstad	60	4	18	0	3	2
36. Værøy	61	1	49	35	0	8
37. Hadsel	92	1	41	53	46	0
38. Bø	58	0	74	35	0	4
39. Øksnes	57	7	22	32	23	5
40. Sortland	59	4	26	30	12	2
41. Dverberg	65	3	26	24	20	3
42. Kvæfjord	61	3	69	40	8	2
43. Trondenes	71	0	46	25	6	1
44. Salangen	71	3	4	72	23	0
45. Ibestad	62	1	50	16	25	0
46. Bjarkøy	65	7	56	125	20	4
47. Berg	47	0	48	51	0	4
48. Tranøy	84	5	12	14	0	0
49. Maalselv	60	7	39	14	6	0
50. Lenvik	50	12	21	12	4	2

OVERSIKT OVER PRESTENES ARBEIDE I DE FORSKJELLIGE PRESTEGJELD I 1928.

Prestegjeld	Gudstjenester, ordinære og ekstraordinære	Messefall	Religiøse og kirkelige møter	Almindelige sykebesøk	Besøk i sykehus, gamlehjem o. l.	Skolebesøk
51. Tromsø[1]	122	0	177	243	202	0
52. Tromsøysund	60	5	63	129	97	5
53. Balsfjord	47	11	23	7	0	3
54. Karlsøy	52	14	17	28	0	0
55. Lyngen	52	2	20	4	20	4
56. Skjervøy	76	5	119	87	67	27
57. Loppa	56	10	29	22	0	4
58. Talvik	60	4	41	48	17	5
59. Alta	51	9	30	30	7	7
60. Kautokeino	44	14	27	5	6	7
61. Hammerfest	73	1	37	24	43	3
62. Maasøy	28	1	31	8	9	1
63. Kjelvik	38	0	42	15	42	1
64. Kistrand	40	1	12	18	7	0
65 Lebesby	31	35	5	0	0	0
66. Karasjok	47	20	44	24	29	5
67. Tana	32	7	25	10	10	6
68. Nesseby	46	17	11	18	2	0
69. Vardø	54	13	65	32	25	3
70. Vadsø	58	12	47	63	71	8
71. Sør-Varanger	65	5	28	41	30	1
	4235	423	3038	2946	1233	225

hadde det laveste prosenttall (8,2) og Finnmark det høieste (12,3). Nogen vidstrekkende slutninger med hensyn til moraliteten bør dog ikke dras av disse tall.

Antallet av *konfirmerte* var i 1928 betydelig høiere enn i 1927 (6613 mot 6115) og høiere enn paa mange aar i det hele tatt. Om dette kun er et uttrykk for at der i 1928 var særlig mange barn i konfirmasjonsalderen eller om det — iallfall for en del — er uttrykk for en vekst i forstaaelsen av konfirmasjonens betydning, skal jeg la være usagt. Men i høi grad ønskelig vilde det være, om konfirmasjonens stilling i vaar kirke kunde befestes og styrkes.

Antallet av *ekteviede* par er ogsaa større i 1928 enn i noget av de foregaaende aar siden 1918, mens man, hvad angaar antallet av *jordfestede*, maa gaa ennu lengere tilbake i tiden for aa finne et saa lavt tall som i 1928.

Antallet av *nadverdgjester* viser en kjennbar stigning fra det forholdsvis lave tall i 1927 og var i 1928 med 27 742 høiere enn paa mange aar. Man maa iallfall gaa tilbake til tiden før 1918 for aa finne et saapass høit tall. Det kan jo tyde paa sterkere religiøst liv i enkelte

[1] I beretningen for 1927 i Norvegia Sacra 1928 s. 211 skal de manglende tall for Tromsø være: 124. 0. 121. 325. 203. 0. — Summene for hele bispedømmet er riktige.

distrikter eller jevnt over det hele i bispedømmet og er iallfall av de tall man med glede fester sig ved naar det viser kjennbar stigning.

Antallet av *innmeldte* og *utmeldte* er omtrent som de foregaaende aar. Innmeldt ialt 41 og utmeldt 165. Tallene er jo ikke store. Men som vanlig er antallet av utmeldte omtrent 4 ganger saa stort som antallet av innmeldte. Men hensyn til hvilke samfund de innmeldte kom fra og de utmeldte gikk til i 1928 finner jeg ikke aa kunne meddele den vanlige tabellariske oversikt. Dertil er de foreliggende opgaver fra prestene for mangelfulle. Nevneverdige antall av uttredelser har kun funnet sted i nogen enkelte sogn, hvor „Pinsevennene" har arbeidet. Av de innmeldte hadde en større del ikke tilhørt noget samfund.

Salmebokavstemning har i 1928 været avholdt i 7 sogn, i 4 med det utfall at den gamle Landstads salmebok blev besluttet bibeholdt, mens i 3 den Reviderte Landstad besluttedes innført.

Ved aarets utgang var da stillingen den, at den Reviderte var innført i tilsammen 39 sogn, Nynorsk i 1 sogn, mens den gamle Landstad var besluttet bibeholdt i 31 sogn. I 53 sogn hadde salmebokavstemning ennu ikke funnet sted efter at den Reviderte Landstads salmebok var autorisert.

Ved den ovenfor omtalte innvielse til kirkelig bruk av Kongsfjord bedehus og skolekapellet paa Hop er *antallet av sognekirker, kapeller og andre til gudstjenstlig bruk innviede hus* i aarets løp øket til 178.

Med hensyn til *kirkenes vedlikehold* henviser jeg til biskop Størens bemerkninger herom i aarsberetningen for 1927.

Kirkenes bruk. Ifølge de vanlige kvartalsinnberetninger fra menighetsraadene gjennem prostene har bispedømmets kirker i 1928 været benyttet tilsammen 305 ganger av andre enn prestegjeldets egne prester og biskopen til kirkelige og kristelige møter og kirkekonserter.

I 35 tilfeller har en *legmann prekt i prestens sted* ved forordnet gudstjeneste.

Adgangen til aa bruke fritt valgt tekst ved høimessepreken har prestene benyttet i tilsammen 54 tilfeller.

Offentlig nadverdhandling ved prest utenfor kirkehuset har foregaatt 120 ganger, hvilket betegner en fortsatt stigning fra foregaaende aar (i 1926: 80, i 1927: 106).

Ingen flere *legmenn* blev i 1928 *bemyndiget til aa utdele nadverden.* Antallet av saadanne lege nadverdforvaltere var i 1928 derfor fremdeles kun 7. Og de er ikke blitt meget benyttet. Kun om en av dem vet jeg at han i 1928 var i funksjon en enkelt gang i et sognebud for en enkelt nadverdgjest.

Fiskeværsbetjening. For budgettaaret 1927/28 var kr. 6 300,00 stillet til raadighet til utgifter ved kirkelig betjening av fiskevær i fisketiden. Som det fremgaar av det under 25. juli 1929 innsendte regnskap, blev av ovennevnte beløp kr. 5 555,35 anvendt til godtgjørelse for ialt 9 emissærer og til reiseutgifter for 21 sogneprester, som betjente vær innenfor sine egne prestegjelds grenser, mens kr. 744,65 blev overført til anvendelse i budgetterminen 1928/29.

Angaaende anvendelsen av det beløp paa kr. 8 000,00 som blev stil-

Kirkelig statistikk for bispedømmet.

1928 sammenlignet med de 4 foregaaende aar:

	1928	1927	1926	1925	1924
Døpte	7185	6905	6884	7262	7601
Derav født utenfor ekteskap	726	694	612	643	705
Konfirmerte	6613	6115	6466	6364	6173
Ekteviede par	1853	1708	1789	1823	1835
Nadverdgjester	27742	25547	26904	25745	27782
Jordfestede	3283	3750	3369	3506	3648
Innmeldte i Statskirken	41	35	37	31	49
Utmeldte av Statskirken	165	191	162	279	203

Sammenligning mellem bispedømmets forskjellige hoveddeler i aaret 1928:

Landsdel	Hjemmeh. folkem. 1/12-20 tilh. Statsk.	Døpte	Derav født u. ekteskap	% av alle døpte	Konfirmerte	Ekteviede par	Nadverd-gjester	% av hele folketallet	Jordfestede	Indmeldt i Statskirken	Utmeldt av Statskirken
Helgeland	58019	1250	143	11,4	1244	306	3571	7,8	662	11	31
Salten	63334	1434	135	9,7	1499	438	6808	10,7	705	4	24
Lofoten og Vesteraalen	48313	1156	117	10,0	997	274	3455	7,0	508	10	45
Troms fylke	88524	2014	167	8,2	1924	529	8088	9,0	890	14	49
Finnmark fylke	43712	1331	164	12,3	949	306	4820	11,0	518	2	16
Hele bispedømmet	301902	7185	726	10,0	6613	1853	27742	9,0	3283	41	165
% av folketallet	—	2,38	—	—	2,18	0,61	9,25	—	1,08	—	—

let til raadighet for prestene i Haalogaland bispedømme til *reiser i sine egne menigheter* henviser jeg til det under 25. juli 1929 avgitte regnskap.

Feltpresttjenesten paa ekserserplassene Drevjenmoen, Elvegaardsmoen,[1] Sætermoen, Altagaard og Nyborgmoen var i 1928 ordnet paa i hovedsaken samme maate som i de foregaaende aar. Av det til raadighet stillede beløp paa kr. 1 100,00 medgikk kr. 894,60, jfr. det under 12. september 1929 avgitte regnskap.

De frivillige kristelige organisasjoners arbeide har i 1928 som i de foregaaende aar hatt økonomiske vanskeligheter aa kjempe med. Foruten de vanlige kretsmøter og stevner blev for 3dje gang holdt et „Vennestevne for Nord-Norge", denne gang i Harstad. Og 25.-27. august holdtes i Tromsø det frivillige *Bispedømmemøte* for Haalogaland bispedømme. Møtet hadde funnet meget god tilslutning og blev fra alle hold betegnet som meget vellykket. Det blev som foran nevnt ledet av biskop

[1] I avtrykket av beretningen for 1927 i Norvegia Sacra 1928 s. 212 l. 27 staar ved en trykkfeil 'Nygaardsmoen' istedenfor 'Elvegaardsmoen'.

Støren, som kort efter skulde forlate bispedømmet, og som nu for siste gang fikk sagt farvel til en større forsamling av representanter for det bispedømme som han paa en saa anerkjent dyktig maate hadde ledet gjennem de ti aar og hvor hans samtidig nidkjære, humane og hjertevarme arbeide for Gudsrikets vekst iblandt oss vil bli bevart i dyp takknemlighet.

22. mars 1930.

Kristian Nissen,
domprost, forrettende biskop.

Bispevalget i Nidaros 1928	Geistligheten i Nidaros bispedømme: 94 stemmeberettigede ÷ 9 ledige embeder = 85				Prostene i de andre bispedømmer: 76 stemmeberettigede			
	Nr. 1	Nr. 2	Nr. 3	Sum	Nr. 1	Nr 2	Nr. 3	Sum
Domprost J. Maroni	14	20	3	37	21	19	8	48
Professor K. Vold	12	5	5	22	18	15	8	41
Sogneprest H. Seip	11	15	8	34	6	8	3	17
Sogneprest G. Skagestad		3	7	10	1	2	6	9
Professor dr. Chr. Ihlen	15	7	6	28	10	7	4	21
Fengselsprest dr. E. Berggrav	5	12	13	30	8	6	7	21
Biskop J. Støren	9	1		10	3			3
Sogneprest B. Høyem		5	5	10			1	1
Sogneprest Anders Hovden	6	1	3	10	2		1	3
Sogneprest Egil Brekke		1	3	4		2	2	4
Sogneprest Knut Eik-Næss	2	2	3	7				
Professor dr. Olaf Moe	4	1	3	8			6	6
Sogneprest A. Fleischer	2		3	5		4		4
Prost J. Ø. Dietrichson		3	6	9			1	1
Sogneprest E. J. Nilssen	1			1		3	4	7
Sogneprest S. Normann			4	4	1		4	5
Sogneprest G. Janke			1	1			3	3
Res. kap. S. Bretteville Jensen	2	3	1	6			1	1
Professor dr Lyder Brun	2		1	3	2	1		3
Forstander H. E. Riddervold			1	1		2	2	4
Sogneprest S. Frøland			1	1				
Garnisonsprest Kjeld Stub		1		1		1	1	2
Professor Oluf Kolsrud		1	2	3			1	1
Sogneprest H. Stabell		2		2			1	1
Sogneprest W. C. Magelssen						2	1	3
Prost T. Castberg			2	2	1			1
Domprost O. C. Iversen					1			1
Sogneprest J. A. Ottesen							2	2
Res. kap. dr. H. Ording							2	2
Domprost R. Kobro							2	2
Sogneprest J. Hygen			1	1				
Prost N. Trædal								
Sogneprest E. Grimm					1			1
Prost A. Bonde					1			1
Sogneprest E. Meling		1		1				
Sogneprest A. Johnson		1		1				
Sogneprest J. Wisløff		1		1				
Stiftskapellan R. Haugsøen						1		1
Res. kap. P. Christensen						1		1
Professor dr. S. Mowinckel						1		1
Generalsekretær Sigurd Berg						1		1
Sogneprest L. Tjensvoll			1	1				
Res. kap. H. Hille			1	1				
Res kap. Bj. Knudsen							1	1
Generalsekretær E. Amdahl							1	1
Pastor J. Mannsaaker							1	1
Prost K. Skjeseth							1	1
Sogneprest P. Blessing Dahle								
Pastor J. Stene								
Sogneprest R. Blaker								
Sogneprest H. Freihow								
Res. kap. A. Fjellbu								
Sogneprest O. Jenssen								
Prost P. Berge								
				254				228

Utenom stemmegivningen har 26 prester, 6 proster og 1 professor = 33 samt 40 at biskop Støren, hvis han melder sig som ansøker, overflyttes til Nidaros bispedømme.

Teologiske professorer: 10 stemmeberettigede				Samlet antall prester, proster og professorer: 171 stemmende				Menighetsråd i Nidaros bispedømme: 173, hvorav 160 stemte				Samlet antall avgitte stemmer			
Nr. 1	Nr. 2	Nr. 3	Sum	Nr. 1	Nr. 2	Nr. 3	Sum	Nr. 1	Nr. 2	Nr 3	Sum	Nr. 1	Nr. 2	Nr. 3	Sum
3	2		5	38	41	11	90	31	65	23	119	69	106	34	209
1			1	31	20	13	64	69	33	11	113	100	53	24	177
4			4	21	23	11	55	5	8	9	22	26	31	20	77
		1	1	1	5	14	20		5	38	43	1	10	52	63
		1	1	25	14	11	50	2	5	5	12	27	19	16	62
	4		4	13	22	20	55	1	1	4	6	14	23	24	61
		1	1	12	1	1	14	30	5	2	37	42	6	3	51
1			1	1	5	6	12	2	10	13	25	3	15	19	37
				8	1	4	13	12	2	2	16	20	3	6	29
	1	2	3		4	7	11			17	17		4	24	28
				2	2	3	7	2	5	5	12	4	7	8	19
				4	1	9	14		3	1	4	4	4	10	18
				2	4	3	9	2	1	4	7	4	5	7	16
		3	3		3	10	13		1	1	2		4	11	15
				1	3	4	8		4	2	6	1	7	6	14
1		1	2	2		9	11			2	2	2		11	13
						4	4		1	7	8		1	11	12
				2	3	2	7	1	1		2	3	4	2	9
				4	1	1	6					4	1	1	6
					2	3	5			1	1		2	4	6
						1	1	2	1	2	5	2	1	3	6
	1		1		3	1	4		1		1		4	1	5
					1	3	4						1	3	4
					2	1	3						2	1	3
					2	1	3						2	1	3
				1		2	3					1		2	3
	1		1	1	1		2					1	1		2
						2	2							2	2
						2	2							2	2
						2	2							2	2
	1		1		1	1	2						1	1	2
								1	1		2		1	1	2
				1			1					1			1
				1			1					1			1
					1		1						1		1
					1		1						1		1
					1		1						1		1
					1		1						1		1
					1		1						1		1
					1		1						1		1
						1	1							1	1
						1	1							1	1
						1	1							1	1
						1	1							1	1
						1	1							1	1
						1	1							1	1
						1	1							1	1
		1	1			1	1							1	1
									1		1		1		1
										1	1			1	1
										1	1			1	1
										1	1			1	1
										1	1			1	1
										1	1			1	1
			30				512				468				980

menighetsråd, tilsammen 73 av dem, der har avgitt stemme (171 + 160) uttalt ønske om,

Bispevalget i Haalogaland 1928	Geistligheten i Haalogaland bispedømme: 81 stemmeberettigede ÷ 10 ledige embeder = 71				Prostene i de andre bispedømmer: 76 stemmeberettigede			
	Nr. 1	Nr. 2	Nr. 3	Sum	Nr. 1	Nr. 2	Nr. 3	Sum
Sogneprest S. Normann	25	2	1	28	31	8	6	45
Sogneprest E. Brekke	3	13	11	27	3	11	17	31
Fengselsprest dr. E. Berggrav	31	7	5	43	23	8	3	34
Domprost Kr. Nissen	2	14	11	27	2	6	7	15
Prost J. Nicolaisen		5	5	10	2	15	3	20
Prost K. Skjeseth	7	13	6	26	1	4	7	12
Sogneprest B. Høyem	3	3		6	7	2	1	10
Sogneprest K. O. Kornelius			4	4		1	3	4
Sogneprest H. A. Seip		4	7	11	1	9	2	12
Prost P. Berge		2	3	5			4	4
Sogneprest G. Skagestad		2	2	4		2	2	4
Pastor S. Jervell		3	4	7			1	1
Professor K. Vold					2		4	6
Prost P. L. Smith		2	3	5			1	1
Prost J. Ø. Dietrichson			1	1			3	3
Domprost J. Maroni						3	1	4
Sogneprest A. Fleischer						1	2	3
Professor dr. Olaf Moe		1	1	2		1		1
Professor dr. Chr. Ihlen			1	1				
Sogneprest L. Midbøe								
Prost A. Steffensen			1	1				
Sogneprest A. Wiig			1	1				
Res. kap. J. Mannsaaker						1	1	2
Sogneprest K. Mollestad							1	1
Sogneprest C. Opdahl								
Sogneprest I. Welle					1			1
Sogneprest W. C. Magelssen					1			1
Sogneprest Knut Eik-Næss					1			1
Domprost R. Haugsøen						1		1
Sogneprest Sigurd Berg						1		1
Sogneprest A. Hauge			1	1				
Sogneprest L. Tjensvoll			1	1				
Prost J. E. Sivertsen			1	1				
Prost J. A. Beronka			1	1				
Sogneprest A. B. Bastiansen							1	1
Sogneprest E. J. Nilssen							1	1
Forstander H. E. Riddervold							1	1
Prost S. Nielsen							1	1
Res. kap. Bj. Knudsen							1	1
Domprost R. Kobro							1	1
Prost B. T. Anker							1	1
Sogneprest M. le Maire								
Sogneprest J. Wisløff								
Sogneprest A. Bøckman								
Prost L. Holmboe								
				213				225

Teologiske professorer: 10 stemmeberettigede				Samlet antall prester, proster og professorer: 157 stemmende				Menighetsråd i Haalogaland bispedømme: 124, hvorav 116 stemte				Samlet antall avgitte stemmer			
Nr. 1	Nr. 2	Nr. 3	Sum	Nr. 1	Nr. 2	Nr. 3	Sum	Nr. 1	Nr. 2	Nr. 3	Sum	Nr. 1	Nr. 2	Nr. 3	Sum
4			4	60	10	7	77	53	22	12	87	113	32	19	164
	1	3	4	6	25	31	62	35	41	12	88	41	66	43	150
4			4	58	15	8	81	9	10	8	27	67	25	16	108
2			2	6	20	18	44	3	5	16	24	9	25	34	68
	3		3	2	23	8	33	1	6	14	21	3	29	22	54
		2	2	8	17	15	40	5	4	3	12	13	21	18	52
	1		1	10	6	1	17	7	12	11	30	17	18	12	47
					1	7	8		5	18	23		6	25	31
	4		4	1	17	9	27					1	17	9	27
		2	2		2	9	11		1	3	4		3	12	15
					4	4	8		1	4	5		5	8	13
					3	5	8	1	1	3	5	1	4	8	13
				2		4	6		3		3	2	3	4	9
		1	1		2	5	7		1	1	2		3	6	9
						4	4	1	1		2	1	1	4	6
					3	1	4						3	1	4
	1		1		1	3	4						1	3	4
					2	1	3		1		1		3	1	4
		1	1			2	2			1	1			3	3
										3	3			3	3
						1	1		1		1		1	1	2
						1	1	1			1	1		1	2
					1	1	2						1	1	2
						1	1			1	1			2	2
									1	1	2		1	1	2
				1			1					1			1
				1			1					1			1
				1			1					1	1		1
					1		1						1		1
					1		1								1
						1	1							1	1
						1	1							1	1
						1	1							1	1
						1	1							1	1
						1	1							1	1
						1	1							1	1
						1	1							1	1
						1	1							1	1
						1	1							1	1
						1	1							1	1
						1	1							1	1
		1	1			1	1							1	1
										1	1			1	1
										1	1			1	1
										1	1			1	1
			30				468				346				814

DE NORSKE MISJONER I 1928

VED

A. OLSEN

I. DET NORSKE MISJONSSELSKAP.

a) *Hjemlandet.* Ogsaa i 1928 fikk dette vaart største selskap føle det økonomiske trykk. Og det var jo ikke saa underlig, naar man tar i betraktning den haarde kamp store dele av vaart lands befolkning hadde aa kjempe med. Stor arbeidsløshet hersket i vaare byer — ja ogsaa i mange landdistrikter, da fabrikker stod stille og industrien laa nede. Fiskeriene slog feil og gav magert utbytte eller tap, og jordbrukerne hadde mange og store vanskeligheter aa kjempe med. Og saa det veldige skattetrykk i mangfoldige kommuner. Men tross dette maa det sies, at der har været arbeidet og ofret av vaare misjonsvenner. Naar det forannevnte erindres, var det ikke underlig, at inntektene maatte fortsette aa gaa ned — og det blev en ytterligere nedgang paa kr. 191 639,16, fra kr. 1 775 192,22 i 1927 til kr. 1 583 553,06 i 1928. Det var dog ikke i alle kretser der var nedgang — flere, saaledes Skiens, Drammens, Kristianssands og Trøndelags — hadde en mindre stigning i sine inntekter. Og utgiftene til hjemmearbeidet gikk ned med over 10 000 kroner.

Generalsekretær E. Amdahl reiste 3. mars paa den lenge paatenkte og i høi grad nødvendige inspeksjonsreise til Madagaskar og Zululand. Paa utreisen deltok han i verdensmisjonskonferansen i Jerusalem, som «Norsk Misjonsraads» ene representant. (Den andre var Alb. Lunde.) Som generalsekretær under Amdahls fravær blev fhv. tilsynsmann paa Madagaskar, Fred. Bjertnes, konstituert. I mai fratraatte misjonsprest A. Olsen sin stilling som hjemmesekretær, i hvilken stilling han hadde fungert i 5½ aar. Han ønsket aa overta den ledige stilling som kretssekretær i Drammens krets. Som hjemmesekretær blev misjonsprest L. Meling konstituert. Ennvidere sluttet misjonsprest O. Stokstad som bestyrer for Solbakken — hjemmet for misjonærenes barn — i Stavanger og flyttet til Oslo. Fru misjonsprest Rørstad overtok hans stilling. Der blev ved hovedsetet i Stavanger, Asylgaten 10, foretatt en del omregulering og opført en ny sidebygning, hvor der blev en ny forsamlingssal, der kan settes i forbindelse med Misjonshuset, sal for hovedstyret, vaktmesterbolig m. m., og i underetasjen boklager og bokhandel. Ved denne nyordning fikk man bedre plass i den eldre bygning for sekretær og forret-

ningskontorene. Misjonsskolens store bibliotek, hvori ogsaa L. Dahles er innlemmet, blev ordnet og kartotekkatalog utarbeidet av misjonsprest O. Dahl. Det optar 4 værelser i den tidligere sekretærboligs underetasje.

To nye kretser — Helgelands og Oplands — traadte i virksomhet fra 1. januar ifølge beslutning paa generalforsamlingen i Tromsø (1927). Aarets kretsmøter hadde gjennemgaaende god tilslutning og var gode og velsignede. Følgende emner blev behandlet: «Valg paa deputerte til kretsmøtene», «Troskap i misjonsarbeidet» og «Er vi tilstrekkelig opmerksom paa hvilken betydning det har for vaart misjonsarbeide, at vi faar barna — særlig i overgangsalderen — mere interessert for arbeidet, og hvad kan gjøres for opnaaelse herav». Dessuten som opbyggelige emner Joh. 7,39 og Ap. gj. 1,8. Av fellesmøter og stevner hadde man som vanlig mange, og de styrket sikkerlig misjonsinteressen. Flere stevner for kvinneforeningsmedlemmer blev holdt, saaledes i Oslo, Trondhjem, Bergen, Kristianssund, Stavanger, Drammen m. fl. under stor tilslutning. I Oslo var der over 500 deltagere. Misjonsuker har der været mange av, saavel i by som bygd. 4 ungdomsstevner (sommerskoler) for bibel- og misjonsstudium blev holdt paa Vikens Ungdomsskole ved Gjøvik, Framnes Ungdomsskole i Hardanger, Rauma Ungdomsskole ved Molde, og Bakketuns Ungdomsskole i Verdalen, med bra tilslutning. I Stavanger krets blev der holdt 5 prostimøter, spesielt for ungdommen; de samlet mange.

Ifølge kretsenes opgaver var der, naar man slaar sammen misjons-, kvinne-, ungdoms- og barneforeninger, ialt 6529 foreninger, der arbeidet for selskapet. Ikke faa kunde i aarets løp feire 80, 75, 50 eller 25 aars jubileum. De hjemmeværende misjonærer, reisesekretærene, kretssekretærer og kretsemissærer og de kvinnelige reisesekretærer, har ogsaa dette aar utført et godt og opofrende arbeide. Der meldtes fremdeles om vekkelse i Stavanger krets. Reisesekretær Halvor Andresen tok, grunnet fremrykket alder, avskjed. Et utmerket arbeide har han utført som mangeaarig kretssekretær i Hamar krets og sist som hovedstyrets arbeider. Kretssekretær Joh. P. Dahl sluttet i Skiens krets, og misjonsprest Alfr. Andresen blev midlertidig konstituert der. 10.-16. desember var de 6 Østlandskretsers arbeidere samlet til møte i Drammen, og 6. 10. november holdtes det aarlige raadslagningsmøte i Stavanger.

Misjonsskolen i Stavanger hadde kun én klasse, nemlig de paa gymnasiet optagne. Der var 17 elever, optatt høsten 1926. De mottar undervisning, 4 aar til artium, efter de offentlige gymnasiers plan og skal saa fra 1930 gjennemgaa et 3-aars teologisk kursus. Hovedlærer for gymnasiet var lektor Omholt Jensen. Dessuten hadde man timelærere fra Kongsgaard skole i flere fag. Elevene deltok i forkynner- og søndagsskolegjerningen og besøkte syke. Forstander er som bekjent sogneprest Ljostveit.

Misjonsskolen i Oslo for kvinner avsluttet sitt 4de kursus med avgangseksamen i juni. De 4 elever — Anna Bauge, Hjørdis Bø, Dagmar Bertelsen og Borghild Magnussen — blev 17. juni innviet i Fagerborg kirke av forstanderskapets formann, pastor Schreiner. Høsten 1928 blev 4 nye elever optatt. Til skolen innkom som bidrag kr. 8104,44. Frk. Elvine Olsen er skolens forstanderinne.

Blandt det Norske Misjonsselskaps mange bortvandrede venner i 1928 nevner vi: Pastor H. Kvarving (Oslo), lensmann Brynjulf Mugaas (Evanger), kirkesanger Ketil F. Graver (Vraadal), kretssekretær misjonsprest Knut L. Osvik (Drammen), Hans Jakobsen (Meløy), fullmektig H. S. Hanson (Kristianssand), sogneprest Alfred Hauge (Skien), emissær og gaardbruker Ole Bakke (Jevnaker), klokker L. Engen (Bodø), domprost Martin Svanholm (Trondhjem), klokker L. Klykken (Trondhjem), kjøpmann Julius Mortensen (Arendal), Elias A. Eimhjellen (Hyen), gaardbruker og emissær Knut Flatmo (Vaagaa), den unge, ikke utreiste misjonsprest J. Vivesøl, fru Anna Bovim (Eidsvoll), fru Anna Brundvand (Kristianssand), fru lensmann Klev (Lillestrøm) og fru Inga Lindahl (Oslo).

b) *Natal og Zululand.* Ogsaa i 1928 følte man uroen paa det sosialpolitiske omraade — om enn ikke i den grad som foregaaende aar. Den kommunistiske arbeiderbevegelse stilnet betydelig av, idet «lederne kjeglet innbyrdes, og arbeiderforeningen blev splittet i flere partier, som førte en hissig indre kamp». De betydelige pengesummer har lederne brukt uten kontroll og for en stor del til egen fordel. Og saa hadde man fremdeles de mange halvkristne sekter, som øvet splittelse og sønderrivning — og den gamle konservatisme fra hedenskapets side. Endelig kan nevnes de idelige reiser, som yngre og eldre menn foretar til byene, for aa søke arbeide, og de, som er hjemme, er da mest kvinner og barn.

Der er derfor nok av hindringer for misjonsarbeidet. Men allikevel maa det sies aa ha hatt god og gledelig fremgang. Der blev i aarets løp døpt 1313 — en mere enn i foregaaende aar. Det samlede antall kristne var 13892. Og der er adskillig der vitner om liv og virkelyst innen menighetene. Saaledes holdtes bønnemøter, og kristne kvinner kommer sammen til opbyggelser i hjemmene. Andre kvinner er begynt aa samle barn lørdags eftermiddag til bønn og samtale om Guds ord. Og en del kristne menn gaar omkring og holder vekkelsesmøter. Gledelig var ogsaa et ungdomsstevne med 96 unge zulugutter og -jenter, der blev holdt paa Ekombe stasjon. Fra Eotimati stasjon lyder det: «Et vidunderlig aar, rikt paa fred og fremgang.» Der blev bygget stasjonskirke, efter at skolehuset i mange aar hadde gjort tjeneste som kirke. Paa Ungoye stasjon blev grunnmuren lagt til stasjonskirke — ogsaa der har skolehuset før været brukt til kirke. Paa begge steder er pengene samlet inn gjennem aarrekker av de kristne. Tre større forsamlingshuser blev opført i Ekombe distrikt. Inntekten til selvhjelpen utgjorde ca. 24 500 kr. Alt dette er jo gledelig, men der er ogsaa det, der virker trist. Fra Empangeni nevnes, at, «kristne ligger adskillig under for drikk og andre laster», fra Inhlazatshe: «Kristne deltar i hedenske bryllupper,» og fra Ungoye: «Likegyldighet og sløvhet hersker». Fra Imfule meldes, at der har været «hunger, dyrtid og tørke».

Man hadde 113 lønnede evangelister, som var ledere av større eller mindre menigheter. Dessuten ca. 50 ulønnede. Menighetsraadene kan ogsaa regnes til de frivillige arbeidere, idet de hjelper til aa holde disiplin innen menighetene, deltar i møter, besøker syke og samler inn til ar-

beidets drift. Der var mangel paa innfødte prester — kun 11 — mens man egentlig trengte 18. 14 misjonsprester med deres hustruer og 6 kvinnelige misjonsarbeidere var i virksomhet. Det gjennemsnittlige antall kirkesøkende var ca. 10 000.

Staten øket sitt bidrag til skolene med nesten 10 000 kr., ialt 54 000 kr. Den lønner saaledes 62 av de 119 lærere — eller driver 40 av misjonens 136 skoler. I de statsunderstøttede skoler var der 2226 elever og i de lavere skoler 1289 elever. Der er flere aftenskoler, bl. a. 2 i Durban med 3-400 elever, hvis 4-5 lærere lønnes helt av kommunen. Paa Umpumulo og Eshowe har man mellemskoler eller Standard 5 og 6. Den paa Umpumulo gjorde det bra i St. 5, idet alle elever i den klasse fikk eksamen. St. 6 gjorde det daarlig, da man hadde adskillig mindre skikkede. Paa Eshowe øket elevantallet til over 30, og der var «glimrende eksamensresultater». Industriskolen paa Eshowe (frk. E. Larsen) hadde 14 elever og godt resultat. Fagene er de samme som paa husmorskoler i Norge. Pikehjemmet paa Eshowe (fru D. Tvedt) hadde 12 piker, der alle fikk eksamen og ønsket aa bli lærerinner.

Schreudermisjonen sluttet sig til den felles presteskole paa Oscarsberg, der drives av N. M. S., Svenska Kyrkans Misjon og Berlinermisjonen. Den har hvilt siden 1924, men begynte over nyttaar med 16 elever — 4 fra N. M. S. Bestyreren er pastor K. Hallendorf, der assisteres av pastor Othenius. Paa den felles evangelistskole paa Emmaus var der 12 elever, men kun en fra N. M. S. Den felles lærerskole paa Umpumulo hadde 6 klasser — men noget faa elever. Foruten bestyreren misjonsprest K. Titlestad var der 7 europeiske lærere og 3 innfødte.

Vender vi oss saa til sykepleien, saa blev den øvet paa Ekombe og Mahlabatini stasjoner. Paa Ekombe av søster Elida Moe, assistert av frk. Berta Nærø. Man maatte greie sig med nogen usle gresshytter — men et litet hospital var under bygning. Der behandledes 4762 syke. Paa Mahlabatini virket søster Marta Palm. Man hadde en tarvelig, men formaalstjenlig bygning — og en ny var under opførelse. 2481 syke blev behandlet, hvorav mange barselkvinner.

Nevnes kan arbeidet for og blandt vaare landsmenn. I Durban betjenes de av sjømannsprest Hallen. De norske i Marburg faar besøk nu og da av misjonsprest M. Titlestad. Paa Eshowe er der norsk gudstjeneste en gang om maaneden. Der er norske kvinneforeninger i virksomhet i Durban og Marburg. Paa Eshowe hadde man i juli et ungdomsstevne for skandinaver, hvor ca. 90 deltok. Hjemmet for misjonærenes barn, Durban, bestyres av fru E. Kure, assistert av frk. Nordahl, der er privat engasjert. Der blev kjøpt nytt hus i 63 Redge Road, og der var 23 barn.

Titlestad hadde 3 møter om søndagene paa Centralfengslet i Durban, og han besøkte en gang maanedlig den indiske menighet paa Sea View. I Johannesburg, hvor der er mange kristne fra N. M. S.'s stasjonsdistrikter, virker en innfødt evangelist.

Av stor betydning var generalsekretær E. Amdahls besøk de par siste maaneder av aaret og inn i det nye aar (1929). Frk. Henny Dons, bekostet av L. M. S., besøkte alle stasjoner.

Hjem fra denne mark reiste misjonsprest S. Dahle og frue samt frøk-

nene Palm, Moe og Skavang. Ut kom efter ferie misjonsprest Solberg med familie og som ny søster Borghild Magnussen.

Tilsynsmann var misjonsprest P. A. Rødseth.

c) *Vestmadagaskar.* Den store begivenhet i aaret var generalsekretær Amdahls besøk og inspeksjon, der brage glede og feststemning saa vel blandt de innfødte kristne som misjonærene. Der har vist sig fortsatt gledelig fremgang i menighets- og misjonsarbeidet. Arbeidet i menighetene utvikler sig sundt «paa organisasjonens basis, og det aandelige liv er i vekst». Selvhjelpen har gaatt godt frem, og Tulear stasjonsdistrikt er — som Morondavas ifjor — blitt økonomisk selvhjulpen. Blandt den hedenske befolkning fortsatte bevegelsen mot kristendommen. Koloniøvrigheten viste sig meget velvillig overfor misjonsarbeidet.

Der blev i i aarets løp døpt 1292 — en betydelig stigning fra foregaaende aar (1032) — og der var 520 katekumener. I de 206 menigheter var der 9171 kristne. 178 søndagsskoler fantes med 3733 elever. Der var en arbeidsstyrke av 14 misjonsprester, 11 misjonærhustruer og 6 ugifte kvinner. Ennvidere 24 innfødte ordinerte prester og 203 evangelister, men der trengtes for en del ennu flere dyktige arbeidere. Stasjonspresten i Morondava blev avsatt. Til selvhjelpen innkom frcs. 149 944 mot frcs. 130 489 i 1927. Kvinneforeningene arbeidet bra, og der fantes saadanne i de fleste menigheter. Der blev opført flere kirker, og en del autorisasjoner gitt av riket. Saaledes bygget en menighet i Manombo kirke, i Ankazoabo (Vestbara) fikk 4 nye byer autorisasjon til aa bygge kirke. 3 nye byer i Malaimbandy distrikt fikk tillatelse til aa holde gudstjenester i privathus. I Manja blev der søkt om opførelse av 4 forsamlingshus, og alle blev innvilget. Likeledes søkte 6 eldre menigheter om tillatelse til aa bygge kirker, og 2 var allerede imøtekommet. 4 menigheter i Manja anskaffet sig kirkeklokke. Nytt stasjonshus blev bygget i Tsiribihina. Ialt ser det forhaapningsfullt ut for arbeidet paa Vest-Madagaskar.

Skolearbeidet laa en del nede. Der var kun 4 dagsskoler med 254 elever. Katekistkurser var i virksomhet paa Betel (Morondava), Manombo og flere stasjoner med ialt 60 elever. Der blev søkt om autorisasjon for skole med gutteinternat paa Betel. Ansøkningen blev innvilget og skolehuset autorisert for 40 elever og internatet for 15 gutter. Skolearbeidet ledes av frk. Wærsland. Skolen og internatet (17 piker) i Tulear blev til oktober ledet av frk. Tveit, senere av frk. Killie. Bibelskolen i Tulear blev til slutningen av august bestyrt av tilsynsmann A. Østbye med assistanse av misjonsprest Lindeland. Senere blev den overtatt av misjonsprest Andersen. En ondartet dysenteri bortrev 2 elever, senere maatte 2 slutte grunnet sykdom, saa der ved slutningen av aaret var 16 elever.

Paa det lille spedalskehjem, Bekoaka, var der 17 syke — en døde i aarets løp, og 3 nye blev optatt. Frk. Kildal leder dette ved siden av det kvinnelige arbeide i Morondava distrikt.

Hjem i ferie reiste misjonsprestene Fykse og Fagereng samt den sistnevntes mor — fru Kristine Fagereng — og frk. Tveit. Som nye arbeidere kom misjonsprest Skauge og frue samt frk. Wærsland ned fra Innlandet, hvor de hadde studert sproget, og blev satt i arbeide med en gang. Enn-

videre kom misjonsprest Helle og frue, frk. Killie — og av de eldre arbeidere misjonsprestene Naastad og Andersen (med frue).

Tilsynsmann var misjonsprest A. Østbye.

d) *Madagaskars Innland, Baraland og Østkysten.* Aarets største begivenhet var besøk av generalsekretær E. Amdahl, der utførte inspeksjon av denne mark i maanedene mai—september. Det var nu 25 aar siden en saadan var foretatt fra hjemlandet. Overalt gav de kristne og misjonærene ham en saa festlig mottagelse som mulig. Og der er ikke tvil om, at det har sin allerstørste betydning, at de kristne nu og da faar et besøk fra modermenigheten — likesom det vil lette generalsekretærens (og hovedstyrets) arbeide, naar han ved selvsyn har satt sig inn i alle misjonsmarkens forhold.

I forholdet til myndighetene har der været den beste forstaaelse. Naar tilsynsmannen har hatt noget aa forebringe for Centralmyndigheten, har han møtt elskverdighet og imøtekommenhet. Der er gjort en henstilling til Parisermisjonens styre, for ved dettes henvendelse til Kolonialdepartementet aa opnaa vaare læreres fritagelse for militærtjeneste, i likhet med Statens folk.

Ogsaa i 1928 var der adskillige tilfeller av pest i flere strøk av vaar misjonsmark. Saaledes i Betafo, Soavina og Ambato m. fl. distrikter. Dette medførte lukning av skoler og kirker for kortere tid. Stasjonsskolen paa Betafo maatte innstille for flere maaneder og ved juletider blev alle møter og gudstjenester forbudt paa Ambato.

Sies kan det, at arbeidet har gaatt utmerket frem i 1928. Paa flere steder har det været aandelig bevegelse og vekkelse. Tilsynsmann Strand sier i sin aarsrapport, at «det mest omfattende av denne art staar i forbindelse med den aandelige paavirkning, som utgikk fra (kvinnen) Ravelonjanaharys virksomhet paa Ambalavao. Mange, som var der nede for aa søke raad for et og annet, kom oplivet og fornyet tilbake, og dette sporedes snart innen deres krets og menighet og virket saaledes tilskynnende paa mange». Da et lignende virke blev optatt av fhv. evangelist Rajaofera, blev hele den nordlige del av vaar misjonsmark gjenstand for ganske omfattende aandelig bevegelse. Tryllemidler og avguder i massevis kom for dagen, saa man paa flere stasjoner «har i skjeppevis av slikt». Og der er fra denne virksomhet utgaatt en sterk vekkende bevegelse, som viser sig i kristen- og menighetsliv. Men der var ogsaa andre gledelige bevegelser, der vel ikke kan tilskrives de 2 forannevnte. Saaledes var der nede i Farafangàna paa Østkysten en sterk strømning til menigheten innen Zafizorostammen, og der var ca. 550 katekumener. Og i Nanasàna, i nærheten av Vangaindrano, var der en mindre vekkelse. Likeledes har «Herrens Disipler» fremdeles fortsatt sin stille evangelieforkynnelse med større eller mindre frukt. Som følge av forannevnte er der betydelig økning paa alle punkter av statistikken. Interessant er det aa se, at ekteviede er øket til 1260 — over det tredobbelte av 1927 — og de kirkesøkendes tall hver søndag med ca. 6 000 — til 51 670.

Der blev i aarets løp døpt 8458 — 1700 flere enn foregaaende aar. Lengst fremme stod siste aar Antanifotsy med hele 1416 døpte i aarets

løp, og av utkantstasjonene Farafangana med 838. Paa denne mark var der dessuten 4053 katekumener — ca. 600 flere enn foregaaende aar. Det samlede antall menigheter var 984 med 101 486 menighetslemmer. Og der synes være «misjonerende kraft i menighetene». I de 901 søndagsskoler var der 25 891 barn — en stigning paa vel 1500. Ungdomsarbeidet gikk paa mange steder godt — men paa andre steder, især i de mindre menigheter, mindre godt av mangel paa ledere. I flere menigheter er der ogsaa dannet «Blaakorsforeninger». Selvhjelpsarbeidet gikk veldig fremover, og der blev gjort uhyre meget m. h. t. kirkebygninger. Antsirabe og Antanifotsy stasjoner har faatt nye, store og vakre stasjonskirker. Til den første, der er en virkelig katedral og koster 300 000 frcs., har menigheten og selskapet ydet hver sin halvdel. Den siste (Antanifotsy) er bygget helt av menigheten selv. Ihosy i Baraland bygger ny kirke — og flere mindre, pene kirker er opført i forskjellige distrikter av misjonsmarken. Det samlede beløp til selvhjelpen utgjorde 894 000 frcs. — en stigning fra foregaaende aar paa 320 000 frcs, eller vel 56 %. 16 nye kirker blev autorisert — de fleste i skogdistriktet Nosivolo, i Faranfangana distrikt holdt man paa aa bygge 7 kirker og i Karianga 4. Man innsendte ogsaa paa sistnevnte sted ansøkning om bygning av stasjonskirke.

Av annet merker vi oss at flere katolikker i Antanifotsy og Loharano distrikter er gaatt over til vaare menigheter, at der nevnes fra Antsirabe, at «sløve kristne vaakner og bekjenner, at de i det skjulte har ligget under for avgudsdyrkelse,» — og fra Midongy, at «mange eldre, tildels gamle hedninger, kommer, og enkelte er blitt levende og ivrige Kristi vitner». Fra en by i Ambohimanga du Sud distrikt berettes: «Byens eldste i samlet flokk melder sig til daapsforberedelse.»

Pastor Hans Rabeony kunde feire sitt 25 aars jubileum som menighetsprest i Tananarive. Den gamle stasjonsprest, Andrianarivony, paa Masinandraina, sluttet efter 35 aars trofast arbeide. Fianarantsoa stasjon feiret sitt 50 aars jubileum 7. oktober og Vangaindrano i juni sitt 40 aars jubileum. Vondroso, hvor der er 38 000 mennesker, blev utskilt som eget distrikt fra Farafangana. Menigheten har bygget op en stor ny kirke der. Av mindre gledelig art nevner vi enkelte fall blandt arbeiderne — en innfødt prest blev saaledes avsatt i Fianarantsoa distrikt. Der var adskillig mangel paa katekister i Soatanana, Antanifotsy, Ihosy, Ivohipeno, Karianga og Vangaindrano. Ennvidere hjemsøkte sykloner i begynnelsen av aaret de østlige strøk av Madagaskar. I Ambohimanga du Sud distrikt blev over 20 kirker lagt i ruiner, hvorav de 16 blev opbygget innen aarets utgang. I Ivohibe (Baraland) blev der forskjellig skade paa stasjonshusene og mere eller mindre skade paa kirker i distriktet. I Ivohipeno mistet 5 menigheter sine kirker, og i Farafangana ødela syklonen meget paa lærerinneboligen, som var under bygning Ogsaa en del ødeleggelse i Vangaindrano, hvor ogsaa landet blev satt under vann, og plantningen ødelagt. Dessverre tok røveriuvesenet i Baraland opsving — og i alle 3 distrikter — Ihosy, Isalo og Ivohibe — fant overfall og røverier sted. Paa et par steder paa Østkysten begynte muhamed-

anerne aa gjøre propaganda. I enkelte strøk av Ambohimasina var man plaget av gresshopper.

Paa skolearbeidets omraade var der ogsaa en del fremgang — økning saavel av skoler som elever. Men det vanskelige var, at ikke saa faa lærere var tatt til soldater, og andre forlot sin gjerning, da de syntes lønnen var for liten. Der var ialt 91 skoler med 6119 elever og 134 lærere.

Normalskolen paa Antsirabe har som før været ledet av pastor Büchsenschütz og frk. Schaanning som medlærer. Dessuten tok fru B. sig meget av undervisningen. Skolen hadde 4 klasser med 113 elever. Ved den første eksamen (statseksamen) — den teoretiske — fikk 13 eksamen. Ved den andre — den praktiske — kun 4. Ved den felles normalskole i Fianarantsoa, hvor bl. a. frk. Ebbell er lærerinne, var der 160 elever, hvorav 45 fra vaar misjon. 14 tok statens første eksamen, hvorav 2 piker. Paa katekistskolen paa Masinandraina (Klepp) var 28 elever, paa katekistskolen i Vangaindraino (frk. Stafseth) var der 16 elever. Dessuten var der mindre katekistkurser paa de fleste stasjoner. Pikeskolen paa Ivory (frk. Høyem) hadde 41 elever, fordelt paa 3 klasser, og paa pikeskolen paa Antsirabe (frk. Lavik) var der 318 elever, hvorav 40 paa internat. Blindeskolen paa Loharano (frk. Frøholm) hadde 19 elever. Første kull er ferdig med sin utdannelse og begynt for sig selv. Der solgtes oparbeidede haandarbeider for 2 800 frcs.

Presteskolen paa Ivory, der drives i fellesskap med den Forenede Kirke og Frikirken (Amerika), hadde som vanlig 3 klasser — en forberedende og 2 teologiske klasser. Der var 67 elever. I den forberedende avdeling holdtes avslutningseksamen 12.-24. november, og 19 blev uteksaminert, og 22. november—13. desember var der avslutningseksamen for øverste teologiske klasse, hvorfra 18 uteksaminertes. Optatt i den teologiske avdeling blev igjen 22 i desember. Bestyrer var misjonsprest Kopreitan og medlærere misjonsprestene Danbolt og Nesdal (Amerika), samt de innfødte prester Rajaobelona, Ramarosandratana og Rainimilavonjy. Den siste feiret sitt 25 aars jubileum som lærer. Elevenes hustruer blev undervist av frk. Stafseth — efter at fru Bakketun var reist hjem.

Paa hospitalet paa Antsirabe (frk. Rønnevik) var innlagt 683 patienter. Paa hospitalets klinikk — og 3 smaa i distriktet — behandledes 6803 patienter. Der var ansatt 1 innfødt læge, 2 norske og 6 innfødte sykepleiersker. I slutningen av aaret blev et litet lasarett ferdig. Frk. Sørensen hadde poliklinikk paa Soavina, ca. 15 pr. dag. Spedalskehjemmene Mangarano (søster Sina Løken) hadde 704 syke ved aarets slutning. 62 døptes og 661 var kristne. Der var 3 norske diakonisser. Dødsprosenten var større enn i 1927, idet 87 døde. Paa barnehjemmet for de spedalskes friske barn var 69, i alderen 2 mndr.—14 aar.

Trykkeriet og bokbinderiet i Tananarive (Ths. Jørgensen) gikk godt og bragte adskillig inntekt. Der blev ialt trykt 89 500 ekspl. av bøker. Bladet «Mpamangy» utgikk i 3250 ekspl. og dets julenummer i 4750 ekspl. Man hadde en del trykning for den Anglikanske misjon og private.

Hjem fra denne mark reiste i aarets løp: Misjonsprestene L. Meling

og A. Mørland, begge for godt efter henholdsvis 40 og 36 aars arbeide, samt misjonsprest Isaksen og frøknene D. Rugset og Lovise Haug. Ut reiste de tidligere arbeidere misjonsprest A. Parrot og frue, trykkeribestyrer Ths. Jørgensen og som nye misjonsprest M. Berg og søster Selma Kolnes.

Tilsynsmann var misjonsprest O. Strand.

e) *Hunan* i Kina. I begynnelsen av aaret var der en sterk spenning mellem Nanking- og Kwangsi-partiet, og det sistnevnte samlet sine tropper i Midt-Kina og sendte dem inn i provinsen Hunan for aa sikre sig fullt herredømme her. Enkelte av disse arméer var temmelig kommunistiske, og mange av soldatene opførte sig som de raaeste banditter. Og vaare stasjoner fikk adskillig innrykk av disse militære gjester. Tilsynsmannens hus i Changsha var saaledes okkupert i flere maaneder. Og med denne nye innrykning av soldater fulgte naturligvis nye uroligheter. En mengde mennesker mistet livet — især paa øst- og sydgrensen av Hunan — ved kommunistenes makt, røveriet florerte, og man led under soldaterplagen. Som provinsguvernør fungerte i den tid general Chen Chien, som var den egentlige ansvarlige for massakrene i Nanking (1927), og av ham kunde man intet godt vente. Ut paa vaaren fikk man en ny guvernør, general Lu Ti-bing fra Ningsiang, der var kjent med vaare misjonærer og arbeidere — og forholdene bedret sig i de forskjellige stasjonsdistrikter — ja i hele Hunan. Misjonærene kunde reise til sitt sommeropholdssted paa Tienchsoping — og hele høsthalvaaret kunde man arbeide uten særlige hindringer.

Menighetene syntes aa være naadd et stykke lenger i forstaaelsen av ansvar og samarbeide. Mange av de kristne — særlig fra Changsha by — er flyttet bort som følge av uroligheterne, saa det er vanskelig aa holde rede paa dem. «Men det er meget aa glede sig over. Kristne, som har vist stort trosmod i prøvelsens stund, menigheter som har holdt godt sammen og vokset under trengselen, og menighetslederne og arbeiderne, som har faatt nytt mod til aa ta fatt.» Dog, der sies ogsaa, som fra Yiyang distrikt, at «enkelte menigheter staar i stampe», men fra andre steder, at der er «gledelig vekst, og man har greid sig gjennem stormen». Fra Tungping lyder det, at «enkelte steder er der bra kristelig liv, og andre steder smaatt». En del av dr. Kellers evangelistlag fra Changsha virket i Tungping. I Ningsiang distrikt er en del menighetslemmer strøket, og der klages over «kulde og likegyldighet», skjønt der ingen direkte motstand var mot evangeliet.

I Ningsiang distrikt blev holdt 2 evangeliske uker under stor tilslutning — en i Hweilungpo og en i Hwangtsai. Om formiddagen gikk man ut to og to, besøkte hjemmene og solgte bibeldele. 741 hjem blev besøkt, og 1100 bibeldeler solgt. Og før jul blev der holdt et 6 ukers bibelkursus av søster Emilie Caspersen for kristne kvinner og katekumener i Ningsiang. I Tungping distrikt var der 3 evangeliske uker. I Yiyang hadde frk. Holthe et 2 maaneders kvinnekursus om vaaren med 25 deltagere og et lignende om høsten, og i Sinhwa søster Anna Indrebø et 3 ukers bibelkursus for 50 kristne kvinner. Flere kvinneforeninger og C. E.-

foreninger var igang. I virksomhet var 14 innfødte prester og 95 andre arbeidere. 2 evangelister, begge teologiske kandidater fra presteskolen paa Shekow, blev 4. mars ordinert i Changsha, og 1ste paaskedag blev en, ogsaa fra presteskolen, ordinert paa Taohwalun. Der blev aapnet en ny prekeplass paa Hweitang. Paa Towpao, under Yiyang stasjon, innviedes et nytt kapell. Det tredje kirkemøte for den Kinesisk Lutherske Kirke blev holdt paa Presteskolen i Shekow 27. mai—3. juni. Der møtte delegerte — misjonærer og kinesere — fra 10 synoder og misjoner, fra Kanton til Mansjuria. Det andre synodemøte for vaar Hunanmisjon blev avholdt paa Taohwalun 27.-30. oktober.

Der døptes i aarets løp 333 — 106 flere enn i 1927. I de 76 menigheter var der 7734 kristne og 827 katekumener. Menighetens ydelser var 5 544 kroner. Ved slutningen av aaret var der 39 norske misjonsarbeidere. Opløsningen av flere skoler for gutter og piker og lærerinneskolen paa Yiyang var et stort tap. I Changsha var der en barneskole med 200 elever, og stasjonsskolen der hadde 25 aars jubileum 28. april. I skolene var der ialt 920 elever, og de hadde en samlet inntekt av kr. 3 781,80. Barnehjemmet paa Taohwalun hadde mange vanskeligheter, grunnet soldatenes og offiserenes hensynsløse optreden, men det gikk allikevel bra. Der var ialt 31 piker, hvorav 18 over 15 aar. Foruten boklige fag faar de undervisning i vevning, broderi, søm og andre praktiske arbeider. Og barnehjemmet leverer alterbrød til hele feltet i Hunan. Først blev det bestyrt av frk. Kvam, senere i aaret av frk. Tysland. Blinde- og vanføreskolen gikk som vanlig. Sovesalen i annen etasje blev utbygget. Presteskolen, den felles i Shekow, fikk høsten pastor Sten Bugge som fungerende rektor, idet rektor Wold døde i oktober. Der var kun 2 elever fra N. M. S. Det lutherske College paa Taohwalun var stanset i 1928.

Changsha hospital blev bestyrt av doktor Margit Mortensen med søster Marie Dalland som sykepleierske fra vaaren til hjemreisen i september. Senere kun kinesisk hjelp. Baade sykehus og poliklinikk blev i aarets løp reparert og helt igjennem oppusset. Lægemisjonskomitéen i Norge ydet kr. 500 til instrumenter. Der var innlagt 155 patienter og 20 større operasjoner utførtes. Paa poliklinikken var der 5113 besøk. Paa Taohwalun hospital var der mange vanskeligheter, da T. i mars - juni var besatt av soldater. Der var innlagt 975 patienter og foretatt 219 operasjoner. Paa poliklinikken var der 6902 besøk. Hospitalet ledes av lægene Volrath Vogt og frue. Dessuten var diakon Havstad der (en tid alvorlig syk), søster M. Dalland (en kort tid), og søster Signe Vistaunet. Den innfødte doktor Liang sluttet. Paa Sinhwa stasjons poliklinikk (søster Anna Indrebø) var 5190 besøk og paa Ningsiangs (søster Emilie Caspersen) 2281 besøk. Paa siste sted vanskeligheter (soldaterplagen) de 4 første mndr.

Misjonsprest Nøkling fortsatte som generalsekretær for «Lutheran Board of Publication».

Hjem fra denne mark reiste: Tilsynsmann Gotteberg (for godt), misjonsprestene J. Fitje og E. Smebye, fru Nøkling, frøknene Kvam og Nordborg (syk) samt søster Marianne Dalland. Tilbake kom misjonsprestene Dalland, Sandstad (med familie), Gogstad, Sten Bugge, Hertz-

berg og Erling Gilje (med familie), doktor Vogt og frue, diakon Time (med familie) samt frøknene Vistaunet, Flatla, Holthe og Berg.

Tilsynsmann var misjonsprest J. O. G. Gotteberg, og ved hans hjemreise misjonsprest O. Dalland.

Organ: «Norsk Misjonstidende» (kr. 5,00 pr. aar). Aarboken for 1928 (1 kr.).

II. DEN NORSKE SUDANMISJON.

a) *Hjemlandet.* Det er før gjort opmerksom paa, at denne misjon er tilknyttet det Norske Misjonsselskap. Forsaavidt kunde vi gjerne ha henført den som en avdeling under dette. Naar vi ikke gjør det, er det begrunnet i, at misjonen har en særskilt hjelpekomite i Oslo, der innsamler midler. Selskapets hovedstyre utfører det under administrasjonen hørende og sørger for misjonærer til arbeidsmarken, men i viktige saker tas hjelpekomiteen paa raad. Denne bestod fremdeles av 9 medlemmer og hadde som formann sogneprest Joh. M. Wisløff og som sekretær misjonsprest J. Nikolaisen. Dessuten er den snart 100-aarige emissær O. Langeland (f. 26. desember 1830) æresmedlem siden 1924. Foruten hjelpekomiteen har man en del distriktskomiteer — saaledes i Oslo, Kristianssand, Stavanger, Bergen og Nidaros. Foreningenes antall anslaaes til godt og vel 200. Foruten sekretæren hadde man kun 2 emissærer — Ottesen og Vangsnes — i virksomhet. Bergens distriktskomite hadde i 2 mndr. om høsten emissær Arholm til virke i Hordaland. Landsmøtet blev holdt i Tønsberg. Dessuten flere andre stevner, bl. a. et i Bergen. Aarets inntekt var kr. 61 649,87 — en liten nedgang fra 1927 (kr. 62 210,90).

b) *Sudan.* Arbeidet paa de 2 stasjoner — Ngaoundere og Tibati — i Kameruns høiland staar ennu under begynnelsens tegn. Misjonær Thrana opførte i Ngaoundere et forsamlingshus, 15 meter langt, og utførte ellers adskillig byggearbeide, bl. a. en bilgarasje. Paa Tibati bygget doktor Skulberg et kontor og lagerhus. Han — og hans frue, der er utdannet sykepleierske — behandlet daglig 80-90 syke. Ialt hadde poliklinikken 11 158 besøk i 1928. Han hadde ellers et par gutter til hjelp. Den franske kolonialregjering overdrog doktor Skulberg alt medisinsk arbeide og opsyn i Tibati og Banjo distrikter. Han var ogsaa begynt aa preke og avla sykebesøk. Kongen var mere vennlig mot ham enn tidligere og hadde et par ganger avlagt ham visitt. 8 smaagutter var begynt aa lære paa Tibati, og en del ungdom hadde bedt om daapsundervisning. Man fikk en del arbeidere fra den eldre mark i Syd-Kamerun. I Ngaoundere blev der holdt 49 møter for tilsammen 1370 tilhørere. Der blev utdelt medisin til 350 — og forsøk paa aa begynne skole blev gjort. Saavel Oseland som Thrana var saapass inne i sproget, at de prekte. Der var med misjonshustruene 10 norske arbeidere. Kommunikasjonene kom i god gang. Før tok det en maaned fra kysten til feltet — nu reiser man 4-5 dage med jernbane og videre med bil. Det er derfor lettvint aa hente saker fra kysten og materialer fra skogen.

Hjem i ferie reiste misjonsprest S. Oseland. Ut kom de eldre arbeidere Thrana og Flatland med hustruer, og av nye: misjonsprest Rege og frue samt frøknene Vatland og Stray.

Tilsynsmann var først i aaret misjonsprest S. Oseland, senere doktor Skulberg.

III. DEN KRISTNE MISJON BLANDT KINAS BUDDHISTER.

a) *Hjemlandet.* Misjonens arbeide her hjemme gikk fremover. De inntegnede medlemmers antall øket fra ca. 1400 til 1600. Likeledes foreningenes tall fra 50 til 65. Misjonens organs abonnementstall steg fra 2000 til 3000. De regulære inntekter fra de gamle foreninger og kretser gikk noget tilbake — men de nye, og større gaver fra enkeltpersoner mer enn opveiet nedgangen. Der innkom i gaver fra Norge kr. 47 329,03 — dessuten fra Sverige kr. 1 814,20 og fra Danmark 1 678,21. Den samlede inntekt var kr. 52 249,39.

30. juni—4. juli holdtes det vanlige sommerstevne paa Folkehøiskolen i Fiskum. Man hadde vaarstevne i Oslo 24.-25. mars, og Buddhistmisjonens første representantskap var samlet der 19.-21. oktober. Der møtte centralstyrets medlemmer, representanter fra misjonsmarken og fra distriktsbestyrelsene. Biskop Petersen var ordfører. Man behandlet centralstyrets beretning og regnskap og vedtok budsjett for 1929. Spørsmaalet om hvorledes man paa beste maate skulde fremme Buddhistmisjonens sak her hjemme drøftedes inngaaende, likesom stillingen paa misjonsmarken. I forbindelse hermed holdtes høstmøte. Den nordiske hovedkomite hadde møte i Stockholm 2.-4. november. En lokal komite blev dannet der under medvirkning av pastor dr. Widner. Man utgav et par bøker: «Blandt de andre» og «Tanker og toner fra Fiskummøtet». Formann var pastor Fr. Stabell og sekretær direktør J. B. Natvig.

b) *Kina.* Misjonen fikk en ny arbeider, idet tekniker Axel G. Hamre (dansk) kom ut som Reichelts hjelper. Reichelt foretok flere vidtstrakte reiser i aarets løp til Formosa, Ningpo, Amoy, Singapore, Manilla og Hongkong. Formaalet var aa forkynne evangeliet for Østens søkende mennesker og finne et velskikket sted, hvor det i 1927 ødelagte «broderhjem» (Nangking) kunde gjenreises. Noget sted blev dog ikke endelig valgt. Han besøkte mange buddhistklostre paa reisene. Ellers drev han sin virksomhet i de leiede lokaler i nr. 17, Route Amiral Courbet, Shanghai, hvor han hadde innredet et litet kapell, og hvor de to misjonærer bodde sammen med en del kinesiske medarbeidere. R. arbeidet en del blandt norske sjøfolk, besøkte hospitalet og utførte ministerielle forretningr for den norske koloni. Av og til prekte han ogsaa i den danske kirke.

6. desember hadde den raadgivende komite møte i Nangking. Den bestod av pastorene A. J. Bowen, J. G. Magel, W. P. Chen og T. K. Chen — de 2 siste kinesere, og Reichelt. Siste del av sommeren blev

misjonens huser i Nangking tømt for soldater, men de var meget ramponert. Senere blev de leid bort til et par kineserfamilier. Mange besøkte R. i Shanghai, fra nær og fjern — ca. 600. Ingen daapshandling fant sted.

Organ: «Buddhist-Misjonen» (kr. 2,50 pr. aar).

IV. SCHREUDERMISJONEN.

a) *Hjemlandet.* Som nevnt ifjor har nu den Norsk Lutherske Kirke i Amerika ansvaret for misjonens ledelse og drift. Men den mottar fremdeles støtte fra Norge, har sin komite med Chr. Dons som generalsekretær og sitt organ «Zuluvennen». Ingen emissær er i virksomhet, men Dons holder nu og da foredrag i Oslo og omegn. Misjonen faar sine inntekter i Norge gjennem flere kvinneforeninger, der arbeider trofast, samt ved ofringer og kollekter. Nevnes kan det, at fru pastor Eliassens kvinneforening, der arbeider for Hlabisa pikehjem, i aarets løp feiret sitt 25 aars jubileum. Pastor Birkeland (Amerika) besøkte Norge, da han kom hjem fra sitt besøk i Zululand, og var tilstede ved komitémøte 17. januar og avla rapport. Misjonen fikk et legat, grosserer J. H. Bjørkelund og hustrus, paa 15 000 kr. Dette gjorde at der blev stigning i inntektene kr. 38 929,18 mot kr. 27 140,78 i 1927. Men de ordinære inntekter var altsaa mindre. Komitéens formann var sogneprest E. Diesen

b) *Zululand.* Ogsaa i 1928 merket man sterkt den kommunistiske bevegelse, men heldigvis fant den ikke nogen synderlig inngang i menighetene. Katolikkene var stadig paa farten for aa tiltvinge sig plass paa arbeidsomraadet. De innfødtes kaar var økonomisk daarlige i aarets løp. Grunnet stadig regnmangel i de tørre daler, hvor de for det meste bor, tapte de ikke alene sin grøde, men ogsaa sine kjør. Som følge herav led mange stor nød.

Ellers kan det sies, at arbeidet har vært lovende. Og man har, tross vanskeligheter, kunnet styrke og utvide arbeidskretsen. Ekuntandazini kirke blev innviet 30. september av pastor Johs. Astrup — og Entumeni nye pikehjem var omtrent ferdig ved aarets slutning, og under opførelse var flere skolebygninger, bl. a. paa Entumeni og Untunjambili. To nye regjeringsskoler blev oprettet i Hlabisa og Krandkop, og der er gitt ansøkning paa to til Zululand. Saasnart en bygning er ferdig, innsendes der ansøkning om regjeringsbidrag. 6 fra Schreudermisjonen mottok undervisning paa den felles lærerskole paa Umpumulo. Og da der fra 1. januar 1928 var blitt etablert samarbeide ogsaa med den felles presteskole paa Oscarsberg, blev 5 unge optatt der i aarets løp. Pastor Johs. Astrup ledet en evangelistskole ved hjelp av den innfødte Alfred Mtembu. Paa Untunjambili stasjon er der menighets-, kvinne-, pike- og ungdomsforening. En gang om aaret holdes et almindelig møte for innfødte prester, evangelister, lærere og delegerte fra menighetene.

Der døptes 565 i aarets løp, saa de kristnes tall paa de 4 hovedstasjoner med 70 biforsamlinger utgjorde 7037. Der var 3324 nadverd-

berettigede og 3948 gikk til alters. De kirkesøkendes tall var gjennemsnittlig 3060 — men der er altfor lite kirkeplass. I virksomhet var 8 innfødte ordinerte prester og 44 evangelister. M. h. t. skolearbeidet, saa var der 12 regjeringsskoler (med bidrag), 2 høiere skoler og 38 sogneskoler med 1590 elever og 49 lærere. 14 misjonsarbeidere — hustruene iberegnet — var i arbeide.

Pastor H. Otte fikk et aars ferie fra 1. oktober i Syd-Afrika «borte fra misjonsmarken». Dette gjorde det nødvendig aa flytte pastor Ninila til Hlabisa. I slutningen av oktober fikk man nye arbeidere fra Amerika i pastor Farup og hustru der 18. november overtok bestyrelsen av Hlabisa. Søster Petrine Solvik var ankommet i begynnelsen av aaret for aa lede pikehjemmet paa Hlabisa. Det lille apotek paa Entumeni var til stor hjelp. Fru Falk-Moe varetok det og utdelte medisin til over 2000.

Der var adskillig sykdom blandt misjonspersonalet. Den unge fru pastor Ylvisaker døde i desember, 27 aar gl. Pastor Johs. Astrup beskadiget hoftebenet i mai, og bispinne Astrup og frk. Hennige Astrup var alvorlige syke. Ogsaa flere av de innfødte prester og evangelister led under sykdom. Den gamle klokker paa Untunjambili — Samson Sibija — elev av Schreuder, døde.

Tilsynsmann var pastor Johs. Astrup.

Organ: «Zuluvennen» (kr. 2,00 pr. aar).

V. DET NORSK LUTHERSKE KINAMISJONSFORBUND.

a) *Hjemlandet.* Misjonens mange trofaste venner, hvorav vel en større del er mindre bemidlede, har lagt iver og kjærlighet i arbeidet og yder betydelige offere. Der opgis aa være omtrent det samme antall misjonsforeninger som foregaaende aar, ca. 2600. Gjennemgaaende lyder beretningene fra kretsene, at «arbeidet har gaatt godt og jevnt», «et godt arbeidsaar» o. s. v. Ogsaa dette aar er sporet vekkelse, især paa flere steder i Skiens og Agders kretser. En ny fellesforening for Gudbrandsdalen blev stiftet. Formenn og sekretærer i kretsene var samlet paa Fjellhaug 20.-21. april, hvor man ogsaa drøftet den økonomiske situasjon. Da inntektene hadde vist betydelig nedgang i 1927, og da man i aarets løp skulde sende ut et stort antall eldre og nye arbeidere, enedes man om aa utstede et oprop i «Kineseren» til misjonsvennene om aa faa 20 000 kr. ekstra til dette. Det virket slik, at man fikk 64 000 kr. Aarets samlede inntekt var kr. 739 959,51 mot 674 724,63 i 1927 — en ikke liten stigning, vesentlig begrunnet i forannevnte ekstrainnsamling.

Aarets kretsmøter hadde vunnet god tilslutning og var gode og opbyggelige. Ogsaa en hel del fellesmøter og stevner blev avholdt. Dessuten en hel del offeruker i byer som paa landsbygden. Der blev bl. a. holdt ledermøte i Kr.sund 7. januar, i Kr.sand 18. februar og i Ulstein 1.-4. november. Ennvidere et arbeidermøte paa Tryggheim ungdomsskole 29.-30. desember. Sommerskole blev holdt paa Os 8.-12. august. Ved et bibelkursus paa Rødde ungdomsskole var der 80 deltagere.

Vaarkurset paa bibelskolen og ungdomsskolen paa Fjellhaug begynte

januar og avsluttedes april. Et praktisk kursus for damer blev holdt sammesteds 23. april—17. juni med 30 deltagere. I oktober begynte igjen nye kursus paa bibelskolen med 21 elever og paa ungdomsskolen med 30 elever. Rødde ungdomsskole avsluttet sitt vinterkursus i april med 22 elever og begynte høsten et kursus med lignende antall. Ungdomsskolene i Kvaas og Nærbø var ogsaa igang, hver med et par kurser. Paa den siste i oktober var der 56 elever.

Trondhjems krets feiret i aaret sitt 25 aars jubileum. 19. februar innviet Forbundet sitt store nye misjonshus i Kristianssand, 9. desember innviedes et bedehus i Søvik, Tresfjord, og 27. desember et i Raastad, Sandeherad. Sekretær Johs. Daasvand kom i mai tilbake fra sin Amerikareise. Fra 1. april blev David Aas, tidligere fellesstyrets emissær, ansatt som kretssekretær i Oplands krets.

De 14 kretser hadde tilsammen 139 emissærer. Dertil fellesstyrets 22 arbeidere og de 19 lærere ved Forbundets skoler — tilsammen 180. Dessuten en del tilfeldige arbeidere. Kun en liten del av disse reiser og taler hele aaret. De hjemmeværende misjonærer, hvorav man i begynnelsen av aaret hadde 40 — menn og kvinner — virket ogsaa meget. Misjonær O. Olafsson og frue fikk vekke adskillig interesse for misjonen paa Island.

Ikke faa av misjonens venner og arbeidere er gaatt bort. Vi nevner: Predikant Anton Kinn (Oslo), fanejunker Jakob Hjortland (Oslo), gaardbr. Jørgen Brekke (Sannidal), Ola Kro (Hjelmeland), frk. Svanhild Nesje — tidl. Kina (Gjøvik), misjonær O. M. Sama (Oslo), Johs. Hauge (Fana), Nils Førre (Hjelmeland), Mikkel Uv (Lønset), emissær Wilhelm Bakke (Nesttun), misjonær Lars Fleisje (T.hjem), snekkerm. Halvor Tollefsen (Skien), Johan Berg (Agdenes), Sigv. H. Østbye (Skiptvet), emissær M. Haagensen (Oplandene) og emissær Reidar Kvidaland (Høiland).

b) *Honan og Hupeh* (Kina). I første halvaar var de fleste stasjoner fulle av soldater, men misjonærene og arbeidslagene var dog i virksomhet i sine distrikter. Men saa kom konferensen i Laohokow, hvor misjonærene blev innestengt et par maaneder. Deres sommerboliger paa fjellet Haishan blev ødelagt, og de led store tap. Og der var plyndring og krig rundt paa arbeidsfeltet. Soldatene brøt sig inn i kirken paa Liangigai og besatte den, og Samsets gjesteværelse tok en offiser og hans frue i besittelse. Kulene suste om misjonærene, men ingen blev skadet. I Lushan ødela en granat misjonærenes kjøkkenbygning og 2 komfyrer. En annen granat slo et stort hull i kirketaket. Dette skjedde da Feng-Yü-siangs tropper inntok byen. Misjonsstasjonen blev røvet. Under beleiringen mistet evangelisten Meiching livet, og en varmhjertet lærling blev saaret. Da imidlertid regjeringstroppene kom, blev alle veie aapne og stasjonene fri — paa Nanyang nær — og misjonærene reiste i september hver til sitt felt. Stasjonene hadde naturligvis lidt adskillig, men menighetene hadde greid sig forholdsvis bra. I Nanyang og Lushan var der sterk hungersnød.

De fire tidligere innsatte forstandere (se forr. aarg.) hadde klart stillingen bra — og selvhjelpen gikk frem i Honan. Misjonens barneskoler var nedlagt, og søndagsskolene var ikke riktig kommet igang. De aar-

lige bibelkurser for evangelister og bibelkvinner gikk som før. Ellers gikk arbeidet, naar der var ro, som vanlig med møter, besøk i byene o. s. v. Det gikk bra med menighetenes selvstendighet i Honan — i Hupeh gikk det derimot mindre godt. Evangelisttroppen virket vaaren i Kucheng distrikt, og høsten i Laohokow og Shihwakai distrikter, ledet av misjonær Carlson. Misjonær Lie virket meget ved teltmisjon. I aarsberetningen sies: «Det er ingen tvil om, at kinesernes frelses-oplevelser er blitt klarere med aarene. Sinnene er mere følsomme for synd og naade. Misjonærene har iaar mere enn før sett folk bli frelst 'paa samme maate som vi'. Og saa blandt de kinesiske forstandere finnes vekkerrøster.» Nogen statistikk for 1928 kan ikke leveres, idet den er sendt fra Honan, men ikke kommet frem til Norge. For Hupeh er der ingen statistikk. Men fremgangen har neppe været mindre enn aaret før.

Hospitalsvirksomheten var i begynnelsen av aaret paa Dagai stasjon, Laohokow. Senere flyttet man inn i de nye hospitalsbygninger i Laohokow, der innviedes 6. april og bærer navnet «Dr. Frøylands Minne». Det blev ledet av dr. Olaf Olsen, assistert av frøknene Wallin og Stensland. Der var dessuten ansatt en kinesisk sykepleier og 7 mannlige og 4 kvinnelige sykepleierelever. Hospitalet hadde plass til 60-70 og poliklinikken hadde besøk av ca. 100 hver dag. Blindehjemmet gikk bra under misjonær Tveit og frues ledelse. Det drives helt for private gaver. Der blev drevet med vevning, kurvfletting og sandalbinding samt lesning og musikk.

Hjem fra misjonsmarken kom misjonærene Anda og Knudsen samt frøknene Stensland og Nes. Ut kom de tidligere misjonærer Knut Nordhaug, F. Fredriksen og Arne Tiltnes med familier samt frøknene Sofie Istad og Mallin Gjesfjeld. Dessuten 7 nye fra misjonsskolen: Alfred Bergfjord, Johan Gill, Arne Høyland, Kristoffer Kjos, Alfred Lien, Johs. Maudal og Asbjørn Ulriksen.

Misjonens tilsynsmann var misjonær O. Espegren.

Organ: «Kineseren» (kr. 5,00 pr. aar). Aarbok 1929 (kr. 0,50).

VI. DEN NORDISKE SANTALMISJON.

a) *Hjemlandet.* Det kunde visselig sies om Santalmisjonen, at interessen for den var i stigende. Og kretsenes aarsmeldinger gir ogsaa inntrykk herav. Flere nye foreninger blev stiftet — alene i Drammens krets 24 nye. Dessuten 2 nye fellesforeninger innen denne krets — Hønefoss og omegns fellesforening og Jarlsberg fellesforening — samt Nord-Helgelands fellesforening i Nord-Norge. Det samlede antall foreninger i vaart land, der arbeidet for Santalmisjonen, blev anslaatt til 2 400. Inntektene økte ogsaa litt, fra kr. 427 400,81 i 1927 til kr. 431 232,79 i 1928. Derav innkom ca. 56 000 kr. gjennem barneforeninger. Formann var overlærer H. Høeg og generalsekretær pastor J. Kvistad.

Der var god tilslutning til sommerens kretsmøter, og en hel del stevner blev dessuten avholdt. 2 sommerskoler blev holdt paa Haugetuns kristelige ungdomsskole 8.-12. august og paa Sørlandet kristelige ungdomsskole, Birkeland, og tilslutningen var stor. 20.-22. januar blev et arbei-

dermøte avholdt paa Eidsvoll for Oplands, Romerikes og Oslo kretser. Sist i januar var der ekstrainnsamling ved møter i Oslo til de hungersnødlidende i Santalistan.

Landsstyret solgte sin bokhandel, Holbergs plass 7, til I. W. Brandius. Frk. Anna Jensen (Rødøy) oprettet sammesteds i Oslo en central for praktisk barnearbeide. Sekretær O. Gulsvaag sluttet i Nordlands krets. Fhv. misjonsprest J. Grindvik (Amerika) ansattes som kretssekretær i Drammens krets, og emissær M. Finstad som ny arbeider i Romerikes krets.

Ikke saa faa av Santalmisjonens venner gikk bort i aarets løp. Vi nevner: garvermester Lie (Hamar), telegrafbestyrer P. Waldal (Aalesund), gaardeier J. Strand (Oslo), lensmann Th. Fliflet (Lillehammer), Haldor Tollefsen (Skien), gaardbr. Johan A. Ofstad (Geitastrand), og maskinmester Foss (Oslo). Og i Amerika den kjente professor J. Blegen.

b) *Santalistan.* Der har været fortsatt gledelig fremgang siste aar. Mange er blitt døpt, og ikke faa var i daapsundervisning paa de forskjellige steder. Særskilt kan nevnes stasjonen Joama, hvor der formelig var vekkelse blandt hedningene, og hvor i løpet av 8 maaneder 550 blev døpt. I Naranpur blev førstegrøden blandt muhamedanerne — 2 døpt. Der døptes ialt i de 11 stasjonsdistrikter 1690 — og de kristnes tall kunde anslaas til ca. 20 000. Man hadde ca. 450 innfødte arbeidere.

Selvhjelpen gjorde flere steder gode fremskritt. I Assam var den saa langt fremme, at menigheten greidde alle sine utgifter selv. Misjonæren i Assam fikk kjøpt land til anlegg av stasjon blandt Mechfolket (borofolket) — øst sydøst for Joema. Antagelig faar den navn av Gaurang stasjon. Misjonsprest Aksel Kristiansen skal ha sitt virke der. I Dum blev en ny kirke bygget. 4. november blev en (Galu) ordinert i Kaerabani kirke, og 30. desember blev Peter Hambron ordinert til prest i Mornai (tehaven). Den gamle prest Surai døde i november.

I Bahre Hasa var der stor fremgang. En søndag døptes i Gandabel 150 og en søndag senere mellem 20-30. Kirken var blitt for liten, saa de uten videre bygget en ny og større. I Mokrambil har menigheten selv bygget en kirke. Der var mange i daapsundervisning, men ogsaa en del fall.

Skolene gikk bra. De største var gutteskolen paa Kaerabani (misjonsprest Helland) og pikeskolen paa Maharo (frk. Anna Jensen) med henholdsvis ca. 300 og 200 elever. Dessuten var der 115 folkeskoler og 3 middelskoler, alle godt fyllt. I industriskolen paa Benagaria var der 25 elever og 3 lærere i snekkerklassen og 21 elever og 3 lærere i veverklassen. Ved Maharo pikeskole har man faatt en lærerinneskole igang. Barnehjemmet i Koroya blev ledet av frk. Gudrun Holter, istedetfor fru Dina Nielsen, der var i ferie. Katolikkene i Dinajpur gjør propaganda og faar unge skoleutdannede folk fra menighetene over til sig ved aa by dem høiere lønn som lærere. Pastor Thu overtok bibelskolen efter pastor Steinthal, der hadde ledet den siden januar 1916.

I spedalskebyen Saldoha blev bygget 8 nye hus, og de sykes tall var 240. Misjonsprest Bagger og frue ledet arbeidet der. Paa misjonshospita-

let i Mohulpahari — dr. Bøgh, senere dr Østergaard — behandledes 15 000 syke, og paa kvinnehospitalet i Benagaria (fru Bodding) behandledes 17 000 syke. Tehaven i Assam gikk godt under bestyrer Eie's ledelse.

Den nye utgave av det nye testamente blev i juni ferdigtrykt i 4000 ekspl. Boddings leksikon, som han lenge har arbeidet med, og hvormed han har utført et trofast og samvittighetsfullt arbeide, vil bli utgitt paa Videnskaps-Akademiets bekostning i Oslo. Ved trykkeriet i Benagaria (Johs. Gausdal) var ansatt 20 mann.

Hjem fra misjonsmarken reiste: Misjonsprestene J. Ofstad med familie og M. A. Pederson med frue — den siste for godt — samt frk. Ringstad. Ut efter ferie hjemme kom misjonsprest Thu og frue. Dessuten de nye arbeidere misjonsprest Kristiansen og frue, dr. Østergaard, frk. Buttedahl og frk. Holten. Der var 51 europeiske arbeidere.

Misjonsmarkens tilsynsmann var misjonsprest J. Ofstad.

Organ: «Santalen» (kr. 3,00 pr. aar).

VII. DEN NORSKE ISRAELSMISJON.

a) *Hjemlandet.* Arbeidet her hjemme gikk som tidligere aar uten brask og bram sin stille gang, understøttet av ikke saa faa foreninger og trofaste venner. Men misjonen er ennu paa langt nær naadd frem til aa faa en plass i alle menigheters — ennsi de enkelte kristnes hjerter. Der finnes fremdeles menigheter, hvor intet arbeide, ingen kollekt eller ofring finner sted — tross vaar Frelser var en jøde, og «saliggjørelsen er kommet fra jødene».

Heller ikke driver Israelsmisjonen synderlig emissærvirksomhet. Foruten at sekretæren, sogneprest Bj. Hexeberg, har deltatt en del ved større møter og stevner, har man hatt sekretær Øgreid i virksomhet samt i nogen maaneder emissærene Valvik og Væthe. Hjemmemisjonen blandt Oslos ca. 900 jøder blev utført av søster Margit Berg. I Osterhausgaten 3 holdtes smaa møter paa leseværelset, og paa en syforening hver eftermiddag kom 3-4 jødinner. Dessuten avla hun husbesøk, hadde samtaler i enrum med jøder og spredte skrifter. Hjemmemisjonen var ogsaa hjem og tilholdssted for 2 unge jødekristne piker. Kretsmøtet for Skiens krets blev holdt i Gvarv 30. juni—1. juli. Man fikk avdøde sogneprest Ragnv. Gjessings bibliotek som gave. Israelsmisjonens inntekt var kr. 64 768,41 — litt mindre enn i 1927 (kr. 65 731,88).

b) *Budapest.* Pastor Gisle Johnson har som tidligere drevet arbeidet med iver og dyktighet og søkt fortsatt aa faa jødene i tale. Han har holdt flere offentlige foredrag, hvorav vi nevner: «Det ellevte bud og den sjette sans«, «Vennskap som kulturbetingelse» og «Fins der grenser for opriktighet» m. fl. Og han fortsatte utgivelsen av smaaskrifter, hvorav han nu har utsendt en hel del, mellem 30-40. Saa hadde han jo de regelmessige gudstjenester med jevnlig godt besøk og de franske gudstjenester. I slutningen av august besøkte han det lutherske kirkemøte i Hamburg

— hvor han fikk knytte bekjentskap med den krets av troende jøder, som har sitt sekretariat der — og den skandinaviske misjonærsammenkomst nær Wien.

c) *Sofia* (Bulgarien). Her fortsatte pastor Michael Glückmann sitt virke — og som jøde vant han alltid mere og mere inngang blandt jødene. Da der ogsaa var megen nød blandt dem, delte han adskillige midler ut blandt trengende. 12 jødiske familier blev hjulpet ved midler fra Norge. Der fant 3 daapshandlinger sted i oktober, ved hvilke der tilsammen døptes 9.

d) *Galatz* (Rumenia). Som nevnt før savner man her sterkt en ordinert mann. De to damer — frk. A. Anniksdal og søster Olga Olausen — har dog utført et godt arbeide og hatt meget aa gjøre. Stadig hadde man besøk av jøder, og kone- og barnemøter blev fortsatt. Søster Olga hadde meget arbeide i sykepleie, idet der var megen sykdom, især skarlagensfeber, og frk. Anniksdal bibeltimer og samtaler m. m. Til fattigfesten lørdag mellem jul og nyttaar kom 120 — man hadde kun gjort regning paa 60. Søndag og onsdag hadde man bibel- og bønnetime.

e) *Jerusalem.* Dr. Arne Jonsen fortsatte her sin virksomhet. Fra Norge fikk han 4-5000 kr. til innkjøp av land, idet han var meget interessert i kolonisering. Han hadde møter 2-3 ganger i uken, men besøket var noget avtagende. Lokalets beliggenhet var uheldig. Der blev en døpt i aarets løp.

VIII. SEKRETÆRMISJONEN.

Om denne er intet aa berette, da misjonens 3 arbeidere i Kina opholdt sig i hjemlandet. Man var ogsaa begynt aa tenke paa en omlegning av arbeidet, og om det begynte man aa opta forhandlinger med N. M. S. I de forskjellige ungdomsforeninger fortsatte man dog aa holde særskilte møter for misjonen og innsamle midler til denne, men det sier sig selv, at disse fløt mindre sparsomt inn, naar man ikke hadde nogen arbeider paa feltet i Kina. Inntekten her hjemme utgjorde kun kr. 9257,76.

Organ: «Den Unges Ven» (kr. 5,00 pr. aar).

IX. DEN NORSKE KINAMISJON.

(Ass. C. I. M.)

a) *Hjemlandet.* Misjonsforeningene og bønneringene har arbeidet med usvekket troskap og hatt sine jevnlige møter. Et par nye grupper er kommet til i aarets løp. Der er holdt 7 større misjonsstevner under god tilslutning paa forskjellige steder. Flere hjemmeværende misjonærer har virket — og misjonær Gornitzka har været fast arbeider. Et avskjeds-

møte holdtes i Oslo 16. september for 8 hjemmeværende og 1 ny misjonær, som reiste til Kina. Misjonær Boas Ystenes, som kom syk hjem fra Kina i 1927, døde 13. august (1928). Arbeidet ledes av en komité paa 5 medlemmer, hvis formann var predikant Albert Lunde og sekretær og kasserer Johs. Gulbrandsen. Komiteen har sanksjonert den vedtatte nyordning for arbeidet i Kina. Man antok 2 nye misjonærer, Borghild Horgen og Thora Johansen, til utsendelse neste aar (1929). Misjonshjemmet «Shansi» (Roa) blev ogsaa i 1928 drevet fra april til oktober av fru Støp. Det hadde ca. 500 kr. underbalanse — vesentlig begrunnet i stort besøk av hjemmeværende misjonærer. Redaktøren av «Kinamisjonæren», Aksel Asp, fratraadte ved aarets utgang. Inntektene var kr. 60 142,57 — ca. 5500 kr. mindre enn i 1927. Utgiftene kr. 62 121,33 — et underskudd paa kr. 1978,76.

b) *Shansi* provins i Kina. Arbeidet blev drevet ved samtlige stasjoner hele aaret uten vesentlige vanskeligheter. Kun var der ved et par av de nordligste stasjoner — Hokii og Paoteh — litt tilløp til uroligheter, men hverken stasjonene eller de kristne led overlast. Som det vil erindres fra beretningen ifjor, kunde allerede i slutningen av 1927 5 misjonærer vende tilbake fra Chefoo til arbeidsfeltet. Og sommeren 1928 fikk ogsaa de øvrige 6 komme tilbake. De innfødtes arbeide paa egen haand under misjonærenes fravær hadde gaatt godt og baaret frukt. De hadde vist iver og troskap i tjenesten. Og bibelklasser, stevner, skoler og forkynnelse i en mengde landsbyer gikk som før. En mengde bøker, bibeldeler og traktater blev spredt — saaledes av sistnevnte ca. 100 000 i Linhsien distrikt. Frk. Marie Monsen, fra det N. Luth. Kinamisjonsforbund, besøkte efter innbydelse Yungning st. i desember — og mange innfødte kom dertil fra andre stasjoner — og hennes besøk frembragte vekkelse. Der raste adskillig lungepest i Linhsien — dessuten kolera, kopper og difteri — men ingen av de kristne og elevene døde. Utstasjonen Paoteh, tidligere under Hokii stasjon, blev aapnet som hovedstasjon, og i Pienkuan, under Hoki, blev en gaard leiet til utstasjon.

Man har nu 8 hovedstasjoner og et betydelig antall utstasjoner, delvis med fastboende evangelist. Det samlede antall menighetslemmer er ca. 500 med et lignende antall interesserte under kristelig undervisning. 41 døptes i aarets løp. Flere blev utstøtt grunnet frafall — saaledes 19 i Tsinglo. I virksomhet var 10 evangelister, 12 kolportører, 12 lærere og lærerinner og 8 bibelkvinner. Der var 8 gutte- og 1 pikeskole med tils. 160 elever.

En av de mest betydningsfulle begivenheter, som blev vedtatt av misjonær- og lederkonferansen i Hsinghsien i desember, var de nye retningslinjer for det fremtidige menighetsarbeide. Det gikk i store trekk ut paa aa overlate styre og ansvar for menighetene til kineserne. Og det blev velvillig mottatt av dem, selv om de hadde en del innvendinger mot saa snart aa overta hele det økonomiske ansvar for menighetenes tarv. Man valgte derfor en gradvis nedskjæring i misjonens tilskudd — inntil hele menighetens underhold greies. Efter dette skal menigheten selv velge sine funksjonærer for disse samt komiteer for skolene og finansene etc.

Ansvarshavende misjonær er selvskrevet medlem av de forskjellige raad og komiteer saa lenge misjonen yder midler til arbeidet. Den nye ordning skulde settes i kraft fra 1. januar 1929. Ut til misjonsmarken kom Hole, Torjesen og Haug med fruer, Jenssen, og frøknene Syvertsen og Pettersen — den siste ny.

Organ: «Kinamisjonæren» (kr. 2,00 pr. aar).

X. NORGES FRIE EVANGELISKE HEDNINGEMISJON.

a) *Hjemlandet.* Beretningen gaar fra 1. juli 1928 til 30. juli 1929. Da man i foregaaende aar hadde hatt et underskudd paa ca. 14 000 kr., fant arbeidsutvalget aa burde sende ut et oprop til misjonsvennene angaaende situasjonens alvor. Det skjedde i oktober (1928). En økning blev det jo, dog ikke saa meget som man kunde ha ventet. Der blev avholdt 2 større misjons-, bønne- og offerdager, nemlig Bededag og Kr. Himmelfartsdag — og disse er nu faste. De hjemmeværende misjonærer virket meget. En av raadets medlemmer, Magnus G. Mellingen, Sletta pr. Bergen, døde. Pastor Barratt og frue kom hjem fra sin Amerikareise. Inntekten var kr. 54 530,13 mot kr. 49 600 foreg. aar. Formann var pastor T. B. Barratt — og sekretær apoteker Ivar Witzøe (Grorud).

b) *Indien.* Heller ikke i dette aar lyktes det misjonær Trældal aa faa fullføre stasjonsbygningen i Chopda, grunnet utilstrekkelige pengemidler. Men husene var dog i saa pass stand, at de kunde beboes. Der var kun én evangelist, der underholdtes av nogen i Bergen. Mange besøk blev gjort i de omkringliggende byer, og der blev i aarets løp solgt 400 bibeldeler og en del bibler og nytestamenter. Traktater blev utdelt. Ellers blev der holdt møter en gang om dagen paa stasjonen, og 3 ukentlige møter i byen. Oppe i fjellene ved Bharari, i nærheten av Simla, arbeider de 2 kvinner — Maren Iversen og Walborg Valla. De drev søndagsskole, besøkte byene samt syke og fattige. Om nogen daap i aarets løp meldes intet — heller ikke nogen annen statistikk.

c) *Kina.* Man har her 2 hovedstasjoner, Sin-Pao-An og Yüchow. Merkelig sies det i misjonær Parley Gulbrandsens aarsberetning: «Dette siste aar har været det fredfulleste, hvad krigsuroligheter betreffer, i de senere aar.» Ved aarets begynnelse var der jo en del uroligheter, og en masse folk søkte tilflukt paa misjonsstasjonene — men alt gikk godt forbi. For misjonsarbeidet var det et godt og velsignet aar. Møter, stevner og en rekke bibelklasser blev holdt, og mange byer besøkt. Der blev i Sin-Pao-An distrikt solgt 11 000 bibeldeler, foruten traktater og bibler. Frk. Karen Nordby behandlet 1224 syke. Der døptes 33 i aarets løp — 24 i Sin-Pao-An og 9 i Yüchow distrikt. Ut til misjonsmarken kom de tidligere arbeidere Henry Gulbrandsen og frue, og som ny frk. Inga Johannesen (Gylland).

d) *Kongo.* Her har den dyktige misjonær G. Tollefsen ledet arbeidet, stasjonert paa Nia Kaziba. Man gikk i gang med anlegg av en ny

stasjon i Muganga. Det var misjonær Brynhildsen, som bygget denne, og hans frue drev skole — og alt saa lovende ut. Men paa selve innvielsesdagen, da 700 innfødte var samlet, fikk de meddelelse fra myndighetene om aa forlate stedet. Man satte sig straks i forbindelse med disse, likesom Tollefsen skrev til kolonalministeriet i Brüssel. Foreløbig blir Brynhildsens der, inntil den endelige avgjørelse er kommet fra Brüssel. Den norske minister i London, som ogsaa har med Belgien aa gjøre, og «Norsk Misjonsraad» gjennem det Internasjonale Misjonsraad i London har henvendt sig til Brüssel. (Saken er senere ordnet.) Skolearbeidet gikk frem i Muganga — og flere kunde allerede lese. Ogsaa kongen som er 13-14 aar, gikk i skole. 20 barn var der paa barnehjemmet. En stor del av pengene til byggearbeidet i Muganga fikk man fra Amerika.

Paa den eldre stasjon, Nia Kabiza, gikk skolearbeidet bra, tross det primitive arbeidsmateriell man var i besittelse av. Man hadde 50 barn paa barnehjemmet. I aarets løp blev 2536 patienter behandlet — dessuten 56 paa sykehus. Møter blev holdt, og byene blev besøkt. Der døptes 17 — blandt disse var en belgisk herre. En stor vanskelighet er det, at man ikke har bibel og kristelig litteratur paa sproget. Man manglet ogsaa de nødvendige midler, og alt var blitt dyrt. Store og kapitalsterke selskaper var satt i gang for aa utnytte landets rike naturkilder.

e) *Swaziland.* Misjonær Høiland var den egentlige leder. Man hadde 5 misjonærer paa de 3 hovedstasjoner — New Haven, Ebenezer og Betany — med en hel del utstasjoner (ca. 20). Man har en hel stab med innfødte arbeidere — evangelister, bibelkvinner, lærere og lærerinner — ialt 40-50. De nødvendige opgaver var dog ikke innløpet fra Swaziland, og styret sier: «Det er meget vanskelig aa faa vaare søstre der til aa forstaa betydningen av en samlet rapport om arbeidets gang.» Men arbeidet er i god gjenge og gaar godt fremover gjennem møter, skoler, søndagsskoler og sykebehandling. Kun fra New Haven er rapport. Der blev døpt 23, og der var 264 menighetslemmer og 217 barn i skolene. Hjem fra misjonsmarken kom Helma Hermansen og Borghild Eriksen.

Organ: «Korsets Seir» (kr. 8,00 pr. aar).

XI. DEN NORSKE ALLIANSE-MISJON.

a) *Hjemlandet.* Det er den tidligere saakalte «Alliansemisjon» eller utvidelse av Tsjilimisjonen, der paa siste aarsmøte fikk navnet den Norske Allianse-Misjon. Hovedkvarteret er fremdeles Misjonærhjemmet paa Stabekk, men man har kontor i Karl Johans gt. 7, Oslo. Ledelsen laa i et styre paa 7 medlemmer: Revisjonschef Karl Frang (formann), høiesterettsadvokat Sigurd Halbo, forstander Jens Hole, redaktør Hjelm-Larsen (sekretær), predikant Lauritz Larsen, disponent Aug. Pedersen og grosserer M. Wilhelmsen. For misjonen har Lauritz Larsen og de hjemmeværende misjonærer Bredvei, Alfsen og frk. Gyda Mjelde virket meget. Inntekten utgjorde kr. 68 272,52 — noget mindre enn i 1927, kr. 73 343,50.

b) *Kina.* Misjonen har sitt virkefelt i provinsen Tsjili, hvor hovedarbeidet samler sig om byen Kalgan. Ellers har man 7 stasjoner. Virksomheten har været utført gjennem møter paa stasjonene og i byene, barnemøter i hjemmene, behandling av syke og besøk i fengslene. Dessuten er flere bibelklasser holdt — bl. a. paa stasjonen Paoanchow. En mengde traktater blev spredt — i Kalgan og omegn til ca. 10 000 familier. Man har et stort hospital i Kalgan — men hvorledes det drives efter dr. Hannestads død, er oss f. t. ubekjent, da ingen aarsberetning utgis. Dessuten hadde man 2 poliklinikker. Der var 8-9 misjonærer og 25 innfødte arbeidere.

c) *Jerusalem.* Her har misjonær Sigurd Bjørness og frue samt den nye misjonær, Magnus Stokkevaag, arbeidet blandt jøder og muhamedanere. Der er holdt møter og spredt skrifter. I Tell Aviv, hvor deres virksomhet foregaar, har møtene ofte været besøkt inntil trengsel. Der har været motstand fra en del jøder.

Organ: «Misjonsvennen» (kr. 2,00 pr. aar).

XII. DEN FRIE VESTLANDSKE KINAMISJON.

Denne virksomhet har sitt sete i Stavanger, hvor byggmester H. Øgreid er dens formann. Den støttes av nogen faa foreninger i Stavanger og omegn (Nærbø og Gjestal) og har vel sitt centrum i forsamlingshuset «Arken» (Stavanger). Der har man møter og en aarlig misjonsuke. Ogsaa i Oslo er der en del venner, som støtter gjerningen. Inntekten kan vel anslaaes til 3-4000 kr. Kasserer er fru Hanna Øgreid Aarrestad, Nærbø.

Misjonen har kun en misjonær, frk. Ellen Søiland fra Gjestal, som har været i Kina siden 1903. Hun har sin virksomhet i byen Ping-Ting-Chow i Shansi provins. Ifjor (april 1927) maatte hun, grunnet uroligheter, fortrekke til havnebyen Tientsin — og hun tenkte da aa maatte komme hjem. Saavidt vi dog vet, vendte hun tilbake til sitt virkefelt, da hun hadde adskillig byggearbeide fore.

XIII. FORENINGEN «KVINNELIGE MISJONSARBEIDERE» I NORGE.

(K. M. A.)

Der er ikke saa meget aa meddele om denne virksomhet i 1928 Den understøtter — foruten en kvinnelig utsending blandt lappene i Tysfjord — frk. Bodil Biørns virksomhet i Syrien samt gir bidrag til Santalmisjonen. Hver av disse 3 hadde sin komité, mens frk. Marie Anker var formann for det hele. Maanedlige møter blev holdt i Keysers gt. 13, Oslo. Kasserer var frk. Elisabeth Hassel. Inntekten til ytre misjon var kr. 12 870,86.

Da frk. Biørn blev avskaaret fra aa vende tilbake til Armenien, optok

hun arbeide i Beirut (Syrien). I 1928 virket hun i Aleppo (Syrien) blandt de mange nødlidende landflyktige armeniere. Hun hjalp 14 familier og enslige gamle eller blinde med fra 8 til 14 kr. pr. md. Dessuten en del barn, syke og arbeidsudyktige. 8 familier hjalp hun til aa bygge sig smaahus med et værelse og en til aa bygge 2 værelser helt ferdig. I sitt hjem hadde hun 10 barn — og hun drev søndagsskole. Til møtene for kvinner kom der 30 à 35. Til hjelp i arbeidet hadde hun en bibelkvinne og 2 lærerinner ved aftenskolen.

Organ: K. M. A.'s Kvartalshilsen (kr. 1,50 pr. aar).

XIV. MISJONSBESTYRELSEN FOR YTRE MISJON INNEN DEN BISKOPELIGE METODISTKIRKES AARSKONFERANSE I NORGE.

Som nevnt tidligere er denne virksomhet internasjonal, idet der er samarbeide med de utenlandske metodistkirker. Dens aarsrapport og regnskap gaar fra 1. juli 1928 til 30. juni 1929. Bestyrelse for den ytre misjon var: Pastor Einar Karlsen (formann og kasserer), pastor Oscar Svendsen, M. Sagedahl og fru Walborg Sandborg. Misjonær, søster Løland (Kina) var hjemme og besøkte de fleste ligaer (ungdomsforeninger), idet disse arbeider for misjonene i Afrika og Kina. En del underholder sin egen innfødte arbeider i Rhodesia. Hvert medlem av ligaene betaler aarlig kr. 1,00 til misjonen i Kina (søster Løland) og kr. 1,50 til «Fyrtaarnet» i Afrika. Søster Løland gjennemgikk senere et kursus for videre utdannelse i Amerika og reiste tilbake til Kina. Paa misjonskomiteens forslag blev paa aarsmøtet i Drammen (1929) Otto H. Steen, som nu har fullendt sine studier i Amerika og er godkjent av kirkens utenlandske misjonsselskap, lovet den norske Aarskonferanses støtte under misjonsarbeidet i Algier. Det som de 49 norske menigheter gjennem aaret sender til misjonen, gaar til denne misjonsmark. Inntekten ialt i aarets løp utgjorde kr. 16 912,00.

Organ: «Kristelig Tidende» (kr. 8,00 pr. aar).

XV. DET NORSKE MISJONSFORBUND

a) *Hjemlandet.* Der blev paa aarskonferansen i Trondhjem gjennemført en forenkling i administrasjonen, idet der blev ansatt bare en ledende mann paa kontoret. Til dette hverv valgtes misjonsforstander Aug. Abell. Han kom sist i januar hjem fra sin 5 maaneders Amerikatur. Misjonssekretær Odolf Larsen gikk over i en annen stilling og blev av landsstyret ansatt som „landssekretær" med forskjellige opgaver for „feltarbeidet". Misjonsforbundet har i sine 53 menigheter en eller to bestemte offerdage i aaret og sin aarlige misjons- og offeruke sist i oktober. 2. juledag er det som regel tømning av misjonsbøsser. Søndagsskolenes innsamling til Afrikamisjonen foregaar som regel første uke i november. Adskillige kvinne- og barneforeninger er i virksomhet. Joh. N. Glad har reist herhjemme som Misjonsforbundets representant. Likeledes har mi-

sjonær Fr. Riis og frue fra Kina reist meget og besøkt de fleste forsamlinger. Misjonsforbundets ungdom bestemte sig til aa yde 700 kr. til Riis og frues underhold fra den tid de reiser ut til Kina. Ved en ekstrainnsamling fikk Misjonsforbundet henved kr. 20 000. Aarets samlede inntekt var kr. 64 447,92. „Misjonsbladet" feiret 25 aars jubileum og kom ut med et jubileumsnummer 24. november. Hovedkontoret er i B. Ankers gt. 4 III, og formann C. J. Hagberg.

b) *Natal og Zululand.* Arbeidet paa de 2 stasjoner — Ekutandeni og Glendale — gikk sin jevne gang i aarets løp. Man fikk av regjeringen paa ansøkning en byggetomt ved Ekulungeni, et nytt sted i Zululand, hvor man har begynt arbeidet, og i oktober blev der reist et nytt litet kapell der. Fra Nongoma distrikt ved grensen av Swaziland fikk man fra en liten venneflokk, som før har tilhørt en afrikansk misjon, ansøkning om optagelse i misjonen, idet den ønskede man skulde overta ledelsen av deres arbeide og deres evangelist. Misjonær Chr. Christensen og frue virket paa den Skandinaviske Allianse-misjons felt.

Der blev døpt 35 i aarets løp og der var 230 kristne. I 4 søndagsskoler var der 240 elever og i 5 dagsskoler 275. 4 mannlige og 4 kvinnelige misjonærer samt 11 innfødte arbeidere var i virksomhet. De 2 stasjoner hadde 13 utstasjoner. Hjem fra denne mark kom misjonær L. A. Tveitan med familie.

c) *Shensi* (Kina). Som foregaaende aar var ogsaa 1928 vanskelig paa denne mark. Og i de første maaneder av aaret var frk. Marie Syltevik alene paa feltet, hvor man hadde 4 hovedstasjoner. Hun opholdt sig paa Lungchuchai st., hvor det var overmaate urolig og vanskelig — og paa underbar maate blev hun og stasjonen reddet. Hun holdt det evangeliserende og sykepleierarbeidet gaaende. I mars kom dog misjonær Nordmo og i slutningen av aaret fru Nordmo tilbake, efter aa ha været ved kysten flere maaneder under urolighetene. Nordmo foretok saa en inspeksjonreise til de 4 stasjoner med utstasjoner. Arbeidet hadde paa flere steder gaatt bra under de innfødtes ledelse, men desværre viser statistikken, at hele 186 er utstøtt av menighetene i aarets løp. I Shanyang har menighetene faatt selvstyre og søker saa godt de kan aa klare sin egen virksomhet. Og de arrangerte ogsaa paa egen haand høstens stormøte. Paa en av utstasjonene bygget de kristne et litet lokale. I Shangchow har stasjonen i over et aar været i soldatenes hender. Alt innbo var ødelagt, dører og vinduer borte. Et stort misjonstelt man hadde faatt fra Amerika, var ogsaa forsvunnet. Kapellet blev dog aapnet for møter igjen. Lonan stasjonsmenighet hadde mange vanskeligheter, idet soldatene hadde hatt stasjonen i sin vold helt siden misjonærene forlot feltet i 1927. Ved øvrighetens hjelp fikk man dog til sist soldatene ut. I aarets løp blev kun 2 døpt. Der var 13 utstasjoner og 336 kristne. I 4 dagsskoler var der 122 elever. Foruten de 3 forannevnte misjonærer, var 19 innfødte arbeidere i virksomhet. De tidligere misjonærer P. Bredvei og Gyda Mjelve gikk over til Misjonsalliansen i Tsjili provins, og Gunvor Limi meddelte styret, at hun trekker sig tilbake fra misjonen.

Organ: „Misjonsbladet" (kr. 6,00 pr. aar).

XVI. SYKEPLEIERSKENES MISJONSRING.

Ogsaa i 1928 gikk det bra med „Ringen". Medlemsantallet øket med 31 nye medlemmer og utgjorde 336. Der var som tidligere 8 grupper. S. M. R. underholdt en sykepleierskeelev ved Changsha hospital i Kina samt lønnet en norsk sykepleierske i N. M. S.'s tjeneste i Zululand. Inntekten utgjorde ca. 3 200 kroner — adskillig stigning fra 1927 (kr. 2 596). Frk. Johanne Høeg var formann og frk. Signe Taranger kasserer.

Organ „Lægemisjonæren" (kr. 5,00 pr. aar).

XVII. DE NORSKE BAPTISTERS KONGOMISJON.

a) *Hjemlandet.* Der finnes 45 baptistmenigheter i Norge, og en stor del av disse støtter deres misjon i Kongo. Dessuten er der en del kvinne- og barneforeninger i virksomhet. Komiteens formann var pastor A. T. Øhrn og sekretær cand. theol. J. A. Øhrn. Misjonsskolen utdanner arbeidere saavel for hjemlandet som misjonsmarken. Der var 13 elever, hvorav 6 blev ferdig vaaren. En av disse, Eivind Østensen, blev antatt som misjonær. Han opholdt sig i Belgia for aa lære fransk. Misjonens inntekt var kr. 24 000,00.

b) *Kongo.* Man har 2 stasjoner der — Bondo og Monga. De belgiske myndigheter har innrømmet misjonen „personnalité civile", d. v. s. anerkjennelse som juridisk person. Det var et nødvendig skritt henimot erhvervelse av permanente eiendomskonsesjoner. Misjonen drev meget med jordbruksarbeide for skolegutter, skoleundervisning, adskillige byggearbeider og sykebehandling. Dessuten hadde man skole til utdannelse av evangelister. Paa stasjonene holdtes faste møter, og misjonærene reiste meget i sine distrikter.

Der var god fremgang, og det sies, at „hele landsbyen har brent sine avguder og vendt sig til den eneste sanne Gud". I de 2 stasjonsdistrikter var der 937 kristne og sikkert det 3-dobbelte „udøpte tilhengere". Man hadde 34 kapeller og 35 skoler med 520 elever. 43 evangelister og lærere var i virksomhet. Misjonær Rappen opsa sin stilling som misjonær efter 4 aars arbeide i Kongo og reiste hjem.

Organ: „Banneret" (kr. 7,00 pr. aar). De norske Bapt. 41. konferance (kr. 1,00).

XVIII. LÆRERINNENES MISJONSFORENING. (L. M. F.)

Som nevnt tidligere gaar L. M. F.'s aarsberetning og regnskap fra oktober til oktober. Denne aarsoversikt omfatter da tidsrummet 1. november 1928—31. oktober 1929. Foreningen hadde et medlemstall av 1 514. Derav var 103 æresmedlemmer. 43 blev innmeldt i aarets løp, 49 utmeldt, 10 strøket og 16 avgikk ved døden. Der var 35 grupper — en mer enn ifjor. Dessuten var der saadanne paa Madagaskar, i Kina og Santalistan. En hel del, ca. 400, staar som spredte medlemmer. L. M. F. har 35 barneforeninger (Solstraaleforeninger), der arbeider for forskjellig — vesentlig for barn paa misjonsmarken.

Frøknene Villa Vinsnes og Barbra Stabell, der underholdes i N. M. S av L. M. F., vendte i januar tilbake til Changsha, Kina, efter aa h virket meget her hjemme. Likeledes var frk. Randi Friestad (Kinafo bundet) meget virksom, men da hun i oktober (1928) inngikk ekteska med misjonær Anda, utgaar hun som L. M. F.'s utsending. Dessute underholder L. M. F. frk. Kari Lavik, Madagaskar (nu hjemme), frk Emilie Larsen, Zululand, og de 2 madagasiske lærerinner — Ranor (Antsirabe) og Elisabetha (Betafo). Ennvidere understøtter man frk. Ca roline Astrups arbeide (Schreudermisjonen) i Zululand. Grunnet mindr god helbred har frk. Asta Opsahl maattet slutte i Santalmisjonen. I hen nes sted vil man underholde frk. Nancy Diesen i Santalistan. Foreningen organ „Misjonshilsen" sendes til alle elever i 3dje klassene ved de for skjellige lærerskoler, og der blev holdt møter for lærerskolens eleve paa de steder hvor der var en L. M. F.-gruppe. Foreningens bønnedag er hver siste lørdag i maaneden.

L. M. F.'s hjelpefond var paa kr. 18 139,00. Rentene blev anvend til de 3 av arbeiderne som f. t. er paa misjonsmarken. I „Norske Kvinners Nasjonalraad" hadde man 2 representanter: frk. Julie Winsnes (Oslo) og frk. Dora Westergaard (Bergen). Ved N. K. S.'s landsmøte i Oslo 22.–26. sept. (1929) var frøknene Julie Winsnes og Tora Lütken L. M. F.'s representanter. Frk. Elvine Olsen var representant i „Norsk Misjons-raad". Formannen, frk. Henny Dons, kom hjem i desember (1928) fra sitt 7 maaneders besøk i Natal og Zululand. Aarsinntekten var kr. 22 988,63. Der blev ydet N. M. S. kr. 9 580, Santalmisjonen kr. 3 820, det Norsk Lutherske Kinamisjonsforbund kr. 2 000 og Schreudermisjonen kr. 1 820,50. Sekretær var fru Anna Johansen Holthe og kasserer frk. Aagot Rognaas.

Organ: „Misjonshilsen" (kr. 2,00 pr. aar).

XIX. FRELSESARMEENS HEDNINGEMISJON.

Der kan ikke egentlig gis nogen aarsoversikt over denne virksomhet. Alt Frelsesarmeens arbeide er internasjonalt og sorterer egentlig under Englands hovedkvarter. I de ca. 130 korps, der finnes i Norge, blev der ydet kr. 48 377,03 til misjonen — en mindre nedgang, fra kr. 51 244,47 i 1927.

Frelsesarmeen driver misjon i India, Kina, Java, Celebes, Sumatra, Syd-Afrika og Syd-Amerika. Antallet av norske misjonsoffiserer var 56 — seks mindre enn i 1927. Fra alle steder faar man høre „om seier og fremgang». Misjonens sekretær er brigader J. E. Grande.

Organ „Krigsropet" (kr. 8,00 pr. aar).

XX. DEN NORSKE EVANGELISK-LUTHERSKE FRIKIRKES KINAMISJON.

a) *Hjemlandet.* Saavidt vi forstaar, gaar aarsmeldingen fra 1. juli 1928 til 30. juni 1929. Komiteen, der bestaar av 5 medlemmer, og hvis formann var forstander H. Røisland, hadde i aaret 8 møter. Petter Bye

reiste som misjonens arbeider i det Nordenfjellske presbyterium og Tollef Lillestølen i det Sønnen- og Østenfjellske, og de fleste menigheter blev besøkt. Frk. Sigfrid Myklebust (hjemme fra Kina) var i nogen maaneder paa Kvinneklinikken i Oslo for aa utdanne sig som jordmor, men hadde ikke krefter til aa fullenne. Som ny arbeider for Kina har komiteen foreslaatt kallet frk. Ellen Madsen, utdannet som sykepleierske. En del stevner har i aarets løp været holdt. Litt jødemisjon har været drevet i Oslo av Carl Bang. Komiteen foreslo for Synoden: „Man vil foreslaa, at der for fremtiden skal være adgang til aa utsende som misjonærer dertil ellers skikkete brødre, som ikke er i besittelse av den fulle tidligere forlangte teoretiske utdannelse" (6 aar). Kasserer var Carl Mortensen, Møllergaten 3, Oslo. Aarsinntekten steg i 1928 fra ca. 25 000 kr. i 1927 til kr. 32 415,00.

Kina. Den vesentlige virksomhet foregaar i byen Hsingan i provinsen Shansi. Misjonærene har kunnet holde sig paa stasjonen i aarets løp, og hverken de eller arbeidet har lidt av ytre hindring, om der enn har været røverier og uro ved bytte av civil- og militærstyre. Men aaret var ellers meget prøvsomt blandt de faa misjonærer. Kvalvik (med hustru) maatte reise syk hjem (tuberkulose) og Sommernes var det meste av sommeren til sengs. Misjonær Hannisdal og frue reiste hjem, da de trengte hvile efter 8 aars arbeide. Der var en del vanskeligheter innen kristenflokken, idet der i det stille var gjort forsøk paa aa danne partier. Disse blev dog senere bilagt. Megen tørke og uaar hersket. Som følge av det forannevnte, blev det liten reisevirksomhet — og aaret viser tallmessig nedgang. Man har bygget gatekapell og portnerbolig — tenker senere aa selge de nuværende eiendomme og flytte dit, hvor man har erhvervet kirketomt. Fra Kinaforbundet fikk man overlatt 2 evangelister og en bibelkvinne. Der døptes kun en voksen i aarets løp, og de kristnes tall var 49. I arbeidet var kun 4 misjonærer — menn og kvinner —, 4 evangelister, 1 portner og 3 bibelkvinner. Ut til misjonsmarken kom i desember 1928 den nye misjonær Tidemann Johansen, og noget senere hans forlovede, Margarith Hansen. Tilsynsmann var misjonær Sommernes.

Organ: „Budbæreren" (kr. 6,00 pr. aar).

NECROLOGIUM.

Misjonsprest *Knut L. Osvik* var født i Norddal prestegjeld, Sunnmøre, 21. april 1884. Han kom i 1902 inn paa Stabells private middelskole i Volda, hvor han gikk 8 maaneder i det ettaarige kursus. Vaaren 1903 kom han inn paa Misjonsskolen i Stavanger, hvorfra han blev uteksaminert november 1908. 5. desember s. aar blev han i Bergen ordinert av biskop Erichsen. Efter en kortere emissærvirksomhet herhjemme og nogen maaneders ophold i Frankrike, reiste han i 1909 til Madagaskar. Han studerte sproget i Fianarantsoa og blev saa i juni 1910 ansatt i Baraland, hvor han efterhvert hadde sin virksomhet paa de 3 daværende stasjoner — Ihosy, Isalo og Ivohibe — men allerede i

1913 maatte han, grunnet tiltagende sykdom (astma), reise hjem. Naar kreftene tillot det, virket han som selskapets emissær her hjemme og skrev adskillig i dets blade. Fra 1920 til 23 var han annenlærer ved Bibelskolen i Trondhjem og i 1924 ansattes han som kretssekretær i Drammens krets. Han døde i Drammen 15. januar 1928.

Osvik var en kunnskapsrik mann med gode sprogevner, en dyp, grundig og alvorlig forkynner, og all hans ferd var besjelet av beskjedenhet og ydmykhet.

Misjonær *Ole Mikkelsen Sama* var født paa gaarden Sama i Trondenes 18. januar 1864. Allerede i sine unge aar blev han omvendt og begynte ikke lenge efter aa forkynne Guds ord. Han opholdt sig et aar ved pastor Ahlbergs kolportørskole i Örebro, Sverige, og gikk senere et kursus ved Indremisjonens emissærskole i Bergen. Under opholdet paa Vestlandet blev han grepet av den nyvakte interesse for misjonen i Kina og blev en av Kinaforbundets første utsendinger. Under utreisen stanset han i U. S. A. og studerte en tid ved Red Wing høiskole, Minnesota. Han kom til Kina i 1892 og grunnla i 1894 Liangigay stasjon i Laohokow, hvor han virket — kun fraregnet de vanlige hjemreiser — til 1924, da han kom hjem for godt. Han var da temmelig slitt og hadde et svakt hjerte, men utførte allikevel en intens reisevirksomhet. Han døde stille og rolig, uten forutgaaende sykdom, i sin stol 1. mai (1928). I „Kineseren" var han begynt aa skrive sine „minner", men naadde kun hermed til sin første ankomst til Kina.

Sama var i besittelse av gode evner, hadde et godt og uopslitelig humør, et varmt hjerte for sine medmennesker, var en dyktig arbeider og hadde lett for aa vinne folk, ikke minst ved personlig samtale. Og mange venner hadde han saavel i Kina som her hjemme.

Misjonær *Lars Fleisje* var født i Skaanevik, Sunnhordland, 21. september 1882. Han gikk paa Framnes ungdomsskole og var med i 2net kull paa Misjonsskolen sammesteds, der varte 4 aar (1904-08). Derpaa var han 3 mdr. paa medisinsk kursus i London. Til Kina reiste han ut i 1908 og fikk sitt virke først ved Chenping stasjon og overtok 1915 Tengchow stasjon og var den siste tid derute bestyrer for forstanderskolen. I 1925 kom han hjem fra Kina, grunnet et nervøst sammenbrudd, efter de urolige tider han hadde gjennemkjempet derute. Han kom dog til krefter igjen og virket meget for misjonen her hjemme — især i Trondhjems krets. Sommerferien 1928 anvendte han til en tur i utlandet. Paa vei hjem fra Antwerpen omkom han ved drukning.

Fleisje hadde gode evner, var en usedvanlig arbeidskraft og var av de mennesker der rakk meget. Han skildres som en „rolig, vennesæl mann, avholdt av alle der lærte ham aa kjenne".

RETTELSER

Norvegia Sacra 1927.

Innhold, l. 29: 1792, les 1829. — S. 177-201, sidetitelen: biografi, les bibliografi.

Norvegia Sacra 1928.

S. 191 l. 11 les Geelmuyden. — S. 206 l. 9 les Kjerringøy. — Se ogsaa rettelser anført ovenfor, s. 262, 294, 296.

GTU Library
3 2400 00251 1867

v. 7-9 Norvegia Sacra
1927-29

v.7-9
1927-29 THREE DAY 440779

Graduate Theological Union
Library
2400 Ridge Road
Berkeley, CA 94709

DEMCO